Засновники журналу:
ЗВО «Подільський державний університет»,
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН

Головний редактор:
Клапків Ю.М.,
д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
Пуцентейло П.Р.,
д.е.н., професор

Випусковий редактор:
Довгань О.М.

Редагування та коректура:
Петрушенко О.О.,
к.філол.н, доцент

Редакційна колегія:
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Глінковська Беата, д.е.н.
Глонті Владімер, д.е.н., проф.
Грицюк П.М., д.е.н., проф.
Данкевич Роберт, д.е.н.
Климчук О.В., д.е.н., проф.
Струк О.І., к.е.н.
Лаврук В.В., д.е.н., проф.
Лискава Кшиштоф, хаб. д.е.н., проф.
Маркс-Бєльська Рената, хаб. д.е.н., проф.
Островська-Данкевич Анна, д.е.н.
Рожелюк В.М., д.е.н., проф.
Саченко С.І., к.е.н., доц.
Свиноус І.В., д.е.н., проф.
Сидорук Б.О., д.е.н., ст. наук. співр.
Скрипчук П.М., д.е.н., проф.
Тринчук В.В., к.е.н., проф.
Федоришина Л.М., д.е.н., проф.
Цимбалюк І.О., д.е.н., проф.
Чорна Н.П., д.е.н., проф.

Рекомендовано до друку Вченою Радою ЗВО «Подільський державний університет», протокол № 11 від 19.12.2024 р.

Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 11715-586Р
від 08.08.2006 р.

Перереєстровано:
Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 19945-9745ПР
від 28.05.2013 р.

Перереєстровано:

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

4'2024 (100)

Зміст

Ювілейний випуск журналу..... 5

Міжнародні економічні відносини

Зварич Р.Є., Павлишин І.В. ЕКСПОРТ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ..... 7

Іващук І.О., Іващук О.В., Нагірна Н.І. ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ..... 18

Луцишин О.О., Кравчук Н.Я. СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНТЕХ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО БІЗНЕС-ЛАНДШАФТУ..... 33

Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Костецький Я.І., Брик М.М. ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА ЯК КЛЮЧОВА УМОВА СУЧАСНОСТІ ТА ОСНОВА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ КРАЇНИ..... 43

Гонак І.М., Слатвінська М.О., Процишин В.В. ДЕРЖАВНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІТРОВИХ ТА СОНЯЧНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ ДОМАШНІМИ ГОСПОДАРСТВАМИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МАЙНІНГУ КРИПТОВАЛЮТ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ..... 50

Багорка Д.А. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ..... 59

Лях С.М. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ..... 66

Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Федоришина Л.М., Декалюк О.В., Чабан С.Р. УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЯК ВИМОГА ЧАСУ ТА НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА..... 74

Сас Л.С., Кузьмін Т.Л., Каліцун Ю.Є. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 83

Крисоватий І.А. ФЕНОМЕН ІННОВАЦІЙНОГО ПАРКУ В СУЧАСНІЙ УРБАНІСТИЦІ..... 90

Командровська В.Є. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ «ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ» ТА «ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ» У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА..... 98

Лопатка С.С. СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 105

Колесник М.В., Кривицька Н.Ю., Тертичний Я.В. РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У СТРАТЕГІЧНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В ПРИЗМІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ..... 111

Рогаля Б.Т., Жарський О.С. ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ У БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ..... 118

Нитка О.М. РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА..... 126

Євчу С.А. МОДЕЛЮВАННЯ ВИТРАТ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА РОЗВИТОК ДОРАДЧОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ..... 136

Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 25074-15014ПР
від 10.12.2021 р.

Затверджено:
Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Журнал включений до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України згідно наказу МОН України від 17.03.2020 року №409 – економічні науки; спеціальності:

051 – Економіка
071 – Облік і оподаткування
072 – Фінанси, банківська справа та страхування
073 – Менеджмент
075 – Маркетинг
076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність
292 – Міжнародні економічні відносини

ISSN 2309-1533
ISSN 2310-4864 (ел. вар.)

DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4

Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах:
Google Scholar
INDEX COPERNICUS (ICV 2023: 81.69)
ERIH PLUS
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
ResearchBib
Polska Bibliografia Naukowa
CROSSREF
Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
Open-Access Journals
Національна бібліотека імені В.І. Вернадського

Підписано до друку 23.12.2024 р.

Формат 70x108/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк арк. 28.9

Тираж 100 прим.

Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб.
Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції.
Передрук дозволяється лише зі згоди автора.

Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування

Цвігун І.А. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ…… 143

Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища

Цимбалюк І.О., Хомюк Н.Л., Смалюх В.М. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЧЕРЕЗ ЕКОЛОГІЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ…… 151

Іванько А.В., Брояка А.А., Ксенофонтов М.М. ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В КОНТЕКСТІ АГРОЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ УКРАЇНИ…… 159

Пшибельський В.В. ВІДНОВЛЮВАНА ЕНЕРГЕТИКА ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ…….. 166

Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика

Пучкова С.І., Колєв М.О. СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СКЛАДОВІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ: МАКРОРІВЕНЬ…….. 172

Фінансово-кредитна і грошова політика

Дем'янишин В.Г., Шмигель О.Є. ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ….. 181

Щербатих Д.В., Котвицька Н.М. ОЗДОРОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЖИМУ ТАРГЕТУВАННЯ ІНФЛЯЦІЇ…… 191

Бугель Ю.В., Чижишин О.І. ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА…… 201

Вербіцька І.І., Бучинська Т.В. МЕНЕДЖМЕНТ ПРОЄКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ…… 208

Сидорович О.Ю., Буковський М.М., Ярошович А.Ю. ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ…… 218

Валігура В.А., Одайський О.Б., Вакуліч І.П. УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В СПРОЩЕНІЙ СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ: ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ…… 230

Пірникоза П.В. ФІСКАЛЬНІ ПРАВИЛА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ФІСКАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ…… 242

Zhu Lihong. THE IMPACT OF CHINA'S FISCAL POLICY ON REAL GDP GROWTH AND NET GOVERNMENT LENDING…… 252

Чайковський Є.Я. ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК ІНДИКАТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ…… 261

Пашкевич С.М., Никончук В.М. МИТНИЦЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ У ФУНКЦІОНУВАННІ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ…… 270

Кекіш І.П., Дутка О.Є., Вергун В.В. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ЗА ПЕРЕМІЩЕННЯМ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН ДЕРЖАВИ: БЕЗПЕКОВИЙ КОНТЕКСТ…… 276

Інформаційні технології та економічна безпека

Кравчук Н.О., Римар О.Г., Бортнік Н.В. МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В КРИЗОВИХ УМОВАХ…… 285

Андрусів У.Я., Графська О.І. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТРАНСКОРДОННИМ СПІВРОБІТНИЦТВОМ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ…… 293

Пуцентейло П.Р., Бруханський Р.Ф., Брич Б.В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В ЄС: АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА ТА ПРОГНОЗНІ ОЦІНКИ…… 300

АВТОРИ НОМЕРА…… 314

Founders of the journal:
HEI "Podillia State University"
Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Editor-in-chief
Yuriy Klapkiv
Dr.Sc.(Econ.), Professor

Responsible secretary
Petro Putsenteilo
Dr.Sc.(Econ.), Professor

Managing editor
Olha Dovhan

Editing and proofreading:
Petrushenko O.O.,
Cand.Sc.(Philol.), assoc. prof.

Editorial Board

Aleksandra Struk, Ph.D.
Anna Ostrowska-Dankiewicz, Dr.
Beata Glinkowska, Dr.
Borys Sydoruk, Dr.Sc.(Econ.), senior research officer
Iryna Tsymbaliuk, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Ivan Svynous, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Krzysztof Łyskawa, Dr. hab., prof.
Larysa Fedoryshyna, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Nelia Chorna, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Oleksandr Klymchuk, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Olha Varchenko, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Petro Hrytsiuk, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Petro Skrypchuk, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Renata Marks-Bielska, Dr. hab., prof.
Robert Dankiewicz, Dr.
Svitlana Sachenko, Ph.D., assoc. prof.
Viktoriia Rozheliuk, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Vitalii Lavruk, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Vladimer Glonti, Dr.Sc.(Econ.), prof.
Viktor Trynchuk, Ph.D., prof.

Recommended for publication by the Scientific Council of HEI "Podillia State University", protocol № 11 from 19.12.2024

Licence of government registration of printed mass media
KB № 11715-586P
from 08.08.2006
Re-registered:

Licence of government registration of printed mass media

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

4'2024 (100)

Contents

Anniversary Issue of the Journal..... 5

International economic relations

Zvarych R.Ye., Pavlyshyn I.V. EXPORTS AS A KEY ELEMENT IN THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED COMMODITY PRODUCERS OF AGRICULTURAL PRODUCTS..... 7

Ivashchuk I.O., Ivashchuk O.V., Nahirna N.I. TOOLS OF ECONOMIC DIPLOMACY IN ENSURING FOOD SECURITY..... 18

Lutsyshyn O.O., Kravchuk N.Ya. CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE FINTECH MARKET IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF THE GLOBAL BUSINESS LANDSCAPE..... 33

Economy and innovative development of the national economy

Kostetskyi Ya.I., Bryk M.M. "GREEN ECONOMY" AS A KEY CONDITION OF MODERNITY AND THE BASIS OF THE POST-WAR REVIVAL OF THE COUNTRY..... 43

Honak I.M., Slatvinska M.O., Protsyshyn V.V. STATE STIMULATION OF INSTALLATION OF WIND AND SOLAR POWER PLANTS BY HOUSEHOLDS AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF CRYPTOCURRENCY MINING DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 50

Bahorka D.A. PRACTICAL ASPECTS OF INSTITUTIONAL REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE BUSINESS IN THE NATIONAL ECONOMY..... 59

Liakh S.M. ANALYSIS OF MODERN TRENDS OF DIGITIZATION IN RETAIL TRADE OF UKRAINE..... 66

Economy and competitiveness of the enterprises

Fedoryshyna L.M., Dekaliuk O.V., Chaban S.R. MANAGEMENT OF CHANGES AT THE ENTERPRISE AS A REQUIREMENT OF THE TIME AND NECESSITY IN THE CONDITIONS OF AN UNSTABLE ENVIRONMENT..... 74

Sas L.S., Kuzmin T.L., Kalitsun Yu.Ye. FEATURES OF THE FORMATION OF FINANCIAL RESOURCES IN AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 83

Krysovatyi I.A. THE PHENOMENON OF THE INNOVATION PARK IN MODERN URBANISM..... 90

Komandrovska V.Ye. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF TERMS "INNOVATION POTENTIAL" AND "INNOVATION ENSURING" IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE ENTERPRISE DEVELOPMENT..... 98

Lopatka S.S. ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE COMPETITIVENESS OF CONSTRUCTION ENTERPRISES..... 105

Kolesnyk M.V., Kryvytska N.Yu., Tertychnyi Ya.V. THE ROLE OF INNOVATION INFRASTRUCTURE IN STRATEGIC ENTERPRISE DEVELOPMENT THROUGH THE LENS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES..... 111

Rohalia B.T., Zharskyi O.S. FORMATION AND MANAGEMENT OF RESOURCE POTENTIAL IN THE BUSINESS ENVIRONMENT..... 118

Nytka O.M. RESILIENCE OF HEALTHCARE INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF A TURBULENT EXTERNAL ENVIRONMENT..... 126

Yevchu S.A. MODELLING THE COSTS OF PUBLIC ASSOCIATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF ADVISORY ACTIVITY..... 136

КВ № 19945-9745ПР
from 28.05.2013

Licence of government registration
of printed mass media
КВ № 25074-15014ПР
from 10.12.2021

Approved:
as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)

by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 dated March 17, 2020, the journal is included into the List of professional scientific editions of Ukraine (Category "B").

ISSN 2309-1533 (Print)
ISSN 2310-4864 (Online)

DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4

The journal "Innovative economy" is included in the international scientometric databases:

Google Scholar
INDEX COPERNICUS (ICV 2023: 81.69)
ERIH PLUS
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
ResearchBib
Polska Bibliografia Naukowa
CROSSREF
Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
Open-Access Journals
Vernadsky National Library of Ukraine

Signed for printing
23.12.2024

Format 70x108/16. Offset paper.
Printing is offset.
Con. print pages 28.9

Circulation is 100 copies.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others.

Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors.

Reprinting is permitted only with the consent of the author.

The economic policy of regional development and local government

Tsvihun I.A. MODERN PROBLEMS AND PROSPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF MILITARY OPERATIONS…….. 143

Environmental economics and ecologization of the environment

Tsymbaliuk I.O., Khomiuk N.L., Smaliukh V.M. ECONOMIC GROWTH THROUGH ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY: PROSPECTS FOR GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE….. 151

Ivanko A.V., Broyaka A.A., Ksenofontov M.M. INNOVATIVE ASPECT OF AGRICULTURAL ENTERPRISE MANAGEMENT THE CONTEXT OF AGROECOLOGICAL CHALLENGES OF UKRAINE……. 159

Pshybelskyi V.V. RENEWABLE ENERGY AS A DRIVER OF GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE……..... 166

Demography, population employment and social – economic policy

Puchkova S.I., Koliev M.O. ESSENTIAL CHARACTERISTICS AND COMPONENTS OF LABOUR RESOURCES: MACRO LEVEL…….... 172

Financial–credit and monetary policy

Demianyshyn V.H., Shmyhel O.Ye. INNOVATIVE TOOLS OF TREASURY SERVICE OF LOCAL FINANCES……..... 181

Shcherbatykh D.V., Kotvytska N.M. RECOVERY OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE THROUGH THE IMPLEMENTATION OF AN INFLATION TARGETING REGIME…… 191

Buhel Yu.V., Chyzhyshyn O.I. INNOVATIVE LENDING TOOLS FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES…… 201

Verbitska I.I., Buchynska T.V. PROJECT FINANCE MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF THE GLOBALIZATION OF THE INTERNATIONAL ECONOMY……..... 208

Sydorovych O.Yu., Bukovskyi M.M., Yaroshovych A.Yu. DIGITAL TOOLS OF TAX ADMINISTRATION: CURRENT TRENDS AND PERSPECTIVES…… 218

Valihura V.A., Odaiskyi O.B., Vakulich I.P. CHANGE MANAGEMEN IN THE SIMPLIFIED TAXATION SYSTEM: TERRITORIAL ASPECT…….. 230

Pirnykoza P.V. FISCAL RULES AS AN INSTRUMENT FOR STRENGTHENING ECONOMIC STABILITY AND FISCAL SOVEREIGNTY IN EUROPEAN COUNTRIES…… 242

Zhu Lihong. THE IMPACT OF CHINA'S FISCAL POLICY ON REAL GDP GROWTH AND NET GOVERNMENT LENDING…….. 252

Chaikovskyi Ye.Ya. FINANCIAL STABILITY OF THE BANKING SYSTEM AS AN INDICATOR OF THE EFFECTIVENESS OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE…… 261

Pashkevych S.M., Nykonchuk V.M. CUSTOMS AS A KEY TOOL IN THE FUNCTIONING OF FREE TRADE ZONES…… 270

Kekish I.P., Dutka O.Ye., Verhun V.V. ICT (INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY) SYSTEMS FOR CUSTOMS GOODS MOVEMENT CONTROL: SECURITY CONTEXT…… 276

Information technology and economic security

Kravchuk N.O., Rymar O.H., Bortnik N.V. MODELLING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE IN CRISIS CONDITIONS…… 285

Andrusiv U.Ya., Hrafska O.I. STRATEGIC DIRECTIONS FOR MODERNIZING PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS OF CROSS-BORDER COOPERATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION…… 293

Putsenteilo P.R., Brukhanskyi R.F., Brych B.V. REGULATORY, LEGAL, ECONOMIC AND ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN THE EU: ANALYSIS OF PRODUCTION AND FORECAST ESTIMATES…… 300

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS……..... 314

Ювілейний номер журналу «ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА» – 100 кроків наукового поступу

Із великою приємністю інформуємо про випуск ювілейного сотого номеру журналу «Інноваційна економіка» і це вже не просто чергова позначка, а важливий етап у розвитку нашого видання, що символізує стабільність і визнання в науковій спільноті. Від свого заснування у 2006 році журнал «Інноваційна економіка» став платформою для обміну ідеями, науковими дослідженнями та інноваційними підходами до розвитку економічної науки. Його вихід став можливим завдяки зусиллям видатних науковців, чиє бачення, наполегливість і відданість науці дали життя цьому виданню.

Своєю появою журнал завдячує професору Антону Михайловичу Стельмащуку (06.05.1947 – 19.08.2023), який усвідомлював важливість фахової економічної періодики та виступив ініціатором створення плеяди економічних журналів. Завдяки його натхненню та невтомній роботі було закладено основи, які дозволили журналу не лише утвердитися в науковому середовищі, а й стати одним із провідних економічних видань України.

Важливу роль у розвитку журналу відіграв професор Петро Романович Пуцентейло. Саме його наполегливість і працьовитість забезпечили регулярний вихід журналу, спочатку щомісячно, а згодом із вдосконаленою періодичністю. Він безпосередньо займався організаційними питаннями, координував випуск кожного номера та підтримував наукові стандарти, що сприяло зростанню авторитету видання.

Окрему подяку висловлюємо рецензентам і редакційній колегії. Їхня відповідальність, професіоналізм та відданість своїй справі зробили значний внесок у розвиток видання.

За ці роки журнал «Інноваційна економіка» став надійною платформою для вчених, викладачів, аспірантів і практиків економічної сфери, які прагнуть представити результати своїх

досліджень широкій аудиторії. Ми з гордістю відзначаємо, що публікації, які з'являються на його сторінках, мають не лише наукове, а й практичне значення, сприяючи впровадженню інноваційних рішень у сфері економіки та бізнесу.

Наш ювілей – це привід висловити щиру вдячність авторам, які довірили нам свої дослідження, рецензентам, які забезпечують високу якість наукових матеріалів, та всім читачам, які підтримують журнал своїм інтересом і зворотним зв'язком. Завдяки Вам наше видання розвивається, вдосконалюється та набуває нових горизонтів. Упродовж цих ста випусків в журналі публікувалися як іменити науковці, чиї праці залишають пам'ять про них для майбутніх поколінь, так і молоді дослідники, для яких публікація в журналі стала першою сходинкою на шляху до становлення у науковому світі. За час існування видання стало платформою для обміну ідеями, дискусій навколо актуальних проблем сучасності, джерелом інтелектуального збагачення та розвитку наукових шкіл. Журнал акумулював у своїх випусках наукові здобутки, що охоплюють широкий спектр галузей знань – від фундаментальних досліджень до прикладних розробок, і з року в рік підтверджував свою репутацію авторитетного наукового видання.

Водночас із розвитком журналу розвинулося ціле покоління сучасних науковців, які можуть прослідкувати процес свого становлення у різних номерах журналу – від аспіранта до професора, як це мало місце у випадку головного редактора професора Юрія Михайловича Клапківа.

Попереду ще багато викликів, нових досліджень і відкриттів. Ми впевнені, що журнал і надалі буде залишатися важливим науковим майданчиком, що об'єднує дослідників, практиків та всіх, хто цікавиться сучасними економічними тенденціями. Ми прагнемо відповідати найвищим стандартам наукової комунікації, поглиблювати співпрацю з міжнародними дослідниками та сприяти поширенню якісних економічних знань.

З вдячністю та надією на нові звершення!

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.5 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.1**
JEL Classification: O13, Q17

Зварич Р.Є.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Павлишин І.В.,
здобувач* третього рівня вищої освіти «доктор філософії»
за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЕКСПОРТ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Zvarych R.Ye.,
d-r.sc.(econ.), professor,
head at the department of International economic relations,
Pavlyshyn I.V.,
candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 292 "International Economic Relations",
West Ukrainian National University, Ternopil

EXPORTS AS A KEY ELEMENT IN THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED COMMODITY PRODUCERS OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Постановка проблеми. Експорт сільськогосподарської продукції є ключовим фактором забезпечення стійкого розвитку малих та середніх товаровиробників, що особливо актуально для України – однієї з провідних аграрних країн світу. У сучасних умовах глобалізації та інтеграції до міжнародних ринків сільське господарство стає потужним рушієм економічного зростання. Малі та середні агровиробники, які є основою місцевої економіки, зіштовхуються з викликами забезпечення конкурентоспроможності продукції, доступу до сучасних технологій та виходу на зовнішні ринки.

Зважаючи на вагому частку аграрного сектору в структурі національного ВВП та експорту, стимулювання експортної діяльності для малих і середніх підприємств сприяє розширенню їхніх можливостей, підвищенню доходів, створенню нових робочих місць у сільській місцевості та інтеграції до світових ланцюгів постачання. З іншого боку, експорт відкриває нові перспективи для диверсифікації виробництва, підвищення якості продукції та її відповідності міжнародним стандартам.

Особливе значення ця тема набуває в контексті поточних викликів, таких як необхідність адаптації до змін клімату, зростання ролі органічної продукції, а також відновлення економіки України в умовах війни. Стаття покликана висвітлити ключові аспекти ролі експорту як стратегічного інструменту підтримки малих та середніх сільськогосподарських виробників і запропонувати практичні рекомендації для їхнього ефективного розвитку на зовнішніх ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню діяльності малих та середніх товаровиробників сільськогосподарської продукції, а зокрема експорту як основного елементу їх розвитку, присвяченні праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них можна виокремити праці М. Белла, М. Білик, А. Бобровицького, О. Борділовської, М. Дем'яненка, С. Дідура, О. Ковбаси,

* *Науковий керівник: Зварич Р. Є. – д-р екон. наук, професор*

Д. Крисанова, В. Колосової, М. Кудінової, В. Лойко, Ю. Лупенка, П. Саблука, Дж. Сакса, К. Д. Сміта, І. Труніної, І. Уса, Г. Широкого, О. Шубравської, Й. Фогеля й інших.

Зазначені автори досліджували роль експортних стратегій у розвитку малого та середнього бізнесу в аграрному секторі, приділяючи увагу особливостям експортного потенціалу українського сільського господарства. Вони обґрунтовували значення міжнародної торгівлі для зниження рівня бідності, зокрема через підтримку малих фермерів шляхом розширення експортних можливостей. Також акцентували на інноваційній діяльності малого бізнесу в аграрній сфері, підкреслюючи важливість інновацій для стимулювання експортного розвитку та досліджували особливості функціонування агропромислових підприємств в умовах війни.

Попри значну кількість досліджень, у науковій літературі недостатньо висвітлено питання експортної діяльності малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції в сучасних умовах. Автори прагнуть детальніше зосередити увагу на підприємствах аграрного сектору Тернопільської області, щоб на основі даного дослідження розробити практичні рекомендації для покращення їхньої експортної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад експортної діяльності як ключового чинника розвитку малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції та розробка практичних рекомендацій для вдосконалення її організації. Означена мета передбачає виконання таких завдань: проаналізувати сучасний стан експортної діяльності українських підприємств, оцінити особливості діяльності малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції, дослідити специфіку експортної діяльності агропромислових підприємств Тернопільської області, розробити практичну пам'ятку експортера для підтримки місцевих товаровиробників у виході на зовнішні ринки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна за останні десятиліття стала великою аграрною державою. Відсутність обмежень у формуванні агропромислових підприємств, державна підтримка та залучення інвестицій дали можливість забезпечити концентрацію земельного фонду і зростання продуктивності, унаслідок чого вдалося збільшити виробництво основних видів продовольства й технічних культур. Висока рентабельність сільського господарства забезпечила Україні можливість співпрацювати з міжнародними транснаціональними компаніями, які спеціалізуються на торгівлі аграрною продукцією на світових ринках. Поряд із становленням українських експортерів, це сприяло ще більшій концентрації виробництва та зростанню експортного потенціалу сільського господарства України. Таким чином, наша держава перетворилась на одного з гарантів світової продовольчої безпеки, провідного експортера різних сільськогосподарських товарів.

Проте повномасштабна війна РФ проти України призвела до трагічних наслідків, зокрема унеможливила ведення сільського господарства в районах, де тривають бойові дії, на тимчасово окупованих територіях, суттєво ускладнила роботу працівників агросектору на забруднених мінами та боєприпасами територіях, що завдало великої шкоди та відчутних збитків галузі. Значні втрати були пов'язані з підривом РФ Каховської дамби, обстрілами сільськогосподарської та портової інфраструктури. Далися взнаки також знищення, незаконне вилучення або продажі сільгосппродукції, сільгосптехніки, інших матеріально-технічних ресурсів, затримки в постачанні товарів, блокада РФ судноплавства в Азово-Чорноморському басейні. Усе це призвело до зменшення обсягів агропродукції, яку Україна могла би постачати для задоволення потреб у продовольстві населення планети, чисельність якого постійно зростає [1].

Незважаючи на це, завдяки підтримці міжнародних партнерів, використанню сучасних технологій, ефективній оптимізації виробничих процесів і зміцненню міжнародних торговельних зв'язків, країна продовжує забезпечувати значну частку експорту зернових, олійних культур та інших стратегічно важливих товарів.

За даними Державної митної служби, у перші два місяці 2024 року 57 % всього українського експорту припадало на країни ЄС, тоді як в імпорті цей показник становив трохи менше половини. Важливо зазначити, що ЄС став головним торговельним партнером України ще до початку повномасштабної війни. Зрушення у торговельних відносинах почалися близько десяти років тому, коли після низки торговельних конфліктів, анексії Криму Росією та початку війни на Донбасі українські виробники почали активно шукати альтернативні ринки збуту замість Росії та країн СНД [10]. Позитивна динаміка експорту продукції до країн ЄС також обумовлена тим, що після початку повномасштабної агресії Росії Україна отримала фактично вільний доступ до європейського ринку завдяки скасуванню митних обмежень. І майже половина експорту становила саме продукція агропромислових підприємств.

Як повідомлялось, за даними Держмитслужби, Україна у січні-вересні 2024 року експортувала 48,9 млн тонн агропродукції, що на 25,4 % більше порівняно з аналогічним періодом минулого року [11].

Це є свідченням стійкості аграрного сектора навіть в умовах значних викликів. Важливу роль при цьому відіграють середні та малі підприємства, які є його основою. Вони забезпечують гнучкість, швидке реагування на виклики ринку та внесок у формування локальної економіки. Саме ці підприємства активно впроваджують інновації, оптимізують виробничі процеси та сприяють розвитку сільських

територій. Їхня діяльність підтримує зростання експорту, особливо в сегменті органічних та нішевих продуктів, що дозволяє Україні зберігати конкурентоспроможність навіть в умовах глобальних криз.

Згідно з даними Державної служби статистики України, станом на початок 2023 року в аграрному секторі України функціонувало близько 53,2 тисяч суб'єктів господарювання, з яких 20,4 тисячі – фізичні особи-підприємці. При цьому спостерігається тенденція до незначного зменшення кількості сільськогосподарських підприємств [9, с. 324]. Статистичні дослідження також показують, що у 2022 році частка малих та середніх підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції сільського господарства становила 83,6 %, тоді як на великі підприємства припадало лише 16,4 % [5; 9, с. 324].

Пріоритетним напрямком українського товарного експорту є рослинництво. За статистичними даними, у 2023–2024 рр. спостерігалося зниження експорту деяких зернових, зернобобових культур та борошна порівняно з 2022–2023 рр. Зокрема, обсяги експорту пшениці скоротилися на 280 тис. тонн, ячменю – на 377 тис. тонн, жита – на 5,3 тис. тонн, кукурудзи – на 3043 тис. тонн, а також іншого борошна – на 1,3 тис. тонн. Водночас зафіксовано позитивну динаміку зростання експорту пшеничного борошна на 8,2 тис. тонн, що є обнадійливим показником для аграрних підприємств [6]. Проте український аграрний сектор все ще потребує підтримки як з боку держави, так і міжнародної спільноти. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, посівні площі в зоні активних бойових дій скоротилися на 3,5 млн га, що матиме негативні наслідки з точки зору кількості врожаю. На територіях, звільнених від окупації, міни становлять значну загрозу для сільського господарства, тоді як фермери на неокупованих територіях шукають ринки збуту [3].

Незважаючи на виклики, для малого та середнього бізнесу в Україні все ще є можливості для зростання та успіху. Шукаючи альтернативні джерела фінансування, адаптуючись до мінливих ринкових умов і зосереджуючись на експорті та диверсифікації, малий і середній бізнес може продовжувати відігравати вирішальну роль в економіці країни навіть у розпал війни [7].

Варто зазначити, що експорт продукції малими та середніми товаровиробниками сільськогосподарської продукції має значну важливість як для самих підприємств, так і для економіки країни в цілому. Основними перевагами при цьому, на нашу думку, є:

1. *Розширення ринків збуту*. Експорт дозволяє малим і середнім підприємствам вийти на нові ринки і знайти нових клієнтів, що може зменшити їх залежність від внутрішнього ринку і підвищити їх стабільність.

2. *Зростання доходів*. Вихід на міжнародні ринки може значно збільшити обсяг продажів і прибутковість, адже часто закордонні ринки можуть бути більш платоспроможними або менш насиченими.

3. *Інновації та вдосконалення*. Конкуренція на міжнародному рівні спонукає підприємства до вдосконалення своїх продуктів і бізнес-процесів, що сприяє впровадженню нових технологій і покращенню якості продукції.

4. *Зниження ризиків*. Диверсифікація ринків дозволяє зменшити ризики, пов'язані з економічними коливаннями або політичними нестабільностями на внутрішньому ринку.

5. *Покращення фінансових показників підприємств*. Успішний експорт може допомогти в поліпшенні фінансового стану підприємства завдяки збільшенню грошових надходжень і можливості отримання валютної виручки.

6. *Надання нових можливостей для росту*. Експорт може відкрити нові можливості для інвестицій і партнерств, а також сприяти розвитку нових бізнес-напрямків і послуг.

7. *Економічний розвиток*. На макрорівні експорт малого та середнього бізнесу може сприяти економічному зростанню, підвищенню зайнятості та розвитку інфраструктури.

8. *Репутація і конкурентоспроможність*. Підприємства, що успішно конкурують на міжнародних ринках, можуть підвищити свою репутацію і конкурентоспроможність, що може позитивно вплинути на їхню діяльність і на внутрішньому ринку.

Розглянемо особливості експортних можливостей малих та середніх товаровиробників сільськогосподарської продукції на прикладі Тернопільської області. Зазначимо, що Тернопільська область є аграрним регіоном із високим потенціалом для розвитку сільського господарства. Малий та середній бізнес тут відіграє ключову роль у економіці області, а зокрема у виробництві сільськогосподарської продукції, зокрема зернових, овочів, фруктів, м'яса, молочних виробів та меду, а також у формуванні ринку праці.

Необхідно зауважити, що до 2022 року в Тернопільській області здійснювали господарську діяльність 4782 малих і 307 середніх підприємств. У розподілі малих підприємств за видами економічної діяльності у 2019 році основну частку – 21 % – займали сільське, лісове та рибне господарства; серед середніх підприємств така частка становила 18,2 % [8].

Експортна діяльність цих підприємств стає важливим інструментом інтеграції у міжнародні ринки, забезпечуючи додаткові доходи, доступ до сучасних технологій та покращення конкурентоспроможності.

У табл. 1 представлено дані про зовнішньоторговельний оборот підприємств Тернопільської області за січень–жовтень 2024 року в порівнянні з аналогічним періодом 2023 року.

Таблиця 1

Зовнішньоторговельний оборот підприємств Тернопільської області, млн дол. США

Показники	2024 рік (січень-жовтень)	2023 рік (січень-жовтень)	Зміна (%)
Загальний обсяг торгівлі	1210,0	1161,8	+4,1 %
Експорт	697,9	598,4	+16,6 %
Імпорт	512,1	563,4	-9,1 %
Сальдо	+185,8	+35	+530,8

Джерело: побудовано авторами на основі [2]

Як видно з даних табл. 1, експортна діяльність підприємств Тернопільської області за цей рік зросла порівняно з аналогічним періодом минулого року, тоді як імпортна діяльність за цей час, навпаки, зазнала незначного скорочення.

Протягом звітного періоду зовнішньоекономічні операції здійснювалися з партнерами із 97 країн світу, основні з них зображено на рис. 1.

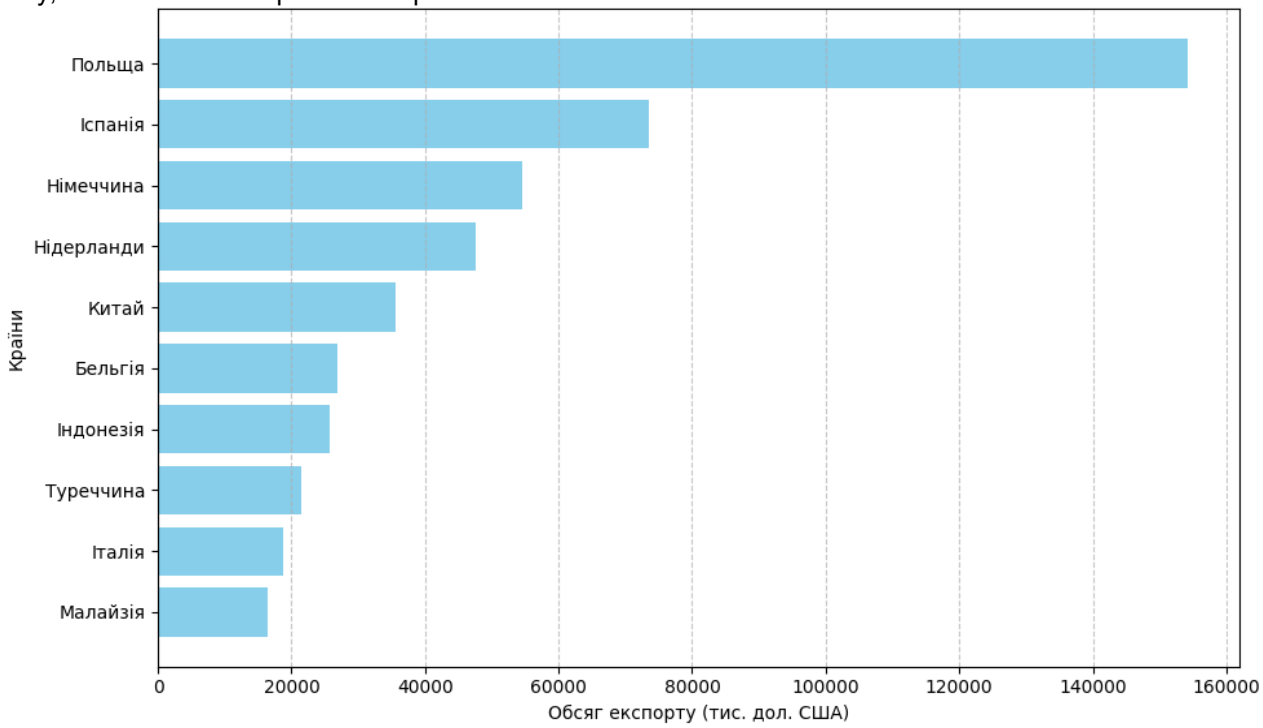


Рис. 1. Основні напрямки експорту підприємств Тернопільської області у 2024 р., тис. дол. США

Джерело: побудовано авторами на основі [2]

Як можна побачити з даних рис. 1, основні експортні поставки товарів з області були спрямовані до таких країн: Польща – 154209,7 тис. дол. США, Іспанія – 73494,3 тис. дол. США, Німеччина – 54483,5 тис. дол. США, Нідерланди – 47537,9 тис. дол. США, Китай – 35633,8 тис. дол. США, Бельгія – 26818,2 тис. дол. США, Індонезія – 25800,8 тис. дол. США, Туреччина – 21519,4 тис. дол. США, Італія – 18774,1 тис. дол. США, Малайзія – 16481,4 тис. дол. США [2].

Основу структури експорту за ці періоди склала продукція за такими товарними групами: зернові культури (31,3 %); електричні машини і устаткування (13,5 %); насіння і плоди олійних рослин (15,2 %); меблі (10,6 %); м'ясо та харчові субпродукти (4,5 %); жири та олії тваринного або рослинного походження (3,7 %); білкові речовини (3,6 %); полімерні матеріали, пластмаси (2,9 %); деревина і вироби з деревини (2,6 %); продукти переробки овочів (2,3 %); залишки і відходи харчової промисловості (1,9 %); котли, машини, апарати і механічні пристрої (1,3 %); вироби з чорних металів (1 %) [4].

Для аналізу експортної діяльності малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції Тернопільської області проведемо SWOT-аналіз. Цей підхід дозволить ідентифікувати сильні та слабкі сторони, а також оцінити можливості та загрози, пов'язані з їхньою діяльністю на зовнішніх ринках. Результати аналізу стануть основою для формування дієвих рекомендацій, спрямованих на

вдосконалення та підвищення ефективності експортної діяльності регіональних товаровиробників (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз експортної діяльності малих та середніх товаровиробників сільськогосподарської продукції Тернопільської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
Родючі ґрунти та сприятливі кліматичні умови – дозволяють вирощувати широкий асортимент сільськогосподарських культур. **Високий потенціал експорту** – продукція області, зокрема зернові, користується попитом на міжнародних ринках. **Гнучкість і адаптивність** – малі та середні підприємства швидше реагують на зміни ринкових умов. **Підтримка кооперації** – аграрні об'єднання допомагають оптимізувати витрати на виробництво та збут. **Розвиток органічного землеробства –** можливість нішевого виробництва для європейського ринку.	**Обмежений доступ до фінансових ресурсів** – малі підприємства часто мають труднощі із залученням інвестицій. **Недостатній рівень технічного забезпечення** – застаріле обладнання та технології впливають на продуктивність. **Проблеми формування ефективних маркетингових стратегій** – багато підприємств не знають, як ефективно просувати свою продукцію. **Залежність від погодних умов** – сезонність і кліматичні ризики можуть значно впливати на врожайність. **Недостатня обізнаність щодо міжнародних стандартів та особливостей організації експорту** – проблеми із сертифікацією та виходом на зовнішні ринки.
Можливості	**Загрози**
Розширення ринків збуту через інтеграцію до європейських ринків – скасування мит відкриває нові перспективи для експорту. **Залучення грантів та програм підтримки** – можливість отримання фінансування через державні та міжнародні програми. **Розвиток нових технологій у сільському господарстві** – інноваційні рішення підвищують ефективність виробництва. **Попит на органічну продукцію** – споживачі все більше цінують екологічно чисті продукти. **Підтримка кластеризації** – створення регіональних агрокластерів дозволить знизити витрати та підвищити конкурентоспроможність.	**Коливання цін на сільськогосподарську продукцію** – нестабільність на світових ринках впливає на прибутковість. **Посилення конкуренції на міжнародних ринках** – складність утримання позицій через агресивну конкуренцію. **Екологічні ризики та зміна клімату** – посухи, повені та інші природні катаклізми загрожують стабільності виробництва. **Нестабільна політична та економічна ситуація** – створює ризики для довгострокового планування. **Високі витрати на логістику та транспортування** – ускладнюють вихід на віддалені ринки.

Джерело: побудовано авторами

Слід зазначити, що малі та середні виробники сільськогосподарської продукції часто зіштовхуються з труднощами в організації експортної діяльності, що можна побачити і у табл. 2, зокрема у процесі налагодження зовнішньоторговельних операцій та збору необхідної документації, а особливо до країн Європейського Союзу, де вимоги до імпортованої продукції є доволі високими. З цією метою нами розроблено пам'ятку (інструкцію) експортера, яка допоможе підприємствам у більш ефективний спосіб налагодити організацію цього процесу та сприятиме розширенню ринків збуту (табл. 3).

Дана Пам'ятка стане важливим інструментом для малих та середніх товаровиробників сільськогосподарської продукції Тернопільської області, який сприятиме покращенню їхньої готовності до виходу на зовнішні ринки. Вона допоможе агровиробникам краще зрозуміти особливості експортної діяльності, зокрема вимоги до сертифікації продукції, підготовки документації та відповідності міжнародним стандартам. Завдяки пам'ятці підприємства зможуть оптимізувати процеси планування, вибору перспективних ринків і налагодження контактів із закордонними партнерами. Це дозволить підвищити конкурентоспроможність продукції, уникнути типових помилок і зменшити ризики, пов'язані з експортом. Крім того, пам'ятка сприятиме ефективному використанню фінансових та організаційних ресурсів, що особливо важливо для малих і середніх виробників, і допоможе їм розширити ринки збуту, зміцнити позиції на міжнародній арені та забезпечити стабільний розвиток у сучасних умовах.

А також потрібно пам'ятати, що експорт під час війни має свої особливості, які вимагають від малих та середніх підприємств додаткової підготовки та гнучкості. Передусім важливо враховувати можливі зміни в логістичних маршрутах через пошкоджену інфраструктуру, обмежений доступ до портів і необхідність використання альтернативних шляхів доставки продукції. Необхідно стежити за змінами у митних процедурах, адже в умовах війни державні органи можуть впроваджувати нові правила або спрощення для певних товарних груп, що може як спростити, так і ускладнити експортну діяльність.

Таблиця 3

ПАМ'ЯТКА ЕКСПОРТЕРА
Для отримання можливості експорту продуктів рослинного походження в країни Європейського Союзу необхідно:

№ з/п	Назва документу	Компетентний орган, адреса, юридична особа	Характеристика
1	2	3	4
1.	**Фітосанітарний сертифікат**	**Головне управління Держпродспо-живслужби в Тернопільській області** **(м. Тернопіль, вул. Микулинецька, 20)**	Сертифікат, що засвідчує наявність або відсутність регульованих шкідливих організмів в будь-яких рослинах, продуктах рослинного походження, упаковці, ґрунті та будь-яких інших організмах, об'єктах або матеріалах, здатних переносити чи поширювати регульовані шкідливі організми, які визначаються окремо для цілей імпорту, експорту та реекспорту, а також для цілей контролю за переміщенням територією України. ***Документ видається Фітосанітарною службою країни відправлення.*** *Документи, що необхідно надати для отримання послуги:* Заява на оформлення фітосанітарного сертифіката або фітосанітарного сертифіката на реекспорт. Висновок фітосанітарної експертизи (аналізів) або висновок повторної фітосанітарної (арбітражної) експертизи (аналізів) об'єктів регулювання. У випадку наявності вимог фітосанітарних заходів країни-імпортера щодо проведення стосовно об'єкта регулювання фітосанітарних процедур та/або знезараження – документація, яка підтверджує проведення таких фітосанітарних процедур та/або знезараження. Документ, що підтверджує внесення плати за видачу фітосанітарного сертифіката або фітосанітарного сертифіката на реекспорт. **До 8 годин з моменту отримання висновку фітосанітарної експертизи.**
2.	**Висновок фітосанітарної експертизи**	**Державна установа «Тернопільська обласна фітосанітарна лабораторія»** **м. Тернопіль, вул. Текстильна, 6**	Рослини, продукти рослинного походження і інші об'єкти регулювання, які переміщаються територією України, через державний кордон України і карантинні зони, підлягають обов'язковій фітосанітарній експертизі-перевірці і аналізу об'єктів регулювання в лабораторних умовах на предмет наявності або відсутності регульованих шкідливих організмів. **До 24 годин з моменту отримання зразків від фітосанітарних інспекторів Держпродспоживслужби.**
3.	**Сертифікат здоров'я**	**Головне управління Держпродспож-ивслужби в Тернопільській області** **м. Тернопіль, вул. Микулинецька, 20**	Для отримання сертифіката ЗДОРОВ'Я (HEALTH CERTIFICATE) українському підприємству, яке має намір експортувати продукти харчування, необхідно звернутися із запитом до Держпродспоживслужби. За запитом підприємства державна служба проводить перевірку потужностей виробника на відповідність вимогам законодавства щодо безпечності та якості продуктів харчування. На підставі результатів перевірки на відповідність вимогам Держпродспоживслужба стверджує потужності підприємства з позначенням дозволених до експорту видів харчової продукції. Крім цього, Держпродспоживслужба веде реєстр затверджених експортних потужностей (харчова продукція) з позначенням країни / країн призначення та найменування видів продуктів харчування, для яких перевірено виконання встановлених вимог. **До 48 годин з моменту отримання документів.**

продовження табл. 3

1	2	3	4
4.	**Експертний висновок про наявність або відсутність у продукції ГМО (генетично модифікованих організмів)**	**Тернопільська регіональна державна лабораторія Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів**	Для отримання експертного висновку про наявність або відсутність у зразках, які є об'єктом дослідження, генетично модифікованих організмів необхідно звернутися із заявою до **уповноваженого та акредитованого** органу в системі Держпродспоживслужби, належним чином забезпечити відбір інспекторами чи уповноваженими особами зразків продукції нетваринного походження та долучити документ фінансового характеру, який засвідчує оплату послуги з дослідження. **До 48 годин з моменту отримання зразків.** **ТРДЛ Держпродспоживслужби (атестат про акредитацію № 2Н392).**
5.	**Сертифікат відповідності (сертифікат якості виробника)**	**Виробник / Експортер (юридична особа, яка є стороною цивільно-правових відносин відповідно до контракту)**	Підтвердження якості продукції (сировини) лягає на виробника / експортера, який несе особисту відповідальність перед контрагентом та затверджується відповідним контрактом. Контракт складається у довільні формі, затверджується підписом керівника чи уповноваженої особи та печаткою підприємства.
6.	**Декларація відповідності**	**Виробник / Експортер**	Видається на кожну партію виробником на підставі сертифікату ЗДОРОВ'Я. Юридична особа – експортер несе особисту відповідальність за інформацію, викладену у декларації, видається на кожен транспортний засіб.
7.	**CMR**	**Митний брокер – посередник між митницею та суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності**	Міжнародна автомобільна накладна, яка є товарно-транспортною накладною, що застосовується при міжнародних вантажних автомобільних перевезеннях і використовується у країнах, які приєднались до Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів. CMR є документом, який доводить факт укладення договору на автомобільне перевезення вантажу. CMR заповнюється відправником вантажу, на підставі інструкцій і вказівок, які він отримує від транспортно-експедиторської компанії. Відправник несе солідарну відповідальність за правильність заповнення CMR.
8.	**Пакувальний лист**	**Виробник / Експортер**	Пакувальний лист (англ. Packing List) – супровідний документ до вантажу, де дається перелік усіх видів, артикулів і сортів товарів, що перебувають у кожному **товарному місці**. Затвердженої форми пакувального листа та вимог щодо його заповнення законодавством України не передбачено. Але, зазвичай, пакувальний лист має містити такі дані: – номер (необов'язково); – дату складання (обов'язково); – найменування та реквізити відправника і одержувача (обов'язково); – реквізити транспортного засобу (необов'язково); – місце завантаження (необов'язково); – загальну вагу брутто (рекомендовано); – загальну вагу нетто (рекомендовано); – загальну кількість місць (рекомендовано); – найменування товарів (обов'язково); – вид пакування (рекомендовано); – вагу брутто кожного найменування (рекомендовано); – вагу нетто кожного найменування (рекомендовано); – додаткові одиниці виміру кожного найменування (рекомендовано); – інші дані, які дають змогу визначити вагові та кількісні характеристики товару.

продовження табл. 3

1	2	3	4
9.	**Інвойс (іншими словами рахунок-фактура, англ. Invoice, франц. Facture, нім. Rechnung, італ. Fatture)**	**Виробник / Експортер**	Документ, що надається продавцем покупцеві та містить перелік товарів, їх кількість і ціну, за якою вони поставлені покупцеві, формальні особливості товару (колір, вага та інші), умови поставки і відомості про відправника та одержувача. Виписка інвойсу свідчить про те, що (крім випадків, коли постачання здійснюється по передоплаті) у покупця з'являється обов'язок оплати товару відповідно до зазначених умовами, а також про те, що товар відвантажено відповідно до умов поставки. Фактично інвойс є розрахунково-платіжним документом, що передбачає тільки виставлення певних сум до оплати покупцям за товари, що поставляються (або вже фактично поставлені) чи послуги, що надаються (або фактично надані). Затвердженої форми інвойсу та вимог щодо його заповнення законодавством України не передбачено. Але, зазвичай, інвойс має містити такі дані: – номер інвойсу (необов'язково); – дату складання (обов'язково); – найменування та реквізити продавця і покупця (обов'язково); – платіжні реквізити (рекомендовано); – реквізити зовнішньоекономічної угоди, відповідно до якої здійснюється поставка (необов'язково); – умови поставки згідно Інкотермс (рекомендовано); – умови оплати (рекомендовано); – найменування товарів, їх ціну (обов'язково); – загальну вартість рахунку (обов'язково); – валюту (обов'язково); – ставки та розмір податку (необов'язково); – місце завантаження (необов'язково); – розмір та підстави надання знижок (за умови надання). Додатково можна зазначити, що інвойс одночасно може виступати декларацією експортера про країну походження товару, що передбачено пунктом 5 статті 43 Митного кодексу України. Зверніть увагу, що для того, щоб інвойс міг бути визнаний одночасно і декларацією про походження товару, необхідно виконати декілька пунктів: – інвойс має бути в оригінальному вигляді, з підписом та печаткою; – декларація про країну походження має бути записана саме фразою «Країна походження» (відповідною мовою, якою складено інвойс); – фрази «Зроблено в …» або «Вироблено в …» не є підтвердженням країни походження.
10.	**Сертифікат EUR.1**	**Торгово-промислова палата (м. Тернопіль, вул. Руська, 40) або Митниця ДФС (м. Тернопіль, вул. Текстильна, 38)**	Сертифікат з перевезення товару EUR.1 – документ, який підтверджує європейське / українське походження товарів і дає право провести митне очищення вантажу з використанням преференційної ставки мита, тим самим знижуючи його вартість для одержувача. Сертифікат видається на підставі Протоколу № 1 до Угоди про асоціацію України з ЄС, який регулює питання визначення концепції «Походження товарів» і методів адміністративного співробітництва. *З метою впровадження Угоди такими, що походять з України, вважати (ст. 2 Протоколу):* *– товари, повністю вироблені в Україні, як це визначається в ст. 5 Протоколу;* *– товари, отримані в Україні з матеріалів, які не були здійснені цілком на її території, за умови, що такі матеріали пройшли достатню обробку в Україні відповідно до ст. 6 Протоколу.* В Україні сертифікат видається безкоштовно, на одну партію товарів, яка експортуються, на письмову заяву експортера або під відповідальність експортера, виключно уповноваженою на це посадовою особою органів ДФС України (порядок заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення товару EUR.1 затверджений наказом МФУ від 18.11. 2014 р. № 1142).

продовження табл. 3

1	2	3	4
11.	**Оригінал накладної, яка стосується матеріальних цінностей, вказаних у EUR.1**	**Експортер/ Виробник**	Накладна – документ, що використовується при передачі товарно-матеріальних цінностей від однієї особи іншій. Є декілька видів накладних, наприклад, видаткова накладна, товарно-транспортна накладна тощо. **Дані, вказані у накладній від виробника, повинні повністю збігатися з даними, що вказані у Сертифікаті з перевезення товару EUR.1.**

Джерело: розроблено авторами

Серед важливих аспектів також є фінансова стабільність – підприємствам варто завчасно домовлятися про умови оплати з іноземними партнерами, зважаючи на ризики валютних коливань та складності міжнародних транзакцій. Увагу слід приділити і сертифікації продукції, особливо якщо експорт спрямований на європейський чи інші висококонкурентні ринки, де вимоги до якості залишаються незмінно високими.

Невід'ємною складовою успішної експортної діяльності є також і пошук нових ринків збуту, адже під час війни традиційні ринки можуть бути недоступними, що вимагає активної участі у міжнародних виставках, використання онлайн-платформ для пошуку партнерів та аналізу перспективних регіонів. Варто пам'ятати про державну підтримку, оскільки під час війни Україна надає експортерам консультації, доступ до грантових програм і підтримку через міжнародних спонсорів. Гнучкість, стратегічне планування та уважний моніторинг поточної ситуації є ключовими факторами, які допоможуть підприємствам не лише зберегти експортну діяльність, а й знайти нові можливості для розвитку навіть в умовах війни.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, як випливає з даного дослідження, експорт є ключовим чинником розвитку малих і середніх товаровиробників сільськогосподарської продукції, оскільки відкриває доступ до міжнародних ринків, сприяє залученню інвестицій та стимулює модернізацію виробництва. Аналіз структури експорту в Україні показує значний потенціал аграрного сектора.

Як показали результати досліджень, малі та середні виробники відіграють важливу роль в експортній діяльності завдяки своїй гнучкості, високій якості продукції та інноваціям, але їхній вихід на міжнародні ринки ускладнюється низкою бар'єрів, серед яких недостатня обізнаність про експортні вимоги, обмежений доступ до фінансування та слабкий рівень кооперації. Для підвищення їхньої конкурентоспроможності важливо розвивати кооперативи, організовувати освітні програми щодо експортних процедур і стандартів якості, а також посилювати державну підтримку через гранти, компенсації витрат на сертифікацію та участь у міжнародних виставках.

Розроблена авторами пам'ятка експортера допоможе виробникам успішно підготуватися до виходу на міжнародні ринки, враховуючи ключові аспекти аналізу ринків, сертифікації, логістики та митного оформлення. Використання експортного потенціалу малих і середніх товаровиробників сприятиме сталому розвитку сільських територій, підвищенню зайнятості та доходів населення, а також кращій інтеграції України у глобальні економічні процеси.

Література

1. Агресія РФ проти України як загроза глобальній продовольчій безпеці : аналіт. доп. / Бобровицький А., Борділовська О., Колосова В., Ус І., Широкий Г. ; за заг. ред. М. Паламарчука. Київ : НІСД, 2024. 80 с. URL: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.10 (дата звернення: 19.11.2024).

2. Географічна структура експорту товарами Тернопільської області за січень-жовтень 2024 року. URL: http://www.tcci.te.ua/podii/novyny/2357-heohrafichna-struktura-zovnishnoi-torhivli-tovaramy-ternopilskoi-oblasti-za-sichen-zhovten-2024-roku (дата звернення: 19.11.2024).

3. Дідур С., Труніна І., Білик М. Трансформаційні процеси агропромислових підприємств в умовах війни та у післявоєнний період. *Економіка та суспільство.* 2023. Випуск № 53. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-5.

4. Зовнішньоекономічна діяльність Тернопільської області у січні-жовтні 2023 року. URL: http://www.tcci.te.ua/podii/novyny-rehionu/2246-zovnishnoekonomichna-diialnist-ternopilskoi-oblasti-u-sichni-zhovtni-2023-roku (дата звернення: 19.11.2024).

5. Ковбаса О. Розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск № 62. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-69.

6. Кудінова М., Рубайко М. Механізми міжнародної підтримки зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 57. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-35.

7. Лойко В., Александров Б. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2023. № 1(11). С. 228-237. URL: https://www.journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/217 (дата звернення: 19.11.2024).

8. Програма малого та середнього підприємництва на 2021-2023 роки. URL: https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/економіка/programa-msp-2021-2023-1-povernut-1.pdf (дата звернення: 19.11.2024).

9. Статистичний щорічник України за 2022 рік / за ред. І. Є. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2023. 455 с.

10. Торговельний безліміт: що дали Україні два роки без обмежень на ринку ЄС. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv22lexmrnmo (дата звернення: 19.11.2024).

11. Україна у жовтні збільшила експорт агропродукції майже на 34% – УКАБ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3922906-ukraina-u-zovtni-zbilsila-eksport-agroprodukcii-majze-na-34-ukab.html (дата звернення: 19.11.2024).

References

1. Bobrovytskyi, A., Bordilovska, O., Kolosova, V. et al. (2024), *Ahresiia RF proty Ukryiny yak zahroza hlobalnii prodovolchii bezpetsi : analit. dop.* [Russian aggression against Ukraine as a threat to global food security : analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine, 80 p. available at: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.10 (access date November 19, 2024).

2. "Geographical structure of exports of goods in Ternopil region in January-October 2024", available at: http://www.tcci.te.ua/podii/novyny/2357-heohrafichna-struktura-zovnishnoi-torhivli-tovaramy-ternopilskoi-oblasti-za-sichen-zhovten-2024-roku (access date November 19, 2024).

3. Didur, S., Trunina, I. and Bilyk, M. (2023), "Transformation process of agricultural enterprises in war and post-war period", *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 53, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-5.

4. "Foreign Economic Activity of Ternopil Region in January-October 2023", available at: http://www.tcci.te.ua/podii/novyny-rehionu/2246-zovnishnoekonomichna-diialnist-ternopilskoi-oblasti-u-sichni-zhovtni-2023-roku (access date November 19, 2024).

5. Kovbasa, O. (2024), "Development of entrepreneurial activity in the agricultural sector of the Ukrainian economy", *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 62, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-69.

6. Kudinova, M. and Rubaiko, M. (2023), "Mechanisms of international support for foreign economic activities of agricultural enterprises in Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 57, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-35.

7. Loiko, V. and Aleksandrov, B. (2023), "Support and development of small and medium-sized businesses in Ukraine in the context of war", *Yevropeiskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii*, no. 1(11), pp. 228-237, available at: https://www.journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/217 (access date November 19, 2024).

8. "Small and Medium Enterprise Programme for 2021-2023", available at: https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/ekonomika/programa-msp-2021-2023-1-povernut-1.pdf (access date November 19, 2024).

9. Verner, I.Ye. (Ed.) (2023), *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2022 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2022], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 455 p.

10. "Trade unlimited: what two years without restrictions on the EU market have given Ukraine", available at: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv22lexmrnmo (access date November 19, 2024).

11. "Ukraine increased agricultural exports by almost 34% in October – UKAB", available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3922906-ukraina-u-zovtni-zbilsila-eksport-agroprodukcii-majze-na-34-ukab.html (access date November 19, 2024).

Зварич Р.Є., Павлишин І.В.

ЕКСПОРТ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Мета. Обґрунтування теоретичних засад експортної діяльності як ключового чинника розвитку малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції та розробка практичних рекомендацій для вдосконалення її організації.

Методика дослідження. Для виконання окреслених у статті завдань використано такі методи: загальнонаукові – аналіз і синтез – для обґрунтування розроблених положень та рекомендацій; системний і комплексний – при обґрунтуванні особливостей експортної діяльності агропромислових підприємств; статистичні – для аналізу сучасного стану експортної діяльності українських підприємств;

табличний метод – для подання даних та результатів досліджень; графічний – для побудови графіків, діаграм. При обробці даних застосовано комп'ютерні й інформаційні технології.

Результати дослідження. Проаналізовано сучасний стан експортної діяльності українських підприємств, здійснено оцінку особливостей діяльності малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції, досліджено специфіку експортної діяльності агропромислових підприємств Тернопільської області, розроблено практичну пам'ятку експортера для підтримки місцевих товаровиробників у виході на зовнішні ринки.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено практичну пам'ятку експортера, яка допоможе агровиробникам краще зрозуміти особливості експортної діяльності, зокрема вимоги до сертифікації продукції, підготовки документації та відповідності міжнародним стандартам. Завдяки розробленій пам'ятці підприємства зможуть оптимізувати процеси планування, вибору перспективних ринків і налагодження контактів із закордонними партнерами, а також уникнути типових помилок і зменшити ризики, пов'язані з організацією експорту.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження спрямовані на підтримку місцевих підприємств у виході на зовнішні ринки, що сприятиме збільшенню їхніх прибутків, розширенню виробничих можливостей, залученню інвестицій та інтеграції в глобальні ланцюги постачання. Розроблені рекомендації з організації експортної діяльності допоможуть товаровиробникам адаптуватися до викликів міжнародної торгівлі, підвищити ефективність своєї діяльності та закріпити позиції на міжнародних ринках.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, агропромислові підприємства, експорт, малі та середні підприємства, міжнародні ринки, пам'ятка експортера, товаровиробники сільськогосподарської продукції.

Zvarych R.Ye., Pavlyshyn I.V.

EXPORTS AS A KEY ELEMENT IN THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED COMMODITY PRODUCERS OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Purpose. The aim of the article is to substantiate the theoretical foundations of export activity as a key factor in the development of small and medium-sized commodity producers of agricultural products and to develop practical recommendations for improving its organisation.

Methodology of research. The following methods were used to accomplish the tasks outlined in the article: general scientific – analysis and synthesis – to substantiate the developed provisions and recommendations; systemic and comprehensive – to substantiate the peculiarities of export activities of agro-industrial enterprises; statistical – to analyse the current state of export activities of Ukrainian enterprises; tabular method – to present data and research results; graphical – to build graphs and diagrams. Computer and information technologies were used for data processing.

Findings. The article analyses the current state of export activities of Ukrainian enterprises, assesses the specifics of small and medium-sized commodity producers of agricultural products, studies the specifics of export activities of agricultural enterprises in the Ternopil region, and develops a practical exporter's guide to support local producers in entering foreign markets.

Originality. A practical exporter's guide has been developed to help agricultural producers better understand the specifics of export activities, including requirements for product certification, documentation preparation and compliance with international standards. The handbook will help companies optimise their planning processes, select promising markets and establish contacts with foreign partners, as well as avoid common mistakes and reduce the risks associated with exports.

Practical value. The article is of great practical importance, as the results of the study are aimed at supporting local enterprises in entering foreign markets, which will help increase their profits, expand production capabilities, attract investment and integrate into global supply chains. The developed recommendations for organising export activities will help producers adapt to the challenges of international trade, improve their performance and consolidate their positions in international markets.

Key words: agricultural sector, agricultural enterprises, exports, small and medium-sized enterprises, international markets, exporter's handbook, commodity producers of agricultural products.

УДК 339:327:338.43 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.2**
JEL Classification: F02, F13, F51, F53, Q17, Q18

Іващук І.О.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки,
Іващук О.В.,
д-р філософії,
викладач кафедри міжнародної економіки,
Нагірна Н.І.,
здобувач* третього рівня вищої освіти «доктор філософії»
за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Ivashchuk I.O.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of international economics,
Ivashchuk O.V.,
Doctor of Philosophy, lecturer at the department of international economics,
Nahirna N.I.,
candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 292 "International Economic Relations",
West Ukrainian National University, Ternopil

TOOLS OF ECONOMIC DIPLOMACY IN ENSURING FOOD SECURITY

Постановка проблеми. На сьогодні в сфері продовольчої безпеки нагромадилося доволі багато проблем, які потребують не лише декларативних заяв зустрічей на міжнародних майданчиках і прийняття стратегічних показників розвитку, а й перегляду форматів взаємодії країн та міжнародних організацій для підтримання продовольчої безпеки, конкретних кроків та дій, тим більше, що проблема голоду і недостатнього якісного харчування не вирішується впродовж багатьох років. Економічна дипломатія починає відігравати все більш видиму роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки через формат двостороннього та багатостороннього співробітництва, зменшення (або, навпаки, підвищення) обмежуючих заходів у торгівлі, механізми фінансування проєктів в аграрному секторі та надання технічної допомоги для впровадження інновацій в сільське господарство (це особливо актуальне для країн, що розвиваються).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна дипломатія в сучасних умовах охоплює широкий спектр питань, які одночасно торкаються продовольчих криз та міжнародного співробітництва, міжнародної торгівлі та інвестування, розвитку сільськогосподарського виробництва та кліматичних змін, доступу до продуктів харчування та соціального розвитку населення. На сьогодні основна більшість публікацій по цій тематиці – це аналітичні звіти та дослідження міжнародних організацій, зокрема ООН, Світового Банку, Світової організації торгівлі, ФАО. Серед українських науковців дослідження продовольчої безпеки стосуються, в основному, правового та інституційного регулювання, соціальних та економічних ефектів для країн. Щодо досліджень продовольчої дипломатії або ж її виокремлення як складової економічної дипломатії в контексті забезпечення продовольчої безпеки, то окремі аспекти цього питання розкривали в своїх працях Н. Грущинська, О. Надоленко, К. Фліссак, О. Шаров та ін. Тому дане дослідження є актуальним з позицій важливості використання інструментів економічної дипломатії для забезпечення доступності продовольства та стабільності розвитку глобальної продовольчої системи.

* *Науковий керівник: Іващук І.О. – д-р екон. наук, професор*

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування ролі інструментів економічної дипломатії у забезпеченні глобальної та національної продовольчої безпеки; виявлення ефективних заходів, які сприяють стабільності продовольчих систем та їх реформуванню в контексті глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питанням продовольчої безпеки приділено у науковій літературі достатньо багато уваги, окрім того, як міжнародні організації, так і дослідницькі центри готують аналітичні матеріали. Іноді складається враження, що або ця проблема є надто перебільшеною, або ж всі її аспекти є зрозумілими і дослідженими. Насправді, проблема продовольчої безпеки не є новою, але в попередні періоди вона не мала такої масштабності за охопленням і за наслідками. Водночас, постійно змінюють силу впливу її детермінанти, не говорячи про те, що з'являються нові виклики, іноді зовсім не прогнозовані.

Цікавою в контексті нашого дослідження є колективна публікація з тематики продовольчої безпеки, яка була опубліковано вченими у 2022 році [1]. Її результати вказали на наступне: серед 3169 «більшість опублікованих статей припадає на Сполучені Штати (n = 1042), Сполучене Королівство (n = 302) і Канаду (n = 277). Лише на Сполучені Штати припадає 31,72 % статей, опублікованих між 1974 і 2020 роками. Найбільша кількість цитувань пов'язана зі Сполученими Штатами (29 703)» [1]; «…перше дослідження продовольчої безпеки було опубліковано в 1974 році. … кількість досліджень була мінімальною до 1980 року (менше 16 статей); … з 11417 цитуваннями найефективнішим роком у цей період був 2020 рік» [1].

Тому повністю поділяємо думку вчених, що «сфера продовольчої безпеки страждає від сильної розпорошеності та окремого наукового обігу. Крім того, оскільки на продовольчу безпеку впливають зміни в різних сферах, розуміння цього питання та процесу його еволюції вимагає вивчення різних періодів» [1], а основний акцент робиться в основному на наступні фактори, пов'язані із продовольчою безпекою: сільське господарство, зміна клімату і стійкість; соціально-економічні фактори; продовольча політика та управління; бідність та вразливість; розвиток рибальства та аквакультури [1]. У цьому контексті, українські науковці у колективному дослідженні продовольчої безпеки вказують на відмінності у методиках її оцінювання, бо «набір індикаторів залежить від того, на якому рівні оцінюється продовольча безпека. Продовольчу безпеку розглядають на індивідуальному, державному та глобальному рівнях» [2]. У підсумку це впливає на системи управління продовольчою безпекою. І важлива роль у цих процесах належить державі, бо, як зазначає професор К. Фліссак, «основна частка складових продовольчої безпеки держави має внутрішню природу, разом з тим ряд принципових моментів у цій сфері є зовнішнього походження» [3].

У 2022 р. була опублікована стаття «Управлінню продовольчими системами має передувати дипломатія продовольчих систем» [4], в якій дослідники запропонували цілісний підхід до формування дипломатії продовольчих систем, структура якої здатна покращити управління продовольством та сприятиме збалансуванню основних сфер продовольчих систем: економіки, здоров'я населення, соціальних проблем та навколишнього середовища [4].

Дослідження використання інструментів дипломатії, в тому числі й економічної, для вирішення проблем продовольчої безпеки, не є частими у вітчизняній науковій літературі. Серед таких робіт можемо відзначити працю Г. Надоленка, директора Дипломатичної академії України – «Дипломатичні механізми забезпечення продовольчої безпеки (в умовах військового конфлікту)» [5], в якій автор обґрунтовує важливість багатосторонньої економічної дипломатії та дипломатичні зусилля країн, «спрямовані на підтримку сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки» [5], акцентуючи увагу на особливостях її реалізації в умовах збройних конфліктів, досліджує сучасні практики та наводить досвід України. У дослідженнях Н. Грущинської продовольча безпека розглядається як один з глобальних викликів сучасності, який сприяє економізації зовнішньої політики, яка проявляється через економічну дипломатію [6].

Як елемент економічної безпеки пропонує розглядати продовольчу безпеку професор О. Шаров та предметом її уваги вважає врожайність сільськогосподарських культур, вплив на яку, поряд з іншими факторами, мають «зміна клімату та стан навколишнього середовища» [7].

Дослідження індонезійського професора (2024) показало, що Індонезія активно використовує механізми двостороннього та багатостороннього співробітництва для вирішення проблем продовольчої безпеки. У цьому контексті автор пропонує використовувати поняття «продовольчої дипломатії», яка «є важливим інструментом для Індонезії у протистоянні глобальним викликам. Ця дипломатія передбачає не лише переговори про торгівлю продовольством, але й гуманітарну допомогу, передачу технологій та дослідницьку співпрацю» [8].

І таких прикладів є багато, адже проблема продовольчої безпеки, в тому числі достатній доступ до їжі, залишаються на порядку денному для світу і країн, не зважаючи на зусилля світових організацій. І причини такої ситуації вбачаємо у наступному. Передусім, це зміни геополітичного та геоекономічного порядку. В умовах глобальної взаємозалежності, і водночас глобальної фрагментації, країни залежні від будь яких змін у системі міжнародних відносин, змін на ринках та доступу до ресурсів. Геополітична невизначеність та економічна напруженість часто стають причиною дефіцит продовольства на світовому ринку. Геополітичні конфлікти породжують гуманітарні кризи та є

причиною руйнування сільськогосподарської інфраструктури, порушення логістичних маршрутів та транспортних коридорів, що ускладнює постачання сільськогосподарської продукції. Актуальною залишається криза довіри до міжнародних організацій, що ускладнює координацію їх дій щодо забезпечення продовольчої безпеки. Зміна клімату (особливо його наслідки) та екологічна політика мають деструктивний вплив на вирішення проблеми продовольчої безпеки не тільки через складність реалізації політики стійкого розвитку сільського господарства, а й через проблеми надання технічної допомоги, трансферу інновацій.

І роль економічної дипломатії в цих процесах зростає. Основними її інструментами в процесі забезпеченні продовольчої безпеки є участь країн у двосторонніх та багатосторонніх угодах (наприклад, Угода СОТ), у діяльності міжнародних організацій, форумів та дискусійних платформ, тарифні та нетарифні інструменти торговельної політики (мита, субсидії, квоти та ін.), технічна та фінансова допомога, поширення аграрних технологій та інновацій у сільське господарство, гуманітарна допомога та резервні фонди для реагування на надзвичайні ситуації та ін.

Ландшафт економічної дипломатії зазнає постійних змін, країни періодично змінюють свою політику з ліберальної на протекціоністську (здебільшого це заходи прихованого протекціонізму) і, навпаки. Посилення заходів протекціоністської політики та встановлення бар'єрів між країнами може перешкодити зусиллям економічної дипломатії, спрямованим на сприяння міжнародній співпраці. За аналізований період 2009–2023 рр. помітне значне зростання регуляторних заходів, які мають дискримінаційний вплив на торгівлю, створюючи певні бар'єри, причому з 2018 р. простежується великий розрив між типом заходів (рис. 1).

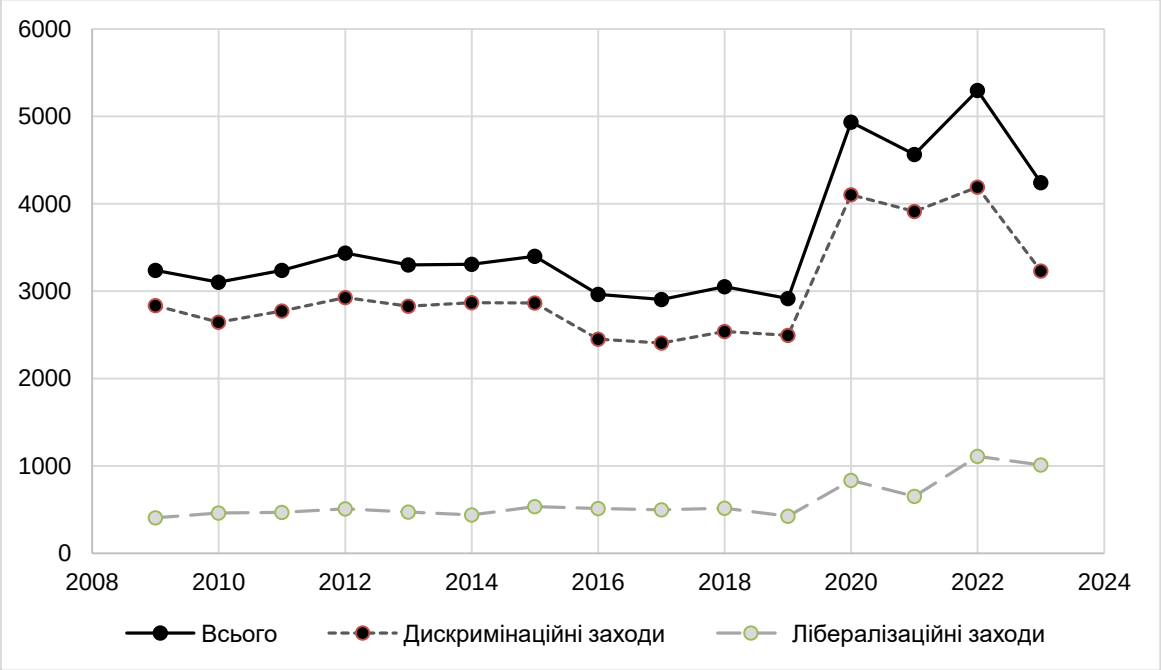


Рис. 1. Втручання країн у міжнародну торгівлю товарами, регуляторні заходи, 2009–2023 рр.

Джерело: [9]

У структурі заходів у 2023 р. 76,1 % становили дискримінаційні і 23,9 % – лібералізаційні, в 2010 р. – відповідно 87,4 % та 12,6 %, у 2018 р. – 83,1 % і 16,9 %. Аналіз структури регуляторних заходів протекціонізму в торгівлі товарами показав, що їх основу у 2023 р. становили субсидії (за винятком експортних субсидій (рис. 2). Політика протекціонізму та торгові бар'єри створюють значні перешкоди для реалізації проєктів економічної дипломатії, призводячи до напруженості у відносинах із торговими партнерами, які можуть у відповідь встановити власні бар'єри.

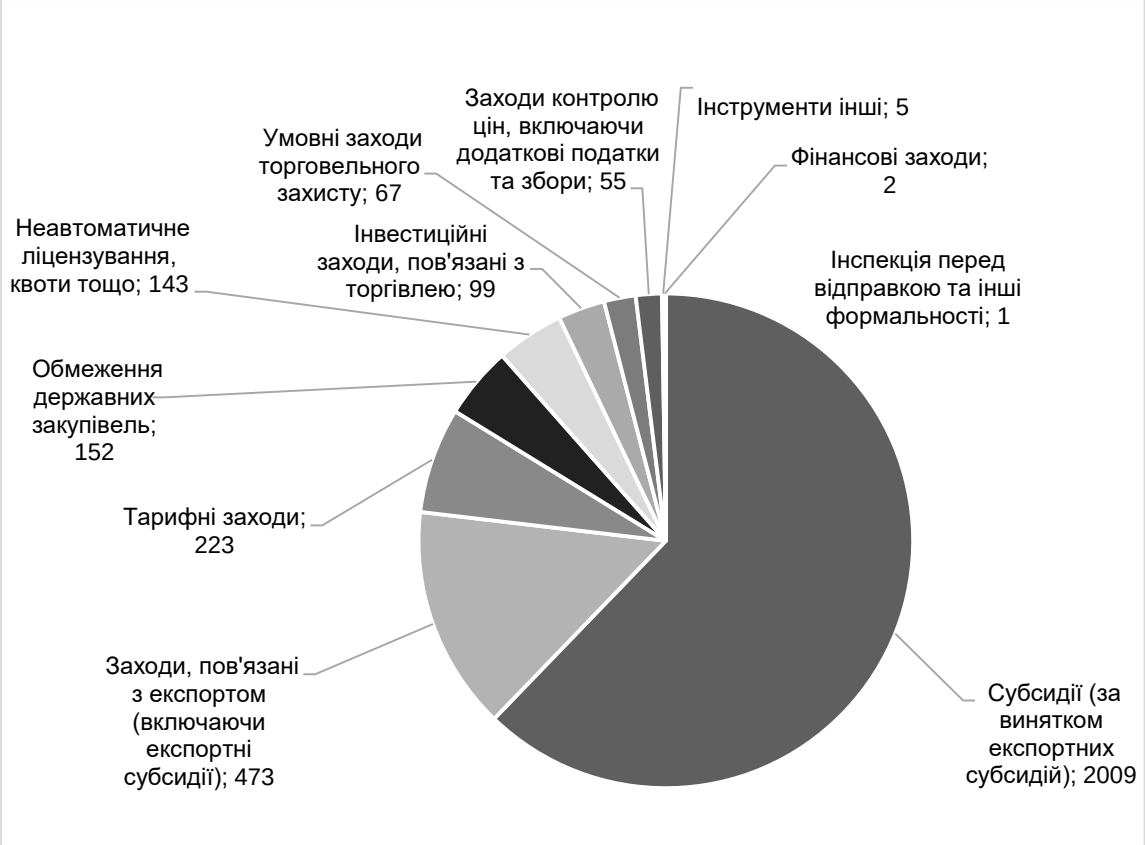


Рис. 2. Структура регуляторних заходів протекціонізму в торгівлі товарами у 2023 р.
Джерело: [9]

Аграрний протекціонізм залишається для багатьох країн можливістю захистити внутрішній ринок від надмірної конкуренції або ж забезпечити доступність продуктів харчування для населення, якщо вона базується на внутрішньому виробництві. Тому ця політика обґрунтовується країнами з позицій необхідності захисту національного ринку та національних виробників сільськогосподарської продукції, збереження робочих місць, підтримання стабільності постачання продуктів харчування для населення. Разом з тим, аграрний протекціонізм не слід розглядати виключно з позитивної сторони в частині впливу на продовольчу безпеку. Відсутність конкуренції між сільськогосподарськими виробниками може призвести до стагнації ринку, що позначатиметься на його інноваційному розвитку, впровадженні нових технологій, дотриманні принципів соціальної корпоративної відповідальності. Обмеження імпорту, відповідно, породжує проблему обмеження експорту. І у цьому випадку прослідковується два негативних наслідки: це може позначитися на зростанні цін на продукцію сільськогосподарських виробників, або ж ізоляція внутрішнього ринку продовольчих товарів сприятиме формування надлишку продукції, яку неможливо реалізувати на зовнішні ринки. Однією з країн, в якій аграрний протекціонізм яскраво виражений, є Японія (слушно зазначають науковці, що «для економічної моделі цієї країни характерним є дотримання різних торговельних і ділових традицій, які кореняться в історичних та культурних особливостях розвитку суспільства» [10]). Іншими країнами з активним аграрним протекціонізмом тривалий час були США і Європейський Союз.

На основі аналізу захисту сільськогосподарських виробників у 2023 р. в окремих країнах із використанням Producer Nominal Protection Coefficient (коефіцієнт номінального захисту виробників, який відображає ступінь ринкових викривлень, спричинених політикою підтримки (субсидії, тарифи, квоти тощо)) (рис. 3), можемо зробити наступні висновки. Серед досліджуваних країн найвищий коефіцієнт захисту сільськогосподарських виробників мають Південна Корея, Ісландія та Швейцарія. Це свідчить про суттєву підтримку фермерів у цих країнах через субсидії, цінову політику або інші форми захисту. До країн із помірним рівнем захисту належать, наприклад, Ізраїль, Туреччина, Мексика, Велика Британія та країни ЄС. Коефіцієнт у цих країнах знаходиться ближче до середнього показника по ОЕСР. Групу країн з низьким рівнем захисту сформували Канада, США, Нова Зеландія, Чилі та Австралія.

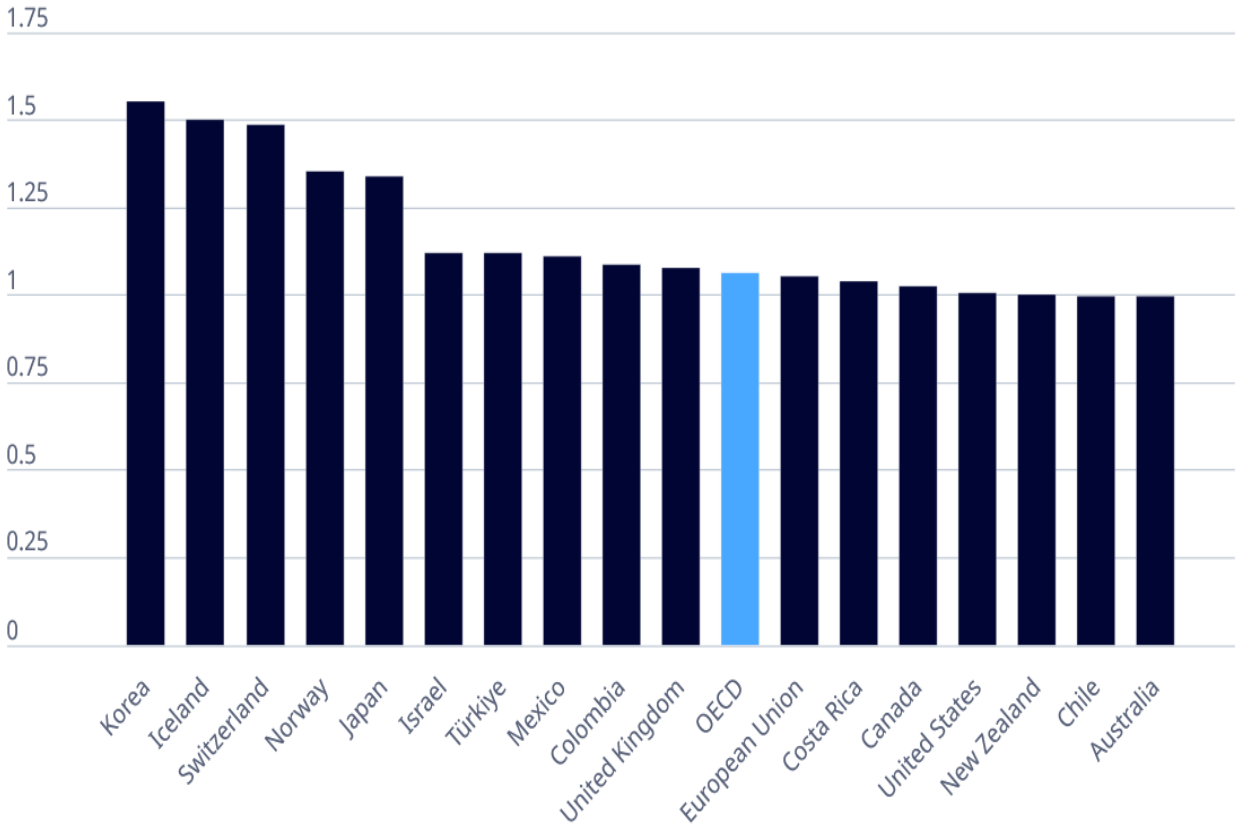


Рис. 3. Рівень захисту сільськогосподарського товаровиробника в окремих країнах світу у 2023 р.

Джерело: [11]

Японія має один із найвищих коефіцієнтів номінального захисту сільськогосподарських виробників серед країн ОЕСР. Це свідчить про суттєву державну підтримку. Країна тривалий час застосовує політику цінової підтримки сільськогосподарських виробників, зокрема, рису, проте, на думку дослідників, такі заходи призводять до викривлення ринку та надлишку продукції, а сільськогосподарська політика країни потребує змін [12]. Директор з досліджень Науково-дослідного інституту економіки, торгівлі та промисловості (RIETI) Кадзухіто Ямашіта дотримується думки, що «продовольча безпека та багатофункціональність можуть бути досягнуті лише за умови належного збереження ресурсів сільськогосподарських угідь. Якщо це так, уряд просто повинен повністю відмовитися від постатейної сільськогосподарської політики та різноманітних програм субсидій для нових фермерів і надати фермерам певну суму субсидій на одиницю сільськогосподарської землі, щоб зберегти загальну сільськогосподарську землю в Японії» [13]. Високий рівень субсидій у випадку Японії обмежує конкурентоспроможність фермерів на міжнародному ринку, а для бюджету це залишається високим фінансовим тягарем. Тому аграрна політика країни повинна буде змінюватися відповідно до досягнень в сфері продовольчої безпеки та екологічної політики, сприяти залученню інновацій, підвищенню продуктивності сільського господарства [14].

Проблема регулювання зовнішньої торгівлі для України постала дуже гостро в останні роки, що відповідає загальносвітовим тенденціям застосування країнами протекціоністських заходів під впливом глобальних мегатрендів і зростаючої геоекономічної та геополітичної нестабільності. Динаміка застосування Україною регуляторних заходів протекціонізму та лібералізаційних заходів (враховуючи торгівлю товарами і послугами, інвестиції, міграцію) наведена на рис. 4. Пандемія COVID-19 та війна стали чинниками, які поглибили питання зовнішньоекономічної співпраці України з іншими країнами.

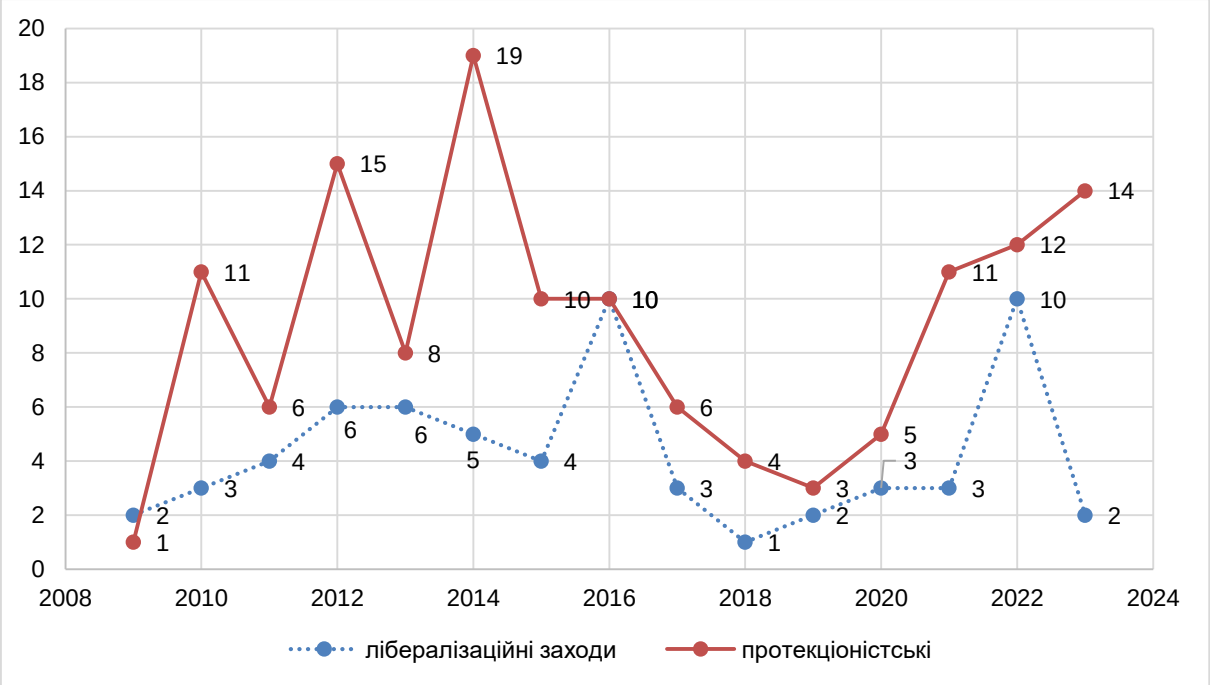


Рис. 4. Динаміка регуляторних заходів України у зовнішньоекономічній діяльності, 2009–2023 рр.

Джерело: *[9]*

За даними Світової організації торгівлі за період 2000–2023 рр., Україна найчастіше ініціювала застосування технічних бар'єрів та санітарних і фітосанітарних заходів, що було пов'язане із захистом внутрішнього ринку, забезпеченням безпеки продуктів харчування (табл. 1). За аналізований період проти України країнами-членами СОТ було застосовано 162 заходи та 30 специфічних торгових питань (найбільше їх було порушено проти Росії).

Таблиця 1

Кількість нетарифних заходів, застосованих Україною в період 2000–2023 рр.

Країна ініціатор	Партнери	Заходи	Стан	STC	HS	ICS	Кількість заходів
Україна	Всі країни	Захисні заходи	Діючі	0	1	0	4
Україна	Всі країни	Захисні заходи	Ініційовані	0	1	0	14
Україна	Всі країни	Санітарні і фітосанітарні	Діючі	0	4	1	4
Україна	Всі країни	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	18	5	57
Україна	Всі країни	Технічні бар'єри в торгівлі	діючі	0	0	6	12
Україна	Всі країни	Технічні бар'єри в торгівлі	Ініційовані	0	7	82	116
Україна	Білатеральні угоди	Антидемпінгові заходи	Діючі	0	24	0	24
Україна	Білатеральні угоди	Антидемпінгові заходи	Ініційовані	0	31	0	31
Україна	Білатеральні угоди	Компенсаційні	Діючі	0	1	0	1
Україна	Білатеральні угоди	Санітарні і фітосанітарні	Діючі	0	6	1	9
Україна	Білатеральні угоди	Санітарні і фітосанітарні	Ініційовані	0	7	1	10

Примітка. STC (Specific Trade Concerns) – Специфічні торговельні питання
HS (Harmonized System) – Гармонізована система
ICS (International Classification for Standards) – Міжнародна класифікація стандартів
Джерело: [12]

За 2023 р. Україною було застосовано 4 заходи – технічні бар'єри в торгівлі. Протекціоністські заходи, такі як технічні бар'єри, санітарні заходи, квоти та субсидії й інші можуть призвести до виникнення специфічних торгових питань і торговельних конфліктів між країнами, що створює додаткове навантаження на їхню економіку та дипломатичні відносини. За період 2000–2023 рр. Україна застосувала заходи проти Бразилії (санітарні та фітосанітарні заходи), Європейського Союзу (санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри в торгівлі), Мексики (санітарні та фітосанітарні заходи), США (санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри в торгівлі), які викликали 6 специфічних торгових питань.

Набувши членства у СОТ, Україна виконала всі свої зобов'язання. Середня ставка мита режиму найбільшого сприяння (РНС) у 2022 р. становила 4,4 %, середня ставка мита, що застосовується в режимі найбільшого сприяння, для сільськогосподарської продукції дорівнювала 9,1 %, для несільськогосподарської продукції – 3,7 % (табл. 2). Разом з тим, членство в СОТ не позбавляє Україну права на застосування нетарифних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі. Однак у 2022 р. Україна прийняла рішення про перехід на технічні стандарти ЄС, що викликало значне занепокоєння в США. Зокрема, в Національному звіті про оцінку бар'єрів у зовнішній торгівлі США зазначається, що потрібно дотримуватися міжнародних зобов'язань і «…цей процес може призвести до прийняття Україною заходів, які підвищують занепокоєння щодо технічних бар'єрів у торгівлі. Торгівля США може постраждати, якщо Україна прийме Регіональні стандарти ЄС як основу для своїх технічних регламентів замість міжнародних стандартів» [13].

Таблиця 2

Тарифний профіль України, 2022 р.

Опис		Всього	Ag	Non-Ag	Членство в СОТ з		2008
Проста середня кінцева межа		5,8	11,0	4,9	Обов'язкове покриття	Всього	100
MFN застосовується						Non-Ag	100
	2022	4,4	9,1	3,7	Ag: Тарифні квоти (%)		0,3
Торговельний середньозважений	2022	3,4	6,9	3,0	Ag: Спеціальні гарантії (%)		0
Імпорт, млрд дол. США	2021	72,6	6,8	65,7			

Розподіл частоти		Без мита	0<=5	5<=10	10<=15	15<=25	25<=50	50<=100	>100	NAV, %
		Тарифні лінії та вартість імпорту, %								
Сільськогосподарська продукція										
Кінцева межа		12,3	19,9	26,7	16,2	23,8	1,1	0	0	1,1
MFN застосована	2022	21,4	22,5	24,9	13,1	17,0	1,1	0	0	1,1
Імпорт	2021	35,4	17,8	30,3	11,1	3,7	1,7	0	0	9,4
Несільськогосподарська продукція										
Кінцева межа		34,5	17,7	41,8	5,4	0,6	0	0	0	0,0
MFN застосована	2022	44,3	28,3	22,0	5,2	0,3	0	0	0	0
Імпорт	2021	58,2	15,6	24,5	1,6	0,1	0	0	0	0

Джерело: [14]

Значною мірою протекціоністська політика перешкоджає економічній співпраці між країнами, обмежуючи доступ до ринку та створюючи перешкоди для інвестиційних потоків. Коли країни віддають пріоритет протекціонізму над співпрацею, можливості для спільних підприємств, передачі технологій і обміну знаннями зменшуються. Таке зменшення економічної співпраці може послабити дипломатичні зв'язки та перешкодити зусиллям із вирішення спільних проблем. Наприклад, у листопаді 2018 р. Міністерством аграрної політики та продовольства України було затверджено Наказ № 553 «Про затвердження Вимог щодо ввезення (пересилання) на митну територію України живих тварин та їхнього репродуктивного матеріалу, харчових продуктів тваринного походження, кормів, сіна, соломи, а також побічних продуктів тваринного походження та продуктів їх оброблення, переробки» [15], для виконання якого було прийнято 72 загальні ветеринарні сертифікати, адаптовані до вимог ЄС. Проте це нововведення не задовольнило США, які вважали цей крок як такий, що суперечить міжнародній практиці, оскільки не завжди країни мають еквівалентні системи сертифікації, тому зобов'язані

дотримуватися вимог СОТ. Після тривалих перемовин було ухвалено рішення про визнання сертифікатів США при експорті продуктів тваринного походження.

У забезпеченні продовольчої безпеки важливу роль відіграє багатостороння дипломатія, і охоплює вона не лише міжнародні організації, які формують інституційний базис продовольчої безпеки у світі, але й уряди країн, громадські організації, науково-дослідницькі установи та центри. Серед таких програм, спрямованих на подолання продовольчої кризи та підтримання продовольчої безпеки, можна виокремити ініціативу США «Feed the Future», завданням якої є «поліпшити сільськогосподарське виробництво та ринки та створити нові можливості для безпеки та процвітання; зміцнити стійкість громад до потрясінь, які можуть призвести до голоду та політичних заворушень; забезпечити добре харчуванням населення, особливо серед жінок і дітей» [16]. Ця програма реалізується через Агентство США з міжнародного розвитку у співпраці багатьох партнерів та працює у 20 країнах світу. Так, за 12 років ініціатива залучила 3,3 млрд дол. приватних інвестицій, зокрема 698 млн дол. США у 2022 р. (відбулося зростання на 463 млн дол. з 2018 р.); щорічні інвестиції у рамках ініціативи складають в середньому 2 млрд дол. США [17]. Загальна кількість таких осіб у сільськогосподарській системі, які застосували покращені практики або технології за підтримки Уряду США, різко зросла між 2011 р. і 2017 р., досягнувши піку в 2017 р. – 10,767 млн осіб. Після цього спостерігається поступове зниження до 6,9 млн виробників у 2022 р. Чоловіки домінують серед цих осіб, хоча частка жінок збільшилась і у 2022 р. становила 31,8 %). Число учасників тренінгів, які отримали навчання з продовольчої безпеки, не пов'язане з харчуванням, поступово зростало до 2021 р. (5181 осіб), але у 2022 р. різко знизилось до 942 осіб [18].

Загалом, слід констатувати, що COVID-19 та війна в Україні, поряд з кліматичними викликами, суттєво вплинули на проблеми забезпечення продовольчої безпеки, тому світовій спільноті довелося докладати особливих зусиль для зменшення їх негативного впливу на продовольчі системи. У 2022 р. Feed the Future опублікувала дослідження, де зазначила, що її діяльність в даних умовах буде спрямована на: «пом'якшення глобального дефіциту добрив; збільшення інвестицій у підтримку стійкості дрібних фермерів, зокрема жінок, через доступ до вдосконалених сільськогосподарських технологій, ресурсів, фінансування та ринків; пом'якшення макроекономічного шоку та його впливу на бідні верстви населення; підтримка високого рівня глобальної політичної взаємодії» [19].

Європейський Союз відіграє важливу роль у фінансуванні програм продовольчої допомоги і є одним із найбільших донорів та реалізує цю політику у співпраці з міжнародними організаціями, зокрема, через партнерство з Всесвітньою продовольчою програмою (WFP), підтримку програм, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку, та підтримку біженців; через власні проєкти, в тому числі й через Європейську комісію з цивільного захисту та гуманітарної допомоги (ECHO). Для надання гуманітарної допомоги у 2022 р. початковий бюджет у ЄС було затверджено у розмірі 1,5 млрд євро [20]. Через поглиблення продовольчої кризи та війну в Україні бюджет було збільшено до 2,6 млрд євро та здійснено перерозподіл коштів за інструментами підтримки [21].

Німеччина докладає багато зусиль для повноцінної участі у програмах подолання голоду та фінансує програми через Федеральне міністерство економічного співробітництва та розвитку (BMZ). Так, Міністерство «виділило у 2022 році спеціальне фінансування у розмірі близько 1,4 млрд євро на боротьбу з глобальним голодом і для найбільш постраждалих країн. Загалом у 2022 році BMZ інвестував у продовольчу безпеку близько 3,5 млрд євро» [22].

Особливою є ініціатива «Трансформація сільськогосподарських і харчових систем», основним фокусом якої є: трансформації, спрямовані на більш стале виробництво, переробку та споживання; поєднання питань продовольчої безпеки, сільського господарства та розвитку сільських територій із запобіганням утворенню відходів, захистом клімату та біорізноманіття; місцеві рішення для покращення доступу до збалансованого і здорового харчування; локалізовані довгострокові рішення, які збільшують продуктивність, зберігають біорізноманіття та стримують зміну клімату; забезпечення рівності жінок відповідно до принципу «3 R» – rights, resources and representation (Авт. – права, ресурси та представництво); тісний зв'язок між даними, дослідженнями та інноваціями» [23]. Основні регіони отримання допомоги за цією програмою наведені на рис. 5. За період 2014–2022 рр. реалізації цієї Ініціативи понад 10 млн людей, в тому числі жінки та діти, покращили своє харчування; понад 4 млн людей отримали допомогу для адаптації до змін клімату; більше ніж 1,4 млн сільськогосподарських виробників отримали доступ до фінансових ресурсів; нові знання про ведення сільського господарства та раціональне харчування отримало понад 4 млн сільських жителів [23].

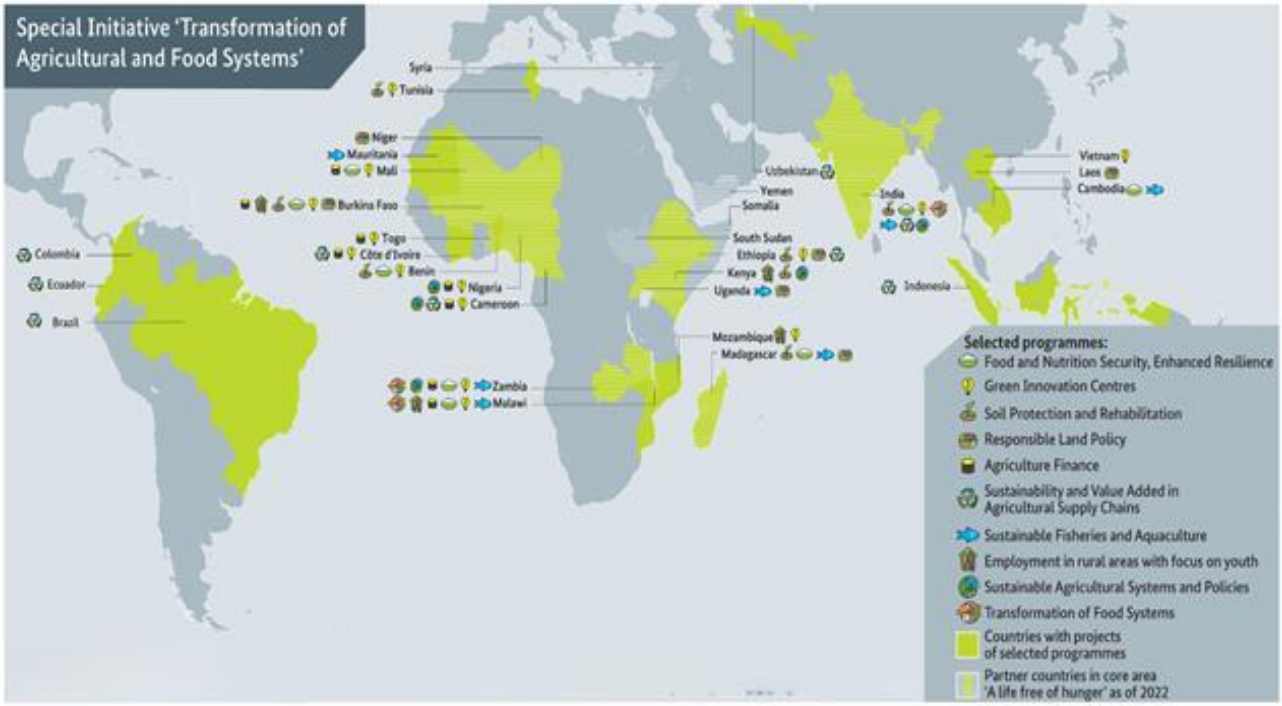


Рис. 5. Регіональна карта отримання допомоги за ініціативою «Трансформація сільськогосподарських і харчових систем»

Джерело: *[23]*

Японія для підтримки соціально-економічного розвитку країн в регіоні Азії та Тихого океану фінансує проєкти для подолання бідності, сприяння сталому розвитку і підтримання продовольчої безпеки через Japan Fund for Prosperous and Resilient Asia and the Pacific (JFPR), який адмініструється Азіатським банком розвитку (Asian Development Bank). Цей фонд було створено у 2021 р. на основі Japan Fund for Poverty Reductio), який функціонував з 2000 р. У 2023 році уряд Японії перерахував 24,5 млн дол. США до фонду JFPR. У цьому ж році було реалізовано 22 проєкти із фінансуванням на суму 47,8 млн дол.: 7 грантових проєктів отримали 21 млн дол., а 15 проєктів технічної допомоги – 26,8 млн дол., включаючи один проєкт, спрямований на боротьбу з коронавірусом (COVID-19) [24]. Серед країн найбільшим реципієнтом був Пакистан, який отримав 10 млн дол. для реалізації трьох проєктів. Щодо розподілу фінансування за секторами, то найбільше фінансування було виділено на охорону здоров'я – 13 млн дол. для шести проєктів (27,2 % від загальної суми). З 2000 до кінця 2023 року найбільше фінансування серед країн було надано Афганістану – 142 млн дол. (12,8 % загальної суми) для 14 проєктів. У той же час Монголія лідирувала за кількістю схвалених проєктів – 75 (13,4 % від усіх), загальною вартістю 121,2 млн дол. Серед секторів найбільший обсяг коштів за цей період (270,6 млн дол (24,4 % загальної суми) для реалізації 115 проєктів було спрямовано на сільське господарство, природні ресурси та розвиток сільських районів [24]. Уряд Японії у 2022 р. також швидко відреагував на наслідки війни в Україні для продовольчої безпеки і оголосив про «екстрену продовольчу підтримку у формі гуманітарної допомоги країнам Близького Сходу та Африки, а також сприяння експорту зерна з України, що надаватимуться в рамках двосторонньої співпраці та через агентства ООН і японські неурядові організації» [25].

Україна до війни була і залишається одним із основних експортерів сільськогосподарської продукції, зокрема зернових до країн Північної Африки, Близького Сходу та Азії. У 2022–2023 м.р. Україна займала перше місце у світі з експорту соняшникової олії; друге місце з експорту ячменю; третє місце з експорту кукурудзи; п'яте місце з експорту пшениці, що підкреслює її стратегічну важливість як глобального постачальника продовольства [26]. З початком війни значно погіршилися логістичні умови і зросла неможливість постачання низки важливих для забезпечення продовольчої безпеки товарів. Україна за період 24 лютого – 31 грудня 2022 р. «експортувала майже 39 млн т зернових, олійних культур і продуктів їх переробки. У трійці лідерів – кукурудза (15,6 млн т), пшениця (8,6 млн т) та соняшникова олія (3,3 млн т)» [27].

У 2023 р. кукурудза займає найбільшу частку у структурі експорту ($5,0 млрд), що трохи нижче рівня 2022 року ($5,9 млрд), зі зниженням на 16 % (рис. 6); олії (соняшникова, соєва та бавовняна) продемонстрували стабільні результати: $4,9 млрд у 2023 році, порівняно з $5,5 млрд у 2022 році (-10 %); відбулося значне зниження експорту пшениці – $2,7 млрд у 2022 році до $2,4 млрд у 2023 році (-10 %); збільшили обсяги експорту насіння свиріпи та ріпаку з $1,5 млрд у 2022 році до $1,9 млрд у 2023 році (+27 %) [28].

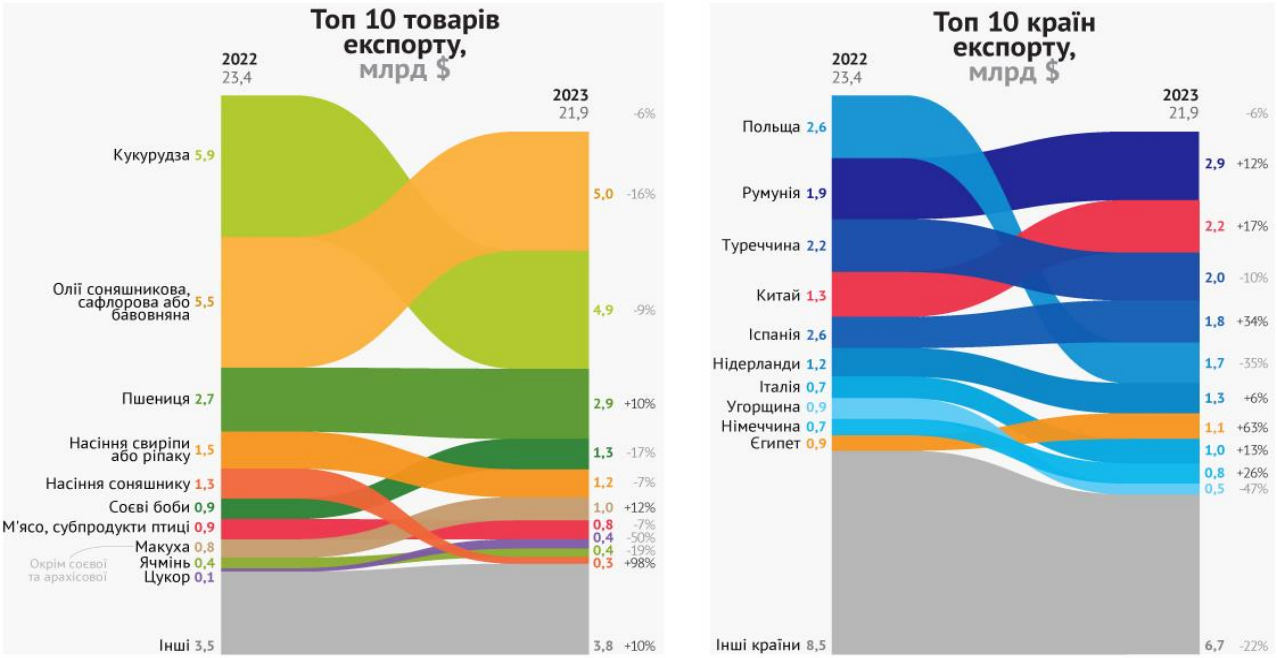


Рис. 6. Географічна та товарна структура експорту продукції агропромислового комплексу з України у 2022–2023 рр.

Джерело: [28]

Висока залежність деяких країн від українського зерна підкреслює важливість відновлення та підтримки експорту як ключового елемента глобальної продовольчої безпеки. У 2022 р. серед таких країн можна виокремити Китай (один із найбільших імпортерів українського зерна, особливо кукурудзи) та Туреччину (важливий регіональний партнер України, який використовує українське зерно для внутрішнього споживання та реекспорту) [29]. Країни із середньою залежністю сформували кілька країн Близького Сходу, Північної Африки та Азії, наприклад: Єгипет – один із ключових імпортерів української пшениці, Індонезія – важливий ринок для експорту українського зерна через високу потребу в продовольчій безпеці. У 2023 р. країни ЄС стали важливими експортерами з України. Основними країнами-експортерами були Іспанія, Китай, Румунія (її порти використовуються для транзиту української продукції), Єгипет, Туреччина, Польща, Італія та ін. [30].

У липні 2022 році за підтримки ООН та Туреччини була підписана Чорноморська зернова ініціатива (Black Sea Grain Initiative), яка мала сприяти безпечному транспортуванню зерна та продуктів харчування. Станом на березень 2023 року, в рамках ініціативи за даними ООН «близько 25 мільйонів метричних тонн зерна та продуктів харчування було перевезено до 45 країн світу» [31]. У листопаді 2022 року було започатковано гуманітарну ініціативу – Програму «Зерно з України» (Grain from Ukraine) для збільшення експорту українського зерна, особливо в країни, де гостро стоїть питання продовольчої безпеки. Традиційні маршрути через Чорне море стали більш складними через війну. Водночас розвиваються альтернативні шляхи, що дозволяють частково компенсувати обмеження: через країни ЄС та частково через Дунайські порти.

Важливу роль у продовольчій безпеці відіграє регіональна інтеграція, сприяючи мобілізації ресурсів для вирішення проблем голоду та доступу до їжі в межах регіону та вироблення спільних механізмів дій. Залучення інструментів регіональної економічної інтеграції сприяють формуванню сталих продовольчих систем у регіональному вимірі завдяки усуненню тарифних та нетарифних обмежень для переміщення сільськогосподарської продукції між країнами регіону, відповідно, регіональні ланцюги постачання є менш вразливими до глобальних криз; узгодження стандартів щодо продукції сільського господарства, що зменшує бар'єри для взаємної торгівлі; створенню регіональних дослідницьких платформ та інвестиційних фондів; запровадженню спільних фінансових механізмів для підтримки аграрних проєктів; адаптації сільського господарства до кліматичних змін. Безперечно, протекціоністські заходи підривають зусилля щодо встановлення міжнародних правил і стандартів, які сприяють захисту навколишнього середовища, соціальному прогресу та сталому розвитку. Разом з тим, багатостороння співпраця не завжди дає економічні та соціальні ефекти для тих країн, які найбільше страждають від нестачі продовольства і не мають ресурсів для вирішення проблеми.

Висновки з проведеного дослідження. У глобальному світі економічна дипломатія відіграє вирішальну роль у формуванні рамок глобального управління продовольчою безпекою. Використання інструментів економічної дипломатії для забезпечення продовольчої безпеки потребує реформування

глобальної продовольчої системи та імплементацію у її структуру наступних механізмів: розбудова екосистеми продовольчої безпеки та інтеграція зусиль різних учасників для адаптації до глобальних викликів та геополітичної/геоекономічної нестабільності; стимулювання інвестицій в сільське господарство, в тому числі й в інфраструктуру; зниження тарифів та обмежень в межах двостороннього співробітництва; розширення кількості та потенціалу Угод про «зелені коридори» для підтримання стабільного постачання; інтеграція цифрових рішень у функціонування (або створення нових) регіональних кластерів підтримання продовольчої безпеки, які забезпечать за рахунок використання сучасних технологій аналізу сільськогосподарського виробництва в режимі реального часу, моніторинг аграрного ринку, ефективний контроль за всіма етапами виробництва та постачання, доступ до різних моделей фінансування проєктів та страхування, зменшення негативного екологічного впливу. Такі приклади вже є у світовій практиці, але вони мають поодинокі випадки: проєкт ЄС SmartAgriHubs, екосистема якого охоплювала 9 географічних кластерів із формуванням понад 300 цифрових інноваційних центрів. Його називають «каталізатором кардинальних інновацій у технології розумного землеробства» [32]; зміцнення регіональних та транснаціональних продовольчих ланцюгів; формування регіональних резервів продовольства для підвищення стійкості до криз особливо вразливих країн; розширення фінансування для програм сталого сільського господарства та контроль за цільовим використанням.

Література

1. The Evolution of Food Security: Where Are We Now, Where Should We Go Next? / Akbari M., Foroudi P., Shahmoradi M., Padash H., Parizi Z. S., Khosravani A., Ataei P., Cuomo M. T. Sustainability. 2022. № 14(6). 3634. URL: https://www.mdpi.com/1550192 (дата звернення: 02.09.2024).

2. Продовольча безпека: світові тенденції та можливості агропромислового комплексу України : монографія / За наук. ред. д.е.н., проф. Л. В. Шинкарук. Київ : Видавничий центр НУБіПУ, 2022. 307 с.

3. Фліссак К. Продовольча безпека в контексті заходів економічної дипломатії. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації :* зб. тез доп. X Ювіл. Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. Ч. 1. С. 112-114.

4. Garg D. H., Spiker M. L., Clark J. K. Food systems governance should be preceded by food systems diplomacy. *Nat Food*. 2022. № 3. P. 667-670. DOI: https://doi.org/10.1038/s43016-022-00595-8.

5. Надоленко Г. Дипломатичні механізми забезпечення продовольчої безпеки (в умовах військового конфлікту). *Вчені записки*. 2023. № 33(4). С. 323-335. URL: https://vz.kneu.ua/archive/2023/33(4).29 (дата звернення: 02.09.2024).

6. Грущинська Н. М. Економічна дипломатія як потужний інструмент подолання конфліктогенності країн. *Економічний нобелівський вісник*. 2016. № 1. С. 85-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2016_1_12 (дата звернення: 02.09.2024).

7. Шаров О. Економічна дипломатія як симбіоз науки та політики. *Міжнародна економічна політика*. 2018. № 1. С. 63-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2018_1_5 (дата звернення: 02.09.2024).

8. Septinus Saa. International Cooperation and Indonesia's Food Diplomacy in Facing Global Challenges. 2024. 17 July. URL: https://www.researchgate.net/publication/382406036_International_Cooperation_and_Indonesia's_Food_Diplomacy_in_Facing_Global_Challenges (дата звернення: 02.09.2024).

9. Global Dynamics. URL: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics (дата звернення: 02.09.2024).

10. Залога З. М. Аграрний протекціонізм в Японії та проблеми продовольчої безпеки. *Регіональна економіка*. 2009. № 3. С. 192-198. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000440174 (дата звернення: 02.09.2024).

11. Agricultural producer protection. *OECD.* URL: https://www.oecd.org/en/data/indicators/agricultural-producer-protection.html?oecdcontrol-0c34c1bd70-var3=2023 (дата звернення: 02.09.2024).

12. I-TIP Goods: Integrated analysis and retrieval of notified non-tariff measures. *WTO.* URL: https://i-tip.wto.org/goods/Default.aspx (дата звернення: 02.09.2024).

13. National Trade Estimate Report on foreign trade barriers. 2023. URL: https://ustr.gov›2023-03›2023NTEReport (дата звернення: 02.09.2024).

14. Tariff profiles. *WTO.* URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/tariff_profiles_list_e.htm (дата звернення: 02.09.2024).

15. Про затвердження Вимог щодо ввезення (пересилання) на митну територію України живих тварин та їхнього репродуктивного матеріалу, харчових продуктів тваринного походження, кормів, сіна, соломи, а також побічних продуктів тваринного походження та продуктів їх оброблення, переробки : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 листопада 2018 р. № 553. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0346-19 (дата звернення: 02.09.2024).

16. Feed the Future. URL: https://www.feedthefuture.gov/about/ (дата звернення: 02.09.2024).

17. Meeting the Moment: 2023 Progress Snapshot. URL: https://www.feedthefuture.gov/resource/2023-progress-snapshot/ (дата звернення: 02.09.2024).
18. Feed the Future 2022 Global Annual Data (FY11-22). URL: https://www.feedthefuture.gov/resource/feed-the-future-2022-global-annual-data-fy11-22/ (дата звернення: 02.09.2024).
19. Mitigating impacts of russia's invasion of Ukraine on global food security & nutrition. URL: https://www.advancingnutrition.org/resources/mitigating-impacts-russias-invasion-ukraine-global-food-security-nutrition (дата звернення: 02.09.2024).
20. EU at forefront of global humanitarian response: €1.5 billion for 2022. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/news-stories/news/eu-forefront-global-humanitarian-response-eu15-billion-2022-2022-01-17_en?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 02.09.2024).
21. Report from the Commission to the European Parliament and the Council. Annual Report on the European Unionґs humanitarian aid operations financed in 2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0500 (дата звернення: 02.09.2024).
22. Eradicating hunger – ensuring food security. URL: https://www.bmz.de/en/issues/food-security (дата звернення: 02.09.2024).
23. Special Initiative «Transformation of Agricultural and Food Systems». 2023. URL: https://www.bmz.de/en/issues/food-security/transformation-of-agricultural-and-food-systems (дата звернення: 02.09.2024).
24. Japan Fund for Prosperous and Resilient Asia and The Pacific. Annual Report 2023. URL: https://www.adb.org/documents/japan-fund-prosperous-resilient-asia-pacific-annual-report-2023 (дата звернення: 02.09.2024).
25. Response to the Global Food Security affected by the Situation in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000304.html (дата звернення: 02.09.2024).
26. Агробізнес України. 2023/2024. URL: https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2024/ (дата звернення: 02.09.2024).
27. Україна експортувала майже 39 мільйонів тонн агропродукції. 2023. URL: https://minfin.com.ua/ua/2023/01/05/98486992/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 02.09.2024).
28. Як змінився агроекспорт України і його структура за 2023 рік?. URL: https://agropolit.com/blog/536-yak-zminivsya-agroeksport-ukrayini-i-yogo-struktura-za-2023-rik (дата звернення: 02.09.2024).
29. Where Ukrainian Grain Is Exported To. URL: https://www.statista.com/chart/30421/ukraine-cereal-grain-exports-by-import-country/ (дата звернення: 02.09.2024).
30. ТОП-10 країн імпортерів українського зерна у 2023 році. URL: https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-importeriv-ukrayinskogo-zerna-u-2023-rotsi?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 02.09.2024).
31. Note to Correspondents – on the extension of the Black Sea Grain Initiative. URL: https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2023-03-18/note-correspondents-the-extension-of-the-black-sea-grain-initiative (дата звернення: 02.09.2024).
32. About SmartAgriHubs. URL: https://www.smartagrihubs.eu/about (дата звернення: 02.09.2024).

References

1. Akbari, M., Foroudi, P., Shahmoradi, M. et al. (2022), "The Evolution of Food Security: Where Are We Now, Where Should We Go Next?", *Sustainability*, no. 14(6), 3634, available at: https://www.mdpi.com/1550192 (access date September 02, 2024).
2. Shynkaruk, L.V. (Ed.) (2022), *Prodovolcha bezpeka: svitovi tendentsii ta mozhlyvosti ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy* [Food Security: Global Trends and Opportunities for the Ukrainian Agricultural Sector], monograph, Vydavnychyi tsentr NUBiPU, Kyiv, Ukraine, 307 p.
3. Flissak, K. (2013), "Food security in the context of economic diplomacy", *Ekonomichnyi i sotsialnyi rozvytok Ukrainy v XXI stolitti: natsionalna identychnist ta tendentsii hlobalizatsii* : *zb. tez dop. X Yuvil. Mizhnar. nauk.-prakt, konf. molod. vchen.* [Economic and social development of Ukraine in the XXI century: national identity and globalization trends: collection of theses of the X Anniversary International Scientific-Practical Conference of Young Scientists], TNEU, Ternopil, Part 1, pp. 112-114.
4. Garg, D.H., Spiker, M.L. and Clark, J.K. (2022), "Food systems governance should be preceded by food systems diplomacy", *Nat Food*, no. 3, pp. 667-670, DOI: https://doi.org/10.1038/s43016-022-00595-8.
5. Nadolenko, H. (2023), "Diplomatic mechanisms for ensuring food security (in the context of military conflict)", *Vcheni zapysky,* no. 33(4), pp. 323-335, available at: https://vz.kneu.ua/archive/2023/33(4).29 (access date September 02, 2024).
6. Hrushchynska, N.M. (2016), "Economic diplomacy as a powerful tool for overcoming the conflict potential of countries", *Ekonomichnyi nobelivskyi visnyk,* no. 1, pp. 85-90, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2016_1_12 (access date September 02, 2024).

7. Sharov, O. (2018), "Economic diplomacy as a symbiosis of science and politics", *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, no. 1, pp. 63-87, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2018_1_5 (access date September 02, 2024).

8. Septinus, Saa (2024), "International Cooperation and Indonesia's Food Diplomacy in Facing Global Challenges", available at: https://www.researchgate.net/publication/382406036_International_Cooperation_and_Indonesia's_Food_Diplomacy_in_Facing_Global_Challenges (access date September 02, 2024).

9. Global Dynamics, available at: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics (access date September 02, 2024).

10. Zaloha, Z.M. (2009), "Agricultural protectionism in Japan and food security issues", *Rehionalna ekonomika,* no. 3, pp. 192-198, available at: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000440174 (access date September 02, 2024).

11. OECD (2023), Agricultural producer protection, available at: https://www.oecd.org/en/data/indicators/agricultural-producer-protection.html?oecdcontrol-0c34c1bd70-var3=2023 (access date September 02, 2024).

12. WTO (2023), I-TIP Goods: Integrated analysis and retrieval of notified non-tariff measures, available at: https://i-tip.wto.org/goods/Default.aspx (access date September 02, 2024).

13. National Trade Estimate Report on foreign trade barriers. 2023, available at: https://ustr.gov›2023-03›2023 NTE Report (access date September 02, 2024).

14. WTO (2024), Tariff profiles, available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/tariff_profiles_list_e.htm (access date September 02, 2024).

15. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2018), The Order of "On Approval of the Requirements for the Importation (Shipment) into the Customs Territory of Ukraine of Live Animals and Their Reproductive Material, Food Products of Animal Origin, Feed, Hay, Straw, as well as By-Products of Animal Origin and Products of Their Processing and Processing" dated 16.11.2028 no. 553, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0346-19 (access date September 02, 2024).

16. Feed the Future, available at: https://www.feedthefuture.gov/about/ (access date September 02, 2024).

17. Meeting the Moment: 2023 Progress Snapshot, available at: https://www.feedthefuture.gov/resource/2023-progress-snapshot/ (access date September 02, 2024).

18. Feed the Future 2022 Global Annual Data (FY11-22), available at: https://www.feedthefuture.gov/resource/feed-the-future-2022-global-annual-data-fy11-22/ (access date September 02, 2024).

19. Mitigating impacts of russia's invasion of Ukraine on global food security & nutrition, available at: https://www.advancingnutrition.org/resources/mitigating-impacts-russias-invasion-ukraine-global-food-security-nutrition (access date September 02, 2024).

20. EU at forefront of global humanitarian response: €1.5 billion for 2022, available at: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/news-stories/news/eu-forefront-global-humanitarian-response-eu15-billion-2022-2022-01-17_en?utm_source=chatgpt.com (access date September 02, 2024).

21. Report from the Sommission to the European Parliament and the Council. Annual Report on the European Uniongs humanitarian aid operations financed in 2022, available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0500 (access date September 02, 2024).

22. Eradicating hunger – ensuring food security, available at: https://www.bmz.de/en/issues/food-security (access date September 02, 2024).

23. Special Initiative «Transformation of Agricultural and Food Systems» (2023), available at: https://www.bmz.de/en/issues/food-security/transformation-of-agricultural-and-food-systems (access date September 02, 2024).

24. Japan Fund for Prosperous and Resilient Asia and The Pacific. Annual Report 2023, available at: https://www.adb.org/documents/japan-fund-prosperous-resilient-asia-pacific-annual-report-2023 (access date September 02, 2024).

25. Response to the Global Food Security affected by the Situation in Ukraine, available at: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000304.html (access date September 02, 2024).

26. "Agribusiness of Ukraine. 2023/2024", available at: https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2024/ (access date September 02, 2024).

27. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Ukraine exported almost 39 million tons of agricultural products", available at: https://minfin.com.ua/ua/2023/01/05/98486992/?utm_source=chatgpt.com (access date September 02, 2024).

28. "How did Ukraine's agricultural exports and their structure change in 2023?", available at: https://agropolit.com/blog/536-yak-zminivsya-agroeksport-ukrayini-i-yogo-struktura-za-2023-rik (access date September 02, 2024).

29. Where Ukrainian Grain Is Exported To, available at: https://www.statista.com/chart/30421/ukraine-cereal-grain-exports-by-import-country/ (access date September 02, 2024).

30.“TOP-10 countries importing Ukrainian grain in 2023”, available at: https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-importeriv-ukrayinskogo-zerna-u-2023-rotsi?utm_source=chatgpt.com (access date September 02, 2024).

31.Note to Correspondents – on the extension of the Black Sea Grain Initiative, available at: https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2023-03-18/note-correspondents-the-extension-of-the-black-sea-grain-initiative (access date September 02, 2024).

32.About SmartAgriHubs, available at: https://www.smartagrihubs.eu/about (access date September 02, 2024).

Іващук І.О., Іващук О.В., Нагірна Н.І.

ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Мета. Дослідження ролі інструментів економічної дипломатії у забезпеченні продовольчої безпеки, виявлення ефективних заходів, які сприяють стабільності продовольчих систем та їх реформуванню в контексті глобальних викликів.

Методика дослідження. Для досягнення мети дослідження було використано комплекс наукових методів, зокрема: абстрактно-логічний метод застосовано для формулювання узагальнень і висновків, що базуються на результатах аналізу взаємозв’язку між економічною дипломатією та продовольчою безпекою; методи аналізу та синтезу використано для обґрунтування теоретичних підходів до економічної дипломатії, обґрунтування впливу її інструментів на продовольчу безпеку; порівняльного аналізу – для дослідження досвіду провідних країн світу щодо використання інструментів економічної дипломатії з метою розвитку продовольчих систем та забезпечення захисту сільськогосподарських виробників; емпіричний аналіз – для оцінювання політики протекціонізму та застосування країнами обмежувальних заходів у міжнародній торгівлі, вплив інструментів економічної дипломатії України на її зовнішню торгівлю та продовольчу безпеку у світі; інституційного аналізу – для виявлення ролі інституцій (в тому числі й фондів) у вирішенні продовольчих питань; метод візуального аналізу використано для унаочнення результатів дослідження через графіки, діаграми та таблиці.

Результати дослідження. Обґрунтовано багатоаспектність проблеми продовольчої безпеки. Проаналізовано напрямки її дослідження в науковій сфері. Підтверджено, що дослідження продовольчої безпеки через призму економічної дипломатії не є частими у вітчизняній науковій літературі. Проте на практиці країни використовують механізми двостороннього та багатостороннього співробітництва для вирішення проблем продовольчої безпеки. Обґрунтовано, що на продовольчу безпеку значний вплив мають зміни геополітичного та геоекономічного порядку, криза довіри до міжнародних організацій, зміна клімату та екологічна політика. Визначено основні інструменти економічної дипломатії, за допомогою яких вона впливає на продовольчу безпеку. Охарактеризовано ландшафт економічної дипломатії через втручання країн у міжнародну торгівлю, що мають протекціоністський характер. Визначено роль агарного протекціонізму для продовольчої безпеки. Проаналізовано стан захисту сільськогосподарських виробників у 2023 р. в окремих країнах світу. Розкрито проблему регулювання зовнішньої торгівлі для України та основні бар’єри, в тому числі й в сільськогосподарському секторі. Розкрито роль багатосторонньої дипломатії в забезпеченні продовольчої безпеки. Проаналізовано програми окремих країн та фондів, спрямовані на подолання продовольчої кризи та підтримання продовольчої безпеки. Аргументовано роль України у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки та основні виклики, які вона відчуває у зв’язку з війною. Підтверджено роль регіональної інтеграції у продовольчій безпеці. Запропоновано заходи для ефективного використання інструментів економічної дипломатії для забезпечення продовольчої безпеки.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна даного дослідження полягає у комплексному аналізі інструментів економічної дипломатії, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки в умовах сучасних глобальних викликів; обґрунтуванні їх ролі у стабілізації продовольчих систем у контексті кліматичних змін, геополітичної нестабільності та соціально-економічної нерівності.

Практична значущість результатів дослідження. Практична цінність дослідження полягає в тому, що розроблені в ній підходи до використання інструментів економічної дипломатії для забезпечення продовольчої безпеки та зроблені висновки можуть бути використані суб’єктами продовольчої безпеки на усіх рівнях її функціонування, в тому числі, у процесі удосконалення державної політики у сфері продовольчої безпеки, інтеграції в освітні програми підготовки фахівців з міжнародних відносин та міжнародних економічних відносин.

Ключові слова: геополітична невизначеність, продовольча безпека, сільське господарство, економічна дипломатія, інструменти економічної дипломатії, двостороннє та багатостороннє співробітництво, протекціоністська політика, аграрний протекціонізм, міжнародна торгівля, зовнішня торгівля України, СОТ, фінансування програм продовольчої безпеки.

Ivashchuk I.O., Ivashchuk O.V., Nahirna N.I.

TOOLS OF ECONOMIC DIPLOMACY IN ENSURING FOOD SECURITY

Purpose. The aim of the article is to study the role of tools of economic diplomacy in ensuring food security, identification of effective measures that contribute to the stability of food systems and their reform in the context of global challenges.

Methodology of research. A set of scientific methods was used to achieve the goal of the study, in particular: the abstract and logical method was used to formulate generalizations and conclusions based on the results of the analysis of the relationship between economic diplomacy and food security; methods of analysis and synthesis were used to substantiate theoretical approaches to economic diplomacy, to substantiate the impact of its tools on food security; comparative analysis – to study the experience of leading countries in the world in using tools of economic diplomacy to develop food systems and ensure the protection of agricultural producers; empirical analysis – to assess the policy of protectionism and the use of restrictive measures by countries in international trade, the impact of Ukraine's economic diplomacy tools on its foreign trade and food security in the world; institutional analysis – to identify the role of institutions (including funds) in solving food issues; the method of visual analysis was used to visualize the results of the study through graphs, charts and tables.

Findings. The multifaceted nature of the problem of food security is substantiated. The directions of its research in the scientific field are analysed. It is confirmed that research on food security through the prism of economic diplomacy is not frequent in the domestic scientific literature. However, in practice, countries use mechanisms of bilateral and multilateral cooperation to solve food security problems. It is substantiated that food security is significantly affected by changes in the geopolitical and geo-economics order, a crisis of confidence in international organizations, climate change and environmental policy. The main tools of economic diplomacy, with which it affects food security, are identified. The landscape of economic diplomacy is characterized by the intervention of countries in international trade that are protectionist in nature. The role of agrarian protectionism for food security is determined. The state of protection of agricultural producers in 2023 in individual countries of the world is analysed. The problem of foreign trade regulation for Ukraine and the main barriers, including in the agricultural sector, are revealed. The role of multilateral diplomacy in ensuring food security is revealed. The programs of individual countries and funds aimed at overcoming the food crisis and maintaining food security are analysed. The role of Ukraine in ensuring global food security and the main challenges it experiences in connection with the war are argued. The role of regional integration in food security is confirmed. Measures are proposed for the effective use of economic diplomacy tools to ensure food security.

Originality. The scientific novelty of this study lies in the comprehensive analysis of economic diplomacy tools aimed at ensuring food security in the face of modern global challenges; substantiation of their role in stabilizing food systems in the context of climate change, geopolitical instability, social and economic inequality.

Practical value. The practical value of the study lies in the fact that the approaches developed in it to the use of economic diplomacy tools to ensure food security and the conclusions drawn can be used by food security actors at all levels of its functioning, including in the process of improving state policy in the field of food security, integration into educational programs for training specialists in international relations and international economic relations.

Key words: geopolitical uncertainty, food security, agriculture, economic diplomacy, tools of economic diplomacy, bilateral and multilateral cooperation, protectionist policy, agrarian protectionism, international trade, foreign trade of Ukraine, WTO, financing of food security programs.

УДК 336.7:339.72:338.2 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.3**
JEL Classification: G20, G21, G23, O33, F65, L86

Луцишин О.О.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри міждисциплінарної освіти,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Кравчук Н.Я.,
д-р екон. наук, доцент,
доцент кафедри міждисциплінарної освіти,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНТЕХ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО БІЗНЕС-ЛАНДШАФТУ

Lutsyshyn O.O.,
PhD in economics, assoc. prof., associate professor
at the department of interdisciplinary education,
National University of Kyiv-Mohyla Academy,
Kravchuk N.Ya.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of interdisciplinary education,
National University of Kyiv-Mohyla Academy

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE FINTECH MARKET IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF THE GLOBAL BUSINESS LANDSCAPE

> Технологічні інновації стануть «серцем» і «кров'ю» банківської галузі на довгі роки, і якщо великі банки не скористаються цим, то нові гравці з Fin-Tech та великих технологічних компаній скористаються ними безумовно
>
> **David M Brear** – засновник та генеральний директор компанії 11:FS. Колишній глобальний директор з цифрового банкінгу в Gartner [1]

Постановка проблеми. Сучасний розвиток фінансового ринку неможливо уявити без інтеграції технологій, які формують нові бізнес-моделі, покращують взаємовідносини з клієнтами та підвищують ефективність фінансових послуг. Інноваційні рішення у сфері фінансових технологій (ФінТех) відкривають значні можливості для модернізації фінансової системи України. Водночас, вони створюють виклики та ризики, які можуть негативно вплинути на стабільність ринку.

Цифровізація економіки, нові рівні інтеграційних процесів, глобалізація фінансових ринків актуалізують питання нормативного регулювання інновацій у фінансовому секторі, забезпеченні прозорості та захисту споживачів. Особливого значення це набуває в умовах війни в Україні, яка впливає на економічну та фінансову стабільність, обмежує ресурси для інновацій, але водночас стимулює пошук технологічних рішень для забезпечення стійкості систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження у сфері фінтеху здійснюються такими міжнародними дослідниками, як: Девід Бріар (David M. Brear) – засновник компанії 11:FS, колишній глобальний директор з цифрового банкінгу у Gartner, який аналізує конкуренцію між банками та фінтех-компаніями; професор Марк Льюїс (Mark Lewis), доктор Майкл Блеквелл (Michael Blackwell), доктор Єва Мішелер (Eva Micheler), доктор Філіп П'єх (Philipp Paech) – група дослідників Лондонської школи економіки, яка спеціалізується на дослідженні FinTech, RegTech and LawTech; Кетрін Форд (Catherine Ford), професорка Стенфордського університету, досліджує вплив штучного інтелекту на фінансовий сектор; Хенрік Далсгаард (Henrik Dalsgaard),

професор Копенгагенської школи бізнесу, аналізує вплив децентралізованих фінансів (DeFi) на традиційні банківські моделі.

Серед українських науковців, які досліджують фінансові технології, варто відзначити: Вікторію Пономаренко, докторку економічних наук, професорку Київського національного економічного університету, яка працює над дослідженнями цифрової трансформації банківського сектору та впливу фінансових технологій на стійкість фінансових установ. Її наукові роботи охоплюють питання автоматизації банківських процесів, інтеграції фінтех-рішень у традиційні банківські структури та ризики, пов'язані з впровадженням цифрових фінансових сервісів; Олександра Бордуна, доктора економічних наук, професора Національного університету «Львівська політехніка», який вивчає роль фінтеху у розвитку цифрової економіки та соціальні аспекти впровадження фінансових технологій, праці науковця спрямовані на оцінку ефективності цифрових платформ, вплив фінтех-інструментів на фінансову інклюзію, а також розробку регуляторних підходів до діяльності фінтех-компаній в Україні; Ірину Гаврилюк, кандидатку економічних наук, доцентку Національного університету «Києво-Могилянська академія», яка займається дослідженнями у сфері блокчейн-технологій та їх застосуванням у фінансових послугах. Її праці охоплюють теми цифрових валют центральних банків (CBDC), безпекові аспекти криптовалютного ринку та перспективи використання смарт-контрактів у фінансовій діяльності; Дмитра Соколова, доктора технічних наук, професора Харківського національного університету радіоелектроніки, який спеціалізується на дослідженнях кібербезпеки у фінансовому секторі. Він вивчає застосування штучного інтелекту для виявлення шахрайських транзакцій, аналізує загрози у сфері цифрових платежів і розробляє методи захисту даних у фінансових екосистемах.

Ці та інші дослідники роблять вагомий внесок у розвиток фінансових технологій в Україні, сприяючи адаптації міжнародного досвіду до національних реалій, формуванню сучасних підходів до регулювання фінансових ринків та інтеграції інноваційних рішень у банківську систему. Їхня діяльність відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку фінансового сектора та посиленні конкурентоспроможності українських фінансових установ на міжнародній арені.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити сучасні тенденції розвитку фінтех-індустрії в умовах трансформації глобального бізнес-ландшафту та визначити ключові виклики й можливості для подальшого розвитку фінансових технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток фінансових технологій у XXI столітті значно трансформував глобальний фінансовий ринок, зробивши фінансові послуги доступнішими, персоналізованими та безпечнішими. Інновації у сфері фінансів не лише підвищують ефективність традиційних банківських операцій, а й створюють абсолютно нові послуги та продукти, які змінюють взаємодію користувачів з фінансовими установами. Зокрема, у 2024 році експерти відзначають такі провідні тренди, як зростання ролі кібербезпеки, інтеграція штучного інтелекту (ШІ), розвиток відкритого банкінгу, підвищення популярності децентралізованих фінансів (DeFi) та поширення SuperApps як мультифункціональних платформ для фінансових і нефінансових послуг (рис. 1).

ФінТех-технології не тільки стимулюють економічне зростання, а й відкривають нові можливості для фінансової інклюзії. Згідно з дослідженням Української асоціації ФінТех та інноваційних компаній (UAFIC), попит на фінансові послуги онлайн зріс, зокрема, через необхідність швидкого доступу до послуг у воєнний час, що спричинило зміни у стратегічних пріоритетах Національного банку України.

За дослідженнями стану фінансового ринку України можна виділити ТОП-5 найбільш перспективних напрямів розвитку фінансово-технологічного сектору – це штучний інтелект та машинне навчання, військові технології, відкритий банкінг, кібербезпека, цифрове кредитування (рис. 2).

На думку експертів, найбільший вплив на фінансовий сектор в 2025 році матимуть штучний інтелект, KYC/ALM (Know Your Customer / Протидія Відмиванню Грошей) та відкритий банкінг (рис. 3).

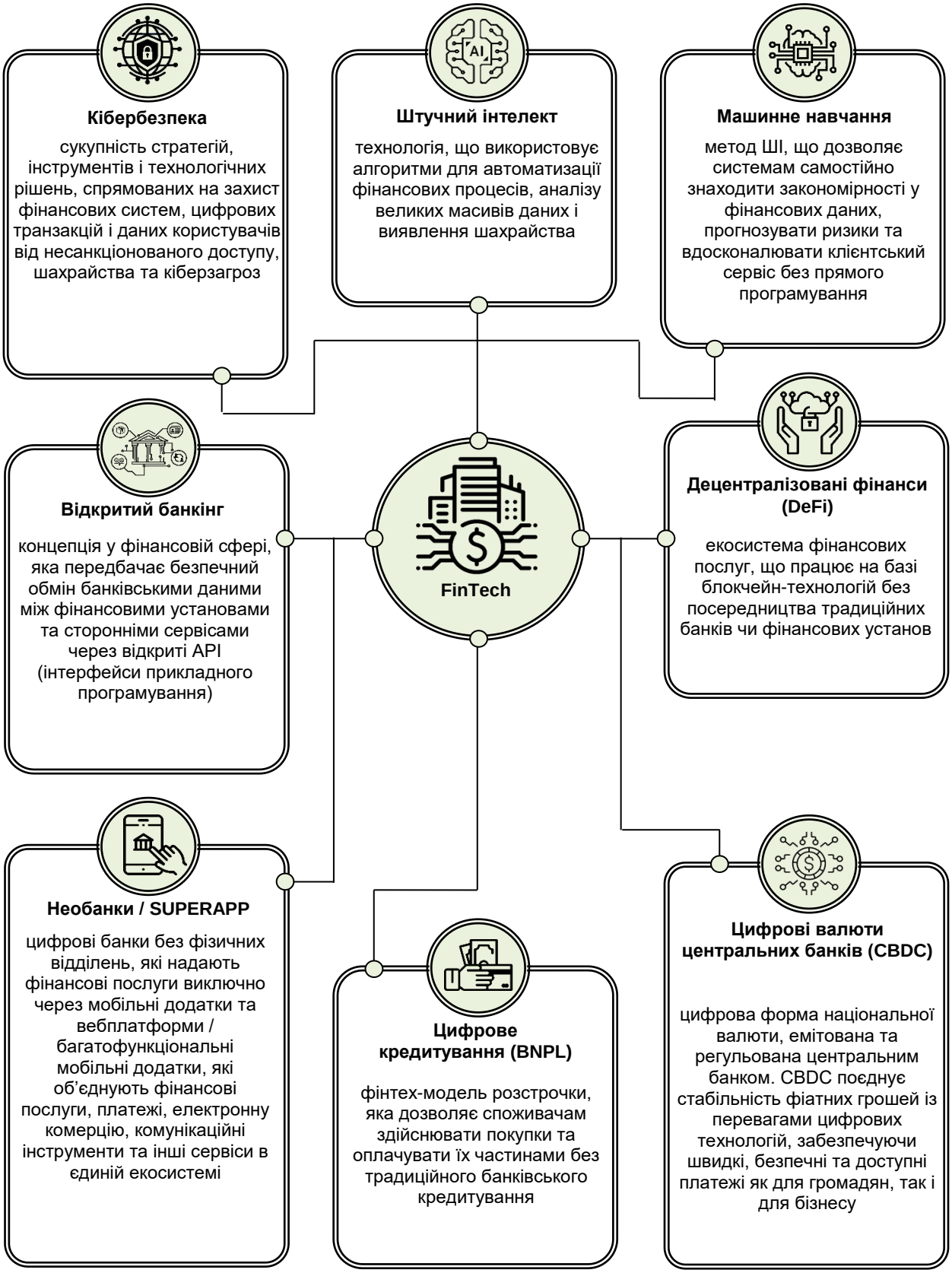


Рис. 1. ФінТех тренди 2024

Джерело: побудовано авторами на основі [2]

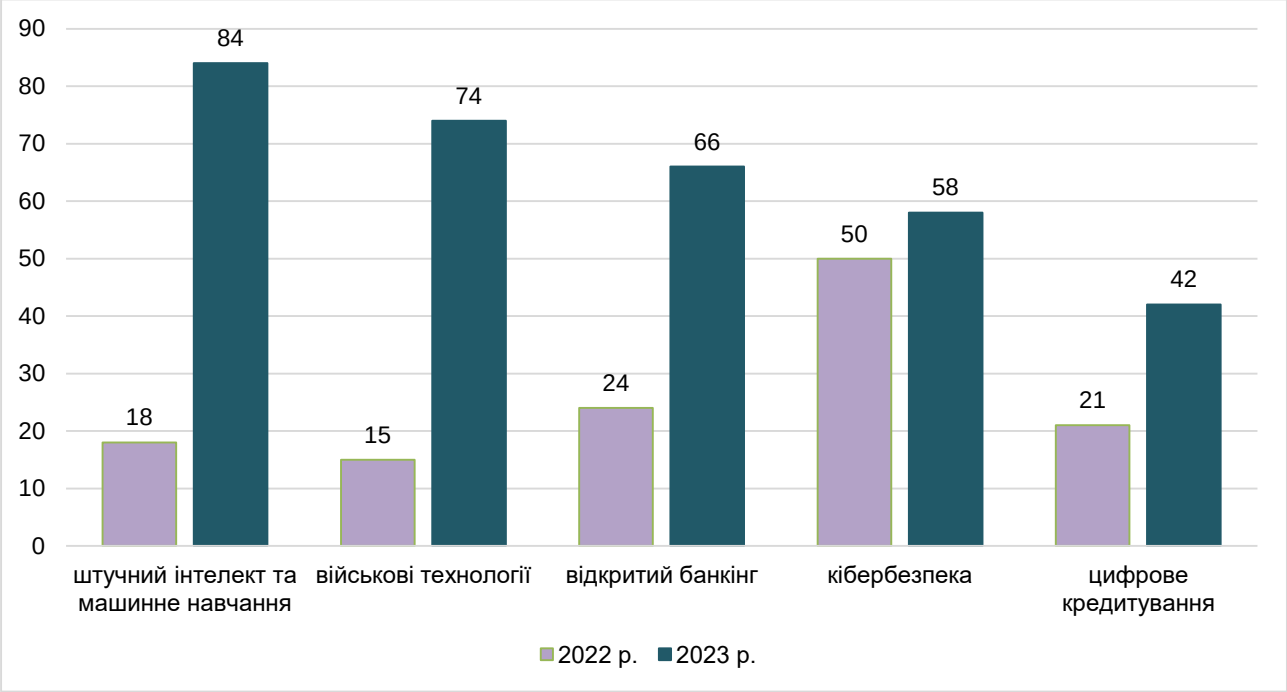


Рис. 2. ТОП-5 найбільш перспективних напрямів розвитку фінансово-технологічного сектору в Україні (у %)

Джерело: [2]



Рис. 3. ТОП-3 тренди, які впливатимуть на фінансовий сектор в 2025 році

Джерело: [2]

Для більш ґрунтовного розуміння трендів ринку фінтех проаналізуємо основні сектори ринку станом на 2024 рік.

Перший тренд – ***кібербезпека***. З кожним роком кіберзлочинність стає все більшою загрозою для фінансового сектора, особливо в Україні, яка знаходиться в умовах постійних кібернападів через воєнні дії та геополітичну нестабільність. Згідно з даними research and markets, розмір ринку кібербезпеки до 2027 року досягне $338,84 млрд при середньорічному темпі зростання 10,9 % [2]. На кінець 2024 року вартість кібератак оцінюється у $8 трлн, а фінансовий збиток до кінця 2025 року від кібератак сягне $10,5 трлн на рік – порівняно з $6 трлн у 2021 році [3]. Фактично, якби кіберзлочинність була країною, вона була б третьою за величиною економікою у світі після США і Китаю.

В Україні проблема кіберзлочинності є особливо актуальною, оскільки фінансові установи, а також інші важливі гравці ринку стають об'єктами кібератак. Ці атаки часто спрямовані на створення дестабілізації та підрив економічної стабільності.

Згідно з даними Української асоціації ФінТех та інноваційних компаній (UAFIC), у 2023 році фінансові організації України суттєво збільшили інвестиції в системи кіберзахисту, зокрема в

технології для запобігання шахрайству. Це сприяло зменшенню кількості успішних атак кіберзлочинцями. Своєю чергою, за прогнозами Research and Markets, до 2027 року глобальні витрати на кібербезпеку у фінансовому секторі сягнуть $338,84 млрд із середньорічним темпом зростання 10,9 % [2]. Для українських банків і фінтех-компаній безпека стала важливою умовою для забезпечення сталого розвитку бізнесу.

Зростаюча кількість кіберзагроз змушує фінансові установи активно впроваджувати сучасні технології для захисту даних. Серед найбільш ефективних рішень – багатофакторна автентифікація (MFA), яка значно знижує ймовірність несанкціонованого доступу до облікових записів. За даними UAFIC, MFA вже стала стандартом для більшості банків і фінансових установ в Україні, що підвищує рівень кіберзахисту. Крім того, фінтех-компанії дедалі частіше використовують штучний інтелект і машинне навчання для аналізу поведінки користувачів і виявлення потенційно небезпечних дій. Ці технології дозволяють оперативно виявляти загрози та запобігати втратам даних. Як свідчать аналітичні звіти, ринок рішень на основі штучного інтелекту у сфері кібербезпеки демонструє середньорічне зростання понад 23 %. Український фінтех активно інтегрує такі рішення, мінімізуючи ризики для національної фінансової інфраструктури.

Таким чином, кіберзахист є одним із ключових трендів фінтех-індустрії у найближчі роки. Ефективні заходи щодо захисту даних включають впровадження багатофакторної автентифікації та застосування технологій штучного інтелекту, що суттєво підвищує рівень безпеки у фінансовому секторі.

Другим важливим *трендом* у розвитку фінансових технологій є використання ***штучного інтелекту*** та ***машинного навчання***. Ці технології відіграють ключову роль у вдосконаленні персоналізованих фінансових послуг, запобіганні шахрайству та аналізі великих обсягів даних. Використовуючи алгоритми ШІ, фінансові установи можуть пропонувати клієнтам індивідуальні рішення, враховуючи їхні фінансові звички, структуру витрат та інвестиційні уподобання. За оцінками McKinsey, персоналізація на основі ШІ може підвищити дохідність банків на 10–20 % завдяки глибшому аналізу поведінкових даних та розробці таргетованих фінансових пропозицій [4].

Не менш важливим та ключовим напрямом застосування штучного інтелекту у фінансових технологіях є протидія шахрайству. Інтелектуальні системи здатні ідентифікувати аномальні транзакції та підозрілі поведінкові шаблони в режимі реального часу, що підвищує рівень безпеки фінансових операцій. За даними Grand View Research, ринок штучного інтелекту для запобігання фінансовому шахрайству демонструє динамічне зростання, із середньорічним темпом понад 20 %, що підтверджує високий попит на ці технології. Провідні фінансові компанії, такі як PayPal та Visa, активно впроваджують алгоритми ШІ для аналізу мільйонів транзакцій щодня, що дозволяє знизити частку шахрайських операцій на 30–40 % у порівнянні з традиційними методами контролю [5].

Окрім цього, штучний інтелект відіграє ключову роль в обробці великих обсягів даних (Big Data), що надходять із різних джерел, зокрема транзакційних записів, взаємодії клієнтів із цифровими платформами та соціальних медіа. Завдяки методам машинного навчання фінансові установи можуть отримувати глибоку аналітику, яка сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських рішень і виявленню нових можливостей для розвитку бізнесу. Згідно з дослідженням PwC, застосування ШІ для аналізу великих даних у фінансовій сфері дозволяє підвищити точність прогнозування ризиків до 25 %, а також скоротити операційні витрати до 20 % завдяки автоматизації та оптимізації бізнес-процесів [6].

Попри значні переваги, впровадження штучного інтелекту у фінансових технологіях супроводжується низкою ризиків, зокрема в аспектах етики та конфіденційності даних. Одним із ключових викликів є потенційна упередженість алгоритмів, що виникає внаслідок навчання ШІ на історичних даних, які можуть містити соціальні чи економічні викривлення. Відсутність контролю над цими факторами може призвести до дискримінаційних рішень та спотвореного аналізу фінансових ризиків.

Окрему проблему становить конфіденційність даних, оскільки алгоритми ШІ обробляють значні обсяги персональної інформації, що підвищує ризик її витоку або неправомірного використання. Згідно з дослідженням Gartner, до 2025 року понад 40 % банківських установ стикатимуться з викликами у сфері конфіденційності через недостатню прозорість алгоритмів ШІ. Це зумовлює необхідність розробки прозорих, надійних і захищених моделей обробки даних, що відповідатимуть сучасним етичним та правовим стандартам [7].

Ще одним важливим аспектом є питання відповідальності та комплаєнсу. Використання автономних систем прийняття фінансових рішень вимагає нових регуляторних підходів для забезпечення дотримання правових норм і контролю над технологічними процесами. У цьому контексті ключову роль відіграють міжнародні ініціативи, зокрема Artificial Intelligence Act [8], запропонований у Європейському Союзі, який встановлює чіткі правила для етичного використання ШІ та мінімізації потенційних ризиків зловживання технологіями.

Таким чином, незважаючи на те, що штучний інтелект і машинне навчання мають значний потенціал у трансформації фінансового сектору, вони вимагають комплексного підходу до управління

етичними викликами та конфіденційністю даних. Запровадження прозорих алгоритмів, посилення регуляторного контролю та впровадження відповідальних практик використання ШІ сприятимуть балансуванню між інноваційним розвитком і суспільною безпекою.

Третім важливим *трендом* у сфері фінансових технологій є ***відкритий банкінг***, який знаменує новий етап розвитку фінансових послуг, заснований на обміні даними між банками та іншими фінансовими установами за допомогою відкритих API (Application Programming Interface). Ця модель дозволяє клієнтам безпечно надавати доступ до своїх фінансових даних стороннім фінансовим організаціям, фінтех-компаніям та розробникам застосунків, що відкриває можливості для персоналізованих фінансових рішень і нових цифрових сервісів. Згідно з прогнозами Juniper Research, обсяг світового ринку відкритого банкінгу до 2030 року може досягти $330 млрд, демонструючи середньорічний темп зростання 24,4 % у період 2021–2028 років. Це свідчить про стрімке поширення концепції відкритого доступу до фінансових даних та її зростаюче значення у глобальному фінансовому секторі [9].

Відкритий банкінг розширює можливості користувачів в управлінні фінансами, дозволяючи переглядати рахунки з різних установ в одному інтерфейсі, здійснювати платежі та отримувати персоналізовані фінансові рекомендації. Це покращує клієнтський досвід і стимулює конкуренцію між фінансовими компаніями, відкриваючи нові ринки для фінтеху.

Разом із перевагами, відкритий обмін даними підвищує ризики кібербезпеки, що потребує впровадження надійних механізмів захисту, зокрема шифрування та багатофакторної автентифікації.

В Україні НБУ планує запустити систему відкритого банкінгу до кінця 2025 року, адаптуючи стандарти API відповідно до європейської директиви PSD2. Очікується, що це збільшить частку безготівкових розрахунків на 15 % у перші три роки та сприятиме фінансовій інклюзії [2]. Крім того, це відкриє нові можливості для українських фінтех-компаній, що зможуть інтегруватися в глобальні фінансові системи.

Четвертим трендом ринку ФінТех є ***децентралізовані фінанси (DeFi)***, які стають ключовими у сфері фінансових технологій, пропонуючи альтернативу традиційним банківським послугам. На відміну від класичних фінансових систем, DeFi працює без посередників, а всі транзакції виконуються напряму між користувачами за допомогою блокчейну та смарт-контрактів. За даними Messari, загальний обсяг коштів у DeFi-платформах зріс із $1 млрд у 2020 році до понад $80 млрд у 2022 році, що свідчить про зростаючий інтерес до таких рішень [10].

DeFi надає доступ до широкого спектра фінансових послуг, зокрема децентралізованих бірж, кредитних платформ і стейкінгу криптовалют. Це відкриває можливості для отримання доходів без участі фінансових установ, що особливо актуально для користувачів з обмеженим доступом до банківських послуг або тих, хто шукає високодохідні інструменти.

Водночас, головним викликом DeFi залишається відсутність регуляторного контролю, що створює ризики шахрайства та кіберзагроз. Недосконалість смарт-контрактів може призводити до зламу платформ або втрати коштів, що підкреслює необхідність посилення безпекових стандартів у цій сфері.

П'ятим трендом розвитку фінтех ринку є ***Необанки / SuperApps*** – рішення у галузі банківського сервісу, які найчастіше створені у вигляді мобільних програм, які замінюють послуги класичних банків. SuperApps – один із найбільш перспективних напрямів розвитку фінтеху, що поєднує фінансові, соціальні та інші сервіси в межах одного застосунку. Завдяки інтеграції таких функцій, як цифрові гаманці, платежі, соціальні мережі та сервіси доставки, ці платформи надають користувачам комплексні можливості для керування фінансами та повсякденними завданнями. За прогнозами Gartner, до 2027 року понад 50 % населення світу щодня використовуватимуть кілька SuperApps, що свідчить про їхню зростаючу популярність і значний ринковий потенціал [7]. В Україні впровадження таких рішень може значно підвищити доступність фінансових послуг і покращити користувацький досвід.

Однак, розвиток SuperApps супроводжується певними викликами, зокрема захистом конфіденційності даних. Оскільки ці застосунки збирають великі обсяги інформації про користувачів, необхідне впровадження сучасних технологій шифрування та розробка ефективних політик конфіденційності. Це вимагає значних інвестицій і дотримання регуляторних вимог для забезпечення безпеки даних і довіри користувачів.

Шостим трендом є модель ФінТех ***«Купи зараз, плати пізніше» (Buy Now, Pay Later – BNPL)***. Цей механізм надає споживачам можливість розподіляти оплату за товари та послуги на кілька частин без додаткових відсотків, що робить його привабливим для молоді та осіб із середнім рівнем доходу. Згідно з прогнозами Allied Market Research, глобальний ринок BNPL досягне $725 млрд до 2030 року, що свідчить про стійкий інтерес до цього фінансового інструменту [11].

Попри переваги доступності та зручності, BNPL може створювати фінансові ризики для користувачів та кредиторів. Завдяки спрощеним процедурам оформлення позик, споживачі можуть накопичувати надмірні боргові зобов'язання, що підвищує ймовірність прострочених платежів.

Дослідження Harvard Business Review свідчить, що понад 20 % користувачів BNPL стикаються з труднощами при погашенні заборгованості [12].

Для зниження кредитних ризиків банки та фінтех-компанії активно впроваджують системи оцінки кредитоспроможності, використовуючи штучний інтелект, аналіз великих даних та скорингові системи. Це дозволяє підвищити рівень фінансової дисципліни серед позичальників та мінімізувати втрати для кредиторів.

Таким чином, модель BNPL продовжує активно розвиватися, надаючи споживачам гнучкі фінансові рішення, але водночас вимагає ефективного регулювання та відповідального підходу до управління борговими ризиками.

Сьомим трендом ринку ФінТех є ***цифрові валюти центральних банків (CBDC, Central Bank Digital Currencies)*** – офіційна форма національної валюти в електронному вигляді, яка випускається та контролюється центральним банком. Вони поєднують переваги традиційних грошей і цифрових активів, але, на відміну від криптовалют, підлягають державному регулюванню.

За даними Банку міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements – BIS), станом на 2022 рік понад 90 % центральних банків досліджували можливість впровадження CBDC, а 11 % уже тестували пілотні проєкти [13]. Китай активно випробовує e-CNY, Європейський центральний банк працює над цифровим євро, а США розглядають запуск цифрового долара. Згідно з прогнозами Juniper Research, до 2030 року вартість транзакцій через CBDC може сягнути $213 млрд на рік, що свідчить про значне зростання ринку [14]. Основними перевагами CBDC є: підвищена прозорість і безпека платежів; зменшення витрат на обіг готівки; фінансова інклюзія для населення, що має обмежений доступ до банківських послуг; можливість боротьби з нелегальними фінансовими операціями.

Однак, існують і ризики, зокрема: проблеми конфіденційності, оскільки центральні банки отримують доступ до даних про фінансові транзакції; кібербезпека, адже цифрові платформи можуть бути вразливими до атак; вплив на банківську систему, CBDC має усі шанси зменшити роль традиційних банків у фінансовій екосистемі.

Національний банк України також працює над запуском е-гривні, перші тести якої розпочалися ще у 2018 році, а у 2022 році НБУ представив стратегію розвитку цифрової валюти, яка мала сприяти оптимізації платіжної системи, фінансовій інклюзії та доступності фінансових послуг у віддалених регіонах [15].

Таким чином, CBDC має суттєво змінити глобальну фінансову систему, посилюючи контроль над грошовим обігом та ефективність монетарної політики. Проте успіх впровадження залежатиме від збалансованого регулювання, забезпечення конфіденційності та кіберзахисту.

Висновки з проведеного дослідження. Фінансові технології є одним із ключових факторів трансформації глобальної економіки, сприяючи розширенню фінансової інклюзії, підвищенню ефективності платіжних систем і розвитку інноваційних бізнес-моделей. Щоправда їх поширення супроводжується економічними, регуляторними та технологічними викликами, які потребують стратегічного вирішення на міжнародному рівні. Дане дослідження дозволило виокремити такі шість основних векторів трансформації глобального бізнес-ландшафту:

1. Фінтех як драйвер економічного зростання. Розвиток фінансових технологій сприяє інтеграції країни у глобальну фінансову систему, відкриваючи нові можливості для цифрових платежів, відкритого банкінгу, цифрових валют центральних банків (CBDC) та децентралізованих фінансів (DeFi). Інновації у фінтеху дозволяють знижувати вартість фінансових послуг, підвищувати їхню доступність і стимулювати економічне зростання.

2. Виклики для фінтех-індустрії. Незважаючи на динамічний розвиток фінансових технологій, ключовими викликами залишаються регуляторна невизначеність, кібербезпека, відтік кадрів та складний інвестиційний клімат**.** Для подолання цих бар'єрів необхідна глобальна координація регуляторних підходів, гармонізація фінансового законодавства та впровадження міжнародних стандартів**.**

3. Інтеграція з глобальними платіжними системами. Приєднання країни до міжнародних платіжних систем, таких як SEPA (Європа) або FedNow (США), сприяє спрощенню транскордонних розрахунків, підвищенню прозорості фінансових операцій і зміцненню довіри інвесторів**.** Створення єдиних стандартів для цифрових платежів та відкритого банкінгу дозволить фінтех-компаніям розширювати свою діяльність на міжнародному рівні.

4. Інвестиції та розвиток стартап-екосистеми. Забезпечення стабільного інвестиційного середовища є критично важливим для фінтех-галузі. Уряди та приватний сектор мають сприяти розвитку фінтех-акселераторів, венчурного капіталу та міжнародних партнерств**.**

5. Впровадження передових технологій. Штучний інтелект, блокчейн, біометрична автентифікація та хмарні технології відіграють важливу роль у посиленні безпеки фінансових транзакцій та підвищенні персоналізації фінансових послуг**.** Однак їх інтеграція вимагає розвитку регуляторної бази та врахування етичних аспектів використання даних**.**

6. Гармонізація регулювання фінтех-ринку. Для ефективної інтеграції у глобальну фінансову

систему необхідно адаптувати регуляторне середовище відповідно до міжнародних стандартів, таких як PSD2 (відкритий банкінг), GDPR (захист даних) та FATF (боротьба з відмиванням коштів)**.** Впровадження єдиних регуляторних підходів сприятиме захисту прав споживачів, зниженню ризиків та розширенню міжнародного співробітництва**.**

Відтак можна з впевненістю констатувати той факт, що фінансові технології мають глобальний потенціал для трансформації фінансових систем та економічного розвитку. Проте для їх ефективного впровадження необхідні стабільне регуляторне середовище, міжнародна координація, підтримка стартапів та забезпечення кібербезпеки. Співпраця держав, бізнесу та міжнародних організацій сприятиме стійкому розвитку фінтех-галузі та її інтеграції у світову економіку.

Література

1. David M. Brear. The TECH in FinTech. *Engati Engage*. May 12, 2020. URL: https://engati.medium.com/the-tech-in-fintech-david-m-brear-engati-engage-a5e22aed8df4 (дата звернення: 02.11.2024).

2. Фінтех-тренди в Україні та світі: що впливатиме на індустрію у 2024 році. 5 Грудня 2023. URL: https://fintechinsider.com.ua/finteh-trendy-v-ukrayini-ta-sviti-shho-vplyvatyme-na-industriyu-u-2024-roczi/ (дата звернення: 02.11.2024).

3. Alarming Cybersecurity Facts and Statistics. *ThriveDX.* November 10, 2022. URL: https://thrivedx.com/resources/article/cyber-security-facts-statistics (дата звернення: 02.11.2024)

4. Несенюк Анастасія. Потенціал на трильйони доларів. McKinsey випустила велике дослідження про майбутню економіку штучного інтелекту. Forbes переказує найголовніше. 14 червня 2023. URL: https://forbes.ua/innovations/potentsial-na-trilyoni-dolariv-mckinsey-vipustila-68-storinok-doslidzhennya-pro-maybutnyu-ekonomiku-shtuchnogo-intelektu-forbes-perekazue-naygolovnishe-14062023-14199 (дата звернення: 02.11.2024).

5. Generative AI In Fintech Market Size, Share & Trends Analysis Report By Component (Service, Software), By Deployment (On-premises, Cloud), By Application, By End-use, By Region, And Segment Forecasts, 2023-2030. *Grand View Research.* URL: https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/generative-ai-fintech-market-report (дата звернення: 02.11.2024).

6. 2025 AI Business Predictions. *PwC*. 18 грудня 2024. URL: https://www.pwc.com/us/en/tech-effect/ai-analytics/ai-predictions.html (дата звернення: 02.11.2024).

7. Gartner представила 10 трендів у сфері технологій у 2024 році. 08.01.2024. URL: https://www.imena.ua/blog/gartner-presented-10-trends-in-the-field-of-technology-in-2024/ (дата звернення: 02.11.2024).

8. The EU Artificial Intelligence Act. URL: https://artificialintelligenceact.eu/ (дата звернення: 02.11.2024).

9. Open Banking Payments Transactions to Surpass $330 Billion Globally by 2027. *Juniper Research*. Fintech & Payments. February 2023. URL: https://www.juniperresearch.com/press/open-banking-payments-transactions-to-surpass-330/ (дата звернення: 02.11.2024).

10. Assets DeFi. *Messari.* URL: https://messari.io/assets/defi (дата звернення: 02.11.2024).

11. Buy Now Pay Later Market Size, Share, Competitive Landscape and Trend Analysis Report, by Channel, Application and End User: Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2021-2030. Allied Market Research. URL: https://www.alliedmarketresearch.com/buy-now-pay-later-market-A12528 (дата звернення: 02.11.2024).

12. Research: How «Buy Now, Pay Later» Is Changing Consumer Spending by Dionysius Ang and Stijn Maesen. *Harvard Business Review.* November 26, 2024. URL: https://hbr.org/2024/11/research-how-buy-now-pay-later-is-changing-consumer-spending (дата звернення: 30.11.2024).

13. Central bank digital currencies: legal and system design considerations. *Bank for International Settlements.* 26 November 2024. URL: https://www.bis.org/publ/othp88.htm (дата звернення: 02.11.2024).

14. Global CBDCs & Stablecoins Market: 2024-2031. *Juniper Research.* 28 October 2024. URL: https://www.juniperresearch.com/research/fintech-payments/emerging-payments/cbdcs-stablecoins-research-report/ (дата звернення: 02.11.2024).

15. Національний банк України також працює над запуском е-гривні. *Національний банк України.* URL: https://bank.gov.ua/ua/payments/e-hryvnia#:~:text=Довідково.,в%20Україні%20цифрової%20форми%20гривні (дата звернення: 02.11.2024).

References

1. Brear, David M. (2020), The TECH in FinTech, *Engati Engage*, available at: https://engati.medium.com/the-tech-in-fintech-david-m-brear-engati-engage-a5e22aed8df4 (access date November 02, 2024).

2. Fintechinsider (2023), “Fintech trends in Ukraine and the world: what will influence the industry in 2024”, available at: https://fintechinsider.com.ua/finteh-trendy-v-ukrayini-ta-sviti-shho-vplyvatyme-na-industriyu-u-2024-roczi/ (access date November 02, 2024)

3. ThriveDX (2022), “Alarming Cybersecurity Facts and Statistics”, available at: https://thrivedx.com/resources/article/cyber-security-facts-statistics (access date November 02, 2024).

4. Neseniuk, Anastasiia (2023), “The potential for trillions of dollars. McKinsey has released a major study on the future economy of artificial intelligence. Forbes recounts the most important things”, available at: https://forbes.ua/innovations/potentsial-na-trilyoni-dolariv-mckinsey-vipustila-68-storinok-doslidzhennya-pro-maybutnyu-ekonomiku-shtuchnogo-intelektu-forbes-perekazue-naygolovnishe-14062023-14199 (access date: November 02, 2024).

5. Grand View Research (2022), Generative AI In Fintech Market Size, Share & Trends Analysis Report By Component (Service, Software), By Deployment (On-premises, Cloud), By Application, By End-use, By Region, And Segment Forecasts, 2023-2030, available at: https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/generative-ai-fintech-market-report (access date November 02, 2024).

6. PwC (2024), 2025 AI Business Predictions, available at: https://www.pwc.com/us/en/tech-effect/ai-analytics/ai-predictions.html (access date November 02, 2024).

7. “Gartner presents 10 technology trends for 2024”, available at: https://www.imena.ua/blog/gartner-presented-10-trends-in-the-field-of-technology-in-2024/ (access date November 02, 2024).

8. The EU Artificial Intelligence Act, available at: https://artificialintelligenceact.eu/ (access date November 02, 2024).

9. Juniper Research (2023), Open Banking Payments Transactions to Surpass $330 Billion Globally by 2027, available at: https://www.juniperresearch.com/press/open-banking-payments-transactions-to-surpass-330/ (access date November 02, 2024).

10. Messari (2024), Assets DeFi, available at: https://messari.io/assets/defi (access date November 02, 2024).

11. Buy Now Pay Later Market Size, Share, Competitive Landscape and Trend Analysis Report, by Channel, Application and End User: Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2021-2030. Allied Market Research, available at: https://www.alliedmarketresearch.com/buy-now-pay-later-market-A12528 (access date November 02, 2024).

12. Harvard Business Review (2024), Research: How «Buy Now, Pay Later» Is Changing Consumer Spending by Dionysius Ang and Stijn Maesen, 2024, available at: https://hbr.org/2024/11/research-how-buy-now-pay-later-is-changing-consumer-spending (access date November 30, 2024).

13. Bank for International Settlements (2024), Central bank digital currencies: legal and system design considerations, available at: https://www.bis.org/publ/othp88.htm (access date November 02, 2024).

14. Juniper Research (2024), Global CBDCs & Stablecoins Market: 2024-2031, available at: https://www.juniperresearch.com/research/fintech-payments/emerging-payments/cbdcs-stablecoins-research-report/ (access date November 02, 2024).

15. The National bank of Ukraine (2024), “The National Bank of Ukraine is also working on launching an e-hryvnia”, available at: https://bank.gov.ua/ua/payments/e-hryvnia#:~:text=Довідково.,в%20Україні%20цифрової%20форми%20гривні (access date November 02, 2024).

Луцишин О.О., Кравчук Н.Я.

СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНТЕХ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО БІЗНЕС-ЛАНДШАФТУ

Мета. Дослідити сучасні тенденції розвитку фінтех-індустрії в умовах трансформації глобального бізнес-ландшафту та визначити ключові виклики й можливості для подальшого розвитку фінансових технологій.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові та спеціальні методи: системний підхід – для аналізу взаємозв’язків між фінансовими технологіями та трансформацією глобального бізнес-ландшафту; методи порівняльного аналізу – для оцінювання тенденцій розвитку фінтеху в різних країнах; економіко-статистичні методи – для дослідження динаміки ринку фінансових технологій; а також методи прогнозування – для визначення перспектив розвитку фінансового сектору в умовах цифровізації та глобалізації.

Результати дослідження. Розглянуто теоретичні засади та систематизовано ключові тренди розвитку фінансових технологій в умовах трансформації глобального бізнес-ландшафту. Проаналізовано вплив цифрових валют центральних банків (CBDC), децентралізованих фінансів (DeFi), SuperApps та моделі «Купи зараз – плати пізніше» (BNPL) на структуру фінансового ринку. З’ясовано основні регуляторні виклики, загрози кібербезпеці та особливості адаптації бізнес-моделей фінансових установ до швидких технологічних змін.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку обґрунтування взаємозв’язку між глобалізацією, цифровізацією фінансового сектору та еволюцією фінансових

технологій, враховуючи виклики кібербезпеки, регуляторної відповідності та адаптації бізнес-моделей. Особливу увагу приділено інтеграції фінтех-рішень у міжнародну економічну систему та їхньому потенційному впливу на традиційні банківські установи.

Практична значущість результатів дослідження. Обґрунтовані за результатами дослідження висновки і пропозиції можуть бути використані фінансовими установами, фінтех-компаніями та регуляторними органами для розробки стратегій адаптації до новітніх технологічних змін, удосконалення регуляторної політики та підвищення стійкості фінансової системи в умовах глобальної цифрової трансформації.

Ключові слова: фінансові технології, фінтех-індустрія, глобальний бізнес-ландшафт, світові тренди розвитку, CBDC, DeFi, BNPL, SuperApps, глобалізація, цифровізація фінансового сектору, регуляторні виклики, кібербезпека.

Lutsyshyn O.O., Kravchuk N.Ya.

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE FINTECH MARKET IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF THE GLOBAL BUSINESS LANDSCAPE

Purpose. The aim of the article is to explore modern trends in the development of the fintech industry in the context of the transformation of the global business landscape and to identify key challenges and opportunities for the further advancement of financial technologies.

Methodology of research. General scientific and specialized methods were used in the process of the study, namely: a systematic approach to analyse the interconnections between financial technologies and the transformation of the global business landscape; comparative analysis methods to assess fintech development trends in different countries; economic and statistical methods to study the dynamics of the financial technology market; and forecasting methods to determine the prospects for the development of the financial sector in the era of digitalization and globalization.

Findings. Theoretical foundations have been examined, and key trends in the development of financial technologies in the context of the transformation of the global business landscape have been systematized. The impact of central bank digital currencies (CBDC), decentralized finance (DeFi), SuperApps, and the "Buy Now, Pay Later" (BNPL) model on the structure of the financial market has been analysed. The main regulatory challenges, cybersecurity threats and the specifics of adapting financial institutions' business models to rapid technological changes have been identified.

Originality. The substantiation of the interrelationship between globalization, the digitalization of the financial sector, and the evolution of financial technologies has been further developed, taking into account the challenges of cybersecurity, regulatory compliance, and business model adaptation. Particular attention has been paid to the integration of fintech solutions into the international economic system and their potential impact on traditional banking institutions.

Practical value. The conclusions and recommendations derived from the study can be used by financial institutions, fintech companies, and regulatory bodies to develop strategies for adapting to emerging technological changes, improving regulatory policies, and enhancing the resilience of the financial system in the context of global digital transformation.

Key words: financial technologies, fintech industry, global business landscape, global development trends, FinTech, CBDC, DeFi, BNPL, SuperApps, globalization, digitalization of the financial sector, regulatory challenges, cybersecurity.

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 330.15: 330.341 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.4**
JEL Classification: Q20, E20

Костецький Я.І.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Брик М.М.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль

«ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА» ЯК КЛЮЧОВА УМОВА СУЧАСНОСТІ ТА ОСНОВА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ КРАЇНИ

Kostetskyi Ya.I.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor at the department of fundamental and special disciplines,
Bryk M.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of fundamental and special disciplines,
Novovolynsk Education and Research Institute of Economics and Management of West Ukrainian National University, Ternopil

"GREEN ECONOMY" AS A KEY CONDITION OF MODERNITY AND THE BASIS OF THE POST-WAR REVIVAL OF THE COUNTRY

Постановка проблеми. Сучасні виклики, такі як зміна клімату та обмеженість ресурсів, вимагають впровадження інновацій та прийняття відповідних рішень. У цьому контексті зелена та цифрова економіка можуть відіграти ключову роль, впливаючи на розвиток суспільства та формуючи його майбутнє.

В сучасному світі ці два ключові тренди стають домінуючими силами, які формують майбутнє. Вдало та ефективно поєднані зелена й цифрова економіки створюватимуть інноваційні та стійкі рішення для викликів, пов'язаних із постійною зміною клімату та розвитком суспільства. Їхня взаємодія здатна сформувати унікальні можливості для інновацій, оптимізації ресурсів та вирішення глобальних проблем. Цей синтез запроваджених технологій та екологічної відповідальності надасть потужні інструменти, які здатні наростити ефективність та зменшити негативний вплив на навколишнє середовище й забезпечити сталий розвиток на глобальному рівні.

Основний акцент «зеленої економіки» робиться на переході до стійких джерел енергії, при якій сонячна, вітрова та гідроенергетика стають невід'ємною складовою енергетичної матриці, дозволяючи знижувати викиди парникових газів й зменшувати залежність від невідновлюваних джерел енергії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів розвитку «зеленої економіки» багато уваги приділено у працях зарубіжних та вітчизняних науковців. Сутність поняття «зелена економіка», її принципи та методологічні особливості розглядали І. Бистряков, Ю. Боровик, Ю. Єлагін, О. Полякова, О. Маковоз, О. Марченко, Т. Передерій, О. Яворська та інші.

Аспектам становлення та розвитку «зеленої економіки» присвятили свої праці вітчизняні науковці: І. Білокінна [1], В. Вакуленко [2], Т. Галушкіна [3], Т. Горянська, Р. Зварич [4], О. Зінченко [5], Т. Зінчук [6], Я. Квач, О. Лучин, К. Мєртарчян, Л. Мусіна, А. Нечаєв, О. Панухник [7], Н. Пархоменко, О. Петровська [8], В. Потапенко, О. Савицький [9], І. Скороход [10], К. Фірсова, Н. Шабранська й інші.

Зарубіжну практику та досвід впровадження механізмів стимулювання «зеленої економіки» досліджували вітчизняні та зарубіжні учені, зокрема: О. Балацький, Б. Буркинський, Т. Галушкіна, Л. Горбач, Н. Захаркевич, А. Камерон, С. Клаут, М. Кеннет, Д. Медоуз, О. Кузьмін, Д. Клиновий, В. Потапенко, Л. Мельник, В. Мороз, Л. Мусіна, Н. Олійник, І. Скороход, О. Чмир та ін.

Однак, попри ґрунтовні напрацювання, вважаємо, що залишаються невирішеними окремі теоретико-методологічні питання дослідження розвитку «зеленої економіки». Потребує глибшого вивчення і наукового осмислення зарубіжний досвід реалізації стратегій розвитку «зеленої економіки» з метою пошуку можливостей його адаптації до українських реалій. Зокрема, вимагає ґрунтовного дослідження питання впровадження «зеленої економіки» в повоєнний час задля відновлення економіки України, в процесах взаємодії та підтримання бізнесу, екологізації виробництва та соціального розвитку держави.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретико-прикладних аспектів впровадження «зеленої економіки» як перспективного напряму досягнення стійкого розвитку в період післявоєнного відновлення економіки нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні десятиліття особлива увага наукового співтовариства світу і держав спрямована на розвиток і вдосконалення концепції «зеленої економіки», яку багато експертів і політичних діячів розглядають як оптимальну економічну модель розвитку країни в умовах глобалізації та посткризової ситуації.

Вищевказана нова модель і концепція «зеленого» розвитку цікава і для України, оскільки передбачає перехід до нового екологічно адаптованого типу розвитку, який може стати основою подолання сировинної орієнтації національної економіки та модернізації усього господарського комплексу з метою підвищення його стійкості та конкурентоспроможності.

«Зелена економіка» – напрям в економічній науці, який сформувався в останні два десятиліття, у межах якого вважається, що економіка є складовою частиною та залежною від природного довкілля. Теорія «зеленої економіки» базується на трьох основних аксіомах, що передбачають: неможливість безмежно розширювати свою діяльність у межах обмеженого простору; відсутність умов для задоволення нескінченних потреб при обмежених ресурсах; усе на Землі має взаємозалежний характер.

Суспільство, економіка та природа є нероздільними, що передбачає необхідність побудови абсолютно нової парадигми розвитку, здатної забезпечити добробут суспільства із урахуванням правильно поставленої політики охорони природи та збалансованого використання її ресурсів, зорієнтовані на досить довгостроковий період.

Відповідно до сучасного визначення ООН, «зелена економіка» – це низьковуглецева, ресурсоефективна та соціально відповідальна економіка, в умовах якої зростання зайнятості та добробуту населення забезпечується державними та приватними інвестиціями в проєкти, спрямовані на зниження емісій парникових газів та забруднюючих речовин, підвищення ресурсної (у тому числі енергетичної) ефективності виробництва й споживання та запобігання втраті біорізноманіття й деградації екосистемних послуг.

Людство підійшло до одного з найважливіших етапів своєї історії, який поряд зі зміною демографічної ситуації потребує зміни структури економіки. Необхідний перехід на новий рівень матеріальної культури, яка має гармонізувати й балансувати з уже виснаженими природними ресурсами планети.

Сьогодні процес «зеленої економіки» у світі описується як цілісна система відносин, у якій виділяють такі принципи:

– принцип справедливості (рівний доступ до природи);
– принцип поваги (процвітання та добробут);
– принцип ощадливості (розрахунок територіальних навантажень на навколишнє середовище);
– принцип участі (широка участь у прийнятті рішень);
– принцип належного управління (підзвітність);
– принцип стійкості (досягнення економічної, соціальної та екологічної стійкості);
– принцип ефективності (стійке виробництво та споживання);
– принцип зв'язку поколінь (інвестиції у майбутнє).

Таким чином, процес «зеленої економіки», що формується останні два десятиліття, має забезпечити збалансоване узгодження трьох аспектів розвитку – економічного, соціального та екологічного. Тому можна зробити висновок, що «зелена економіка» є процесом сталого розвитку, основною метою якого є досягнення економічного зростання, соціальної стабільності та екологічного балансу в довгостроковій перспективі та забезпечення ефективного використання природних ресурсів. При цьому «зелена економіка» – це економічна діяльність, пов'язана з виробництвом, розподілом та

споживанням товарів і послуг, що забезпечує добробут людей та збереження природного капіталу на довгострокову перспективу.

Для сучасного суспільства важливим елементом розвитку стає відповідність принципам сталості соціально-економічних систем. Принципи сталого розвитку були розроблені на Конференції ООН з навколишнього середовища (1972 р.) у Стокгольмі, які згодом стали основою «Концепції сталого розвитку», її метою є збалансованість та взаємопов'язаність між економічними, соціальними та екологічними факторами сталого розвитку для досягнення гармонії між суспільством та природою.

Поняття «зелена економіка» в Україні ще недостатньо розроблено в правовому полі, однак відхід від експортно-сировинної моделі економіки є одним із пріоритетів її розвитку. «Зелене зростання» та ресурсоефективність досі сприймаються неактуальними та дорогими ініціативами, перешкодами для впровадження яких можуть бути: нестача фінансування та економічних інструментів, низька кваліфікація кадрів, корупція, відсутність досвіду, зміщення акцентів на інші пріоритети.

Слід також відмітити, що більшість економічних суб'єктів у нашій економіці націлені на максимізацію прибутків і мінімізацію витрат, не враховують екологічних аспектів, що з відсутністю нормативно-правової бази не забезпечує преференції для «зеленого» бізнесу та інвесторів. Тому доцільно залучити приватний сектор у формування стійкої та послідовної політики «зеленого зростання», з огляду на його інтереси у підвищенні конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Для України та її окремих регіонів інноваційне зростання «зеленої економіки» має всі передумови для його розвитку, тому що в країні в порівнянні з більшістю економічно розвинених країн, які нарощують виробництво органічної продукції, збережено первозданні технології виробництва екологічно чистої продукції.

Відродження вітчизняної економіки після руйнівної війни є не тільки значним викликом і надзвичайним фінансовим тягарем, але й унікальною можливістю для переходу на екологічно стійкі засади розвитку для побудови сучасної, конкурентоспроможної й стабільної економіки. При цьому саме бізнесу відводиться основна роль у відбудові держави, створенні нових робочих місць, особливо для вразливих категорій населення. Зазначені трансформаційні перетворення сприятимуть післявоєнній відбудові на засадах «зеленої економіки», залучивши якнайбільшу кількість населення та зосередившись на збереженні навколишнього середовища [7].

У контексті післявоєнного відновлення України впровадження «зеленої економіки» потребуватиме підтримки міжнародних партнерів, зокрема, ЄС на основі переосмислення ролі й місця нашої держави в майбутній європейській та світовій спільноті [9].

Проте сприйняття населенням «зеленої економіки» залежатиме від багатьох чинників. В цьому разі особливе значення матимуть: обсяги отриманої допомоги у відновленні діяльності після війни; рівень обізнаності щодо переваг «зеленої економіки»; наявність та ефективність впровадження програм підтримки «зеленої економіки» в окремі сектори економіки; забезпечення необхідних умов для розвитку «зеленої економіки» в нашій країні.

«Зелена економіка» здатна запропонувати ряд можливостей для бізнесу й створення нових робочих місць у таких нових сферах діяльності, як відновлювана енергетика, екологічне будівництво, екологічно чистий транспорт, управління відходами, зелений туризм, органічне сільське господарство тощо.

До пріоритетних напрямів «зеленого» зростання в Україні на основі досвіду європейських країн необхідно віднести:

– розробка та впровадження програм щодо підвищення енергоефективності та розвитку відновлюваної й альтернативної енергетики;

– широке застосування ресурсоощадливих технологій й впровадження екологічно чистого виробництва;

– забезпечення необхідних умов інвестиційної діяльності з метою розвитку «зеленого» бізнесу;

– використання екологічних інновацій для забезпечення екологічної безпеки держави;

– створення умов для функціонування ринку екологічних послуг та для формування інформаційної бази щодо надання відповідних послуг [10].

На виїзній конференції ООН у 2012 році зі сталого розвитку в Бразилії було прийнято резолюцію, у якій зазначено, що кожна країна повинна розробити та прийняти свої національні концепції «зеленої економіки» як один із головних інструментів забезпечення сталого розвитку. Україна висловила прихильність до сталого розвитку через просування пріоритетів «зеленої економіки». Оскільки соціально-економічний розвиток нашої країни здебільшого базується на споживанні природних ресурсів, то вважаємо, що таке рішення для нас є правильним.

На сьогодні в Україні інституційна трансформація економіки в напрямі її «зеленого» зростання носить недостатньо спрямований характер та характеризується недосконалістю, невідповідністю й неефективністю наявних механізмів. Тому особливо актуальним є визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку державної політики з використанням міжнародних та європейських стандартів,

що дасть змогу використати досвід й досягнення розвинутих країн у напрямку впровадження «зеленої економіки».

Основним підґрунтям для розробки необхідних документів може бути прийнята в 2011 році Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), у якій задекларовано та визначено нову модель економіки – «зелену економіку», спрямовану на підвищення добробуту людей й забезпечення соціальної справедливості, що враховує політику зниження ризику для навколишнього середовища та її рівня бідності.

Поняття «зелені стандарти» акумулює в собі в основному інструмент розумної економіки, де прийняті державою стандарти виступають «дорожньою картою» до іноземних інвестиційних вкладень та зароблені світової репутації та авторитету, що стимулюють розвиток бізнесу, економіки та інноваційних технологій, отже, впливають на стан навколишнього середовища та поліпшення якості життя певної держави, загалом суспільства.

В епоху швидкого технологічного розвитку та зміни клімату, питання сталого розвитку та екологічної відповідальності стають ключовими на порядку денному світового співтовариства. Україна із багатими природними ресурсами та унікальним географічним розташуванням знаходиться на перехресті можливостей для впровадження «зеленої економіки» – інноваційного та сталого підходу до розвитку.

Перехід до «зеленої економіки» пропонується здійснювати у два етапи. Так, на першому етапі найважливішою метою є забезпечення якісного збалансованого зростання економіки на основі її структурно-інституційної трансформації із урахуванням принципів «зеленої економіки», пріоритетного розвитку високотехнологічних виробництв, які в подальшому забезпечать підвищення конкурентоспроможності країни і якості життя населення.

Другий етап передбачає підтримання стабільного розвитку, в основі якого буде закладено зростання духовно-моральних цінностей та досягнення високої якості людського розвитку, прискорений розвиток наукомістких виробництв та послуг, подальше становлення «зеленої економіки» при збереженні природного капіталу.

Успішне впровадження концепції «зеленої економіки» в нашій країні насамперед вимагає пошуку інструментів переходу до неї у рамках кожного конкретного регіону і можливе лише шляхом консолідації усіх зусиль та участі регіонів держави [2].

Одним із важливих індикаторів «зеленої економіки» є індекс екологічної продуктивності (EPI – Environmental Performance Index), який є кількісною оцінкою для порівняльного аналізу показників екологічної політики держав.

У 2022 році до першої п'ятірки із 180 країн відповідно до рейтингу сформованого за величиною індексу екологічної ефективності потрапили: Данія (77,90 балів), Велика Британія (77,70), Фінляндія (76,50), Мальта (75,20) та Швеція (72,70). Україна у цьому списку посіла 52-ге місце із показником 49,60 [11].

Важливим елементом побудови «зеленої економіки» є поступове нарощування використання альтернативних джерел енергії. В нашій державі останнім часом прийнято низку нормативно-правових актів у сфері відновлюваної енергетики, що свідчить про створення необхідного середовища для розвитку відновлюваної енергетики. Проте, розвиток альтернативної енергетики в нашій країні знаходиться на досить низькому рівні.

Сонячна енергія є найпоширенішим альтернативним джерелом енергії в Україні. Однак, будівництво сонячних, вітрових та біогазових електростанцій здебільшого здійснюється середніми та великими підприємствами, які прагнуть отримати вигоду від «зелених тарифів». Хоча держава ініціювала кредитні програми для розвитку відновлюваної енергетики, населення не довіряє ні державі, ні банківським установам у цьому питанні. Як наслідок, люди бояться брати такі кредити, що є основною перешкодою для розвитку альтернативної енергетики для всього населення. Із цією метою в державі необхідно створити інституційні рамки для відновлення довіри суспільства до державних інституцій та створити належні умови для того, щоб люди відчували себе захищеними державою, коли вони трансформують свої звичні способи ведення бізнесу в нові види бізнесу, засновані на принципах «зеленої економіки» [1].

Реалізація «зеленої економіки» як системи цілісного економічного господарювання потребує використання певних інструментів, у тому числі:

– збільшення державних інвестицій в інфраструктуру на основі принципів сталого розвитку (включаючи відновлювані джерела енергії, будівництво енергоефективних будівель, громадський транспорт тощо) та природного капіталу з метою відновлення, збереження та зростання;

– адресна державна підтримка досліджень та наукових розробок, пов'язаних із використанням екологічно чистих технологій;

– ціноутворення відповідно до принципів сталого розвитку, включаючи відмову від неефективної фінансової допомоги (субсидій), правильне визначення вартості природних ресурсів та оподаткування ресурсів, видобуток яких завдає шкоди навколишньому середовищу;

– впровадження політики державних закупівель щодо суб'єктів, які виробляють екологічно чисту продукцію та використовують методи виробництва, що відповідають принципам сталого розвитку;

– надання пільг з оподаткування прибутків зі сторони недержавних пенсійних фондів, інституційних інвесторів щодо отриманого відсоткового доходу за «зеленими» облігаціями;

– застосування до «зелених» облігацій, аналогічно із цінними паперами, можливості впровадження нульової податкової ставки;

– застосування спеціального підходу щодо банків, які інвестують у «зелені» облігації [5];

З цією метою можна виділити три потенційні напрямки формування «зеленої економіки»:

– економічний напрям, з метою сприяння розвитку ефективної та низьковуглецевої економіки, який, по-перше, вимагає використання адміністративних заходів обмеження викидів в атмосферу та, по-друге, складається із економічних інструментів, які ґрунтуються на «зеленому» оподаткуванні, екологічних зборах та «зелених» субсидіях і, по-третє, базується на добровільних заходах, які потребують створення відповідної бази даних та системи управління державно-приватним партнерством;

– соціальний напрям «зеленої економіки», що формуватиметься за рахунок заохочення «зелених» інвестицій у технології, екологічний туризм, освіту та науку, забезпечення зростання доходів та зайнятості, скорочення викидів вуглецю та забруднення навколишнього середовища, підвищення енергоефективності та ресурсоефективності;

– екологічний напрям «зеленої економіки» вимагає ефективного використання невідновлюваних джерел енергії, тому що їх інтенсивне використання, з одного боку, негативно впливає на клімат, з іншого боку, призводить до виснаження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Тому в основі цього напряму «зеленої економіки» (або низьковуглецевої економіки) лежать принципи надійного енергопостачання, які спираються на енергозбереження, його ефективність та перехід на відновлювані джерела енергії.

Основні цілі «зеленого» розвитку перегукуються із трьома «стовпами» сталого розвитку, в обох випадках як основні виділяють:

– економічні – забезпечення стійких темпів довгострокового економічного зростання, формування енергетичної системи, яка активно використовує відновлювані джерела енергії;

– екологічні – зниження шкідливих впливів на довкілля (скорочення обсягів викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин, зниження аварійного фону від енергооб'єктів тощо);

– соціальні – створення нових якісних постійних робочих місць, поліпшення довкілля та якості життя.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження сучасних підходів до сталого розвитку країн доводить необхідність формування такого типу економіки, який максимально враховує екологічні аспекти економічного розвитку. Вихідним моментом тут виступають величезні ризики та проблеми для існуючих та майбутніх поколінь, пов'язані з інтенсивним та нераціональним використанням капіталів, реалізацією політики споживання, відсутністю контролю за знищенням природного капіталу.

Таким чином, «зелена економіка» – це економіка, яка ґрунтується на знаннях, інноваціях, підвищенні рівня життя. Щоб «зелена економіка» стала реальністю, необхідно якісно вибудовувати її інфраструктуру.

Задля забезпечення подальшого сталого соціального, економічного та екологічного розвитку не лише нашої країни, а й усіх держав світу концепція «зеленої економіки» є вкрай потрібною, при цьому головну роль в переході на цей шлях за принципами «зеленої економіки» повинна відігравати саме держава.

В умовах війни й повоєнного відновлення української економіки необхідним є впровадження економічного механізму збереження навколишнього середовища на основі відповідних екологічних обмежень за територіями й екосистемами, застосування дієвої системи платежів за природокористування, врахування екологічних чинників при оподаткуванні, впорядкування джерел фінансування заходів із охорони, відтворення та заощадження природних ресурсів.

Література

1. Білокінна І. Зелена економіка як вимога часу та основа успішного післявоєнного відновлення країни. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2023. № 2. С. 79-82.

2. Вакуленко В. "Зелена" економіка у механізмі державного управління сталим розвитком регіонів України. *Публічне урядування*. 2017. № 4(9). С 61-73.

3. Галушкіна Т., Мусіна Л., Потапенко В. Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні : навчальний посібник. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 154 с.

4. Зварич Р., Масна О., Рівіліс І. Методологічні засади формування концепції зеленої економіки. *Вісник Економіки*. 2022. № 4. С. 131-144.

5. Зінченко О. А. Світові тренди «зеленого» інвестування. *Економічний простір*. 2022. № 177. С. 31-34. DOI: https://doi.org/10.32782/2224-6282/177-5.

6. Зінчук Т., Паламарчук Т., Усюк Т. Діалектика розвитку «зеленої економіки» в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 44. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-86.

7. Панухник О., Янчинський В., Курах О. «Зелена» відбудова України: спроможність вітчизняного бізнесу щодо відновлення та подальшого інклюзивного розвитку територій. *Галицький економічний вісник*. 2024. Том 87. № 2. С. 93-100.

8. Петровська О. М., Нечаєв А. Ю. «Зелені» робочі місця: перспективи та вплив на сталий розвиток економіки. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 14. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-14-07-01.

9. Савицький О. Планування відновлення в розпал війни. *Foreign Ukraine.* 2022. URL: https://foreignukraines.com/2022/11/22/why-is-it-necessary-to-build-a-green-economy-in-ukraine-after-the-war/ (дата звернення: 22.11.2024).

10. Скороход І. С., Горбач Л. М. Розвиток "зеленої" економіки в країнах Європейського Союзу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління.* 2019. Т. 30(69). № 2. С. 17-21.

11. Environmentsl Performance Index. URL: https://epi.yale.edu (дата звернення: 22.11.2024).

References

1. Bilokinna, I. (2023), "Green economy as a requirement of time and the basis for successful post-war recovery of the country", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 2, pp. 79-82.

2. Vakulenko, V. (2017), ""Green" economy in the mechanism of public administration of sustainable development of the regions of Ukraine", *Publichne uriaduvannia,* no.4(9), pp. 61-73.

3. Halushkina, T., Musina, L. and Potapenko, V. (2017), *Osnovni zasady vprovadzhennia modeli «zelenoi» ekonomiky v Ukraini* [Basic principles of implementation of the "green" economy model in Ukraine], tutorial, Instytut ekolohichnoho upravlinnia ta zbalansovanoho pryrodokorystuvannia, Kyiv, Ukraine,154 p.

4. Zvarych, R., Masna, O. and Rivilis, I. (2022), "Methodological principles of forming the concept of green economy", *Visnyk Ekonomiky*, no. 4, pp. 131-144.

5. Zinchenko, O.A. (2022), "World trends of "green" investment", *Ekonomichnyi prostir,* no. 177, pp. 31-34, DOI: https://doi.org/10.32782/2224-6282/177-5.

6. Zinchuk, T., Palamarchuk, T. and Usiuk, T. (2022), "Dialectics of the development of the "green economy" in the context of globalization", *Ekonomika ta suspilstvo,* Issue no. 44, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-86.

7. Panukhnyk, O., Yanchynskyi, V. and Kurakh, O. (2024), ""Green" reconstruction of Ukraine: the ability of domestic business to restore and further inclusive development of territories", *Halytskyi ekonomichnyi visnyk,* Vol. 87, no. 2, pp. 93-100.

8. Petrovska, O.M. and Nechaiev, A.Yu. (2024), ""Green" jobs: prospects and impact on sustainable development of the economy", *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: ekonomika ta upravlinnia,* no. 14, DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-14-07-01.

9. Savytskyi, O. (2022), "Planning for recovery in the midst of war", *Foreign Ukraine,* available at: https://foreignukraines.com/2022/11/22/why-is-it-necessary-to-build-a-green-economy-in-ukraine-after-the-war/ (access date November 22, 2024).

10. Skorokhod, I.S. and Horbach, L.M. (2019), "Development of the "green" economy in the countries of the European Union", *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia : Ekonomika i upravlinnia*, Vol. 30(69), no. 2, pp. 17-21.

11. Environmentsl Performance Index, available at: https://epi.yale.edu (access date November 22, 2024).

Костецький Я.І., Брик М. М.

«ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА» ЯК КЛЮЧОВА УМОВА СУЧАСНОСТІ ТА ОСНОВА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ КРАЇНИ

Мета. Дослідження теоретико-прикладних аспектів впровадження «зеленої економіки» як перспективного напряму досягнення стійкого розвитку в період післявоєнного відновлення економіки нашої держави.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети були використані загальнонаукові та специфічні методи, такі як: аналізу і синтезу – для встановлення необхідності впровадження «зеленої економіки» як перспективного напряму досягнення стійкого розвитку економіки; діалектичний метод наукового пізнання – для розгляду сутності поняття «зеленої економіки»; абстрактно-логічний – для розробки механізму трансформації вітчизняної економіки із врахуванням принципів «зеленої

економіки». Методологічною основою дослідження слугували наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених, присвячених трансформації економіки в контексті цілей сталого розвитку.

Результати дослідження. Встановлено, що концепцію «зеленої економіки» слід розглядати як оптимальну економічну модель розвитку країни в умовах глобалізації та посткризової ситуації, яка може стати основою подолання сировинної орієнтації національної економіки та модернізації усього господарського комплексу з метою підвищення його стійкості та конкурентоспроможності. Акцентовано, що важливим елементом побудови «зеленої економіки» є поступове нарощування використання альтернативних джерел енергії, а це вимагає створення необхідного середовища для розвитку відновлюваної енергетики. Визначено, що реалізація «зеленої економіки» як системи цілісного економічного господарювання вимагає пошуку інструментів переходу до неї у рамках кожного конкретного регіону і можливе лише шляхом консолідації усіх зусиль та участі регіонів держави.

Наукова новизна результатів дослідження. Досліджено особливості інституційної трансформації економіки в напрямі її «зеленого» зростання в умовах сучасності та післявоєнного відродження України. Запропоновано низку інструментів «зеленої економіки», реалізація яких, на відміну від існуючих підходів, дозволить досягти не тільки кількісного зростання, але й суттєвих якісних і реальних покращень. Обґрунтовано пріоритетні напрямки «зеленого» зростання в Україні на основі досвіду європейських країн.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблено конкретні рекомендації для формування такого типу економіки, який максимально враховує екологічні аспекти економічного розвитку. Застосування результатів дослідження сприятиме післявоєнній відбудові на засадах «зеленої економіки», залучивши якнайбільшу кількість населення та зосередившись на збереженні навколишнього середовища.

Ключові слова: «зелена економіка», трансформація економіки, енергоресурси, стійкий розвиток, сировинна модель.

Kostetskyi Ya.I., Bryk M.M.

“GREEN ECONOMY” AS A KEY CONDITION OF MODERNITY AND THE BASIS OF THE POST-WAR REVIVAL OF THE COUNTRY

Purpose. The aim of the article is to study the theoretical and applied aspects of the implementation of the “green economy" as a promising direction for achieving sustainable development in the period of post-war recovery of the economy of our country.

Methodology of research. General scientific and specific methods were used to achieve this goal, such as: analysis and synthesis – to establish the need to introduce the “green economy” as a promising direction for achieving sustainable economic development; dialectical method of scientific knowledge – to consider the essence of the concept of the “green economy”; abstract and logical – to develop a mechanism for transforming the domestic economy, taking into account the principles of the green economy. The methodological basis of the study is the scientific works of foreign and domestic scholars on economic transformation in the context of sustainable development goals.

Findings. It is established that the concept of the “green economy” should be considered as an optimal economic model of the country's development in the context of globalization and the post-crisis situation, which can become the basis for overcoming the raw material orientation of the national economy and modernizing the entire economic complex in order to increase its sustainability and competitiveness.

An important element of building the “green economy” is the gradual increase in the use of alternative energy sources, which requires the creation of the necessary environment for the development of renewable energy.

Implementation of “green economy” as a system of holistic economic management requires the search for tools for transition to it within each specific region and is possible only through the consolidation of all efforts and participation of the country's regions.

Originality. The peculiarities of the institutional transformation of the economy towards its "green" growth in the conditions of modernity and post-war revival of Ukraine are investigated. A number of "green economy" instruments are proposed, the implementation of which, unlike existing approaches, will allow achieving not only quantitative growth, but also significant qualitative and real improvements. Priority directions of "green" growth in Ukraine are substantiated on the basis of the experience of European countries.

Practical value. Specific recommendations have been developed for the formation of a type of economy that takes into account the environmental aspects of economic development to the maximum extent possible. The application of the research results will contribute to post-war reconstruction on the basis of a green economy, involving the largest possible number of people and focusing on environmental protection.

Key words: “green economy”, economic transformation, energy resources, sustainable development, raw material model.

УДК 336.744.1: 338.3:658.5 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.5**
JEL Classification: E49, F59, O57

Гонак І.М.,
канд. екон. наук,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль,
Слатвінська М.О.,
д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів,
Процишин В.В.,
аспірант кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет

ДЕРЖАВНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІТРОВИХ ТА СОНЯЧНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ ДОМАШНІМИ ГОСПОДАРСТВАМИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МАЙНІНГУ КРИПТОВАЛЮТ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Honak I.M.,
cand.sc.(econ.),
West Ukrainian National University, Ternopil,
Slatvinska M.O.,
dr.sc.(econ.), professor,
head at the finance department,
Protsyshyn V.V.,
postgraduate student at the department of finance,
Odesa National University of Economics

STATE STIMULATION OF INSTALLATION OF WIND AND SOLAR POWER PLANTS BY HOUSEHOLDS AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF CRYPTOCURRENCY MINING DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Постановка проблеми. З 24 лютого 2022 року по 2024 рік Росія знищила значну частину електричної генерації України. Це призвело до порушення електроенергетичного балансу країни та виникнення значного дефіциту електроенергії та періодичних її відключень практично у всіх регіонах країни. Для подолання електроенергетичної кризи необхідна ефективна взаємодія суспільства та держави у впровадженні додаткових електрогенеруючих потужностей, їх децентралізації та забезпечення електро- та теплоенергетичної незалежності домогосподарств.

Після здійснення повномасштабної агресії Росії проти України на початку 2022 року та, як наслідок, послідовного винищення великої частини електрогенеруючих потужностей тепло- та гідроелектростанцій і окупації Запоріжської АЕС – найбільшої у Європі атомної електростанції – в Україні значно пожвавилося впровадження у побут домогосподарств та інших суб'єктів економіки об'єктів зеленої енергетики, яке, своєю чергою, зміцнило електро- та теплоенергетичну незалежність українських економічних суб'єктів – як домашніх господарств, так і фірм – та здійснило істотний позитивний вплив на економіку через відсутність блек-аутів на фірмах для забезпечення їх безперебійної роботи.

Спроможність українського бюджету після початку повномасштабної російсько-української війни здійснювати масштабні інвестиції у впровадження у використання об'єктів зеленої енергетики практично відсутня, тому основний тягар щодо інвестування у проєкти зеленої енергетики лягало на бюджет суб'єктів мікроекономіки. Проте, через скорочення платоспроможності домогосподарств та, як наслідок, зниження фінансово-економічної стійкості фірм вільний грошовий ресурс для впровадження у економічний оборот об'єктів зеленої енергетики значно зменшився, тому виникла критична необхідність в участі державних фінансів для продовження та пришвидшення розвитку зеленої енергетики на підконтрольній українському уряду території України.

На думку авторів даного економічного дослідження, впровадження у побут домашніх господарств та інших суб'єктів економіки об'єктів зеленої енергетики здійснюватиме позитивний кумулятивний ефект на розвиток інших галузей національної економіки і, зокрема, на галузь майнінгу

криптовалют як генератора не тільки доходів від продажу намайнених криптомонет, а і отримання суб'єктами мікроекономіки теплової енергії як побічного продукту функціонування криптовалютних ферм. І, навпаки, – здійснення майнінгу криптомонет стимулюватиме впровадження у економічний оборот електрогенеруючих об'єктів зеленої енергетики. Саме тому виникає незаперечна необхідність участі державних фінансів у розвитку електричної генерації суб'єктів мікроекономіки за участю сонця і вітру та, як одного із позивних наслідків, майнінгу криптовалют, що забезпечуватиме теплову енергію для опалення приміщень суб'єктів мікроекономіки та виробництво криптовалют, підвищення фінансово-економічної стійкості економічних суб'єктів, зменшення навантаження на бюджет та забезпечення додаткової можливості отримання позитивного сальдо платіжного балансу країни через вливання валютних надходжень від реалізації на світовому криптовалютному ринку намайнених криптомонет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема взаємної підтримки суспільства і держави для подолання електроенергетичної кризи за допомогою пільгового кредитування та оподаткування впровадження сонячної та вітрової електрогенерації є надзвичайно актуальною в умовах продовження конвенційної російсько-української війни і висвітлена у наукових дослідженнях багатьох сучасних науковців, таких як: Л. Михайлова, І. Семенишина, О. Шпатакова та ін. вчені. Науковому дослідженню майнінгу криптовалют присвятили свої наукові доробки такі вчені-економісти, як: К. Ешфорд, Д. Шмідт та ін. науковці.

Проте, провівши науковий теоретичний і практичний аналіз згаданих вище досліджень та інших вчених-економістів, слід звернути увагу на те, що тема взаємодії держави і суспільства з метою прискорення розвитку сонячної та вітрової електричної генерації в умовах російсько-української війни як першої високотехнологічної війни у XXI ст. із багатьох ймовірних (ймовірні конфлікти Росії і країн НАТО, Ізраїлю та Ірану, Китайської Народної Республіки із Китайською Республікою (островом Тайвань), Філіппінами, В'єтнамом, Індією (Бхаратом) чи США, Північної Кореї із Південною Кореєю чи Японією і т.д.) і взаємодоповнення розвитку зеленої електрогенерації та криптовалютної теплогенерації є недослідженою вимагає негайного наукового теоретичного і практичного аналізу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у теоретичному та практичному обґрунтуванні перспектив взаємодії держави та суспільства з метою подолання пов'язаної із наслідками російсько-української війни енергетичної кризи через розвиток вітрової та сонячної електрогенерації та, як її наслідок, криптовалютної теплогенерації.

Реалізація даної мети окреслює визначення переваг взаємодії держави і суспільства через фінансове і грошово-кредитне стимулювання розвитку вітрової та сонячної електрогенерації і супутньої криптовалютної теплогенерації, а також оцінювання ефективності такої взаємодії з використанням інструментарію мікроекономічного, статистичного та економетричного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світове споживання енергії швидко зростає. У 2016 році його оцінювали в 20,76 трлн кВт×год, а Міжнародне енергетичне агентство до 2030 року прогнозує його збільшення до 33,4 трлн кВт×год, а до 2050 року зростання може скласти до 41,3 трлн кВт×год [1], тобто, за тридцять п'ять років може зрости вдвічі. Викопних джерел енергії (навіть, включаючи атомну енергію) може не вистачити для забезпечення такого стрімкого споживання і, слід зазначити, що використання викопних джерел енергії провокує парниковий ефект, що погіршує умови життя людей на планеті і збільшує використання енергії для вентиляторів, кондиціонерів, механізмів для очистки води від бруду і солей (при перетворенні морської води у питну).

До широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на українську територію Україна була експортером електроенергії навіть в умовах захоплених шахт на Донбасі як важливого джерела енергетичних ресурсів. Експорт у 2014 році склав 8052,8 млн кВт×год, у 2015 році – 3640,1 млн кВт×год, у 2016 році – 4016,9 млн кВт×год, у 2017 році – 5166,3 млн кВт×год, у 2018 році – 6165,7 млн кВт×год, у 2019 році – 6469,3 млн кВт×год, у 2020 році – 4754,1 млн кВт×год, а у 2021 році – 3495,4 млн кВт×год [2].

Енергетична криза у Європі значно поглибилась із початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Це пов'язано з наступними факторами:

– під окупацією опинилась частина української атомної електрогенерації. Четвертого березня 2022 року росіяни захопили Запорізьку АЕС (ЗАЕС), що має у розпорядженні шість працюючих атомних енергоблоків загальною потужністю шість тисяч мегават, що до широкомасштабного вторгнення Росії в Україну генерувала п'яту частину щорічного виробництва електроенергії у нашій країні. Ця атомна електростанція є найбільшою АЕС на європейському континенті [3]. Також необхідно звернути увагу на те, що, захопивши переправу через Дніпро через Антонівський міст та обласний центр Херсон і прориваючись до інших обласних центрів – Миколаєва та Одеси – російські війська на початку широкомасштабного вторгнення у 2022 році здійснювали спроби захопити Південноукраїнську атомну електростанцію на території Миколаївської області, що має у розпорядженні три атомні реактори загальною потужністю три тисячі мегават і забезпечувала генерацію десятої частини щорічного виробництва електричної енергії Україною у період до великого вторгнення та, як і раніше, так і на даний час, забезпечує значні потреби у електричній енергії Одещини, Миколаївщини,

Херсонщини та інших регіонів України. У задумах російського керівництва, найімовірніше, запланована чергова спроба окупувати Південноукраїнську АЕС під час свого можливого наступу на півдні України влітку–восени 2024 року у рамках виконання плану енергетичного удушення життєдіяльності всіх сфер України у зимовий період 2024–2025 рр.;

– відбувається поступове послідовне знищення української гідроенергетичної генерації. Шостого червня 2023 року росіяни підірвали Каховську гідроелектростанцію [4]. Україна втратила не тільки електрогенеруючі потужності, унікальну екосистему Каховського моря та багато життів під час повені, підрив греблі зумовив дефіцит забору прісної води, необхідної при охолодженні об'єктів Запорізької атомної електростанції, тобто, шкода мала значний негативний кумулятивний ефект різні об'єкти електроенергетичної інфраструктури південної України [5]. Двадцять другого березня [6] і першого червня [7] 2024 року російська армія здійснила потужну ракетну атаку на найбільшу гідроелектростанцію в Україні – ДніпроГЕС у Запоріжжі;

– від початку широкомасштабного вторгнення відбувається послідовна окупація і знищення українських теплоелектростанцій. Двадцять п'ятого липня 2022 року росіяни взяли під контроль Вуглегірську ТЕС, а двадцять другого березня 2024 року російські ракети зруйнували Зміївську ТЕС в Харківській області [8]. Одинадцятого квітня 2024 року російські окупанти ракетним ударом знищили Трипільську ТЕС на Київщині. Дві знищені теплоелектростанції давали близько восьми відсотків електричної генерації в Україні;

– також російські окупанти знищують електричні мережі.

Нищення української електроенергетики з 2022 по 2024 роки може призвести до колапсу української електро- та теплоенергетики у зимовий період 2024–2025 років і тому вимагає від українського керівництва негайно впроваджувати низку заходів:

– децентралізація енергетичної генерації. Міста та містечка можуть придбати для забезпечення власних потреб газотурбінні станції. Наприклад, в місті Ірпінь, що на Київщині, почала працювати газотурбінна електростанція, яка виробляє електроенергію для значної частини комунальних об'єктів критичної інфраструктури [9];

– звільнення від ввізного мита та ПДВ ввезення енергетичного обладнання та комплектуючих до нього та пільгове кредитування створення об'єктів відновлювальних джерел електроенергії [10];

– запровадження податкових канікул до кінця війни на оподаткування доходів, отриманих домашніми господарствами від реалізації електроенергії, одержаної від електричної генерації за допомогою відновлювальних джерел електроенергії;

– економічне стимулювання встановлення домашніми господарствами та ОСББ сонячних та вітрових електростанцій, теплових насосів та інших енергогенеруючих з відновлювальних джерел енергії агрегатів (наприклад, через покриття частини витрат на їх встановлення). Наприклад, ОСББ мають можливість одержати компенсацію до одного мільйона гривень за встановлення сонячних електростанцій та до двох мільйонів гривень – за встановлення теплових насосів для опалення [11].

Слід зазначити, що зелена енергетика – це технології вироблення енергії, використання яких мінімізує забруднення навколишнього середовища, у тому числі, викиди парникових газів в атмосферу [12]. Заохочення розвитку та впровадження у побут суб'єктів економіки відновлювальних джерел електроенергії в Україні у 2024–2025 рр. матимуть такі наслідки:

– децентралізація електричної генерації та розвиток генерації у домогосподарствах і фірмах приведе до зменшення навантаження на електричні мережі та не приводитиме до непоправних наслідків при пошкодженні електромереж через природні (шторми, морози, паводки тощо), воєнні (ураження ракетою чи снарядом, підрив динамітом чи міною тощо), злочинні (хакерські атаки тощо) та інші фактори. У підсумку – зросте енергетична безпека країни;

– домогосподарствам, які встановили сонячні чи вітрові електростанції, вдасться пережити зимовий період 2024–2025 років та наступні періоди значного споживання електроенергії з меншою кількістю блекаутів або взагалі без них і, при цьому, економити економічні ресурси на сплаті комунальних послуг за електроенергію. Ще одним наслідком уникнення блекаутів для домогосподарств є зниження тривожності, пов'язаної із війною та відсутністю світла, бажання у сімей емігрувати за кордон у більш комфортні умови життя, збільшення впевненості у майбутньому та психологічного комфорту як окремої особистості, так і сім'ї та суспільства загалом. У підсумку – зросте економічна безпека домогосподарств та демографічна безпека країни;

– фірмам, які встановили сонячні чи вітрові електростанції, вдасться, уникаючи блекаутів, забезпечувати більш ефективне функціонування господарського механізму фірми, безперебійно виконувати договори та інші, взяті на себе зобов'язання, менше платити комунальних платежів за електроенергію або не платити за неї зовсім. Отже, у підсумку, економічна стійкість та конкурентоспроможність фірми буде потужнішою, ніж у конкурентів, які не мають власної автономної електрогенерації. У підсумку – зросте економічна безпека фірм;

– надлишок виробленої електроенергії суб'єкт економіки може продати на енергоринок, отримавши додатковий дохід, а може і використати для опалення приміщень. На нашу думку, опалення приміщень є більш пріоритетним через те, що зменшаться витрати на комунальні платежі за

опалювання та не буде потреби платити податків та податкових платежів із доходів, отриманих від продажу електроенергії. У підсумку – зросте економічна безпека країни;

– функціонування бізнесів із реалізації об'єктів відновлювальних джерел електроенергії та їх післяреалізаційного обслуговування збільшуватиме зайнятість громадян у країні та забезпечить створення додаткових високооплачуваних робочих місць у країні для фахівців, які залишились без роботи внаслідок окупації та знищення українських електростанцій. Також функціонування цих бізнесів забезпечить для бюджету країни надходження податку на доходи фізосіб, військового збору, ЄСВ, земельного податку, податку на нерухомість та інших податків і податкових платежів;

– слід зазначити, що перетворення надлишково виробленої електроенергії у теплову енергію може здійснюватись різними засобами: електричними котлами; теплою підлогою (електрично-водяною); керамічними панелями; електричними конвекторами; інфрачервоними обігрівачами; тепловентиляторами; електрокамінами. Проте, на нашу думку, найкращим варіантом є встановлення криптовалютних ферм – окрім отримання тепла як побічного продукту роботи ігрових відеокарт, власник ще отримуватиме доходи від реалізації видобутих (намайнених) криптовалютних одиниць, а для країни це забезпечить додаткове надходження валюти у країну та позитивно вплине на її платіжний баланс.

Отже, використання для домогосподарств та фірм відновлювальних джерел електроенергії та криптовалютних ферм в Україні у 2024–2025 роках і надалі є надзвичайно вигідним і життєвонеобхідним для подальшого ефективного функціонування країни, домашніх господарств та фірм в умовах продовження широкомасштабної російсько-української війни. Тому, існує нагальна необхідність у державному стимулювання розвитку зеленої енергетики через спрощення адміністративних процедур, пільговому кредитуванні та оподаткуванні здійснення «зеленого» та криптовалютного бізнесів як окремо, так і одночасно паралельно.

На початку літа 2024 року уряд вирішив впровадити програму стимулювання розвитку сонячних електростанцій для особистого споживання через кредитування її встановлення під «нуль» відсотків на 10 років до 480 тисяч гривень. Проте, програма не поширюється на осіб, які отримують середньомісячний сукупний дохід або дохід чоловіка чи дружини, розмір яких за попередні півроку перевищує десятикратний розмір середньої щомісячної зарплати в Україні. Також, необхідно зазначити, що компенсація відсотків надається одній фізособі за одним кредитним договором на придбання та встановлення гібридної системи електропостачання у власному приватному домогосподарстві, з об'єктом нерухомості, загальна площа якого не може перевищувати 250 кв.м. та одним особовим рахунком побутового споживача електроенергії за таким об'єктом нерухомості [13].

Проведемо розрахунки для системи, яка представлена на ринку. Мережева СЕС – 5 кВт (1 фаза) Medium на даний час вартує 142 тисячі гривень і генеруватиме 6 тисяч кіловат електроенергії на рік [14].

Враховуючи тариф на електроенергію для населення до 4,32 грн (з ПДВ) за 1 кВт×год, що діє із 01.06.2024 [15], щорічний дохід власника електростанції складе: Д = 6 × 4,32 = 25,92 тис. грн.

За прогнозами Національного банку України, інфляція у 2024 році складе до 8,2 %, у 2025 році знизиться до 6 %, а у2026 та надалі зменшиться до 5 % [16]. Отже, на найближчі п'ять років ми, умовно, можемо взяти для розрахунку середньорічний темп інфляції у розмірі приблизно 5,6 % (РІ =(8,2 + 6 + 5 + 5 + 5 + 5 + 5) / 7 = 5,6 %).

Розрахуємо чисту дисконтовану вартість проєкту за формулою:

$$ЧДВ = -С + Д_1/(1+R) + Д_2/(1+R)^2 + \dots + Д_n/(1+R)^n, \quad (1)$$

де С – початкові інвестиції;

Д – річний дохід від впровадження проєкту;

R – норма відсотка.

$ЧДВ = - 142 + 25,92 / (1+ 5,6 / 100) + 25,92 / (1+ 5,6 / 100)^2 + 25,92 / (1+ 5,6 / 100)^3 + 25,92 / (1+ 5,6 / 100)^4 + 25,92 / (1+ 5,6 / 100)^5 + 25,92 / (1+ 5,6 / 100)^6 + 25,92 / (1+ 5,6 / 100)^7 = - 142 + 24,55 + 23,24 + 22,01 + 20,84 + 19,74 + 18,69 + 17,7 = -142 + 146,78 = 4,78$ тис. грн.

Отже, окупність проєкту складе неповних сім років і на сьомий рік інвестор отримає приблизно 4–5 тисяч гривень прибутку, а у наступні роки весь дохід від реалізації проєкту складатиме прибуток інвестора.

Домогосподарство не завжди зможе використати електрику повністю на функціонування електроприладів і частину електроенергії може направити на генерацію тепла (зокрема, через криптоферми).

Переваги даного проєкту для домогосподарства – інвестора є наступними:

– власний внесок інвестора складає всього 10 % і це означає, що вартість енергетичного обладнання може складати до 533,33 тис. грн (480 / (100 – 10) ×100 = 533,33 тис. грн), процентна ставка компенсується ФРП, а комісія, наприклад, в Укргазбанку, всього 1,5 %. Отже, інвестори несуть незначне додаткове фінансове навантаження;

– «зелений» майнінг криптовалют відповідає загальносвітовим тенденціям. Майнінг, на думку Ешфорда Кейта та Шмідта Джона, є способом емісії нових криптовалютних монет у світову економіку в обмін на перевірку транзакцій [17]. Інвестиції у майнінг криптовалют за допомогою сонячної та вітрової електроенергетики швидко збільшуються. У 2021 році Рада з майнінгу біткоїнів (створеної за ініціативи MicroStrategy) здійснила опитування майнерів, підтвердила, що частка «зеленої» енергетики при майнінгу криптомонет на рівні 56 %, на початку 2023 року вона перевищила 70 % [1] і продовжує зростати;

– уникнення блекаутів в умовах поступового знищення росіянами енергетичної інфраструктури України;

– уникнення «паперової тяганини» при оформленні дозволів для використання сонячної електростанції без реалізації надлишкової електроенергії у мережу;

– можливість зекономити на комунальних рахунках на сплаті за електро- та теплопостачання;

– можливість не втрачати сонячну чи вітрову генерацію у години, коли у населеному пункті, де розташована електростанція, відключають електрику в електромережі (електростанції, які працюють для генерації електроенергії у мережу по «зеленому тарифу», втрачають дохід від генерації у години, коли у населеному пункті централізовано відключають електроспоживання);

– можливість отримати додатковий дохід від реалізації криптовалют та підтримати фінансову спроможність домогосподарств в умовах втрати робочих місць, невисоких доходів та значної інфляції;

– відсутність потреби у вилученні значних фінансових ресурсів із сімейного бюджету – купівлю сонячної електростанції можна здійснити за позикові кошти і позикові кошти отримати під заставу самої електростанції, не ризикуючи наявною у позичальника нерухомістю;

– можливість забезпечити фінансову «подушку» на «чорний день» за допомогою намайнених криптовалютних монет;

– сонячні електростанції з невеликою потужністю (до десяти кіловат) можна встановити у багатоквартирному будинку, встановивши сонячні панелі на балконі, лоджії чи даху, можна змонтувати на даху чи у подвір'ї приватного будинку і через свої незначні розміри і просту конструкцію є мобільними – при виникненні загрози їх фізичного пошкодження електростанціє відносно легко розібрати і перевезти у більш безпечніший регіон та відновити їх функціонування чи надійно заховати.

Слід звернути увагу на те, що впровадження державної програми кредитування «Енергонезалежність фізичних осіб – власників домогосподарств» для стимулювання інвестування у встановлення індивідуальних сонячних та вітрових електростанцій в Україні у 2024 році значно активізувалось. Це пов'язане з наступними факторами:

– розвиток встановлення індивідуальних сонячних та вітрових електростанцій має в умовах повномасштабної російсько-української війни велике соціально-економічне, військово-політичне та психологічне значення для забезпечення як енергетичної безпеки, так й енергетичної незалежності як окремого інвестора, так і України;

– сонячні та вітрові електростанції дають можливість отримати значні економічні та соціальні ефекти від виробництва електричної енергії одразу після їх придбання: економічний суб'єкт, що обладнав у себе відповідну електростанцію, стає енергетично незалежним та отримує можливість, у значній мірі, не зважати на зменшення виробництва електроенергії через знищення росіянами електрогенеруючих потужностей в Україні;

– генерація електроенергії на індивідуальних сонячних та вітрових електростанціях також дає можливість домашньому господарству самостійно планувати своє енергетичне споживання і оперативно впливати на його зміни, отримувати «пасивний» заробіток від майнінгу криптовалют.

Отже, ми маємо можливість констатувати, що державна підтримка впровадження сонячних та вітрових електростанцій домашніми господарствами і майнінг криптовалют утворюють значний тісний взаємозв'язок і позитивно впливають одна на одну для досягнення максимального позитивного синергетичного ефекту в умовах широкомасштабної російсько-української війни у 2022–2024 рр.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищесказане, можна зробити наступні висновки:

1. Розвиток зеленої енергетики, у загальному, та встановлення невеликих сонячних та вітрових електростанцій домогосподарствами та фірмами забезпечують в умовах повномасштабної російсько-української війни економічну, демографічну та енергетичну безпеку країни і домашніх господарств та інших суб'єктів мікроекономіки.

2. Державна підтримка інвестування домогосподарств у встановлення домашніх сонячних чи вітрових електростанцій через зменшення податкового навантаження на ввезення їх компонентів та фінансове стимулювання їх закупівлі в умовах падіння купівельної спроможності громадян через значну інфляцію та зменшення кількості робочих місць і фінансової спроможності роботодавців є визначальним.

3. Інвестиційні вкладення економічних суб'єктів з 2024 року у електро- і вітроелектростанції допоможуть громадянам не тільки уникати перевитрат при оплаті електроенергії, уникати блекаутів, зберегти у робочому стані холодильники, морозильники та інші важливі електроприлади, а і стати

енергетично незалежними на найближчі десятиліття та отримати значний прибуток протягом часу експлуатації енергетичного обладнання.

4. Майнінг криптовалют за рахунок надлишково виробленої електроенергії індивідуальними сонячними та вітровими електростанціями спричинить значні додаткові позитивні ефекти для домогосподарств через уникнення безповоротних втрат виробленої електроенергії та генерацію криптовалют і теплової енергії майнінг-фермами.

5. Майнінг криптовалют та виробництво електроенергії домашніми сонячними та вітровими електростанціями спричиняють значний взаємний економічний і безпековий вплив для домашнього господарства. Тому, як під час російсько-української війни, так і після неї, домашньому господарству є економічний резон інвестувати у обидва бізнеси (виробництво електроенергії сонячними та вітровими електростанціями і майнінг криптовалют) одночасно для забезпечення максимального позитивного синергетичного ефекту.

Література

1. Тронь С. «Зелений» майнінг: дешева енергія для криптовалют на користь екології. *Мінфін.* 17 березня 2023. URL: https://minfin.com.ua/ua/blogs/serhiytron/199163/ (дата звернення: 01.10.2024).

2. Як змінювались експорт та імпорт електроенергії в Україні з 2014 року. *Слово і діло.* 23 лютого 2022 року. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/02/23/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalys-eksport-ta-import-elektroenerhiyi-ukrayini-2014-roku (дата звернення: 02.10.2024).

3. Для чого Росії захоплювати АЕС та як світ може запобігти ядерній катастрофі. *Економічна правда.* 5 березня 2022. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/5/683307/ (дата звернення: 18.10.2024).

4. Пасюк О. Підрив Каховської ГЕС: попередні висновки і можливі наслідки. *Екодія.* 6 Червня 2023. URL: https://ecoaction.org.ua/pidryv-kakhovskoi-hes-poperedni-vysnovky.html?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwrIixBhBbEiwACEqDJUn5H709nDAA3VIRaSoxSZFMwIcs-1z0xwAYrUYNQ3nakPAJNi9EZxoCpl0QAvD_BwE (дата звернення: 12.10.2024).

5. Назарова Є. Знищення Каховської ГЕС: три глобальні загрози для людей, економіки та природи. *Радіо Свобода.* 01 липня 2023. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/znyshchennya-kakhovskoyi-hes-naslidky-zahrozy/32484191.html (дата звернення: 28.09.2024).

6. Маслов Т. Що буде з Дніпровською ГЕС після ракетної атаки: Україна тримає енергетичний удар. *ТиКиїв.* 22 березня 2024. URL: https://tykyiv.com/istoriyi/istoriia-stvorennia-dniprovskoyi-ges/ (дата звернення: 27.09.2024).

7. Вночі росіяни атакували енергооб'єкти у п'яти областях – Міненерго. *Слово і діло.* 01 червня 2024. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/06/01/novyna/bezpeka/vnochi-rosiyany-atakuvaly-enerhoobyekty-pyatox-oblastyax-minenerho (дата звернення: 01.10.2024).

8. "Допомога буде!" – підтримка у відновленні зруйнованої Зміївської ТЕС пообіцяв міністр енергетики Герман Галущенко під час візиту на електростанцію. *Центренерго.* 22 березня 2024. URL: https://www.centrenergo.com/post/dopomoga-bude-pidtrimku-u-vidnovlenni-zruynovanoi-zmiivs-koi-tes-poobitsyav-ministr-yenergetiki-german-galushchenko-pid-chas-vizitu-na-yelektrostantsiyu/ (дата звернення: 17.10.2024).

9. Балюх Н. Альтернатива генераторам: в Ірпені запустили в роботу газотурбінну електростанцію. *Суспільне Київ.* 31 січня 2023. URL: https://suspilne.media/kyiv/371104-alternativa-generatoram-v-irpeni-zapustili-v-robotu-gazoturbinnu-elektrostanciu/ (дата звернення: 01.10.2024).

10. Лисогор І. Уряд розглядає скасування ввізного мита і ПДВ на все енергетичне обладнання. Також Кабмін опрацьовує надання пільгових кредитів на генеруюче обладнання. *LB.UA.* 3 червня 2024. URL: https://lb.ua/economics/2024/06/03/616771_uryad_rozglyadaie_skasuvannya_vviznogo.html (дата звернення: 11.10.2024).

11. Прем'єр-міністр: Розраховуємо, що протягом наступного півріччя зможемо суттєво децентралізувати нашу енергосистему. Департамент комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України. *Урядовий портал.* 10 травня 2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-rozrakhovuiemo-shcho-protiahom-nastupnoho-pivrichchia-zmozhemo-suttievo-detsentralizuvaty-nashu-enerhosystemu (дата звернення: 18.10.2024).

12. Михайлова Л. М., Семенишина І. В., Шпатакова О. Л. Зелена енергетика як чинник енергетичної незалежності України. *Економіка і суспільство.* 2023. Випуск № 43. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2090 (дата звернення: 15.10.2024).

13. Умови програми кредитування «Енергонезалежність фізичних осіб – власників домогосподарств». URL: https://www.ukrgasbank.com/ (дата звернення: 16.10.2024).

14. Правильне Електроспоживання. *Prom.* URL: https://prel.prom.ua/p228875672-merezheva-ses-kvt.html (дата звернення: 14.10.2024).

15. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 483 : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2024 р. № 632. *Урядовий портал.* URL:

https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-5-chervnia-2019-r-t310524 (дата звернення: 13.10.2024).

16. Інфляційний звіт. *Національний банк України.* 2 травня 2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-zalishatimetsya-pomirnoyu-a-ekonomika-nadali-vidnovlyuvatimetsya-u-20242026-rokah--inflyatsiyniy-zvit-nbu (дата звернення: 12.10.2024).

17. Ешфорд К., Шмідт Д. Що таке криптовалюта? *Forbes Advisor.* 3 січня 2022 р. URL: https://www.forbes.com/advisor/investing/what-is cryptocurrency/ (дата звернення: 11.10.2024).

References

1. Tron, S. (2023), ""Green" mining: cheap energy for cryptocurrency in the ecological market", *MinFin,* available at: https://minfin.com.ua/ua/blogs/serhiytron/199163/ (access date October 01, 2024).

2. Slovo i dilo (2022), "How export and import of electricity in Ukraine have changed since 2014", available at: https://www.slovoidilo.ua/2022/02/23/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalys-eksport-ta-import-elektroenerhiyi-ukrayini-2014-roku (access date October 02, 2024).

3. Ekonomichna pravda (2022), "Why is Russia seizing nuclear power plants and how can the world prevent a nuclear disaster", available at: https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/5/683307/ (access date October 18, 2024).

4. Pasiuk, O. (2023), "Blowing up the Kakhovskaya HPP: preliminary conclusions and possible consequences", *Ekodiia*, available at: https://ecoaction.org.ua/pidryv-kakhovskoi-hes-poperdni-vysnovky.html?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwrIixBhBbEiwACEqDJUn5H709nDAA3VIRaSoxSZFMwIcs-1z0xwAYrUYNQ3nakPAJNi9EZxoCpl0QAvD_BwE (access date October 12, 2024).

5. Nazarova, Ye. (2023), "Destruction of Kakhovskaya HPP: three global threats to people, economy and nature", *Radio Svoboda*, available at: https://www.radiosvoboda.org/a/znyshchennya-kakhovskoyi-hes-naslidky-zahrozy/32484191.html (access date September 28, 2024).

6. Maslov, T. (2024), "What will happen to the Dniprovskaya HPP after the missile attack: Ukraine is holding back an energy strike", *TyKyiv,* available at: https://tykyiv.com/istoriyi/istoriia-stvorennia-dniprovskoyi-ges/ (access date September 27, 2024).

7. Slovo i dilo (2024), "At night, the Russians attacked energy facilities in five regions – Ministry of Energy", available at: https://www.slovoidilo.ua/2024/06/01/novyna/bezpeka/vnochi-rosiyany-atakuvaly-enerhoobyekty-pyatox-oblastyax-minenerho (access date October 01, 2024).

8. Tsentrenergo (2024), ""Help will come!" – support in the restoration of the destroyed Zmiivska TPP was promised by the Minister of Energy Herman Galushchenko during a visit to the power plant", available at: https://www.centrenergo.com/post/dopomoga-bude-pidtrimku-u-vidnovlenni-zruynovanoi-zmiivs-koi-tes-poobitsyav-ministr-yenergetiki-german-galushchenko-pid- chas-vizitu-na-yelektrostantsiyu/ (access date October 17, 2024).

9. Baliukh, N. (2023), "An alternative to generators: a gas turbine power plant was launched in Irpin", *Suspilne Kyiv*, available at: https://suspilne.media/kyiv/371104-alternativa-generatoram-v-irpeni-zapustili-v-robotu-gazoturbinnu-elektrostanciu/ (access date October 17, 2024).

10. Lysohor, I. (2024), "The government is considering the abolition of import duties and VAT on all energy equipment. The Cabinet of Ministers is also working on providing soft loans for generating equipment", *LB.UA*, available at: https://lb.ua/economics/2024/06/03/616771_uryad_ rozglyadaie_skasuvannya_vviznogo.html (access date October 11, 2024).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), "Prime Minister: We expect to be able to significantly decentralize our energy system within the next six months", available at: https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-rozrakhovuiemo-shcho-protiahom-nastupnoho-pivrichchia-zmozhemo-suttievo-detsentralizuvaty-nashu-enerhosystemu (access date October 18, 2024).

12. Mykhailova, L.M., Semenyshyna, I.V. and Shpatakova, O.L. (2023), "Green energy as a factor of energy independence of Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 43, available at: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2090 (access date October 15, 2024).

13. Terms of the lending program "Energy Independence of Individuals – Household Owners"", available at: https://www.ukrgasbank.com/ (access date October 16, 2024).

14. Prom "2024), "Correct Electricity Consumption", available at: https://prel.prom.ua/p228875672-merezheva-ses-kvt.html (access date October 14, 2024).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), Resolution "On amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 5 2019 no. 483" dated 31.05.2024 no. 632, available at: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-5-chervnia-2019-r-t310524 (access date October 13, 2024).

16. National Bank of Ukraine (2024), "Inflation report", available at: https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-zalishatimetsya-pomirnoyu-a-ekonomika-nadali-vidnovlyuvatimetsya-u-20242026-rokah--inflyatsiyniy-zvit-nbu (access date October 12, 2024).

17. Ashford, K. and Schmidt, D. (2022), “What is cryptocurrency?”, *Forbes Advisor,* available at: https://www.forbes.com/advisor/investing/what-is-cryptocurrency/ (access date October 11, 2024).

Гонак І.М., Слатвінська М.О., Процишин В.В.

ДЕРЖАВНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІТРОВИХ ТА СОНЯЧНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ ДОМАШНІМИ ГОСПОДАРСТВАМИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МАЙНІНГУ КРИПТОВАЛЮТ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Мета. Теоретичне та практичне обґрунтування перспектив взаємодії держави та суспільства з метою подолання пов’язаної із наслідками російсько-української війни енергетичної кризи через розвиток вітрової та сонячної електрогенерації та, як її наслідок, криптовалютної теплогенерації.

Методика дослідження. Методологічною основою даного економічного наукового дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. У процесі економічного наукового дослідження застосовані загальнонаукові та спеціальні наукові методи, серед яких основними виступають: абстрактний та логічний методи – для формулювання загальних висновків економічного наукового дослідження; системний підхід – у визначенні причин і чинників впливу взаємодії держави і суспільства у розвитку вітрової та сонячної електрогенерації і, як їх наслідок, розвиток криптовалютної теплогенерації, на енергетичну безпеку домогосподарств.

Результати дослідження. Вивчено роль зеленої енергетики, зокрема тенденції встановлення домогосподарствами та фірмами невеликих сонячних і вітрових електростанцій для забезпечення економічної, демографічної та енергетичної безпеки країни в умовах повномасштабної російсько-української війни. На основі проведеного аналізу визначено, що державна підтримка інвестування домогосподарств у встановлення власних сонячних та вітрових електростанцій через зменшення податкового навантаження на імпорт їх компонентів, а також фінансове стимулювання їх закупівлі є ключовим фактором розвитку зеленої енергетики.

Оцінено, що інвестиції економічних суб’єктів у розвиток сонячних і вітрових електростанцій у 2024 році та наступних роках дозволять громадянам не лише знизити витрати на електроенергію, уникнути блекаутів та забезпечити стабільну роботу критично важливих електроприладів, а й сприятимуть енергетичній незалежності в довгостроковій перспективі. Крім того, такі інвестиції можуть стати джерелом прибутку протягом усього періоду експлуатації енергетичного обладнання.

Проаналізовано можливості використання надлишково виробленої електроенергії для майнінгу криптовалют, що створює значні додаткові економічні переваги для домогосподарств.

Узагальнено, що поєднання майнінгу криптовалют та виробництва електроенергії домашніми сонячними та вітровими електростанціями створює значний синергетичний ефект, який має взаємний економічний та безпековий вплив на домогосподарства.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано, що як у період війни, так і в поствоєнний час домогосподарствам економічно доцільно інвестувати одночасно у два напрями – виробництво електроенергії з відновлюваних джерел та майнінг криптовалют. Це дозволить максимізувати вигоди від використання генерованої електроенергії, підвищити фінансову стабільність та сприяти енергетичній автономії.

Наукова новизна результатів дослідження. Набуло подальшого розвитку обґрунтування доцільності запровадження для домогосподарств державної підтримки інвестування суб’єктами економіки у купівлю сонячних електростанцій та їх окупності з можливістю забезпечення синергетичного позитивного економічного ефекту на мікро- та макроекономічному рівні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть виступати підґрунтям ухвалення домогосподарствами та фірмами рішень щодо встановлення вітрових та сонячних електростанцій для генерації електроенергії з метою забезпечення особистих потреб і, як наслідок, додаткової теплогенерації та видобуток криптомонет за допомогою криптовалютних ферм є доцільним для держави та її громадян через досягнення значного позитивного синергетичного економічного ефекту.

Ключові слова: інвестиції, вітрові електростанції, сонячні електростанції, зелена енергетика, криптовалюта, майнінг.

Honak I.M., Slatvinska M.O., Protsyshyn V.V.

STATE STIMULATION OF INSTALLATION OF WIND AND SOLAR POWER PLANTS BY HOUSEHOLDS AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF CRYPTOCURRENCY MINING DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Purpose. The aim of the article is the theoretical and practical substantiation of the prospects for interaction between the state and society in order to overcome the energy crisis associated with the consequences of the russian-Ukrainian war through the development of wind and solar power generation and, as a consequence, cryptocurrency heat generation.

Methodology of research. The methodological basis of this economic scientific research is the dialectical method of scientific cognition. In the process of economic scientific research, general scientific

and special scientific methods were applied, among which the main ones are: abstract and logical methods – for formulating general conclusions of economic scientific research; systemic approach – in determining the causes and factors of the influence of the interaction of the state and society in the development of wind and solar power generation and, as a consequence, the development of cryptocurrency heat generation, on the energy security of households.

Findings. The role of green energy was studied, in particular, the trends in the installation of small solar and wind power plants by households and firms to ensure the economic, demographic and energy security of the country in the conditions of a full-scale russian-Ukrainian war. Based on the analysis, it was determined that state support for households' investment in the installation of their own solar and wind power plants through a reduction in the tax burden on the import of their components, as well as financial incentives for their purchase, is a key factor in the development of green energy.

It is estimated that investments by economic entities in the development of solar and wind power plants in 2024 and subsequent years will allow citizens not only to reduce electricity costs, avoid blackouts and ensure stable operation of critical electrical appliances, but will also contribute to energy independence in the long term. In addition, such investments can become a source of profit throughout the entire period of operation of energy equipment.

The possibilities of using excess electricity for cryptocurrency mining are analysed, which creates significant additional economic benefits for households. It is summarized that the combination of cryptocurrency mining and electricity generation by home solar and wind power plants creates a significant synergistic effect that has a mutual economic and security impact on households.

Based on the research conducted, it is substantiated that both during the war and in the post-war period, it is economically feasible for households to invest simultaneously in two areas – electricity production from renewable sources and cryptocurrency mining. This will maximize the benefits from the use of generated electricity, increase financial stability, and promote energy autonomy.

Originality. The substantiation of the feasibility of introducing state investment support for households by economic entities in the purchase of solar power plants and their payback with the possibility of ensuring a synergistic positive economic effect at the micro- and macro-economic level has gained further development.

Practical value. The obtained results of the study can serve as the basis for households and firms to make decisions on the installation of wind and solar power plants for electricity generation in order to meet personal needs and, as a result, additional heat generation, and the mining of crypto coins using cryptocurrency farms is advisable for the state and its citizens due to the achievement of a significant positive synergistic economic effect.

Key words: investments, wind power plants, solar power plants, green energy, cryptocurrency, mining.

УДК 330.341.1 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.6**
JEL Classification: E61, O31

Багорка Д.А.,
аспірант* кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Bahorka D.A.,
postgraduate student at the department of economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University

PRACTICAL ASPECTS OF INSTITUTIONAL REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE BUSINESS IN THE NATIONAL ECONOMY

Постановка проблеми. Господарська практика підтверджує обумовленість інноваційної динаміки існуючим інституціональним середовищем, елементи й інструменти впливу якого можуть справляти суперечливий вплив на ефективність інноваційного процесу та інноваційну активність товаровиробників. Інституції, формальні і неформальні норми та правила, які формують інституціональне середовище, визначають саму можливість розвитку інновацій, впливають на їх дифузію, трансфер, комерціалізацію. Сформоване інституціональне середовище здатне продукувати відповідні регулюючі й управлінські впливи та підтримує функціонування організаційних структур, що об'єднують інститути та інституції, які реалізують функціональний потенціал, спрямований на досягнення визначених цілей.

Для інноваційного типу відтворення важливо сформувати систему регулюючих формальних норм, що регламентують діяльність виробників і спрямовують їх до участі у виробництві, розподілі й споживанні інновацій. Інноваційну динаміку системно реалізує сформована, на кожному господарському рівні, ієрархія комплексів норм інноваційної поведінки товаровиробників, які після закріплення на формальному рівні, стають інституціями і в своїй сукупній спрямованості формують інноваційний інститут.

Для досягнення цілей інноваційного розвитку необхідно забезпечити одновекторну спрямованість діючих формальних норм, що регламентують означений процес. Подібна узгодженість інструментів і регулюючого спрямування формальних норм, їх синергетичне поєднання, одновекторність детермінують інноваційну динаміку й темпи інноваційних перетворень.

Ключовою проблемою для розвитку інноваційного бізнесу в національній економіці є його інституціональна незабезпеченість, суперечливість й архаїчність моделі інноваційного процесу, складнощі фіскального адміністрування результатів інноваційної діяльності, низька інвестиційна активність товаровиробників та наявні еволюційні й інституціональні обмеження інноваційної динаміки. В національній економіці діючі інструменти інституціонального регулювання інноваційного процесу переважно створюють перепони для розвитку інновацій та не стимулюють їх поширення.

Застаріла модель інноваційного процесу та низька інноваційна активність вітчизняного бізнесу в економіці доводить неефективність інструментів інституціонального регулювання, що потребує реконструкції наявного інституціонального забезпечення інноваційної динаміки і проєктування проміжних інституціональних форм та інструментів, які сприятимуть розвитку інновацій в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування практичних аспектів стимулювання інноваційної динаміки обумовлює потребу в узагальненні теоретичних засад та практичних аспектів застосування відповідного інструментарію її регулювання, з огляду на тактичний пріоритет (досягнення завдань відновлення й стабілізації) та стратегічний пріоритет – забезпечення інноваційного розвитку національної економіки.

Формування передумов постіндустріального розвитку активізувало пошук та обґрунтування інструментів стимулювання інноваційної діяльності, що знайшло відображення в наукових роботах В. Гейця, А. Гриценка, О. Мельника, О. Пищуліної, Л. Федулової, А. Чухна [1–3; 6; 9; 10] та інших. Механізми й інструментарій стимулювання інноваційної активності досліджувалися в наукових роботах

* *Науковий керівник: Гончаренко О.В. – д-р екон. наук, професор*

представників інституціонально-еволюційного напряму, методологія якого сприяла формуванню засад інституціонального дизайну економічних трансформацій з використанням інституціональних інструментів. Особливості інституціонального регулювання та стратегічні підходи до проєктування економічних інститутів досліджені в працях В. Вишневського, О. Гончаренко, Д. Норта, Дж. Ходжсона, Й. Шумпетера [5; 8; 11].

При суттєвому гносеологічному доробку з проблематики інституціонального регулювання економічних трансформацій, залишаються дискусійними деякі теоретичні та практичні аспекти інституціонального забезпечення інноваційної динаміки і реалізації практичного інструментарію та стратегій інституціонального проєктування.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення інституціонального інструментарію регулювання інноваційної динаміки та дослідження практичних аспектів інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нагромаджений практичний досвід забезпечення інноваційної діяльності й стимулювання економічного розвитку поступово змінював організаційні засади, інструменти регулювання, склад елементів та якісну характеристику інноваційних інститутів, їх природу, структурну та функціональну організацію, спрямованість впливу і напрям розвитку. Інновації продукуються й поширюються інституціоналізацією господарської практики, що визначається певними групами й рівнями інститутів, інституцій, формальних і неформальних норм, які створюються суспільством й державою, а також розробкою відповідних механізмів, які визначають санкційні механізми та забезпечують дотримання діючих формальних норм.

Інституціоналізація забезпечує відносно сталу здатність діючих формальних норм, рутин та організацій мотивувати інноваційних суб'єктів до прогнозованих дій та способів їх реалізації. З позицій макрорівня інституціоналізація дозволяє формалізувати організацію економічного простору, вона регламентує відносини між ринковими суб'єктами, забезпечує розподіл і перерозподіл прав власності, встановлює порядки і розпорядки діяльності, стабілізує стійкі комбінації інституцій з наявними виробничими факторами в господарській системі.

Інструменти інституціонального регулювання базуються на динамічному характері поєднання інституцій та їх функціонального потенціалу. Подібне поєднання дозволяє прогнозувати і корегувати специфічні властивості сформованої інституціональної ієрархії і самої інституціональної динаміки при спробах спрямувати весь елементний склад регулювання на досягнення стратегічних цілей. Динамічний характер інституціонального простору потребує проведення інституціонального прогнозування потенційних дій і окреслення перспективних шляхів оптимізації, змін чи обґрунтування форм інститутів й нових інституцій, які відповідають за реалізацію визначених завдань.

Ефективність інституціонального регулювання залежить від ступеня врахування й застосування складових та інструментів впливу в межах існуючої еволюційної траєкторії, що формується екзогенними факторами та ендогенним потенціалом або логікою еволюційного розвитку. Кожен функціонуючий економічний інститут має потенціал впливу на господарську практику та формування умов для запровадження своїх досконаліших форм. Створення проміжних форм інститутів дозволяє наблизити подібний формат до «бажаної» форми або створити «базис» для подальшої появи більш сучасних форм. Окрім того, подібне інституціональне конструювання здатне послабити обмеження, які стримують формування ефективних інститутів. Визначення перспективної траєкторії, в межах якої вибудовуються проміжні формати інституцій та інститутів, потребує здійснення моніторингу та врахування еволюційних і інституціональних обмежень, а також наявних умов і факторів екзогенного і ендогенного впливу.

Так, проведення моніторингу складу інституцій та інститутів, що потребують трансформації, в подальшому сприяє наближенню до формування оптимального економічного інституту. Інституціональний моніторинг має врахувати перспективні зміни макро- і мікроекономічних параметрів в результаті проведених трансформацій. Менші масштаби необхідних змін надають більше перспектив для проведення швидких трансформацій і потребують меншої кількості проміжних форм інститутів в межах «перспективної» траєкторії. Проміжні форми інститутів не мають протирічити ресурсним, технологічним, політичним, культурним, інституціональним обмеженням. Якщо існуючі обмеження не враховуються, то виникають дисфункціональні стани або атрофія новоствореного проміжного чи остаточного формату інституту.

Для оцінки інституціональних та еволюційних обмежень розвитку інноваційного бізнесу важливо оцінити стан ресурсів, технологій, людського капіталу, суспільні відносини, очікування, культурні тенденції, політичний вплив, комплементарність діючих інститутів та послідовність реформ. Так, перешкодами для розвитку інноваційного бізнесу в національній економіці є: обмежені фінансові та кредитні ресурси для малого і середнього бізнесу; дефіцит бюджетних коштів для фінансування початкової стадії інноваційного процесу; неузгодженість мотивів і стимулів та інструментів регулювання й фінансування програм і проєктів бюджетного та приватного фінансування продукування й дифузії інновацій; незначна кількість вітчизняних інноваційних пропозицій в умовах обмеженого фінансування фундаментальних та прикладних досліджень наукових установ; низький

рівень платоспроможності споживачів інновацій; невисока якість інноваційних продуктів і розробок та низька мотивація до впровадження нововведень; невизначеність логістичних шляхів і каналів збуту інноваційних продуктів; низька якість підготовки кадрів та обмеженість інформаційно-комунікаційного забезпечення споживачів інновацій і їх розробників. Офіційні статистичні дані, які стосуються інноваційної активності суб'єктів вітчизняної економіки, доводять її низький рівень в підприємницькому секторі (рис. 1). Інноваційна активність несуттєво зросла за період 2020–2022 рр., але тільки в окремих галузях національної економіки.

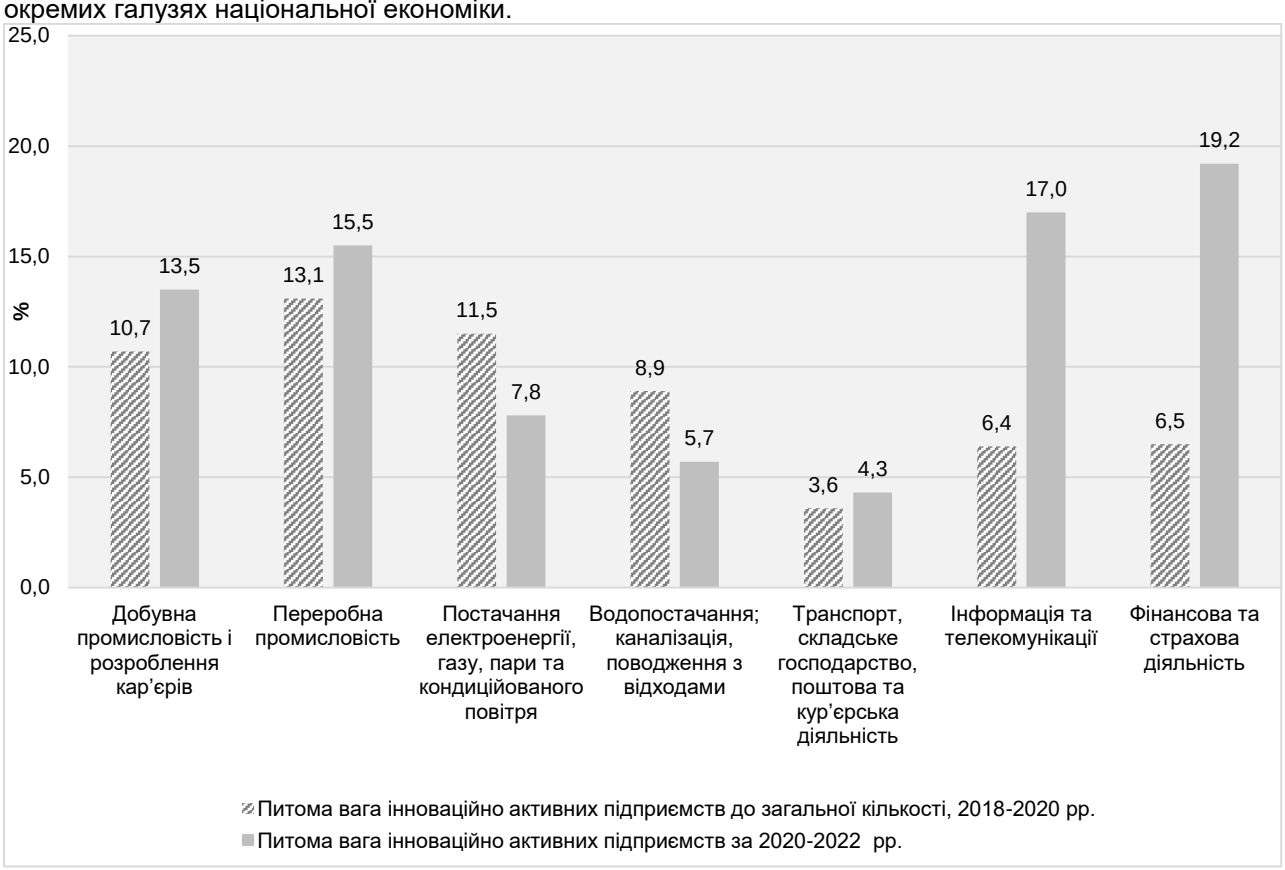


Рис. 1. Інноваційно активні підприємства у 2018–2020 рр., 2020–2022 рр.

Джерело: розраховано за даними [5]

Серед позитивних тенденцій можна виокремити ІТ-сферу та фінансові послуги, але несуттєве зростання або його відсутність властива галузям промисловості, що за логікою еволюційної динаміки мала б виступати драйвером для високотехнологічної діяльності. Економічні реалії доводять наявність кореляції між інноваційною активністю, отриманими фінансовими результатами та домінуванням власних джерел фінансування інноваційної діяльності й впровадженням інновацій. Окрім дефіциту фінансів, наявні кадрові проблеми у забезпеченні інноваційного процесу, зокрема його початкового етапу, який стосується проведення фундаментальних і прикладних досліджень [7, с. 18-23]. Технологічні обмеження розвитку інноваційного бізнесу пов'язані із багатоукладністю національного виробництва і переважанням низькотехнологічних виробництв, що сформувало негативну тенденцію експорту відповідної продукції і вказує на можливу втрату конкурентоспроможності національних виробників на світовому ринку [2].

Інституціональний дизайн має враховувати тенденції формування людського капіталу та суспільної культури. При врахуванні очікувань товаровиробників щодо успіху економічних реформ, наявності довіри громадян, виробників один до одного та держави, забезпечується більш стабільне функціонування кредитно-фінансових структур. Так, введення навіть досконалих за елементним складом інститутів до недостатньо розвиненого середовища призводить до формування інституціональних «пасток» і є невдалим заходом. Недовіра до владних структур, невіра у справедливість рішень тінізує економіку і дестабілізує функціонування владних структур, що потребує формування додаткових контролюючих органів. В даному контексті, успіх інституціональних трансформацій залежить від дієвості політичного механізму та впливовості політичних сил. Політичні обмеження дестабілізують економічні трансформації за відсутності стабільної влади та при порушеннях законності й низькому рівні добробуту.

Після проведення моніторингу інноваційного потенціалу важливим, на наш погляд, є здійснення аналізу комплементарності інститутів, інституцій та забезпечення послідовності трансформацій. На даному етапі важливим є досягнення стабільності всієї сформованої інституціональної ієрархії, де

кожний вищий рівень інституціональної «конструкції» деталізує і конкретизує функціонал регулюючого впливу. При запровадженні проміжних форм інститутів необхідно забезпечити сумісність нових формальних норм та інститутів з виявленими обмеженнями та вже діючими нормами.

Траєкторії, в межах яких інституціональне регулювання ймовірно стане ефективним, можуть коригуватися за допомогою послаблення впливу обмежень. В даному аспекті кінцевий варіант оптимального інституту може послідовно формуватися через зміну відповідних проміжних форм інститутів, які дозволяють «знімати» культурні, політичні, ресурсні, технологічні обмеження. Проміжний формат інституту є базисом для своїх сучасніших форм, він поступово послаблює вплив обмежень.

Процес формування проміжних форм інститутів в межах потенційної перспективної траєкторії важливо супроводжувати формуванням сприятливих інституціональних очікувань та стимулів за допомогою своєчасного запровадження формальних норм та державної підтримки проміжних або нових форм інститутів, інструментів мотивації. Реалізація інституціональних інструментів має відбуватися в комплексі із заходами стимулювання економічного зростання, адже поліпшення якості інституціонального забезпечення для певного економічного процесу можливе тільки при певному рівні економічної та політичної культури й зростанні добробуту громадян.

Відтак, формування ефективного економічного інституту потребує визначення «перспективної» траєкторії його конструювання, яка виходить із ресурсних, технологічних, інституціональних обмежень та включає вбудовані механізми й інструменти, які стимулюють заплановані зміни інститутів і мінімізують виникнення дисфункцій та інституціональних пасток (рис. 2).



Рис. 2. Складові та етапи реалізації механізму формування інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу

Джерело: розробка автора

Визначення перспективної траєкторії інституціонального проєктування потребує врахування соціальних, культурних, політичних особливостей; масштабу відхилень діючих інституціональних форм від запланованого кінцевого формату; оцінки наявних ресурсних й технологічних обмежень; аналізу комплементарності наявних інститутів з перспективними та моделювання послідовності інституціональних змін; обґрунтування й запровадження заходів, які послаблюють ресурсні, технологічні, інституціональні обмеження.

В процесі інституціонального регулювання при формуванні організаційних структур та конкретизації функціоналу інституціонального забезпечення інноваційного розвитку важливо формувати сприятливі інституціональні «очікування», скоординувати інституціональний регулюючий вплив із заходами стимулювання економічного зростання.

Оцінка інституціонального простору та вибір інституціональних елементів в значній мірі обумовлена розміром відхилень вихідного економічного інституту від прогнозованого формату, що, своєю чергою, визначає інструментарій та масштаби трансформацій. Оцінка інституціонального простору (моніторинг базисних інститутів, економізованих, управлінських, спеціалізованих), аналіз інституціональних та еволюційних обмежень (ресурсних, технологічних, людського капіталу, суспільних відносин, очікувань, політичних впливів, комплементарності інститутів), формування сприятливих очікувань від інституціональних реформ та запровадження інструментів для стимулювання економічного зростання – важливі для формування оптимальних проміжних форматів інститутів та запобігання дисфункціям або інституціональним пасткам. Наведені умови є комплементарними, адже стимулювання економічного зростання сприяє ослабленню ресурсних та інституціональних обмежень, а стримування перерозподільчої активності і формування сприятливих очікувань компенсує втрати від трансформації, що, своєю чергою, виступає передумовою для формування сприятливих очікувань від трансформаційних змін і дієвості інструментів стимулювання.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, дослідження запропонованих в межах інституціонального підходу стратегій інституціонального дизайну (формування проміжних інститутів, конструювання, інституціональний експеримент, трансплантація) доводить доцільність послідовного формування проміжних інститутів з урахуванням еволюційних та інституціональних обмежень. Формування економічного інституту важливо проводити в межах перспективної траєкторії, що сприятиме врахуванню ресурсних, технологічних, інституціональних обмежень та виключатиме можливість виникнення дисфункціональних станів.

Нами визначено складові й елементи механізму інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу в національній економіці: моніторинг наявного інституціонального простору для визначення умов запровадження проміжних форм інститутів; аналіз інституціональних та еволюційних обмежень (ресурсів; технологій; людського капіталу, суспільних відносин, очікувань, культурного середовища; політичного впливу; комплементарності інститутів та послідовності реформ); коригування наявних обмежень за допомогою введення проміжних інституціональних форм; мінімізація перерозподільчого впливу і невизначеності за допомогою інструментів державного контролю, оптимізації темпів та послідовності реформ; формування сприятливих умов, стимулів та очікувань для інституціональних реформ; реалізація інструментів стимулювання економічного зростання.

Формування оптимальних проміжних інститутів та виключення дисфункціональних станів потребують моніторингу інституціонального простору (аналіз базисних, економізованих, управлінських, спеціалізованих інституцій та інститутів); оцінки інституціональних та еволюційних обмежень; формування сприятливих очікувань від інституціональних реформ й запровадження інструментів стимулювання інноваційного типу зростання.

Література

1. Геєць В. М. Інститути у розширенні технологічної модернізації економіки України. *Журнал європейської економіки*. Тернопіль, 2016. Т. 15. № 3. С. 255-265.

2. Гриценко А. А. Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. *Економіка України*. 2023. № 66.4(737). С. 38-54.

3. Гриценко А. А. Методологія дослідження трансформації економічних функцій держави в умовах глобалізації. *Економіка України.* 2021. № 7. С. 5-13.

4. Дементьєв В. В., Вишневський В. П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз. *Економічна теорія*. 2011. № 3. С. 5-20.

5. Кількість інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності. *Державна служба статистики України.* URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ni/rik/kiap_ved_u.html (дата звернення: 20.10.2024).

6. Мельник О. Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6(120). С. 18-25.

7. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2022 році: науково-аналітична доповідь / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2023. 94 с.

8. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. І. Дзюб. Київ : Основи, 2000. 198 с.

9. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти: доповідь. *Центр Разумкова*. Київ, жовтень 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (дата звернення: 20.10.2024).

10. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. № 44. С. 42-49.

11. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В. Старка. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

References

1. Heiets, V.M. (2016), "Institutes in the expansion of technological modernization of the economy of Ukraine", *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*, Vol. 15, no. 3, pp. 255-265.

2. Hrytsenko, A.A. (2023), "Nationally rooted economic development as a local response to the global geoeconomic shifts", *Ekonomika Ukrainy,* no. 66.4(737), pp. 38-54.

3. Hrytsenko, A.A. (2021), "Research methodology of the transformation of economic functions of the state in the conditions of globalization", *Ekonomika Ukrainy,* Vol. 7, pp. 05-13.

4. Dementiev, V.V. and Vyshnevskyi, V.P. (2011), "Why Ukraine is not an Innovation State: an Institutional Analysis", *Ekonomichna teoriia,* no. 3, pp. 5-20.

5. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Number of innovatively active enterprises by type of economic activity", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ni/rik/kiap_ved_u.html (access date October 20, 2024).

6. Melnyk, O.H. (2011), "Formation of methodological approaches in innovation research and innovation", *Aktualni problemy ekonomiky,* no. 6(120), pp. 18-25.

7. Pysarenko, T.V., Kuranda, T.K. et al. (2023), *Naukova ta naukovo-tekhnichna diialnist v Ukraini u 2022 rotsi: naukovo-analitychna dopovid* [Scientific and scientific and technical activity in Ukraine in 2022: scientific and analytical report], UkrINTEI, Kyiv, Ukraine, 94 p.

8. North, D. (2000), *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and functioning of the economy], Translated from english by Ivan Dziub, Osnovy, Kyiv, Ukraine, 198 p.

9. Pyshchulina, O. (2020), "Digital economy: trends, risks and social determinants", Tsentr Razumkova, Kyiv, Ukraine, available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (access date October 20, 2024).

10. Fedulova, L.I. (2020), "Innovative development of the economy of Ukraine: problems and prospects", *Ekonomichnyi visnyk universytetu,* no. 44, pp. 42-49.

11. Shumpeter, J.A. (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyklu* [The theory of economic development. An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle], Translated from English by V. Starka, Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", Kyiv, Ukraine, 242 p.

Багорка Д.А.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Мета. Узагальнення інституціонального інструментарію регулювання інноваційної динаміки та дослідження практичних аспектів інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження виступає інституціональний підхід до обґрунтування інструментів регулювання розвитку інноваційного бізнесу в національній економіці; еволюційний підхід – до узагальнення елементів інституціонального проєктування формальних норм впливу на інноваційну динаміку; системний підхід – до обґрунтування елементів механізму формування інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу.

Результати дослідження. Констатовано, що ключовою проблемою для розвитку інноваційного бізнесу в національній економіці є його інституціональна незабезпеченість. Вона виявляється в суперечливості й архаїчності моделі інноваційного процесу, складнощах фіскального адміністрування результатів інноваційної діяльності, низькій інвестиційній активності товаровиробників та еволюційних й інституціональних обмеженнях інноваційної динаміки. Акцентовано на важливості реконструкції наявного інституціонального забезпечення інноваційного розвитку і проєктуванні проміжних інституціональних форм для сприяння розвитку інновацій в національній економіці.

Аргументовано, що інституціональне конструювання здатне послабити інституціональні та еволюційні обмеження, які стримують формування ефективних інститутів. Встановлено наявність кореляції між інноваційною активністю, отриманими фінансовими результатами та домінуванням власних джерел фінансування інноваційної діяльності і впровадженням інновацій.

Наукова новизна результатів дослідження. Набули подальшого розвитку теоретико-методологічні обгрунтування формування ефективного економічного інституту за допомогою визначення перспективної траєкторії його конструювання, яка виходить із ресурсних, технологічних, інституціональних обмежень та включає вбудовані механізми й інструменти, які стимулюють заплановані зміни інститутів, що, на відміну від існуючих підходів, дозволяє мінімізувати виникнення дисфункцій та інституціональних пасток.

Набули подальшого розвитку пропозиції з формування оптимальних проміжних форм інституту інновацій за допомогою реалізації: моніторингу інституціонального простору (аналіз базисних, економізованих, управлінських, спеціалізованих інституцій та інститутів); оцінки інституціональних та еволюційних обмежень (ресурсів, технологій, людського капіталу, суспільних відносин, очікувань, культурного середовища, політичного впливу, комплементарності інститутів та послідовності реформ); формування сприятливих очікувань від інституціональних реформ; запровадження інструментів стимулювання інноваційного типу зростання.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження можуть бути використані для проведення подальших наукових розвідок стосовно покращення інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу

Ключові слова: інноваційний бізнес, інновація, інноваційний розвиток, національна економіка, інституціональне забезпечення, інституціональний дизайн, інститут, інституція.

Bahorka D.A.

PRACTICAL ASPECTS OF INSTITUTIONAL REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE BUSINESS IN THE NATIONAL ECONOMY

Purpose. The aim of the article is to summarize the institutional tools for regulating innovation dynamics and to study practical aspects of institutional support for the development of innovative business.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is the institutional approach to substantiating the instruments of regulation of the development of innovative business in the national economy; the evolutionary approach is used to generalize the elements of the institutional design of formal norms of influence on innovation dynamics; system approach – to substantiate the mechanism of formation of institutional support for the development of innovative business.

Findings. It is stated that the key problem for the development of innovative business in the national economy is its institutional insecurity. It is manifested in the contradictions and archaic nature of the innovation process model, the difficulties of fiscal administration of the results of innovation activity, the low investment activity of commodity producers and the evolutionary and institutional limitations of innovation dynamics. Emphasis is placed on the importance of the reconstruction of the existing institutional support for innovative development and the design of intermediate institutional forms to promote the development of innovation in the national economy.

It is argued that institutional design is able to weaken institutional and evolutionary constraints that restrain the formation of effective institutions. A correlation has been established between innovative activity, financial results and the dominance of own sources of financing for innovative activity and the implementation of innovations.

Originality. The theoretical and methodological substantiation for the formation of an effective economic institution have been further developed by determining a promising trajectory for its construction, which proceeds from resource, technological and institutional constraints and includes built-in mechanisms and tools that stimulate planned changes in institutions, which, unlike existing approaches, allows minimizing the occurrence of dysfunctions and institutional traps.

Proposals for the formation of optimal intermediate forms of the innovation institute have been further developed through the implementation of: monitoring the institutional space (analysis of basic, economized, managerial, specialized institutions and institutes); assessment of institutional and evolutionary constraints (resources, technologies, human capital, social relations, expectations, cultural environment, political influence, complementarity of institutions and sequence of reforms); formation of favourable expectations from institutional reforms; introduction of instruments to stimulate innovative growth.

Practical value. The obtained results of the research can be used to conduct further scientific research on improving the institutional support for the development of innovative business.

Key words: innovative business, innovation, innovative development, national economy, institutional support, institutional design, institute, institution.

УДК 330.34:004.7 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.7**
JEL Classification: L81

Лях С.М.,
здобувач** *третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 051 Економіка,
Київський національний торговельно-економічний університет

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Liakh S.M.,
candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 051 "Economics", Kyiv National University of Trade and Economics

ANALYSIS OF MODERN TRENDS OF DIGITIZATION IN RETAIL TRADE OF UKRAINE

Постановка проблеми. Цифровізація є важливим чинником підвищення конкурентоспроможності підприємств роздрібної торгівлі в сучасному світі. Згідно з прогнозом для світової галузі роздрібної торгівлі на 2024 р. від міжнародної консалтингової компанії «Deloitte», незважаючи на економічні труднощі, роздрібна торгівля продовжує демонструвати стійкість. Сучасні технології, зокрема, штучний інтелект (AI), дають підстави для оптимізму щодо зростання галузі, навіть на тлі інфляції, дефіциту робочої сили та геополітичної напруги [1].

Український ринок ритейлу не є винятком, і підприємства торгівлі активно впроваджують цифрові технології для покращення ефективності операційної діяльності, зниження витрат та підвищення якості обслуговування споживачів. Додатковим чинником, який прискорює впровадження цифрових технологій у діяльність українських представників торговельного бізнесу та їх перехід до онлайн-торгівлі, є вплив масштабних воєнних дій. Ризики втрати фізичних активів (торговельних приміщень, товарних запасів, обладнання тощо), дефіцит робочої сили (у т. ч. персоналу робітничих спеціальностей – вантажників, касирів, працівників торгового залу і т. п.) та неможливість прогнозувати географічні переміщення споживачів (виїзд за кордон та в інші, більш безпечні регіони країни) вимагають від підприємств роздрібної торгівлі України більш стрімкого переходу в онлайн-формат. В окремих випадках розвиток каналів онлайн-продажів та інструментів цифровізації стає єдиним способом зберегти підприємство та нівелювати дію несприятливих чинників.

Першочерговий вплив згаданих несприятливих чинників, замість стимулів розвитку, що діють для підприємств торгівлі на інших географічних ринках (які не відчувають прямих втрат від війни), зумовлює специфічні риси процесу цифровізації та пріоритетність напрямів та інструментів цифрової трансформації українського роздрібного бізнесу. Проте цьому питанню приділяється недостатньо уваги в публікаціях вітчизняних науковців, тоді як зарубіжні автори очікувано концентруються на інших аспектах цифрової трансформації сучасного ритейлу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції розвитку цифрової економіки загалом та цифровізації роздрібної торгівлі зокрема є предметом досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних учених протягом принаймні останніх двох десятиліть. Тренди цифровізації ритейлу вже під час повномасштабної війни в Україні визначаються та аналізуються, зокрема, в працях Т. Наумової, Л. Кирильєвої, Я. Лемешко [2], Т. Олійник та М. Іванової [3], Л. Степасюк та В. Старомінського [4] тощо.

Українські соціологічні дослідницькі установи, такі як Інститут Разумкова, також вивчають цифровізацію як ключовий чинник розвитку бізнесу [5], порівнюючи її вплив на українські підприємства з глобальними трендами, які описані, зокрема, в звітах глобальних дослідницьких та консалтингових інституцій, як-то Report Linker Consulting [6] тощо. І, хоча роль впливу цифрових технологій на розвиток та адаптацію підприємств торгівлі до сучасних реалій досить очевидна та достатньо опрацьована, багато питань залишаються не дослідженими. Зокрема, недостатньо уваги приділяється аналізу чинників цифровізації, що діють саме в Україні та зумовлені впливом воєнних дій (воєнні виклики, що провокують та прискорюють цифровізацію), натомість доволі багато уваги приділяється питанням розвитку цифрового потенціалу, які будуть реалізовані в більш довгостроковій перспективі та допоки не є настільки актуальними саме для українських підприємств та ще не знаходять кількісного виміру і не можуть бути надійно оцінені в поточний момент.

* *Науковий керівник: Височин І.В. – д-р екон. наук, професор*

Постановка завдання. Мета статті – проведення аналізу сучасних трендів цифровізації в роздрібній торгівлі України та виявлення ключових тенденцій цифровізації, які впливають на бізнес-моделі підприємств роздрібної торгівлі в умовах війни та економічних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опитування 200 експертів з галузі ритейлу дозволили експертам «Deloitte» виокремити системні виклики і можливості, які впливатимуть на розвиток галузі роздрібної торгівлі не лише в 2024 році, але й у наступних десятиліттях [1]. Проте можна зазначити, що не всі вони є актуальними для українського бізнесу роздрібної торгівлі в умовах повномасштабної війни. Порівняння системних чинників, що стимулюють цифрову трансформацію на підприємствах торгівлі в глобальному вимірі та в Україні, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Системні чинники цифрової трансформації підприємств торгівлі в Україні та світі у 2024 р.

Чинник впливу	Підприємства роздрібної торгівлі	
	Україна	Глобальний сектор
Виклики:		
1) зміни клімату і «зелений перехід»	- майже не актуальні	++ надзвичайно актуальні
2) дефіцит робочої сили	++ надзвичайно актуальні	+ актуальні
3) геополітичний тиск на ланцюги постачань	++ надзвичайно актуальні	+ актуальні
4) ризики фізичного знищення офлайн-точок торгівлі	++ надзвичайно актуальні	-- не актуальні
5) скорочення числа / міграція споживачів	++ надзвичайно актуальні	- майже не актуальні
Можливості:		
1) покращення здоров'я, добробуту, тривалості життя споживачів	-- не актуальні	++ надзвичайно актуальні
2) перехід до мікроринків, персоналізація пропозицій	+ актуальні	++ надзвичайно актуальні
3) розкриття можливостей штучного інтелекту	+ актуальні	+ актуальні

Джерело: складено автором

Враховуючи відмінності між системними чинниками, що спонукають підприємства торгівлі до цифрової трансформації, проаналізуємо її основні тренди на 2024 р. До уваги будуть взяті ті тенденції, що вже можуть віднайти кількісний вимір та мають об'єктивне підтвердження (статистичні дані, дані опитувань тощо) на українському ринку [7].

1. *Розвиток e-commerce, або онлайн-продажів.* Одним із головних трендів цифровізації в торгівлі є розвиток електронної комерції. За даними досліджень, ринок e-commerce показує стабільне зростання протягом останніх років в усьому світі, і Україна не є виключенням. Та, якщо пандемія COVID-19 стала каталізатором для значного зростання онлайн-торгівлі, оскільки споживачі почали активніше користуватися інтернет-магазинами через обмеження офлайн-торгівлі, то в Україні цей тренд посилився через воєнні дії. Український ринок електронної комерції продовжує зростати, незважаючи на війну. У 2023 р. його обсяг склав 151 млрд грн, що на 17 % більше, ніж у 2022 р. [8]. Цей тренд, швидше за все, продовжиться і у 2024 р., причому темпи зростання можуть бути навіть вищими.

Головна тенденція українського e-commerce останніх двох років – збільшення частотності покупок і цінності кожного окремого покупця. Через повномасштабне вторгнення зменшується кількість інтернет-користувачів, але ті люди, які звикли купувати в інтернеті, тепер купують частіше. Таким чином, кожний окремий покупець купує більше, коли загально покупців стає менше. Тож продавцям слід зосередитися не на пошуку нових клієнтів, а на утриманні наявних.

За даними порталу електронної комерції Prom.ua, середній чек онлайн-покупки в Україні у 2023 р. складав 1225 грн (у різних джерелах присутні різні оцінювання цього показника) [9]. Це більше, ніж у 2022 р., але вже у 2024 р. цей показник поступово зменшується. Експерти пов'язують це з попередньо описаною зміною, а саме зростанням частотності: споживачі почали частіше купувати дрібні товари, відповідно, середній чек став меншим. Проте це загальна статистика й дані можуть відрізнятися в конкретних категоріях товарів.

Важливо враховувати й темпи зростання замовлень. Якщо у 2022 р. вони були від'ємними через повномасштабне вторгнення, то вже у 2023 р. ситуація покращилась, а у 2024 р. українські онлайн-майданчики електронної торгівлі (маркетплейси) зростають швидше, ніж закордонні, наприклад, глобальний AliExpress. Якщо в Україні збережуться такі темпи зростання, то країна наздожене Канаду, Швецію та Фінляндію (13–14 %) за проникненням e-commerce в загальну структуру роздрібної торгівлі вже за 1–2 роки.

2. *Розвиток m-commerce, або мобільних продажів.* За оцінюванням IMARC Group, обсяг

глобального ринку mobile commerce в 2022 р. сягнув позначки 1109,1 млрд дол. Експерти прогнозують, що в період з 2023 р. по 2028 р. цей ринок розвиватиметься з середньорічним темпом зростання в 31 %, і до 2028 р. сягне позначки в 5867,1 млрд дол. Розгортання в усьому світі швидкісних мереж 5G лише підштовхне це зростання. За даними порталу Statista, у 2024 р. мобільний шопінг складатиме майже 73 % від загального обсягу електронної комерції [7].

Мобільний e-commerce вже тривалий час є невід'ємною частиною українського ринку електронної комерції. У 2024 р. цей тренд продовжується, і все більше покупок буде здійснюватися через мобільні пристрої. Магазини, які не будуть оптимізовані для мобільних пристроїв, ризикують втратити частину своїх клієнтів.

На початок 2024 року в Україні було 29,64 млн інтернет-користувачів, рівень проникнення становив 79,2 % населення. Загалом показник інтернет-проникнення в Україні дещо вищий загальносвітового [10]. Здебільшого українці використовують смартфон для доступу в інтернет: частка таких користувачів на рівні 97 %. У звіті зафіксували зменшення інтересу до планшетів (-8 %) та ігрових консолей (-6 %), але найбільш активно користувачі відмовлялися від пристроїв віртуальної реальності: цього року на 21 % користувачів менше повідомили, що вони мають такий пристрій.

За даними сервісу Ookla, на початку 2024 р. середня швидкість інтернету в Україні сягала: мобільний інтернет – в середньому 24,83 Мбіт/с; фіксований інтернет – в середньому 73,68 Мбіт/с. Дані Ookla свідчать, що за минулий рік мобільний інтернет став швидше на 13,60 Мбіт/с (+121 %), фіксований – на 13,51 Мбіт/с (+22,5 %).

Враховуючи ризики блекаутів і постійне користування мобільним інтернетом та смартфонами (необхідність бути на зв'язку з близькими в умовах воєнних дій тощо), стає зрозумілим актуальність перебудови онлайн-продажів українських ритейлерів саме на мобільний формат. Сьогодні більшість підприємств торгівлі інвестують у розробку мобільних додатків, які дозволяють споживачам здійснювати покупки, отримувати інформацію про акції та знижки, а також керувати замовленнями безпосередньо зі своїх мобільних пристроїв. Мобільні додатки також стають важливим інструментом для залучення та утримання клієнтів завдяки персоналізованим пропозиціям та програмам лояльності.

3. *Соціальні мережі як канал продажів.* Соціальні мережі, такі як Facebook, Instagram, TikTok, стають все більш популярними каналами для продажів і просування товарів. Багато українських підприємств торгівлі використовують можливості соціальних мереж для залучення клієнтів, проведення рекламних кампаній та навіть прямих продажів через ці платформи. Завдяки інтеграції з електронними системами продажів та платіжними сервісами, соціальні мережі перетворилися на потужний інструмент для малого та середнього бізнесу.

Світова аудиторія соцмереж перевищила 5 млрд користувачів – цей показник складає майже дві третіх (62 %) від загальної кількості жителів Землі [11]. Проте в дослідженні використовується поняття «social media user identities». Тобто ці дані представляють собою число акаунтів, а не користувачів, коли одній людині може належати кілька акаунтів.

В Україні соцмережами користуються активніше. У січні 2024 р. в Україні було 24,3 млн користувачів соцмереж, що склало майже 65 % від загальної чисельності населення. Водночас дані з інструментів рекламного планування провідних соціальних медіа-платформ свідчать, що на початок 2024 р. в Україні соцмережами користувалися 21,2 млн користувачів віком від 18 років, що еквівалентно 69 % загального населення віком від 18 років. Загалом 82 % усіх користувачів інтернету в Україні (незалежно від віку) використовували принаймні одну соцмережу в січні 2024 р. [12].

Тренд на розвиток продажів через соцмережі набуває особливої популярності, оскільки це не лише швидко та зручно для покупця, а й через вищу прибутковість такого каналу: водночас щоб популяризувати інтернет-магазин, потрібні місяці, а залучити потенційних споживачів через профіль у соціальній мережі, наприклад, в Інстаграм можна дуже швидко. За прогнозами eMarketer, у 2024 р. соціальна комерція досягне $36,09 млрд [8], що становитиме 4,3% від загального обсягу електронної комерції.

Для українських підприємств роздрібної торгівлі продажі через соціальні мережі є надзвичайно актуальним трендом, оскільки в умовах війни для чималої кількості невеликих підприємств (представники сектору малого та середнього бізнесу), масштабні інвестиції в розвиток продажів не є можливими. Особливо це стосується бізнесів, що пережили релокацію в інші регіони і вже мали значні втрати від початку 2022 року.

4. *Використання великих даних (Big Data) та аналітики для підвищення ефективності бізнес-процесів торгівлі.* Згідно з останніми дослідженнями, у 2023 р. приблизно 81 % усіх покупців в світі починає свої пошук потрібного товару чи послуги онлайн. Відповідно, зростає і ринок реклами: за прогнозами, витрати на просування продуктів у мережі з боку світових ритейлерів сягнуть 133,1 млрд дол. вже у 2024 р. [12]. Таким чином, підприємства роздрібної торгівлі, особливо великі мережі, уже зараз змушені оперувати значними обсягами даних для ефективного маркетингу, правильного позиціонування продукту, розширення асортименту й збуту, а також прогнозування продажів і майбутніх споживацьких трендів.

Українські підприємства торгівлі в цьому також не є виключенням. Примітним є той факт, що

наразі торгові мережі активно застосовують інструменти Big Data у партнерстві з операторами стільникового зв'язку. Так, найбільший телекомунікаційний оператор України, компанія «Київстар», пропонує окремий набір послуг Big Data для ритейлерів України з метою підвищення ефективності їх бізнесу. Зокрема, це послуги з визначення портрету цільової аудиторії планування графіку навантажень на торгові точки запуску різних рекламних та промоакцій.

У 2023 р. найбільш активними користувачами інструментів Big Data від «Київстар» в Україні були ритейл, сфера послуг, медичні заклади. На основі цього Київстар підготував аналітику, у яких галузях українського ринку ростиме потреба в інструментах Big Data. Зокрема, серед галузей бізнесу 2023 року був такий розподіл нових запитів [13]:

– 28,8 % – ритейл (онлайн і офлайн);
– 17,8 % – заклади харчування (ресторани, кав'ярні, піцерії тощо);
– 12,3 % – сфера послуг;
– 13,7 % – сфера нерухомості;
– 9,6 % – виробництво.

Як видно з наведених даних, запити підприємств сфери торгівлі знаходяться на першому місці зі значною кількісною перевагою, і, за оцінюванням експертів, будуть тільки зростати. При цьому найбільш популярними інструментами для підприємств торгівлі є: розсилки (таргетовані та тригерні), що допомагають вибудувати комунікацію з цільовою аудиторією, враховуючи понад 100 Big Data-параметрів; аналітика і портрет клієнта, що допомагає сегментувати аудиторію, адаптувати асортимент, розробити релевантні пропозиції та побудувати відповідну маркетингову стратегію; геоаналітика та теплові карти, що дозволяють визначити найбільш популярні серед цільової аудиторії місця для відкриття чи релокації бізнесу, розширення його мережі, запуску нових транспортних маршрутів, розміщення зовнішньої реклами тощо.

Популярними також є антифрод-інструменти, які допомагають онлайн-магазинам боротися з цифровим шахрайством. Варто зазначити, що актуальність останнього інструменту може бути проаналізована також як складова ще одного загального тренду цифровізації українських підприємств торгівлі – кібербезпекових заходів.

5. *Розбудова та імплементація сучасних систем кібербезпеки.* Зростання обсягів електронної торгівлі та активне використання цифрових технологій також призвело до підвищення ризиків кіберзагроз. Забезпечення кібербезпеки стало пріоритетним завданням для підприємств торгівлі, оскільки вони стикаються з ризиками втрати конфіденційної інформації про клієнтів, фінансових даних та інших важливих ресурсів. Відповідно до звіту Deloitte, 73 % опитаних нами підприємств роздрібної торгівлі вже розробили певну стратегію захисту конфіденційності даних споживачів. Ритейлери інформують користувачів про те, які дані вони збирають, і пропонують можливість затверджувати або відхиляти це.

Після початку повномасштабної війни в Україні кібератаки стали звичною частиною життя не тільки інтернет-ритейлу, а й державних установ, операторів мобільного зв'язку, онлайн-маркетплейсів та інтернет-банкінгу. За даними швейцарського CyberPeace Institute, з січня 2022 р. по грудень 2023 р. було здійснено 3255 кібератак, з яких – 574 (майже 18 %) на Україну [14]. Активізація кібератак на інфраструктуру українського бізнесу з боку російських хакерів спрямована на викрадення інформації про користувачів (зокрема персональних даних), конфіденційної інформації, інформації яка становить комерційну таємницю, блокування господарської діяльності, посилення паніки тощо. Українські ритейл-компанії можуть запобігти цьому через якісний захист цифрових систем. І наразі український бізнес вже активно впроваджує сучасні засоби кіберзахисту, такі як шифрування даних, багатофакторна автентифікація та системи виявлення загроз. Крім того, важливу роль відіграє навчання персоналу основам кібербезпеки, оскільки людський чинник часто стає слабкою ланкою у системі захисту.

Узагальнене оцінювання розвитку перелічених трендів цифровізації в Україні наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Ключові тенденції цифровізації на підприємствах роздрібної торгівлі України у 2022–2023 рр.

№	Тенденція	Кількісний вимір в ритейлі України	Локальні чинники, що посилюють тенденцію
1	2	3	4
1.	Розвиток e-commerce	У 2023 р. обсяг ринку в Україні склав 151 млрд грн, що на 17 % більше, ніж у 2022 р., відбувається збільшення частотності покупок і цінності кожного окремого покупця.	Через повномасштабне вторгнення зменшується кількість інтернет-користувачів, але люди, які звикли купувати в інтернеті, купують частіше. Кожний окремий покупець купує більше, навіть коли загально покупців стає менше.

продовження табл. 2

1	2	3	4
2.	Розвиток m-commerce	Здебільшого українці використовують смартфон для доступу в інтернет: частка користувачів в 2024 р. сягає 97 % (вище середньосвітових показників).	Блекаути, необхідність бути весь час на зв'язку з близьким оточенням в умовах війни. Неможливість здійснювати частинку покупок офлайн через ризики обстрілів.
3.	Соцмережі як самостійний канал продажів	На початок 2024 р. в Україні соцмережами користувалися 21,2 млн користувачів віком від 18 років, що еквівалентно 69 % загального населення віком від 18 років. Загалом 82 % усіх користувачів інтернету в Україні використовували хоча б одну соцмережу в січні 2024 р.	Закриття малого бізнесу в окупованих та прифронтових регіонах, релокація значного числа підприємців, що зайняті у сфері роздрібної торгівлі змушує переводити бізнес в онлайн. Сторінки торгівельних підприємств в соцмережах вимагають менше інвестицій та витрат, ніж інші онлайн-канали продажу.
4.	Використання Big Data) для підвищення ефективності торгівлі	У 2023 р. приблизно 81 % усіх покупців в світі починає свої пошук потрібного товару чи послуги онлайн, дані підтверджуються і для України. Найбільш активними користувачами інструментів Big Data від оператора стільникового зв'язку «Київстар» в Україні був ритейл (29 % усіх нових запитів).	Розвиток IT-ринку та ринку великих даних, наявність значного числа фахівців в Україні та спеціалізованих дата-центрів, зокрема у вітчизняних операторів стільникового зв'язку. Якісне покриття мобільним інтернетом.
5.	Розбудова сучасних систем кібербезпеки	З січня 2022 р. по грудень 2023 р. було здійснено 3255 кібератак, з яких – 574 (майже 18 %) на Україну. За даними Служби безпеки України, ці цифри втричі більші.	Постійні кібератаки рф на інфраструктуру та бізнес в Україні, у т. ч. з метою викрадення персональних даних користувачів, блокування господарської діяльності, посилення паніки.

Джерело: складено автором

Акумульовані результати оцінювання підтверджують, що цифровізація в роздрібній торгівлі України продовжує набирати обертів навіть в умовах війни.

Висновки з проведеного дослідження. Швидкозмінна сфера цифрових технологій провокує появу нових трендів у їх використанні підприємствами торгівлі майже щодня. Її сучасні тренди включають розвиток електронної комерції (e-commerce), мобільних продажів (m-commerce), використання великих даних (Big Data), кібербезпеки та продажів через соціальні мережі. Війна змусила багато підприємств перейти в онлайн-простір, що стимулювало зростання e-commerce. Великі дані, зокрема, акумульовані мобільними операторами України, використовуються підприємствами торгівлі для аналізу поведінки споживачів та планування власних маркетингових активностей, а побудова системи заходів кібербезпеки є ключовим пріоритетом через зростання кібератак. Тож в межах цього дослідження проаналізовано лише основні тенденції, що вже отримали кількісний вимір та, вочевидь, залишатимуться актуальними не лише на найближчий рік, а в довгостроковій перспективі.

Надати вичерпний опис виявлених трендів в межах одного дослідження не є можливим. Проте цілком можливо розбудувати і запропонувати до впровадження конкретні стратегії адаптації підприємств торгівлі в умовах цифровізації, що базуються на цих тенденціях та повною мірою враховують їх вплив як в коротко-, так і в довгостроковій перспективі. Саме цьому питанню будуть присвячені подальші дослідження автора, у т. ч. аналізу впливу цифрових технологій на діяльність підприємств роздрібної торгівлі України після закінчення війни.

Література

1. Deloitte Global Retail Outlook 2024. URL: https://www.deloitte.com/content/dam/assets-shared/docs/industries/consumer/2024/global-retail-outlook-2024.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

2. Наумова Т. А., Кирильєва Л. О., Лемешко Я. І. Трансформація ринку мережевого ритейлу України в умовах глобальних криз та війни. *Економіка і суспільство*. 2023. Випуск № 56. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-136.

3. Олійник Т. І., Іванова М. О. Розвиток рітейлу в Україні. *Молодий вчений*. 2024. Вип. № 1(125). С. 126-129. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1-125-1.

4. Степасюк Л. М., Старомінський В. Б. Нові тенденції та виклики вітчизняного продовольчого ритейлу. *Економіка і суспільство*. 2024. Випуск № 59. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-20Retail.

5. Піщуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти : аналітична доповідь. *Центр Разумкова*. Київ, 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

6. Global Market Report-2023. Звіт від Report Linker Consulting. URL: https://www.reportlinker.com/p06282495/Retail-Global-Market-Report.html?utm_source=GNW (дата звернення: 20.11.2024).

7. Нові тенденції та виклики: як українські ритейлери будуть адаптувати бізнес в 2023 році. URL: https://www.ucsc.org.ua/ru/novi-tendencziyi-i-vyklyky-yak-ritejlery-adaptuvatymut-biznes-u-2023-roczi/ (дата звернення: 20.11.2024).

8. Осіїк Д. Що чекає на український e-commerce у 2024 році: розбираємо ключові тренди. *Асоціація ритейлерів України*. URL: https://rau.ua/novyni/ukr-e-commerce-2024-trendi/ (дата звернення: 20.11.2024).

9. Деркач М. Скільки грошей витратили українці на онлайн-покупки у 2023 році? *Pay Spayce Magazine*. URL: https://psm7.com/ru/news/skolko-ukraincy-potratili-na-online-pokupki-v-2023-godu.html (дата звернення: 20.11.2024).

10. Іванова К. Як українці почуваються в інтернеті у 2024 році. *Speka*. URL: https://speka.media/yak-ukrayinci-pochuvayutsya-v-interneti-u-2024-rocin16226-9dnlle# (дата звернення: 20.11.2024).

11. Баловсяк Н. Популярність соцмереж і можливості для брендів. Як людство взаємодіє з цифровими технологіями: короткий огляд звіту Digital 2024 Global Overview Report. *МедіаМейкер*. URL: https://mediamaker.me/yak-lyudstvo-vzayemodiye-z-czyfrovymy-tehnologiyamy-zvit-digital-2024-8566/# (дата звернення: 20.11.2024).

12. Як повномасштабна війна відобразилася на кількості інтернет-користувачів в Україні. *Слово і діло*. Травень 2024. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/04/15/infografika/suspilstvo/yak-povnomasshtabna-vijna-vidobrazylasya-kilkosti-internet-korystuvachiv-ukrayini (дата звернення: 20.11.2024).

13. Які галузі українського бізнесу мають найбільшу потребу в Big Data: тренди від «Київстар». *Корпоративний портал «Київстар».* URL: https://kyivstar.ua/news/id140220241030 (дата звернення: 20.11.2024).

14. Кібератаки на український бізнес тривають: як захиститися? *Економічна правда*. URL: https://www.epravda.com.ua/cdn/cd1/2024/kiberataky_na_biznes/ (дата звернення: 20.11.2024).

References

1. Deloitte Global Retail Outlook 2024, available at: https://www.deloitte.com/content/dam/assets-shared/docs/industries/consumer /2024/global-retail-outlook-2024.pdf (access date November 20, 2024).

2. Naumova, T.A., Kyrylieva, L.O. and Lemeshko, Ya.I. (2023), “Transformation of the Ukrainian network retail market in the context of global crises and war”, *Ekonomika ta suspilstvo,* Issue no. 56, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-136.

3. Oliynyk, T.I. and Ivanova, M.O. (2024), “Development of retail in Ukraine”, *Molodyi vchenyi,* Iss. 1(125), pp. 126-129, DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1-125-1.

4. Stepasiuk, L.M. and Starominsky, V.B. (2024), “New trends and challenges of domestic food retail”, *Ekonomika i suspilstvo,* Issue no. 59, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-20Retail.

5. Pishchulina, O. (2020), *Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinant : analitychna dopovid* [Digital economy: trends, risks and social determinants : analytical report], Razumkov Centre, Kyiv, Ukraine, available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (access date November 20, 2024).

6. “Global Market Report-2023. Report by Report Linker Consulting”, available at: https://www.reportlinker.com/p06282495/Retail-Global-Market-Report.html?utm_source=GNW (access date November 20, 2024).

7. “New trends and challenges: how Ukrainian retailers will adapt their business in 2023”, available at: https://www.ucsc.org.ua/ru/novi-tendencziyi-i-vyklyky-yak-ritejlery-adaptuvatymut-biznes-u-2023-roczi/ (access date November 20, 2024).

8. Osiik, D. (2024), “What awaits Ukrainian e-commerce in 2024: analysing the key trends”, available at: https://rau.ua/novyni/ukr-e-commerce-2024-trendi/ (access date November 20, 2024).

9. Derkach, M. (2023), “How much money did Ukrainians spend on online shopping in 2023?”, available at: https://psm7.com/ru/news/skolko-ukraincy-potratili-na-online-pokupki-v-2023-godu.html (access date November 20, 2024).

10. Ivanova, K. (2024), “How Ukrainians feel on the Internet in 2024”, *Speka*, available at: https://speka.media/yak-ukrayinci-pochuvayutsya-v-interneti-u-2024-rocin16226-9dnlle# (access date November 20, 2024).

11. Balovsiak, N. (2024), “Popularity of social networks and opportunities for brands. How humanity interacts with digital technologies: a brief overview of the Digital 2024 Global Overview Report”,

MediaMeiker, available at: https://mediamaker.me/yak-lyudstvo-vzayemodiye-z-czyfrovymy-tehnologiyamy-zvit-digital-2024-8566/# (access date November 20, 2024).

12. Slovo i Dilo (2024), "How the full-scale war affected the number of Internet users in Ukraine", available at: https://www.slovoidilo.ua/2024/04/15/infografika/suspilstvo/yak-povnomasshtabna-vijna-vidobrazylasya-kilkosti-internet-korystuvachiv-ukrayini (access date November 20, 2024).

13. Kyivstar Corporate Portal (2024), "Which sectors of Ukrainian business have the greatest need for Big Data: trends from Kyivstar", available at: https://kyivstar.ua/news/id140220241030 (access date November 20, 2024).

14. Ekonomichna pravda (2024), "Cyberattacks on Ukrainian business continue: how to protect yourself?", available at: https://www.epravda.com.ua/cdn/cd1/2024/kiberataky_na_biznes/ (access date November 20, 2024).

Лях С.М.

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Мета. Проведення аналізу сучасних трендів цифровізації в роздрібній торгівлі України та виявлення ключових тенденцій цифровізації, які впливають на бізнес-моделі підприємств роздрібної торгівлі в умовах війни та економічних викликів.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети були використані загальнонаукові та специфічні методи, такі як: діалектичний метод наукового пізнання – для розгляду сутності поняття цифровізації в роздрібній торгівлі; системний підхід – для аналізу взаємозв'язків трендів цифровізації в роздрібній торгівлі; методи аналізу і синтезу – для оцінювання сучасних трендів цифровізації; системно-аналітичний метод застосовано при обробці отриманої інформації; абстрактно-логічний – для узагальнення інформації з різних джерел і створення комплексного уявлення про досліджувану проблему, формування теоретичних висновків і узагальнень.

Результати дослідження. Проведено оцінювання сучасних тенденції цифровізації підприємств роздрібної торгівлі України, зокрема, в умовах повномасштабної війни та макроекономічної нестабільності. Висвітлено особливості адаптації бізнес-моделей ритейлерів України до нових викликів, пов'язаних із воєнними діями та економічною нестабільністю. Обґрунтовано основні виклики для українських ритейлерів: ризики фізичного знищення офлайн-точок торгівлі, дефіцит робочої сили, скорочення числа та міграція споживачів. Визначено, що до ключових трендів цифровізації ритейлу в Україні у 2024 році можна віднести розвиток e-commerce, або онлайн-продажів; розвиток m-commerce, або мобільних продажів; використання соціальних мереж як каналу продажів: використання великих даних (Big Data) та аналітики для підвищення ефективності бізнес-процесів торгівлі; розбудову та імплементація сучасних систем кібербезпеки.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку обґрунтування впровадження сучасних цифрових інструментів та технологій підприємствами роздрібної торгівлі для збереження обсягів бізнесу та підвищення конкурентоспроможності. Особливу увагу приділено аналізу продажу через соціальні мережі як інструменту адаптації для малого та середнього бізнесу.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження підтверджують необхідність інтеграції сучасних цифрових рішень у практику українського бізнесу. Це забезпечить захист даних, стійкість до кіберзагроз та адаптацію до умов воєнної економіки. Впровадження рекомендацій дозволить підприємствам підвищити ефективність діяльності, зміцнити ринкові позиції та забезпечити довгострокову безпеку в цифровому просторі.

Ключові слова: цифровізація, конкурентоспроможність, роздрібна торгівля, ритейл, бізнес-модель.

Liakh S.M.

ANALYSIS OF MODERN TRENDS OF DIGITIZATION IN RETAIL TRADE OF UKRAINE

Purpose. This aim of the study is to propose the analysis of current trends in digitalization in the retail trade of Ukraine and identify key digitalization trends that affect the business models of retailers in the context of war and economic challenges.

Methodology of research. General scientific and specific methods were used to achieve this goal, such as: the dialectical method of scientific knowledge – to consider the essence of the concept of digitalization in retail trade; systematic approach – to analyse the interrelationships of digitalization trends in retail trade; methods of analysis and synthesis – to assess current trends in digitalization; systematic and analytical method was used to process the received information; abstract and logical method – to summarize information from various sources and create a comprehensive view of the research.

Findings. The article assesses current trends in the digitalization of Ukrainian retailers, in particular, in the context of a full-scale war and macroeconomic instability. The peculiarities of adaptation of business models of Ukrainian retailers to new challenges related to military operations and economic instability were highlighted. The main challenges for Ukrainian retailers were substantiated: the risks of physical destruction of offline outlets, labour shortages, reduction in the number and migration of consumers.

It was determined that the key trends in the digitalization of retail in Ukraine in 2024 include the development of e-commerce, or online sales; development of m-commerce, or mobile sales; use of social networks as a sales channel: use of big data and analytics to improve the efficiency of business processes in trade: development and implementation of modern cybersecurity systems.

Originality. The substantiation for the introduction of modern digital tools and technologies by retail enterprises in order to preserve business volumes and increase competitiveness has been further developed. Special attention is paid to the analysis of sales through social networks as a tool for adaptation for small and medium-sized businesses.

Practical value. The results of the study confirm the need to integrate modern digital solutions into the practice of Ukrainian business. This will ensure data protection, resilience to cyber threats, and adaptation to the conditions of a war economy. Implementation of the recommendations will allow enterprises to increase the efficiency of their activities, strengthen their market positions and ensure long-term security in the digital space.

Key words: digitalization, competitiveness, retail trade, retailer, business model.

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 005.93 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.8**
JEL Classification: M10

Федоришина Л.М.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри менеджменту, економіки,
статистики та цифрових технологій,
Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова,
Декалюк О.В.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Чабан С.Р.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 073 Менеджмент,
Університет економіки і підприємництва, м. Хмельницький

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЯК ВИМОГА ЧАСУ ТА НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Fedoryshyna L.M.,
dr.sc.(econ.), professor,
professor at the department of management, economics,
statistics and digital technologies,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,
Dekaliuk O.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
associate professor at the department of economics and management,
Chaban S.R.,
applicant of the second (master's) degree of higher education
in the specialty 073 Management,
University of Economics and Entrepreneurship, Khmelnytskyi

MANAGEMENT OF CHANGES AT THE ENTERPRISE AS A REQUIREMENT OF THE TIME AND NECESSITY IN THE CONDITIONS OF AN UNSTABLE ENVIRONMENT

Постановка проблеми. Сучасне бізнес-середовище характеризується високою динамікою, невизначеністю, технологічними проривами та глобалізацією, що змушує підприємства швидко адаптуватися до нових викликів. Зміни можуть бути зумовлені як зовнішніми чинниками, такими як економічна криза, війна чи зміни в законодавстві, так і внутрішніми, наприклад, необхідністю модернізації технологій або перебудовою організаційної структури.

Ефективне управління змінами в діяльності підприємства мінімізує ризики, пов'язані з впровадженням нововведень, забезпечує його фінансову стабільність і стійке зростання. Керівництво, яке володіє навичками ефективного управління змінами, може швидко оцінити потребу в змінах, визначити оптимальні стратегії їх реалізації та мобілізувати ресурси. При цьому важливою складовою

успішного управління є робота з персоналом, оскільки опір змінам серед працівників може стати значним бар'єром у їх впровадженні. Лідери повинні вміти мотивувати команди, залучати їх до процесу змін і формувати культуру гнучкості та інноваційності.

Зміни створюють також можливості для оновлення бізнес-моделей, підвищення ефективності операцій і вдосконалення продукції чи послуг. Успішне впровадження змін сприяє підвищенню конкурентоспроможності, іміджу підприємства та здатності швидко реагувати на виклики. Іншими словами, управління змінами є невід'ємним інструментом стратегічного управління, який дозволяє підприємствам залишитися гнучкими, інноваційними та готовими до будь-яких викликів (можливостей чи загроз) у зовнішньому середовищі. А дослідження питань ефективного управління змінами в діяльності підприємств є ключовим для забезпечення їх довгострокової життєздатності та конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Очевидно, що питання управління змінами не нове і є вже досить багато напрацювань з цієї тематики, починаючи від «класики» (праць К. Левіна та його послідовників) і закінчуючи навчальними посібниками і підручниками за авторством Буднік М. та Курилової Н.; Живко З.; Косач І., Ладонько Л. та Калінько І.; Мазур Н. та Семенець І.; Овсянюк-Бердадіної О. та Островерхова В.; Пічугіної Т.; Приймак Н.; Мазаракі А., Бай С. та Миколайчука І.

Так, розгляду сутності управління змінами присвячені наукові праці Гавловської Н., Семенченко В., Яблонського Т. та Гуменної Е. [1], Гайдей О. [2], Дмитрієва І. та Курилової Н. [3], Мельник С. та Коць Д. [4], Покотило Т. [5], Порудєєвої Т., Кишковської О. та Скрипник К. [6], Приймак Н. [7], Рябцева В., Козенкова Д. та Альошиної Т. [8], Тимків О. [9]. Етапи управління змінами розглянуто Куждою Т. [10], Стеців С. [11], а основні моделі управління змінами – Буднік М. та Івановою Я. [12], Запухляк І., Зелінською Г. та Побігун С. [13], Тарасюк О. [14]. Особливості побудови ефективної системи управління змінами на підприємстві викладено у праці Пріб К. [15] та [16].

Віддаючи належне напрацюванням вчених, вважаємо, що ця тематика є затребуваною, вимагає комплексного підходу і подальшого вивчення, особливо для українських підприємств, що працюють в умовах щоденних викликів.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтування теоретичних засад процесу управління змінами на підприємстві та окреслення його особливостей і необхідності в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений аналіз наукових публікацій засвідчив, що в сучасних умовах, коли середовище діяльності підприємств є нестабільним, саме управління змінами дає можливість адаптуватись їм до роботи в умовах технологічного прогресу, зміни ринку, економічної чи політичної кризи. Ефективне управління дозволяє мінімізувати ризики, підвищити конкурентоспроможність і сприяти стійкому розвитку підприємства. Без належного управління змінами підприємство ризикує втратити ефективність, інноваційність та свою ринкову позицію.

По суті, управління змінами є однією з ключових функцій сучасного менеджменту і проявляється шляхом впровадження цілеспрямованих дій, спрямованих на вдосконалення процесів, структур, технологій або корпоративної культури для досягнення нових бізнес-цілей. Цей процес охоплює не тільки технічні аспекти змін, але й роботу з людським фактором, хоча саме персонал є ключовим драйвером або, навпаки, бар'єром на шляху до успіху.

Розуміння сутності управління змінами є необхідним для керівників, оскільки від їхньої здатності ефективно управляти змінами залежить як внутрішня стабільність підприємства, так і його позиція на ринку.

Основні підходи до трактування сутності поняття «управління змінами» представлено на рис. 1.

Як бачимо, більшість вчених виділяє процесний підхід до управління змінами і розглядає його як процес, що складається з певних етапів, кроків, послідовності дій. Підтримуємо цю думку і вважаємо, що управління змінами на підприємстві – це систематичний процес планування, впровадження, моніторингу та закріплення змін у діяльності підприємства, спрямований на адаптацію до зовнішніх умов та внутрішніх викликів, підвищення ефективності діяльності, забезпечення конкурентоспроможності та стійкості підприємства в швидкозмінному середовищі.

Виходячи з цього, основною метою управління змінами є забезпечення успішної адаптації підприємства до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі шляхом впровадження інновацій, вдосконалення процесів, структури або культури для досягнення стратегічних цілей.

Завданнями управління змінами можемо назвати наступні:

1. Аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів, що вимагають змін.
2. Розробка стратегій і планів змін.
3. Визначення ресурсів для впровадження змін.
4. Мотивація та залучення працівників до процесу змін.
5. Управління ризиками, пов'язаними зі змінами.
6. Моніторинг і оцінювання результатів впроваджених змін.
7. Закріплення позитивних результатів і формування культури постійного вдосконалення.

Х. Рамперсад
«процес, що складається з етапів: планування, реалізації, контролю, регулювання та координування. При цьому планування передбачає визначення об'єкту змін; формулювання необхідних змін; забезпечення підтримки змін, реалізація змін полягає у експериментальному впровадженні, контроль – у перевірці результатів реалізації змін, а координування – у впровадженні перевірених змін»

О. Пассенхейм
«взаємодія процесів «знизу-вгору» та «згори-вниз», де в процесі взаємодії аналізу та проєктування згори вниз реалізується стратегії розвитку та аналіз процесів, а знизу вгору ідуть комунікації та розробка процесів. Найбільш розповсюдженими практиками «згори-вниз» є реінжиніринг бізнес-процесів та реінжиніринг бізнесу, а «знизу-вгору» – це інструменти «кайзен» та lean-менеджмент, який передбачає орієнтацію на клієнтів, постачальників та персонал»

К. Левін
«процес впровадження змін, що включає три етапи: розморожування (усвідомлення необхідності змін), впровадження (дії для змін) та заморожування (закріплення результатів)»

О. Гарафонова
«діяльність, яка забезпечує планування, моніторинг та реалізацію змін в організаційних, інформаційних, комунікаційних, інтелектуальних та інших ресурсах і компонентах підприємств і організацій під постійним моніторингом, постійним оцінюванням та аналізом змін факторів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства»

Л. Кудрей, Б. Клейнер
«процес вирівнювання підприємства з його місцем на ринку та підвищення його ефективності щодо конкурентів за рахунок синхронізації важелів управління – стратегії, процесів, культури і системи винагороди»

М. Рейс
«сукупність всіх дій, пов'язаних з довгостроковими змінами, сутність якого полягає у створенні контексту або ситуації, сприятливої для всіх процесів змін»

Дж. Коттер
«систематичний підхід до розробки та реалізації трансформацій в межах організації для досягнення її стратегічних цілей і підвищення ефективності роботи»

П. Друкер
«діяльність, спрямована на забезпечення відповідності вимогам зовнішнього середовища через постійне вдосконалення її процесів, структури та культури»

Т. Гринько, Т. Гвініашвілі
«управління переходом організації як системи з одного стану до іншого»

Рис. 1. Тлумачення сутності поняття «управління змінами» в наукових джерелах
Джерело: побудовано авторами на основі [17–22]

Об'єктами управління при цьому виступають процеси, структура, технології, корпоративна культура, персонал і стратегія підприємства, а суб'єктами управління – керівництво підприємства, лінійні менеджери, команди з управління змінами, консультанти, залучені фахівці. Предметом управління є методи, підходи, інструменти та технології, які використовують для планування та впровадження змін на підприємстві.

Як зазначає Т. Пічугіна, управління змінами базується на таких принципах, як: програмно-цільового управління, системність управління, цілісність, правова визначеність, економічність, модельованість, мотиваційне забезпечення, синергетична орієнтація, плановані дій, адекватність, логічної основи та зворотного зв'язку, дуальності, ієрархічності, конфігуративності [23].

Як нами вказувалося вище, зміни на підприємстві та необхідність їх впровадження можуть бути зумовлені зовнішніми, внутрішніми чинниками або їх спільною дією. Так, можемо назвати серед основних причин змін, зумовлених:

1. зовнішніми факторами:

– економічні зміни: коливання ринкової кон'юнктури, інфляція, зміни у валютному курсі тощо;

– технологічний прогрес: впровадження нових технологій для закріплення/покращення конкурентоспроможності;

– зміни в законодавстві: нове регулювання, податкові закони або вимоги до стандартів якості;

– конкуренція: активність конкурентів, вихід на ринок нових гравців чи продукту;

– соціальні фактори: зміни у споживчих вподобаннях, поведінці клієнтів чи тенденціях ринку праці;

– глобалізація: інтеграція на міжнародні ринки та необхідність адаптації до глобальних стандартів;

2. внутрішніми факторами:

– застарілі процеси: неефективність поточних методів роботи, низька продуктивність чи зростання витрат;

– стратегічні зміни: перегляд місії або ключових цілей підприємства;

– організаційні зміни: реорганізація, зміни в структурі управління або корпоративній культурі;

– лідерські зміни: зміна керівництва, яке може впроваджувати нові підходи до управління;

– кризи: фінансові труднощі, репутаційні загрози або несподівані надзвичайні ситуації.

У науковій літературі для пояснення причин (джерел) організаційних змін виокремлюють три теорії (рис. 2).



Рис. 2. Теорії та підходи пояснення причин змін

Джерело: побудовано авторами на основі [23]

Безперечно, якщо зміни спровоковані внутрішніми чинниками, то їх можливо спланувати, ретельно підготуватися до впровадження, залучити персонал та мінімізувати опір (у разі його виникнення), іншими словами – керівництво усвідомило необхідність змін, готове їх впроваджувати і намітило певні кроки у їх реалізації. Проте більшою мірою зміни бувають спровоковані саме зовнішніми чинниками і необхідність їх впровадження на підприємстві є відповіддю керівництва на зовнішні виклики і тут вирішальну роль відіграє швидкість реакції керівництва та розробка відповідного плану/програми впровадження змін задля нейтралізації загроз / найповнішої реалізації можливостей, що з'явилися у зовнішньому середовищі – чи-то прямого впливу (нові чи наявні конкуренти, постачальники, товари-субститути тощо), чи-то непрямого впливу (політичні, економічні, технологічні, соціальні та ін. чинники).

Якщо розглядати умови діяльності більшості українських підприємств протягом останніх п'яти років (Covid-19, а потім і війна, розв'язана росією), то управління змінами на підприємствах в більшій мірі полягало якраз в їхній адаптації до роботи в нових умовах за рахунок впровадження нових технологій, процедур, форм організації роботи персоналу, необхідності доповнення існуючої організаційної культури новими елементами або ж зміни організаційної структури та, навіть, релокації бізнесу. В умовах війни процес управління змінами набуває особливого значення, оскільки конфлікти та війна призводять до глобальних змін в економічній, соціальній і політичній сферах. Підприємства як

приватної форми власності, так і державної, повинні швидко адаптуватися до нестабільних умов, що включають безпекові ризики, економічні труднощі, зниження кадрового потенціалу (за рахунок міграції працездатного населення жіночої статі та частини чоловічої статі, мобілізації працівників чоловічої статі, передчасної смерті/загибелі населення працездатного віку внаслідок ракетних обстрілів) та зовнішні загрози. Від ефективного управління змінами залежить виживання та стійкість підприємств у кризових ситуаціях.

Війна часто супроводжується швидким зсувом політичних, економічних і соціальних умов. Невизначеність щодо майбутнього, зміни в правовій системі, загроза для здоров'я і життя людей, необхідність термінового реагування на зовнішні та внутрішні виклики змушують підприємства застосовувати гнучкі стратегії управління змінами. Традиційні моделі управління, які працюють в умовах стабільності, можуть не спрацьовувати в умовах війни, що потребує миттєвих і адаптивних рішень.

Війна змушує підприємства змінювати свої структури та процеси. Для того, щоб забезпечити ефективність управління змінами, організаційна структура повинна бути максимально гнучкою. Важливою є здатність до швидкої переорієнтації ресурсів, управлінських кадрів та процесів для забезпечення безпеки, виробництва, поставок та виконання інших життєво важливих функцій. В даному випадку на перший план виходить адаптивне управління як концепція адаптації до ведення бізнесу в умовах війни. Як зазначають В. Сусіденко, О. Болманенко та Г. Хащініна, «адаптивне управління є одним із найважливіших підходів до керування організаціями в умовах нестабільності та швидких змін, особливо в умовах воєнного стану» [24]. Підхід базується на гнучкості, швидкості реакції та здатності підприємства змінювати свої стратегії відповідно до нових реалій.

Важливим інструментом для збереження комунікації та забезпечення функціонування підприємства можуть стати інформаційні технології. Впровадження нових цифрових технологій, використання систем для моніторингу ситуації, автоматизації процесів і організації віддаленої роботи дозволяє знизити ризики, пов'язані з фізичними загрозами. В умовах війни ресурси часто обмежені і їх ефективний розподіл стає важливим аспектом управління змінами. Саме тому необхідно чітко визначати пріоритети для підтримки основних напрямів діяльності, збереження ключових компетенцій та функцій підприємства.

Моделі управління змінами, які слід використовувати в умовах війни, наведемо в табл. 1.

Таблиця 1

Можливі до використання в умовах війни моделі управління змінами

Модель	Опис	Переваги та застосування в умовах війни
Модель Дж. Коттера (8 етапів змін)	Модель, що включає етапи від створення відчуття терміновості до інтеграції змін в культуру підприємства.	Допомагає створити стратегію змін і залучити лідерів до процесу змін.
Модель ADKAR	Орієнтована на індивідуальні зміни та включає п'ять етапів: усвідомлення, бажання, знання, здатність, підтримка.	Призначена для полегшення адаптації співробітників в кризових умовах.
Модель стійкості (Resilience)	Оцінювання та управління ризиками з фокусом на підтримку функціонування підприємства.	Допомагає підприємствам адаптуватися до змін і стати стійкими до криз.
Модель кризового управління	Включає підготовку, швидке реагування та відновлення після кризових ситуацій.	Ефективно працює в умовах обмеженого часу і ресурсів для збереження функціональності.
Модель ланцюга поставок (Supply Chain Management)	Модель, що забезпечує гнучкість та безперервність ланцюга поставок в умовах криз.	Використовується для збереження стабільності у постачаннях та логістиці.

Джерело: сформовано авторами

Застосування моделей управління змінами, таких як модель Дж. Коттера, ADKAR та стійкості, дозволяє підприємствам оперативно реагувати на зміни, зберігати ефективність, підтримувати мотивацію працівників і мінімізувати ризики. Розглянемо їх детальніше:

1. Модель Дж. Коттера (John Kotter's 8-Step Change Model) передбачає 8 етапів, через які підприємство повинне пройти для успішного впровадження змін. В умовах війни ця модель може бути адаптована для швидких змін та оптимізації ресурсів. Зокрема, такі етапи, як «створення відчуття терміновості» та «формування коаліції лідерів» можуть бути особливо важливими для забезпечення своєчасного реагування.

2. Модель ADKAR (Prosci's ADKAR Model) фокусується на індивідуальних змінах, що є критично важливим у війні, де кожен працівник підприємства може переживати стрес чи змінювати свої звички в умовах кризової ситуації. Модель ADKAR включає п'ять етапів: усвідомлення необхідності змін, бажання змінювати, знання того, як здійснити зміни, здатність реалізувати зміни та підтримка змін на

тривалий період. Як зазначає О. Філонова, ця модель дозволяє з'ясувати причини невдач змін, ставлення персоналу до змін та рівень опору і виробити план для розвитку співробітників [25].

3. Модель управління змінами за допомогою ланцюга поставок (Supply Chain Management Model). В умовах війни ланцюги поставок можуть бути порушені або ускладнені. Тому важливо звертати увагу на гнучкість постачання, здатність швидко адаптуватися до нових умов, а також безпеку процесів поставок. Це потребує особливого підходу до управління змінами у сфері логістики та постачання.

4. Модель стійкості (Resilience Model). В умовах війни моделі, орієнтовані на стійкість, стають необхідними для мінімізації наслідків несприятливих факторів та швидкої адаптації підприємства до змін. Моделі стійкості орієнтовані на управління ризиками, забезпечення безпеки, підтримку морального духу та фізичних умов для безперервної діяльності підприємства навіть в умовах змін.

5. Модель кризового управління (Crisis Management Model). В умовах війни необхідно звертати увагу на кризове управління, яке допомагає підприємству адаптуватися до непередбачуваних ситуацій. Кризове управління передбачає швидку і злагоджену реакцію на загрози, виявлення критичних точок та ресурсів для мінімізації збитків. Застосування цієї моделі дозволяє підприємству швидко реагувати на кризи та відновлювати свою діяльність після завданих збитків.

Загалом можна констатувати, що управління змінами в сучасних умовах створює такі можливості:

1. Адаптація до зовнішніх викликів: у динамічному середовищі підприємству потрібно швидко реагувати на зміни, щоб залишитися конкурентоспроможним.

2. Покращення внутрішніх процесів: управління змінами завдяки оптимізації роботи, зниження витрат і підвищення продуктивності.

3. Зниження ризиків: структурований підхід до змін допоможе мінімізувати негативні наслідки, такі як опір персоналу або збої в роботі.

4. Забезпечення стійкого розвитку: зміни сприяють оновленню стратегії, вдосконаленню продукції та послуг, розширенню ринків.

5. Утримання та залучення талантів: сучасні працівники цінують інноваційні та гнучкі підприємства, здатні до змін.

6. Відповідність ринковим вимогам: управління змінами забезпечує підприємству можливість відповідати новим стандартам і потребам клієнтів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, зміни є невід'ємною частиною діяльності підприємств, а ефективне управління ними дозволяє не лише долати виклики, але й використовувати їх як можливості для зростання та розвитку. Проведене дослідження дало змогу сформулювати власне бачення поняття «управління змінами на підприємстві» й довести необхідність та його затребуваність в умовах швидкозмінного середовища та постійних викликів. Розглянуті моделі управління змінами можуть бути застосовані керівництвом підприємства задля успішного проходження кризових ситуацій та забезпечення ефективності діяльності навіть в умовах війни.

Література

1. Гавловська Н., Семенченко В., Яблонський Т., Гуменна Е. Теоретичний базис управління змінами в організації. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2023. № 2. С. 161-166.

2. Гайдей О. О. Управління змінами на підприємстві. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2012. № 3(19). С. 71-75.

3. Дмитрієв І. А., Курилова Н. М. Визначення поняття управління змінами, як основної складової діяльності сучасного підприємства. URL: https://api.dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/cb151c58-2c70-4fd3-bb57-1ba533b112b4/content (дата звернення: 03.11.2024).

4. Мельник С., Коць Д. Характеристика сутності управління змінами на підприємстві. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 51. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-29.

5. Покотило Т. В. Управління організаційними змінами як складова забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Економіка та суспільство*. 2020. Випуск № 22. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-91.

6. Порудєєва Т. В., Кишковська О. Л., Скрипник К. М. Теоретичні основи управління змінами на підприємствах. *Економіка та суспільство.* 2018. Випуск № 19. С. 568-572. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-88.

7. Приймак Н. Дихотомія управління змінами та його роль у діяльності підприємств. URL: https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/57/603.pdf (дата звернення: 03.11.2024).

8. Рябцев В. А., Козенков Д. Є., Альошина Т. В. Управління змінами як необхідний елемент розвитку промислового підприємства. *Економічний вісник.* 2023. № 1. С. 122-132.

9. Тимків О. Сутність та зміст управління змінами в діяльності підприємств. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск № 59. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-156.

10. Кужда Т. Етапи успішного управління організаційними змінами на підприємстві. *Галицький економічний вісник.* 2013. № 2(41). С. 66-72.

11. Стецiв С. Р. Сутність та етапи управління змінами на підприємстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2011. № 714. С. 155-161.

12. Буднік М. М., Іванова Я. Ю. Підходи та моделі управління змінами на підприємстві. *Бізнес Інформ*. 2020. № 10. С. 370-376. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-370-376.

13. Запухляк І. Б., Зелінська Г. О., Побігун С. А. Підходи, методи та інструменти управління змінами в системі управління розвитком підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2018. Випуск 23. С. 204-209. URL: http://global-national.in.ua/archive/23-2018/41.pdf (дата звернення: 04.11.2024).

14. Тарасюк О. В. Управління змінами в організації: основні концепції та моделі. URL: https://www.researchgate.net/publication/382936070_Upravlinna_zminami_v_organizacii_osnovni_koncepcii_ta_modeli/ (дата звернення: 04.11.2024).

15. Пріб К. А. Формування системи управління змінами на підприємстві. *Інтелект XXI.* 2014. № 2. С. 119-126.

16. Декалюк О., Федоришина Л., Федоришин Ю. Побудова ефективної системи управління змінами на підприємстві шляхом підвищення вартості людського капіталу. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2023. № 6. С. 89-94.

17. Kudray L. M., Kleiner B. H. Global trends in managing change. *Industrial Management.* 1997. № 3. P. 14-22.

18. Reiss M. Change Management. Books on Demand, 2012. 356 p.

19. Passenheim O. Change Management. Copenhagen : Ventus Publishing ApS, 2010. 50 p.

20. Гринько Т. В., Гвініашвілі Т. З. Методологічні підходи до класифікації змін на підприємстві. *Бізнес Інформ.* 2015. № 11. С. 39-44.

21. Гринько Т. В. Управління змінами на підприємствах – необхідна умова забезпечення їх розвитку. *Бізнес Інформ*. 2013. № 10. С. 247-252.

22. Гарафонова О. І. Управління змінами: концептуальні засади та стратегічний підхід до їх реалізації. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка.* 2013. Вип. 4. С. 122-128.

23. Пічугіна Т.С. Управління змінами : навчальний посібник. Харків : ХДУХТ, 2017. 226 с.

24. Сусіденко В., Болманенко О., Хащініна Г. Управління змінами в організаціях: підходи та інструменти в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск № 65. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-130.

25. Філонова О. Моделі управління змінами. *IntelTech.* 2015. URL: https://inteltech.com.ua/uk/blogs/modely-upravlenyya-yzmenenyyamy (дата звернення: 06.11.2024).

References

1. Havlovska, N., Semenchenko, V., Yablonskyi, T. and Humenna, E. (2023), “Theoretical basis of change management in an organization”, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky,* no. 2, pp. 161-166.

2. Haidei, O.O. (2012), “Change management in the enterprise”, *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu,* no. 3(19), pp. 71-75.

3. Dmytriiev, I.A. and Kurylova, N.M. “Definition of the concept of change management as a key component of the activities of a modern enterprise”, available at: https://api.dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/cb151c58-2c70-4fd3-bb57-1ba533b112b4/content (access date November 03, 2024).

4. Melnyk, S. and Kots, D. (2023), “Characteristics of the essence of change management in an enterprise”, *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 51, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-29.

5. Pokotylo, T.V. (2020), “Organizational change management as a component of ensuring the competitiveness of an enterprise”, *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 22, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-91.

6. Porudieieva, T.V., Kyshkovska, O.L. and Skrypnyk, K.M. (2028), “Theoretical foundations of change management in enterprises”, *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 19, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-88.

7. Pryimak, N. “The dichotomy of change management and its role in enterprise operations”, available at: https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/57/603.pdf (access date November 03, 2024).

8. Riabtsev, V.A., Kozenkov, D.Ye. and Aloshyna, T.V. (2023), “Change management as a necessary element of industrial enterprise development”, *Ekonomichnyi visnyk*, no. 1, pp. 122-132.

9. Tymkiv, O. “The essence and content of change management in enterprise activities”, *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 59, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-156.

10. Kuzhda, T. (2013), "Stages of successful organizational change management in an enterprise", *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 2(41), pp. 66-72.

11. Steshiv, S.R. (2011), "The essence and stages of change management in an enterprise", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 714, pp. 155-161.

12. Budnik, M.M. and Ivanova, Ya.Yu. (2020), "Approaches and models of change management in the enterprise", *Biznes Inform*, no. 10, pp. 370-376, DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-370-376.

13. Zapukhliak, I.B., Zelinska, H.O. and Pobihun, S.A. (2018), "Approaches, methods and tools for managing changes in the enterprise development management system", *Hlobalni ta natsionalni problem ekonomiky,* Issue 23, pp. 204-209, available at: http://global-national.in.ua/archive/23-2018/41.pdf (access date November 04, 2024).

14. Tarasiuk, O.V. "Change management in an organization: basic concepts and models", available at: https://www.researchgate.net/publication/382936070_Upravlinna_zminami_v_organizacii_osnovni_koncepcii_ta_modeli/ (access date November 04, 2024).

15. Prib, K.A. (2014), "Formation of a change management system at the enterprise", *Intelekt XXI*, no. 2, pp. 119-126.

16. Dekaliuk, O., Fedoryshyna, L. and Fedoryshyn, Yu. (2023), "Building an effective change management system in the enterprise by increasing the value of human capital", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Ekonomichni nauky",* no. 6, pp. 89-94.

17. Kudray, L.M. and Kleiner, B.H. (1997), "Global trends in managing change", *Industrial Management,* no. 3, pp. 14-22.

18. Reiss, M. (2012), Change Management, Books on Demand, UK, 356 p.

19. Passenheim, O. (2010), Change Management, Ventus Publishing ApS, Copenhagen, Denmark, 50 p.

20. Hrynko, T.V. and Hviniashvili, T.Z. (2015), "Methodological approaches to classifying changes in an enterprise", *Biznes Inform*, no. 11, pp. 39-44.

21. Hrynko, T.V. (2013), "Change management in enterprises is a necessary condition for ensuring their development", *Biznes Inform*, no. 10, pp. 247-252.

22. Harafonova, O.I. (2013), "Change Management: Conceptual Frameworks and a Strategic Approach to Their Implementation", *Naukovyi visnyk Chernihivskoho derzhavnoho instytutu ekonomiky I upravlinnia. Seriia 1: Ekonomika,* Iss. 4, pp. 122-128.

23. Pichuhina, T.S. (2017), *Upravlinnia zminamy* [Change management], tutorial, KhDUKhT, Kharkiv, Ukraine, 226 p.

24. Susidenko, V., Bolmanenko O. and Khashchinina, H. (2024), "Change management in organizations: approaches and tools in conditions of martial law in Ukraine", Ekonomika ta suspilstvo, Issue no. 65, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-130.

25. Filonova, O. (2015), "Change management models", *InteITech,* available at: https://inteltech.com.ua/uk/blogs/modely-upravlenyya-yzmenenyyamy (access date November 06, 2024).

Федоришина Л.М., Декалюк О.В., Чабан С.Р.

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЯК ВИМОГА ЧАСУ ТА ЗУМОВЛЕНА НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Мета. Обґрунтування теоретичних засад процесу управління змінами на підприємстві та окреслення його особливостей і необхідності в сучасних умовах.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: аналізу, монографічний, абстрактно-логічний, узагальнення – для вивчення сутності поняття «управління змінами» різними авторами та формування власного бачення його сутності, для опису особливостей процесу управління змінами в умовах війни; табличний, графічний – для наочного представлення сутності наявних теорій та підходів пояснення причин змін, а також можливих моделей управління змінами в сучасних умовах.

Результати дослідження. Актуалізовано необхідність управління змінами на підприємстві в сучасних умовах. Розглянуто тлумачення поняття «управління змінами» зарубіжними та вітчизняними авторами та сформовано власне визначення. Встановлено, що управління змінами в умовах війни є надзвичайно складним і відповідальним процесом, що вимагає використання специфічних моделей і стратегій. Цей процес включає адаптацію до швидкозмінюваного середовища, забезпечення психологічної підтримки співробітників, гнучкість організаційних структур і ефективне використання технологій. Наведено моделі управління змінами, що можуть бути використані керівництвом українських підприємств в умовах війни. Зокрема, такі моделі управління змінами, як модель Дж. Коттера, ADKAR, моделі стійкості та кризового управління, є корисними інструментами для того, щоб підприємства могли успішно пережити кризові ситуації та забезпечити свою діяльність навіть в умовах війни.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку дослідження сутності поняття «управління змінами на підприємстві», яке в авторському тлумаченні слід розглядати

як систематичний процес планування, впровадження, моніторингу та закріплення змін у діяльності підприємства, спрямований на адаптацію до зовнішніх умов та внутрішніх викликів, підвищення ефективності діяльності, забезпечення конкурентоспроможності та стійкості підприємства в швидкозмінному середовищі. Доведено, що управління змінами на підприємстві в умовах війни є скоріше не потребою, а зумовленою необхідністю і вимогою часу; окреслено особливості такого управління.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження можуть стати підґрунтям подальших наукових розвідок стосовно пошуку шляхів удосконалення процесу управління змінами на підприємствах в умовах воєнного стану, враховуючи галузеву специфіку та напрями діяльності.

Ключові слова: зміни, підприємство, управління змінами, швидкозмінне середовище, війна, причини змін, джерела змін, моделі управління змінами.

Fedoryshyna L.M., Dekaliuk O.V., Chaban S.R.

MANAGEMENT OF CHANGES AT THE ENTERPRISE AS A REQUIREMENT OF THE TIME AND NECESSITY IN THE CONDITIONS OF AN UNSTABLE ENVIRONMENT

Purpose. The aim of the article is to substantiate the theoretical foundations of the process of change management at the enterprise and outline its features and necessity in modern conditions.

Methodology of research. The following research methods are used to achieve such purpose: analytical, monographic, abstract and logical, generalization – to study the essence of the concept of “management of changes” by various authors and to form one's own vision of its essence, to describe the features of the change management process in wartime; tabular, graphical – to clearly present the essence of existing theories and approaches to explaining the causes of changes, as well as possible models of change management in modern conditions.

Findings. The need for change management at the enterprise in modern conditions is actualized. The interpretation of the concept of “management of changes” by foreign and domestic authors is considered and its own definition is formed. It is established that change management in wartime is an extremely complex and responsible process that requires the use of specific models and strategies. This process includes adaptation to a rapidly changing environment, providing psychological support for employees, flexibility of organizational structures and effective use of technologies. Change management models that can be used by the management of Ukrainian enterprises in wartime are presented. In particular, such change management models as the J. Kotter model, ADKAR, resilience and crisis management models are useful tools for enterprises to successfully survive crisis situations and ensure their activities even in wartime.

Originality. There was further development of the study of the essence of the concept of “management of changes at the enterprise”, which in the author's interpretation should be considered as a systematic process of planning, implementing, monitoring and consolidating changes in the activities of the enterprise, aimed at adapting to external conditions and internal challenges, increasing the efficiency of activities, ensuring the competitiveness and sustainability of the enterprise in a rapidly changing environment. It is proved that change management at the enterprise in wartime is rather not a need, but a necessity and requirement of the time; the features of such management are outlined.

Practical value. The results of the conducted research can be the basis for further research into the regarding of finding ways to improve the change management process at enterprises under martial law, taking into account industry specifics and areas of activity.

Key words: changes, enterprise, change management, rapidly changing environment, war, causes of change, sources of change, change management models.

УДК 631.11 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.9**
JEL Classification: G32, O13

Сас Л.С.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Кузьмін Т.Л.,
д-р філософії (PhD), асистент кафедри обліку і оподаткування,
Каліцун Ю.Є.,
здобувач* третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
«доктор філософії» за спеціальністю 051 Економіка,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Sas L.S.,
dr.sc.(econ.), prof.,
professor at the department of accounting and taxation,
Kuzmin T.L.,
PhD, assistant at the department of accounting and taxation,
Kalitsun Yu.Ye.,
postgraduate student of specialty 051 Economics,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

FEATURES OF THE FORMATION OF FINANCIAL RESOURCES IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Одним з ключових завдань управління фінансовими ресурсами є визначення оптимального співвідношення між власним та залученим капіталом у господарських суб'єктах, а також забезпечення ефективного їх використання, зокрема, враховуючи вартість залучених коштів. Рівень ефективності та обсяги виробничої діяльності підприємств визначають склад і величину фінансових ресурсів, а їх управління безпосередньо впливає на економічний розвиток. Тому для сучасних підприємств важливим є пошук фінансових джерел, їх ефективне управління та забезпечення раціонального використання фінансових ресурсів.

Для досягнення оптимального використання фінансових ресурсів підприємства повинні активно розвивати внутрішні механізми контролю та аналізу фінансових потоків, що дозволяє знижувати витрати та максимізувати прибутковість. Водночас важливо правильно оцінювати зовнішні можливості фінансування, зокрема шляхом залучення інвестицій, кредитних ресурсів чи грантів, що сприяє розвитку інфраструктури та інновацій. В умовах глобалізації та економічної нестабільності ефективне управління фінансами стає ключовим фактором для підтримки сталого розвитку та адаптації до швидко змінюваного ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств висвітлені в наукових працях наступних вчених: Василик О. [1], Лайко П. та Мних М. [2], Опарін В. [3], Поддєрьогін А. [4], Романенко О. [5] та ін.

Так, Василик О. розглядає фінансові ресурси як грошові накопичення і доходи, що формуються під час розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту. Ці ресурси акумулюються в відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення та задоволення інших суспільних потреб [1, с. 56].

За думкою Лайка П. та Мниха М., фінансові ресурси є сукупністю грошових коштів, що існують у фондовій, не фондовій або матеріальній формі, і призначені для виконання зобов'язань, покриття поточних витрат та витрат на забезпечення розширеного відтворення [2, с. 94].

Опарін В. трактує фінансові ресурси як загальну суму коштів, що інвестуються в основні та оборотні активи підприємства. Він підкреслює, що ці ресурси визначають фінансові можливості підприємства, тобто його здатність здійснювати витрати з метою отримання прибутку [3, с. 81].

* *Науковий керівник: Сас Л.С. – д-р екон. наук, професор*

Поддєрьогін А. розглядає фінансові ресурси як грошові кошти, що знаходяться в розпорядженні підприємства, включаючи як грошові фонди, так і ту частину коштів, яка використовуються у вигляді нефондових активів. Основними джерелами цих ресурсів є як власні, так і залучені кошти підприємства [4, с. 93].

Романенко О. визначає фінансові ресурси як матеріальне відображення фінансових відносин між суб'єктами господарювання. Це зібрані підприємством грошові кошти з різних джерел, які надходять в господарський обіг і використовуються для покриття його потреб [5, с. 79].

Наукові роботи зазначених дослідників стали основою для вивчення питання формування фінансових ресурсів. Проте досі залишаються нерозв'язаними численні питання щодо особливостей формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, що вимагають подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття особливостей формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, зокрема, виокремлення принципів та аналіз факторів, що впливають на їх утворення, а також виділення характерних рис їх формування та використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування фінансових ресурсів є однією з ключових складових успішного розвитку сільськогосподарських підприємств. В умовах сучасної економіки, яка характеризується високою конкуренцією, змінами в законодавчому середовищі та коливаннями ринкових цін, ефективне управління фінансами стає основою стабільності та зростання підприємств. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств включають різноманітні джерела коштів, які забезпечують виробничу діяльність, модернізацію, впровадження новітніх технологій та забезпечення сталого розвитку. Важливість правильного формування цих ресурсів визначається тим, що від їх доступності та ефективного використання залежить не лише економічне благополуччя підприємства, а й його конкурентоспроможність.

При формуванні фінансових ресурсів сільськогосподарського підприємства виникають такі види фінансових відносин:

– між власником та сільськогосподарським підприємством;
– між сільськогосподарським підприємством та його власником;
– між підприємством і іншими організаціями та установами;
– між працівниками та сільськогосподарським підприємством [6, с. 505].

Особливістю цих відносин є те, що рух фінансових коштів здебільшого здійснюється від власника фінансових ресурсів до підприємства або від підприємства до власника фінансових ресурсів. Цей процес забезпечує безперервний оборот коштів, необхідних для покриття витрат, розвитку виробничих потужностей та досягнення фінансових цілей підприємства.

Використання фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами включає як внутрішні, так і зовнішні фінансові зв'язки. Основна відмінність між внутрішніми та зовнішніми джерелами фінансових ресурсів полягає в тому, що на початкових етапах розвитку підприємство здебільшого формує свої фінанси за рахунок зовнішніх джерел. На етапі початкового накопичення фінансових ресурсів важливу роль серед зовнішніх джерел відіграє додатковий пайовий або акціонерний капітал [7, с. 366]. До зовнішніх джерел залучення фінансів для підприємства відносяться довгострокові та поточні зобов'язання.

Надмірна залежність від зовнішніх джерел може негативно вплинути на фінансову стійкість підприємства. Ефективне управління фінансовими ресурсами підприємства та їх формування забезпечується реалізацією таких принципів:

– комплексний підхід до прийняття фінансових рішень;
– підвищення ефективності фінансового управління;
– інтеграція системи фінансового управління на підприємстві;
– оптимізація джерел фінансування;
– орієнтація на фінансову стратегію розвитку підприємства;
– адаптація методів прийняття фінансових рішень.

При формуванні фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств надзвичайно важливим є досягнення збалансованості та встановлення оптимального співвідношення між різними джерелами їх формування. Склад власних та залучених фінансових ресурсів у підприємствах сільського, лісового та рибного господарства за період 2019 р. по 2023 р. зазнали змін (табл. 1).

Аналіз динаміки зміни фінансових ресурсів підприємств сільського, рибного та лісового господарств України за 2019–2023 рр. показує стійке зростання загальної суми фінансових ресурсів, що збільшилися на 1665,6 млрд грн, досягнувши 5266 млрд грн у 2023 році. Власні фінансові ресурси підприємств також демонструють позитивну тенденцію, зокрема, нерозподілений прибуток суттєво зріс, що свідчить про поліпшення фінансових результатів. У той же час, залучені фінансові ресурси, зокрема короткострокові кредити банків, продовжують зростати, хоча їх приріст не такий значний, як у випадку власних ресурсів. Загалом, фінансовий стан підприємств аграрного сектора за досліджуваний період покращився, що вказує на стабільність і зростання цього сегменту економіки.

Таблиця 1

Динаміка зміни фінансових ресурсів підприємств сільського, рибного та лісового господарств України, млрд грн

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення 2023/2019, +/-
Підприємства сільського, рибного та лісового господарств						
Фінансові ресурси, в т.ч.:	3600,4	3857,9	4659,6	4606,8	5266	1665,6
Власні	3092,8	3339,8	4111,3	3975,9	4612,3	1519,5
з них: нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-356,6	-205,3	533,2	138,8	280,2	636,8
Залучені	507,6	518,1	548,3	630,9	653,7	146,1
з них: короткострокові кредити банків	52,4	56,3	55,2	88,3	78,7	26,3
Підприємства, всього						
Фінансові ресурси, в т.ч.:	8925	9954,9	10753,7	11488,9	12711	3786
Власні	522,8	612,3	796,6	810,2	876,8	354
з них: нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	376,9	458,5	635,5	646,7	699,3	322,4
Залучені	8402,2	9342,6	9957,1	10678,7	11834,2	3432
з них: короткострокові кредити банків	458,7	463,8	464,3	532,2	503,8	45,1

Джерело: сформовано авторами на основі [8]

Підприємства сільського, лісового та рибного господарства мають дещо кращу ситуацію щодо обсягу власних фінансових ресурсів, проте все ж спостерігається тенденція до збільшення частки залучених ресурсів. Тому можна зробити висновок, що ці галузі мають значну потребу в державних дотаціях та пільгах. Цю тенденцію підтверджує і структура фінансових ресурсів підприємств сільського, рибного та лісового господарств України (рис. 1), яка демонструє зменшення частки власних коштів, що, своєю чергою, веде до зниження можливостей для рефінансування діяльності, погіршення матеріальної бази та ускладнює процес розширеного відтворення.

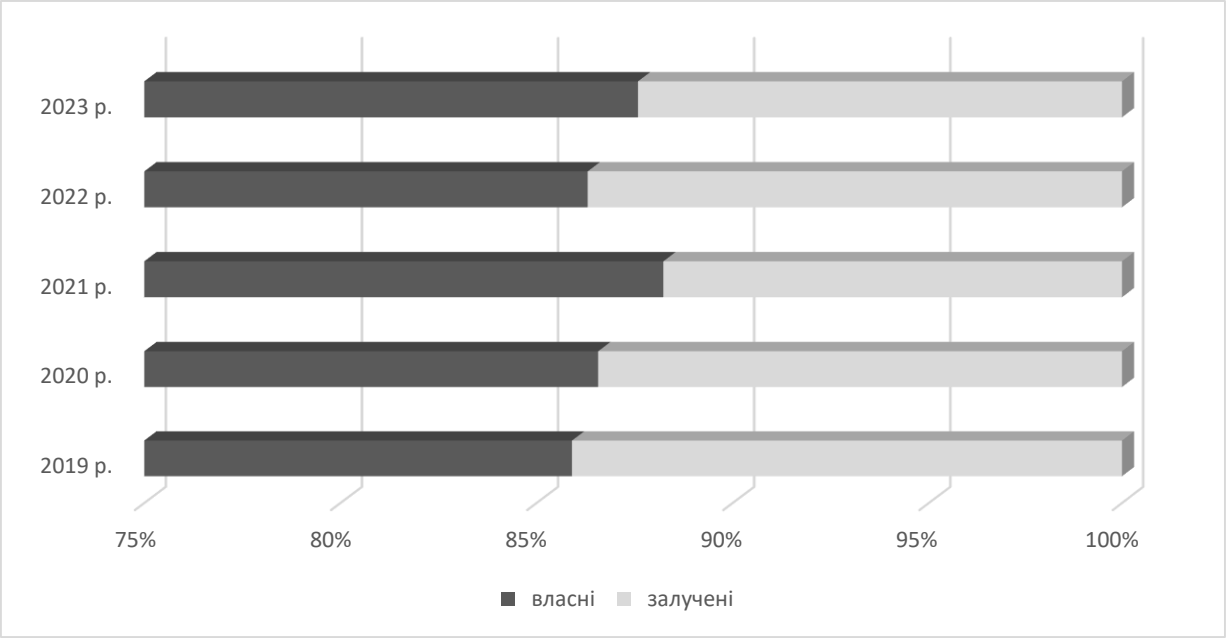


Рис. 2. Динаміка структури фінансових ресурсів підприємств сільського, рибного та лісового господарств України, %

Джерело: сформовано авторами на основі [8]

Діяльність сільськогосподарських підприємств має низку особливостей, які безпосередньо впливають на його діяльність. Тому важливо виділити кілька характерних рис формування та використання фінансових ресурсів у цій галузі: сезонність виробництва, тривалість виробничого циклу, потреба в кредитних ресурсах, оренда земельних ділянок, а також специфічні правила формування і використання фінансів. Крім того, існує велика кількість чинників, що впливають на фінансове

забезпечення сільськогосподарських підприємств, а саме: природні, організаційні, технологічні та економічні [9, с. 40].

Природно-кліматичний фактор визначається сезонністю виробництва, коливаннями в урожайності, залежністю від погодних умов та використанням земельних ресурсів як основного засобу виробництва. Сезонність виробництва є основною характеристикою аграрного сектора, адже основні етапи роботи – посів, обробка, збір урожаю – здійснюються в межах певних періодів року. Це створює необхідність у значних фінансових ресурсах саме в ці сезони, коли витрати найбільші. Оскільки сільське господарство вкрай залежить від природних умов, зміни в погоді, такі як засухи, повені або невчасні заморозки, можуть суттєво вплинути на врожайність. Окрім того, основним активом сільськогосподарських підприємств є земля, і доступ до неї визначає обсяг виробництва. Власність чи оренда земельних ділянок має величезне значення, адже питання ефективного землекористування може як сприяти росту виробництва, так і ставати перешкодою через юридичні проблеми, спори чи нераціональне використання [10, с. 112].

Організаційний фактор включає тривалий час між виробництвом та реалізацією продукції, оренду активів, високий рівень ризику, значну тривалість виробничого циклу та труднощі зі збутом продукції. В організаційному аспекті сільськогосподарські підприємства стикаються з рядом унікальних проблем, які безпосередньо впливають на фінансову стабільність. Однією з таких особливостей є тривалий період між виробництвом і реалізацією продукції. Збір урожаю та його подальша реалізація зазвичай відбуваються через кілька місяців після безпосереднього виробництва, що вимагає значних фінансових резервів на покриття поточних витрат, таких як оплата праці, закупівля необхідних матеріалів, витрати на обробку та транспортування.

Технологічний фактор включає великі обсяги незавершеного виробництва, втрати частини вирощеної продукції, використання застарілих технологій та наявність складних для реалізації запасів. Технологічні інновації, хоча і є важливим чинником, що може підвищити продуктивність, потребують значних інвестицій. Витрати на модернізацію техніки, закупівлю сучасного обладнання, автоматизацію процесів і впровадження нових методів обробки ґрунту є великими, тому фінансове забезпечення таких заходів є важливим елементом розвитку агропідприємств. Відсутність сучасних технологій може не тільки знизити конкурентоспроможність підприємств на ринку, а й збільшити їх фінансові витрати, оскільки застосування застарілих технологій часто веде до більшої витрати ресурсів і часу.

Економічний фактор включає інфляційні коливання, недостатнє державне фінансування, високі відсоткові ставки за банківськими позиками, специфічні вимоги до застави, а також нерівномірність надходження та потреби у фінансових ресурсах. Інфляційні процеси впливають на витрати підприємств, особливо коли йдеться про ціни на сировину, добрива, енергоносії та інші ресурси, необхідні для виробничого процесу. Рівень інфляції часто спричиняє зростання витрат на виробництво, що ускладнює стабільність фінансів підприємства. Зміни в державній політиці щодо фінансування аграрного сектора можуть створювати додаткові труднощі, оскільки сільськогосподарські підприємства змушені адаптуватися до нових умов.

Важливим аспектом є також високі відсоткові ставки за банківськими кредитами, які становлять серйозну перешкоду для доступу до необхідного фінансування для сільськогосподарських підприємств, особливо малих і середніх. Ці підприємства, через свою менш стабільну фінансову ситуацію та більший ризик, часто стикаються з великими труднощами у залученні позик на вигідних умовах. Високі ставки роблять кредитування дорогим і менш привабливим, а також збільшують витрати на обслуговування боргу, що може знижувати загальну рентабельність підприємства.

Дані фактори формують унікальні особливості процесу формування та використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств порівняно з іншими галузями економіки. Вони повинні бути враховані при розробці фінансової стратегії та управлінні грошовими потоками сільськогосподарських підприємств [11, с. 89].

Звідси основні особливості формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств можна виділити таким чином:

1. Сезонність виробництва. В сільському господарстві значну частину ресурсів необхідно мобілізувати в періоди активної роботи (посівна, жнивна кампанія), що вимагає особливого підходу до фінансування в залежності від циклічності виробництва. Це створює потребу в розробці системи гнучкого фінансування, яке дозволяє підприємствам адаптуватися до змін у виробничих циклах. Особливо це стосується таких напрямків, як закупівля насіння, добрив, пального, а також наймання робочої сили, яке має пікові навантаження саме в періоди інтенсивних польових робіт. Завдяки сезонності, з одного боку, підприємства можуть планувати мобілізацію ресурсів для інтенсивної роботи, але з іншого боку – виникає необхідність у фінансуванні для забезпечення безперервності діяльності підприємства між етапами виробництва. Тому фінансування сільськогосподарських підприємств часто поєднується з плануванням гнучких кредитних ліній, лізингових програм та інших фінансових інструментів.

2. Висока залежність від природно-кліматичних умов. Зміни погодних умов можуть суттєво впливати на кількість та якість продукції, що потребує адаптації фінансових ресурсів до

непередбачуваних ситуацій. Нестабільність природного середовища може призвести до змін у врожайності та складі продукції, що, в свою чергу, викликає необхідність постійної корекції фінансових стратегій підприємства. Крім того, екстремальні погодні умови (посухи, повені, заморозки) можуть спричиняти додаткові витрати на відновлення та страхування. Враховуючи це, багато сільськогосподарських підприємств звертаються до агрострахування, яке є важливим елементом фінансового захисту. Цей інструмент дозволяє компенсувати частину витрат у разі негативного впливу погодних умов на врожай. Адаптація до змінних умов може включати також вкладення в розробку нових, більш стійких до несприятливих умов культур або зміну структури виробництва.

3. Використання власних та залучених коштів. Сільськогосподарські підприємства мають обмежені можливості для формування власних фінансових ресурсів, тому часто залучають кредити, дотації, субсидії та інші зовнішні джерела фінансування. Власні кошти зазвичай обмежені через високі витрати на закупівлю засобів виробництва, утримання працівників, обробку землі та інші потреби. Тому залучення зовнішніх джерел фінансування є ключовим для забезпечення стабільного функціонування підприємства. Зовнішнє фінансування може надходити у вигляді кредитів від банків, державних субсидій або грантів, а також від інвестиційних компаній. Для малого та середнього агробізнесу важливим є доступ до державних програм підтримки, які включають пільгові кредити, часткові компенсації за закупівлю техніки та технологій, а також прямі дотації на виробництво певних видів продукції.

4. Потреба в інвестиціях та державному фінансуванні. Через високу капіталомісткість галузі сільське господарство часто потребує значних інвестицій у техніку, технології та розвиток інфраструктури, що потребує ефективного залучення як власних, так і державних ресурсів. Інвестиції в модернізацію сільськогосподарського виробництва є необхідністю для підтримки конкурентоспроможності та підвищення ефективності. В умовах постійних змін на ринку, глобалізаційних викликів та зростання вимог до екологічної та економічної стійкості виробництва, підприємствам необхідно впроваджувати нові технології, системи автоматизації, а також будувати сучасну інфраструктуру для зберігання та транспортування продукції. Державне фінансування стає важливим для забезпечення економічної стабільності в сільському господарстві, особливо в періоди економічних труднощів або природних катаклізмів.

5. Специфіка формування фінансових потоків. Фінансові потоки в сільському господарстві мають нерівномірний розподіл, через що потрібне ефективне управління для уникнення дефіциту коштів в періоди між основними етапами виробництва. Це означає, що підприємства повинні мати чітке планування та стратегії для управління грошовими потоками, забезпечення ліквідності на протязі року. Часто в періоди між врожаями сільськогосподарські підприємства стикаються з тим, що доходи від реалізації продукції не співпадають із розподілом витрат. Це вимагає ретельного управління фінансами, використання короткострокових кредитів або запасів коштів для забезпечення безперебійної роботи. З іншого боку, оптимізація фінансових потоків дозволяє підприємствам використовувати додаткові ресурси для інвестицій в розвиток і модернізацію, підвищуючи довгострокову ефективність.

Для ефективного функціонування в умовах ринкової економіки підприємство повинно приділяти увагу всім аспектам своєї діяльності [12, с. 182]. Забезпечення належного фінансування різноманітних потреб підприємства, таких як виробничі, соціальні та інвестиційні, є однією з ключових складових його успіху. Формування оптимального набору джерел фінансових ресурсів для покриття цих потреб є важливим фактором стабільного розвитку організації та досягнення стратегічних цілей. Керівництво підприємства повинно детально вивчити та оцінити всі можливості залучення коштів, враховуючи їх доступність, вартість та ризики, з метою створення збалансованої фінансової структури, що найкраще відповідає специфіці діяльності та перспективах росту підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, можна зробити висновок, що фінансові ресурси є важливими для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств. Їх склад і обсяг значною мірою залежать від ефективності виробничих процесів та масштабів діяльності, при цьому наявність необхідних фінансових ресурсів і їх правильне управління є основою для стабільного економічного розвитку. Для успішної виробничої діяльності важливо мати достатні фонди та капітал, а збільшення частки власних коштів в структурі фінансування позитивно позначається на фінансових результатах та забезпечує стійкий розвиток підприємства.

Крім того, ефективне управління фінансовими ресурсами є також важливим для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, оскільки дозволяє знижувати витрати, підвищувати рентабельність та оптимізувати використання ресурсів. У той же час, стабільність і прозорість фінансової діяльності сприяють залученню додаткових інвестицій, що є важливим фактором для модернізації виробничих потужностей та розвитку інновацій. Урахування специфіки аграрного сектору та відповідне планування фінансування дозволяють підприємствам адаптуватися до змінюваних умов ринку та забезпечити сталий розвиток в умовах економічної нестабільності.

Література

1. Василик О. Теорія фінансів : підручник. Київ : НІОС, 2001. 416 с.

2. Лайко П., Мних М. Фінанси підприємств : підручник для студ. ВУЗів. Київ : Знання України, 2004. 428 с.

3. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : КНЕУ, 2005. 240 с.

4. Фінанси підприємств : підручник / кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогіна. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : КНЕУ, 2004. 546 с.

5. Романенко О. Р. Фінанси : підручник. Київ : ЦНЛ, 2006. 312 с.

6. Forecasting of net profit and and the area of land of private enterprises / Shelenko D., Matkovskyi P., Balaniuk I., Sas L., Malik M., Levandivskyi O., Humeniuk M. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. No. 4. P. 500-516.

7. Баланюк І. Ф., Сас Л. С., Кузьмін Т. Л., Смушак М. В. Цифрові технології обліково-аналітичного забезпечення та економічного контролю аутсорсингової й консалтингової діяльності підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип. 20. Том 1. С. 363-371.

8. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.11.2024).

9. Управлінські підходи в формуванні місцевого бюджету територіальної громади на основі податкових надходжень / Левандівський О. Т., Баланюк І. Ф., Сас Л. С., Смушак М. В., Гаврик О. Ю. *Агросвіт*. 2024. № 6. С. 37-43.

10. Balaniuk I.F., Ivaniuk T.L. Land reforms in Ukraine: history of conduct. *Ekonomika APK*. 2020. No. 1. P. 111-120.

11. Савків У. С., Кузьмін Т. Л. Удосконалення ведення бухгалтерського обліку та формування звітності в умовах цифрової економіки. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону.* 2023. Вип. 19. Т. 2. С. 87-95.

12. Формування обліку фінансових результатів у підприємствах / Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Іванюк Т. Л., Жовнір І. В., Банашкевич Т. П. *Вісник Прикарпатського університету*. *Економіка.* 2019. Вип. XIV. С. 179-186.

References

1. Vasylyk, O. (2001), *Teoriia finansiv* [Theory of Finance], textbook, NIOS, Kyiv, Ukraine, 416 p.

2. Laiko, P. and Mnykh, M. (2004), *Finansy pidpryiemstv* [Finance of Enterprises], high-school textbook, Znania Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 428 p.

3. Oparin, V.M. (2005), *Finansy (Zahalna teoriia)* [Finance (General Theory)], tutorial, 2nd ed., KNEU, Kyiv, Ukraine, 240 p.

4. Poddierohin, A.M. (Ed.) (2004), *Finansy pidpryiemstv* [Finance of Enterprises], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 546 p.

5. Romanenko, O.R. (2006), *Finansy* [Finance], textbook, TsNL, Kyiv, Ukraine, 312 p.

6. Shelenko, D., Matkovskyi, P., Balaniuk, I. et al. (2021), “Forecasting of net profit and the area of land of private enterprises”, *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development,* Vol. 43, no. 4, pp. 500-516.

7. Balaniuk, I.F., Sas, L.S., Kuzmin, T.L. and Smushak, M.V. (2024), “Digital technologies of accounting-analytical support and economic control in outsourcing and consulting activities of enterprises”, *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu,* Iss. 20, Vol. 1, pp. 363-371.

8. “Official Website of the State Statistics Service of Ukraine”, available at: https://www.ukrstat.gov.ua/ (access date November 20, 2024).

9. Levandivskyi, O.T., Balaniuk, I.F., Sas, L.S. et al. (2024), “Administrative approaches in the formation of the local budget of the territorial community on the base of tax revenues”, *Ahrosvit*, no. 6, pp. 37-43.

10. Balaniuk, I.F. and Ivaniuk, T.L. (2020), “Land reforms in Ukraine: history of conduct”, *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 111-120.

11. Savkiv, U.S. and Kuzmin, T.L. (2023), “Improvement of accounting and reporting in the conditions of the digital economy”, *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, Iss. 19, Vol. 2, pp. 87-95.

12. Balaniuk, I.F., Shelenko, D.I., Ivaniuk, T.L. et al. (2019), “Formation of accounting for financial results in enterprises”, *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Ekonomika,* Iss. XIV, pp. 179-186.

Сас Л.С., Кузьмін Т.Л., Каліцун Ю.Є.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Розкриття особливостей формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, зокрема, виокремлення принципів та аналіз факторів, що впливають на їх утворення, а також виділення характерних рис їх формування та використання.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств використовувалися наступні методи:

діалектичний метод наукового пізнання – для вивчення взаємозв'язків між різними джерелами фінансування підприємств та їх впливу на ефективність господарської діяльності; аналізу – для оцінки зміни фінансових ресурсів підприємств сільського, рибного та лісового господарств України; графічний – для візуалізації результатів дослідження; абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків та рекомендацій дослідження.

Результати дослідження. Досліджено особливості формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Визначено основні принципи управління фінансовими ресурсами підприємства та їх формування, а саме: комплексний підхід до прийняття фінансових рішень; підвищення ефективності фінансового управління; інтеграція системи фінансового управління на підприємстві; оптимізація джерел фінансування; орієнтація на фінансову стратегію розвитку підприємства; адаптація методів прийняття фінансових рішень. Проаналізовано склад фінансових ресурсів підприємств сільського, рибного та лісового господарств України за період 2019–2023 рр. Виокремлено чинники, що впливають на фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств: природні, організаційні, технологічні та економічні.

Наукова новизна результатів дослідження. Набули подальшого розвитку особливості формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, а саме: сезонність виробництва; висока залежність від природно-кліматичних умов; потреба в інвестиціях та державному фінансуванні; специфіка формування фінансових потоків. Ефективне формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств вимагає комплексного підходу, що включає оптимізацію джерел фінансування, врахування специфіки виробничого циклу та активне використання державної підтримки для забезпечення їх стабільного розвитку.

Практична значущість результатів дослідження. Доведено, що урахування зазначених особливостей формування фінансових ресурсів сприятиме досягненню ефективного їх використання. Отримані результати можуть бути корисними для сільськогосподарських підприємств у процесі їх господарської діяльності.

Ключові слова: фінансові ресурси, сільськогосподарські підприємства, джерела формування фінансових ресурсів, власні фінансові ресурси, залучені фінансові ресурси.

Sas L.S., Kuzmin T.L., Kalitsun Yu.Ye.

FEATURES OF THE FORMATION OF FINANCIAL RESOURCES IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to uncover the features of financial resource formation in agricultural enterprises, specifically highlighting the principles and analyzing the factors influencing their creation, as well as identifying the distinctive characteristics of their formation and utilization.

Methodology of research. The following methods were used in the study of financial resource formation in agricultural enterprises to achieve the set goal: dialectical method of scientific cognition – for examining the relationships between various sources of financing enterprises and their impact on the efficiency of economic activity; analysis – to assess the changes in the financial resources of agricultural, fisheries, and forestry enterprises in Ukraine; graphical method – for visualizing the research results; abstract and logical method – for formulating conclusions and recommendations of the study.

Findings. The features of financial resource formation in agricultural enterprises were studied. The main principles of financial resource management and their formation were identified, namely: a comprehensive approach to financial decision-making; improving the efficiency of financial management; integration of the financial management system at the enterprise level; optimization of funding sources; alignment with the financial strategy for enterprise development; and adaptation of methods for making financial decisions. The structure of financial resources for agricultural, fisheries, and forestry enterprises in Ukraine for the period from 2019 to 2023 was analysed. Factors influencing the financial provision of agricultural enterprises were identified, including natural, organizational, technological, and economic factors.

Originality. The features of financial resource formation in agricultural enterprises have further developed, namely: seasonality of production; high dependence on natural and climatic conditions; the need for investments and state funding; specificity of financial flow formation. Effective formation of financial resources for agricultural enterprises requires a comprehensive approach, which includes optimizing funding sources, taking into account the specifics of the production cycle, and actively utilizing government support to ensure their stable development.

Practical value. It has been proven that taking into account the aforementioned features of financial resource formation will contribute to their effective use. The obtained results can be useful for agricultural enterprises in the course of their economic activities.

Key words: financial resources, agricultural enterprises, sources of financial resource formation, own financial resources, attracted financial resources.

УДК 331.1:33 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.10**
JEL Classification: O1, O3

Крисоватий І.А.,
канд. екон. наук, доцент,
докторант кафедри підприємництва і торгівлі,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФЕНОМЕН ІННОВАЦІЙНОГО ПАРКУ В СУЧАСНІЙ УРБАНІСТИЦІ

Krysovatyi I.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
doctoral student at the department of entrepreneurship and trade,
West Ukrainian National University, Ternopil

THE PHENOMENON OF THE INNOVATION PARK IN MODERN URBANISM

Постановка проблеми. Розвиток сучасної економіки на макрорівні, на рівні окремих територій (громад) або суб'єктів підприємницької діяльності неодмінно пов'язаний з інноваціями та інноваційною діяльністю. Інноваційна діяльність є рушієм науково-технічного прогресу в економіці та інших сферах людського життя за рахунок впровадження нових наукових досягнень і технічних розробок, ефективних технологій, матеріалів, реалізації креативних ідей в культурі, мистецтві, ІТ-сфері та ін.

Інноваційна діяльність супроводжується значними витратами та характеризується високим ступенем ризику, однак без інноваційного розвитку сьогодні неможливо активізувати економічне та суспільне життя на окремо взятих територіях, в містах та інших населених пунктах. Недостатнє фінансування та стимулювання інноваційної діяльності породжує уповільнення їх розвитку, поступове згасання економічного життя або ймовірний занепад.

Означивши зміст концепції інноваційного парку та його сутність як інституційної платформи «міжсуб'єктної співпраці для забезпечення модернізації інноваційної інфраструктури…, яка, пожвавлюючи інноваційну активність підприємств, позитивно впливає на урбаністику» [7], доцільно визначитись з комплексним і цілісним явищем інноваційного парку, тобто його феноменом в контексті його впливу на урбаністику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення та розбудови інноваційної інфраструктури економіки країни усе частіше порушуються в наукових дослідженнях багатьох авторів. Зокрема, Т. Кублікова обґрунтовує важливість питання взаємозв'язків розвитку інноваційної інфраструктури з процесами диверсифікації економіки країни та підвищенням її ефективності [8]. О. Присвітла місцем концентрації уваги та наукових пошуків обрала функціонування наукових парків, зокрема, теоретичні засади їх формування, функції, місце та роль у становленні вітчизняної інноваційної економіки, особливості ефективної діяльності, наявні проблеми та шляхи їх вирішення [12]. О. Коваленко у своїх публікаціях зосереджує увагу на змісті технологічних парків, їх ролі у створенні інноваційної інфраструктури, класифікації технопарків та напрямів розбудови [6]. Д. Тищенко, Т. Франчук, Р. Захаров, І. Карпунін виділяють особливості створення та функціонування інноваційних парків в умовах формування та активного розвитку інформаційного простору, процесів та результатів взаємодії інноваційних парків з ІТ-сферою [15]. О. Зробок, І. Макалюк досліджують особливості та значення технологічних парків в процесах комерціалізації наукоємної продукції, вивчають зарубіжний досвід функціонування технопарків [4] та ін. Проте, попри низку досліджень сутності та основних засад функціонування різних елементів інноваційної інфраструктури, невирішеними залишаються питання ідентифікації місця інноваційних парків в урбаністиці та їх значення для розвитку міст, чим пояснюється актуальність цього дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження феномену інноваційного парку в урбаністиці, його мети, цілей, завдань, функцій та елементів інфраструктурного забезпечення функціонування, а також ролі у формуванні інноваційної екосистеми міста.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підходи до трактування організаційно-правової форми, суті та змісту функціонування інноваційного парку зазнали певних трансформацій, які чітко прослідковуються при вивченні проєктів Закону України «Про інноваційні парки» 2021 та 2022 років [13; 14]. Перший з них дає визначення інноваційного парку як господарського об'єднання, тобто сукупності юридично самостійних суб'єктів господарської діяльності, які об'єднуються для спільного провадження виробничої, наукової, комерційної та іншої діяльності; другий – розширює рамки

організаційно-правового «існування» інноваційного парку і доповнює їх, окрім господарських об'єднань, юридичними особами або групами юридичних осіб. Тобто, чітко виділяється правова форма інноваційного парку як самостійної юридичної особи, яка наділена усіма правами, обов'язками та відповідальністю відповідно до чинного законодавства.

Дискусійним, на нашу думку, є обмеження учасників інноваційного парку лише юридичними особами, адже, виходячи із сформульованої концепції інноваційного парку, носіями інноваційного потенціалу можуть бути й фізичні особи – підприємці, особливо представники ІТ-сфери, сфери освіти, відпочинку, закладів харчування, житлової інфраструктури, торгівлі та ін. Крім того, інноваційний парк передбачає участь у його діяльності різних суб'єктів ринку (і не тільки), у тому числі окремих фізичних осіб.

Інноваційний парк як інституційну платформу доцільно трактувати як майданчик для співпраці інституційних одиниць, які є економічними одиницями, здатними «від власного імені володіти активами, приймати зобов'язання, брати участь в економічній діяльності та вступати в операції з іншими одиницями» [10]. Інституційні одиниці включають дві групи: юридичні особи та фізичні особи (домашні господарства), які реалізують свій виробничий потенціал у формі функціонування фізичної особи – підприємця. Тому маємо підстави розглядати інноваційний парк як інституційну платформу міжсуб'єктної співпраці в більш широкому розумінні в частині його учасників, включаючи до їх складу фізичних осіб – підприємців. Це важливо з точки зору створення, розвитку та впливу інноваційного парку на урбаністику, оскільки в міській економіці частка фізичних осіб – підприємців є досить значною, а в деяких містах – переважаючою, що не може не враховуватись в контексті формування пулу резидентів інноваційного парку.

Мета створення інноваційного парку, на нашу думку, полягає у тому, щоб на основі об'єднання різного роду потенціалів (науково-дослідного, технологічного, ресурсного, логістичного, освітнього, виробничого, бізнесового) забезпечити якісну модернізацію інноваційної інфраструктури для активізації інноваційної діяльності підприємств, розвитку інноваційного підприємництва на організаційно локалізованій території. Засадничими умовами створення інноваційного парку повинні бути цифровізація, екологізація та реалізація цілей сталого розвитку.

З точки зору урбаністики ключова мета інноваційного парку полягає у забезпеченні соціально-економічного, екологічного, культурного розвитку міста, підвищення добробуту громади, створення підвалин для реалізації його потенціалу в контексті сталого розвитку.

Виходячи з цього, можемо сформулювати основні цілі інноваційного парку в сучасній урбаністиці:

1) розвиток інновацій та їх впровадження в усі сфери життя громади;

2) використання інноваційного потенціалу підприємств, їх економічне зміцнення та розширення, сприяння їх виходу на зовнішні ринки;

3) усебічне сприяння креативним індивідам, підприємцям, компаніям щодо втілення їхніх ідей в наукові розробки та нові інноваційні продукти;

4) гуртування навколо певних ідей представників різних сфер діяльності для скорочення тривалості шляху «ідея – наука – виробництво інноваційної продукції – підвищення якості життя»;

5) залучення інвестицій з різних джерел, у тому числі іноземних інвесторів, коштів грантових проєктів тощо.

Завдання інноваційного парку в урбаністиці полягає не просто в пожвавленні інноваційної активності суб'єктів підприємництва на організаційно визначеній локальній території, а, з урахуванням створення інфраструктурних умов для науковців, розробників, виробників та ін., в перетворенні наукового, фінансового, матеріально-технічного, природного, транспортно-логістичного, інформаційного, інноваційного потенціалу міста в інноваційну продукцію (послуги) та забезпечення потужного поштовху його економіки для поліпшення якості життя громадян.

Завдання інноваційного парку реалізуються через його функції (рис. 1), які викладені з деякими варіаціями у згаданих вище законопроєктах «Про інноваційні парки» (2021 та 2022 рр.) [13; 14]. Створення та функціонування інноваційних парків забезпечує формування інноваційної інфраструктури економіки держави в цілому, адже інноваційний парк дозволяє задовольнити економічні та інші потреби усіх учасників інноваційного процесу. Це має місце завдяки спроможності в рамках інноваційного парку урівноважити інтереси носіїв ідей, науковців, розробників інноваційної продукції, її виробників, споживачів, інвесторів, державних інституцій, територіальних громад, органів місцевого самоврядування та ін., надаючи різнобічне сприяння усім ланкам у ланцюгу створення та реалізації інновацій, їх використання задля підвищення рівня розвитку окремих територій чи держави в цілому.

В контексті інноваційних парків та їх впливу на урбаністику особливу увагу варто звернути на такі їх функції, як створення та розбудова інноваційної, дослідницько-виробничої та соціальної та інших елементів інфраструктури. Саме ці види «внутрішньопаркової» інфраструктури вирізняють інноваційні парки серед інших інноваційних утворень, забезпечуючи комплексність інноваційного процесу на певній території з урахуванням її економічного розвитку, ступеня розвитку науково-технічного потенціалу, соціокультурних пріоритетів, видової структури бізнесу, його організаційно-

правових форм, структури споживання тощо. В інноваційному парку його учасник повинен знайти усе, що необхідне для досягнення його конкретної цілі: від потреби в оформленні та реалізації його власної ідеї до створення власного підприємства та виробництва інноваційної продукції з подальшою її реалізацією як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

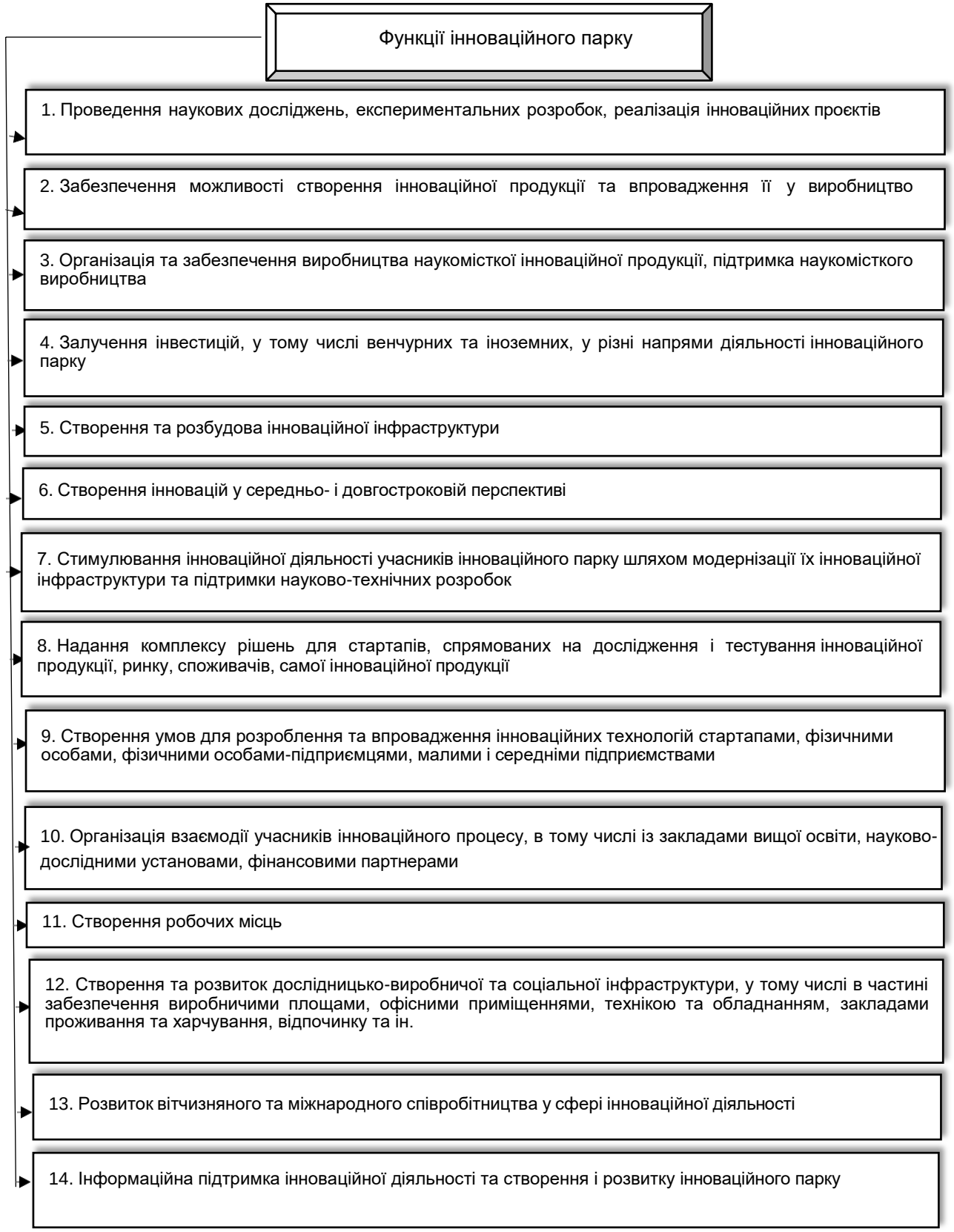


Рис. 1. Функції інноваційного парку

Джерело: складено автором за [13; 14]

У ст. 9 проєкту Закону України «Про інноваційні парки» (2022 р.) також передбачено виділення різних елементів «інноваційної, дослідницької та іншої інфраструктури, що сприяє впровадженню наукової, науково-технічної, інноваційної та високотехнологічної підприємницької діяльності» [13]. Однак, на нашу думку, їх поділ на окремі групи не структурований, тому пропонуємо власне бачення складу такої інфраструктури. На рис. 2 наведена авторська класифікація елементів інфраструктури інноваційного парку з урахуванням передбачених згаданим проєктом закону елементів.

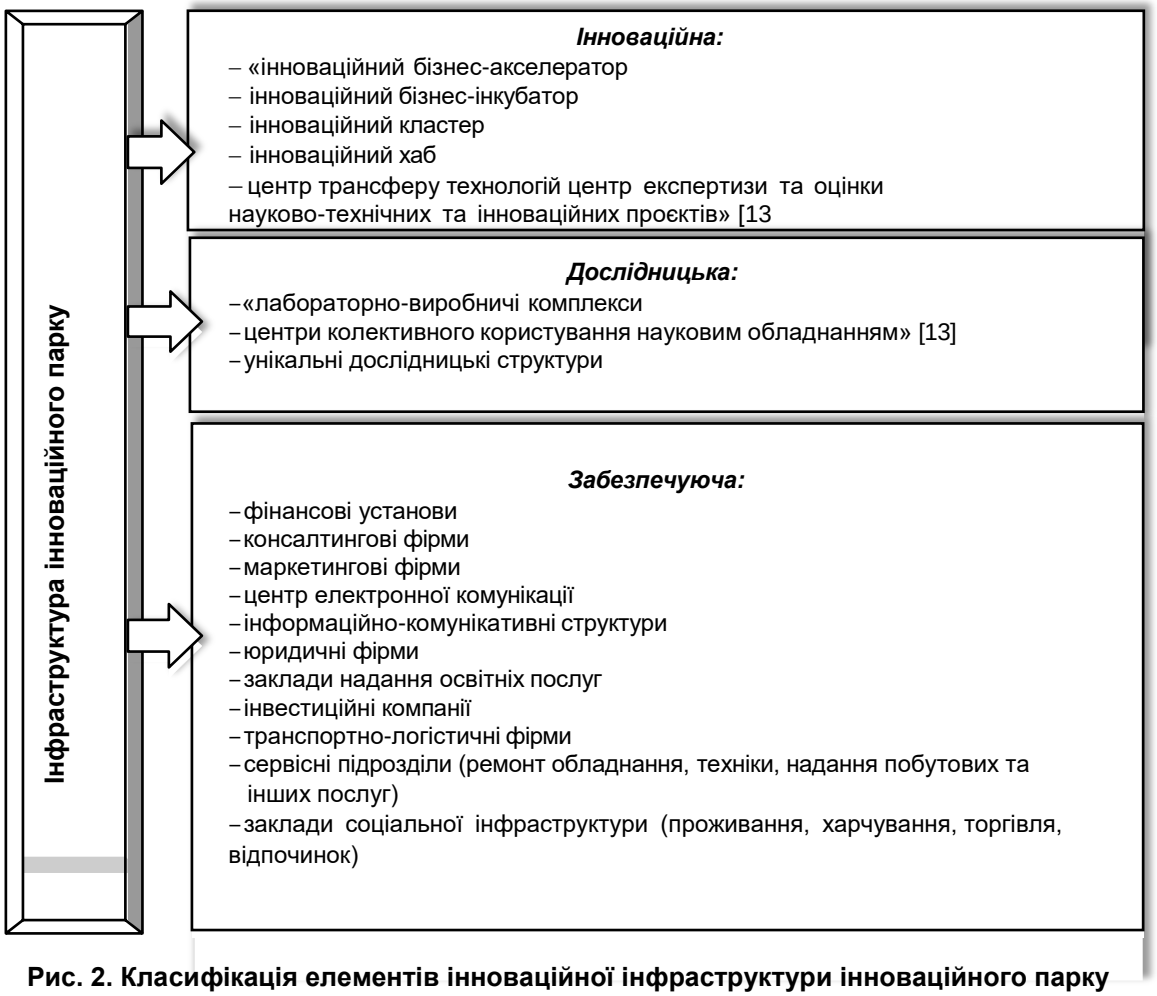


Рис. 2. Класифікація елементів інноваційної інфраструктури інноваційного парку
Джерело: власна розробка автора за [13]

Інноваційна інфраструктура є ключовою в процесі реалізації цілей і завдань інноваційного парку в урбаністиці, оскільки вона визначає потребу в усіх інших видах інфраструктури. У цій інфраструктурі кожен її елемент відіграє свою роль у забезпеченні реалізації цілей інноваційного парку в урбаністиці.

Інноваційний бізнес-акселератор є елементом інноваційної інфраструктури інноваційного парку, який покликаний забезпечити супровід інноваційних проєктів на ранній, початковій стадії. Наукові джерела містять різні тлумачення поняття бізнес-акселератора: компанія, яка допомагає іншим суб'єктам підприємницької діяльності удосконалити підприємницьку бізнес-модель; «інтенсивна практико-орієнтована освітня програма для стартапів, яка спрямована на вдосконалення інноваційного продукту та виведення його на якісно новий рівень» [3]; соціальний інститут підтримки стартапів та малих компаній; модель підтримки бізнесу на ранній стадії та в найкоротші терміни та ін.

Тлумачення сутності бізнес-акселератора не набуло правового визначення, а є лише загальноприйнятим для означення їх ролі як «прискорювачів» інноваційного розвитку бізнесу, особливо у сфері малого і середнього підприємництва, що актуально для розвитку міст, селищ, сіл, де їх частка може бути стовідсотковою.

В урбаністиці поняття інноваційного бізнес-інкубатора є чи не найбільш вживаним та використовуваним. Ним є «організація, що надає підтримку підприємцям-початківцям. Допомога полягає в повному супроводі бізнесу, починаючи від розробки ідеї до комерціалізації» [1]. Мета бізнес-інкубатора – сприяти новачкам у бізнесі «підняти» його, здобути фінансову самостійність через реалізацію стартапів. Бізнес-інкубатори можуть функціонувати як комерційні та некомерційні організації, які функціонують за рахунок благодійних організацій, міжнародних фондів, грантових коштів або коштів державного чи місцевих бюджетів. Зрозуміло, що тут є поле для діяльності органів

місцевого самоврядування, оскільки в інтересах урбаністики є максимальне сприяння розвитку підприємницьких структур, за яким – зміцнення економіки міста, що є прямим шляхом до підвищення якості життя його мешканців.

Інноваційний бізнес-акселератор та інноваційний бізнес-інкубатор мають низку схожих функцій і завдань, але між ними є певна відмінність: перший зосереджується на стрімкому зростанні бізнесу підприємства-початківця, а другий – на поступовій підготовці бізнесмена-початківця до самостійного повноцінного функціонування його бізнесу. Діяльність інноваційних бізнес-акселераторів та інноваційних бізнес-інкубаторів можна алегорично порівняти з гірською та рівнинною річками: кожна з них принесе свої води у море, але час їх руху – різний.

Однією з найефективніших форм інноваційної інфраструктури інноваційного парку є інноваційний кластер. Він виконує інтегруючу роль між наукою, виробництвом, державними, комерційними та некомерційними інституціями задля формування інноваційної моделі розвитку економіки з високою конкурентоспроможністю. Сьогодні формування та розвиток кластерів суттєво впливають на стратегічні цілі та завдання розвитку як окремих міст, так і цілих регіонів. Їх створення не означає спонтанну «концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а певну систему поширення нових знань і технологій» [2]. Як елемент інноваційної інфраструктури інноваційного парку інноваційні кластери в контексті урбаністики відіграють роль «об'єднувача» найбільш конкурентних підприємств міста, регіону, що належать до певної галузі, та виявили бажання організаційно долучитись до участі в інноваційному парку. Це позитивно позначається на підвищенні конкурентоспроможності кожного з них внаслідок як позитивних ефектів від кластеризації, так і від можливості отримати суттєвий поштовх в напрямку інноваційної активності за рахунок участі в інноваційному парку.

Набувають розвитку інноваційні хаби як елементи інноваційної інфраструктури інноваційного парку, які є простором для спільної роботи зацікавлених учасників парку – засновників бізнесу, розробників стартапів, менеджерів та ін., в якому вони обмінюються власними ідеями, налагоджують співпрацю, шукають нові інноваційні рішення в галузі продуктів, технологій, логістики тощо. Серед інноваційних хабів виділяють цифрові (надають підприємствам і компаніям допомогу у використанні можливостей цифровізації), креативні (базуються на людській творчості та інноваціях, зосереджуються на нематеріальних продуктах у сфері культури, інтелектуальній власності тощо). Важливість останніх пояснюється тим, що «90 % креативної економіки – це малий і мікробізнес, які сукупно створюють багато робочих місць… Особливо це відчутно під час війни, коли багато підприємств змушені були припинити роботу, а креативна економіка продовжує підтримувати країну» [5]. З точки зору урбаністики, креативний хаб може стати центром становлення креативної економіки у громаді, об'єднуючи людей, які працюють над власними креативними проєктами та долучаються до спільних ініціатив, професійно розвиваються у сфері креативної індустрії. Найчастіше місцями локації креативних хабів є великі міста із закладами вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців для креативних індустрій, а також інтелектуаломістких сфер діяльності.

Центр трансферу технологій як елемент інноваційної інфраструктури інноваційного парку формується для комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, знань, умінь, досвіду та ін. Функціонуванню центру трансферу технологій в межах інноваційного парку сприяло б підписання Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку створення та функціонування регіональних центрів трансферу технологій», проєкт якої оприлюднений ще в липні 2022 року. «Регіональний центр трансферу технологій ... є юридичною особою, метою діяльності якої є забезпечення трансферу (комерціалізації) наукових результатів і технологій конкретного регіону, а також надання інформаційних, фінансових та інших послуг на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок у сфері інноваційної діяльності» [9]. Регіональні центри трансферу технологій можуть бути потенційними резидентами інноваційних парків, що значно спростить процедуру комерціалізації наукових розробок, технологій та ін. задля розвитку міста та його громади.

Центр експертизи та оцінювання науково-технічних та інноваційних проєктів у складі інноваційного парку має за мету спрощення процедури отримання зацікавленою стороною експертного висновку щодо поданого науково-технічного або інноваційного проєкту. Такий центр бере на себе функції організації подачі заявки про розгляд інноваційного проєкту та інших супровідних документів, укладання договору між заявником та експертною організацією та проходження інших процедур відповідно до Наказу МОН України «Порядок проведення державної експертизи інноваційних проєктів» [11].

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток інноваційних парків як майданчиків для налагодження співпраці інституційних одиниць є питанням об'єктивним та перспективним. Нами проаналізовано та виділено дискусійні питання законодавчого обмеження учасників інноваційних парків лише юридичними особами та їх об'єднаннями з точки зору урбаністики та забезпечення конкурентоспроможності міської економіки і розвитку громади.

Сформульована мета створення інноваційного парку в контексті урбаністики, охарактеризовані його цілі, завдання та функції, акцентовано на окремих з них відносно їх впливу на розвиток міст.

Наведена авторська класифікація елементів інфраструктури інноваційного парку, охарактеризовані елементи його інноваційної інфраструктури як найважливішої в процесі реалізації цілей і завдань інноваційного парку в урбаністиці.

Подальшого дослідження потребують питання ретроспективи розвитку інноваційних парків та формування методологічних підходів до оцінювання ефективності їх функціонування.

Література

1. Воронцовський В. Бізнес-інкубатор – що це таке? Види, цілі, умови співпраці. 14 лютого 2024 року. URL: https://itstatti.in.ua/tse-tsikavo/708-biznes-inkubator.html (дата звернення: 02.10.2024).

2. Гоменюк М. О. Кластер як інноваційна форма територіального розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2019. Вип. 1(11). С. 76-81. URL: https://economics-msu.com.ua/web/uploads/pdf/Scientific%20Bulletin%20of%20MSU.%20Series%20Economics_2019_Issue_1(11)_76-81.pdf (дата звернення: 02.10.2024).

3. Гребенник Н. Г., Лабунська О. В. Бізнес-акселератори та їх вплив на розвиток інноваційної екосистеми України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету.* 2023. № 10(311). С. 81-92. URL: http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/311/pdf/80-92.pdf (дата звернення: 02.10.2024).

4. Зробок О. О., Макалюк І. В. Технологічні парки України: особливості функціонування та зарубіжний досвід. *Сучасні проблеми економіки і підприємництво :* збірник наукових праць. 2017. Вип. 20. С. 63-71. URL: https://ela.kpi.ua/items/e72d9c45-817e-4004-9dcd-81dc21478b3f (дата звернення: 02.10.2024).

5. Ідеї, що зміцнюють місцеву економіку. Що таке креативні хаби, і як вони вдихають життя в громади. *Децентралізація.* 12.11.2024. URL: https://decentralization.ua/news/18899 (дата звернення: 15.11.2024).

6. Коваленко О. В. Технологічні парки: сутність, класифікація. *Економіка та суспільство.* 2022. Випуск № 38. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-18.

7. Крисоватий І. А. Концепція інноваційних парків у розвитку економіки. *Інноваційна економіка.* 2024. № 3. С. 47-54. URL: http://www.inneco.org/index.php/innecoua/issue/view/62 (дата звернення: 12.10.2024).

8. Кублікова Т., Кузнєцова І. Розвиток інноваційної інфраструктури як основа процесів диверсифікації економіки України. *Економічний аналіз.* 2022. Том 32. № 1. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49281/1/8.pdf (дата звернення: 02.10.2024).

9. МОН пропонує до громадського обговорення проєкт постанови КМУ «Про затвердження порядку створення та функціонування регіональних центрів трансферу технологій». URL: https://mon.gov.ua/news/mon-proponue-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-postanovi-kmu-pro-zatverdzhennya-poryadku-stvorennya-ta-funktsionuvannya-regionalnikh-tsentriv-transferu-tekhnologiy (дата звернення: 02.10.2024).

10. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України : наказ Державної служби статистики України від 03.12.2014 р. № 378. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14#Text (дата звернення: 02.10.2024).

11. Порядок проведення державної експертизи інноваційних проектів : наказ МОН України № 1052 від 30.07.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1351-13#n26 (дата звернення: 02.10.2024).

12. Присвітла О. В. Роль наукових парків у формуванні національної інноваційної системи. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022. № 1(124). С. 46-49. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/1_2022/9.pdf (дата звернення: 02.10.2024).

13. Про інноваційні парки : проєкт Закону України від 11.08.2022 р. № 7658. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/1436423 (дата звернення: 02.10.2024).

14. Проєкт Закону України «Про інноваційні парки»_обговорення. *Рада молодих учених при Міністерстві освіти і науки України.* URL: https://ysc.in.ua/2021/10/16/proiekt-zakonu-ukrainy-pro-innovatsiini-parky-_obhovorennia/ (дата звернення: 02.10.2024).

15. Tyshchenko D., Franchuk T., Zakharov R., Karpunin I. Innovation parks creation in the terms of the information space functioning. *Control, Navigation and Communication Systems.* 2023. № 4. P. 106-109. URL: https://journals.nupp.edu.ua/sunz/article/view/3164/2570 (дата звернення: 02.10.2024).

References

1. Vorontsovskyi, V. (2024), "Business incubator – what is it? Types, goals, conditions of cooperation", available at: https://itstatti.in.ua/tse-tsikavo/708-biznes-inkubator.html (access date October 02, 2024).

2. Homeniuk, M.O. (2019), "Cluster as an innovative form of territorial development", *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu*, Iss. 1(11), pp. 76-81, available at: https://economics-msu.com.ua/

web/uploads/pdf/Scientific%20Bulletin%20of%20MSU.%20Series%20Economics_2019_Issue_1(11)_76-81.pdf (access date October 02, 2024).

3. Hrebennyk, N.H. and Labunska, O.V. (2023), "Business accelerators and their impact on the development of innovation ecosystem of Ukraine", *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu,* no. 10(311), pp. 81-92, available at: http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/311/pdf/80-92.pdf (access date October 02, 2024).

4. Zrobok, O.O. and Makaliuk, I.V. (2017), "Technological parks Ukraine: features of functioning and foreign experience", *Suchasni problemy ekonomiky i pidpryiemnytstvo :* zbirnyk naukovykh prats, Iss. 20, pp. 63-71, available at: https://ela.kpi.ua/items/e72d9c45-817e-4004-9dcd-81dc21478b3f (access date October 02, 2024).

5. Decentralization (2024), "Strengthening the Local Economy. What Are Creative Hubs and How Do They Breathe Life into Communities", available at: https://decentralization.ua/news/18899 (access date November 15, 2024).

6. Kovalenko, O.V. (2022), "Technology parks: essence, classification", *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 38, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-18.

7. Krysovatyi, I.A. (2024), "The concept of innovation parks in the development of the economy", *Innovatsiina ekonomika*, no. 3, pp. 47-54, available at: http://www.inneco.org/index.php/innecoua/issue/view/62 (access date October 12, 2024).

8. Kublikova, T. and Kuznietsova, I. (2022), "Development of innovative infrastructure as a basis of diversification processes of Ukraine's economy", *Ekonomichnyi analiz*, Vol. 32, no. 1, available at: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49281/1/8.pdf (access date October 02, 2024).

9. "The Ministry of Education and Science proposes for public discussion a draft resolution of the Cabinet of Ministers "On approval of the procedure for the creation and functioning of regional centers of technology transfer"", available at: https://mon.gov.ua/news/mon-proponue-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-postanovi-kmu-pro-zatverdzhennya-poryadku-stvorennya-ta-funktsionuvannya-regionalnikh-tsentriv-transferu-tekhnologiy (access date October 02, 2024).

10. The State Statistics Service of Ukraine (2014), "On the approval of the Classification of institutional sectors of the economy of Ukraine", Order of the State Statistics Service of Ukraine dated 03.12.2014 no. 378, available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14#Text (access date October 02, 2024).

11. Ministry of Education and Science of Ukraine (2013), "Procedure for conducting state expertise of innovative projects", Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 30.07.2013 no. 1052, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1351-13#n26 (access date October 02, 2024).

12. Prysvitla, O.V. (2022), "The role of science parks in the formation of the national innovation system", *Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo,* no. 1(124), pp. 46-49, available at: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/1_2022/9.pdf (access date October 02, 2024).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The draft of the Law of Ukraine "On innovation parks" dated 11.08.2022 no. 7658, available at: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/1436423 (access date October 02, 2024).

14. Council of Young Scientists at the Ministry of Education and Science of Ukraine (2021), "Draft of the Law of Ukraine "On Innovation Parks" _discussion", available at: https://ysc.in.ua/2021/10/16/proiekt-zakonu-ukrainy-pro-innovatsiini-parky-obhovorennia/ (access date October 02, 2024).

15. Tyshshenko, D., Franchuk, T., Zakharov, R. and Karpunin, I. (2023), "Innovation parks creation in the terms of the information space functioning", *Control, Navigation and Communication Systems,* no. 4, pp. 106-109, available at: https://journals.nupp.edu.ua/sunz/article/view/3164/2570 (access date October 02, 2024).

Крисоватий І.А.

ФЕНОМЕН ІННОВАЦІЙНОГО ПАРКУ В СУЧАСНІЙ УРБАНІСТИЦІ

Мета. Дослідження феномену інноваційного парку в урбаністиці, його мети, цілей, завдань, функцій та елементів інфраструктурного забезпечення функціонування, а також ролі у формуванні інноваційної екосистеми міста.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувались такі методи дослідження: абстрактно-логічний – для вивчення існуючого законодавчого підґрунтя щодо означення сутності інноваційного парку та суб'єктного формування його учасників, формулювання мети його створення, цілей, завдань і функцій з точки зору урбаністики; монографічний і порівняльний – для характеристики і класифікації елементів інноваційної інфраструктури інноваційного парку; графічний – для візуалізації результатів дослідження.

Результати дослідження. Проаналізовано проєкти Закону України «Про інноваційні парки», на підставі чого виявлені дискусійні питання щодо формування кола їх учасників; обґрунтовано необхідність його розширення з точки зору впливу інноваційного парку на міську економіку та урбаністику загалом. Сформульовано мету створення інноваційного парку, наголошено на засадничих умовах його формування в контексті розвитку інноваційної екосистеми міста та досягнення цілей

сталого розвитку. Охарактеризовано цілі інноваційного парку в урбаністиці, його завдання, які реалізуються через низку функцій. Виділено функції, які мають особливий вплив на урбаністику та вирізняють інноваційні парки серед інших інноваційних утворень. Запропоновано класифікацію елементів інфраструктури інноваційного парку, означено роль інноваційної інфраструктури в урбаністиці, у стимулюванні розвитку інших видів інфраструктури. Охарактеризовано найважливіші елементи інноваційної інфраструктури (бізнес-акселератори, бізнес-інкубатори, інноваційні, у тому числі цифрові та креативні, хаби, центри трансферу технологій та ін., їх роль в урбаністиці.

Наукова новизна результатів дослідження. На основі аналізу діючої та проєктної законодавчої бази створення інноваційних парків в Україні, наукових публікацій та іншої загальнодоступної інформації, запропоновано власну класифікацію інфраструктури інноваційного парку, виділено окремі її елементи та обґрунтовано їх важливість для розвитку урбаністики.

Практична значущість результатів дослідження. Сформульовані мета, цілі, завдання та функції інноваційних парків в контексті урбаністики, характеристика ролі кожного з елементів інноваційної інфраструктури інноваційного парку матимуть практичне значення в процесі вирішення питань формування інноваційних парків, їх розвитку на основі пріоритетності певних його інфраструктурних складових для досягнення цілей розвитку міста та його громади.

Ключові слова: феномен, урбаністика, інфраструктура інноваційного парку, інноваційна інфраструктура, інноваційна екосистема міста, міська економіка, мета інноваційного парку, завдання інноваційного парку, функції інноваційного парку, бізнес-акселератор, бізнес-інкубатор, стартап, інноваційний кластер, інноваційний хаб, креативний хаб, трансфер технологій, інноваційний проєкт.

Krysovatyi I.A.

THE PHENOMENON OF THE INNOVATION PARK IN MODERN URBANISM

Purpose. The aim of the article is to study the phenomenon of the innovation park in urban planning, its purpose, goals, objectives, functions and elements of infrastructural support for its functioning, as well as its role in the formation of the city's innovation ecosystem.

Methodology of research. The following research methods were used to achieve the set goal: abstract and logical – to study the existing legislative basis for defining the essence of the innovation park and the subjective formation of its participants, formulating the purpose of its creation, goals, objectives and functions from the point of view of urban planning; monographic and comparative – for the characterization and classification of elements of the innovation infrastructure of the innovation park; graphical – for the visualization of the research results.

Findings. The drafts of the Law of Ukraine "On Innovation Parks" were analysed, on the basis of which debatable issues regarding the formation of the circle of their participants were identified, the need for its expansion was substantiated from the point of view of the impact of the innovation park on the city economy and urbanism in general. The goal of creating an innovation park is formulated, and the basic conditions for its formation are emphasized in the context of the development of the city's innovation ecosystem and the achievement of sustainable development goals. The goals of the innovation park in urban planning are characterized, its tasks, which are implemented through a number of functions.

The functions that have a special impact on urbanism and distinguish innovative parks from other innovative entities are highlighted. A classification of the infrastructure elements of the innovation park is proposed, the role of innovative infrastructure in urban planning and in stimulating the development of other types of infrastructure is defined. The most important elements of innovation infrastructure (business accelerators, business incubators, innovation, including digital and creative, hubs, technology transfer centres, etc.) and their role in urban planning are characterized.

Originality. Based on the analysis of the current and draft legislative framework for the creation of innovation parks in Ukraine, scientific publications and other publicly available information, our own classification of the infrastructure of the innovation park is proposed, its individual elements are highlighted and their importance for the development of urban planning is substantiated.

Practical value. The formulated goals, objectives, tasks and functions of innovation parks in the context of urban planning, the characterization of the role of each element of the innovation infrastructure of the innovation park will have practical significance in the process of resolving issues of forming innovation parks, their development based on the priority of certain of its infrastructure components to achieve the development goals of the city and its community.

Key words: phenomenon, urban planning, innovation park infrastructure, innovation infrastructure, city innovation ecosystem, urban economy, goal of innovation park, tasks of innovation park, functions of innovation park, business accelerator, business incubator, startup, innovation cluster, innovation hub, creative hub, technology transfer, innovation project.

УДК 330.341.1:658.589:338.242.2 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.11**
JEL Classification: O31, O32, Q01

Командровська В.Є.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ «ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ» ТА «ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ» У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Komandrovska V.Ye.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
associate professor at the department
of economics and business technologies,
State University "Kyiv Aviation Institute"

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF TERMS "INNOVATION POTENTIAL" AND "INNOVATION ENSURING" IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE ENTERPRISE DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Актуальність дослідження сутності та відмінностей понять «інноваційний потенціал» та «інноваційне забезпечення» у контексті сталого розвитку підприємства обумовлена фундаментальними трансформаціями сучасного економічного середовища та зростаючою роллю інноваційних процесів у забезпеченні довгострокової конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. В умовах глобалізації економічних процесів та посилення міжнародної конкуренції особливого значення набуває здатність підприємств ефективно використовувати наявний інноваційний потенціал через механізми інноваційного забезпечення. Це зумовлено тим, що саме інноваційна складова стає визначальним фактором сталого розвитку підприємства, забезпечуючи його адаптивність до динамічних змін зовнішнього середовища та здатність створювати нові конкурентні переваги. Концепція сталого розвитку, яка передбачає гармонійне поєднання економічних, соціальних та екологічних аспектів діяльності, вимагає переосмислення традиційних підходів до управління інноваційними процесами на підприємстві. У цьому контексті дослідження взаємозв'язку між інноваційним потенціалом та механізмами його реалізації через систему інноваційного забезпечення набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє формувати комплексні підходи до досягнення цілей сталого розвитку.

Інтеграція України у світовий економічний простір та необхідність підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств актуалізують питання ефективного управління інноваційними процесами. При цьому особливого значення набуває розуміння механізмів трансформації інноваційного потенціалу в реальні інновації через систему інноваційного забезпечення, що дозволяє оптимізувати використання наявних ресурсів та максимізувати результативність інноваційної діяльності. Цифрова трансформація економіки створює нові можливості для інноваційного розвитку підприємств, одночасно висуваючи підвищені вимоги до систем управління інноваційними процесами. В цих умовах дослідження взаємозв'язку інноваційного потенціалу та забезпечення дозволяє формувати ефективні механізми використання переваг цифровізації для досягнення цілей сталого розвитку підприємства. Зростання ролі нематеріальних активів у формуванні вартості підприємства та забезпеченні його конкурентоспроможності підкреслює важливість глибокого розуміння механізмів трансформації інноваційного потенціалу в практичні результати. Це обумовлює необхідність комплексного дослідження характеру взаємозв'язку між потенціалом та системою його реалізації через інноваційне забезпечення.

Таким чином, вивчення сутності та взаємозв'язку понять «!інноваційного потенціал» та «інноваційного забезпечення» є актуальним науковим завданням, що має вагоме теоретичне та практичне значення для розвитку сучасної економічної науки та вдосконалення практики управління інноваційними процесами на підприємствах у контексті сталого розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика взаємозв'язку інноваційного потенціалу та інноваційного забезпечення у контексті сталого розвитку підприємства привертає значну увагу науковців, про що свідчить значна кількість досліджень у цій сфері. Теоретичні основи вивчення

сутності та напрямів інноваційного розвитку та інноваційного потенціалу становлять дослідження таких вітчизняних вчених, як К. Ковтуненко, Є. Масленнікова [1], О. Вовк [2]. Теоретичні положення формування та управління інноваційним потенціалом підприємства досліджені у працях таких вчених, як С. Валітов, А. Хакімов [3], О. Толмачова [4], Н. Краус [5]. В їхніх роботах розкрито сутність інновацій та інноваційного потенціалу, визначено його структурні елементи та фактори формування, підходи до його оцінювання, використання інновацій у розвитку підприємств. З. Варналій, О. Гармашова [6] дослідили проблеми інноваційного забезпечення для досягнення конкурентоспроможності світової економіки. Свій внесок у дослідження ролі інноваційного потенціалу в забезпеченні інноваційного розвитку в умовах цифрової економіки зробили О. Ареф'єва, С. Ареф'єв, З. Побережна, С. Пілецька, А. Квілінський [7], С. Смерічевський, О. Михальченко, Ю. Петрова, В. Смілянець [8]. Водночас, попри значний науковий доробок, питання вивчення відмінностей інноваційного потенціалу та інноваційного забезпечення у контексті сталого розвитку підприємства потребують подальшого дослідження. Зокрема, недостатньо розкритими залишаються питання синергетичного ефекту від взаємодії різних елементів системи інноваційного забезпечення, механізми адаптації інноваційного потенціалу до вимог сталого розвитку, методологічні підходи до оцінювання ефективності трансформації потенціалу в реальні інновації.

Постановка завдання. Мета статті полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні сутності поняття «інноваційне забезпечення», його відмінностей від терміну «інноваційний потенціал» та визначенні характеру їх взаємодії у контексті сталого розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження теоретико-методологічних засад інноваційного розвитку підприємств потребує розмежування та встановлення взаємозв'язків між поняттями «інноваційний потенціал» та «інноваційне забезпечення», які, маючи спільну цільову спрямованість на забезпечення інноваційного розвитку, характеризуються суттєвими відмінностями у своїй сутності та функціональному призначенні.

Формулюванню визначення поняття «інноваційний потенціал» присвячено багато наукових праць. Зокрема, у [9] він визначається як «сукупність соціально-економічних ресурсів, включаючи матеріально виробничі, фінансові, інтелектуальні, науково-технічні та інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності». Існуючі визначення поєднує думка про те, що інноваційний потенціал підприємства представляє собою сукупність наявних та прихованих можливостей щодо генерації, впровадження та комерціалізації інновацій. Методологічна сутність даного поняття розкривається через здатність підприємства до інноваційної діяльності, що визначається наявністю відповідних ресурсів, компетенцій та організаційних механізмів. Натомість, інноваційне забезпечення виступає як система організаційно-економічних та управлінських заходів, спрямованих на активізацію та підтримку інноваційної діяльності підприємства. Методологічна особливість даного поняття полягає у його процесному характері та спрямованості на перетворення інноваційного потенціалу в конкретні результати інноваційної діяльності. Дослідження характеристик даного поняття практично відсутнє у наукових працях вчених і часто використовується як синонім терміну «інноваційний потенціал».

Спільними рисами досліджуваних понять виступає їх орієнтація на досягнення цілей інноваційного розвитку підприємства та системний характер. Обидва поняття інтегрують економічні, організаційні, технологічні та соціальні аспекти інноваційної діяльності, створюючи передумови для комплексного розвитку інноваційних процесів на підприємстві. Водночас, суттєві відмінності полягають у функціональному призначенні: інноваційний потенціал характеризує можливості підприємства щодо здійснення інноваційної діяльності, тоді як інноваційне забезпечення спрямоване на реалізацію цих можливостей через конкретні механізми та інструменти управління.

У табл. 1 представлені спільні риси та відмінності досліджуваних понять, що ґрунтуються на низці критеріїв, таких як часова орієнтація, характер прояву, функціональне призначення, джерела формування, механізм реалізації, об'єкт управління та інші.

Проведений порівняльний аналіз понять «інноваційний потенціал» та «інноваційне забезпечення» дозволяє виявити їх сутнісні характеристики, особливості та взаємозв'язки в системі інноваційного розвитку підприємства.

Фундаментальна відмінність між цими поняттями полягає в їх сутнісному наповненні. Інноваційний потенціал представляє собою сукупність наявних та прихованих можливостей підприємства щодо генерації та впровадження інновацій, тоді як інноваційне забезпечення є комплексом конкретних заходів та ресурсів, спрямованих на підтримку та реалізацію інноваційної діяльності. Це визначає відмінності у часовій орієнтації: інноваційний потенціал зорієнтований на майбутні можливості, а інноваційне забезпечення фокусується на поточній реалізації інноваційних процесів.

Характер прояву цих понять також суттєво відрізняється. Інноваційний потенціал має статичний характер, відображаючи наявні ресурси та можливості, в той час як інноваційне забезпечення характеризується динамічним характером, представляючи собою безперервний процес реалізації інноваційних можливостей.

Таблиця 1

Порівняння термінів «інноваційний потенціал» та «інноваційне забезпечення»

Критерій порівняння	Інноваційний потенціал	Інноваційне забезпечення
Сутність поняття	Сукупність наявних та прихованих можливостей підприємства щодо генерації та впровадження інновацій	Комплекс заходів та ресурсів, спрямованих на підтримку та реалізацію інноваційної діяльності
Часова орієнтація	Орієнтований на майбутнє, відображає потенційні можливості	Орієнтоване на теперішній час, забезпечує поточну діяльність
Характер прояву	Статичний (наявні ресурси та можливості)	Динамічний (процес реалізації можливостей)
Структурні елементи	Кадровий потенціал Науково-технічний потенціал Виробничий потенціал Фінансовий потенціал Організаційний потенціал	Ресурсне забезпечення Інформаційне забезпечення Методичне забезпечення Організаційне забезпечення Фінансове забезпечення
Функціональне призначення	Визначає максимально можливий рівень інноваційної активності	Забезпечує реальну інноваційну діяльність
Об’єкт управління	Можливості та здатності до інноваційної діяльності	Процеси реалізації інноваційної діяльності
Характер оцінювання	Оцінюється через потенційні можливості та ресурси	Оцінюється через фактичні результати та ефективність
Вплив на стратегічний розвиток	Визначає стратегічні можливості інноваційного розвитку	Забезпечує реалізацію інноваційної стратегії
Ризики	Ризики неповного використання потенціалу	Ризики неефективного використання ресурсів
Джерела формування	Внутрішні ресурси Компетенції персоналу Технологічні можливості Організаційні здібності	Інвестиційні ресурси Технології та обладнання Інформаційні системи Організаційні структури
Механізми реалізації	Стратегічне планування Розвиток компетенцій Модернізація виробництва Організаційні зміни	Інвестування Впровадження технологій Навчання персоналу Реінжиніринг процесів
Система показників	Показники потенційних можливостей Показники інноваційної активності Показники готовності до інновацій	Показники ресурсного забезпечення Показники результативності Показники ефективності
Часовий горизонт впливу	Довгостроковий	Середньо- та короткостроковий
Характер змін	Поступовий, еволюційний	Цілеспрямований, керований
Взаємозв’язок з іншими системами	Інтегрований із загальним потенціалом підприємства	Інтегроване в загальну систему управління

Джерело: розроблено автором на основі узагальнення наукових джерел

Структурні елементи інноваційного потенціалу включають кадровий, науково-технічний, виробничий, фінансовий та організаційний потенціали. Натомість інноваційне забезпечення охоплює ресурсне, інформаційне, методичне, організаційне та фінансове забезпечення. Ця відмінність відображається у функціональному призначенні: інноваційний потенціал визначає максимально можливий рівень інноваційної активності, тоді як інноваційне забезпечення спрямоване на реалізацію конкретної інноваційної діяльності.

Об’єкти управління також відрізняються: для інноваційного потенціалу це можливості та здатності до інноваційної діяльності, а для інноваційного забезпечення – безпосередньо процеси реалізації інноваційної діяльності. Це впливає на характер оцінювання: потенціал оцінюється через можливості та ресурси, а забезпечення – через фактичні результати та ефективність.

У контексті стратегічного розвитку інноваційний потенціал визначає стратегічні можливості інноваційного розвитку, тоді як інноваційне забезпечення відповідає за реалізацію інноваційної стратегії. Це зумовлює різні типи ризиків: для потенціалу – ризики неповного використання, для забезпечення – ризики неефективного використання ресурсів.

Джерела формування та механізми реалізації також мають свою специфіку. Інноваційний потенціал формується переважно за рахунок внутрішніх ресурсів та компетенцій, а інноваційне забезпечення більше орієнтоване на залучення зовнішніх ресурсів та впровадження конкретних технологій.

Система показників оцінювання відрізняється своєю спрямованістю: для потенціалу важливі показники можливостей та готовності до інновацій, для забезпечення – показники ресурсного забезпечення та результативності, зокрема досягнення цілей сталого розвитку підприємства.

Часовий горизонт впливу інноваційного потенціалу має довгостроковий характер з поступовими, еволюційними змінами, тоді як інноваційне забезпечення орієнтоване на середньо- та короткострокову перспективу з цілеспрямованими, керованими змінами.

Важливо відзначити, що обидва поняття тісно інтегровані в загальну систему управління підприємством, але мають різні акценти: інноваційний потенціал більше пов'язаний із загальним потенціалом підприємства, а інноваційне забезпечення – з операційною системою управління.

Методологічно важливим є розуміння взаємозв'язку між даними поняттями: інноваційне забезпечення виступає як механізм активізації та розвитку інноваційного потенціалу, створюючи необхідні умови для його ефективної реалізації. При цьому рівень розвитку інноваційного потенціалу визначає можливості та обмеження щодо формування системи інноваційного забезпечення.

У часовому вимірі інноваційний потенціал має більш статичний характер, відображаючи наявний стан інноваційних можливостей підприємства, тоді як інноваційне забезпечення характеризується динамічністю та постійною адаптацією до змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

З точки зору управління, інноваційний потенціал виступає об'єктом оцінювання та розвитку, тоді як інноваційне забезпечення представляє собою інструментарій управління інноваційною діяльністю та сталим розвитком підприємства. Це визначає різні підходи до їх дослідження та оцінювання: для інноваційного потенціалу характерні методи діагностики та оцінки можливостей, а для інноваційного забезпечення – методи аналізу ефективності управлінських механізмів.

У контексті стратегічного розвитку підприємства інноваційний потенціал визначає стратегічні можливості та обмеження, тоді як інноваційне забезпечення виступає механізмом реалізації інноваційної стратегії. Це створює передумови для формування комплексного підходу до управління інноваційним розвитком, що враховує як наявні можливості, так і механізми їх реалізації.

Таким чином, інноваційний потенціал та інноваційне забезпечення, маючи спільну цільову спрямованість, характеризуються суттєвими відмінностями у своїй сутності, функціональному призначенні та методах дослідження. Розуміння цих відмінностей та взаємозв'язків створює методологічне підґрунтя для формування ефективної системи управління інноваційним розвитком підприємства.

Система взаємозв'язків між інноваційним потенціалом та інноваційним забезпеченням у контексті досягнення сталого розвитку підприємства характеризується складною структурою та багаторівневістю. Методологічна сутність цих взаємозв'язків розкривається через аналіз їх характеру, спрямованості та механізмів реалізації.

В основі взаємодії інноваційного потенціалу та інноваційного забезпечення підприємства лежить складна система взаємозв'язків, що характеризується циклічністю та взаємним підсиленням компонентів. Методологічна сутність даної взаємодії розкривається через аналіз специфіки взаємовпливу окремих елементів системи та механізмів їх інтеграції у процесі інноваційного розвитку.

Взаємозв'язок ресурсних можливостей та механізмів їх реалізації характеризується двоспрямованістю впливу. Ресурсний потенціал підприємства визначає масштаб та характер можливих механізмів реалізації інноваційних ініціатив, встановлюючи певні обмеження та створюючи можливості для інноваційної діяльності. Водночас, механізми реалізації, будучи елементом інноваційного забезпечення, сприяють розвитку та оптимізації ресурсного потенціалу через впровадження ефективних систем управління ресурсами та їх раціонального використання. Особливої методологічної значущості набуває взаємодія між компетенційною складовою інноваційного потенціалу та управлінськими інструментами інноваційного забезпечення. Наявні компетенції впливають на вибір та ефективність застосування управлінських інструментів, визначаючи можливості підприємства щодо реалізації інноваційних проєктів. Своєю чергою, управлінські інструменти створюють умови для розвитку та вдосконалення компетенцій через механізми навчання, обміну досвідом та формування інноваційної культури.

Системний характер взаємодії проявляється через зв'язок між інноваційною спроможністю підприємства та системою підтримки інноваційної діяльності. Інноваційна спроможність, як елемент потенціалу, формує вимоги до системи підтримки, визначаючи необхідні форми та методи забезпечення інноваційних процесів. Система підтримки, своєю чергою, створює умови для посилення інноваційної спроможності через розвиток відповідної інфраструктури та механізмів стимулювання інноваційної активності.

Методологічно важливим є розуміння темпоральних аспектів взаємодії, де інноваційний потенціал виступає як базис для формування системи інноваційного забезпечення, а останнє створює умови для розвитку потенціалу у довгостроковій перспективі. Така діалектична єдність забезпечує безперервність інноваційного розвитку підприємства.

У контексті стратегічного управління взаємодія досліджуваних елементів проявляється через формування синергетичного ефекту, коли розвиток одного компонента створює позитивні імпульси для розвитку іншого. Це забезпечує посилення загального інноваційного потенціалу підприємства та підвищення ефективності системи інноваційного забезпечення.

Особливу роль у механізмі взаємодії відіграють процеси зворотного зв'язку, що забезпечують

адаптивність системи та її здатність до самовдосконалення. Результати реалізації інноваційних проєктів створюють основу для оцінювання ефективності як потенціалу, так і забезпечення, формуючи базис для їх подальшого розвитку.

Таким чином, механізм взаємодії інноваційного потенціалу та інноваційного забезпечення характеризується складністю, багаторівневістю та системністю, створюючи методологічне підґрунтя для формування ефективної системи управління інноваційним розвитком підприємства. Розуміння специфіки цієї взаємодії дозволяє розробляти та впроваджувати більш ефективні управлінські рішення, спрямовані на активізацію інноваційної діяльності та досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження теоретико-методологічних засад відмінностей та взаємозв'язку інноваційного потенціалу та інноваційного забезпечення у контексті сталого розвитку підприємства дозволило зробити висновок про те, що інноваційний потенціал та інноваційне забезпечення, маючи спільну цільову спрямованість на забезпечення інноваційного розвитку, характеризуються суттєвими відмінностями у своїй сутності та функціональному призначенні. Інноваційний потенціал представляє сукупність можливостей підприємства щодо генерації та впровадження інновацій, тоді як інноваційне забезпечення виступає як система заходів, спрямованих на реалізацію цих можливостей. Взаємозв'язок між інноваційним потенціалом та інноваційним забезпеченням має системний характер та проявляється через складну систему прямих і зворотних зв'язків. Інноваційне забезпечення виступає механізмом активізації та розвитку інноваційного потенціалу, створюючи необхідні умови для його ефективної реалізації, в той час як рівень розвитку інноваційного потенціалу визначає можливості та обмеження щодо формування системи інноваційного забезпечення. В контексті сталого розвитку підприємства взаємодія інноваційного потенціалу та інноваційного забезпечення створює синергетичний ефект, який проявляється у посиленні загальної інноваційної спроможності підприємства та підвищенні ефективності інноваційних процесів. Ефективність взаємодії інноваційного потенціалу та інноваційного забезпечення залежить від здатності підприємства забезпечити їх збалансований розвиток та узгодженість механізмів реалізації. Це вимагає формування комплексного підходу до управління інноваційними процесами, що враховує як наявні можливості, так і механізми їх реалізації.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку схеми організаційного механізму взаємодії інноваційного потенціалу та інноваційного забезпечення, формулювання методичних підходів до їх взаємодії, а також на формування механізмів їх оптимізації в контексті забезпечення сталого розвитку підприємства.

Література

1. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : монографія / за ред. К. В. Ковтуненко, Є. І. Масленнікова. Херсон : Грінь Д.С., 2021. Вип. 2. 906 с.

2. Вовк О. М. Формування інноваційного потенціалу підприємств в умовах цифровізації регіональних економічних систем. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2023. Том 21. № 3(52). С. 65-79. DOI: https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.3(52).275784.

3. Valitov S., Khakimov A. Innovative potential as a framework of innovative strategy for enterprise development. *Procedia Economics and Finance.* 2015. № 24. P. 716-721. URL: https://www.researchgate.net/publication/283954218_Innovative_Potential_as_a_Framework_of_Innovative_Strategy_for_Enterprise_Development (дата звернення: 12.11.2024).

4. Толмачова О. В. Система управління інноваційним потенціалом підприємств. *Економіка: реалії часу.* 2014. № 3(13). С. 134-139. URL: https://economics.opu.ua/files/archive/2014/No3/134-139.pdf (дата звернення: 12.11.2024).

5. Краус Н. М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку : монографія. Київ : Аграр Медіа Груп, 2019. 492 с.

6. Варналій З. С., Гармашова О. П. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення : монографія. Київ : Знання України, 2013. 387 с.

7. Motivational management of enterprise innovation development in the context of limited resources and environmental influences / Arefieva O., Poberezhna Z., Piletska S., Arefiev S., Kwilinski A. E3S Web of Conferences. 2024. Vol. 477. DOI: https://doi.org/10.1051/e3sconf/202447700012.

8. Ensuring the sustainable development of the aviation enterprise in the context of forming innovative potential using digital technologies / Smerichevskyi S., Poberezhna Z., Mykhalchenko O., Petrova Y., Smilyanets V. CMSE'24: International Workshop on Computational Methods in Systems Engineering (Kyiv, 17 June 2024). URL: https://ceur-ws.org/Vol-3732/paper14.pdf (дата звернення: 12.11.2024).

9. Туманова А.Ю., Задорожнюк Н.О. Значення інноваційного потенціалу в стратегічному управлінні інноваційною діяльністю промислового підприємства. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2014. Т. 19, Вип. 3(3). С. 12-16.

References

1. Kovtunenko, K.V. and Maslennikov, Ye.I. (Eds.) (2021), *Innovatsiina ekonomika: teoretychni ta praktychni aspekty* [Innovative economics: theoretical and practical aspects], monograph, Hrin D.S., Kherson, Ukraine, Iss. 2, 906 p.

2. Vovk, O.M. (2023), "Formation of the innovative potential of enterprises in the context of digitalization of regional economic systems", *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia,* Volume 21, no. 3(52), pp. 65-79, DOI: https://doi.org/10.18524/2413-9998.2022.3(52).275784.

3. Valitov, S. and Khakimov, A. (2015), "Innovative potential as a framework of innovative strategy for enterprise development", *Procedia Economics and Finance*, no. 24, pp. 716-721, available at: https://www.researchgate.net/publication/283954218_Innovative_Potential_as_a_Framework_of_Innovative_Strategy_for_Enterprise_Development (access date November 12, 2024).

4. Tolmachova, O.V. (2014), "Management system of innovation potential of enterprises", *Ekonomika: Realii Chasu*, no. 3(13), pp. 134-139, available at: https://economics.opu.ua/files/archive/2014/No3/134-139.pdf (access date November 12, 2024).

5. Kraus, N.M. (2019), *Innovatsiina ekonomika v hlobalizovanomu sviti: instytutsionalnyi bazys formuvannia ta traiektoriia rozvytku* [Innovative economics in a globalized world: institutional basis of formation and trajectory of development], monograph, Ahrar Media Hrup, Kyiv, Ukraine, 492 p.

6. Varnalii, Z.S. and Harmashova, O.P. (2013), *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: problemy ta priorytety innovatsiinoho zabezpechennia* [Competitiveness of the national economy: problems and priorities of innovative provision], monograph, Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 387 p.

7. Arefieva, O., Poberezhna, Z., Piletska, S., Arefiev, S. and Kwilinski, A. (2024), "Motivational management of enterprise innovation development in the context of limited resources and environmental influences", *E3S Web of Conferences*, Vol. 477, DOI: https://doi.org/10.1051/e3sconf/202447700012.

8. Smerichevskyi, S., Poberezhna, Z., Mykhalchenko, O., Petrova, Y. and Smilyanets, V. (2024), "Ensuring the sustainable development of the aviation enterprise in the context of forming innovative potential using digital technologies", *CMSE'24: International Workshop on Computational Methods in Systems Engineering* (Kyiv, 17 June 2024), available at: https://ceur-ws.org/Vol-3732/paper14.pdf (access date November 12, 2024).

9. Tumanova, A.Yu. and Zadorozhnyuk N.O. (2014), Znachennia innovatsiinoho potentsialu v stratehichnomu upravlinni innovatsiinoiu diialnistiu promyslovoho pidpryiemstva. [The value of innovative potential in the strategic management of the innovative activity of an industrial enterprise], *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 3, pp. 12-16.

Командровська В.Є.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ «ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ» ТА «ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ» У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Теоретико-методологічне обґрунтування сутності поняття «інноваційне забезпечення», його відмінностей від терміну «інноваційний потенціал» та визначенні характеру їх взаємодії у контексті сталого розвитку підприємства.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи системного та порівняльного аналізу для вивчення сутнісних характеристик інноваційного потенціалу та інноваційного забезпечення; структурно-функціональний аналіз – для визначення взаємозв'язків між їх елементами; методи синтезу та узагальнення – для формування методологічного підходу до аналізу їх взаємодії. Теоретико-методологічною основою дослідження стали фундаментальні положення інноваційного менеджменту, теорії сталого розвитку та системного підходу.

Результати дослідження. Проведено порівняльний аналіз понять «інноваційний потенціал» та «інноваційне забезпечення», виявлено їх сутнісні характеристики та відмінності. Розроблено методологічний підхід до аналізу їх взаємозв'язків, що враховує структурні, функціональні та динамічні аспекти взаємодії. Обґрунтовано механізми формування синергетичного ефекту від взаємодії досліджуваних елементів у контексті забезпечення сталого розвитку підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено теоретико-методологічний підхід до аналізу взаємозв'язку інноваційного потенціалу та інноваційного забезпечення, який, на відміну від існуючих, враховує їх системну взаємодію та взаємовплив у контексті сталого розвитку підприємства. Розвинуто концептуальні засади формування механізму їх ефективної взаємодії з урахуванням синергетичного ефекту.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблені методологічні положення можуть бути використані при формуванні системи управління та інноваційним розвитком підприємства, розробці стратегій інноваційного розвитку та механізмів їх реалізації. Запропонований підхід сприятимуть підвищенню ефективності інноваційної діяльності та забезпеченню сталого розвитку підприємства.

Ключові слова: інноваційний потенціал, інноваційне забезпечення, сталий розвиток

підприємства, синергетичний ефект, системний підхід, інноваційний розвиток.

Komandrovska V.Ye.

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF TERMS "INNOVATION POTENTIAL" AND "INNOVATION ENSURING" IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE ENTERPRISE DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is to provide the theoretical and methodological substantiation of the essence of the concept of "innovation support", its differences from the term "innovation potential" and determining the nature of their interaction in the context of sustainable enterprise development.

Methodology of research. Methods of systematic and comparative analysis were used in the research process to study the essential characteristics of innovation potential and innovation ensuring; structural-functional analysis to determine relationships between their elements; methods of synthesis and generalization to form a methodological approach to analysing their interaction. The theoretical and methodological basis of the research was founded on fundamental principles of innovation management, sustainable development theory, and systems approach.

Findings. A comparative analysis of the concepts "innovation potential" and "innovation ensuring" was conducted, revealing their essential characteristics and differences. A methodological approach to analysing their relationships was developed, taking into account structural, functional, and dynamic aspects of interaction. The mechanisms of synergetic effect formation from the interaction of the studied elements in the context of ensuring sustainable enterprise development were substantiated.

Originality. The theoretical and methodological approach to analysing the relationship between innovation potential and innovation ensuring was improved, which, unlike existing approaches, takes into account their systemic interaction and mutual influence in the context of sustainable enterprise development. The conceptual foundations for forming the mechanism of their effective interaction, considering the synergetic effect, were developed.

Practical value. The developed methodological provisions can be used in forming the innovation development management system of the enterprise, developing innovation strategies, and mechanisms for their implementation. The proposed approach will contribute to increasing the efficiency of innovation activities and ensuring sustainable development of the enterprise.

Key words: innovation potential, innovation ensuring, sustainable development of enterprise, synergetic effect, systems approach, innovation development.

УДК 338.45:69 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.12**
JEL Classification: L74

Лопатка С.С.,
канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Lopatka S.S.,
cand.sc.(tech.), assoc. prof., associate professor at the department of enterprise economics and information technologies, IHE "Lviv University of Business and Law"

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE COMPETITIVENESS OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність підприємств базових секторів економіки є однією із ключових передумов забезпечення сталого економічного розвитку країни, збереження стратегічних галузей, які посилюють економічну безпеку та сприяють підвищенню якості життя населення. Теоретичні засади конкурентоспроможності охоплюють економічні, соціальні, організаційні, технологічні й управлінські аспекти, що визначають здатність підприємств до ефективного функціонування в умовах ринкової економіки та адаптації до змін зовнішнього середовища.

Наукове обґрунтування конкурентоспроможності підприємств базових секторів економіки, зокрема будівництва, виокремлює у пріоритетності інноваційні підходи щодо управління, інтеграції сучасних технологій, оптимізації використання ресурсів та адаптації до мінливого зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням конкурентоспроможності будівельних підприємств займалися українські науковці, серед яких Л. Гудима (зосередилася на інноваційних засадах забезпечення конкурентоспроможності будівельних підприємств) [1; 2]; В. Лич, А. Куценко (досліджували можливості посилення конкурентних позицій підприємств будівельного сектору) [3]; Т. Лівошко (займається проблемами управління конкурентоспроможності підприємств будівництва) [4]; Т. Окландер, П. Саламаха (запропонували методи визначення конкурентоспроможності підприємств будівництва) [5]; І. Федорович, І. Метошоп (розробляли критерії оцінки рівня конкурентоспроможності будівельних компаній) [6] та інші. Попри значні напрацювання науковців, не дослідженими залишаються ще низка аспектів, притаманних особливостям функціонування підприємств будівельного сектора, що визначає актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити сутнісні характеристики конкурентоспроможності будівельних підприємств за ключовими аспектами їх функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базові засади конкурентоспроможності підприємств будівельного сектора передбачають наявність комплексних блоків конкурентних переваг, які вважаємо за доцільне дослідити за наступними характеристиками:

Ефективність управління

Зважаючи на специфіку функціонування підприємств будівельного сектора, управління потребує особливого підходу, який враховує високий рівень залежності від зовнішнього середовища, складність організації робіт, значні фінансові витрати та тривалий цикл реалізації проєктів. Ефективне управління ресурсами, зокрема фінансовими, матеріальними та людськими, є базовою складовою конкурентоспроможності будівельного підприємства. Доведено, що планування ресурсів з урахуванням ризиків, вартості та строків дозволяє мінімізувати витрати, підвищуючи прибутковість. Управління ресурсами включає координацію між підрозділами підприємства та чітке планування на усіх етапах проєкту, що дозволяє мінімізувати простої та затримки [7].

Розвиток підприємства тісно пов'язаний з її репутацією та здатністю забезпечувати високу якість виконаних робіт. Високий рівень управління якістю та безпекою мінімізує ризики вчасного невиконання проєкту та сприяє зниженню витрат. Застосування та ретельне виконання вимог міжнародних стандартів (ISO 9001 для систем управління якістю та ISO 45001 для управління охороною праці) підтверджує надійність підприємства та підвищує його ринкову привабливість.

В умовах постійно мінливого ринкового середовища, особливо в сучасних кризових умовах, гнучкість є конкурентною перевагою будівельного підприємства. Гнучке управління дозволяє швидко

адаптуватися до змін ринку, регуляторних вимог та запитів клієнтів, що позитивно позначається на його конкурентоспроможності. Результати досліджень підтверджують, що підприємства, які мають гнучкі структури управління та здатні швидко приймати стратегічні рішення, з більшою ймовірністю зберігають конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі [4].

Ефективне управління фінансами дозволяє підприємству оптимізувати свої витрати, контролювати потоки коштів та забезпечувати рентабельність проєктів. Підприємства, які впроваджують ефективні моделі фінансового аналізу та прогнозування, краще підготовлені до економічних викликів і знижують ризики неплатоспроможності. Фінансова стійкість і наявність стабільного грошового потоку підвищують довіру інвесторів та партнерів, що, своєю чергою, зміцнює конкурентну позицію підприємства.

Людські ресурси є ключовим фактором успіху будь-якого будівельного підприємства. Розробка мотиваційних схем дозволяє утримувати кваліфікованих фахівців, що, своєю чергою, знижує плинність кадрів і витрати на їх заміну. Управління персоналом, яке спрямоване на розвиток компетенцій та підвищення задоволеності працівників, створює конкурентну перевагу за рахунок зростання лояльності та продуктивності персоналу [3].

Застосування сучасних аналітичних інструментів дозволяє будівельним підприємствам приймати обґрунтовані управлінські рішення. Прогнозування тенденцій ринку, попиту на будівельні послуги та змін у ціновій політиці дозволяє підприємству швидше реагувати на зміни, адаптувати стратегії та знижувати ризики. Такий підхід сприяє стабільності та підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Інноваційний потенціал

Важливим елементом базису успішного функціонування будівельного підприємства є його інноваційний потенціал, що дозволяє підвищити ефективність роботи, знизити витрати, адаптуватися до швидких змін на ринку та задовольняти вимоги клієнтів до якості та швидкості виконання проєктів.

Інноваційність у методах управління та технологіях будівництва є важливою складовою посилення конкурентних позицій. Впровадження сучасних технологій, що включають новітні розробки у будівельні процеси, обладнання, цифрові технології та матеріали (BIM-технології, дрони для моніторингу будівельних об’єктів, автоматизовані системи управління, а також екологічно чисті та енергоефективні матеріали) формує конкурентні переваги за рахунок підвищення продуктивності праці, скорочення витрат і термінів реалізації проєктів. Успішні будівельні підприємства інтегрують ці технології для покращення управлінських процесів, що призводить до суттєвого підвищення ефективності та якості [8].

Інноваційний потенціал також залежить від здатності підприємства до організаційних інновацій та новаторського підходу до управління. Включення гнучких управлінських підходів («Agile» та «lean»-методи) дозволяє швидше адаптуватися до змін ринку, оптимізувати витрати та поліпшити якість продуктів і послуг. Застосування інноваційного менеджменту допомагає формувати культуру підприємства, що підтримує нові ідеї та розвиток, а також стимулює працівників до пошуку кращих рішень. Така культура сприяє покращенню внутрішніх процесів, знижує залежність від традиційних підходів і надає підприємству додаткові конкурентні переваги [9].

Відомо, що людський капітал та знання є ключовими ресурсами для розвитку інноваційного потенціалу. Висококваліфіковані працівники, які мають доступ до відповідної інформації і технологій, стають важливим джерелом інновацій. Управління знаннями як процес створення, накопичення та розподілу знань всередині підприємства, дозволяє покращити якість рішень та оперативність виконання завдань. При цьому формування високоефективних систем управління знаннями, які можуть включати внутрішні бази даних, навчальні програми та платформи для обміну знаннями, є важливим елементом інноваційного розвитку будівельних підприємств. Інвестування у розвиток людського капіталу також сприяє залученню і утриманню кращих фахівців, що допомагає підприємству конкурувати за якість та інноваційність на ринку [1; 2].

Доступ до фінансування та готовність інвестувати в новітні технології, наукові дослідження та розвиток відіграють важливу роль на шляху до інноваційних зрушень підприємства. Відтак, будівельні підприємства, які вкладають достатньо коштів у дослідження та розробки, здатні випередити конкурентів, швидше освоюючи нові методи роботи та адаптуючись до ринкових змін. Інвестиції у співпрацю з науково-дослідними установами також є важливим елементом розвитку інноваційного потенціалу. Спільні проєкти дозволяють підприємствам отримувати доступ до останніх наукових розробок, результатів досліджень, що сприяє формуванню конкурентних переваг. Державні програми підтримки інновацій, субсидії та гранти на розробку нових технологій створюють додаткові можливості інноваційного розвитку підприємства [10].

Сучасні тенденції вимагають від будівельних підприємств врахування у своїх проєктах принципів стійкості та екологічності. Використання енергоефективних технологій, вторинних матеріалів та зниження викидів є не лише вимогою регуляторів, але й важливим фактором конкурентоспроможності. Інновації, що стосуються стійкого розвитку, надають підприємству

можливість залучати замовників, які цінують екологічність, а також забезпечують доступ до нових ринків, де має місце високий попит на екологічно відповідальні проєкти.

Інноваційний потенціал будівельного підприємства сьогодні важко уявити без цифрових технологій, використання яких дозволяє підприємству краще розуміти потреби ринку, прогнозувати тенденції, оцінювати ефективність процесів та підвищувати точність планування. За допомогою технологій аналізу даних підприємства отримують можливості швидко і точно розробляти нові стратегії, покращувати управління та знижувати ризики.

Фінансова стійкість

Фінансова стійкість будівельного підприємства є однією з ключових компонент його конкурентоспроможності, оскільки дозволяє йому підтримувати стабільність, розвиватися та інвестувати в інновації, зменшувати ризики і витримувати зовнішні економічні шоки, зберігаючи при цьому конкурентні позиції. Це здатність підприємства ефективно використовувати та розподіляти фінансові ресурси, зберігаючи при цьому стійкий фінансовий стан і можливість виконувати свої фінансові зобов'язання в коротко- та довгостроковій перспективі. Фінансово стійке підприємство має стабільне співвідношення власного та залученого капіталу, здатність генерувати достатні грошові потоки та зберігати рентабельність навіть у несприятливих ринкових умовах.

Важливою є роль оптимальної фінансової структури, що забезпечує баланс між власним і позиковим капіталом, оскільки будівельні підприємства із високою часткою власного капіталу мають більше можливостей, незалежності від зовнішніх кредиторів та інвесторів, що сприяє їхній стійкості. Водночас надмірне залучення позикових коштів може збільшити ризик неплатоспроможності та фінансових труднощів у разі кризових ситуацій. Ефективне управління фінансовою структурою дозволяє будівельним підприємствам отримувати доступ до кредитів на вигідних умовах і вчасно розраховуватися з постачальниками та партнерами. Такий підхід підвищує рівень довіри до підприємства та робить його надійним партнером [6].

Важливими індикаторами фінансової стійкості є платоспроможність та ліквідність, що свідчать про здатність підприємства своєчасно виконувати свої зобов'язання. Дослідження фінансових показників будівельних підприємств демонструють, що висока ліквідність забезпечує можливість оперативного реагування на зміни у ринковому середовищі, дозволяє підприємству уникати падіння, зберігаючи надійну репутацію. Надмірна ліквідність може свідчити про неефективне використання коштів, однак оптимальний її рівень є необхідним для підтримки фінансової гнучкості. Це забезпечує підприємству можливість здійснювати нові інвестиції, впроваджувати інновації, що сприяє посиленню конкурентних позицій на ринку.

Будівництво є одним із найбільш ризикованих секторів економіки, оскільки залежить від багатьох факторів: вартості матеріалів, коливань на ринку нерухомості, вимог клієнтів, сезонних чинників та ін. Науково обґрунтовані методи управління фінансовими ризиками включають диверсифікацію проєктів, створення резервів, страхування та використання фінансових інструментів хеджування. Ефективне управління фінансовими ризиками дозволяє підприємству зменшувати втрати під час економічних криз, швидко адаптуватися до змін і зберігати конкурентні позиції навіть у складних умовах. Впровадження системи оцінювання ризиків і контролю фінансових показників також підвищує рівень обґрунтованості управлінських рішень [5].

Стабільне, економічно обґрунтоване та прогнозоване фінансування забезпечує будівельному підприємству фінансову стійкість, дозволяючи інвестувати в розвиток, закупівлю матеріалів та обладнання, залучення кваліфікованого персоналу, збереження запасів ліквідності та покриття поточних витрат. Підприємства з високою рентабельністю мають більше можливостей для інвестицій в інновації, підвищення якості послуг, що сприяє зміцненню їх позицій на ринку.

Вагомим чинником у процесі посилення фінансової стійкості є інвестиції, що дозволяють розширювати виробничі можливості, модернізувати обладнання, впроваджувати новітні технології та підвищувати якість послуг. Будівельні підприємства, які регулярно інвестують у власний розвиток, стають більш стійкими та знижують залежність від зовнішніх джерел фінансування. При цьому важливим є проведення стратегічного планування інвестицій, що дозволяє визначити напрямки розвитку та оптимізувати розподіл ресурсів для досягнення довгострокових цілей.

Застосування економіко-математичних моделей, методів прогнозування грошових потоків та управління бюджетами дозволяє підприємству ефективно планувати фінансові ресурси та розробляти стратегії розвитку з урахуванням можливих ризиків. Аналітичні інструменти надають можливість краще контролювати витрати, оптимізувати управління запасами та забезпечувати фінансову прозорість. Це підвищує рівень довіри з боку інвесторів та партнерів і зміцнює конкурентні позиції підприємства [5].

Людські ресурси та організаційна культура

Людські ресурси та організаційна культура є фундаментальними компонентами конкурентоспроможності будівельного підприємства. Ефективне управління кадрами, розвиток навичок працівників та формування здорового корпоративного середовища значно підвищують продуктивність, якість послуг і адаптивність на ринку. Управління людськими ресурсами (HR) в будівельному підприємстві – сукупністю працівників, їхніми навичками, знаннями, досвідом і

мотивацією до роботи – є важливим стратегічним процесом, оскільки кваліфікований персонал значною мірою впливає на ефективність та якість будівельних робіт. Відомо, що інвестиції у розвиток кадрів, їх професійне навчання та системи мотивації забезпечують підвищення продуктивності та якості виконання робіт, знижуючи при цьому витрати підприємства [11].

Основні напрями управління людськими ресурсами, що підвищують конкурентоспроможність будівельного підприємства, на нашу думку, передбачають:

– формування цільового підходу до підбору кваліфікованих фахівців, що дозволяє формувати професійну команду для ефективної роботи в умовах реалізації складних будівельних проектів;

– організацію регулярних тренінгів та навчальних програм для оновлення знань працівників та освоювання нових технологій та інструментів;

– впровадження ефективних систем винагороди, що включають грошові премії, бонуси та кар'єрне зростання, сприяють підвищенню мотивації та утриманню цінних працівників у підприємства;

– застосування методів оцінювання ефективності для виявлення сильних і слабких сторін співробітників, забезпечуючи персоналізований підхід до їхнього розвитку.

Важливу роль у створенні сприятливого клімату для працівників, розвитку лояльності та формування єдиної місії підприємства відіграє організаційна культура – система цінностей, норм, поглядів та принципів, що регулює поведінку працівників і формує внутрішнє середовище підприємства. Будівельні підприємства з чіткою організаційною культурою, заснованою на підтримці інноваційності, співпраці та високих стандартів, мають міцніші конкурентні позиції завдяки залученню і утриманню кваліфікованих кадрів. При цьому основними елементами організаційної культури у будівельному підприємстві вважаємо:

– визначення та дотримання високих етичних стандартів, що підвищують довіру з боку клієнтів і партнерів, сприяючи розвитку стабільних ділових відносин;

– підтримку інноваційного мислення та креативності працівників, що сприяє ефективності та адаптивності підприємства до швидких змін на ринку;

– відкрите та ефективне спілкування всередині підприємства для швидкого обміну інформацією, оперативного вирішення проблем і запобігання конфліктам;

– сприяння роботі у команді, підтримка співробітників і створення атмосфери довіри для позитивного впливу на продуктивність та мотивацію працівників.

Система мотивації безпосередньо пов'язана з конкурентоспроможністю, оскільки високий рівень задоволеності роботою підвищує продуктивність і зменшує тплинність кадрів. Науково обґрунтовані методи мотивації працівників у будівельному секторі включають як матеріальні (заробітна плата, бонуси, надбавки та компенсаційні пакети), так і нематеріальні (визнання досягнень, надання можливостей для професійного зростання, участь у прийнятті рішень, що підвищує рівень залученості працівників і формує лояльність до підприємства) фактори. Важливим є забезпечення справедливого та прозорого розподілу винагород, що стимулює співробітників до якісної роботи.

Розвиток професійних навичок є важливою умовою для досягнення високого рівня конкурентоспроможності. Постійне вдосконалення працівників забезпечує не лише підвищення їхньої кваліфікації, але й підтримку мотивації та інноваційності. У будівельному секторі, де часто застосовуються новітні технології та матеріали, навчання персоналу стає невід'ємною потребою на шляху до підвищення конкурентоспроможності. Будівельні підприємства, що інвестують у професійне навчання, оперативніше реагують на нові вимоги клієнтів та інноваційні тенденції, пропонуючи на ринку сучасні рішення та знижуючи ризики невідповідності стандартам.

Вагомими складовими успішної організаційної культури є задоволеність роботою та позитивний «робочий клімат», що ґрунтується на довірі та підтримці, сприяє зниженню рівня стресу серед працівників, підвищенню їхньої мотивації та готовності відповідально працювати. Задоволеність роботою сприяє зниженню плинності кадрів, а це, своєю чергою, позитивно впливає на стабільність команди та якість виконання робіт.

Дедалі важливішу роль у формуванні позитивної репутації будівельних підприємств відіграє корпоративна соціальна відповідальність. Вона охоплює заходи, що стосуються екологічної відповідальності, дотримання трудових стандартів, участі в соціальних ініціативах, безпеки праці та добробуту працівників. Підприємства, які дотримуються принципів корпоративної соціальної відповідальності, є більш привабливими для працівників, що посилює їх лояльність та знижує плинність кадрів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ефективність управління будівельним підприємством є багатофакторним процесом, що охоплює раціональне планування ресурсів, впровадження інновацій, забезпечення високої якості робіт, фінансове управління, гнучкість, інвестиції в персонал та використання аналітичних інструментів. Інноваційний потенціал будівельного підприємства є сукупністю його ресурсів, організаційних підходів, елементом інвестиційної політики та технологічних можливостей, які сприяють швидкому та ефективному впровадженню інноваційних рішень. Орієнтація на інноваційний розвиток є стратегічним завданням, що забезпечує довгострокову стійкість та прибутковість будівельного підприємства. Підтримка фінансової стійкості через

оптимізацію фінансової структури, ефективне управління грошовими потоками, рентабельність та застосування аналітичних інструментів сприяє адаптації до зовнішніх умов та зміцнює позиції підприємства на ринку. Будівельне підприємство з чітко сформованою організаційною культурою та стратегічним підходом до управління людськими ресурсами отримує стабільні конкурентні переваги, забезпечуючи успіх у довгостроковій перспективі.

Література

1. Гудима Л. О. BIM-технології в будівництві: сучасні виклики для України. *Бізнес Інформ.* 2024. № 2. С. 97-104.
2. Гудима Л. О. Аналіз факторів конкурентоспроможності підприємств будівельної галузі. *Економіка. Фінанси. Право.* 2024. № 4. С. 92-97.
3. Лич В., Куценко А. Сутнісна характеристика конкурентоспроможності будівельного підприємства. *Просторовий розвиток.* 2022. № 2. С. 144-159.
4. Лівошко Т. Сучасні підходи до управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства за ESG-критеріями. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки.* 2023. Том 314. № 1. С. 61-66.
5. Окландер Т., Саламаха П. Методи визначення конкурентоспроможності будівельних підприємств. *Економічний простір.* 2024. № 195. С. 42-46.
6. Федорович І., Метошоп І. Оцінка рівня конкурентоспроможності будівельних компаній за критеріями. *Review of transport economics and management.* 2023. № 7(23). С. 168-176.
7. Шелегеда Б., Кравцов А. Економічні особливості управління проектуванням житлової забудови міст. URL: https://eprints.kname.edu.ua/8193/1/44-49%D0%A8%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D0%B4%D0%B0_%D0%91%D0%93.pdf (дата звернення: 20.11.2024).
8. Мудра М. С. Оновлення операційно-виробничої системи та організаційної структури як базис інноваційного розвитку будівельного підприємства. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин* : зб. наук. праць. КНУБА, 2023. Вип. 51. Ч. 1. С. 162-171.
9. Казмірчук С. Інноваційна культура: роль і місце в інноваційному розвитку підприємства. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2010. Випуск 1(3). С. 66-70.
10. Соколова Н. М., Штулер Ю. Ю. Інноваційні технології в діяльності будівельних підприємств та підвищення ефективності їх впровадження в умовах конкуренції та динамічних змін. *Актуальні проблеми економіки.* 2023. № 10. Том 2(268/2). С. 65-71.
11. Крамар О. М. Особливості впливу забезпечення персоналу на результати функціонування будівельних підприємств. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2019. Вип. 23. С. 42-47.

References

1. Hudyma, L.O. (2024), "BIM technologies in construction: modern challenges for Ukraine", *Biznes Inform*, no. 2, pp. 97-104.
2. Hudyma, L.O. (2024), "Analysis of competitiveness factors of construction industry enterprises", *Ekonomika. Finansy. Pravo,* no. 4, pp. 92-97.
3. Lych, V. and Kutsenko, A. (2022), "Essential characteristic of the competitiveness of a construction enterprise", *Prostorovyi rozvytok*, no. 2, pp. 144-159.
4. Livoshko, T. (2023), "Modern approaches to managing the competitiveness of a construction company according to ESG criteria", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky,* Volume 314, no. 1, pp. 61-66.
5. Oklander, T. and Salamakha, P. (2024), "Methods for determining the competitiveness of construction enterprises", *Ekonomichnyi prostir*, no. 195, pp. 42-46.
6. Fedorovych, I. and Metoshop, I. (2023), "Assessment of the level of competitiveness of construction companies according to criteria", *Review of transport economics and management,* no. 7(23), pp. 168-176.
7. Sheleheda, B. and Kravtsov, A. "Economic features of urban residential development design management", available at: https://eprints.kname.edu.ua/8193/1/44-49%D0%A8%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D0%B4%D0%B0_%D0%91%D0%93.pdf (access date November 20, 2024).
8. Mudra, M.S. (2023), "Updating the operational and production system and organizational structure as a basis for innovative development of a construction enterprise", *Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti budivnytstva v umovakh formuvannia rynkovykh vidnosyn* : zb. nauk. prats, KNUBA, Kyiv, Ukraine, Iss. 51, Part 1, pp. 162-171.
9. Kazmirchuk, S. (2010), "Innovative culture: role and place in the innovative development of an enterprise", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, Issue 1(3), pp. 66-70.
10. Sokolova, N.M. and Shtuler, Yu.Yu. (2023), "Innovative technologies in the activities of construction companies and increasing the efficiency of their implementation in conditions of competition and dynamic changes", *Aktualni problemy ekonomiky,* no. 10, Volume 2(268/2), pp. 65-71.

11. Kramar, O.M. (2019), “Peculiarities of the impact of personnel provision on the results of the functioning of construction enterprises”, *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriia ekonomichna. Seriia yurydychna*, Iss. 23, pp. 42-47.

Лопатка С.С.

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Дослідження сутнісних характеристик конкурентоспроможності будівельних підприємств за ключовими аспектами їх функціонування.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: аналізу, монографічний, індукції – для розгляду сутнісних характеристик конкурентоспроможності будівельних підприємств за ключовими аспектами їх функціонування та визначення стратегічних напрямів формування конкурентних переваг.

Результати дослідження. Досліджено сутнісні характеристики конкурентоспроможності підприємств будівельного сектора, узагальнено при цьому існуючі підходи в науковій літературі щодо її формування. Виокремлено ключові напрями формування конкурентоспроможності, зокрема посилення ефективності управління (матеріальними, фінансовими, людськими ресурсами), інноваційного потенціалу (матеріально-технічної бази, кадрового, організаційного, фінансового, інформаційного, науково-дослідного та культурного потенціалу), фінансової стійкості (ефективного використання та розподілу фінансових ресурсів, збереження стійкого фінансового стану і можливості виконання фінансових зобов’язань у коротко- та довгостроковій перспективі), людських ресурсів та організаційної культури (управління людськими ресурсами, мотивації, розвитку навичок працівників та формування здорового корпоративного середовища), що є важливими стратегічними процесами для підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку дослідження сутнісних характеристик конкурентоспроможності будівельних підприємств, а також підходи щодо управління людськими ресурсами будівельних підприємств у контексті посилення їх конкурентних позицій.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження можуть стати підґрунтям подальших наукових розвідок стосовно підвищення конкурентоспроможності підприємств будівельного сектора та розробки методики її оцінювання.

Ключові слова: будівельні підприємства, будівництво, підприємства будівельного сектора, конкурентоспроможність, інноваційний потенціал.

Lopatka S.S.

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE COMPETITIVENESS OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to examine the essential characteristics of the competitiveness of construction enterprises across key aspects of their operations.

Methodology of research. The following research methods were employed to achieve the stated goal: analysis, monographic method, and induction, to explore the essential characteristics of the competitiveness of construction enterprises across key aspects of their operations and identify strategic directions for building competitive advantages.

Findings. The essential characteristics of the competitiveness of construction sector enterprises were studied, summarizing existing approaches in the scientific literature to its formation. Key directions for building competitiveness were identified, including enhancing management efficiency (of material, financial, and human resources), innovation potential (material and technical base, human, organizational, financial, informational, research, and cultural potential), financial stability (effective use and allocation of financial resources, maintaining a stable financial condition, and ensuring the ability to meet financial obligations in the short and long term), human resources, and organizational culture (human resource management, motivation, skill development of employees, and fostering a healthy corporate environment). These are identified as critical strategic processes for enterprises.

Originality. The study further developed the investigation of the essential characteristics of the competitiveness of construction enterprises, as well as approaches to managing human resources in construction enterprises to strengthen their competitive positions.

Practical value. The research results can serve as a basis for further scientific studies on enhancing the competitiveness of construction sector enterprises and developing a methodology for its assessment.

Key words: construction enterprises, construction, construction sector enterprises, competitiveness, innovative potential.

УДК 330.341.1:334.716:339.924 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.13**
JEL Classification: O32, F15, L22

Колесник М.В.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств,
Кривицька Н.Ю.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Тертичний Я.В.,
здобувач* третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 075 Маркетинг,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У СТРАТЕГІЧНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В ПРИЗМІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Kolesnyk M.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of management of foreign economic activity of enterprises,
Kryvytska N.Yu.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of economics and business technologies,
Tertychnyi Ya.V.,
PhD student of spatiality 075 Marketing,
State University "Kyiv Aviation Institute"

THE ROLE OF INNOVATION INFRASTRUCTURE IN STRATEGIC ENTERPRISE DEVELOPMENT THROUGH THE LENS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Постановка проблеми. В умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів та посилення глобальної конкуренції актуалізується проблематика забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних підприємств через формування ефективної інноваційної інфраструктури. Дана проблематика набуває особливого значення в контексті необхідності підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на європейському ринку та забезпечення їх відповідності високим стандартам інноваційного розвитку Європейського Союзу. Інноваційна інфраструктура виступає фундаментальним елементом системи стратегічного розвитку підприємств, забезпечуючи необхідні умови для генерації, трансферу та комерціалізації інновацій. Однак сучасний стан інноваційної інфраструктури в Україні характеризується наявністю системних проблем, що потребують ґрунтовного наукового аналізу та розробки механізмів їх вирішення. Особливої актуальності набуває дослідження взаємозв'язку між розвитком інноваційної інфраструктури та стратегічним потенціалом підприємств в умовах євроінтеграції. Це зумовлено необхідністю адаптації вітчизняних підприємств до нових умов господарювання, що характеризуються підвищеними вимогами до інноваційної складової бізнес-процесів та якості інституційного забезпечення інноваційної діяльності.

Наявні наукові дослідження не повною мірою розкривають механізми взаємодії елементів інноваційної інфраструктури та їх вплив на стратегічний розвиток підприємств в контексті євроінтеграційних процесів. Потребують поглибленого вивчення питання адаптації європейського досвіду розвитку інноваційної інфраструктури до українських реалій, формування ефективних механізмів підтримки інноваційної діяльності підприємств та забезпечення їх конкурентоспроможності на європейському ринку. Вирішення зазначених проблем вимагає комплексного підходу до дослідження ролі інноваційної інфраструктури у стратегічному розвитку підприємств, що передбачає

* *Науковий керівник: Командровська В.Є. – канд. екон. наук, доцент*

аналіз існуючих моделей інноваційної інфраструктури, оцінювання їх ефективності та розробку рекомендацій щодо вдосконалення в умовах євроінтеграційних процесів. Це дозволить сформувати теоретико-методологічне підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо розвитку інноваційної інфраструктури та підвищення ефективності її функціонування в контексті забезпечення стратегічного розвитку вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку інноваційної інфраструктури та її впливу на стратегічний розвиток підприємств досліджується багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Фундаментальні аспекти створення регіональних інноваційних систем та європейський досвід розвитку інноваційної інфраструктури аналізують такі вчені, як Andersson M., Karlsson C. [1], Cooke P. [2]. Питання формування та розвитку інноваційної інфраструктури як складової управління інноваційним розвитком розглядаються у працях таких науковців, як: Ілляшенко С. [3], Кривов'язюк І. [4], Ковтуненко К., Масленнікова Є. [5], Харів П., Чорний Р. [6]. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток інноваційної інфраструктури досліджували Краус Н. [7], Варналій З., Гармашова О. [8], Олексенко Л. [9]. Аналізу адаптації української інноваційної системи до європейських стандартів та дослідження стратегічних аспектів розвитку інфраструктури присвячено праці Мартиненко М., Томах В., Командровської В. [10]. Питанням перспектив розвитку інноваційної інфраструктури України в умовах індустрії 4.0. присвячено дослідження Борисова І. [11].

Проте, незважаючи на значний науковий доробок, недостатньо дослідженими залишаються питання механізмів адаптації європейського досвіду розвитку інноваційної інфраструктури до українських реалій та її впливу на стратегічний розвиток підприємств в умовах євроінтеграції.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування ролі інноваційної інфраструктури у забезпеченні стратегічного розвитку підприємств та розробка практичних рекомендацій щодо її вдосконалення в умовах євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах активізації євроінтеграційних процесів та посилення глобальної конкуренції інноваційна інфраструктура набуває особливого значення як фундаментальний елемент забезпечення стратегічного розвитку підприємств. Вона формує інституційне середовище для генерації, трансферу та комерціалізації інновацій, створюючи передумови для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на європейському ринку.

Сучасна інноваційна інфраструктура представляє собою складну систему взаємопов'язаних елементів, що включає технологічні парки, бізнес-інкубатори, інноваційні центри, венчурні фонди та інші інституції, які забезпечують підтримку інноваційної діяльності підприємств [3; 4; 5]. В умовах євроінтеграції ця система потребує суттєвої трансформації для забезпечення відповідності європейським стандартам та вимогам. Стратегічний розвиток підприємств в контексті євроінтеграції характеризується необхідністю підвищення інноваційної активності, впровадження сучасних технологій та розвитку науково-технічного потенціалу. Інноваційна інфраструктура при цьому виступає ключовим фактором, що забезпечує доступ підприємств до необхідних ресурсів, знань та технологій.

Європейський досвід демонструє ефективність розвитку інноваційної інфраструктури на основі кластерного підходу, що передбачає формування регіональних інноваційних екосистем. Такі екосистеми забезпечують тісну взаємодію між наукою, бізнесом та державою, створюючи сприятливі умови для інноваційного розвитку підприємств.

В українських реаліях розвиток інноваційної інфраструктури стикається з низкою проблем, серед яких: недостатнє фінансування, недосконалість нормативно-правової бази, низький рівень координації між елементами інфраструктури та обмежений доступ підприємств до інноваційних ресурсів. Вирішення цих проблем потребує системного підходу та врахування європейського досвіду.

Важливим аспектом розвитку інноваційної інфраструктури є забезпечення її відповідності потребам підприємств у стратегічному розвитку. Це передбачає створення механізмів ефективної взаємодії між елементами інфраструктури, розвиток системи трансферу технологій та формування сприятливого інноваційного середовища.

Дані табл. 1 демонструють ключові відмінності у розвитку та функціонуванні інноваційної інфраструктури України та ЄС, висвітлюючи основні напрями необхідних трансформацій в умовах євроінтеграції.

Проведений порівняльний аналіз стану інноваційної інфраструктури України та Європейського Союзу виявляє суттєві відмінності у рівні розвитку та ефективності функціонування ключових елементів інноваційної екосистеми.

Фундаментальною відмінністю є рівень розвитку інноваційної інфраструктури. В Україні вона характеризується фрагментарністю та недостатньою системністю, тоді як у ЄС спостерігається розвинена система з високим ступенем інтеграції всіх елементів. Це безпосередньо впливає на ефективність інноваційних процесів та їх результативність.

Механізми фінансування інноваційної діяльності в Україні обмежуються переважно державним фінансуванням, що суттєво контрастує з диверсифікованою системою фінансування в ЄС, де активно розвинений венчурний капітал. Взаємодія між науковою сферою та бізнесом в Україні

характеризується слабкими зв'язками та низьким рівнем комерціалізації досліджень, тоді як в ЄС налагоджені ефективні механізми трансферу технологій та тісна співпраця між дослідницькими установами та підприємствами.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз ролі інноваційної інфраструктури

Характеристика	Україна	Європейський Союз
Рівень розвитку інноваційної інфраструктури	Формується, фрагментарний характер, недостатня системність	Розвинена, системний характер, висока інтеграція елементів
Механізми фінансування	Обмежені джерела, переважно державне фінансування	Диверсифіковані джерела, розвинений венчурний капітал
Взаємодія науки та бізнесу	Слабкі зв'язки, низький рівень комерціалізації досліджень	Тісна співпраця, ефективні механізми трансферу технологій
Роль у стратегічному розвитку	Допоміжна, часто формальна	Системоутворююча, визначальна
Інституційне забезпечення	Недосконала нормативно-правова база	Розвинена законодавча база, чіткі механізми регулювання
Підтримка стартапів	Обмежена, несистемна	Комплексна, багаторівнева система підтримки
Міжнародна інтеграція	На етапі розвитку	Висока, розвинені міжнародні зв'язки
Кластерний розвиток	Початковий етап формування	Розвинені інноваційні кластери
Інформаційне забезпечення	Фрагментарне, неповне	Комплексне, інтегроване
Кадрове забезпечення	Недостатній рівень кваліфікації	Високий професійний рівень
Технологічна база	Застаріла, потребує модернізації	Сучасна, постійно оновлюється
Ринкова орієнтація	Слабка комерціалізація інновацій	Висока ринкова ефективність
Екосистемний підхід	Формується	Розвинені інноваційні екосистеми
Вплив на конкурентоспроможність	Обмежений	Визначальний
Стратегічне планування	Короткострокова орієнтація	Довгострокове стратегічне планування

Джерело: сформовано авторами на основі [7; 8; 9; 10]

Суттєві відмінності спостерігаються у ролі інноваційної інфраструктури у стратегічному розвитку. В Україні вона часто носить допоміжний, формальний характер, натомість у ЄС виконує системоутворюючу, визначальну роль. Інституційне забезпечення в Україні характеризується недосконалістю нормативно-правової бази, тоді як у ЄС функціонує розвинена законодавча база з чіткими механізмами регулювання.

Значні розбіжності спостерігаються у сфері підтримки стартапів та розвитку кластерів. Українська система підтримки стартапів є обмеженою та несистемною, а кластерний розвиток перебуває на початковому етапі. Натомість у ЄС функціонує комплексна, багаторівнева система підтримки стартапів та розвинені інноваційні кластери.

Інформаційне та кадрове забезпечення в Україні характеризується фрагментарністю та недостатнім рівнем кваліфікації, тоді як у ЄС воно є комплексним та підкріплене високим професійним рівнем фахівців. Технологічна база в Україні здебільшого застаріла та потребує модернізації, на відміну від сучасної, постійно оновлюваної бази ЄС.

Ринкова орієнтація інноваційної діяльності в Україні характеризується слабкою комерціалізацією інновацій, тоді як у ЄС спостерігається висока ринкова ефективність, проте екосистемний підхід в Україні лише формується, на відміну від розвинених інноваційних екосистем ЄС.

Вплив інноваційної інфраструктури на конкурентоспроможність в Україні залишається обмеженим, а стратегічне планування орієнтоване на короткострокову перспективу. Натомість у ЄС вплив на конкурентоспроможність є визначальним, а стратегічне планування носить довгостроковий характер.

Виявлені відмінності формують комплексне уявлення про наявні проблеми та напрями необхідних трансформацій української інноваційної інфраструктури в контексті євроінтеграційних процесів.

В умовах євроінтеграції особливого значення набуває розвиток міжнародного співробітництва в інноваційній сфері (табл. 2). Інноваційна інфраструктура повинна забезпечувати можливості для участі українських підприємств у європейських інноваційних програмах та проектах, сприяти їх інтеграції у глобальні інноваційні мережі.

Таблиця 2

Розвиток міжнародного співробітництва в інноваційній сфері

Напрям співробітництва	Механізми реалізації	Очікувані результати	Проблеми реалізації
Участь у європейських дослідницьких програмах	Horizon Europe, EUREKA, COST	Інтеграція в європейський дослідницький простір, спільні проєкти	Складність процедур, обмежене фінансування
Науково-технічне партнерство	Двосторонні угоди, спільні лабораторії, обмін досвідом	Трансфер технологій, підвищення якості досліджень	Бюрократичні бар'єри, мовні обмеження
Освітня співпраця	Erasmus+, подвійні дипломи, академічна мобільність	Підвищення якості освіти, розвиток людського капіталу	Невідповідність освітніх програм, визнання дипломів
Промислова кооперація	Технологічні платформи, індустріальні парки, кластери	Модернізація виробництва, підвищення конкурентоспроможності	Технологічний розрив, інвестиційні ризики
Стартап-екосистема	Акселератори, інкубатори, венчурні фонди	Розвиток інноваційного підприємництва, залучення інвестицій	Обмежений доступ до капіталу, недостатня підтримка
Інфраструктурні проєкти	Технопарки, центри трансферу технологій, R&D центри	Розвиток інноваційної інфраструктури, створення нових робочих місць	Недостатнє фінансування, застаріла матеріальна база
Регіональне співробітництво	Транскордонні кластери, регіональні інноваційні мережі	Розвиток регіональних інноваційних систем, економічне зростання	Нерівномірність розвитку регіонів, координація дій
Стандартизація та сертифікація	Гармонізація стандартів, спільні процедури оцінювання	Відповідність європейським нормам, підвищення якості продукції	Витрати на адаптацію, складність процедур

Джерело: сформовано авторами на основі [7; 8; 9; 10]

Аналіз міжнародного співробітництва в інноваційній сфері демонструє комплексний характер взаємодії між різними суб'єктами інноваційної діяльності на міжнародному рівні. Структурно-функціональний аналіз представлених даних дозволяє виокремити ключові аспекти такої взаємодії та їх взаємозв'язки.

Фундаментальним елементом міжнародного співробітництва виступає участь у європейських дослідницьких програмах, що забезпечує інтеграцію вітчизняних суб'єктів у європейський дослідницький простір. Програми Horizon Europe, EUREKA та COST формують інституційну основу для реалізації спільних проєктів, хоча їх імплементація ускладнюється процедурними бар'єрами та обмеженістю фінансових ресурсів.

Науково-технічне партнерство характеризується розвитком двосторонніх відносин та формуванням спільних дослідницьких платформ. Особливого значення набуває трансфер технологій як механізм підвищення технологічного рівня вітчизняних підприємств. Проте ефективність такого партнерства обмежується бюрократичними та комунікаційними бар'єрами.

Освітня співпраця, реалізована через програми Erasmus+ та механізми академічної мобільності, забезпечує розвиток людського капіталу та підвищення якості освіти. Проблематика гармонізації освітніх програм та визнання дипломів залишається актуальною в контексті поглиблення освітньої інтеграції.

Промислова кооперація, що реалізується через технологічні платформи та індустріальні парки, спрямована на модернізацію виробничої бази та підвищення конкурентоспроможності. Технологічний розрив та інвестиційні ризики виступають основними обмежуючими факторами розвитку такої співпраці.

Розвиток стартап-екосистеми характеризується формуванням інфраструктури підтримки інноваційного підприємництва, включаючи акселератори та венчурні фонди. Обмежений доступ до капіталу залишається ключовою проблемою розвитку цього напряму.

Інфраструктурні проєкти, орієнтовані на розвиток технопарків та R&D центрів, забезпечують формування матеріально-технічної бази інноваційного розвитку. Недостатнє фінансування та застаріла матеріальна база обмежують ефективність таких проєктів.

Регіональне співробітництво через формування транскордонних кластерів та інноваційних мереж сприяє розвитку регіональних інноваційних систем. Нерівномірність регіонального розвитку та проблеми координації ускладнюють реалізацію регіональних ініціатив.

Процеси стандартизації та сертифікації забезпечують гармонізацію технічних норм та підвищення якості продукції, хоча вимагають значних витрат на адаптацію та характеризуються

складністю процедур.

Синтез представлених даних свідчить про системний характер міжнародного співробітництва в інноваційній сфері, де кожен напрям взаємодії характеризується специфічними механізмами реалізації та проблемами. Ефективність такого співробітництва визначається здатністю подолати існуючі бар'єри та забезпечити синергію різних форм взаємодії для досягнення стратегічних цілей інноваційного розвитку.

Перспективними напрямами розвитку інноваційної інфраструктури є:

– формування регіональних інноваційних екосистем;
– розвиток механізмів державно-приватного партнерства;
– створення центрів трансферу технологій;
– розвиток венчурного фінансування;
– підтримка стартап-екосистеми.

Ефективність інноваційної інфраструктури визначається її здатністю забезпечувати підтримку всіх етапів інноваційного процесу: від генерації ідей до комерціалізації інновацій. При цьому важливо забезпечити синергію між різними елементами інфраструктури та їх орієнтацію на потреби підприємств.

Таким чином, роль інноваційної інфраструктури у стратегічному розвитку підприємств в умовах євроінтеграції є визначальною. Вона створює необхідні умови для підвищення інноваційної активності підприємств, їх технологічної модернізації та інтеграції у європейський економічний простір. Успішна трансформація інноваційної інфраструктури відповідно до європейських стандартів стане важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств на міжнародному ринку.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах активної євроінтеграції України та глобальних економічних трансформацій розвинена інноваційна інфраструктура стає важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, тому що для її підтримання на належному рівні інноваційна інфраструктура виступає інструментом не лише адаптації бізнесу до нових умов, але й активного впровадження інноваційних рішень та технологій. Розвиток інноваційної інфраструктури є важливим фактором успішної інтеграції українських підприємств у європейський економічний простір. Системний підхід до створення та вдосконалення інноваційної екосистеми, підкріплений відповідними інвестиціями та державною підтримкою, дозволить максимально використати потенціал євроінтеграційних процесів для стратегічного розвитку вітчизняних підприємств.

Подальше дослідження даного питання потрібно проводити у наступних напрямках:

– розробка довгострокової стратегії розвитку інноваційної інфраструктури;
– створення ефективних механізмів фінансування інноваційних проєктів;
– приведення побудови та діяльності інноваційної інфраструктури, а також нормативно-правової бази у сфері інновацій до вимог Європейського Союзу.

Реалізація запропонованих заходів дозволить ефективне використовувати потенціал інноваційної інфраструктури для забезпечення конкурентоспроможності на європейському та світовому ринку.

Література

1. Andersson M., Karlsson C. Regional Innovation Systems in Small and Medium-Sized Regions. In: Johansson B., Karlsson C., Stough R. (eds) *The Emerging Digital Economy. Advances in Spatial Science.* Springer, Berlin, Heidelberg. 2006. DOI: https://doi.org/10.1007/3-540-34488-8_4.

2. Cooke P. Regional Innovation Systems: Competitive Regulation in the New Europe. *Geoforum.* 1992. № 23. P. 365-382. DOI: http://dx.doi.org/10.1016/0016-7185(92)90048-9.

3. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком : навчальний посібник / 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. 324 с.

4. Кривов'язюк І. В. Інноваційна економіка : навчальний посібник. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 384 с.

5. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : монографія / за ред. К. В. Ковтуненко, Є. І. Масленнікова. Херсон : Грінь Д.С., 2021. Вип. 2. 906 с.

6. Інноваційний розвиток промислових підприємств в контексті підвищення ефективності їх діяльності : монографія / за ред. П. С. Харіва, Р. С. Чорного. Нововолинськ : Бізнес Інтернет Центр, 2015. 388 с.

7. Краус Н. М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку : монографія. Київ : Аграр Медіа Груп, 2019. 492 с.

8. Варналій З. С., Гармашова О. П. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення : монографія. Київ : Знання України, 2013. 387 с.

9. Олексенко Л. В. Інноваційна інфраструктура як чинник активізації інноваційної діяльності у провідних країнах світу. *Управління економікою: теорія та практика :* зб. наук. пр. Київ : ІЕП НАНУ, 2020. С. 223-242. DOI: https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.223-242.

10. Мартиненко М., Томах В., Командровська В. Розвиток інноваційної інфраструктури для досягнення успіху компанії. *Наукові перспективи*. 2023. № 9(39). С. 381-391. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9(39)-381-391.

11. Борисов І. В. Перспективи розвитку інноваційної інфраструктури країни в умовах індустрії 4.0. *Право та інновації.* 2022. № 3(39). С. 23-29. DOI: 10.37772/2518-1718-2022-3(39)-3.

References

1. Andersson, M. and Karlsson, C. (2006), "Regional Innovation Systems in Small and Medium-Sized Regions", In: Johansson, B., Karlsson, C., Stough, R. (Eds.) *The Emerging Digital Economy. Advances in Spatial Science,* Springer, Berlin, Heidelberg, Germany, DOI: https://doi.org/10.1007/3-540-34488-8_4.

2. Cooke, P. (1992), "Regional Innovation Systems: Competitive Regulation in the New Europe", *Geoforum*, no. 23, pp. 365-382, DOI: http://dx.doi.org/10.1016/0016-7185(92)90048-9.

3. Illiashenko, S.M. (2005), *Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom* [Management of innovative development], tutorial, 2nd edition, corrections and additions, Vydavnychyi dim "Kniahynia Olha", Kyiv, Ukraine, 324 p.

4. Kryvoviaziuk, I.V. (2016), *Innovatsiina ekonomika* [Innovative economics], tutorial, Kondor-Vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine, 384 p.

5. Kovtunenko, K.V. and Maslennikov, Ye.I. (Eds.) (2021), *Innovatsiina ekonomika: teoretychni ta praktychni aspekty* [Innovative economics: theoretical and practical aspects], monograph, Hrin D.S., Kherson, Ukraine, Iss. 2, 906 p.

6. Khariv, P.S. and Chornyi, R.S. (Eds.) (2015), *Innovatsiinyi rozvytok promyslovykh pidpryiemstv v konteksti pidvyshchennia efektyvnosti yikh diialnosti* [Innovative development of industrial enterprises in the context of increasing the efficiency of their activities], monograph, Biznes Internet Tsentr, Novovolynsk, Ukraine, 388 p.

7. Kraus, N.M. (2019), *Innovatsiina ekonomika v hlobalizovanomu sviti: instytutsionalnyi bazys formuvannia ta traiektoriia rozvytku* [Innovative economics in a globalized world: institutional basis of formation and trajectory of development], monograph, Ahrar Media Hrup, Kyiv, Ukraine, 492 p.

8. Varnalii, Z.S. and Harmashova, O.P. (2013), *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: problemy ta priorytety innovatsiinoho zabezpechennia* [Competitiveness of the national economy: problems and priorities of innovative provision], monograph, Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 387 p.

9. Oleksenko, L.V. (2020), "Innovative infrastructure as a factor in stimulating innovative activity in leading countries of the world", *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka : zb. nauk. pr.,* IEP NANU, Kyiv, Ukraine, pp. 223-242, DOI: https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.223-242.

10. Martynenko, M., Tomakh, V. and Komandrovska, V. (2023), "Development of innovation infrastructure for achieving company success", *Naukovi perspektyvy,* no. 9(39), pp. 381-391, DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9(39)-381-391.

11. Borysov, I.V. (2022), "Prospects for the development of the country's innovative infrastructure in the conditions of Industry 4.0", *Pravo ta innovatsii*, no. 3(39), pp. 23-29, DOI: 10.37772/2518-1718-2022-3(39)-3.

Колесник М.В., Кривицька Н.Ю., Тертичний Я.В.

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У СТРАТЕГІЧНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В ПРИЗМІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Мета. Теоретико-методологічне обґрунтування ролі інноваційної інфраструктури у забезпеченні стратегічного розвитку підприємств та розробка практичних рекомендацій щодо її вдосконалення в умовах євроінтеграційних процесів.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи системного та порівняльного аналізу для вивчення особливостей функціонування інноваційної інфраструктури в Україні та ЄС; структурно-функціональний аналіз – для визначення взаємозв'язків між елементами інноваційної інфраструктури; методи синтезу та узагальнення – для формування рекомендацій щодо розвитку інноваційної інфраструктури; табличний метод – для систематизації даних щодо міжнародного співробітництва в інноваційній сфері.

Результати дослідження. Проведено порівняльний аналіз розвитку інноваційної інфраструктури в Україні та ЄС, виявлено ключові відмінності та напрями необхідних трансформацій. Систематизовано механізми міжнародного співробітництва в інноваційній сфері та визначено основні проблеми їх реалізації. Обґрунтовано роль інноваційної інфраструктури як фундаментального елементу забезпечення стратегічного розвитку підприємств в умовах євроінтеграції.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено теоретико-методологічний підхід до аналізу ролі інноваційної інфраструктури у стратегічному розвитку підприємств, який, на відміну від існуючих, враховує специфіку євроінтеграційних процесів та необхідність адаптації до європейських стандартів. Розвинуто концептуальні засади формування регіональних інноваційних екосистем з

урахуванням європейського досвіду та українських реалій.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблені рекомендації щодо вдосконалення інноваційної інфраструктури можуть бути використані при формуванні державної політики у сфері інноваційного розвитку, розробці регіональних програм розвитку інноваційної інфраструктури та стратегій розвитку підприємств в умовах євроінтеграції. Запропоновані механізми міжнародного співробітництва сприятимуть підвищенню ефективності інтеграції українських підприємств у європейський економічний простір.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, стратегічний розвиток підприємств, євроінтеграція, інноваційна екосистема, міжнародне співробітництво, трансфер технологій, конкурентоспроможність, інноваційний розвиток.

Kolesnyk M.V., Kryvytska N.Yu., Tertychnyi Ya.V.

THE ROLE OF INNOVATION INFRASTRUCTURE IN STRATEGIC ENTERPRISE DEVELOPMENT THROUGH THE LENS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Purpose. The aim of the article to provide theoretical and methodological substantiation of the innovation infrastructure's role in ensuring strategic enterprise development and to develop practical recommendations for its improvement in the context of European integration processes.

Methodology of research. The study employs methods of systematic and comparative analysis to examine the features of innovation infrastructure functioning in Ukraine and the EU; structural-functional analysis to determine relationships between elements of innovation infrastructure; methods of synthesis and generalization to form recommendations for innovation infrastructure development; and tabular method for systematizing data on international cooperation in the innovation sphere.

Findings. A comparative analysis of innovation infrastructure development in Ukraine and the EU was conducted, identifying key differences and necessary transformation directions. The mechanisms of international cooperation in the innovation sphere were systematized and main implementation challenges were identified. The role of innovation infrastructure as a fundamental element in ensuring strategic enterprise development under European integration conditions was substantiated.

Originality. The theoretical and methodological approach to analysing the role of innovation infrastructure in strategic enterprise development has been improved, which, unlike existing approaches, takes into account the specifics of European integration processes and the need for adaptation to European standards. The conceptual foundations for forming regional innovation ecosystems have been developed, considering European experience and Ukrainian realities.

Practical value. The developed recommendations for improving innovation infrastructure can be used in forming state policy in the field of innovation development, developing regional programs for innovation infrastructure development, and enterprise development strategies under European integration conditions. The proposed mechanisms of international cooperation will contribute to increasing the efficiency of Ukrainian enterprises' integration into the European economic space.

Key words: innovation infrastructure, strategic enterprise development, European integration, innovation ecosystem, international cooperation, technology transfer, competitiveness, innovative development.

УДК 005.21 005.94 658.5 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.14**
JEL Classification: L21, M11

Рогаля Б.Т.,
здобувач* третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 073 Менеджмент,
Жарський О.С.,
здобувач** третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 073 Менеджмент,
Львівський національний університет природокористування

ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ У БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ

Rohalia B.T.,
applicant for the third (educational and scientific) level of higher education "Doctor of Philosophy" in the specialty 073 Management,
Zharskyi O.S.,
applicant for the third (educational and scientific) level of higher education "Doctor of Philosophy" in the specialty 073 Management,
Lviv National Environmental University

FORMATION AND MANAGEMENT OF RESOURCE POTENTIAL IN THE BUSINESS ENVIRONMENT

Постановка проблеми. У сучасному бізнес-середовищі успішність підприємств значною мірою залежить від ефективного використання їх ресурсного потенціалу. Ресурси, до яких належать матеріальні, фінансові, людські та інформаційні активи, є основою для досягнення конкурентоспроможності, впровадження інновацій і забезпечення сталого розвитку. Однак на практиці багато підприємств стикаються з проблемами недостатнього обліку ресурсів, їх нерівномірного використання або нездатності адаптувати їх до змінних ринкових умов. Це зумовлює необхідність дослідження методів і підходів до оцінювання, планування та управління ресурсним потенціалом, що відповідають сучасним викликам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління ресурсним потенціалом є об'єктом уваги багатьох науковців. Так, у окремих працях розглянуто концепцію ресурсної бази як основи для формування конкурентних переваг підприємства [4; 5]. Інші автори [8] закцентували увагу на стратегічному управлінні людським капіталом як ключовому елементі ресурсного потенціалу. Значний внесок у вивчення теоретичних і практичних аспектів зроблено [9], який запропонував методологію оцінки ресурсів з урахуванням інноваційного контексту. Однак більшість досліджень обмежується аналізом окремих видів ресурсів, що не дає змоги отримати цілісного уявлення про потенціал підприємства в динамічному середовищі.

Степаненко С. [7] здійснив аналіз елементів ресурсного потенціалу підприємств аграрного сектору, механізмів їх ефективного поєднання на основі дослідження сучасних детермінант розвитку економіки в глобальному вимірі, використавши методологічний підхід до визначення структурних елементів ресурсного потенціалу на основі теорії факторів виробництва, за якою виділяються такі фактори як земля, капітал і праця з подальшою деталізацією зазначених дефініцій.

Смолич Д. та Тимошук І. виокремили два підходи до тлумачення досліджуваного поняття, а саме ресурсний та результативний [6]; дослідили залежність складових елементів ресурсного потенціалу промислового підприємства щодо умов турбулентного зовнішнього середовища, обґрунтували аспект зміни та доповнення елементів ресурсного потенціалу зі зміною факторів та умов макросередовища організації.

Розглядають управління ресурсним потенціалом підприємства в умовах невизначеності Ус Ю. та Литовченко В. [10]. На їх думку, необхідною умовою та пріоритетним чинником посилення розвитку будь-якого суб'єкта господарювання є забезпечення стабільного економічного зростання на основі ефективного використання ресурсного потенціалу підприємства. У сучасному світі за умов

** Науковий керівник: Губені Ю.Е. – д-р. екон. наук, професор*
*** Науковий керівник: Яців І.Б. – д-р. екон. наук, професор*

обмеженості ресурсів саме внутрішній ресурсний потенціал підприємства потрібно вважати головним чинником його сталого розвитку.

Буняк Н. та Тимощук О. [1] досліджують особливості управління ресурсним потенціалом підприємства в умовах кризових явищ. Ними визначено, що в умовах посилення кризових явищ в економіці країни дієва система управління ресурсним потенціалом має насамперед бути спрямована на реалізацію стратегічних цілей підприємства й сприяти його адаптації до нових реалій.

Цибульська Е. зазначає, що управління ресурсним потенціалом охоплює не тільки процеси його раціонального використання, але й нарощення та оптимізації [11]. Водночас Чупир О., Бурлака Є., Бутенко О. розглядають управління ресурсним потенціалом з позицій комплексного підходу як реалізацію функцій управління з метою забезпечення процесу накопичення, удосконалення та трансформації ресурсів і взаємозв'язків між ними у відповідності до змін зовнішнього оточення [12].

Попри значну кількість досліджень, присвячених формуванню та управлінню ресурсним потенціалом у бізнес-середовищі, залишається низка невирішених питань. Зокрема, недостатньо розкрито механізми адаптації ресурсного потенціалу підприємств до змінного ринкового середовища, особливо в умовах нестабільності та кризових явищ. Також потребують подальшого дослідження інструменти ефективного розподілу та використання ресурсів для досягнення сталого розвитку бізнесу. Важливою проблемою залишається інтеграція інноваційних та цифрових технологій у процес управління ресурсним потенціалом, що є критичним фактором конкурентоспроможності сучасних підприємств. Саме ці аспекти вимагають подальшого аналізу та обґрунтування, що й становить наукову новизну цієї статті.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення та обґрунтування ефективних підходів до управління ресурсним потенціалом у бізнес-середовищі.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання: проаналізувати теоретичні основи поняття ресурсного потенціалу та його складових; визначити ключові фактори, що впливають на ефективність використання ресурсів; дослідити сучасні підходи до оцінювання ресурсного потенціалу; запропонувати рекомендації щодо вдосконалення управління ресурсами в умовах динамічного бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ресурсний потенціал підприємства включає сукупність усіх доступних ресурсів, які забезпечують його функціонування та розвиток. Його складові можна класифікувати за видами: матеріальні (виробничі активи, обладнання), фінансові (капітал, інвестиції), людські (працівники, їх знання та навички) та інформаційні (дані, технології).

Для постійного підтримання стратегічного розвитку підприємства на високому рівні слід регулярно аналізувати наявний ресурсний потенціал і, з врахуванням визначених цілей та інформації про стан та можливі перспективи на ринку, здійснювати стратегічне управління ним [2, с. 53].

Ресурсний потенціал підприємства формується у ході змістовного та динамічного процесу, який тісно взаємодіє із зовнішнім середовищем. Серед факторів впливу на збалансованість та ефективність ресурсного потенціалу можна виділити зовнішні: економічні, соціальні, політичні, юридичні умови, ринкові умови на вході і виході із системи; а також внутрішні: стратегія підприємства, яка реалізовується за рахунок сформованого потенціалу; досвід і навички менеджерів; цінності; культура, принципи організації ведення бізнесу [3, с. 112].

При цьому ресурсний потенціал формується на підставі особливих властивостей, які його характеризують. Через передумову четвертої промислової революції фактори впливу значною мірою змінили свій рівень значущості для ресурсного потенціалу підприємства, через що потребують виняткового перегляду для встановлення їх ієрархічності заради обирання найбільш вигідного напрямку його розвитку [4].

У сучасній літературі зустрічається безліч трактувань поняття «ресурсний потенціал». Розкриття поняття «ресурсний потенціал» передбачає уточнення складових його понять. «Ресурсний» є похідним від слова «ресурс». Згідно з сучасним словником іноземних слів [2], термін «ресурси» (фр. ressources) означає «засоби, запаси, можливості, джерела чого-небудь». Зміст терміну «потенціал» бере свій початок від латинського слова «potentia» і в перекладі означає «сила, міць». Розглянемо докладніше кожне із них. В етимологічному значенні термін «потенціал» – це засоби, запаси, джерела, які є в наявності та можуть бути мобілізовані, приведені до руху, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану, вирішення якоїсь задачі, можливості окремої особи, суспільства, держави у певній області [2].

Потенціал у загальному розумінні є можливістю реалізації будь-чого, тому його можна накопичувати, вимірювати його величину як ступінь накопичення, реалізувати. Своєю чергою, можливістю називають засіб, умову, обставину, яка необхідна для здійснення будь-чого. Важливою ознакою потенціалу є його здатність до відтворення. Потенціал пов'язаний з характером цілей підприємства. Формування потенціалу підприємства представляє собою процес реалізації заходів щодо забезпечення ринкових можливостей підприємства шляхом зміни його характеристик та властивостей до необхідного рівня, відповідно до поставлених цілей [1].

У контексті визначення «ресурсний потенціал» необхідно позначити позицію, що стосується терміну «ресурси». В економічній теорії до ресурсів відносять сукупність окремих елементів, які прямо чи опосередковано беруть участь у процесі виробництва чи наданні послуг. З даної позиції найважливішою особливістю категорії «ресурси» є безпосередній зв'язок з процесом виробництва, тобто ресурси в процесі використання приймають форму основних виробничих факторів. По суті, економічні ресурси представляють технологічні, матеріально-технічні, природні, соціальні та інші фактори, які можуть бути залучені у виробничий процес, який опосередковано задовольняє суспільний попит. Основною особливістю всіх видів економічних ресурсів є їх кількісна і якісна обмеженість.

Варто відзначити, що принциповою відмінністю між термінами «ресурси» та «ресурсний потенціал» є те, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал є невіддільним від суб'єктів. Ресурсний потенціал, крім матеріальних і нематеріальних засобів, включає здібності працівника, колективу, підприємства загалом до ефективного використання наявних ресурсів [10].

Підприємництво, як економічний ресурс, стає все більш важливим у сучасній економіці, проте лише у XX ст. воно стало розглядатися як фактор (ресурс) виробництва. Підприємницький ресурс (підприємницький потенціал, підприємницькі здібності, підприємництво) – це особливий механізм організації підприємницьких здібностей людей, спроможних до ефективної організації взаємодії основних економічних ресурсів для здійснення господарської діяльності. Цей ресурс реалізується у сфері менеджменту, тобто під час управління діяльністю підприємств та організацій. Унікальність значення підприємницького потенціалу полягає в тому, що саме завдяки йому спроможні до взаємодії інші ресурси підприємства, а саме фінансові, інформаційні, виробничі, інноваційні.

Процес формування ресурсного потенціалу підприємства є ключовим для забезпечення його конкурентоспроможності та довгострокового розвитку. У сучасних умовах динамічного бізнес-середовища підприємства мають постійно адаптуватися до змін та удосконалювати свої ресурси для досягнення стратегічних цілей. Важливість цього процесу полягає у здатності підприємства ефективно використовувати наявні матеріальні, фінансові, людські та інформаційні ресурси, впроваджувати інновації та розробляти гнучкі організаційні структури [8].

Такий підхід дозволяє систематизувати та структурувати процес управління ресурсами, забезпечуючи підприємству сталість та ефективність у досягненні своїх ринкових можливостей. Табл. 1 характеризує основні аспекти формування ресурсного потенціалу, зокрема через визначення його характеристик, властивостей, рівнів та цілей. Характеристики – основні компоненти ресурсного потенціалу підприємства. Властивості відображають ключові якості кожного з елементів, які сприяють розвитку підприємства. Рівень означає ступінь розвитку кожного з ресурсів. Цілі – стратегічні орієнтири для підприємства у формуванні та використанні цих ресурсів.

Таблиця 1

Процес формування ресурсного потенціалу підприємства у бізнес-середовищі

Характеристика	Властивості	Рівень	Цілі
Матеріально-технічний потенціал	Стан обладнання, інноваційність, енергоефективність	Високий рівень автоматизації виробництва	Забезпечення продуктивності та якості виробництва
Фінансовий потенціал	Доступ до капіталу, фінансова стійкість, ліквідність	Оптимальний рівень фінансових ресурсів	Забезпечення стабільності та можливості інвестування у розвиток
Людський потенціал	Кваліфікація, мотивація, продуктивність працівників	Підвищення кваліфікації персоналу	Розвиток компетенцій, забезпечення конкурентоспроможності через людський капітал
Інноваційний потенціал	Наявність R&D, рівень впровадження нових технологій	Високий рівень адаптації до змін	Розробка інноваційної продукції, підвищення конкурентоспроможності
Організаційний потенціал	Гнучкість управління, ефективність комунікацій, рівень стратегічного планування	Розвинена структура управління	Забезпечення ефективної координації бізнес-процесів
Маркетинговий потенціал	Репутація бренду, знання ринку, ефективність рекламної діяльності	Зміцнення позицій на ринку	Підвищення впізнаваності бренду, розширення ринків збуту
Інформаційний потенціал	Доступ до даних, рівень цифровізації, впровадження IT-рішень	Висока інтеграція інформаційних систем	Оптимізація бізнес-процесів через використання сучасних технологій
Природні ресурси	Наявність екологічно чистих матеріалів, доступ до сировинних баз	Раціональне використання ресурсів	Забезпечення сталого розвитку підприємства та мінімізація впливу на довкілля

Джерело: сформовано авторами на основі [8; 9; 13]

Аналізуючи складові процесу формування ресурсного потенціалу підприємства, можна зробити кілька важливих висновків:

1. Комплексний підхід до управління ресурсами дозволяє забезпечити гармонійний розвиток підприємства та підвищити його здатність адаптуватися до зовнішніх викликів.

2. Кожен компонент ресурсного потенціалу має свої унікальні властивості, які впливають на загальну ефективність діяльності підприємства.

3. Сучасне бізнес-середовище вимагає акценту на інноваційний та інформаційний потенціал, оскільки вони є ключовими драйверами розвитку та конкурентоспроможності.

4. Високий рівень організації та використання ресурсів сприяє досягненню стратегічних цілей, таких як розширення ринкової частки, підвищення прибутковості та забезпечення сталого розвитку.

5. Використання інструментів оцінювання ресурсного потенціалу, зокрема представленої табл. 1, допомагає ідентифікувати сильні та слабкі сторони підприємства, а також розробити шляхи для вдосконалення його діяльності.

Таким чином, формування ресурсного потенціалу підприємства є основою його економічного зростання, стійкості та ефективності в умовах сучасного ринкового середовища.

Аналіз показав, що ефективність використання ресурсів залежить від таких факторів, як кваліфікація управлінського персоналу, рівень цифровізації бізнесу, адаптивність до змін зовнішнього середовища та стратегічне планування.

Сучасні підходи до управління ресурсним потенціалом включають:

1. Ресурсно-орієнтоване планування, яке базується на визначенні ключових ресурсів для досягнення стратегічних цілей.

На заході Україні ресурсно-орієнтоване планування відіграє ключову роль у розвитку територіальних громад, оскільки регіон багатий як природними, так і культурними ресурсами, які можна ефективно використовувати для досягнення стратегічних цілей.

Наприклад, у Славській громаді Львівської області акцент зроблено на розвитку туристичного потенціалу. Завдяки унікальному природному середовищу Карпат, громада активно інвестує в інфраструктуру гірськолижного та зеленого туризму. Будівництво нових трас, створення сучасних готелів і популяризація місцевих туристичних продуктів вже дозволили збільшити потік туристів і забезпечити громаду стабільними доходами.

Подібний підхід демонструє Косівська громада Івано-Франківської області, яка використовує багатий культурно-мистецький потенціал регіону. Тут активно розвиваються ремесла, такі як гуцульська кераміка, різьблення по дереву та ткацтво, що не лише зберігає традиції, але й створює нові можливості для економічного зростання. Організація фестивалів і виставок приваблює туристів і сприяє популяризації місцевої культури далеко за межами України.

Окрім туризму, громади заходу України активно використовують природні ресурси для забезпечення енергетичної незалежності. Наприклад, у Червоноградській громаді Львівщини реалізовано проєкти зі встановлення сонячних електростанцій, що забезпечують електроенергію для місцевих установ і жителів. Це дозволяє зменшити витрати на енергоресурси та створює додаткові надходження до бюджету через продаж надлишкової енергії.

Водночас, громади, такі як Городоцька та Самбірська у Львівській області, роблять ставку на розвиток сільськогосподарського потенціалу. Вони створюють кооперативи, які об'єднують місцевих фермерів, допомагають із закупівлею техніки та забезпечують навчання для підвищення продуктивності. Це сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також залученню молоді до аграрного сектору.

Такий підхід демонструє, як грамотне ресурсно-орієнтоване планування може сприяти сталому розвитку громад заходу України, забезпечуючи збереження традицій, створення нових робочих місць і підвищення добробуту мешканців.

2. Інноваційне управління, що враховує розвиток технологій та можливості їх застосування. Інноваційне управління стає важливим інструментом розвитку територіальних громад, адже сучасні технології відкривають нові можливості для оптимізації процесів і підвищення ефективності управління. Багато громад активно впроваджують цифрові інструменти та інноваційні рішення для покращення якості життя мешканців і розвитку економіки [9].

Наприклад, у Львівській міській громаді створено єдину цифрову платформу для надання адміністративних послуг. Це дає змогу мешканцям дистанційно отримувати необхідні довідки, записуватися на прийом до чиновників та слідкувати за виконанням заяв. Такий підхід значно знижує бюрократичні бар'єри, економить час громадян і підвищує прозорість роботи органів місцевого самоврядування.

Іншим прикладом є Трускавецька громада, яка використовує сучасні технології для розвитку туристичної інфраструктури. Тут впроваджено систему «розумного туризму», яка включає інтерактивні карти, мобільні додатки для туристів та VR-тури місцевими визначними пам'ятками. Це дозволяє не лише приваблювати більше туристів, але й покращувати їхній досвід, стимулюючи повернення та рекомендації.

Варто відзначити також громади, що працюють у сільськогосподарській сфері, такі як Бродівська ОТГ на Львівщині. Тут активно впроваджуються технології точного землеробства: дрони для моніторингу полів, GPS-системи для автоматизації техніки та сенсори для контролю вологості ґрунту. Це дозволяє підвищити врожайність, зменшити витрати ресурсів та зберегти екологічний баланс.

Інноваційне управління також охоплює питання енергоефективності. У Дрогобицькій громаді реалізовано проєкт «Розумне освітлення», в межах якого вуличні ліхтарі обладнані сенсорами руху та автоматично регулюють яскравість. Це дозволяє зменшити споживання електроенергії, знизити витрати бюджету та забезпечити екологічно дружній підхід.

3. Системи моніторингу та аналізу, які дають змогу оцінювати ефективність використання ресурсів у реальному часі. Системи моніторингу та аналізу набувають дедалі більшого значення для ефективного управління територіальними громадами. Ці інструменти дозволяють відстежувати використання ресурсів у реальному часі, приймати обґрунтовані рішення та оперативно реагувати на виклики, пов'язані з їхнім управлінням [6].

Наприклад, у Львівській громаді успішно впроваджено систему моніторингу енергоресурсів у комунальних установах, таких як школи, лікарні та адміністративні будівлі. Система дає змогу в реальному часі відстежувати споживання електроенергії, газу та води, а також виявляти перевитрати. Завдяки цьому громада змогла зменшити витрати на енергоресурси та направити зекономлені кошти на інші соціальні потреби.

Подібний підхід використовується у Трускавецькій громаді, де встановлено систему моніторингу якості питної води. Завдяки використанню сучасних сенсорів можна оперативно виявляти проблеми з якістю води та забезпечувати мешканців безпечним водопостачанням. Це особливо важливо для громади, яка є популярним курортом і має підтримувати високі стандарти для туристів і місцевих жителів.

У сільськогосподарських громадах, таких як Радехівська ОТГ на Львівщині, впроваджуються системи моніторингу стану ґрунтів та рослин. Використовуючи дрони та супутникові дані, громада може оцінювати врожайність полів, рівень вологості ґрунту та поширення шкідників. Це дозволяє фермерам своєчасно вживати заходів для захисту врожаю, підвищувати продуктивність і зменшувати витрати на агрохімікати.

Ще одним прикладом є Івано-Франківська міська громада, де діє система моніторингу транспортного потоку. Завдяки датчикам руху та камерам відеоспостереження міська влада може аналізувати навантаження на дороги, оптимізувати роботу громадського транспорту та зменшувати затори. Це сприяє покращенню мобільності жителів та зниженню шкідливих викидів.

Використання систем моніторингу та аналізу дозволяє громадам України забезпечувати прозоре та ефективне управління ресурсами.

Комплексний підхід до оцінювання ресурсного потенціалу підприємства передбачає системне врахування всіх видів ресурсів (матеріальних, фінансових, людських та інформаційних) та їх взаємодії. Основні етапи такого підходу представлено на рис. 1.

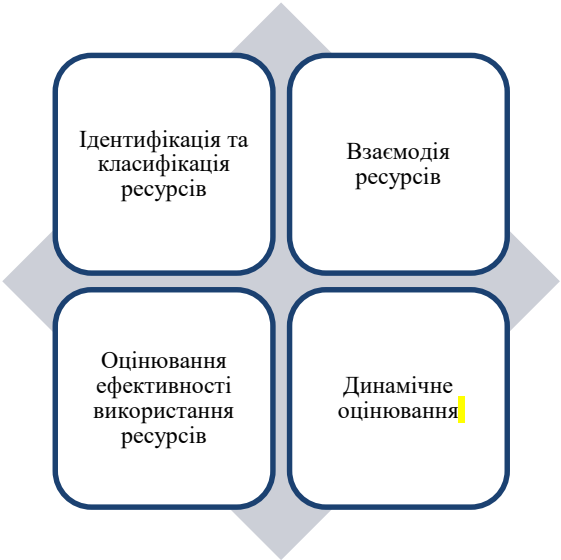


Рис. 1. Комплексний підхід до оцінювання ресурсного потенціалу підприємства
Джерело: розробка авторів

1. Ідентифікація та класифікація ресурсів передбачає:
– матеріальні ресурси (оцінювання виробничих потужностей, обладнання, запасів сировини);

– фінансові ресурси (аналіз капіталу, інвестицій, кредитних можливостей);

– людські ресурси (вивчення кількісних і якісних характеристик персоналу (кваліфікація, досвід, мотивація));

– інформаційні ресурси (оцінювання доступності, якості та актуальності даних, а також ступеня цифровізації бізнесу).

2. Взаємодія ресурсів. Комплексна оцінювання базується на аналізі синергетичного ефекту від використання ресурсів. Наприклад, підвищення кваліфікації працівників (людські ресурси) у поєднанні з автоматизацією виробничих процесів (матеріальні ресурси) сприяє підвищенню продуктивності.

3. Оцінювання ефективності використання ресурсів:

– ключові показники ефективності (KPI): рентабельність ресурсів, коефіцієнт використання потужностей, продуктивність праці;

– аналіз невикористаних можливостей та визначення слабких місць.

4. Динамічна оцінювання (здійснюється моніторинг змін у ресурсному потенціалі з урахуванням змін ринкових умов).

Сучасні інструменти для оптимального використання ресурсів показано на рис. 2.



Рис. 2. Сучасні інструменти для оптимального використання ресурсів

Джерело: розробка авторів

Такий підхід і використання сучасних інструментів забезпечують підприємству конкурентні переваги та гнучкість в умовах мінливого бізнес-середовища.

Висновки з проведеного дослідження. У дослідженні встановлено, що ефективне управління ресурсним потенціалом є ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності підприємства та ефективного формування бізнес-середовища територіальних громад. Удосконалення методів оцінювання ресурсів, інтеграція інноваційних технологій та стратегічне планування сприяють максимізації результатів. Рекомендовано впроваджувати сучасні підходи до управління ресурсами, що враховують специфіку бізнес-середовища та змінність ринкових умов, а також пов'язані з цим ризики.

Необхідно звернути увагу на основні напрями підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом підприємств, які передбачають поліпшення та зростання інвестиційно-інноваційної складової, матеріально-технічної та трудової складових підприємств; стратегічне планування

розвитку; організаційне впорядкування структури та складу апарату управління та інформаційне забезпечення діяльності підприємств.

Література

1. Буняк Н. М., Тимощук О. В. Особливості управління ресурсним потенціалом підприємства в умовах кризових явищ. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 2(82). С. 28-33.

2. Костецька Н. І. Стратегічне управління потенціалом підприємства: теоретико-методичні аспекти. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2021. № 20. С. 51-55.

3. Кузьменко О. В. Організаційно-економічний механізм стратегічного управління ресурсним потенціалом підприємства. *Академічний огляд*. 2014. № 1(40). С. 110-115.

4. Латишева О. В. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, складові та особливості управління елементами забезпечення сталого розвитку. *Економічний вісник*. 2018. № 3(53). С. 126-130.

5. Материнська О. А., Ярова А. О. Ресурсний потенціал підприємства: проблеми та шляхи його вирішення. URL: https://nauka.kushnir.mk.ua (дата звернення: 02.10.2024).

6. Смолич Д. В., Тимощук І. В. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, складові та модель управління в сучасних умовах господарювання. *Економічний простір*. 2020. № 153. С. 75-82.

7. Степаненко С. В. Ресурсний потенціал аграрних підприємств: елементи та особливості їх поєднання в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2022. № 2. URL: https://surl.li/wkgoui (дата звернення: 02.10.2024).

8. Стратегічне управління ресурсним потенціалом підприємства. URL: https://en.ppt-online.org/119884 (дата звернення: 02.10.2024).

9. Управління ресурсним потенціалом підприємств. URL: https://surl.li/xoxptz (дата звернення: 02.10.2024).

10. Ус Ю. В., Литовченко В. О. Управління ресурсним потенціалом підприємства в умовах невизначеності. *Бізнес-Інформ*. 2024. № 6. С. 278-284.

11. Цибульська Е. І. Управління потенціалом підприємства : навч. посіб. Харків : Вид-во НУА, 2011. 384 с.

12. Чупир О. М., Бурлака Є. О., Бутенко О. П. Управління розвитком ресурсного потенціалу підприємств : монографія. Харків : ХНУБА, 2022. 178 с.

13. Шаманська О. І. Система ефективного управління ресурсним потенціалом підприємства. *Ефективна економіка*. 2013. № 9. С. 81-88.

References

1. Buniak, N.M. and Tymoshchuk, O.V. (2023), “Features of managing the resource potential of an enterprise under crisis conditions”, *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 2(82), pp. 28-33.

2. Kostetska, N.I. (2021), “Strategic management of enterprise potential: theoretical and methodological aspects”, *Ekonomichnyi visnyk NTUU «Kyivskyi politekhnichnyi instytut»,* no. 20, pp. 51-55.

3. Kuzmenko, O.V. (2014), “Organizational and economic mechanism of strategic management of enterprise resource potential”, *Akademichnyi ohliad*, no. 1(40), pp. 110-115.

4. Latysheva, O.V. (2018), “Enterprise resource potential: essence, components and management features for sustainable development”, *Ekonomichnyi visnyk*, no. 3(53), pp. 126-130.

5. Materynska, O.A. and Yarova, A.O. (2024), “Enterprise resource potential: problems and ways to solve them”, available at: https://nauka.kushnir.mk.ua (access date October 02, 2024).

6. Smolych, D.V. and Tymoshchuk, I.V. (2020), “Enterprise resource potential: essence, components and management model under modern economic conditions”, *Ekonomichnyi prostir,* no. 153, pp. 75-82.

7. Stepanenko, S.V. (2022), “Resource potential of agricultural enterprises: elements and features of their combination in modern conditions”, *Efektyvna ekonomika,* no. 2, available at: https://surl.li/wkgoui (access date October 02, 2024).

8. “Strategic management of enterprise resource potential”, available at: https://en.ppt-online.org/119884 (access date October 02, 2024).

9. “Management of enterprise resource potential”, available at: https://surl.li/xoxptz (access date October 02, 2024).

10. Us, Yu.V. and Lytovchenko, V.O. (2024), “Management of enterprise resource potential under uncertainty”, *Biznes-Inform*, no. 6, pp. 278-284.

11. Tsybulska, E. I. (2011), *“Enterprise Potential Management: Textbook”,* Kharkiv: NUA Publishing, 384 p.

12. Chupyr, O. M., Burlaka, Ye. O. and Butenko, O. P. (2022), “*Management of Enterprise Resource Potential Development”. Monograph,* Kharkiv: KhNUBA, 178p.

13. Shamanska, O.I. (2013), “System of effective management of enterprise resource potential”, *Efektyvna ekonomika*, no. 9, pp. 81-88.

Рогаля Б.Т., Жарський О.С.

ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ У БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ

Мета. Виявлення та обґрунтування ефективних підходів до управління ресурсним потенціалом у бізнес-середовищі.

Методика дослідження. У роботі застосовано системний підхід, методи аналізу та синтезу (для вивчення складових ресурсного потенціалу підприємства та їх взаємодії), порівняння (для оцінювання сучасних підходів до управління ресурсами та вибору найефективніших з них у різних бізнес-моделях), моделювання управлінських рішень (для розробки інтегрованої моделі управління ресурсним потенціалом, яка передбачає цифровізацію бізнес-процесів), а також експертне оцінювання (для визначення ключових факторів, що впливають на ефективність використання ресурсного потенціалу), метод кейс-стаді (для аналізу конкретних прикладів підприємств, які впроваджували інноваційні технології для підвищення ефективності використання ресурсів).

Результати дослідження. Визначено основні складові ресурсного потенціалу підприємства, які включають матеріальні, фінансові, людські та інформаційні ресурси. Проаналізовано їхню взаємодію та вплив на загальну ефективність функціонування підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища.

Сформульовано підхід до оцінювання ресурсного потенціалу, який базується на використанні сучасних аналітичних інструментів, зокрема ERP-систем для управління ресурсами, Big Data для прогнозування і моніторингу, а також концепцій Lean Management для оптимізації витрат.

Запропоновано модель управління ресурсним потенціалом, яка передбачає інтеграцію інноваційних підходів, зокрема цифровізації процесів і автоматизації операцій, що дозволяє досягти гнучкості у прийнятті управлінських рішень.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено комплексний підхід до оцінювання ресурсного потенціалу, який враховує взаємодію матеріальних, фінансових, людських та інформаційних ресурсів. Визначено сучасні інструменти для їх оптимального використання з урахуванням ринкових умов.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані підприємствами для вдосконалення стратегічного управління ресурсами, підвищення їх конкурентоспроможності та сталого розвитку. Запропоновані рекомендації сприяють зменшенню втрат ресурсів та покращенню ефективності бізнес-процесів.

Ключові слова: ресурсний потенціал, управління ресурсами, бізнес-середовище, стратегічне планування, інноваційний підхід, ефективність підприємства, цифрові технології.

Rohalia B.T., Zharskyi O.S.

FORMATION AND MANAGEMENT OF RESOURCE POTENTIAL IN THE BUSINESS ENVIRONMENT

Purpose. The aim of the article is to identify and substantiate effective approaches to managing resource potential in a business environment.

Methodology of research. The following methods are used in the article, namely: a systematic approach, methods of analysis and synthesis (to study the components of the enterprise's resource potential and their interaction), comparison (to evaluate modern approaches to resource management and select the most effective ones in different business models), modelling of management decisions (to develop an integrated model of resource potential management, which involves the digitalization of business processes), as well as expert evaluation (to determine key factors that affect the efficiency of resource potential use), and the case study method (to analyse specific examples of enterprises that implemented innovative technologies to increase the efficiency of resource use).

Findings. The study identifies the main components of enterprise resource potential, including material, financial, human and informational resources. Their interactions and impact on the overall operational efficiency of enterprises in a dynamic business environment are analysed.

An approach to resource potential assessment is formulated, which is based on modern analytical tools, such as ERP systems for resource management, Big Data for forecasting and monitoring, and Lean Management concepts for cost optimization.

A resource potential management model is proposed, integrating innovative approaches such as process digitalization and operational automation, enabling greater flexibility in managerial decision-making.

Originality. A comprehensive approach to evaluating resource potential has been developed, considering the interaction of material, financial, human and informational resources. Modern tools for their optimal utilization in dynamic market conditions are identified.

Practical value. The study's findings can be used by enterprises to improve strategic resource management, enhance competitiveness and ensure sustainable development. The proposed recommendations contribute to reducing resource losses and improving business process efficiency.

Key words: resource potential, resource management, business environment, strategic planning, innovative approach, enterprise efficiency, digital technologies.

УДК 334.021.1 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.15**
JEL Classification: I15, I18, O33, O35

Нитка О.М.,
здобувачка* третього рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 073 «Менеджмент», Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Nytka O.M.,
PhD student in the specialty 073 "Management", West Ukrainian National University, Ternopil

RESILIENCE OF HEALTHCARE INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF A TURBULENT EXTERNAL ENVIRONMENT

Постановка проблеми. Сучасні медичні заклади України функціонують в складних умовах, зумовлених: проведенням медичної реформи, частою зміною законодавства, недостатністю бюджетного фінансування, браком кваліфікованих медичних кадрів, зростанням вимог до якості медичних послуг, конкуренцією на ринку медичних послуг, високим навантаженням на медичний персонал, старінням населення, зміною потреб пацієнтів, швидкою цифровізацією та необхідністю забезпечення кібербезпеки, зростанням вартості медичного обладнання, лікарських засобів та товарів медичного призначення, виникненням нових інфекційних хвороб, погіршенням стану здоров'я населення, розвитком медичного туризму та альтернативної медицини тощо. У зв'язку із цим, особливого значення набуває необхідність адаптації до цих викликів і загроз шляхом розробки і впровадження в діяльність медичних закладів функціональних стратегій, які дозволять: оптимізувати операційні процеси, покращити рівень медичного обслуговування, розширити ресурсну базу, зайняти провідні позиції на ринку медичних послуг, збільшити задоволеність пацієнтів та забезпечити довгостроковий розвиток закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені активно досліджують різні аспекти стратегічного менеджменту закладів охорони здоров'я. Так, зокрема, сучасні підходу до реалізації публічної політики у сфері охорони здоров'я, особливості модернізації менеджменту закладів охорони здоров'я та організації їх діяльності вивчають М. М. Шкільняк та Т. Л. Желюк [1–3]; особливості стратегічного менеджменту в сфері охорони здоров'я досліджують С. М. Калініченко, Л. С. Харчевнікова, А. В. Аврята та І. А. Олійник [4], Ю. М. Сафонов та В. І. Борщ [5]; необхідність імплементації стратегічного управління в діяльність сучасних закладів охорони здоров'я обґрунтовують Н. С. Станасюк та А. В. Мінко [6]; теоретико-методичні засади стратегічного управління закладами охорони здоров'я вивчають Л. С. Стефанишин [7], Н.В. Піроженко [8], Н. С. Станасюк та А. В. Мінко [9]; особливості визначення стратегічних пріоритетів управління закладами охорони здоров'я досліджують Р. Р. Августин та О. В. Стахів [10]; моделі стратегічного менеджменту в різних типах закладів охорони здоров'я, зокрема в проєкто-орієнтованих, описують О. Б. Данченко та В. В. Лепський [11]; особливості здійснення стратегічного управління закладами охорони здоров'я в умовах глобальних змін вивчають Ю. В. Самойлик та Л. О. Погребняк [12]; стратегічне планування як важливий елемент системи стратегічного управління медичних закладів досліджують Л. О. Куранда [13], А.Ф. Мельник та Л.А. Радзивілюк [14]; інноваційні технології надання медичних послуг систематизує А. Ю. Жуковська [15; 16]; медичний туризм як стратегічний вектор розвитку закладів охорони здоров'я на ринку медичних послуг вивчають Т. Л. Желюк, О. В. Мацик та О. В. Чигур [17; 18]; сучасні тенденції розвитку е-медицини досліджують О. В. Длугопольський, Т. І. Длугопольська та ін. [19]; особливості функціонування сучасних закладів охорони здоров'я в умовах демографічних викликів вивчає Д. Г. Шушпанов [20; 21]; цифровізацію як інструмент резильєнтності сфери охорони здоров'я досліджують Т. Л. Желюк, Д. Г. Шушпанов, А. Ю. Жуковська та ін. [22].

Незважаючи на множину та багатогранність проведених досліджень, більшість з них є фрагментарними і стосуються лише окремих структурних елементів, процесів і явищ загальної системи стратегічного менеджменту закладів охорони здоров'я. У зв'язку із цим, комплексне дослідження резильєнтності медичних закладів в умовах турбулентності зовнішнього середовища є

* *Науковий керівник: Желюк Т.Л. – д-р екон. наук, професор*

особливо актуальним та практикоорієнтованим.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація чинників зовнішнього середовища закладів охорони здоров'я і виокремлення тих, які зумовлюють його турбулентність; розробка способів ідентифікації проявів турбулентності зовнішнього середовища; визначення функціональних стратегій, які виступатимуть основою резильєнтності закладів охорони здоров'я в умовах турбулентності зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заклади охорони здоров'я, як і будь-які інші установи і організації, мають внутрішнє та зовнішнє середовище. Внутрішнє середовище закладу охорони здоров'я – це сукупність елементів, які визначають заклад як систему, забезпечують його цілісність, життєздатність, відкритість та резильєнтність. Зовнішнє середовище закладу охорони здоров'я – це сукупність господарських суб'єктів, економічних, соціальних і екологічних умов, національних і наднаціональних інститутів та інших зовнішніх щодо установи чинників. Якщо внутрішнє середовище закладу охорони здоров'я залежить від державних стандартів та керівництва, то зовнішнє середовище формується під впливом різноманітних чинників, які умов можна поділити на чинники безпосереднього впливу та чинники опосередкованого впливу (табл. 1).

Таблиця 1

Елементи та чинники зовнішнього середовища закладів охорони здоров'я

Елементи та чинники зовнішнього середовища, які безпосереднього впливають на функціонування закладів охорони здоров'я	Елементи на чинники зовнішнього середовища, які опосередковано впливають на функціонування закладів охорони здоров'я
1	2
1. Система державного регулювання *(ліцензійні вимоги, реформи в сфері охорони здоров'я, урядові програми)*	**1. Політична ситуація** *(політичні кризи та військові конфлікти, політична корупція, вибори та зміна урядів)*
2. Обсяги фінансування *(видатки з державного та місцевих бюджетів на сферу охорони здоров'я, приватні інвестиції, медичне страхування, гранти та міжнародна фінансова допомога)*	**2. Стан економіки** *(економічні можливості держави та громад у: фінансуванні діяльності державних та комунальних медичних закладів; забезпеченні гідної оплати праці медичному персоналу; впровадженні інновацій)*
3. Пацієнти *(очікування, поведінкові особливості, рівень довіри до медицини, фінансові можливості тощо)*	**3. Стан соціальної сфери** *(рівень добробуту населення, доступність медичних послуг, соціальні програми та медичне страхування)*
4. Конкуренція *(розвиток приватної медицини, імплементація інноваційних технологій надання медичних послуг)*	**4. Демографічна ситуація** *(рівень народжуваності та смертності, природний приріст населення, старіння населення, зовнішня та внутрішня міграція, дефіцит медичних кадрів)*
5. Персонал *(кваліфіковані працівники, які безперервно підвищують свою кваліфікацію та розвивають персональні бренди)*	**5. Науково-технічний прогрес** *(інноваційне медичне обладнання, лазерні та роботизовані хірургічні технології, генетичні дослідження, генна терапія, 3D-друк, використання біотехнологій)*
5. Постачальники *(фармацевтичні компанії, виробники медичного обладнання та товарів медичного призначення, лабораторії та діагностичні центри)*	**6. Цифровізація** *(е-медицина, м-медицина, телемедицина, штучний інтелект, віртуальна та доповнена реальність, інтернет медичних речей)*
7. Інфраструктура *(стан та відповідність будівель встановленим вимогам, інженерні мережі, транспортна доступність, матеріально-технологічне забезпечення)*	**7. Глобалізація** *(доступ до передових медичних технологій, глобальних наукових досліджень, міжнародні протоколи лікування, медична міграція та обмін досвідом, медичний туризм, поширення інфекційних хвороб та глобальні загрози)*

продовження табл. 1

1	2
8. Партнерські організації *(заклади вищої освіти, науково-дослідні установи, благодійні організації, страхові компанії, приватні медичні центри)*	**8. Корупція** *(незаконні платежі пацієнтів лікарям та адміністрації медичних закладів, корупційні тендери, фіктивні пацієнти та лікарняні ліжка, продаж посад у лікарнях, маніпуляції з міжнародною гуманітарною допомогою)*
9. Організації громадянського суспільства *(неурядові та неприбуткові організації, волонтерські організації, профспілки, благодійні фонди, лікарські та пацієнтські асоціації)*	**9. Форс-мажорні ситуації** *(епідемії та пандемії, військові конфлікти та терористичні акти, економічні кризи та соціальні потрясіння, соціальні заворушення та біженці)*

Джерело: складено автором

Сучасні заклади охорони здоров'я функціонують у складному, мінливому та непередбачуваному зовнішньому середовищі, яке характеризується високою турбулентністю. Це означає, що зміни в ньому відбуваються швидко, їх важко передбачити, і вони можуть мати серйозний вплив на діяльність медичних установ.

Серед чинників, які детально представлені в табл. 1, є такі, які спричиняють турбулентність зовнішнього середовища сучасних закладів охорони здоров'я. До таких чинників належать: військові конфлікти та тероризм; епідемії та пандемії; політична та правова нестабільність; глобальні та локальні економічні кризи; стрімкий розвиток технологій та цифровізація; соціально-демографічні зміни; екологічні та кліматичні чинники (табл. 2).

Таблиця 2

Чинники турбулентності зовнішнього середовища закладів охорони здоров'я

Група чинників турбулентності	Прояви чинників
1	2
Військові конфлікти та тероризм	– руйнування медичної інфраструктури у зонах бойових дій; – високий травматизм населення; – масова міграція населення; – дефіцит лікарських засобів та медичного обладнання через проблеми з постачанням та логістикою; – евакуація медперсоналу та дефіцит медичних кадрів; – негативний вплив на психологічний стан населення; – скорочення фінансування через його перерозподіл на користь оборонної галузі;
Епідемії та пандемії	– поява нових інфекційних загроз (варіанти вірусів, резистентність бактерій); – виснаження медичного персоналу через перевантаження та психологічний стрес; – нестача ліжко-місць, обладнання, медичних препаратів у пікові періоди захворювань;
Політична та правова нестабільність	– зміна урядів, політичні кризи, які змінюють напрямки розвитку сфери охорони здоров'я та модель її фінансування; – часті реформи, які створюють нестабільність у роботі медичних закладів; – посилення вимог до сертифікації та ліцензування медичних установ; – популяризація міжнародної акредитації закладів охорони здоров'я; – участь у міжнародних програмах обміну досвідом, впровадження світових стандартів лікування;
Глобальні та локальні економічні кризи	– зниження рівня фінансування охорони здоров'я через скорочення бюджетів; – збільшення вартості медичних послуг та ліків через інфляцію; – скорочення інвестицій у медичні технології та наукові дослідження; – підвищення рівня безробіття серед медичних працівників через кризові явища;
Стрімкий розвиток технологій та цифровізація	– використання штучного інтелекту для діагностики, прогнозування хвороб, автоматизації роботи лікарів; – розвиток роботизованої хірургії, телемедицини, персоналізованої медицини; – використання біотехнологій у лікуванні (генна терапія, 3D-друк органів); – зростання кількість кібератак на медичні установи; – витоки конфіденційних даних пацієнтів через недосконаліть систем зберігання інформації; – висока вартість технологій захисту персональних даних пацієнтів; – розвиток телемедицини; – популярність медичних мобільних додатки та пристроїв для самомоніторингу та самодіагностики стану здоров'я;

продовження табл. 2

1	2
Соціально-демографічні зміни	– старіння населення, зростання кількості пацієнтів похилого віку; – перевантаження системи охорони здоров'я хронічними захворюваннями; – збільшення витрат на геріатричну медицину, паліативну допомогу; – потреба у більш якісному сервісі, персоналізованому підході до лікування; – зростання інтересу до альтернативної медицини; – активізація онлайн-консультацій, чат-ботів, мобільних додатків для самостійного моніторингу здоров'я; – еміграція лікарів та медсестер закордон; – непопулярність медичної освіти серед молоді;
Екологічні та кліматичні чинники	– землетруси, урагани, повені, які знищують медичні заклади; – поширення тропічних хвороб у нетипових регіонах; – збільшення кількості алергічних, респіраторних захворювань; – викиди шкідливих речовин, забруднення води, радіаційні аварії; – зростання потреби в екстреній медичній допомозі, профілактичних заходах.

Джерело: складено автором

Для ефективного управління та забезпечення розвитку керівництву закладів охорони здоров'я важливо знати, вміти ідентифікувати та адаптовуватись до змін в зовнішньому середовищі.

Для ідентифікації проявів турбулентності зовнішнього середовища закладам охорони здоров'я необхідно:

1) проводити моніторинг та аналіз зовнішнього середовища, зокрема: аналіз макроекономічної ситуації, геополітичний аналіз, моніторинг епідеміологічної ситуації, соціальних трендів та громадської думки;

2) використовувати методи прогнозування та оцінювання ризиків, зокрема: SWOT-аналіз – для визначення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз закладу охорони здоров'я; PESTLE-аналіз – визначення впливу політичних, економічних, соціальних, технологічних, правових та екологічних чинників на діяльність медичних закладів; аналіз Big Data та штучного інтелекту (AI) – для прогнозування криз; методи сценарного прогнозування – для оцінювання різних сценаріїв розвитку подій та побудови моделей поведінки в умовах змін у фінансуванні, політичних криз чи демографічних змін;

3) проводити внутрішній моніторинг ефективності діяльності закладів охорони здоров'я, зокрема: досліджувати навантаження на медичний заклад, аналізувати його фінансові показники, оцінювати рівень задоволеності пацієнтів та персоналу;

4) співпрацювати з міжнародними та державними організаціями, зокрема: моніторити світові тенденцій у сфері охорони здоров'я, прогнози щодо пандемій та епідемій; використовувати найкращі міжнародні практики у боротьбі з глобальними викликами; моніторити державні програми у сфері медицини та соціального захисту; відстежувати змін у законодавстві, що може вплинути на роботу закладів охорони здоров'я.

Раннє виявлення чинників турбулентності зовнішнього середовища закладів охорони здоров'я дає можливість швидкого реагування на них та забезпечення резильєнтності роботи медичних установ.

Комплексним способом забезпечення резильєнтності закладів охорони здоров'я в умовах турбулентності зовнішнього середовища є розробка та реалізація різноманітних функціональних стратегій: медичної (клінічної), антикризової, ресурсної, кадрової, конкурентної, маркетингової, інноваційної, операційної, соціальної, інклюзивної та екологічної (табл. 3).

Таблиця 3

Функціональні стратегії закладів охорони здоров'я

Назва стратегії	Мета розробки та реалізації	Основні заходи в рамках її реалізації
1	2	3
Медична (клінічна) стратегія	Покращення якості лікування, впровадження передових медичних практик та дотримання міжнародних стандартів	– впровадження доказової медицини (лікування на основі наукових даних); – розширення спектру медичних послуг (відкриття нових відділень, спеціалізацій); – використання новітніх медичних технологій та методик лікування; – контроль інфекційної безпеки та стандартів якості медичних процедур;

продовження табл. 3

1	2	3
Фінансова стратегія	Забезпечення фінансової стабільності лікарні, ефективне використання ресурсів, диверсифікація джерел доходу	– оптимізація державного фінансування (робота з НСЗУ, місцевими бюджетами); – розвиток державно-приватного партнерства (ДПП); – підвищення ефективності використання фінансових ресурсів; – впровадження страхової медицини та розширення платних послуг; – пошук грантового фінансування та міжнародних інвестицій;
Кадрова стратегія	Залучення, навчання та мотивація висококваліфікованих медичних кадрів	– поліпшення умов праці лікарів (гідна зарплата, пільги, кар'єрний розвиток); – підвищення кваліфікації персоналу через навчальні програми, стажування, тренінги; – впровадження мотиваційних програм (бонуси, премії, додаткові відпустки); – автоматизація адміністративних процесів для зменшення навантаження на лікарів; – програми залучення молодих фахівців та партнерство з медичними університетами;
Антикризова стратегія	Забезпечення стійкості медичного закладу в умовах кризових ситуацій (пандемій, військових конфліктів, економічних потрясінь)	– розробка планів дій у кризових ситуаціях (медичних, економічних, політичних, екологічних); – резервне постачання медикаментів та обладнання для надзвичайних ситуацій; – навчання персоналу алгоритмам дій у разі криз (епідемії, військові дії, масові отруєння); – модернізація IT-інфраструктури для безперебійного доступу до даних пацієнтів; – співпраця з міжнародними гуманітарними організаціями для отримання допомоги у критичних випадках;
Конкурентна стратегія	Підвищення конкурентоспроможності медичного закладу, залучення пацієнтів та зміцнення позицій на ринку медичних послуг	– впровадження новітніх медичних технологій для покращення якості послуг; – розширення спектру медичних послуг (відкриття нових відділень, спеціалізацій); – підвищення рівня сервісу (зручні онлайн-записи, комфортні умови, цифрові рішення); – індивідуальний підхід до пацієнтів (персоналізоване лікування, VIP-пакети); – формування сильної корпоративної культури для підвищення довіри пацієнтів;
Маркетингова стратегія	Формування позитивного іміджу закладу, залучення нових пацієнтів та підвищення їхньої лояльності	– покращення сервісу та пацієнтоорієнтованості (доступність, комфорт, зворотний зв'язок); – використання цифрового маркетингу (розвиток сайту, соціальних мереж, онлайн-запису); – участь у соціальних програмах та профілактичних заходах; – розширення співпраці з компаніями, страховими агентствами; – створення програм лояльності для пацієнтів;
Інноваційна стратегія	Впровадження новітніх технологій у діагностиці, лікуванні, управлінні та комунікаціях з пацієнтами	– використання роботизованої хірургії, 3D-друку органів, штучного інтелекту (AI) у діагностиці; – впровадження електронної медичної документації (EMR, HIS-системи); – розвиток телемедицини та мобільних додатків для дистанційного обслуговування; – використання Big Data для прогнозування захворювань та персоналізованого лікування;
Операційна стратегія	Оптимізація внутрішніх процесів, управління ресурсами та підви-щення ефективності медичних послуг	– автоматизація реєстратури, медичних записів, логістики постачання медикаментів; – впровадження Lean-технологій (бережливе управління) у лікарні для оптимізації часу пацієнтів і лікарів; – контроль ефективності використання медичного обладнання та лікарських засобів; – підвищення ефективності внутрішніх комунікацій між підрозділами;

продовження табл. 3

1	2	3
Соціальна стратегія	Забезпечення доступності медичних послуг для соціально вразливих категорій населення та сприяння здоровому способу життя в суспільстві	– безкоштовні обстеження та лікування для малозабезпечених верств населення; – інформаційні кампанії з профілактики захворювань (онкологія, серцево-судинні хвороби, ВІЛ/СНІД); – співпраця з благодійними організаціями для допомоги людям із рідкісними захворюваннями; – створення соціальних медичних програм для підтримки дітей, людей з інвалідністю та пенсіонерів; – програми підтримки здорового способу життя (спортивні заходи, консультації дієтологів);
Інклюзивна стратегія	Забезпечення доступності медичних послуг для всіх категорій населення	– безбар'єрний доступ до медичних установ (пандуси, ліфти, тактильні доріжки); – наявність медичного персоналу, який володіє мовою жестів для пацієнтів із вадами слуху; – створення окремих програм медичного обслуговування для людей з інвалідністю; – адаптація вебсайтів лікарень для людей із порушенням зору (озвучення текстів, спеціальні шрифти);
Екологічна стратегія	Зменшення негативного впливу на довкілля та підвищення екологічної відповідальності	– оптимізація енергоспоживання (сонячні батареї, енергоефективне освітлення); – переробка та безпечна утилізація медичних відходів; – використання екологічно чистих матеріалів у ремонтах, меблях, упаковках ліків; – зменшення використання паперу через цифрові технології (електронні медичні картки).

Джерело: складено автором

Розробка та реалізація рекомендованих стратегій надасть закладам охорони здоров'я цілу низку переваг, визначними серед яких є: підвищення якості та доступності медичних послуг; фінансова стабільність і ефективне управління ресурсами; доступність медицини для всіх верств населення; конкурентні переваги та покращення іміджу закладу; оптимізація роботи персоналу та зменшення вигорання лікарів; готовність до кризових ситуацій та швидка адаптація до них; екологічна відповідальність і сталість розвитку; інноваційність та технологічне вдосконалення. В результаті заклад охорони здоров'я зможе стабільно працювати в умовах турбулентності зовнішнього середовища, його працівники будуть задоволені умовами праці, а пацієнти – якістю медичних послуг.

Висновки з проведеного дослідження. У статті проаналізовано резильєнтність закладів охорони здоров'я в умовах турбулентності зовнішнього середовища та визначено основні чинники, що впливають на їх функціонування. Доведено, що сучасні медичні установи працюють у динамічному середовищі, що характеризується швидкими політичними, економічними, соціальними, технологічними та демографічними змінами. Особливу увагу приділено таким викликам, як військові конфлікти, пандемії, глобальні економічні кризи, цифровізація, зростання соціальної нерівності та демографічні тенденції.

Результати дослідження підтверджують, що стійкість закладів охорони здоров'я залежить від їх здатності адаптуватися до змін, передбачати можливі загрози та впроваджувати ефективні стратегії управління. Запропоновано комплексний підхід до моніторингу зовнішнього середовища, що включає використання SWOT- та PESTLE-аналізу, прогнозування ризиків та застосування цифрових технологій для управління кризовими ситуаціями. Важливим аспектом підвищення резильєнтності є міжнародна співпраця та інтеграція передових практик у сфері медицини.

Обґрунтовано необхідність запровадження функціональних стратегій, зокрема медичної (клінічної), антикризової, фінансової, кадрової, конкурентної, маркетингової, інноваційної, операційної, соціальної, інклюзивної та екологічної. Реалізація цих стратегій дозволить покращити якість медичних послуг, забезпечити фінансову стабільність, ефективне управління ресурсами та доступність медицини для всіх категорій населення.

Таким чином, забезпечення резильєнтності закладів охорони здоров'я в умовах турбулентного зовнішнього середовища вимагає системного підходу, стратегічного планування та гнучкого управління. Впровадження запропонованих заходів сприятиме стабільному функціонуванню медичних установ, підвищенню рівня задоволеності пацієнтів та персоналу, а також сталому розвитку системи охорони здоров'я загалом.

Важливим напрямком майбутніх досліджень є розробка моделей стійкості медичних установ у періоди військових конфліктів, пандемій та економічних криз на основі вивчення кращих практик антикризового та резильєнтного управління в зарубіжних країнах. Також перспективним напрямком

подальших досліджень є розробка шляхів впровадження інклюзивних та соціально орієнтованих стратегій у практичну діяльність закладів охорони здоров'я, імплементація яких сприятиме підвищенню доступності медичних послуг для вразливих груп населення.

Література

1. Желюк Т. Сучасні підходи до реалізації публічної політики у сфері охорони здоров'я. *Вісник Тернопільського національного економічного університету.* 2019. № 1. С. 37-50. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/34033/1/%d0%96%d0%b5%d0%bb%d1%8e%d0%ba.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

2. Модернізація менеджменту та публічного управління в системі охорони здоров'я: кол. монографія / за науковою ред. д.е.н. Шкільняка М. М., д.е.н. Желюк Т. Л. Тернопіль : Крок, 2020. 560 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38546/1/Mon_uzoz_t.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

3. Організація діяльності в сфері охорони здоров'я : навч. посібник / за ред. Шкільняка М. М., Желюк Т. Л. Тернопіль : Крок, 2021. 438 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48106 (дата звернення: 23.10.2024).

4. Калініченко С. М., Харчевнікова Л. С., Аврята А. В., Олійник І. А. Застосування стратегічного менеджменту в галузі охорони здоров'я. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права.* 2024. № 4. С. 128-132. DOI: https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-4-25.

5. Сафонов Ю. М., Борщ В. І. Стратегічний менеджмент закладів охорони здоров'я: загальні принципи та особливості застосування в галузі охорони здоров'я України. *Актуальні проблеми економіки.* 2019. № 8(218). С. 62-69. URL: https://eco-science.net/archive/2019/APE-08-2019/8.19_topic_Safonov%20Y.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

6. Станасюк Н., Мінко А. Необхідність стратегічного підходу в управлінні закладами охорони здоров'я та його ключові орієнтири. *Економіка та суспільство.* 2024. Випуск № 61. URL: https://eco-science.net/archive/2019/APE-08-2019/8.19_topic_Safonov%20Y.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

7. Стефанишин Л. С. Теоретико-методичні основи стратегічного управління закладом охорони здоров'я. *Інфраструктура ринку.* 2019. Випуск 30. С. 77-83. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/14.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

8. Піроженко Н. Теоретичні засади стратегування в сфері охорони здоров'я як умови автономізації медичних закладів. *Актуальні проблеми державного управління.* 2021. № 2(83). С. 33-38. DOI: https://doi.org/10.35432/1993-8330appa2832021237221.

9. Станасюк Н. С., Мінко А. В. Використання методу SWOT-аналізу як передумова запровадження стратегічного управління в закладах охорони здоров'я. *Економіка та суспільство.* 2023. Випуск № 52. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2535/2454 (дата звернення: 23.10.2024).

10. Августин Р. Р., Стахів О. В. Визначення стратегічних пріоритетів управління системним розвитком закладів охорони здоров'я. *Академічні візії.* 2023. № 17. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/250/213 (дата звернення: 23.10.2024).

11. Данченко О. Б., Лепський В. В. Моделі стратегічного менеджменту медичних проектів проектно-орієнтованого медичного закладу. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Стратегічне управління, управління портфелями, програмами та проектами.* 2018. № 2(1278). С. 45-52. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/danchenco_0012.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

12. Самойлик Ю. В., Погребняк Л. О. Стратегія управління розвитком закладів охорони здоров'я в умовах глобалізаційних змін. *Інвестиції: практика та досвід.* 2020. № 19-20. С. 161-166. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.19-20.161 (дата звернення: 23.10.2024).

13. Куранда Л. О. Стратегічне планування як важливий елемент стратегічного управління закладами охорони здоров'я в Україні. *Scientific collection «Interconf».* 2021. № 47. С. 53-59. URL: https://kzgizh.knukim.edu.ua/images/nauka/experimental-and-theoretical-research-in-modern-science_kishinev_moldova.pdf#page=54 (дата звернення: 23.10.2024).

14. Мельник А., Радзивілюк Л. Імплементація стратегічного планування в практику управління сучасним медичним закладом: методологічні та прикладні аспекти. *Вісник економіки.* 2021. № 3. С. 66-83. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2021.03.066.

15. Жуковська А. Ю. Інноваційні технології інклюзивної медицини. *Інноваційна економіка.* 2020. № 3-4(83). С. 19-30. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2019.02.007.

16. Жуковська А. Ю., Чигур О. В. Інноваційні технології надання медичних послуг. *Інноваційна економіка.* 2022. № 1(90). С. 60-66. DOI: https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.8.

17. Желюк Т., Мацик В. Медичний туризм, нові напрями та можливості: макроекономічні та регіональні аспекти. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України.* 2021. Вип. 26. С. 17-27. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48125/1/%d0%96%d0%b5%d0%bb%d1%8e%d0%ba.PDF (дата звернення: 23.10.2024).

18.Желюк Т., Чигур О. Регіональні ринки медичних послуг: специфіка формування та надання в умовах проведення медичної реформи. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України.* 2020. Вип. 25. С. 13-22. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41804/1/%d0%96%d0%b5%d0%bb%d1%8e%d0%ba.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

19.The implementation of the eHealth system as an economic benefit (case of EU countries for Ukraine) / Dluhopolskyi O., Dluhopolska T., Farion A., Karp I., Zhukovska A., Kryvokulska N. *9th International Conference on Advanced computer information technologies ACIT'2019* : Conference Proceedings (Ceske Budeiovice, Chech Repablic, 5-6 June 2019). Chech Repablic, 2019. P. 346-349. DOI: https://doi.org/10.1109/ACITT.2019.8779933.

20.Management of the Health Care System in the Conditions of Population Aging: Information, Analytical and Methodical Dimension / Shushpanov D., Zheliuk T., Zhukovska A., Diakovich L., Matsyk V., Kotsur A. *11th International Conference on Advanced Computer Information Technologies ACIT'2021* : Conference Proceedings (Deggendorf, Germany, 15-17 September 2021). Germany, 2021. P. 259-664. DOI: https://doi.org/10.1109/ACIT52158.2021.9548634.

21.Шушпанов Д. Г. Доступність та якість медичної допомоги як детермінанти здоров'я населення. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України.* 2018. Вип. 23. С. 118-125. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/33759/1/Шушпанов.pdf (дата звернення: 23.10.2024).

22.Digitalization as a Tool for Healthcare System Resilience / Zheliuk T., Shushpanov D., Zhukovska A., Ostroverkhov V., Brechko O., Matsyk V. *14th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)* (Ceske Budejovice, Czech Republic, 16 October 2024). Czech Republic, 2024. P. 427-433. URL: https://ieeexplore.ieee.org/document/10712616 (дата звернення: 23.10.2024).

References

1. Zheliuk, T. (2019), "Modern approaches to public policy implementation in the healthcare sector", *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 1, pp. 37-50, available at: http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/34033/1/%d0%96%d0%b5%d0%bb%d1%8e%d0%ba.pdf (access date October 23, 2024).

2. Shkilnyak, M.M. and Zheliuk, T.L. (Eds.) (2020), *Modernizatsiia menedzhmentu ta publichnoho upravlinnia v systemi okhorony zdorovia* [Modernization of management and public administration in the healthcare system], coll. monograph, Krok, Ternopil, Ukraine, 560 p., available at: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38546/1/Mon_uzoz_t.pdf (access date October 23, 2024).

3. Shkilnyak, M.M. and Zheliuk, T.L. (Eds.) (2021), *Orhanizatsiia diialnosti v sferi okhorony zdorovia* [Organization of activities in the healthcare sector], tutorial, Krok, Ternopil, Ukraine, 438 p., available at: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48106 (access date October 23, 2024).

4. Kalinichenko, S.M., Kharchevnikova, L.S., Avriata, A.V. and Oliinyk, I.A. (2024), "Application of strategic management in the healthcare sector", *Aktualni problem innovatsiinoi ekonomiky ta prava*, no. 4, pp. 128-132, DOI: https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-4-25.

5. Safonov, Yu.M. and Borshch, V.I. (2019), "Strategic management of healthcare institutions: general principles and specifics of application in the healthcare sector of Ukraine", *Aktualni problemy ekonomiky,* no. 8(218), pp. 62-69, available at: https://eco-science.net/archive/2019/APE-08-2019/8.19_topic_Safonov%20Y.pdf (access date October 23, 2024).

6. Stanasiuk, N., and Minko, A. (2024), "The need for a strategic approach in managing healthcare institutions and its key priorities", *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 61, available at: https://eco-science.net/archive/2019/APE-08-2019/8.19_topic_Safonov%20Y.pdf (access date October 23, 2024).

7. Stefanyshyn, L.S. (2019), "Theoretical and methodological foundations of strategic management in healthcare institutions", *Infrastruktura rynku,* no. 30, pp. 77-83, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/14.pdf (access date October 23, 2024).

8. Pirozhenko, N. (2021), "Theoretical foundations of strategizing in healthcare as a condition for the autonomy of medical institutions", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, no. 2(83), pp. 33-38, DOI: https://doi.org/10.35432/1993-8330appa2832021237221.

9. Stanasiuk, N.S. and Minko, A.V. (2023), "The use of SWOT analysis as a prerequisite for the implementation of strategic management in healthcare institutions", *Ekonomika ta suspilstvo,* Issue no. 52, available at: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2535/2454 (access date October 23, 2024).

10.Avhustyn, R.R. and Stakhiv, O.V. (2023), "Defining strategic priorities for the systemic development of healthcare institutions", *Akademichni vizii,* no. 17, available at: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/250/213 (access date October 23, 2024).

11.Danchenko, O.B. and Lepskyi, V.V. (2018), "Models of strategic management of medical projects in a project-oriented medical institution", *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Seriia: Stratehichne upravlinnia, upravlinnia portfeliamy, prohramamy ta proektamy*, no. 2(1278), pp. 45-52, available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/danchenco_0012.pdf (access date

October 23, 2024).

12.Samoilyk, Yu.V. and Pohrebniak, L.O. (2020), “Strategy for managing the development of healthcare institutions in the context of globalization”, *Investytsii: praktyka ta dosvid,* no. 19-20, pp. 161-166, DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.19-20.161.

13.Kuranda, L.O. (2021), “Strategic planning as an important element of strategic management of healthcare institutions in Ukraine”, *Scientific Collection «Interconf»*, no. 47, pp. 53-59, available at: https://kzgizh.knukim.edu.ua/images/nauka/experimental-and-theoretical-research-in-modern-science_kishinev_moldova.pdf#page=54 (access date October 23, 2024).

14.Melnyk, A. and Radzyviliuk, L. (2021), “Implementation of strategic planning in the management of a modern medical institution: methodological and applied aspects”, *Visnyk ekonomiky,* no. 3, pp. 66-83, DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2021.03.066.

15.Zhukovska, A.Yu. (2020), “Innovative technologies in inclusive medicine”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 3-4(83), pp. 19-30, DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2019.02.007.

16.Zhukovska, A.Yu. and Chyhur, O.V. (2022), “Innovative technologies for providing medical services”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 1(90), pp. 60-66, DOI: https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.8.

17.Zheliuk, T. and Matsyk, V. (2021), “Medical tourism, new directions, and opportunities: macroeconomic and regional aspects”, *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, Iss. 26, pp. 17-27, available at: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48125/1/%d0%96%d0%b5%d0%bb%d1%8e%d0%ba.PDF (access date October 23, 2024).

18.Zheliuk, T. and Chyhur, O. (2020), “Regional healthcare service markets: the specifics of formation and provision in the context of healthcare reform”, *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, Iss. 25, pp. 13-22, available at: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41804/1/%d0%96%d0%b5%d0%bb%d1%8e%d0%ba.pdf (access date October 23, 2024).

19.Dluhopolskyi, O., Dluhopolska, T., Farion, A. et al. (2019), “The implementation of the eHealth system as an economic benefit (case of EU countries for Ukraine)”, *9th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT’2019) :* Conference Proceedings (Ceske Budeiovice, Chech Repablic, 5-6 June 2019), Ceske Budejovice, Czech Republic, pp. 346-349, DOI: https://doi.org/10.1109/ACITT.2019.8779933.

20.Shushpanov, D., Zheliuk, T., Zhukovska, A. et al. (2021), “Management of the healthcare system in the conditions of population aging: Information, analytical and methodological dimension”, *11th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT’2021)* : Conference Proceedings (Deggendorf, Germany, 15-17 September 2021), Deggendorf, Germany, pp. 259-664, DOI: https://doi.org/10.1109/ACIT52158.2021.9548634.

21.Shushpanov, D.H. (2018), “Accessibility and quality of medical care as determinants of population health”, *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy,* Iss. 23, pp. 118-125, available at: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/33759/1/Шушпанов.pdf (access date October 23, 2024).

22.Zheliuk, T., Shushpanov, D., Zhukovska, A. et al. (2024), “Digitalization as a Tool for Healthcare System Resilience”, *14th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT’2024)* : Conference Proceedings (Ceske Budejovice, Czech Republic, 16 October 2024), Ceske Budejovice, Czech Republic, pp. 427-433, available at: https://ieeexplore.ieee.org/document/10712616 (access date October 23, 2024).

Нитка О.М.

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Мета. Систематизація чинників зовнішнього середовища закладів охорони здоров’я, виокремлення чинників, які зумовлюють його турбулентність, розробка способів ідентифікації проявів турбулентності зовнішнього середовища, визначення функціональних стратегій, які виступатимуть основою резильєнтності закладів охорони здоров’я в умовах турбулентності зовнішнього середовища.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: індукція та дедукція – на етапі збору, систематизації та обробки необхідної інформації; аналіз та порівняння – у процесі виявлення відображення процесу діяльності закладу охорони здоров’я; графічний – для візуалізації результатів дослідження; абстрактно-логічний – для формування теоретичних висновків.

Результати дослідження. Досліджено питання резильєнтності медичних закладів в умовах турбулентності зовнішнього середовища. Визначено основні чинники, що впливають на функціонування закладів охорони здоров’я, зокрема політичні, економічні, соціальні, демографічні, технологічні та екологічні. Проаналізовано особливості їх впливу та виокремлено ті, що провокують нестабільність системи охорони здоров’я, такі як військові конфлікти, пандемії, глобальні економічні кризи, цифровізація, зміни у соціальній структурі суспільства та демографічні тенденції.

Наукова новизна результатів дослідження. В статті запропоновано інноваційний підхід до

моніторингу зовнішнього середовища, що включає використання SWOT- та PESTLE-аналізу, методів прогнозування криз та цифрових технологій. Також в результаті проведеного дослідження розроблено комплексний спосіб забезпечення резильєнтності закладів охорони здоров'я в умовах турбулентності зовнішнього середовища.

Практична значущість результатів дослідження. В результаті проведеного дослідження запропоновано комплексний спосіб адаптації медичних установ до турбулентного зовнішнього середовища шляхом впровадження функціональних стратегій, зокрема: медичної (клінічної), антикризової, ресурсної, кадрової, конкурентної, маркетингової, інноваційної, операційної, соціальної, інклюзивної та екологічної. Запропоновано механізми їх реалізації, які сприятимуть підвищенню ефективності управління медичними закладами, оптимізації використання ресурсів та покращенню якості надання послуг. Окреслено переваги для закладів охорони здоров'я від розробки та запровадження рекомендованих стратегій. Отримані результати можуть бути використані керівниками медичних установ, органами державного управління та науковцями для розробки стратегій розвитку медичних закладів в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: стратегічне управління, медичні заклади, резильєнтність, турбулентність, зовнішнє середовище, функціональні стратегії, адаптація, система охорони здоров'я.

Nytka O.M.

RESILIENCE OF HEALTHCARE INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF A TURBULENT EXTERNAL ENVIRONMENT

Purpose. The aim of the article is to systematize the factors of the external environment of healthcare institutions, to highlight the factors that determine its turbulence, to develop methods for identifying manifestations of external environment turbulence, to determine functional strategies that will serve as the basis for the resilience of healthcare institutions in the context of environmental turbulence.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the article is the fundamental provisions of modern economic science. General scientific and special methods were used in the study, in particular: induction and deduction – at the stage of collecting, systematizing and processing the necessary information; analysis and comparison – in the process of identifying the reflection of the process of activity of a health care institution; graphical – for visualization of the study results; abstract and logical – for forming theoretical conclusions.

Findings. The issue of resilience of medical institutions in the face of environmental turbulence was investigated. The main factors that affect the functioning of health care institutions, including political, economic, social, demographic, technological and environmental, were identified. The peculiarities of their influence were analysed and those that provoke instability of the health care system, such as military conflicts, pandemics, global economic crises, digitalization, changes in the social structure of society and demographic trends, were highlighted.

Originality. The article proposes an innovative approach to monitoring the external environment, which includes the use of SWOT and PESTLE analysis, crisis forecasting methods and digital technologies. Also, as a result of the research, a comprehensive method of ensuring the resilience of healthcare institutions in conditions of turbulence in the external environment was developed.

Practical value. As a result of the conducted research, a comprehensive method of adapting medical institutions to the turbulent external environment was proposed by implementing functional strategies, in particular: medical (clinical), anti-crisis, resource, personnel, competitive, marketing, innovative, operational, social, inclusive and ecological. Mechanisms for their implementation were proposed, which will contribute to increasing the efficiency of management of medical institutions, optimizing the use of resources and improving the quality of service provision.

The benefits for healthcare institutions from the development and implementation of the recommended strategies were outlined. The obtained results can be used by heads of medical institutions, government bodies and scientists to develop strategies for the development of medical institutions in conditions of modern challenges.

Key words: strategic management, healthcare institutions, resilience, turbulence, external environment, functional strategies, adaptation, healthcare system.

УДК 659.235:631 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.16**
JEL Classification: L31, Q14

Євчу С.А.,
здобувачка *** ***третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 073 Менеджмент,***
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ

МОДЕЛЮВАННЯ ВИТРАТ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА РОЗВИТОК ДОРАДЧОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ

Yevchu S.A.,
applicant for the third (educational and scientific) level of higher education "Doctor of Philosophy" in the specialty 073 Management,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv

MODELLING THE COSTS OF PUBLIC ASSOCIATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF ADVISORY ACTIVITY

Постановка проблеми. Стратегія повоєнного інноваційного відновлення України та Європейська інтеграція потребує суттєвих змін в системі національного дорадництва [1–3]. Про необхідність змін вітчизняного інституту дорадництва свідчать процеси занепаду відповідної кадрової політики, а саме скорочення кількості випускників аграрних закладів вищої освіти і недостатня кількість дорадчих служб. Так, у 2023 році по відношенню до 2019 року (табл. 1) кількість випускників із ступенем «магістр» в галузі аграрних наук та продовольства скоротилася на 84 %, в галузі ветеринарної медицини – на 25 %. Динаміка по збільшенню кількості дорадчих служб не відповідає не тільки євроінтеграційним очікуванням, але і наявному попиту. Так, в Україні збільшується кількість фахівців з консультування в аграрному секторі економіки поза системою дорадництва (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість осіб із академічною освітою та фізичних осіб-підприємців за галузями знань по роках

Галузь знань	2019	2020	2021	2022	2023	Відносне відхилення 2023 р. до 2019 р.
	кількість осіб					
Магістри, випущені із закладів вищої освіти						
Аграрні науки та продовольство	6515	5543	1263	2486	1050	-84 %
Ветеринарна медицина	1177	1067	586	800	881	-25 %
Фізичні особи-підприємці, які надають консультації поза системою дорадництва						
З питань агрономії, консультаційна діяльність фахівців з економіки сільського господарства	2502	2629	2802	2781	3247	130%
Ветеринарна діяльність	1539	1623	1694	1690	1875	122%
Дорадчі служби						
Дорадчі служби	15	31	39	38	**37**	247%
Консультаційні інституції поза системою дорадництва						
З питань агрономії, консультаційна діяльність фахівців з економіки сільського господарства	669	663	683	457	**550**	-18%
Ветеринарна діяльність	120	124	136	93	**100**	-20%

Джерело: сформовано автором на основі [4–6]

Все це засвідчує, що вітчизняний інститут дорадництва не спроможний забезпечити євроінтеграційний рівень пропозиції та потребує додаткових резервів і можливостей для свого розвитку. З таких підстав важливим стає запровадження дорадчої функціональності громадських

* *Науковий керівник: Жук В.М. – д-р екон. наук, професор, академік Національної академії аграрних наук України*

об'єднань аграрного сектору економіки, які мають покласти на ці цілі певні зусилля й витрати. Визначення витрат громадських об'єднань на дорадчу функціональність потребує наукового обґрунтування, початковим етапом якого є економіко-математичне моделювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним аспектам сільськогосподарського дорадництва та розвитку системи національного дорадництва свої наукові роботи присвятили Ю. О. Бакун [7], А. А. Брояка [8], В. М. Жук [9], Л. І. Калачевська [10], Н. М. Похиленко [11], А. Л. Святошнюк [12] та ін. Однак, питання моделювання витрат громадських об'єднань аграрного сектору економіки на дорадчу функціональність вченими і науковцями не розглядалося.

Постановка завдання. Метою статті є опис моделі оцінки витрат громадських об'єднань аграрного сектору економіки на розвиток дорадчої функціональності за допомогою використання інструментарію економіко-математичного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система національного дорадництва передбачає надання двох видів послуг: 1) соціально спрямованих послуг, які надаються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; 2) комерційних (платних) послуг за рахунок замовника [13]. Платні послуги створюють для обох учасників дорадчого процесу підстави для отримання додаткового прибутку, а саме: замовник послуг отримує умови для збільшення доходів від впровадження набутих знань, дорадча установа отримує дохід, який має перевищувати витрати, пов'язані із створенням та наданням відповідних послуг. Тому розуміння природи витрат, їх економічної вартості є необхідною складовою для формування ринкової пропозиції дорадчою установою.

В класичній економічній теорії до формування витрат науковці підходили з позиції різних теорій, серед яких широко відомі трудова теорія вартості, теорія трьох факторів виробництва, теорії граничної корисності та ін. З появою інституціональної теорії фундаментально змінився підхід до визначення витрат в залежності від природи їхнього походження. Вчені-інституціоналісти довели, що в міру розвитку цивілізації сукупні трансакційні витрати займають все більшу частку в загальних витратах, які несе економічна система в цілому, і наздоганяють звичайні, трансформаційні витрати (виробничі витрати) [14].

Встановлено, що трансакційні витрати є платою на вимоги (послуги) суспільно-економічних інститутів [15; 16]. Слабкість вітчизняного інституту дорадництва і спричиняє такі витрати по системі виробничих громадських об'єднань України.

З огляду на сутність процесу формування дорадчої функціональності громадськими об'єднанням аграрного сектору економіки, важливим є визначення як природи, так і розміру витрат, які мають понести громадські об'єднання для створення, пошуку та надання платних послуг. Незалежно від надання дорадчих послуг громадське об'єднання для забезпечення свого функціонування несе частину витрат. Ці витрати відображаються в основному документі громадського об'єднання, який забезпечує покриття необхідних витрат відповідними доходами. Цим документом є кошторис доходів і витрат, який кожне громадське об'єднання має складати на рік. Цей вид витрат в інституціональному середовищі є трансакційними або виробничими витратами. Другий тип витрат становлять витрати, які пов'язані із наданням платних послуг, тобто із створенням та поширенням галузевих та професійних знань. Ці витрати ми відносимо до трансакційних витрат.

Розробка моделі оцінки витрат громадських об'єднань на розвиток дорадчої функціональності потребує визначення екзогенних та ендогенних змінних. Екзогенні змінні – це змінні, які впливають на модель як зовнішній фактор. В якості екзогенних змінних приймаємо основні елементи ринкового механізму – попит, ціна та пропозиція, і для спрощення моделі допускаємо, що вони матимуть постійні величини. Ендогенні змінні є змінними всередині моделі та визначаються структурою досліджуваного економічного процесу. Так, ендогенними змінними створюваної моделі є виробничі і трансакційні витрати, які мають понести громадські об'єднання для створення, пошуку та надання платних послуг.

Для зручності моделювання доходи і витрати громадського об'єднання, які зазначаються в кошторисі в грошових одиницях, представлені нами у відсотках і розподілені на виробничі та трансакційні витрати (табл. 2).

Таблиця 2

Кошторис доходів і витрат громадського об'єднання у відсотках

Стаття доходів та витрат	%	Вироб-ничі витрати	Трансакційні витрати	
			в штаті	*по найму або аутсорсингу*
1	2	3	4	5
Доходи				
Членські внески	90			
Безповоротна фінансова допомога	10			
Всього	**100**			

продовження табл. 2

1	2	3	4	5
Витрати				
Витрати на оплату праці з нарахуваннями (виконавчий директор)	15	15		
Витрати на оплату праці з нарахуваннями (бухгалтер)	15	15		
Експерти:	30			
по найму або на умовах аутсорсингу				30
Дорадник з економічно-правових питань	15		15	
Дорадник із спеціалізацією, яка характерна для цілей громадського об'єднання	15		15	
Оренда офісу	23	23		
Канцтовари	1	1		
Обслуговування оргтехніки	2	2		
Інтернет	8	8		
Транспортні витрати	5	5		
Банківські витрати	1	1		
Всього	**100**	**70**	**30**	**30**

Джерело: сформовано автором

Як видно із наведеного прикладу кошторису доходів і витрат, громадське об'єднання може спрямувати на трансакційні витрати 30 % від своїх доходів, у вигляді штатних одиниць експертів чи залучення експертів на умовах найму або аутсорсингу. Постає питання: який відсоток виробничих витрат можна вважати трансакційними витратами на розвиток дорадчої функціональності? Для розв'язання даного питання ми застосуємо Закон Парето, згідно якого 20 % зусиль дають 80 % результату. Таким чином, ми отримуємо, що загальні трансакційні витрати, які потрібні для розвитку дорадчої функціональності складають:

$$Т_{з.} = Т_{д.ф.} + В_{в} \times 20\ \%, \quad (1)$$

де $Т_{з.}$ – загальні трансакційні витрати на розвиток дорадчої функціональності;
$Т_{д.ф.}$ – трансакційні витрати на розвиток дорадчої функціональності;
$В_{в}$ – загальні виробничі витрати.

Отже, $Т_{з.} = 30\ \% + 70\ \% \times 0{,}2 = 44\ \%$

Для визначення загальних витрат на розвиток дорадчої функціональності побудуємо модель у графічному вигляді, де по осі абцис відзначимо трансакційні витрати, на осі ординат – виробничі витрати (рис. 1).

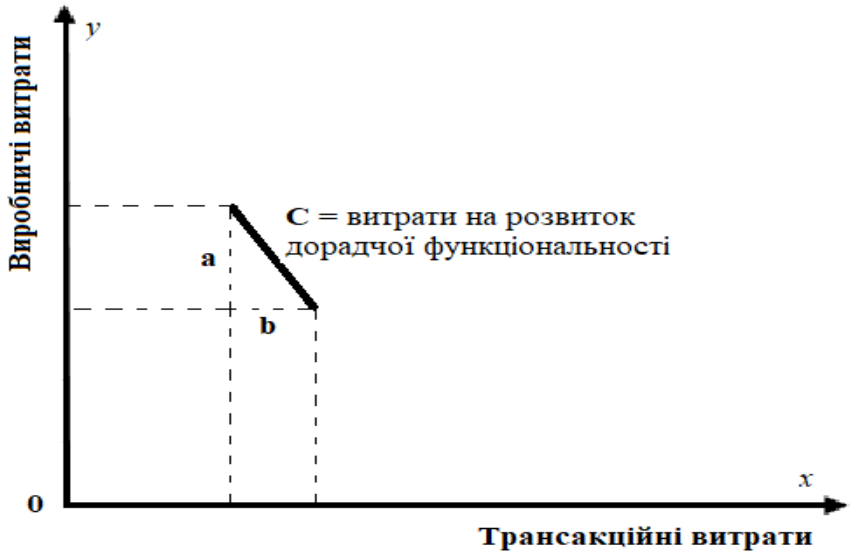


Рис. 1. Графічна модель оцінки витрат громадських об'єднань аграрного сектору економіки на розвиток дорадчої функціональності

Джерело: власна розробка на підставі результатів дослідження

На графіку перетин прямих створює трикутник, в якому довжина обох катетів відома. Гіпотенуза трикутника дорівнює значенню загальних витрат на розвиток дорадчої функціональності. Формула розрахунку загальних витрат на розвиток дорадчої функціональності буде мати наступний вигляд:

$$C = \sqrt{a^2 + b^2}, \quad (2)$$

де a – виробничі витрати;
b – трансакційні витрати.

$$C = \sqrt{(44 - 30)^2 + (70 - 56)^2} = \sqrt{392} = 19{,}8$$

Таким чином, емпіричним методом ми довели, що розмір загальних витрат громадських об'єднань аграрного сектору на розвиток дорадчої функціональності дорівнює квадратному кореню суми квадратів виробничих та трансакційних витрат.

Слід додати, що при наданні платних послуг громадські об'єднання мають дотримуватися чинного законодавства. Так, чинним законодавством передбачено, що громадські об'єднання можуть здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку. Поряд зі своєю основною діяльністю, непідприємницькі товариства можуть здійснювати підприємницьку діяльність, якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Громадське об'єднання має право здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства). Доходи, які громадське об'єднання отримує від здійснення підприємницької діяльності, використовуються виключно на статутні напрямки його діяльності [17].

Таким чином, для надання платних послуг громадське об'єднання повинно мати:

– статус юридичної особи;

– відповідну мету (цілі, завдання) та напрями діяльності, досягненню яких буде сприяти надання комерційних (платних) послуг;

– норму в статуті громадського об'єднання про те, що кошти та інше майно формуються в тому числі за рахунок доходів від здійснення підприємницької діяльності – надання комерційних (платних) послуг;

– визначення в статуті порядку здійснення підприємницької діяльності – безпосередньо громадським об'єднанням або шляхом створення окремої юридичні особи (товариства, підприємства);

– визначення про заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів громадського об'єднання, працівників (крім оплати їх праці з нарахуваннями), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб.

Дехто з юристів вважає, що громадське об'єднання повинно мати КВЕД, який відповідає виду його підприємницької діяльності, але чинне законодавство такої вимоги не містить.

Слід підкреслити, що ці вимоги актуальні для громадських об'єднань, що внесені до Реєстру неприбуткових установ та організацій і мають намір при наданні платних послуг зберегти статус неприбутковості [18].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, модель оцінки витрат громадських об'єднань аграрного сектору економіки на розвиток дорадчої функціональності формує:

1) розуміння обсягу витрат, які громадські об'єднання можуть спрямувати на формування дорадчих послуг, та розуміння об'єктивної основи ціноутворення на такі послуги;

2) уявлення щодо конкурентоспроможності платних послуг громадських об'єднань на ринку дорадчих послуг;

3) можливості моделювання найбільш ефективного способу надання дорадчих послу – самостійно або шляхом формування партнерства з іншими учасниками ринку дорадчих послуг у форматі кооперації чи колаборації.

Література

1. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 р. № 1163-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text (дата звернення: 21.11.2024).

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2469 (дата звернення: 11.10.2024).

3. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text (дата звернення: 11.10.2024).

4. Вища та фахова передвища освіта в Україні : статистична інформація. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html (дата звернення: 01.11.2024).

5. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у розрізі регіонів у 2014–2023 рр. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 01.11.2024).

6. Реєстр сільськогосподарських дорадчих служб. URL: https://minagro.gov.ua/file-storage/reyestr-doradchih-sluzhb-ta-doradnikiv (дата звернення: 01.11.2024).

7. Бакун Ю. О. Характеристика ключових суб'єктів інформаційно-консультаційної діяльності в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С. 78-85. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201909078.

8. Брояка А. А. Проблеми та перспективи розвитку інформаційно-консультаційної діяльності в сільському господарстві. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 46(1). С. 33-38. DOI: https://doi.org/10.32843/bses.46-5.

9. Жук В. М. Розвиток фінансово-облікових послуг дорадчих служб. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2019. № 4. Т. 3. С. 106-111. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-18.

10. Калачевська Л. І. Державне управління системою сільськогосподарського дорадництва. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* 2019. Вип. 1. С. 38-43. DOI: https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.7.

11. Похиленко Н. М. Організаційно-правова форма державної системи сільськогосподарського дорадництва. *Облік і фінанси*. 2018. № 2(80). С. 125-129. URL: https://afj.org.ua/ua/article/581/ (дата звернення: 1.11.2024).

12. Святошнюк А. Л. Сучасний стан сільськогосподарської дорадчої діяльності та її значення для розвитку сільськогосподарської кооперації на теренах України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2023. Вип. 80. Ч. 1. С. 385-390. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.57.

13. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text (дата звернення: 10.11.2024).

14. Жук В. М. Інституціональна теорія бухгалтерського обліку: відповідь на виклики сучасності. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 8-9. С. 14-23.

15. Гайдуцький П. І., Жук В. М. Роль бухгалтерського обліку в попередженні економічних криз. *Економіка України*. 2012. № 12. С. 72-82.

16. Social and environmental costs: the impact of accounting and analytical support on enterprises' sustainable development in Germany and Ukraine / Sokil O., Zvezdov D., Zhuk V., Kucherkova S., Sakhno L. *Economic Annals-XXI*. 2020. № 181(1-2). P. 124-136. DOI: https://doi.org/10.21003/ea.V181-11.

17. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text (дата звернення: 18.11.2024).

18. Про затвердження Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 р. № 440. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-%D0%BF#Text (дата звернення: 18.11.2024).

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), "Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the Period Until 2030" dated 15.11.2024 no. 1163-p, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text (access date November 21, 2024).

2. "Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2469 (access date October 11, 2024).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "Strategies for the development of the sphere of innovative activity for the period until 2030" dated 10.07.2019 no. 526-p, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text (access date October 11, 2024).

4. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Higher and professional pre-higher education in Ukraine: statistical information", available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html (access date November 01, 2024).

5. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Number of operating business entities by types of economic activity by region in 2014–2023", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (access date November 01, 2024).

6. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "Register of agricultural advisory services", available at: https://minagro.gov.ua/file-storage/reyestr-doradchih-sluzhb-ta-doradnikiv (access date November 01, 2024).

7. Bakun, Yu.O. (2019), "Characteristics of key subjects of information and consulting activities in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 78-85, DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201909078.

8. Broiaka, A.A. (2019), "Problems and prospects for the development of information and consulting activities in agriculture", *Prychornomorski ekonomichni studii*, Iss. 46(1), pp. 33-38, DOI: https://doi.org/10.32843/bses.46-5.

9. Zhuk, V.M. (2019), "Development of financial and accounting services of advisory services", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 4, Vol. 3, pp. 106-111, DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-18.

10. Kalachevska, L.I. (2019), "State management of the agricultural advisory system", *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, Iss. 1, pp. 38-43, DOI: https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.7.

11. Pokhylenko, N.M. (2018), "Organizational and Legal Form of the State System of Agricultural Extension Services", *Oblik i finansy*, no. 2(80), pp. 125-129, available at: https://afj.org.ua/ua/article/581/ (access date November 01, 2024).

12. Sviatoshniuk, A.L. (2023), "Current state of agricultural advisory activities and their significance for the development of agricultural cooperation in Ukraine", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, Iss. 80, Part 1, pp. 385-390, DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.57.

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Law of Ukraine "On agricultural advisory activities" dated 17.06.2004 no. 1807-IV, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text (access date November 10, 2024).

14. Zhuk, V.M. (2015), "Institutional theory of accounting: a response to the challenges of modernity", *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 8-9, pp. 14-23.

15. Haidutskyi, P.I. and Zhuk, V.M. (2012), "The role of accounting in preventing economic crises", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 72-82.

16. Sokil, O., Zvezdov, D., Zhuk, V. et al. (2020), "Social and environmental costs: the impact of accounting and analytical support on enterprises' sustainable development in Germany and Ukraine", *Economic Annals-XXI*, no. 181(1-2), pp. 124-136, DOI: https://doi.org/10.21003/ea.V181-11.

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Law of Ukraine "On public associations" dated 22.03.2012 no. 4572-VI, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text (access date November 18, 2024).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), The resolution "On approval of the Procedure for maintaining the Register of non-profit institutions and organizations, inclusion of non-profit enterprises, institutions and organizations in the Register and exclusion from the Register" dated 13.07.2016 no. 440, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-%D0%BF#Text (access date November 18, 2024).

Євчу С.А.

МОДЕЛЮВАННЯ ВИТРАТ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА РОЗВИТОК ДОРАДЧОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ

Мета. Опис моделі оцінки витрат громадських об'єднань аграрного сектору економіки на розвиток дорадчої функціональності за допомогою використання інструментарію економіко-математичного моделювання.

Методика дослідження. Основні положення дослідження сформовано з використанням загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, методи теорії трансакційних витрат і неоінституціональної теорії застосовано для визначення трансакційних і виробничих витрат громадських об'єднань аграрного сектору економіки; методологія та інструментарій економіко-математичного моделювання, емпіричний, аналітичний та графічний методи, Закон Парето, Закон попиту та пропозиції, теорема Коуза дали змогу розробити модель витрат громадських об'єднань аграрного сектору економіки на дорадчу функціональність; методи теоретичного узагальнення, методи прогнозування та планування витрат та доходів використано для формування даних для проведення моделювання, а формально-юридичний метод – для аналізу законодавства, що регулює діяльність громадських об'єднань з неприбутковим статусом.

Результати дослідження. Встановлено емпіричну залежність змінних виробничих витрат (production costs) та трансакційних витрат (transaction costs), які потрібні для створення системних галузевих і професійних знань та їх поширення шляхом надання комерційних (платних) послуг. Обґрунтовано обсяг витрат, які громадські об'єднання можуть спрямувати на формування дорадчих послуг. Отримано розуміння об'єктивної основи ціноутворення на платні дорадчі послуги. Поглиблено теоретичні засади конкурентоспроможності платних послуг громадських об'єднань на ринку дорадчих послуг та підхід до моделювання найбільш ефективного способу надання дорадчих послу.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено модель оцінки витрат громадських об'єднань аграрного сектору економіки на розвиток дорадчої функціональності для задоволення запитів внутрішніх (члени громадських об'єднань) і зовнішніх стейкхолдерів (інші споживачі послуг, які не є членами громадських об'єднань) у консультаційно-інформаційному та організаційно-

управлінському забезпеченні шляхом створення системних галузевих і професійних знань та надання комерційних (платних) послуг.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані громадським об'єднанням для створення системних галузевих і професійних знань та їх поширення шляхом надання комерційних (платних) послуг. Сформоване уявлення про емпіричну залежність змінних виробничих витрат (production costs) та трансакційних витрат (transaction costs) створюють підґрунтя для прийняття управлінських рішень в громадських об'єднаннях аграрного сектору економіки щодо розвитку дорадчої функціональності та поглиблюють теоретико-прикладні підходи до формування та розвитку дорадчої функціональності в громадських об'єднаннях аграрного сектору економіки. Результати дослідження розширюють наукові підходи до визначення витрат неприбуткових організацій для надання комерційних (платних) послуг.

Ключові слова: інституціональна теорія, система сільськогосподарського дорадництва, суб'єкти дорадництва, управлінська діяльність, громадські об'єднання, неприбуткові організації, сільськогосподарські дорадчі послуги, стейкхолдери, виробничі витрати, трансакційні витрати, комерційні (платні) послуги.

Yevchu S.A.

MODELLING THE COSTS OF PUBLIC ASSOCIATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF ADVISORY ACTIVITY

Purpose. The aim of the article is to describe a model for estimating the costs of public associations of the agrarian sector of the economy for the development of advisory activity using economic and mathematical modelling tools.

Research methodology. The main results of the study were obtained through the use of general and special methods of scientific research. In particular, the transaction cost theory and neo-institutional theory were applied to determine the transaction and production costs of public associations of the agricultural sector of the economy; the tools of economic and mathematical modelling, empirical, analytical and graphical methods, the Pareto Law, the Law of Supply and Demand, the Coase Theorem made it possible to develop a model of the costs of public associations of the agricultural sector of the economy for advisory activity; methods of theoretical generalization, methods of forecasting and planning of costs and revenues were used to generate data for modelling, and the formal-legal method was used to analyse the legislation regulating the activities of public associations with non-profit status.

Findings. The empirical dependence between production costs and transaction costs required for creating systemic industry and professional knowledge and their dissemination through commercial (paid) services was established. The expenses that public associations can direct to forming advisory services were substantiated. An understanding of the objective basis for pricing for paid advisory services was obtained. The theoretical principles of the competitiveness of paid services of public associations in the advisory services market and the approach to modelling the most effective way of providing advisory services were deepened.

Originality. A model for estimating the costs of public associations of the agrarian sector of the economy for the development of advisory activity was developed to meet the needs of internal (members of public associations) and external stakeholders (other consumers of services who are not members of public associations) in consulting, information and organizational and managerial support through the creation of systemic industry and professional knowledge and the provision of commercial (paid) services.

Practical value. The obtained research results can be used by a public association to create systemic industry and professional knowledge and disseminate it through the provision of commercial (paid) services.

The formed idea of the empirical dependence between production costs and transaction costs establishes a basis for making management decisions in public associations of the agricultural sector of the economy regarding the development of advisory activity. It deepens theoretical and applied approaches to the formation and development of advisory activity in public associations of the agricultural sector of the economy. The research results expand scientific approaches to determining non-profit organizations' costs for providing commercial (paid) services.

Key words: institutional theory, agrarian advisory system, advisory subjects, management activities, public associations, non-profit organizations, agrarian advisory services, stakeholders, production costs, transaction costs, commercial (paid) services.

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 332.1 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.17**
JEL Classification: Q01, R58, O150

Цвігун І.А.,
д-р екон. наук, професор,
завідувачка кафедри обліку, оподаткування
та технологій електронного бізнесу,
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»,
м. Кам'янець-Подільський

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Tsvihun I.A.,
dr.sc.(econ.), prof.,
head of the accounting and taxation department
and technologies of electronic business,
Higher educational institution «Podillia State University»,
Kamianets-Podilskyi

MODERN PROBLEMS AND PROSPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF MILITARY OPERATIONS

Постановка проблеми. Сільські території України завжди відігравали стратегічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни та розвитку національної економіки. Проте в умовах воєнного стану вони зазнали значних втрат, які суттєво впливають на їхній сталий розвиток. Військові дії призвели до руйнування інфраструктури, мінування земель, втрати агропромислового потенціалу та обмеження доступу до ресурсів. Значна частина сільських територій перебуває в зоні активних бойових дій або окупації, що унеможливлює нормальну життєдіяльність громад. Сільські громади вже тривалий час страждали від депопуляції через трудову міграцію, старіння населення та низьку народжуваність. У 2001 році чисельність сільських жителів становила 12,6 млн осіб, що на 25,6 % менше 1990 року, 17,5 % жителів сіл старше 65 років, зменшення чисельності населення на 1000 осіб у 2021 році становило 12,2 особи, з яких 11,8 – це природнє зменшення за рахунок високої смертності. Війна погіршила цю ситуацію, спричинивши масову міграцію сільського населення, особливо молоді, за кордон або до міських центрів. Це створює дефіцит робочої сили, необхідної для відновлення та розвитку регіонів.

Сільські території зазнали значного економічного спаду через знищення аграрних підприємств, перервані логістичні ланцюги та скорочення доступу до внутрішніх і зовнішніх ринків. Інвестиційна привабливість цих регіонів значно знизилась, що ускладнює їхнє післявоєнне відновлення.

Війна спричинила масштабне забруднення ґрунтів, водних ресурсів і повітря. Мінування сільськогосподарських угідь та використання важкої військової техніки погіршують екологічну ситуацію, ускладнюючи відновлення природного середовища.

В умовах війни сталий розвиток сільських територій набуває особливої актуальності, адже від нього залежить продовольча безпека, економічна стабільність і соціальна згуртованість країни. Подолання викликів, спричинених війною, та розробка адаптивних стратегій розвитку є необхідною умовою для відновлення цих територій і забезпечення їхнього довгострокового процвітання. Таким чином, дослідження проблем сталого розвитку сільських територій України в умовах воєнного стану є

важливим для розробки науково обґрунтованих рішень, які сприятимуть збереженню їхнього потенціалу, адаптації до сучасних викликів та інтеграції до глобальних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сталого розвитку сільських територій України перебуває у фокусі багатьох науковців, оскільки її вирішення є ключовим чинником забезпечення соціально-економічної стабільності держави, особливо в умовах сучасних кризових викликів.

Ідея сталого розвитку набула глобального значення з моменту її визначення у 1987 році Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку. Відповідно до її висновків, сталий розвиток означає задоволення потреб сучасності без загрози здатності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [1]. Du Pisani J. A. акцентує, що концепція сталого розвитку ґрунтується на прагненні досягти цього балансу, зберігаючи ресурси та екосистеми [2].

Абрам'юк І. підкреслює важливість збереження балансу між задоволенням потреб людства сьогодення і захистом інтересів майбутніх поколінь, що стосується як ресурсів, так і екологічної безпеки [3, с. 4]. Своєю чергою, Бойківська Г. наголошує, що сільські території відіграють критично важливу роль у забезпеченні економічного і соціального розвитку країни, адже вони є основою для аграрного сектору, який постачає продукти харчування та сировину для промисловості [4, с. 151].

Тому саме сталий розвиток сільських територій є важливою проблемою сьогодні, особливо в умовах військової агресії.

Федишин Д. зазначає, що сталий розвиток сільських має бути головною метою політики кожної держави. Він розглядає «розвиток сільських територій як комплекс, що виконує виробничі, демографічні, інституційні, соціальні, економічні, екологічні та інші функції» [5, с. 3].

Сталий розвиток сільських територій – це комплексний підхід, спрямований на збалансування економічного зростання, соціальної справедливості та охорони навколишнього середовища в сільській місцевості. Застосовуючи стійкі практики, ці регіони можуть підвищити добробут своїх громад, зберігаючи при цьому свої природні ресурси для майбутніх поколінь [6]. Аналогічно, Томашук І. характеризує розвиток сільських територій як процес змін, спрямованих на підвищення рівня розвитку економічної, соціальної та екологічної сфер сільських регіонів із максимальним задоволенням потреб сільського населення та інтересів держави [7, с. 48].

Павліха Н. і Цимбалюк І. акцентують на важливості децентралізації та створення територіальних громад, які б ефективно управляли природними, соціальними та фінансовими ресурсами [8, с. 154]. Тим часом, Богданов Д. розглядає сталий розвиток як процес якісних змін, спрямованих на стабільне соціально-економічне зростання сільських територій, підвищення ефективності сільської економіки, рівня зайнятості та якості життя сільського населення на основі реалізації комплексу економічних, соціальних і екологічних заходів державного та місцевого рівня [9].

Особливу увагу варто звернути на затвердження у 2024 році Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій до 2030 року Кабінетом Міністрів України. Документ спрямований на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору, формування сприятливих умов для сільського населення та інтеграцію до європейського простору. Основними цілями є створення ефективної державної політики розвитку сільського господарства та стимулювання розвитку сільських територій [10].

Таким чином, дослідження останніх років підкреслюють важливість інтегрованого підходу до оцінювання сталого розвитку сільських територій, що сприяє вирішенню соціально-економічних та екологічних викликів. Це є особливо актуальним для України в умовах військової агресії та повоєнного відновлення.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження сучасних проблем та перспектив сталого розвитку сільських територій України в умовах військових дій, а також визначення стратегічних орієнтирів їх відновлення та розвитку на основі SWOT та PESTEL аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція сталого розвитку, яка сьогодні є найбільш актуальною щодо сільських територій, базується на триєдності економічної, екологічної та соціальної складових. Вона передбачає гармонійне поєднання економічного зростання, збереження природних ресурсів та покращення якості життя місцевого населення. Особлива актуальність цієї концепції для сільських територій України в умовах війни полягає у необхідності збереження їхнього потенціалу, забезпечення продовольчої безпеки та створення передумов для повоєнного відновлення. Виокремлюють три основні взаємозалежні складові стратегії.

Економічний розвиток сільських територій повинен ґрунтуватися на інноваційних підходах до аграрного виробництва, підтримці малого та середнього бізнесу, розвитку кооперативів і створенні нових робочих місць. Умови війни обмежили доступ до ринків і ресурсів, тому актуальними стають стратегії, що спрямовані на локальне виробництво, розвиток переробних підприємств та підвищення ефективності використання ресурсів.

Сільські території мають величезне значення для збереження екосистем та біорізноманіття. У воєнний час вони зазнали значного екологічного навантаження через руйнування ландшафтів, забруднення ґрунтів і води, що потребує комплексних заходів із відновлення природного середовища.

Важливим є впровадження практик органічного землеробства, ефективного управління природними ресурсами та адаптації до змін клімату.

Сталий розвиток сільських територій має забезпечувати гідний рівень життя для місцевого населення, доступ до освіти, охорони здоров'я, культури та соціальних послуг. Війна суттєво загострила соціальні проблеми, зокрема демографічну кризу, зростання бідності та соціальної нерівності. Тому необхідно розвивати інфраструктуру, підтримувати внутрішньо переміщених осіб і створювати умови для повернення населення до сільських громад.

Ця концепція є найбільш актуальною сьогодні, оскільки вона відповідає викликам, що постали перед сільськими територіями в умовах війни. Її інтегрований підхід дозволяє ефективно поєднати короткострокові заходи для виживання з довгостроковими стратегіями відновлення. Крім того, сталий розвиток сільських територій сприяє їхній конкурентоспроможності, зміцненню місцевих громад та інтеграції України до європейського простору.

В Україні досі немає окремої стратегії сільського розвитку, що свідчить про невизнання цієї сфери на державному рівні. Особливо важливим є розробка та впровадження комплексної стратегії, яка б враховувала сучасні виклики під час військового стану та сприяла сталому розвитку сільських територій.

В умовах повномасштабної війни сталий розвиток сільських територій України є одним із ключових напрямків забезпечення економічної, соціальної та екологічної стабільності країни. Проте такі виклики, як руйнування інфраструктури, зменшення населення, міграційні процеси, дефіцит ресурсів та зростання рівня безробіття, потребують ретельного стратегічного підходу до планування та управління. У цьому контексті використання аналітичних інструментів, таких як SWOT та PESTEL-аналіз, є надзвичайно важливим для формування ефективних стратегій сталого розвитку.

Точна та релевантна конкретному завданню методологія має вирішальне значення для ґрунтовності отриманих результатів, оцінок чи сформованих концепцій, рекомендацій чи тверджень. SWOT-аналіз дозволяє оцінити внутрішні ресурси та можливості, а також виявити слабкі сторони й загрози, які впливають на розвиток сільських територій. Він допомагає визначити ключові напрями для пріоритетного розвитку та уникнення ризиків, формуючи основу для прийняття стратегічних рішень. PESTEL-аналіз орієнтований на аналіз зовнішніх політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів, що впливають на розвиток сільських територій. Він забезпечує розуміння зовнішнього середовища, що дає змогу адаптувати стратегії до реальних умов, мінімізуючи ризики та використовуючи можливості [11–16].

Поєднання SWOT та PESTEL-аналізу забезпечує всебічний підхід до формування стратегій сталого розвитку, враховуючи як внутрішні, так і зовнішні чинники, що впливають на нього.

У контексті війни методика проведення SWOT-аналізу для сільських територій України потребує врахування специфічних викликів та можливостей, які виникають в умовах кризових ситуацій (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця SWOT-аналізу сталого розвитку сільських територій України в умовах воєнного стану

	Можливості (М)	**Загрози (З)**
Сильні сторони (Си)	**СиМ (Сильні сторони + Можливості):** 1. Значний обсяг родючих земель, сприятливий клімат для сільського господарства та високий аграрний потенціал. 2. Досвідчені працівники у сфері агарного виробництва 3. Сільські громади більш самодостатні та здатні забезпечити власні потреби в їжі та базових послугах навіть в умовах війни	**СиЗ (Сильні сторони + Загрози):** 1. Військові дії спричиняють руйнування інфраструктури та погіршення логістики та зростання витрат на транспортування продукції що ускладнює використання аграрного потенціалу. 2. Нестача кваліфікованої робочої сили через міграцію. 3. Залежність від гуманітарної допомоги, оскільки багато громад не можуть забезпечити себе без зовнішньої підтримки
Слабкі сторони (Сл)	**СлМ (Слабкі сторони + Можливості):** 1. Можливість залучення міжнародних інвестицій для відновлення інфраструктури. 2. Створення інноваційних програм розвитку сільських громад. 3. Відбудова зруйнованих об'єктів із урахуванням принципів сталого розвитку. 4. Запровадження нових соціальних проєктів для утримання молоді у сільській місцевості.	**СлЗ (Слабкі сторони + Загрози):** 1. Руйнування житлового фонду, доріг та інших об'єктів інфраструктури. 2. Зростання рівня безробіття та соціальної нерівності. 3. Забруднення земель та води через військові дії, що ускладнює розвиток аграрного сектору. 4. Демографічні втрати через міграцію та загибель населення.

Джерело: авторська розробка

Використання сильних сторін, таких як аграрний потенціал і досвід працівників, у поєднанні зі створенням партнерських відносин із міжнародними організаціями, здатне мінімізувати негативні

наслідки загроз. Модернізація інфраструктури за рахунок інвестицій дозволить відновити логістичні шляхи, зменшити витрати на транспортування та стабілізувати експорт.

Слабкі сторони значно підсилюються в умовах воєнних загроз. Руйнування житлового фонду та доріг у поєднанні з міграцією спричиняють зростання безробіття та соціальної нерівності. Щоб нейтралізувати слабкі сторони та зменшити вплив загроз, важливо зосередитися на можливостях, таких як:

1. Відновлення інфраструктури за принципами сталого розвитку, включаючи використання зеленої енергії та сучасних технологій.

2. Запровадження міжнародних програм із підтримки сільських громад, що забезпечить нові робочі місця та покращення якості життя.

3. Участь у програмах з екологічного відновлення, що сприятиме очищенню земель і води, забруднених через військові дії.

Успішна інтеграція сильних і слабких сторін із можливостями створює стійкі основи для розвитку сільських територій навіть в умовах війни. Пріоритетні напрями є інвестування в інфраструктуру, підтримка населення, екологічне відновлення. Для цього необхідно запровадити інноваційні стратегії управління та розвитку громад. В умовах війни це можливо реалізувати за рахунок тісної співпраці з міжнародними партнерами для максимального використання можливостей.

Реалізація цих стратегічних пріоритетів сприятиме не лише виживанню, але й довгостроковому розвитку сільських територій навіть в умовах війни. Це забезпечить економічну стійкість, екологічну рівновагу та підвищить якість життя населення.

PESTEL-аналіз дозволяє оцінити зовнішні фактори, які впливають на сталий розвиток сільських територій. У контексті воєнного стану цей підхід допомагає ідентифікувати ключові виклики та можливості, які необхідно враховувати при формуванні стратегій відновлення (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця PESTEL-аналізу сталого розвитку сільських територій України в умовах воєнного стану

Категорія	Позитивні впливи	Негативні впливи	Стратегічні дії
Політичні (P)	- міжнародна підтримка у вигляді грантів та гуманітарної допомоги; - державні програми відновлення сільських територій.	- військовий конфлікт руйнує інфраструктуру та загрожує безпеці населення; - політична нестабільність ускладнює реалізацію довгострокових стратегій.	- залучення міжнародних партнерів до відновлення сільських територій; - включення безпекових заходів у стратегії розвитку.
Економічні (E)	- експортний попит на українську аграрну продукцію; - підтримка малого та середнього бізнесу через міжнародні програми.	- руйнування логістичних шляхів та підвищення цін на паливо; - обмежений доступ до фінансування для фермерів і громад.	- розвиток локальних ринків; - залучення інвестицій у кооперативи та переробку продукції.
Соціальні (S)	- соціальна згуртованість громад сприяє взаємодопомозі; - готовність до впровадження локальних ініціатив для відновлення.	- масова міграція працездатного населення; - психологічний стрес унаслідок війни; - обмежений доступ до освіти та медицини у віддалених сільських районах.	- реалізація програм психологічної допомоги; - інвестування в освіту та медицину для сільських громад.
Технологічні (T)	- впровадження сучасних агротехнологій (дрони, автоматизація); - розвиток цифрових платформ для фермерів; - використання зеленої енергетики.	- обмежений доступ до нових технологій через воєнні дії; - висока вартість впровадження інноваційних рішень.	- залучення міжнародної технічної допомоги для впровадження інновацій; - навчання фермерів роботі з новітніми технологіями.
Екологічні (E)	- потенціал розвитку зеленої енергетики; - використання екологічних підходів до сільського господарства.	- забруднення земель через мінування та використання хімічної зброї; - руйнація природних екосистем.	- впровадження програм з очищення та відновлення ґрунтів; - розробка екологічних стандартів для сільського господарства.
Правові (L)	- інтеграція до міжнародних правових стандартів, зокрема ЄС; - можливість оновлення нормативно-правової бази для підтримки фермерів.	- відсутність належного захисту прав власності на землі; - недостатній контроль за виконанням законодавства, пов'язаного із захистом довкілля та підтримкою аграрного сектору.	- реформування земельного законодавства для спрощення доступу до ресурсів; - забезпечення правового захисту власності та стимулювання інвесторів.

Джерело: авторська розробка

Матриця PESTEL-аналізу демонструє, що сталий розвиток сільських територій залежить від гармонізації політичних, економічних, соціальних, технологічних, екологічних та правових чинників. Для подолання негативних впливів необхідно розробити комплексні програми, які включають відновлення інфраструктури, впровадження інновацій, залучення міжнародних партнерів і реформування законодавства.

Особливий акцент слід зробити на підтримці громад та збереженні природних ресурсів для забезпечення довгострокової стійкості. Для покращення політичних факторів необхідно розширити співпрацю з міжнародними організаціями для отримання фінансування, технічної підтримки та політичної стабільності на місцевому рівні та інтегрувати безпекові аспекти у всі плани розвитку.

Економічні фактори залежать від фінансової підтримки з боку держави для розвитку локальних ринків, розширенні експортних можливостей через залучення інвестицій та підтримку кооперативного руху.

Соціальні фактори безпосередньо залежать від викликів війни, оскільки масова міграція та психологічний стрес підривають людський капітал. Варто розробити програми соціальної підтримки, зокрема психологічної допомоги, та інвестувати в розвиток медичних і освітніх послуг для сільських громад.

Технологічні фактори при допомозі інноваційних агротехнології, цифрових платформ та зеленої енергетика можуть підвищити продуктивність і зменшити залежність від традиційних ресурсів. Тому найважливішим є залучення міжнародної технічної допомоги, створення програм навчання фермерів та забезпечення доступності новітніх технологій у сільських регіонах.

Екологічні фактори під час війни є серйозною загрозою для сталого розвитку. Впровадження програм очищення ґрунтів, розроблення стратегії відновлення екосистем та активного використання відновлювальних джерел енергії.

Недосконалі правові фактори обмежують інвесторів та громади у використанні ресурсів. Варто удосконалити законодавчу базу щодо земельних відносин, забезпечити прозорість реєстрації майна та створити механізми захисту інвестицій.

Проведений SWOT та PESTEL-аналіз дозволяє зробити наступні висновки:

1. Комплексність викликів: воєнний стан створює одночасно політичні, економічні, соціальні, екологічні та правові виклики, які взаємопов'язані та потребують системного підходу.

2. Міжнародна підтримка як ключовий ресурс: усі категорії аналізу підкреслюють важливість залучення міжнародної фінансової, технічної та експертної допомоги.

3. Роль інновацій: технології та зелена енергетика здатні змінити динаміку розвитку сільських територій, але потребують значних інвестицій.

4. Локальні громади як центр стійкості: соціальна згуртованість громад може стати основою для відновлення навіть у складних умовах війни.

5. Необхідність реформ: оновлення правової бази та адаптація до міжнародних стандартів сприятиме інтеграції України в глобальні ринки та залученню інвестицій.

Стратегічними пріоритетами на сьогодні є:

– відновлення інфраструктури (розмінування, дороги, енергетика);

– підтримка соціальної сфери (освіта, медицина, психологічна допомога);

– розвиток інновацій та технологій;

– інтеграція екологічної стійкості у всі процеси;

– реформування законодавства для стимулювання інвестицій та захисту прав громад.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження підтверджує, що сталий розвиток сільських територій України стикається з численними викликами, які мають соціальний, економічний та екологічний характер. Зокрема, війна, демографічна криза та екологічна деградація створюють нові ризики для розвитку цих територій.

Орієнтація на інноваційні технології, екологічну стійкість та соціальну згуртованість є пріоритетним напрямом для відновлення та розвитку сільських громад. Застосування новітніх технологій дозволить підвищити продуктивність аграрного сектору, зберігаючи природні ресурси та зменшуючи екологічний вплив.

Створення умов для утримання молоді в сільській місцевості, покращення якості життя населення та забезпечення доступу до базових послуг є необхідними передумовами для запобігання подальшій демографічній кризі та соціальній нерівності.

Успішна реалізація стратегій сталого розвитку, розроблених із врахуванням SWOT- і PESTEL-аналізу, здатна забезпечити стійкість сільських територій навіть у складних умовах воєнного стану. Це створить передумови для відновлення сільських територій та закладе основи для їх сталого розвитку в майбутньому.

Література

1. Brundtland G. H. Our Common Future-Call for Action. *Environmental Conservation.* 1987. № 14. P. 291-294. DOI: https://doi.org/10.1017/S0376892900016805.

2. Du Pisani J. A. Sustainable development – historical roots of the concept. *Environmental Sciences.* 2006. Vol. 3(2) P. 83-96. DOI: https://doi.org/10.1080/15693430600688831.

3. Абрам'юк І. Аналіз стану та перспектив сталого сільського розвитку в Україні у контексті Євроінтеграції (Аналітична записка). Агрополітичний звіт. Німецько-український агрополітичний діалог. Київ, квітень 2023 року. URL: https://www.apd-ukraine.de/fileadmin/user_upload/Agrarpolitische_Berichte/APD__Abramiuk_UA.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.11.2024).

4. Бойківська Г., Гончар С. Дослідження проблем забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 9(37). С. 147-157. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-147-157.

5. Fedchyshyn D., Ignatenko I., Chyryk A., Danilik D. State regulation of sustainable development of rural areas in the system of food security of Ukraine. *Visions for Sustainability*. 2023. Vol. 20. P. 1-23. URL: https://ojs.unito.it/index.php/visions/article/view/7731 (дата звернення: 11.11.2024).

6. Sustainable rural development. Have to promote sustainability in rural areas. URL: https://esmartrecycling.com/blog/sustainable-rural-development-how-to-promote-sustainability-in-rural-areas (дата звернення: 12.11.2024).

7. Томашук І., Томашук І. Розвиток сільських територій України з урахуванням євроінтеграційного поступу держави. *Управління змінами та інновації*. 2023. № 7. С. 40-49. DOI: https://doi.org/10.32782/CMI/2023-7-6.

8. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання : монографія / Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Хомюк Н. Л. та ін. ; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 514 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22187 (дата звернення: 12.11.2024).

9. Богданов Д. С. Завдання сталого розвитку сільських територій. *Агросвіт.* 2017. № 7. С. 60-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2017_7_11 (дата звернення: 13.11.2024).

10. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1163-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text (дата звернення: 25.11.2024).

11. Гуторов О. І., Гуторова О. О. Методологічні принципи та способи розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку сільських територій. *Аграрні інновації*. 2023. № 18. С. 234-240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrno_2023_18_35 (дата звернення: 15.11.2024).

12. Степанець І. Аналіз інструментів стратегічного планування для розвитку сільського господарства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2024. № 4. С. 115-118. URL: https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/229 (дата звернення: 15.11.2024).

13. Вдовічен А. А., Татарин А., Дума О. PEST та SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку карпатського економічного району. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки.* 2016. Вип. 2. С. 57-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2016_2_8 (дата звернення: 15.11.2024).

14. Бабенко К. Є. SWOT-аналіз території як передумова формування стратегічного бачення її економічного розвитку. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 126-130. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.6.126.

15. Гарастовська А., Пєтухова О. Формування маркетингових стратегій розвитку підприємств молочної галузі за допомогою SWOT-аналізу та PEST-аналізу. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 57. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-56.

16. Тимошенко М. М. Застосування інструментів стратегічного управління для визначення орієнтирів розвитку сільських територій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2018. Вип. 30. Ч. 3. С. 84-89. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/20.pdf (дата звернення: 16.11.2024).

References

1. Brundtland, G.H. (1987), "Our common future: Call for action", *Environmental Conservation*, no. 14, pp. 291-294, DOI: https://doi.org/10.1017/S0376892900016805.

2. Du Pisani, J.A. (2006), "Sustainable development – Historical roots of the concept", *Environmental Sciences*, Vol. 3(2), pp. 83-96, DOI: https://doi.org/10.1080/15693430600688831.

3. Abramiuk, I. (2023), *Analiz stanu ta perspektyv staloho silskoho rozvytku v Ukraini u konteksti Yevrointehratsii (Analitychna zapyska)* [Analysis of the state and prospects of sustainable rural development in Ukraine in the context of European integration (Analytical note)], available at: https://www.apd-ukraine.de/fileadmin/user_upload/Agrarpolitische_Berichte/APD__Abramiuk_UA.pdf?utm_source=chatgpt.com (access date November 11, 2024).

4. Boikivska, H. and Honchar, S. (2024), "Research on the problems of ensuring sustainable development of rural areas", *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, no. 9(37), pp. 147-157, DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-147-157.

5. Fedchyshyn, D., Ignatenko, I., Chyryk, A. and Danilik, D. (2023), "State regulation of sustainable development of rural areas in the system of food security of Ukraine", *Visions for Sustainability*, Vol. 20, pp. 1-23, available at: https://ojs.unito.it/index.php/visions/article/view/7731 (access date November 11, 2024).

6. Sustainable rural development. How to promote sustainability in rural areas, available at: https://esmartrecycling.com/blog/sustainable-rural-development-how-to-promote-sustainability-in-rural-areas (access date November 12, 2024).

7. Tomashuk, I. and Tomashuk, I. (2023), "Development of rural areas of Ukraine considering the European integration progress of the state", *Upravlinnia zminamy ta innovatsii*, no. 7, pp. 40-49, DOI: https://doi.org/10.32782/CMI/2023-7-6.

8. Pavlikha, N.V., Tsymbaliuk, I.O., Khomiuk, N.L. et al. (2022), *Bezpeka staloho rozvytku rehioniv ta terytorialnykh hromad Ukrainy na zasadakh inkliuzyvnoho zrostannia* [Security of sustainable development of regions and territorial communities of Ukraine based on inclusive growth], monograph, Lesya Ukrainka Volyn National University, Vezha-Druk, Lutsk, Ukraine, 514 p., available at: https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22187 (access date November 12, 2024).

9. Bohdanov, D.S. (2017), "Tasks for sustainable development of rural areas", *Ahrosvit*, no. 7, pp. 60-62, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2017_7_11 (access date November 25, 2024).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), Order "Strategy for the development of agriculture and rural areas in Ukraine until 2030" dated 15.11.2024 no. 1163-p, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text (access date November 25, 2024).

11. Hutorov, O.I., and Hutorova, O.O. (2023), "Methodological principles and ways of developing a strategy for socio-ecological-economic development of rural areas", *Ahrarni innovatsii*, no. 18, pp. 234-240, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrno_2023_18_35 (access date November 15, 2024).

12. Stepanets, I. (2024), "Analysis of strategic planning tools for agricultural development", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 4, pp. 115–118, available at: https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/229 (access date November 15, 2024).

13. Vdovichen, A.A., Tataryn, A. and Duma, O. (2016), "PEST and SWOT-analysis of socio-economic development of the Carpathian economic region", *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, Iss. 2, pp. 57-74, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2016_2_8 (access date November 15, 2024).

14. Babenko, K.Ye. (2020), "SWOT analysis of the territory as a prerequisite for forming a strategic vision of its economic development", Ekonomika ta derzhava, no. 6, pp. 126-130, DOI: 10.32702/2306-6806.2020.6.126.

15. Harastovska, A., and Pietukhova, O. (2023), "Formation of marketing strategies for the development of dairy enterprises using SWOT and PEST analysis", *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 57, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-56.

16. Tymoshenko, M.M. (2018), "Application of strategic management tools to identify development guidelines for rural areas", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, Iss. 30, Part 3, pp. 84-89, available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/20.pdf (access date November 16, 2024).

Цвігун І.А.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Мета. Дослідження сучасних проблем та перспектив сталого розвитку сільських територій України в умовах військових дій, а також визначення стратегічних орієнтирів їх відновлення та розвитку на основі SWOT та PESTEL аналізу.

Методика дослідження. У рамках даного дослідження використано системний підхід, загальні та спеціальні наукові методи. Метод наукової абстракції використано для виявлення ключових концептуальних положень сталого розвитку сільських територій в умовах воєнного стану та формулювання наукової гіпотези; контент-аналіз – для аналізу літературних джерел, нормативних документів, стратегій розвитку та результатів попередніх досліджень у галузі сталого розвитку; метод покрокового алгоритму – для структурування процесу проведення SWOT і PESTEL аналізу, що дозволило систематизувати дані щодо внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на сільські громади; формально-логічний метод – для здійснення теоретичних узагальнень, обґрунтування обраної методології дослідження та формулювання висновків; методи аналізу та синтезу – для систематизації наукових підходів до дослідження сучасних проблем сталого розвитку сільських територій та розробки практичних рекомендацій.

Результати дослідження. Встановлено критичну важливість сталого розвитку сільських територій в умовах військових дій для забезпечення національної продовольчої безпеки та

стабільності. SWOT та PESTEL-аналіз дозволили визначити стратегічні можливості, такі як підтримка міжнародних донорів, євроінтеграційні процеси, та загрози, пов'язані з політичною нестабільністю і тривалими військовими діями.

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено комплексну оцінку взаємозв'язків між внутрішніми ресурсами громад і зовнішніми факторами, що формують їхній потенціал у кризових умовах. Застосовано інтегрований підхід на основі SWOT та PESTEL аналізу для стратегічного планування сталого розвитку сільських територій України в умовах військових дій.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати можуть бути використані для розробки державних та регіональних стратегій сталого розвитку сільських територій. Рекомендації дослідження сприятимуть ефективному розподілу ресурсів, відновленню інфраструктури та формуванню довгострокових програм розвитку сільських громад з урахуванням сучасних викликів.

Ключові слова: сталий розвиток, сільські території, військові дії, стратегічне планування, SWOT-аналіз, PESTEL-аналіз, соціально-економічний розвиток.

Tsvihun I.A.

MODERN PROBLEMS AND PROSPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF MILITARY OPERATIONS

Purpose. The aim of the article is to research the modern problems and prospects of sustainable development of rural areas of Ukraine in conditions of military operations, as well as determination of strategic guidelines for their restoration and development based on SWOT and PESTEL analysis.

Methodology of research. Within the framework of this study, a systematic approach, general and special scientific methods were used. The method of scientific abstraction was used to identify key conceptual provisions of sustainable development of rural areas in conditions of martial law and to formulate a scientific hypothesis. Content analysis was used to analyse literary sources, regulatory documents, development strategies and results of previous research in the field of sustainable development. The step-by-step algorithm method – to structure the process of conducting SWOT and PESTEL analysis, which allowed to systematize data on internal and external factors of influence on rural communities. Formal and logical method was used to make theoretical generalizations, substantiate the chosen research methodology and formulate conclusions. Methods of analysis and synthesis were used for systematization the scientific approaches to the study of modern problems of sustainable development of rural areas and development of practical recommendations.

Findings. The critical importance of sustainable development of rural areas in conditions of military operations was established for ensuring national food security and stability. SWOT and PESTEL analysis allowed identifying strategic opportunities, such as support from international donors, European integration processes, and threats associated with political instability and prolonged military operations.

Originality. A comprehensive assessment of the relationships between internal resources of communities and external factors that shape their potential in crisis conditions was carried out. An integrated approach based on SWOT and PESTEL analysis was applied for strategic planning of sustainable development of rural areas of Ukraine in conditions of military operations. This study will contribute to informed decision-making in the field of rural management and the development of strategies that will ensure their restoration and development in the long term.

Practical value. The obtained results can be used to develop state and regional strategies for the sustainable development of rural areas. The research recommendations will contribute to the effective allocation of resources, infrastructure restoration, and the formation of long-term programs for the development of rural communities, taking into account modern challenges.

Key words: sustainable development, rural areas, military operations, strategic planning, SWOT analysis, PESTEL analysis, social and economic development.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.3:502.3(477) **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.18**
JEL Classification: Q01, Q56, O13, E62

Цимбалюк І.О.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри менеджменту,
Хомюк Н.Л.,
д-р екон. наук,
завідувач кафедри менеджменту,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк,
Смалюх В.М.,
викладач відділення економіки і підприємництва,
Волинський фаховий коледж Національного університету харчових технологій

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЧЕРЕЗ ЕКОЛОГІЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Tsymbaliuk I.O.,
dr.sc.(econ.), professor,
professor at the department of management,
Khomiuk N.L.,
dr.sc.(econ.),
head at the department of management,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk,
Smaliukh V.M.,
lecturer of the department of economics and entrepreneurship,
Volyn Vocational College of the National University of Food Technologies

ECONOMIC GROWTH THROUGH ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY: PROSPECTS FOR GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Постановка проблеми. У сучасній економічній науці поняття екологічної відповідальності держави зазнало значної еволюції. Спочатку воно зводилося до обов'язку компенсувати шкоду, завдану навколишньому середовищу внаслідок господарської діяльності. Однак сьогодні екологічна відповідальність розглядається як інтегрований компонент державної політики, спрямований на забезпечення сталого розвитку та гармонізації економічного зростання з охороною довкілля.

Екологічна відповідальність держави є складним соціальним та еколого-правовим інститутом, який існує в двох формах: еколого-правовій (юридична відповідальність) і еколого-економічній (економічна відповідальність) [1]. З юридичних позицій екологічна відповідальність виникає в результаті дії екологічного законодавства, що визначає нормативи здійснюваних підприємствами викидів. В економічному аспекті вона передбачає впровадження економічних важелів, таких як екологічні податки та фінансові стимули для зменшення негативного впливу на довкілля.

Важливо зазначити, що екологічна відповідальність є невід'ємною складовою соціальної

відповідальності держави. Вона спонукає до перегляду екологічної політики та стратегії, впровадження заходів, спрямованих на зменшення негативного впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище [2].

Вплив екологічної відповідальності на економічне зростання є багатогранним. З одного боку, впровадження екологічних стандартів та регуляцій може вимагати додаткових витрат на модернізацію виробництва та впровадження чистих технологій. З іншого боку, такі заходи сприяють підвищенню ефективності використання ресурсів, стимулюють інновації та відкривають нові ринки для екологічно чистої продукції. Крім того, екологічно відповідальна політика підвищує привабливість країни для інвесторів, які все більше звертають увагу на екологічні аспекти діяльності.

Виходячи з цього, актуальність дослідження економічного зростання через екологічну відповідальність визначається необхідністю аналізу фінансування природоохоронних заходів в Україні та оцінювання його відповідності міжнародним стандартам. В умовах екологічних викликів та євроінтеграційного курсу країни критично важливо дослідити динаміку екологічних інвестицій, їхню структуру та ефективність використання для забезпечення сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання екологічної відповідальності неодноразово піднімались у наукових працях. Зокрема І. Білик, М. Кіндій, В. Подарин, Ю. Бродович та В. Бродович висвітлювали причини впровадження практики екологічної відповідальності та її стратегічне значення для сучасного бізнесу [3; 4]. Наукові дослідження свідчать про важливість екологічної відповідальності для сталого економічного розвитку. Зокрема, колектив авторів на чолі з Н. Павліхою [5; 6; 7] аналізують вплив сталого розвитку на економічну безпеку регіонів, управління водними ресурсами та перспективи екологічного туризму в Україні. Методологічні засади зеленої економіки досліджували Р. Зварич, О. Масна, І. Рівіліс [8], акцентуючи увагу на необхідності державного регулювання та інновацій для екологічного зростання. Досвід регулювання природокористування в ЄС, зокрема фіскальні інструменти, розглядала Ю. Бут [9], підкреслюючи їхню ефективність для скорочення забруднення. Фінансові аспекти зеленої економіки висвітлює В. Федчишин [10], який порівнює частку екологічних витрат у ВВП України та країн ЄС. У своїх працях Л. Якушенко [11] досліджує європейські механізми екологічної політики, а О. Криворучкіна [12] аналізує перспективи екологічного страхування.

Однак, у розглянутих публікаціях бракує ґрунтовного аналізу взаємозв'язку між екологічною відповідальністю та довгостроковою стійкістю економічного зростання, що ускладнює розробку ефективних механізмів екологічного фінансування, створюючи потребу у дослідженні оптимального механізму фінансування зеленої економіки, який забезпечить одночасне економічне зростання та екологічну стійкість країни.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі фінансування природоохоронних заходів в Україні, оцінюванні його динаміки та ефективності у порівнянні з міжнародними стандартами, а також у виявленні проблем і перспектив розвитку зеленої економіки як чинника довгострокового економічного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зелена економіка є сучасною моделлю господарювання, що спрямована на зниження екологічних ризиків та дефіциту природних ресурсів, забезпечуючи при цьому сталий розвиток без погіршення стану навколишнього середовища. Вона поєднує економічне зростання з екологічною стійкістю та соціальною справедливістю, прагнучи досягти гармонії між потребами суспільства та можливостями екосистем [8].

У країнах ЄС зелена економіка є пріоритетним напрямом розвитку, що відображається у впровадженні екологічних податків та фінансуванні екологічних програм. Зокрема, надходження від екологічних податків становить близько 2,4 % ВВП, що свідчить про значну увагу до екологічних аспектів у формуванні економічної політики [9]. Програма European Green Deal стала каталізатором масштабних змін у енергетичному секторі ЄС, спрямованих на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. Європейський досвід демонструє, що успішна політика у сфері зеленої енергетики базується на поєднанні економічних стимулів, регуляторних механізмів та послідовної державної підтримки інновацій [13].

Ефективна реалізація екологічної політики та перехід на засади зеленої економіки значною мірою залежить від рівня фінансування природоохоронних заходів, що включає капітальні інвестиції та поточні витрати. Ці два компоненти забезпечують як розвиток екологічної інфраструктури, так і підтримку екологічних стандартів у промисловості.

Капітальні інвестиції в охорону довкілля є важливим індикатором екологічної модернізації країни, покриваючи витрати на будівництво очисних споруд, оновлення промислових технологій для зменшення викидів, розробку відновлюваних джерел енергії та впровадження циркулярної економіки.

Аналіз динаміки капітальних інвестицій в Україні у 2014–2023 роках (табл. 1) показує, що їхній обсяг коливався від 6446 млн грн (2022 р.) до 16256 млн грн (2019 р.). Найвищий рівень інвестування спостерігався у 2019 році (16256 млн грн), після чого відбулося скорочення.

Відносна частка капітальних інвестицій у ВВП України також зазнавала суттєвих змін. У 2014 році вона становила 0,50 % ВВП внаслідок відносно низького рівня довгострокових екологічних інвестицій. У 2016 році цей показник зріс до 0,56 %, що свідчить про активізацію екологічної політики.

Починаючи з 2020 року, частка капітальних інвестицій у ВВП почала скорочуватися, досягнувши 0,12 % у 2022–2023 роках.

Таблиця 1

Динаміка капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону довкілля в Україні у співвідношенні до ВВП

Роки	ВВП, млн грн	Капітальні інвестиції на охорону довкілля (млн грн)	Поточні витрати на охорону довкілля (млн грн)	Частка капітальних інвестицій у ВВП (%)	Частка поточних витрат у ВВП (%)
2014	1586915	7960	13966	0,50	0,88
2015	1988544	7676	16916	0,39	0,85
2016	2385367	13390	19098	0,56	0,80
2017	2981227	11026	20466	0,37	0,69
2018	3560302	10074	24318	0,28	0,68
2019	3977198	16256	27480	0,41	0,69
2020	4222026	13240	28093	0,31	0,67
2021	5450849	14114	30691	0,26	0,56
2022	5239114	6446	24127	0,12	0,46
2023	6627961	8284	29314	0,12	0,44

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [14]

Зниження рівня капітальних інвестицій після 2019 року пояснюється кількома чинниками, серед яких найбільший вплив мали: економічна нестабільність, викликана пандемією COVID-19; військові дії та російська агресія, що суттєво обмежила можливості інвестування; переорієнтація державного фінансування на військові потреби та соціальну підтримку.

На сьогодні в Україні існує критична необхідність активізації капітальних вкладень у природоохоронну діяльність, особливо у сфері енергетики, переробки відходів та очищення води.

На відміну від капітальних інвестицій, *поточні витрати* забезпечують підтримку вже існуючих природоохоронних систем і включають витрати на екологічний моніторинг, обслуговування очисних споруд, управління відходами та фінансування заходів зі зменшення промислових викидів.

Протягом 2014–2023 років поточні витрати на охорону довкілля зростали. У 2014 році вони становили 13966 млн грн, а в 2023 році – 29314 млн грн, тобто зросли у 2,1 раза. Однак частка цих витрат у ВВП поступово знижувалася: з 0,88 % у 2014 році до 0,44 % у 2023 році. Зниження відносного рівня поточних витрат свідчить про зменшення державного та приватного фінансування екологічних заходів у промисловості, що може негативно вплинути на екологічну ситуацію в країні.

Відповідно до даних Євростату, у 2022 році загальні витрати державного сектору ЄС на охорону навколишнього середовища становили 0,8 % від ВВП. Серед країн ЄС, Нідерланди витратили 1,4 % ВВП на охорону довкілля, Бельгія – 1,2 %, Франція та Мальта – по 1,1 % [15]. В Україні ж у 2023 році вони становив 0,44 % (поточні витрати) та 0,12 % (капітальні інвестиції), що значно нижче міжнародних стандартів.

Фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища в Україні є багатовекторним і спрямовується на різні напрями природоохоронної діяльності. Загальні витрати на охорону довкілля у 2014–2023 роках демонструють тенденцію до зростання, хоча певні періоди характеризуються скороченням фінансування (табл. 2).

Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату є одним із ключових у фінансуванні екологічних заходів. У 2014 році на охорону повітря було витрачено 9198,85 млн грн, а у 2023 році – 10422,03 млн грн. Однак, якщо порівняти це зі зростанням загальних природоохоронних витрат, стає очевидним, що частка фінансування цього напряму знизилася.

Зменшення темпів фінансування може мати негативні наслідки, оскільки забруднення атмосферного повітря залишається однією з головних екологічних проблем України. Враховуючи міжнародні тенденції та зобов'язання України в межах Європейського зеленого курсу, необхідно посилити фінансування заходів із зниження викидів парникових газів та впровадження технологій екологічно чистої енергетики.

Витрати на очищення водних ресурсів демонструють стійку тенденцію до зростання. У 2014 році на цю сферу було спрямовано 7527,13 млн грн, тоді як у 2023 році ця сума сягнула 13731,60 млн грн. Таке зростання фінансування є важливим показником, оскільки проблема забруднення водних об'єктів в Україні є однією з найгостріших.

Таблиця 2

Обсяг витрат на охорону навколишнього природного середовища

Роки	Усього, млн грн	У тому числі, млн грн:				
		на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	на очищення зворотних вод	на поводження з відходами	на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	на інші заходи
2014	233385,9	9198,9	7527,1	6539,1	1749,0	1093,9
2015	290032,4	9195,6	8066,9	7650,9	1890,5	1185,3
2016	378314,1	15151,5	10302,8	7880,0	3405,7	2041,0
2017	468927,5	13129,5	10673,0	8784,5	3455,0	3089,5
2018	603044,4	12972,3	13128,9	10522,6	2470,0	3122,3
2019	651458,9	19219,7	15149,8	11980,9	7338,3	3553,9
2020	536310,0	15615,7	16342,3	12775,2	4476,8	4750,2
2021	704590,3	17283,7	16710,1	12884,2	5469,6	5166,8
2022	433787,0	8803,0	11687,7	9707,4	3727,9	2778,6
2023	656594,8	10422,0	13731,6	13019,5	4938,6	3294,0

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [14]

Незважаючи на позитивну динаміку фінансування, ефективність витрат на очищення вод залишається питанням для подальшого дослідження. Значні обсяги забруднених вод все ще скидаються у поверхневі водойми, що вимагає удосконалення систем очищення та посилення контролю за їхнім станом.

Фінансування заходів, спрямованих на поводження з відходами, також демонструє зростання. У 2014 році на цей напрям було витрачено 6539,15 млн грн, а у 2023 році – 13019,54 млн грн, або 29 % від загального обсягу витрат на охорону навколишнього природного середовища (рис. 1). Однак, навіть при збільшенні фінансування, проблема залишається актуальною, адже Україна досі відстає від європейських стандартів у сфері управління відходами. Необхідно збільшити частку коштів, спрямованих на розвиток інфраструктури переробки, впровадження технологій вторинної переробки та зменшення обсягів захоронення відходів.

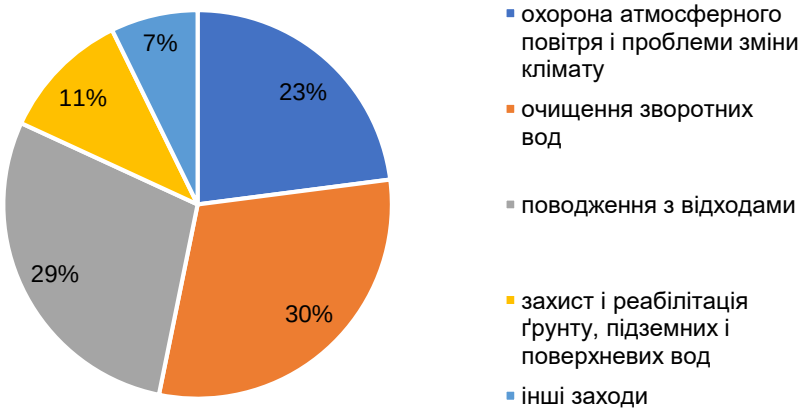


Рис. 1. Структура витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні у 2023 р.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [14]

В Україні, попри певний прогрес у фінансуванні природоохоронних заходів, результати залишаються неоднозначними. Ефективність екологічних витрат визначається їхнім впливом на зниження рівня забруднення та покращення стану довкілля.

Аналізуючи дані за 2014–2023 роки, спостерігається тенденція до зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу: з 3350 тис. тонн у 2014 році до 1224 тис. тонн у 2023 році. Це може свідчити про певну ефективність витрат на охорону атмосферного повітря. Однак, зниження обсягів утворення відходів не є таким виразним, що вказує на необхідність підвищення ефективності

витрат у цій сфері (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка обсягів забруднення довкілля та ефективності природоохоронних витрат в Україні

Роки	Викиди забруднюючих речовин (тис. тонн)	Ефективність витрат щодо викидів в повітря (млн грн / тис. тонн)	Утворення відходів (тис. тонн)	Ефективність витрат щодо утворення відходів (млн. грн / тис. тонн)	Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн м³	Ефективність витрат щодо забруднення зворотних вод (млн грн / млн м³)
2014	3350	2,75	355000	0,02	923	8,16
2015	2857	3,22	312268	0,02	875	9,22
2016	3078	4,92	295870	0,03	698	14,76
2017	2585	5,08	366054	0,02	997	10,71
2018	2508	5,17	352334	0,03	952	13,79
2019	2460	7,81	441517	0,03	737	20,56
2020	2239	6,98	462374	0,03	518	31,55
2021	2242	7,71	493271	0,03	542	30,83
2022	1190	7,40	203588	0,05	-	-
2023	1224	8,51	176290	0,07	-	-

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [14]

Аналогічно, у сфері поводження з відходами ефективність витрат зросла з 0,018 млн грн на 1 тис. тонн відходів у 2014 році до 0,074 млн грн у 2023 році. Це може бути пов'язано з впровадженням нових технологій переробки та утилізації відходів, а також із посиленням регуляторних вимог.

З 2014 до 2021 року значно покращилася ефективність витрат на очищення забруднених вод. У 2014 році витрати становили 8,15 млн грн на 1 млн м³ забруднених вод. У 2021 році вони зросли майже в 4 рази – до 30,83 млн грн/млн м³. У 2022–2023 роках показник не розрахований через відсутність даних. Однак навіть таке зростання не відповідає рівню ЄС, де ефективність витрат на очищення вод становить 50–70 млн грн/млн м³.

У країнах ЄС ефективність екологічних витрат забезпечується через:

– *екологічне оподаткування.* Використання податків на викиди та забруднення стимулює підприємства до зменшення негативного впливу на довкілля. Так, у Німеччині та Франції застосовуються високі ставки екологічних податків, що сприяє впровадженню чистих технологій. Тоді як ставки екологічних податків в Україні є відносно низькими, що знижує стимулюючий ефект для підприємств щодо зменшення забруднення [10];

– *запровадження фінансових стимулів* – субсидій та грантів на впровадження екологічно чистих технологій та розвиток відновлюваних джерел енергії. У Польщі діє система фінансування природоохоронних заходів через екологічні фонди, що забезпечує підтримку пріоритетних проектів [11];

– *активний розвиток екологічного страхування*. Зокрема, у країнах ЄС, таких як Франція та Німеччина, система екологічного страхування покриває витрати на відновлення довкілля у випадку екологічних інцидентів [12].

Таким чином, інтеграція міжнародного досвіду та адаптація його до українських реалій сприятиме підвищенню ефективності витрат на зменшення забруднення та покращенню екологічної ситуації в країні.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження показало, що фінансування природоохоронної діяльності в Україні поступово зростає, проте його частка у ВВП залишається значно нижчою за міжнародні стандарти. У 2023 році екологічні витрати становили лише 0,12 % ВВП, тоді як у країнах ЄС цей показник сягає 1,5–3 %. Відсутність належного фінансування обмежує можливості модернізації екологічної інфраструктури та гальмує розвиток зеленої економіки. Для досягнення економічного зростання через екологічну відповідальність Україна повинна збільшити фінансування природоохоронних заходів, піднявши їхню частку у ВВП до не менше 1,5 %.

Розподіл коштів є нерівномірним: значні інвестиції спрямовуються на очищення водних ресурсів та поводження з відходами, тоді як фінансування охорони повітря та відновлення ґрунтів залишається недостатнім. Ефективність екологічних витрат демонструє позитивну динаміку, проте її рівень ще не відповідає європейським стандартам. Зокрема, витрати на скорочення викидів в атмосферу за останнє десятиліття зросли утричі, проте залишаються нижчими за показники розвинених країн.

Порівняння українських показників з міжнародним досвідом свідчить про необхідність

удосконалення механізмів фінансування природоохоронних заходів. Зокрема, варто звернути увагу на підвищення ставок екологічних податків. Забезпечити фінансову відповідальність підприємств за ймовірні екологічні збитки можливо шляхом запровадження системи екологічного страхування та превентивних заходів. Необхідно також забезпечити цільове використання надходжень від екологічних податків на фінансування природоохоронних проєктів та підтримку екологічних ініціатив.

Подальші дослідження у цьому напрямі будуть зосереджені на розробці механізмів підвищення ефективності екологічних витрат, вивченні міжнародного досвіду фінансування природоохоронних заходів та впровадженні державно-приватного партнерства. Важливим завданням є стимулювання підприємств до модернізації через екологічне оподаткування та створення сприятливих умов для розвитку відновлюваної енергетики.

Література

1. Касич А., Вохозка М., Десятник Б. Екологічна відповідальність як складова системи стратегічного управління підприємством. 2020. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/16865/1/PIONBUG_2020_P063-064.pdf (дата звернення: 09.10.2024).

2. Курбет М., Король С. Аналіз екологічних аспектів соціальної відповідальності підприємств торгівлі та їх відображення в звітності. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2023. № 1(48). С. 206-217. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3960.

3. Бродович Ю., Бродович В. Екологічна відповідальність у сучасному бізнесі: стратегії раціонального використання природних ресурсів. *Економіка та суспільство.* 2024. Випуск № 69. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-14.

4. Білик І. І., Кіндій М. В., Подарин В. Р. Екологічна відповідальність: свідома мода у контексті глобальної тенденції, її українська та світова практика. *Ефективна економіка.* 2021. № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.11.79.

5. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання : монографія / Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Хомюк Н. Л., Войчук М. В., Савчук А. Ю., Коломечюк В. В., Цимбалюк С. М. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 514 с.

6. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 208 с.

7. Павліха Н. В., Яковʼюк В. А., Цимбалюк І. О. Управління транскордонними водними ресурсами на засадах сталого розвитку : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 369 с.

8. Зварич Р., Масна О., Рівіліс І. Методологічні засади формування концепції зеленої економіки. *Вісник Економіки.* 2022. № 4. С. 131-144.

9. Бут Ю. С. Досвід країн Європейського Союзу щодо застосування фіскальних інструментів в екологічній політиці. *Ефективна економіка.* 2011. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=729 (дата звернення: 15.10.2024).

10. Федчишин В. Застосування екологічних податків в Україні. *Центр економічної стратегії.* 2024. URL: https://ces.org.ua/environmental-taxes-in-ukraine-policy-brief/ (дата звернення: 15.10.2024).

11. Якушенко Л. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2012. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/analiz-dosvidu-evropeyskogo-spivrobitnictva-schodo-formuvannya-i (дата звернення: 18.10.2024).

12. Криворучкіна О. Екологічне страхування: світовий досвід та перспективи в Україні. *Ecolog-UA.* 2021. URL: https://ecolog-ua.com/news/ekologichne-strahuvannya-svitovyy-dosvid-ta-perspektyvy-v-ukrayini (дата звернення: 18.10.2024).

13. Державна політика у сфері «зеленої» енергетики: глобальні тренди та національні пріоритети. *RePower Ukraine.* 2024. URL: https://repowerua.org/uk/novini/derzhavna-politika-u-sferi-zelenoyi-energetiki-globalni-trendi-ta-natsionalni-prioriteti/ (дата звернення: 09.10.2024).

14. Економічна статистика / Навколишнє природне середовище. *Державна служба статистики України.* 2024. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ns.htm (дата звернення: 20.10.2024).

15. Government expenditure on environmental protection. *Eurostat.* 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure _on_environmental_protection (дата звернення: 20.10.2024).

References

1. Kasych, A., Vokhozka, M. and Desiatnyk, B. (2020), “Environmental responsibility as a component of the strategic management system of an enterprise”, available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/16865/1/PIONBUG_2020_P063-064.pdf (access date October 09, 2024).

2. Kurbet, M. and Korol, S. (2023), “Analysis of environmental aspects of corporate social

responsibility of trade enterprises and their reflection in reporting", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, no. 1(48), pp. 206-217.

3. Brodovych, Yu. and Brodovych, V. (2024), "Environmental responsibility in modern business: Strategies for the rational use of natural resources", *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 69, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-14 (access date October 09, 2024).

4. Bilyk, I.I., Kindii, M.V. and Podaryn, V.R. (2021), "Environmental responsibility: Conscious fashion in the context of a global trend, its Ukrainian and world practice", *Efektyvna ekonomika*, no. 11, DOI: 10.32702/2307-2105-2021.11.79.

5. Pavlikha, N.V., Tsymbaliuk, I.O., Khomiuk, N.L. et al. (2022), *Bezpeka staloho rozvytku rehioniv ta terytorialnykh hromad Ukrainy na zasadakh inkliuzyvnoho zrostannia* [Security of sustainable development of regions and territorial communities of Ukraine on the principles of inclusive growth], monograph, Vezha-Druk, Lutsk, Ukraine, 514 p.

6. Pavlikha, N.V., Tsymbaliuk, I.O. and Savchuk, A.Yu. (2022), *Stalyi rozvytok turyzmu ta rekreatsii: suchasni vyklyky i perspektyvy dlia Ukrainy* [Sustainable tourism and recreation development: modern challenges and prospects for Ukraine], monograph, Vezha-Druk, Lutsk, Ukraine, 208 p.

7. Pavlikha, N.V., Yakoviuk, V.A. and Tsymbaliuk, I.O. (2023), *Upravlinnia transkordonnymy vodnymy resursamy na zasadakh staloho rozvytku* [Transboundary water resources management based on sustainable development principles], monograph, Vezha-Druk, Lutsk, Ukraine, 369 p.

8. Zvarych, R., Masna, O. and Rivylis, I. (2022), "Methodological principles of forming the concept of green economy", *Visnyk Ekonomiky*, no. 4, pp. 131-144, DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2022.04.131.

9. But, Yu.S. (2011), "Experience of European Union countries in applying fiscal instruments in environmental policy", *Efektyvna ekonomika*, no. 10, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=729 (access date October 15, 2024).

10. Fedchyshyn, V. (2024), "Application of environmental taxes in Ukraine", *Center for Economic Strategy*, available at: https://ces.org.ua/environmental-taxes-in-ukraine-policy-brief/ (access date October 15, 2024).

11. Yakushenko, L. (2012), "Analysis of European cooperation experience in the formation and implementation of environmental policy institutions and instruments", Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, Kyiv, Ukraine, available at: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/analiz-dosvidu-evropeyskogo-spivrobitnictva-schodo-formuvannya-i (access date October 18, 2024).

12. Kryvoruchkina, O. (2021), "Environmental insurance: Global experience and prospects in Ukraine", *Ecolog-UA*, available at: https://ecolog-ua.com/news/ekologichne-strahuvannya-svitovyy-dosvid-ta-perspektyvy-v-ukrayini (access date October 18, 2024).

13. RePower Ukraine (2024), "State policy in the field of 'green' energy: Global trends and national priorities", available at: https://repowerua.org/uk/novini/derzhavna-politika-u-sferi-zelenoyi-energetiki-globalni-trendi-ta-natsionalni-prioriteti/ (access date October 09, 2024).

14. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Economic statistics / Environmental protection", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ns.htm (access date October 20, 2024).

15. Eurostat (2024), "Government expenditure on environmental protection", available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_environmental_protection (access date October 20, 2024).

Цимбалюк І.О., Хомюк Н.Л., Смалюх В.М.

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЧЕРЕЗ ЕКОЛОГІЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Мета. Мета статті полягає в аналізі фінансування природоохоронних заходів в Україні, оцінюванні його динаміки та ефективності у порівнянні з міжнародними стандартами, а також у виявленні проблем і перспектив розвитку зеленої економіки як чинника довгострокового економічного зростання.

Методика дослідження. Використано такі методи: абстрактно-логічний – для узагальнення інформації та формування теоретичних висновків щодо екологічної відповідальності; аналізу та синтезу – для оцінювання фінансових механізмів екологічного розвитку; порівняльний – для зіставлення рівня екологічних інвестицій в Україні та країнах ЄС; графічний – для візуалізації динаміки екологічних витрат та їхньої ефективності.

Результати дослідження. Встановлено, що рівень фінансування природоохоронних заходів в Україні залишається недостатнім для забезпечення сталого розвитку та відповідає лише 0,12 % ВВП у 2023 році, що значно поступається середньоєвропейським показникам (1,5–3 %). Аналіз динаміки капітальних інвестицій у природоохоронну діяльність виявив тенденцію до скорочення після 2019 року, що пов'язано з економічною нестабільністю, військовими діями та переорієнтацією бюджетних коштів. Виявлено нерівномірність розподілу екологічного фінансування: значні кошти спрямовуються на очищення водних ресурсів та поводження з відходами, тоді як охорона повітря та реабілітація ґрунтів залишаються недостатньо профінансованими. Проведено аналіз ефективності екологічних витрат, що

свідчить про їхній поступовий позитивний вплив на зменшення рівня забруднення.

Наукова новизна результатів дослідження. Набуло подальшого розвитку обґрунтування впливу екологічної відповідальності на економічне зростання через механізми фінансування природоохоронних заходів, що дає змогу оцінити ефективність екологічних витрат та їхню відповідність міжнародним стандартам, визначити основні диспропорції у розподілі екологічних інвестицій та розробити рекомендації щодо вдосконалення системи екологічного фінансування.

Практична значущість результатів дослідження. Практична значущість дослідження полягає в оцінці ефективності витрат на охорону довкілля та виявленні дисбалансів між капітальними інвестиціями та поточними витратами, що може бути корисним для органів державної влади та бізнесу. Отримані результати можуть бути використані для розробки механізмів збільшення капітальних інвестицій у природоохоронні технології, що сприятиме зменшенню рівня забруднення довкілля та покращенню екологічної ситуації в країні.

Ключові слова: екологічна відповідальність, соціальна відповідальність економічне зростання, зелена економіка, природоохоронні заходи, витрати на охорону навколишнього природного середовища, забруднення довкілля, екологічні інвестиції, сталий розвиток.

Tsymbaliuk I.O., Khomiuk N.L., Smaliukh V.M.

ECONOMIC GROWTH THROUGH ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY: PROSPECTS FOR GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to analyse the financing of environmental protection measures in Ukraine, assess its dynamics and effectiveness in comparison with international standards, and identify challenges and prospects for the development of the green economy as a factor of long-term economic growth.

Methodology of research. The study employs the following methods: abstract and logical – to generalize information and formulate theoretical conclusions on environmental responsibility; analysis and synthesis – to assess financial mechanisms of environmental development; comparative – to compare the level of environmental investments in Ukraine and EU countries; graphical – to visualize the dynamics of environmental expenditures and their efficiency.

Findings. It has been established that the level of environmental protection financing in Ukraine remains insufficient to ensure sustainable development, amounting to only 0.12% of GDP in 2023, which is significantly lower than the European average (1.5–3%). The analysis of capital investments in environmental activities revealed a declining trend after 2019, attributed to economic instability, military actions, and the reallocation of budgetary funds. The study identified an uneven distribution of environmental funding: significant resources are allocated to water treatment and waste management, while air protection and soil rehabilitation remain underfunded. The analysis of the efficiency of environmental expenditures indicates their gradual positive impact on pollution reduction.

Originality. The substantiation of the impact of environmental responsibility on economic growth through the mechanisms of financing environmental protection measures has been further developed, allowing for an assessment of the effectiveness of environmental expenditures and their compliance with international standards. The main disparities in the distribution of environmental investments were identified, and recommendations for improving the environmental financing system were developed.

Practical value. The practical significance of the study lies in the assessment of the effectiveness of environmental protection expenditures and the identification of imbalances between capital investments and current expenses, which can be useful for government authorities and businesses. The obtained results can be used to develop mechanisms for increasing capital investments in environmental technologies, which will contribute to reducing pollution levels and improving the environmental situation in the country.

Key words: environmental responsibility, social responsibility, economic growth, green economy, environmental protection measures, environmental protection expenditures, environmental pollution, environmental investments, sustainable development.

УДК 631.1:330.341.1:502.3(477) **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.19**
JEL Classification: O13, O31, Q01, Q16, Q57

Іванько А.В.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри менеджменту та аграрної економіки,
Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин,
Брояка А.А.,
канд. екон. наук, доцент, доцент з сільськогосподарського
дорадництва кафедри аграрної економіки
Державний університет Канзасу, м. Мангеттен, США,
Ксенофонтов М.М.,
канд. екон. наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу
економіки і політики аграрних перетворень,
Державна установа «Інститут економіки
і прогнозування НАН України», м. Київ

ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В КОНТЕКСТІ АГРОЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ УКРАЇНИ

Ivanko A.V.,
dr.sc.(econ.), professor,
professor at the department of management and agrarian economy,
Separated Subdivision of National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine
"Nizhyn Agrotechnical Institute", Nizhyn,
Broyaka A.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., extension assistant professor
at the department of agricultural economics,
Kansas State University, Manhattan, USA,
Ksenofontov M.M.,
cand.sc.(econ.), senior research fellow, senior researcher at the
department of economics and policy of agrarian transformations,
State institution "Institute of Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv

INNOVATIVE ASPECT OF AGRICULTURAL ENTERPRISE MANAGEMENT THE CONTEXT OF AGROECOLOGICAL CHALLENGES OF UKRAINE

Постановка проблеми. Рівень економічного розвитку країни залежить від ефективності її господарського механізму, який має забезпечувати задоволення суспільних потреб за рахунок раціонального використання ресурсів. Аграрний сектор, завдяки природним перевагам, таким як родючість землі та сприятливий клімат, є одним з пріоритетних для України, оскільки дозволяє знизити витрати на виробництво сільськогосподарської продукції. Цей підхід узгоджується з теорією конкурентних переваг Майкла Портера [5], яка наголошує на важливості спеціалізації на виробництві товарів, для яких країна має конкурентні переваги (дешевші ресурси, технології або кваліфікована робоча сила). Це дозволяє підвищити ефективність економіки та знизити собівартість продукції.

Прихильники економічної глобалізації часто посилаються на теорію конкурентних переваг Портера, пояснюючи, що домінування окремих країн на світових ринках обумовлене їхньою спеціалізацією на виробництві товарів, для яких вони мають найбільші конкурентні переваги. Логіка

тут проста: фокусуючись на найбільш конкурентоспроможних галузях, країни можуть збільшити обсяги виробництва, експорту та, як наслідок, підвищити рівень добробуту населення. Цей ланцюжок «спеціалізація – зростання виробництва – експорт – доходи – добробут» є одним з центральних положень економічної теорії глобалізації.

Повертаючись до теорії конкурентних переваг Портера, можна зазначити, що інтенсифікація виробництва є одним із шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. Аграрне виробництво може бути інтенсифіковане за рахунок впровадження інновацій, які дозволяють збільшити врожайність сільськогосподарських культур з одиниці площі землі. Це досягається шляхом використання нових технологій, таких як точне землеробство, супутниковий моніторинг, а також за рахунок впровадження високопродуктивних сортів рослин та удосконалених систем зрошення.

Відомо, що інтенсивне використання будь-якого ресурсу в господарських процесах пов'язано з визначенням порядку його заміщення. Відносно ж землі, як основного засобу виробництва, інтенсивне використання сільськогосподарських земель вимагає особливого підходу, оскільки надмірне навантаження може призвести до виснаження ґрунту і зниження його родючості. Для збереження родючості необхідно включати стан ґрунту в процес управління сільськогосподарським виробництвом. Це передбачає впровадження таких заходів, як сівозміни, застосування органічних добрив, мінімальна обробка ґрунту та інші агротехнічні прийоми, які сприяють збереженню та відновленню родючості ґрунту.

Хоча Україна є одним з провідних виробників сільськогосподарської продукції, інтенсивне використання земель може призвести до виснаження ґрунтів та зниження довгострокової продуктивності аграрного сектору. Тому важливо впроваджувати інновації, які дозволяють поєднувати підвищення врожайності з охороною довкілля. Для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору України необхідно знайти баланс між потребами в продовольстві та збереженням природних ресурсів. Це вимагає впровадження інноваційних технологій, які дозволяють підвищити ефективність використання земельних ресурсів і зберегти їх родючість, що й обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ринкова природа функціонування окремих виробництв побудована на конкурентних засадах і спрямовує суб'єктів господарювання на пошук джерел підвищення доходності власних господарських процесів, що пов'язано із впровадженням інновацій у різні господарські цикли. При цьому на сучасному етапі розвитку України важливим є комплексний підхід до питань інноваційного розвитку, що, поряд з розглядом питань впровадження інновацій в процеси інтенсифікації виробництва, обов'язково би охоплював питання розробки та впровадження інновацій у відновлення природних комплексів і зокрема землі.

Дослідженню різних аспектів інноваційного розвитку агропромислового виробництва присвятили свої роботи вітчизняні учені, такі як Бородіна О. М. [1; 4], Геєць В. М. [1], Волошин Р. В. [9], Довгань О. М. [11], Єрмольєв Ю. М. [4], Єрмольєва Т. Ю. [4], Киризюк С. В. [4], Левандівський О. Т. [3], Мельник С. І. [2], Михайленко О. В. [8], Прокопа І. В. [1], Прокопишин Л. М. [7], Риковська О. В. [8], Сава А. П. [9], Свиноус І. В. [2], Сидорук Б. О. [9; 11], Стариченко Є. М. [2], Трофімова Г. В. [2], Фраєр О. В. [8], Фурман І. В. [2], Юрчишин В. В. [1], Яровий В. Д. [4] та зарубіжні учені, такі як Портер М. [5], Самуельсон П. [10], Шумпетер Й. А. [12] та багато інших.

Виходячи із зазначеного, слід відмітити доцільність поглиблення досліджень з питань інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки, які дозволять оцінити не тільки економічні, а й екологічні та соціальні наслідки їх впровадження. Результати таких досліджень можуть бути використані для розробки ефективних стратегій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей інноваційного аспекту управління сільськогосподарськими підприємствами з урахуванням екологічних викликів, з якими стикається Україна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Господарська діяльність в аграрному секторі економіки спрямована на вирішення одного з важливих суспільних завдань – забезпечення продовольчої безпеки населення. В цьому відношенні кожна країна, як зазначає Пол Самуельсон [10], в економіці стикається з проблемою обмежених ресурсів за наявності необмежених суспільних потреб. В контексті зазначеної дилеми Пола Самуельсона важливим на різних рівнях управління є пошук шляхів оптимізації виробництва та всіх господарських процесів з акцентом на створення та впровадження інновацій. В цьому відношенні не втрачає актуальності виділення видів інновацій Йозефом Алоїзом Шумпетером [12] (рис. 1).

В Законі України «Про інноваційну діяльність» інновації визначаються як «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [6]. Порівняння підходу в визначенні змістовної суті поняття «інновації» Й. А. Шумпетера з редакцією профільного Закону України свідчить про схожість більшості позицій, зокрема нового продукту, нового методу виробництва (технології), нової організаційної структури. Серед умовних відмінностей можна відмітити те, що Й. А. Шумпетер акцентував увагу на новому джерелі сировини як окремому виді інновацій, в

той час як в профільному Законі України акцентується увага впливу інновацій на соціальну сферу. Останнє можна пояснити відображенням суспільних тенденцій останніх десятиліть, оскільки відстань між зазначеними джерелами становить майже століття. Робота Й. А. Шумпетера написана в 1911 році, в той час, як зазначений Закон України прийнятий у 2002 році, відносно чого можна сказати, що підхід до врахування впливу окремих господарських елементів на соціальну сферу є властивим не тільки для України, а й для більшості країн, починаючи з другої половини XX століття.

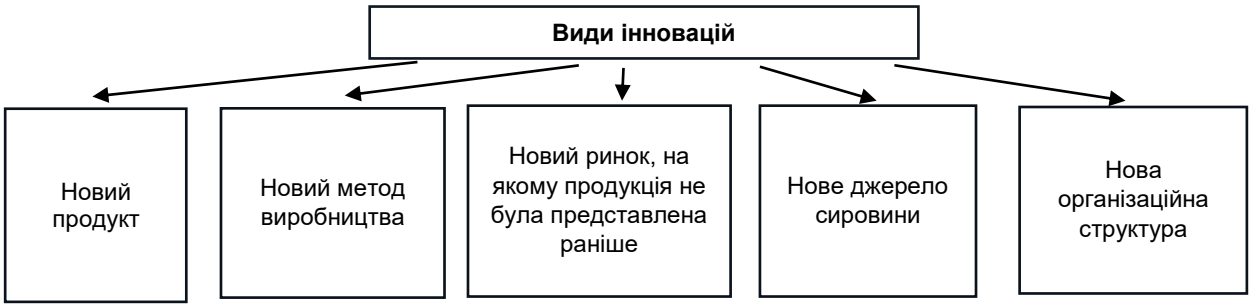


Рис. 1. Види інновацій

Джерело: [12]

В цілому під інноваціями розуміється впровадження чогось нового, оригінального, що принципово відрізняється від існуючого. Це можуть бути нові продукти, послуги, процеси, методи, ідеї або організаційні структури. Іншими словами, інновації – це рушійна сила прогресу, яка дозволяє суб'єктам господарювання розвиватися, адаптуватися до змін та досягати нових висот.

Різні автори, як засвідчують дослідження, класифікують інновації за своїми класифікаційними ознаками. Так, Л. М. Прокопишин виділяє за сферами застосування такі види інновацій [7, с. 629]:

– економічна (проявляється змінами у фінансовій, платіжній, бухгалтерській сферах діяльності, а також у сферах планування, ціноутворення, мотивації й оцінки результатів діяльності);

– соціальна (виявляється у формі активізації людського фактора шляхом розроблення і впровадження систем професійної підготовки);

– юридична (нові і змінені закони, нормативно-правові документи, що регулюють діяльність підприємств);

– техніко-технологічна (втілюється у формі нових продуктів, технологій їх виготовлення. Є основою технологічного прогресу і технічного переоснащення виробництва);

– організаційна (полягає у вивченні нових форм і методів організування, а також регламентування праці і виробництва);

– управлінська (проявляється у зміні змісту функцій, технологій і організації процесу управління, методів роботи апарату управління).

Важливість впровадження інновацій та інноваційних технологій в управлінні діяльністю агроформувань пов'язано з цілим рядом переваг, зокрема: інновації дозволяють їм вийти на нові ринки, завоювати частку ринку у конкурентів та отримувати вищу ціну за свою продукцію; інноваційні технології дозволяють підвищити ефективність виробництва шляхом зменшення витрат та збільшенням врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин; завдяки інноваціям можна вирощувати більш якісну продукцію, яка відповідає високим стандартам безпеки та відповідає вимогам сучасних споживачів; інноваційні технології можуть допомогти зменшити негативний вплив сільського господарства на довкілля, наприклад, за рахунок оптимізації використання добрив, засобів захисту рослин тощо [2; 3; 9; 11].

Розглядаючи інновації, слід розуміти, що різні види інновацій перебувають у тісному взаємозв'язку. Так, наприклад, «техніко-технологічні інновації, впливаючи на зміст виробничих процесів, одночасно створюють умови для застосування управлінських інновацій, оскільки вносять зміни до організування виробництва» [7, с. 630].

Саме в площині техніко-технологічних, організаційних і управлінських інновацій, на наш погляд, знаходиться зміст поняття «інноваційні технології в управлінні агроформуваннями», і вони можуть визначатися як:

1) нові концепції щодо управління підприємством;

2) нові ідеї щодо розвитку підприємства та впровадження їх у роботу;

3) нові канали пошуку та зв'язку щодо вдосконалення роботи з постачальниками, клієнтами, працівниками;

4) нові рішення в управлінні підприємством.

Як наслідок, перед менеджментом агроформувань постає важливе завдання, пов'язане із удосконаленням управління їх діяльністю, під яким будемо розуміти постійний процес вдосконалення

методів, інструментів та підходів, які використовуються для керівництва з метою підвищення ефективності, продуктивності, конкурентоспроможності та загальної результативності їх функціонування.

Важливість удосконаленням управління діяльністю агроформувань пов'язана із [5; 6; 10; 12]:

– змінами, що відбуваються в бізнес-середовищі: ринок постійно змінюється, з'являються нові технології, конкуренти, вимоги клієнтів. Щоб залишатися успішним, підприємство має адаптуватися до цих змін;

– пошуком нових можливостей: удосконалення процесів дозволяє виявити нові можливості для зростання та розвитку;

– збільшенням прибутковості: ефективне управління ресурсами та оптимізація процесів призводять до зниження витрат та збільшення прибутку;

– задоволенням потреб споживачів: постійне вдосконалення якості продуктів та послуг підвищує задоволеність споживачів та лояльність до суб'єкта господарювання;

– мотивацією персоналу: залучення працівників до процесу удосконалення підвищує їхню мотивацію та задоволеність роботою;

– врахуванням особливостей воєнного функціонування економіки та повоєнного її відновлення.

Для сільськогосподарських підприємств забезпечення довгострокового функціонування на ринку тісним чином пов'язане з готовністю дати гідну відповідь на існуючі виклики, серед яких в науковому та експертному середовищі виділяються: вплив глобалізації, внаслідок чого відбувається посилення тиску суб'єктів міжнародного бізнесу на вітчизняні аграрні підприємства; посилення конкуренції; нестабільність цін; порушення господарських зв'язків та елементів інфраструктури, ураження сільськогосподарських угідь, що спричинені війною з російською федерацією).

При цьому суттєвою господарською тенденцією, яка все більше враховується в більшості цивілізованих країн, є врахування агроекологічних викликів, до основних серед яких відноситься потреба адаптації до зміни клімату, забезпечення екологічної стандартизації аграрного виробництва, зменшення викидів парникових газів, забезпечення контролю забруднення та захист біорізноманіття, відновлення деградованих та уражених внаслідок війни природних комплексів [1; 4; 8] (рис. 2).



Рис. 2. Актуальні заходи у відповідь на агроекологічні виклики перед сільськогосподарськими підприємствами України

Джерело: [1; 4; 8; 9]

Підготовка обґрунтованих відповідей на зазначені виклики більш ефективно може бути здійснена за рахунок пошуку та впровадження інновацій в процес управління сільськогосподарськими підприємствами. У зв'язку з цим, серед напрямів удосконалення управління діяльністю суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки можна виділити наступні [1; 4; 8; 9]:

– оптимізація бізнес-процесів (аналіз існуючих процесів, виявлення вузьких місць та розробка більш ефективних алгоритмів роботи);

– розвиток людського капіталу (навчання та підвищення кваліфікації персоналу, створення системи мотивації та заохочення);

– поліпшення комунікацій (встановлення ефективної системи комунікації між підрозділами та рівнями);

– підвищення якості продукції та послуг (впровадження систем управління якістю, таких як ISO 9001);

– впровадження штучного інтелекту та прогнозних систем;

– застосування супутникового моніторингу для контролю стану ґрунтів і посівів;

– використання сенсорних технологій для автоматизації процесів управління водою та живленням;

– диверсифікація виробництва на рівні підприємств (поєднання рослинництва, тваринництва та переробки);

– інтеграція вимог ЄС щодо кліматичної адаптації (у рамках «Європейського зеленого курсу»);

– стратегічне планування (розробка довгострокових планів розвитку підприємства з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів).

Впровадження інноваційних підходів в управління сільськогосподарськими підприємствами є ключовим фактором, що може сприяти зменшенню негативного впливу на довкілля, підвищенню ефективності використання природних ресурсів та збільшенню продуктивності виробництва. Цифрові технології, точне землеробство, біотехнології, альтернативні методи відновлення ґрунтів та комплексні екологічні стратегії можуть стати основою стійкого розвитку суб'єктів аграрного підприємництва.

Крім того, інтеграція України у світову економіку, зокрема у європейський ринок, потребує адаптації національного законодавства до екологічних стандартів ЄС. Це зумовлює необхідність трансформації підходів до екологічного моніторингу та впровадження ефективних механізмів державної підтримки екологічно чистого виробництва.

Отже, дослідження інноваційних аспектів управління сільськогосподарськими підприємствами у контексті агроекологічних викликів є надзвичайно актуальним. Воно дозволяє визначити перспективні напрями розвитку галузевих суб'єктів, запропонувати ефективні рішення для підвищення екологічної стійкості їх господарської діяльності та сприяти впровадженню новітніх технологій в управління агровиробництвом при збереженні стану навколишнього природного середовища.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження інноваційного аспекту управління сільськогосподарськими підприємствами в контексті агроекологічних викликів України дало нам підстави зробити наступні висновки:

1. Для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору України необхідно поєднувати підвищення продуктивності аграрного виробництва з охороною довкілля. Впровадження таких інноваційних технологій, як точне землеробство, системи точного зрошення та біотехнології тощо, дозволить ефективніше використовувати ресурси і зменшити негативний вплив на довкілля. Державна підтримка інноваційних проєктів є необхідною умовою для успішної реалізації цієї стратегії.

2. В контексті дослідження наголошується на доцільності розмежування інновацій за спрямуванням, зокрема на інновації, що інтенсифікують господарську діяльність сільськогосподарських підприємств та інновації, що спрямовані на оптимізацію її складових. Розуміння цих напрямків дозволяє більш ефективно планувати інноваційну діяльність та досягати поставлених цілей.

3. Узагальнено кількість агроекологічних викликів для сільськогосподарських виробників з виділенням їх 5 основних видів: зміна клімату, екологічна стандартизація аграрного виробництва, зменшення викидів парникових газів, контроль забруднення та захист біорізноманіття, відновлення деградованих та уражених внаслідок війни природних комплексів.

4. Відповідно виділених агроекологічних викликів визначено перелік актуальних заходів у відповідь на них за такими їх основними групами як агротехнологічні заходи, управління водними ресурсами та стале використання земель.

5. Залучення різних зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень дозволить забезпечити комплексний, а не фрагментарний підхід до врахування агроекологічних вимог в процесі впровадження інновацій в сільськогосподарських підприємствах.

Література

1. Геєць В., Юрчишин В., Бородіна О., Прокопа І. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення). *Економіка України.* 2011. № 12. С. 4-14.

2. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств в умовах трансформаційних процесів / Мельник С. І., Свиноус І. В., Фурман І. В., Трофімова Г. В., Стариченко Є. М. *Економіка та держава.* 2021. № 11. С. 14-19.

3. Левандівський О. Т. Теоретичні засади інвестиційної діяльності. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону.* 2016. Вип. 12(1). С. 98-104.

4. Моделювання локальних систем землекористування в умовах глобальних змін клімату / Бородіна О., Киризюк С., Яровий В., Єрмольєв Ю., Єрмольєва Т. *Економіка і прогнозування.* 2016. № 1. С. 117-128.

5. Портер М. Конкурентна стратегія. Техніки аналізу галузей і конкурентів / пер. з англ. Н. Кошманенко. Київ : Наш Формат, 2020. 560 с.

6. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text (дата звернення: 08.10.2024).

7. Прокопишин Л. М. Управлінські інновації та особливості їх використання на машинобудівних підприємствах в сучасних умовах господарювання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2008. № 628. С. 628-633.

8. Риковська О., Фраєр О., Михайленко О. Аналіз стану сільського господарства України та імплементація нормативно-правових актів ЄС, дотичних до аграрних та довкіллєвих питань / за ред. М. Бєлкіної, А. Даниляк. Київ : ГО «Екодія», 2024. 22 с.

9. Сава А., Сидорук Б., Волошин Р. Управління земельними ресурсами сільських територій в умовах децентралізації. *Економічний дискурс*. 2019. Вип. 1(3). С. 24-36.

10. Самуельсон П. Економіка / пер. с англ.; ред. О. Ліщишин. Львів : Світ, 1993. 495 с.

11. Сидорук Б. О., Довгань О. М. Особливості проведення оцінки використання природно-ресурсного потенціалу агросфери на регіональному рівні. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. Економічні науки. 2016. Вип. 24. Ч. 3. С. 201-210.

12. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ : Вид-во НаУКМА, 2011. 244 с.

References

1. Heiets, V., Yurchyshyn, V., Borodina, O. and Prokopa, I. (2011), “Socioeconomic modernization of the agrarian sector of Ukraine (conceptual provisions)”, *Ekonomika Ukrainy,* no. 12, pp. 4-14.

2. Melnyk, S.I., Svynous, I.V., Furman, I.V. et al (2021), “Agricultural investment activity in the conditions of transformation processes”, *Ekonomika ta derzhava,* no. 11, pp. 14-19.

3. Levandivskyi, O.T. (2016), “Theoretical basis of investment activity”, *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu,* Iss. 12 (1), pp. 98-104.

4. Borodina, O., Kyryziuk, S., Yarovyi, V. et al. (2016), “Modeling local land uses under the global climate change”, *Ekonomika i prohnozuvannia,* no. 1, pp. 117-128.

5. Porter, M. (2020), *Konkurentna stratehiia. Tekhniky analizu haluzey i konkurentiv* [Competitive strategy. Techniques of analysis of industries and competitors], Translated by N. Koshmanenko, Nash Format, Kyiv, Ukraine, 560 p.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “On innovative activity” dated 04.07.2002 no. 40-IV, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text (access date October 08, 2024).

7. Prokopyshyn, L.M. (2008), “Management innovations and features of their use at machine-building enterprises in modern business conditions”, *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”,* no. 628, pp. 628-633.

8. Rykovska, O., Fraier, O. and Mykhailenko, O. (2024), *Analiz stanu silskoho hospodarstva Ukrainy ta implementatsiia normatyvno-pravovykh aktiv YeS, dotychnykh do ahrarnykh ta dovkillievykh pytan* [Analysis of the state of agriculture in Ukraine and the implementation of EU regulations related to agrarian and environmental issues], editors M. Bielkina, A. Danyliak, HO “Ekodiia”, Kyiv, Ukraine, 22 p.

9. Sava, A., Sydoruk, B. and Voloshyn, R. (2019), “Management of rural territories land resources in decentralization conditions”, *Ekonomichnyi dyskurs*, Iss. 1(3), pp. 24-36.

10. Samuelson, P. (1993), *Ekonomika* [Economics], Translated by English; O. Lishchyshyn (ed.), Svit, Lviv, Ukraine, 495 p.

11. Sydoruk, B.O. and Dovhan, O.M. (2016), “Features of the assessment of the use of natural resource potential of the agrosphere at the regional level”, *Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnoho ahrarno-tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky,* Iss. 24, Part 3, pp. 201-210.

12. Schumpeter, J.A. (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyklu* [The theory of economic development: a study of profits, capital, credit, interest, and the economic cycle], Vyd-vo NaUKMA, Kyiv, Ukraine, 244 p.

Іванько А.В., Брояка А.А., Ксенофонтов М.М.

ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В КОНТЕКСТІ АГРОЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ УКРАЇНИ

Мета. Визначення особливостей інноваційного аспекту управління сільськогосподарськими підприємствами з урахуванням агроекологічних викликів, з якими стикається Україна.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є системний підхід до розгляду суспільних та економічних явищ і процесів. В ході дослідження також

використовувались інші методи, зокрема: абстрактно-логічний – для розуміння особливостей інноваційного аспекту управління сільськогосподарськими підприємствами з урахуванням агроекологічних викликів, з якими стикається Україна; узагальнення – для виділення переліку агроекологічних викликів, актуальних заходів у відповідь на агроекологічні виклики та інновацій, які сприятимуть підготовці ефективних управлінських відповідей менеджментом сільськогосподарських підприємств у відповідь на агроекологічні виклики, формування висновків дослідження, графічний – для візуалізації результатів дослідження.

Результати дослідження. Наголошено на важливості використання інноваційного підходу для підготовки відповіді менеджментом сільськогосподарських підприємств на існуючі агроекологічні виклики, що базується на розмежуванні інновацій за спрямуванням, зокрема на інновації, що інтенсифікують господарську діяльність сільськогосподарських підприємств та інновації, що спрямовані на оптимізацію її складових. Узагальнено кількість агроекологічних викликів для сільськогосподарських виробників з виділенням їх 5 основних видів: зміна клімату, екологічна стандартизація аграрного виробництва, зменшення викидів парникових газів, контроль забруднення та захист біорізноманіття, відновлення деградованих та уражених внаслідок війни природних комплексів. Відповідно виділених агроекологічних викликів визначено перелік актуальних заходів у відповідь на них за такими їх основними групами, як агротехнологічні заходи, управління водними ресурсами та стале використання земель.

Наукова новизна результатів дослідження. Наголошено на доцільності розмежування інновацій за спрямуванням, зокрема на інновації, що інтенсифікують господарську діяльність сільськогосподарських підприємств та інновації, що спрямовані на оптимізацію її складових.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на формування підґрунтя з удосконалення управління сільськогосподарськими підприємствами, оскільки структурують процес прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, інновації, інноваційний аспект управління, агроекологічні виклики, відповідь на агроекологічні виклики, комплексний підхід.

Ivanko A.V., Broyaka A.A., Ksenofontov M.M.

INNOVATIVE ASPECT OF AGRICULTURAL ENTERPRISE MANAGEMENT THE CONTEXT OF AGROECOLOGICAL CHALLENGES OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to determine the features of the innovative aspect of management of agricultural enterprises, taking into account the agroecological challenges faced by Ukraine.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach to the consideration of social and economic phenomena and processes. In the course of the study, other methods were also used, in particular: abstract and logical – to understand the features of the innovative aspect of agricultural enterprise management, taking into account the agroecological challenges faced by Ukraine; generalization – to highlight the list of agroecological challenges, current measures in response to agroecological challenges and innovations that will contribute to the preparation of effective management responses by the management of agricultural enterprises in response to agroecological challenges, the formation of research conclusions, graphical – to visualize the results of the study.

Findings. The importance of using an innovative approach to prepare a response by the management of agricultural enterprises to existing agroecological challenges is emphasized, which is based on the differentiation of innovations by direction, in particular innovations that intensify the economic activity of agricultural enterprises and innovations aimed at optimizing its components, was emphasized. The number of agroecological challenges for agricultural producers was summarized with the allocation of 5 main types: climate change, environmental standardization of agricultural production, reduction of greenhouse gas emissions, pollution control and protection of biodiversity, restoration of natural complexes degraded and affected by war. In accordance with the identified agroecological challenges, a list of relevant measures in response to them was determined for such main groups as agrotechnological measures, water resources management and sustainable land use.

Originality. The expediency of distinguishing innovations by direction, in particular, innovations that intensify the economic activity of agricultural enterprises and innovations aimed at optimizing its components, was emphasized.

Practical value. The obtained results of the study are aimed at forming the basis for improving the management of agricultural enterprises, as they structure the process of managerial decision-making.

Key words: agricultural enterprises, innovations, innovative aspect of management, agroecological challenges, response to agroecological challenges, integrated approach.

УДК 338.2:502.131.1 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.20**
JEL Classification: Q42, Q48, O13

Пшибельський В.В.,
здобувач* третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 051 Економіка, лабораторія проєктів та ініціатив, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ВІДНОВЛЮВАНА ЕНЕРГЕТИКА ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Pshybelskyi V.V.,
postgraduate student at the third (educational and scientific) level of higher education, pursuing a Doctor of Philosophy (Ph.D.) degree in the specialty 051 Economics, project and initiative laboratory, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

RENEWABLE ENERGY AS A DRIVER OF GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Постановка проблеми. Сучасний світ перебуває на етапі масштабної енергетичної трансформації, спрямованої на зменшення залежності від викопних видів палива, скорочення викидів парникових газів та перехід до сталих моделей розвитку. За таких умов відновлювана енергетика набуває особливого значення, оскільки її використання сприяє зниженню екологічного навантаження, диверсифікації енергетичних ресурсів та зміцненню економічної стійкості держав.

Україна, як країна з високим рівнем енергоємності економіки та значною залежністю від традиційних джерел енергії, стикається з комплексом викликів у сфері енергетичного переходу. Незважаючи на позитивну динаміку розвитку відновлюваної енергетики, її частка в загальному енергетичному балансі залишається недостатньою для досягнення цілей сталого розвитку та відповідності вимогам Європейського зеленого курсу. Додаткові труднощі створюють наслідки війни, яка призвела до руйнування значної частини енергетичної інфраструктури, зокрема в секторі відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Крім того, відсутність системного підходу до залучення іноземних інвесторів, високі кредитні ставки та нестача державних стимулів ускладнюють фінансування «зелених» проєктів.

У світлі цього постає необхідність дослідження ролі відновлюваної енергетики як драйвера зеленої економіки України, аналізу динаміки зростання частки ВДЕ в енергетичному балансі країни, оцінювання досягнень і викликів у цій сфері. Важливо розглянути вплив війни на сектор відновлюваної енергетики, наслідки втрати генеруючих потужностей, а також заходи, які вживає Україна для відновлення та розвитку «зеленої» енергетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку зеленої економіки та відновлюваної енергетики активно досліджується у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. У сучасних працях розглядаються концептуальні засади зеленої економіки, механізми переходу до сталого виробництва, а також роль відновлюваних джерел енергії у забезпеченні економічного зростання та енергетичної безпеки. Зокрема, Л. Горбач, О. Рубан та Я. Гуменюк [1] досліджують взаємозв'язок між сталою економікою та виробництвом у контексті глобалізації. Концептуальні аспекти зеленої економіки розглядає В. Чала [2], яка пропонує модель розвитку цієї сфери у контексті глобальних суспільних благ і сталого розвитку. Соціально-економічні передумови переходу до зеленої економіки в регіонах України досліджують І. Колодійчук і М. Куртяк [3], обґрунтовуючи необхідність впровадження дієвих інструментів та механізмів, що сприятимуть розширенню використання відновлюваних джерел енергії, враховуючи принципи екологічної економіки. Перспективи розвитку відновлюваної енергетики у світовому масштабі розглядаються у дослідженні В. Федорчука та Д. Феофанова [4]. Автори аналізують основні стратегічні напрями розвитку відновлюваної енергетики та визначають ключові чинники, що впливають на її зростання. Аналіз сучасного стану відновлюваної енергетики в Україні представлений у дослідженні С. Поліщука та М. Коцюбайла [5]. Автори визначають основні проблеми, що стримують розвиток сектору, серед яких нестабільність

** Наукові керівники: Колосок А. М. – канд. екон. наук, доцент; Шматковська Т.О. – канд. екон. наук, доцент*

регуляторного середовища, складнощі з підключенням до енергомережі та недостатній рівень інвестицій.

Попри позитивну динаміку розвитку відновлюваної енергетики в Україні, залишається відкритим питання щодо її ефективної інтеграції в енергетичну систему країни та забезпечення стабільності постачання електроенергії в умовах зростання частки ВДЕ. Крім того, недостатньо дослідженими залишаються механізми залучення інвестицій та державної підтримки для прискорення розвитку відновлюваної енергетики в умовах післявоєнного відновлення економіки.

Постановка завдання. Дослідження ролі відновлюваної енергетики як драйвера зеленої економіки України, аналіз динаміки її розвитку, впливу на енергетичну безпеку та економічне зростання, а також визначення основних викликів і перспектив подальшої трансформації енергетичного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відновлювані джерела енергії поступово стають невід'ємною складовою сучасної енергетичної політики, орієнтованої на зменшення впливу на довкілля та забезпечення сталого розвитку. В Україні частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у 2023 році досягла 9,5 %, що свідчить про позитивну динаміку порівняно з 2020 роком, коли цей показник становив 6,6 % (рис. 1). Зростання виробництва енергії із сонячних і вітрових установок, а також запровадження «зеленого» тарифу стали важливими чинниками цих змін. Попри це, Україна продовжує суттєво відставати від країн Європи, де використання відновлюваних джерел енергії вже стало основою енергетичного балансу.

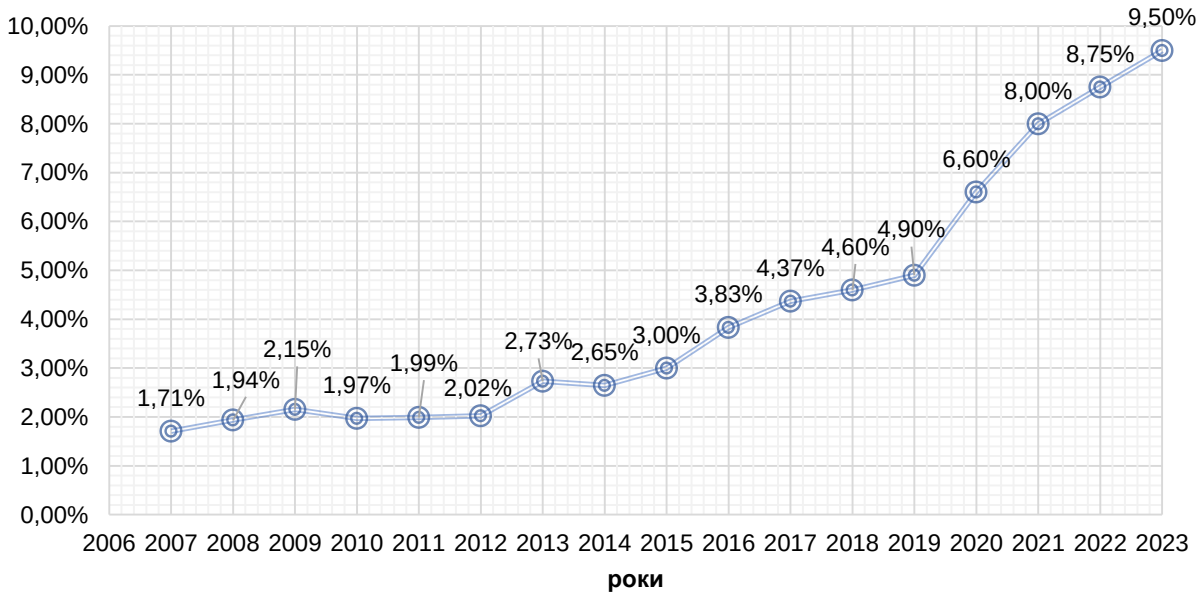


Рис. 1. Частка постачання енергії від відновлюваних джерел

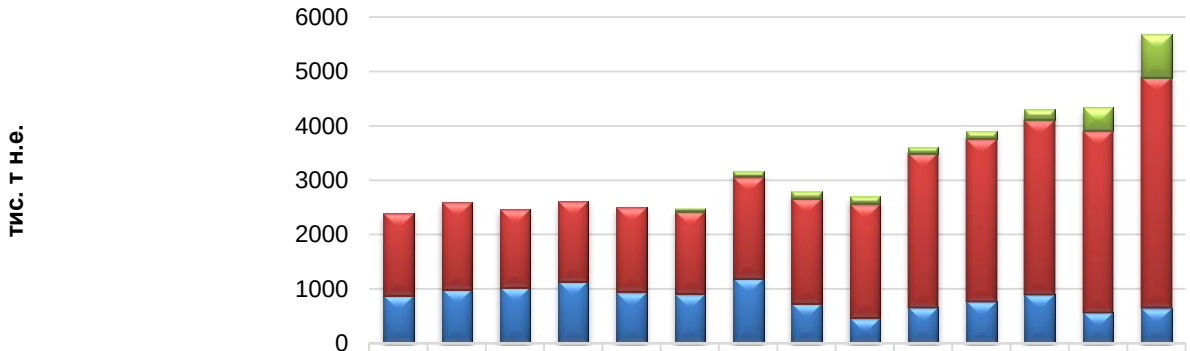
Примітка. За 2021–2023 рр. дані взято з мережі Інтернет та розрахунків автора [6; 7].
Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [8]

Згідно з Енергетичною стратегією України, до 2030 року частка відновлюваних джерел енергії у загальному енергетичному балансі має становити щонайменше 25 %. Крім того, до 2050 року країна ставить амбітну мету – досягти кліматичної нейтральності.

Індикатором розвитку зеленої економіки та прогресу України у впровадженні сталих енергетичних практик є показник *енергоспоживання на основі відновлюваних джерел енергії*. Дані Державної служби статистики України, які охоплюють період до 2020 року, свідчать про поступове збільшення частки ВДЕ в енергетичному балансі країни, проте подальший аналіз після 2020 року ускладнений через війну (рис. 2).

У 2007 році частка енергії, отриманої з відновлюваних джерел, становила лише 1,7 % від загального енергетичного балансу, тоді як у 2020 році цей показник зріс до 6,6 %. Найбільший внесок у цю динаміку здійснила енергія біопалива та відходів, частка якої збільшилася з 1,1 % у 2007 році до 4,9 % у 2020 році. Це свідчить про активний розвиток сектора біоенергетики, що поступово стає ключовим напрямом сталого енергетичного розвитку.

Водночас вітрова та сонячна енергетика, яка у 2007 році мала незначний показник, досягнула 0,9 % у 2020 році. Зростання пояснюється збільшенням інвестицій у відновлювану енергетику, розвитком сучасної інфраструктури та відповідних програм стимулювання. Однак гідроенергетика, що традиційно є важливим джерелом відновлюваної енергії, демонструє тенденцію до зниження, зменшившись з 0,87 млн т н.е. у 2007 році до 0,65 млн т н.е. у 2020 році.



	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Вітрова та сонячна енергія	4	4	4	4	10	53	104	134	134	124	149	197	426	794
Енергія біопалива та відходи	1508	1610	1433	1476	1563	1522	1875	1934	2102	2832	2989	3209	3349	4243
Гідроенергетика	872	990	1026	1131	941	901	1187	729	464	660	769	897	560	650

Рис. 2. Структура постачання енергії від відновлюваних джерел
Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [8]

За даними Міністерства енергетики, у період 2022–2023 років в Україні введено в експлуатацію понад 660 МВт нових потужностей відновлюваних джерел енергії. Зокрема, у 2022 році збудовано близько 312 МВт, а у 2023 році додатково введено в роботу ще 350 МВт.

Через вторгнення російської федерації Україна зазнала значних втрат у секторі відновлюваної енергетики: було втрачено 80 % вітрових та 20 % сонячних електростанцій. Попри ці виклики, країна продовжує розвивати альтернативну енергетику. Варто зазначити, що, незважаючи на виклики, спричинені воєнними діями, у 2023 році з урахуванням великих гідроелектростанцій частка виробленої чистої енергії сягнула 20,3 %, що перевищує довоєнний період [9]. Крім того, за перше півріччя 2024 року частка ВДЕ в енергетичному балансі України зросла до 9,8 % [10]. Загалом впродовж 2022–2023 років в Україні було введено понад 660 МВт нових потужностей ВДЕ, зокрема сонячних, вітрових, біогазових та малих гідроелектростанцій [11].

Активний розвиток інфраструктури відновлюваної енергетики, незважаючи на складні умови, свідчить про поступовий прогрес у становленні «зеленої» економіки в Україні, що проявляється у зростанні частки відновлюваних джерел енергії в загальному енергетичному балансі країни. Проте для досягнення цілей, визначених Енергетичною стратегією України, необхідно продовжувати інвестувати у розвиток ВДЕ та створювати сприятливі умови для залучення інвестицій у цю сферу.

У 2023 році Україна продовжила впровадження реформ, спрямованих на інтеграцію принципів Європейського зеленого курсу (ЄЗК) у національну політику, незважаючи на виклики, пов’язані з повномасштабним вторгненням росії. Згідно з річним моніторинговим звітом DiXi Group, було досягнуто прогресу в реформуванні сектору ВДЕ та прийнято оновлене законодавство, що сприяє переходу до ринкової моделі [12].

Крім того, у звіті Програми розвитку ООН зазначено, що Україна активно працює над зеленою відбудовою, впроваджуючи стратегії сталого розвитку та декарбонізації економіки [13]. Зокрема, акцент робиться на підвищенні енергоефективності, розвитку ВДЕ та інтеграції екологічних стандартів у промисловість.

Водночас, за даними Європейської комісії, у 2022 році економіка України скоротилася на 29,1 %, демонструючи більшу стійкість, ніж очікувалося раніше [14]. Така ситуація підкреслює важливість продовження реформ і залучення інвестицій у зелену економіку для забезпечення стійкого відновлення країни. Для досягнення запланованих цілей, визначених у Енергетичній стратегії України, необхідно продовжувати реформування регуляторного середовища, залучати міжнародне фінансування та розширювати стимули для розвитку зеленої енергетики. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації та фінансові інститути, надаючи підтримку у відбудові енергетичної інфраструктури.

Отже, попри складні обставини, Україна робить значні кроки у напрямку зеленої трансформації, інтегруючи екологічні принципи у процес відбудови та розвитку економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження підтверджує, що відновлювана енергетика виступає драйвером зеленої економіки України. За останні роки спостерігається поступове зростання частки відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі країни. У 2023 році цей показник досяг 9,5 %, що є позитивною динамікою порівняно з 2020 роком.

Основними чинниками цього зростання стали розвиток сонячної та вітрової енергетики, запровадження «зеленого» тарифу та адаптація до вимог Європейського зеленого курсу.

Водночас, війна завдала значних втрат енергетичному сектору. Україна втратила значну частину потужностей вітрових і сонячних електростанцій, що ускладнює досягнення цілей сталого розвитку. Незважаючи на це, країна продовжує активно розвивати відновлювану енергетику. У 2022–2023 роках в експлуатацію було введено понад 660 МВт нових потужностей, підтверджуючи високу стійкість сектору та зацікавленість інвесторів у його розвитку.

Подальші наукові дослідження у цій сфері будуть зосереджені на аналізі ефективності державної політики підтримки відновлюваної енергетики, дослідженні можливостей розвитку децентралізованих енергетичних систем, оцінювання впливу ВДЕ на енергетичну безпеку країни та розробці економічних моделей залучення інвестицій у цю сферу.

Література

1. Горбач Л., Рубан О., Гуменюк Я. Зелена економіка та стале виробництво в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск № 59. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-8.

2. Чала В. Концептуальна модель зеленої економіки у фреймі глобальних суспільних благ та сталого розвитку. *Підприємництво та інновації.* 2022. № 25. С. 13-20. DOI: https://doi.org/10.32782/2415-3583/25.2.

3. Колодійчук І. А., Куртяк М. Б. Соціально-економічні передумови переходу до зеленої економіки в регіонах України. *Регіональна економіка.* 2024. № 2(112). С. 67-75. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-2-6.

4. Федорчук В., Феофанов Д. Напрями стратегічного розвитку «зеленої» енергетики в світі. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2024. № 332(4). С. 155-161. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-23.

5. Поліщук С., Коцюбайло М. «Зелена» енергетика як інструмент набуття енергетичної незалежності вітчизняними підприємствами. *Економічний простір.* 2022. № 181. С. 183-187. DOI: https://doi.org/10.32782/2224-6282/181-32.

6. Генерація електроенергії з ВДЕ за 2021 р. зросла на 15,3% – до 12,519 млрд кВт-год. *ExPro.* 2022, 10 січня. URL: https://expro.com.ua/novini/generacya-elektroenerg-z-vde-za-2021r-zrosla-na-153-do-12519-mlrd-kvt-god- (дата звернення: 20.11.2024).

7. 20 найбільших гравців альтернативної енергетики. *Forbes Україна.* 2024, 9 жовтня. URL: https://forbes.ua/ratings/20-naybilshikh-gravtsiv-alternativnoi-energetiki-09102024-24056 (дата звернення: 20.11.2024).

8. Енергоспоживання на основі відновлюваних джерел за 2007–2021 роки. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/english/x.bmp (дата звернення: 19.11.2024).

9. Частка ВДЕ у глобальному електроенергетичному балансі сягнула 30%. *UA-Energy.* 2024, 13 травня. URL: https://ua-energy.org/uk/posts/chastka-vde-u-hlobalnomu-elektroenerhetychnomu-balansi-siahnula-30 (дата звернення: 20.11.2024).

10. Велика Г. В Україні частка ВДЕ сягнула 9,8%. *Ecopolitic.com.ua.* 2024, 18 жовтня. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/v-ukraini-chastka-vde-syagnula-9-8/ (дата звернення: 21.11.2024).

11. Україна протягом двох років ввела 660 МВт нових потужностей ВДЕ – Міненерго. *UA-Energy.* 2024, 26 січня. URL: https://ua-energy.org/uk/posts/ukraina-protiahom-dvokh-rokiv-vvela-660-mvt-novykh-potuzhnostei-vde-minenerho (дата звернення: 21.11.2024).

12. Україна та Європейський зелений курс: Річний моніторинговий звіт 2023. *DiXi Group.* 2023, 21 грудня. URL: https://dixigroup.org/analytic/ukrayina-ta-yevropejskyj-zelenyj-kurs-richnyj-monitoryngovyj-zvit-2023/ (дата звернення: 21.11.2024).

13. Зелене відновлення України: Керівні принципи та інструменти для тих, хто ухвалює рішення. *UNDP.* 2023. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-green-recovery-ukr.pdf (дата звернення: 21.11.2024).

14. Основні висновки щодо звіту про Україну 2023 року. *European Commission.* 2023. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/qanda_23_5631 (дата звернення: 21.11.2024).

References

1. Horbach, L., Ruban, O. and Humeniuk, Ya. (2024), "Green economy and sustainable production in the context of globalization", *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 59, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-8.

2. Chala, V. (2022), "Conceptual model of the green economy within the framework of global public goods and sustainable development", *Pidpryiemnytstvo ta innovatsii*, no. 25, pp. 13-20, DOI: https://doi.org/10.32782/2415-3583/25.2.

3. Kolodiichuk, I.A. and Kurtiak, M. B. (2024), “Socio-economic prerequisites for the transition to a green economy in the regions of Ukraine”, *Rehionalna ekonomika*, no. 2(112), pp. 67-75, DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-2-6.

4. Fedorchuk, V. and Feofanov, D. (2024), “Strategic directions for the development of ‘green’ energy in the world”, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky,* no. 332(4), pp. 155-161, DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-23.

5. Polishchuk, S. and Kotsiubailo, M. (2022), “‘Green’ energy as a tool for achieving energy independence by domestic enterprises”, *Ekonomichnyi prostir*, no. 181, pp. 183-187, DOI: https://doi.org/10.32782/2224-6282/181-32.

6. ExPro (2022), “Electricity generation from RES in 2021 increased by 15.3% – up to 12.519 billion kWh”, available at: https://expro.com.ua/novini/generacya-elektroenerg-z-vde-za-2021r-zrosla-na-153-do-12519-mlrd-kvt-god- (access date November 20, 2024).

7. Forbes Ukraine (2024), “20 largest players in alternative energy”, available at: https://forbes.ua/ratings/20-naybilshikh-gravtsiv-alternativnoi-energetiki-09102024-24056 (access date November 20, 2024).

8. State Statistics Service of Ukraine (2024), “Energy consumption based on renewable sources for 2007–2021”, available at: https://www.ukrstat.gov.ua/english/x.bmp (access date November 19, 2024).

9. UA-Energy (2024), “Share of RES in the global electricity balance reached 30%”, available at: https://ua-energy.org/uk/posts/chastka-vde-u-hlobalnomu-elektroenerhetychnomu-balansi-siahnula-30 (access date November 20, 2024).

10. Velyka, H. (2024), “The share of RES in Ukraine reached 9.8%”, *Ecopolitic.com.ua*, available at: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/v-ukraini-chastka-vde-syagnula-9-8/ (access date November 21, 2024).

11. UA-Energy (2024), “Ukraine has commissioned 660 MW of new RES capacities over two years – Ministry of Energy”, available at: https://ua-energy.org/uk/posts/ukraina-protiahom-dvokh-rokiv-vvela-660-mvt-novykh-potuzhnostei-vde-minenerho (access date November 21, 2024).

12. DiXi Group (2023), “Ukraine and the European Green Deal: Annual Monitoring Report 2023”, available at: https://dixigroup.org/analytic/ukrayina-ta-yevropejskyj-zelenyj-kurs-richnyj-monitoryngovyj-zvit-2023/ (access date November 21, 2024).

13. UNDP (2023), “Green recovery of Ukraine: Guidelines and tools for decision-makers”, available at: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-green-recovery-ukr.pdf (access date November 21, 2024).

14. European Commission (2023), “Key findings on the 2023 report on Ukraine”, available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/qanda_23_5631 (access date November 21, 2024).

Пшибельський В.В.

ВІДНОВЛЮВАНА ЕНЕРГЕТИКА ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Мета. Дослідження ролі відновлюваної енергетики як драйвера зеленої економіки України, аналіз динаміки її розвитку, впливу на енергетичну безпеку та економічне зростання, а також визначення основних викликів і перспектив подальшої трансформації енергетичного сектору.

Методика дослідження. У дослідженні застосовано системний підхід для аналізу взаємозв’язку між розвитком відновлюваної енергетики та становленням зеленої економіки України. Використано метод порівняльного аналізу для оцінювання динаміки частки відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в енергобалансі країни у порівнянні з європейськими тенденціями. Економіко-статистичний метод дозволив проаналізувати інвестиції, регуляторні зміни та вплив війни на сектор ВДЕ. Для візуалізації основних тенденцій застосовано графічний метод. Метод експертного аналізу використано для оцінювання перспектив розвитку відновлюваної енергетики в контексті післявоєнного відновлення та євроінтеграції.

Результати дослідження. Встановлено, що відновлювана енергетика відіграє важливу роль у становленні зеленої економіки України, проте її розвиток стикається з низкою викликів. Аналіз показав позитивну динаміку зростання частки ВДЕ, зокрема, за рахунок сонячної, вітрової та біоенергетики, однак їхня інтеграція в енергетичну систему країни потребує вдосконалення регуляторної політики та модернізації інфраструктури. Виявлено, що наслідки війни значно вплинули на сектор ВДЕ, що вимагає розробки ефективних механізмів його відновлення. Проаналізовано ключові фактори, що стимулюють розвиток відновлюваної енергетики, включаючи міжнародну фінансову підтримку, адаптацію до вимог Європейського зеленого курсу та впровадження ринкових механізмів стимулювання. Доведено, що для досягнення цілей енергетичної стратегії України необхідно розширювати механізми фінансування, стимулювати інноваційні рішення та забезпечувати ефективну інтеграцію ВДЕ в енергетичну систему країни.

Наукова новизна результатів дослідження. Набуло подальшого розвитку дослідження динаміки частки відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі України, що дало змогу виявити вплив війни на функціонування сектору ВДЕ, оцінити ефективність державної політики щодо стимулювання розвитку зеленої енергетики та інтеграції принципів Європейського зеленого курсу, а

також визначити перспективи подальшого зростання частки ВДЕ в контексті реалізації Енергетичної стратегії України, що забезпечує наукове обґрунтування необхідності підвищення інвестиційної привабливості сектору та формування механізмів адаптації енергетичної системи до кризових умов.

Практична значущість результатів дослідження. Практична значущість дослідження полягає у аналізі динаміки розвитку відновлюваної енергетики України, що дає змогу оцінити ефективність існуючих механізмів фінансування та підтримки галузі, а також визначити шляхи підвищення її стійкості. Отримані результати можуть бути використані в якості теоретичного підґрунтя для розробки стратегії розвитку відновлюваної енергетики в Україні, зокрема в контексті досягнення цілей Енергетичної стратегії України та інтеграції до європейського енергетичного ринку. Крім того, дослідження створює основу для проведення подальших наукових розвідок у напрямі удосконалення механізмів фінансування ВДЕ, підвищення їхньої конкурентоспроможності та адаптації енергетичної системи країни до кризових умов.

Ключові слова: зелена економіка, відновлювана енергетика, енергетична безпека, сталий розвиток, інвестиції, державне регулювання, Європейський зелений курс.

Pshybelskyi V.V.

RENEWABLE ENERGY AS A DRIVER OF GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Purpose. The purpose of the study is to explore the role of renewable energy as a driver of Ukraine's green economy, analyse its development dynamics, impact on energy security and economic growth, and identify the main challenges and prospects for further transformation of the energy sector.

Methodology of research. The study employs a systematic approach to analyse the interconnection between renewable energy development and the establishment of a green economy in Ukraine. A comparative analysis method was used to assess the dynamics of the share of renewable energy sources (RES) in the country's energy balance compared to European trends. The economic and statistical method allows for the analysis of investments, regulatory changes and the impact of the war on the RES sector. The graphical method was applied to visualize key development trends, while the expert analysis method was used to evaluate the prospects of renewable energy development in the context of post-war recovery and European integration.

Findings. It has been established that renewable energy plays a crucial role in the formation of Ukraine's green economy but faces a number of challenges. The analysis revealed a positive trend in the growth of RES share, particularly in solar, wind, and bioenergy. However, their integration into the country's energy system requires improvements in regulatory policy and infrastructure modernization. The findings showed that the war has significantly affected the RES sector, necessitating the development of effective recovery mechanisms.

The article examined key factors stimulating the development of renewable energy, including international financial support, adaptation to the requirements of the European Green Deal, and the implementation of market-based incentive mechanisms. It has been proven that achieving Ukraine's energy strategy goals requires expanding financing mechanisms, promoting innovative solutions, and ensuring the effective integration of RES into the country's energy system.

Originality. The study of the dynamics of the share of renewable energy sources in Ukraine's energy balance has further developed, enabling the identification of the impact of the war on the functioning of the renewable energy sector, the assessment of the effectiveness of state policies aimed at stimulating the development of green energy and integrating the principles of the European Green Deal, as well as the determination of prospects for further growth of the share of renewables in the context of implementing Ukraine's Energy Strategy, which provides a scientific basis for the necessity of enhancing the sector's investment attractiveness and developing mechanisms for adapting the energy system to crisis conditions.

Practical value. The practical significance of the study lies in the analysis of the dynamics of renewable energy development in Ukraine, which allows for the assessment of the effectiveness of existing financing and support mechanisms for the sector, as well as the identification of ways to enhance its resilience. The obtained results can be used as a theoretical basis for developing a strategy for the advancement of renewable energy in Ukraine, particularly in the context of achieving the goals of Ukraine's Energy Strategy and integrating into the European energy market. Furthermore, the study provides a foundation for further scientific research aimed at improving renewable energy financing mechanisms, enhancing their competitiveness, and adapting the country's energy system to crisis conditions.

Key words: green economy, renewable energy, energy security, sustainable development, investments, state regulation, European Green Deal.

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 331.5(477) **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.21**
JEL Classification: E24, J23, J60

Пучкова С.І.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва і торгівлі,
Колєв М.О.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського)
рівня за спеціальністю 076
«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»,
Національний університет «Одеська політехніка»

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СКЛАДОВІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ: МАКРОРІВЕНЬ

Puchkova S.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of entrepreneurship and trade,
Koliev M.O.,
bachelor's degree student in specialty 076
Entrepreneurship, trade and exchange activities,
Odessa Polytechnic National University

ESSENTIAL CHARACTERISTICS AND COMPONENTS OF LABOUR RESOURCES: MACRO LEVEL

Постановка проблеми. Трудові ресурси є фундаментальною складовою економічного та соціального розвитку України. У сучасних умовах, коли Україна переживає важкі часи війни та відновлення, що характеризуються складною економічною, політичною та соціальною ситуацією, роль трудових ресурсів набуває особливого значення. Від їх кількості, якості та ефективності використання залежить не тільки економічне зростання країни, але й її здатність протистояти зовнішнім викликам та забезпечити гідне життя своїм громадянам.

Трудові ресурси знаходяться у тісному взаємозв'язку з ринком праці. Трудові ресурси є носіями робочої сили, тобто здатності людини до праці, а ринок праці є механізмом, за допомогою якого відбувається купівля-продаж цієї робочої сили.

Стан ринку праці безпосередньо впливає на суб'єкти підприємницької діяльності, визначаючи їх ефективність, витрати та конкурентоспроможність. Для стабільного розвитку бізнесу необхідно підтримувати баланс між попитом і пропозицією робочої сили та забезпечувати адаптацію до змін ринку праці.

Упродовж останніх десяти років для України були характерними високий рівень трудової міграції; висока диференціація в рівні оплати праці, що викликала відтік кваліфікованих кадрів і зниження попиту на професійну освіту за робітничими спеціальностями; низька якість робочих місць, що призводила до високої плинності робочої сили; тривалий час набуття спеціальних професійних навичок і багато інших факторів, що провокували дисбаланс на ринку праці [1, с. 3].

Війна посилила існуючі диспропорції, змінила умови та принципи, за якими функціонував ринок праці, перевівши його в більш невизначену та небезпечну фазу. У таких умовах макроекономічної нестабільності різко скорочується зайнятість населення, зростає рівень безробіття, погіршується якість робочої сили та зростає напруженість на ринку праці [1, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження трудових ресурсів є важливою темою в економічній науці. Серед відомих закордонних науковців, які зробили значний внесок у вивчення трудових ресурсів та ринку праці, можна виділити наступних: Г. Беккер, Л. Кац, П. Самуельсон, А. Сміт, М. Фрідман, Ф. Хайєк та інші. Ідеї даних дослідників стали основою сучасної політики зайнятості та концепції державного регулювання ринку праці.

Проблематика трудових ресурсів і ринку праці завжди викликає увагу з боку українських вчених. Питання, пов'язані з трудовими ресурсами, стали предметом наукових досліджень у працях Д. Богині, Л. Балабанової, О. Грішнової, Т. Давидюк, М. Долішнього, А. Колота, В. Петюха, О. Сардак та інших. Роботи вітчизняних вчених охоплюють широкий спектр проблем, пов'язаних з ринком праці, зайнятістю, міграцією, професійною освітою та іншими аспектами.

Останніми десятиліттями особлива увага приділяється дослідженням трудових ресурсів в контексті глобалізації, автоматизації, цифровізації, міграційних процесів та змін у структурі зайнятості.

Попри значну кількість публікацій, присвячених дослідженню трудових ресурсів та ринку праці у вітчизняній та закордонній економічній науці, дана тема залишається актуальною та потребує подальшого вивчення задля забезпечення ефективної адаптації та реагування бізнесу на виклики воєнного часу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутнісних характеристик трудових ресурсів та аналіз їх складових під впливом актуальних змін на ринку праці в Україні. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: узагальнити наукові підходи щодо трактування поняття «трудові ресурси»; визначити та структурувати складові елементи трудових ресурсів, розкрити їх сутнісні характеристики; висвітлити актуальні тенденції, які відбуваються з трудовими ресурсами на ринку праці України; сформувати напрямки щодо підвищення якості трудових ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах трудові ресурси відіграють критичну роль у збереженні економічної стабільності, відновленні інфраструктури, забезпеченні зайнятості та розвитку інноваційних галузей. Від ефективного управління трудовими ресурсами залежить розвиток економіки України, її конкурентоспроможність на світовому ринку.

Поняття «трудові ресурси» складається з двох компонентів – трудові та ресурси. Звернемо увагу на значення терміну «ресурси», оскільки воно є базовим.

В академічному тлумачному словнику термін «ресурси» трактується як запаси чогось, що може бути використане в разі потреби; як джерело доходу або як засіб чи можливість, яку можна використати за потреби. Згідно з тлумачними словниками, термін «ресурс» (франц. «ressource») має більш сучасний зміст і визначається як джерело засобів і можливостей, використання яких призводить до отримання вигоди [2, с. 467].

За бізнес-словником [3, с. 248], ресурси – це засоби, запаси, можливості і джерела, необхідні для виробництва, задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства при сучасних технологіях та соціально-економічних відносинах.

Вперше поєднання термінів «ресурси» і «трудовий» запропонував радянський академік С. Г. Струмілін, коли у 1922 році в своїй роботі «Наші трудові ресурси і перспективи» почав розглядати «трудові ресурси» як окрему дефініцію. За його визначенням, трудові ресурси є плановою економічною категорією, що включає сукупність людей, які володіють здатністю до праці та можуть бути задіяні у виробництві матеріальних благ і послуг. Тим самим поняття «трудові ресурси» було введено у науковий обіг як самостійний напрямок досліджень. З середини XX століття питання, пов'язані, з трудовими ресурсами та ринком праці, активно досліджує американський економіст Пол Самуельсон, який започаткував неокласичний аналіз трудових ресурсів у макроекономіці. Вчений розглядав трудові ресурси як робочу силу, доступну для використання у виробництві товарів і послуг, яка визначає рівень продуктивності економіки. Як прихильник ринкової економіки П. Самуельсон вважав, що саме ринковий механізм є найкращим способом розподілу трудових ресурсів.

Можна виділити три соціально-економічні етапи, що вплинули на хід наукових досліджень щодо сутності трудових ресурсів:

перший – етап нарощування економічного потенціалу (екстенсивний), коли визначальними були валові показники,

другий – етап переходу на шлях більш ефективного, інтенсивного розвитку економіки, коли потрібно посилити увагу до якісних характеристик праці;

третій – сучасний етап реформування економіки, період функціонування в конкурентних умовах, що поставив нові завдання і дав новий імпульс науковій думці та практиці.

З розвитком економіки, з переходом на нові умови господарювання трудові ресурси наділяються дедалі ширшим змістом. У соціально-економічних дослідженнях трансформуються, збагачуються уявлення щодо категорії «трудові ресурси». Тому сьогодні можна виділити різнопланові підходи до трактування цього поняття (табл. 1).

Наведені визначення відображають сутність трудових ресурсів в контексті макроекономіки. Основною категорією даних визначень є частина населення, яка здатна працювати, як фізично, так і розумово, має знання, щоб зробити свій внесок в економічну діяльність.

Таблиця 1

Підходи до трактування поняття «трудові ресурси»

Визначення	Автори
Трудові ресурси – це людські ресурси для праці, тобто економічно активне або трудоактивне населення; складаються з населення у працездатному віці, крім непрацюючих інвалідів та пільгових пенсіонерів, і працюючих в економіці країни (регіону) осіб молодших та старших працездатного віку.	Грішнова О. А., Пасєка С.Р., Пасєка А.С.
Трудові ресурси є вираженням відносин, які складаються між окремими індивідом, трудовим колективом, суспільством з приводу виробництва, розподілу, перерозподілу і використання сформованої працездатності, що відповідатиме суспільним інтересам, інтересам індивіда та трудового колективу, рівню розвитку НТП.	Сардак О. В., Балабанова Л. В.
Трудові ресурси є формою вираження переважної частини людських ресурсів, це частина населення країни, яка, маючи відповідні психофізіологічні, фізичні та інтелектуальні якості, здатна виробляти матеріальні та духовні блага й послуги, тобто здійснювати корисну діяльність.	Давидюк Т. В.
Трудові ресурси – це частина населення суспільства, яка має необхідний фізичний розвиток, здоров'я, освіту, культуру, здібності, кваліфікацію та професійні знання для суспільнокорисної діяльності та відноситься до певної вікової категорії – працездатного віку	Клиновий Д. В., Чернюк Л. Г.
Трудові ресурси – це економічно активне, працездатне населення, частина населення, яка має фізичні і духовні здібності до участі у трудовій діяльності. Як економічна категорія трудові ресурси виражають економічні відносини по формуванню, розподілу й використанню працездатного населення.	Череп А. В., Сьомченко В. В.

Джерело: складено авторами на основі [4–8]

На основі узагальнення тлумачень щодо розуміння природи трудових ресурсів М. М. Новікова виділяє три основні підходи:

по-перше, трудові ресурси розглядаються як кількісна категорія, що охоплює економічно активне населення (всіх працюючих і безробітних), осіб працездатного віку, які навчаються, а також економічно пасивних осіб (працездатних осіб, що не працюють і не шукають роботи);

по-друге, трудові ресурси визначаються як якісна категорія, що охоплює частину населення країни, яка має необхідний для роботи фізичний та інтелектуальний розвиток, певний рівень професійно-кваліфікаційних характеристик, знань і навичок, що необхідні для суспільно корисної праці;

по-третє, трудові ресурси є категорією соціально-економічної сфери, що характеризує соціальну частину людства, яка мотивована до праці [9, с. 109].

Отже, структуру трудових ресурсів на макрорівні можна представити як сукупність складових елементів (рис. 1).

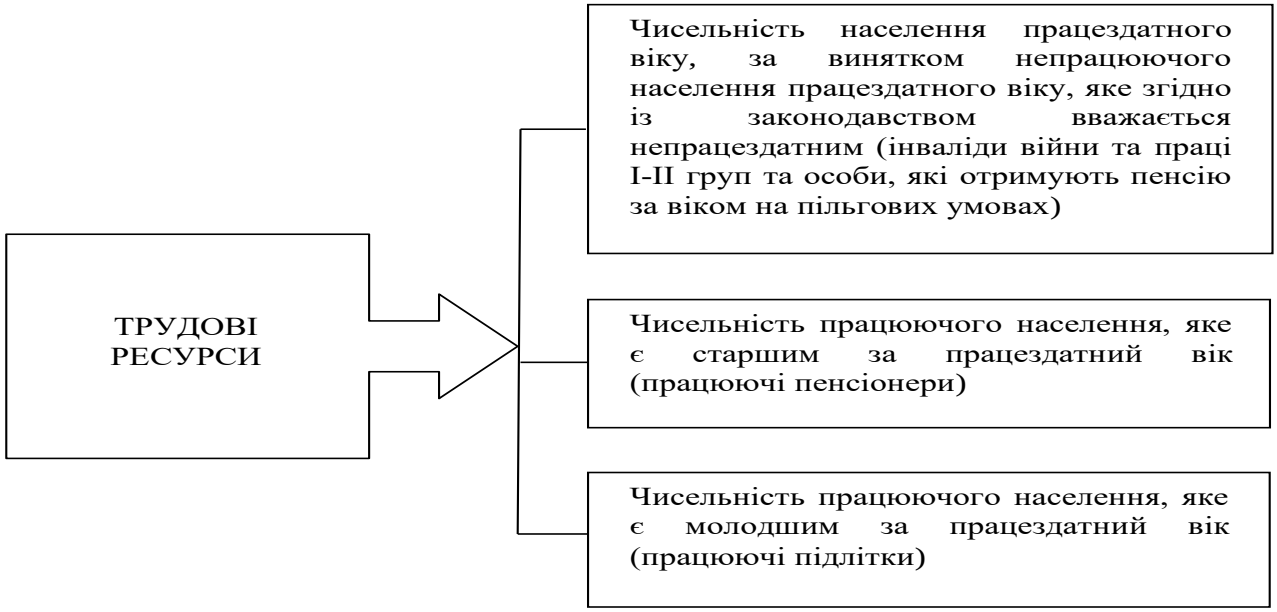


Рис. 1. Складові елементи трудових ресурсів

Джерело: складено авторами на основі [5; 10]

Наведена структура дає підстави стверджувати, що трудові ресурси як економічна категорія виражають економічні відносини по формуванню, розподілу й використанню працездатного населення [5].

Відповідно до рекомендацій міжнародної організації праці (МОП) і міжнародних конференцій статистиків праці, все населення у віці від 15 до 70 років поділяється на економічно активне й економічно неактивне [10].

У Методологічних положеннях щодо класифікації та аналізу економічної активності населення наведено визначення поняття «економічно активне населення», за методологією МОП: економічно активне населення – це населення віком 15–70 років, яке протягом певного періоду часу забезпечують пропозицію робочої сили на ринку праці [11]. Вони виконують роботу за винагороду за наймом на умовах повного або неповного робочого часу, працюють індивідуально (самостійно) або в окремих громадян-роботодавців, на власному (сімейному) підприємстві. До зазначеної категорії населення належать також безоплатно працюючі члени домашнього господарства, зайняті в особистому підсобному сільському господарстві, а також тимчасово відсутні на роботі [12, с. 13].

Чисельність економічно активного населення складається із зайнятих і безробітних осіб, які складаються з певних категорій, що наведені на рис. 2.



Рис. 2. Категорії економічно активного населення

Джерело: складено авторами на основі [11]

У зазначених вище методологічних положеннях надається роз'яснення терміну «економічно неактивне населення» – це та частина населення, яка не входить до складу робочої сили, тобто не є зайнятими або безробітними та існує за рахунок утримання сім'єю або суспільством. До економічно неактивного належать такі категорії населення: [11]

─учні, студенти, курсанти, які навчаються на денній формі навчання;

─особи, які одержують пенсію за віком або на пільгових умовах;

─особи, які одержують пенсію у зв'язку з інвалідністю;

─особи, зайняті веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми, хворими родичами;

─особи, які не можуть знайти роботу, припинили її пошук, використавши всі можливості, проте вони можуть і готові працювати;

─інші особи, яким немає необхідності працювати незалежно від джерела доходу.

Висвітлені складові та характеристики трудових ресурсів притаманні для масштабів країни, регіону, галузі економіки.

Для забезпечення ефективної роботи суб'єктів підприємницької діяльності необхідно спостерігати за змінами зовнішніх чинників, які впливають на систему використання трудових ресурсів на мікрорівні. Тільки тоді можна адаптувати підприємницьку діяльність під кризові умови господарювання.

Отже, наведемо сучасні тенденції, які відбуваються з трудовими ресурсами на ринку праці України.

Ринок праці України зазнав значних змін протягом останніх двох років через військовий конфлікт. Серед ключових тенденцій можна відзначити такі.

Рівень безробіття в Україні значно зріс у 2022 році і досяг відмітки 21,1 %. Проте з початку 2024 року спостерігається тенденція до його зниження. За оцінками Державної служби зайнятості, рівень безробіття в Україні в січні 2024 року становив 17 %, що значно вище довоєнного рівня. За оцінюванням Національного банку України, до кінця 2024 року прогнозується подальше зниження рівня безробіття до 13,9 % (рис. 3).

Мільйони українців були змушені покинути свої домівки та переміститися в інші регіони країни або за кордон. Це призвело до дисбалансу на ринку праці, адже в деяких регіонах спостерігається дефіцит робочої сили, а в інших – надлишок.

Багато людей втратили роботу в традиційних секторах економіки, таких як промисловість та сфера послуг, і були змушені шукати нові можливості в інших сферах, таких як IT, логістика та сільське господарство.

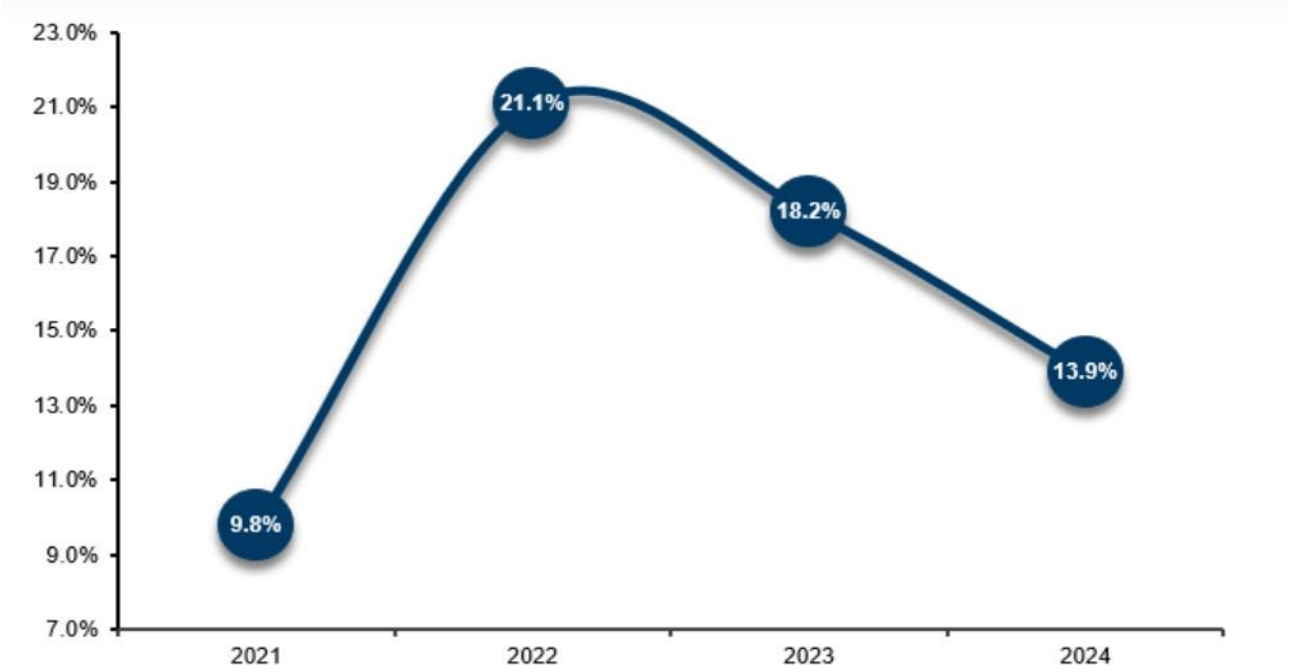


Рис. 3. Рівень безробіття в Україні у 2021–2024 роках

Джерело: [13]

За підрахунками Українського інституту майбутнього (UIF), зараз в Україні проживає близько 28,5 млн осіб. Проте насправді важлива не лише загальна чисельність, а її складові. З усієї чисельності 16,8 млн осіб, а це майже 60 %, становлять економічно неактивні трудові ресурси – це пенсіонери та діти. Економічно активних людей близько 11,7 млн осіб, але фактично працюють лише десь 9–9,3 млн осіб. За вирахуванням кількості державних службовців залишається 6–7 млн осіб, які фактично сьогодні формують економіку України. У майбутньому ситуація може погіршитися. Якщо населення продовжуватиме емігрувати, то в Україні не буде достатньо людей для створення ВВП, сплати податків і, як наслідок, – країна не зможе не тільки підтримувати бюджет, але й виконувати свої соціальні зобов'язання [14].

Відповідно, дефіцит трудових ресурсів призведе до зростання податків: якщо на кожного працюючого припадає двоє непрацюючих, то для їх утримання доведеться збільшувати податкове навантаження. Тому можна буде спостерігати фіскалізацію економіки.

За останні два роки доволі динамічно відбуваються зміни на ринку праці за кількістю вакансій (рис. 4).

Наведений графік демонструє динаміку кількості вакансій на ринку праці України з 2022 до початку 2024 року. Можна зазначити такі ключові моменти.

На початку 2022 року ринок праці зазнав значних змін через війну, що призвело до різкого зниження кількості вакансій. У 2022 році спостерігалося зниження кількості вакансій на початку року через повномасштабне вторгнення Росії. З лютого 2022 року кількість вакансій різко зменшилася до 7 % від довоєнного рівня, що вказує на значні втрати робочих місць і економічну невизначеність. З травня 2022 року спостерігається поступове зростання кількості вакансій, що свідчить про адаптацію ринку праці до нових умов.

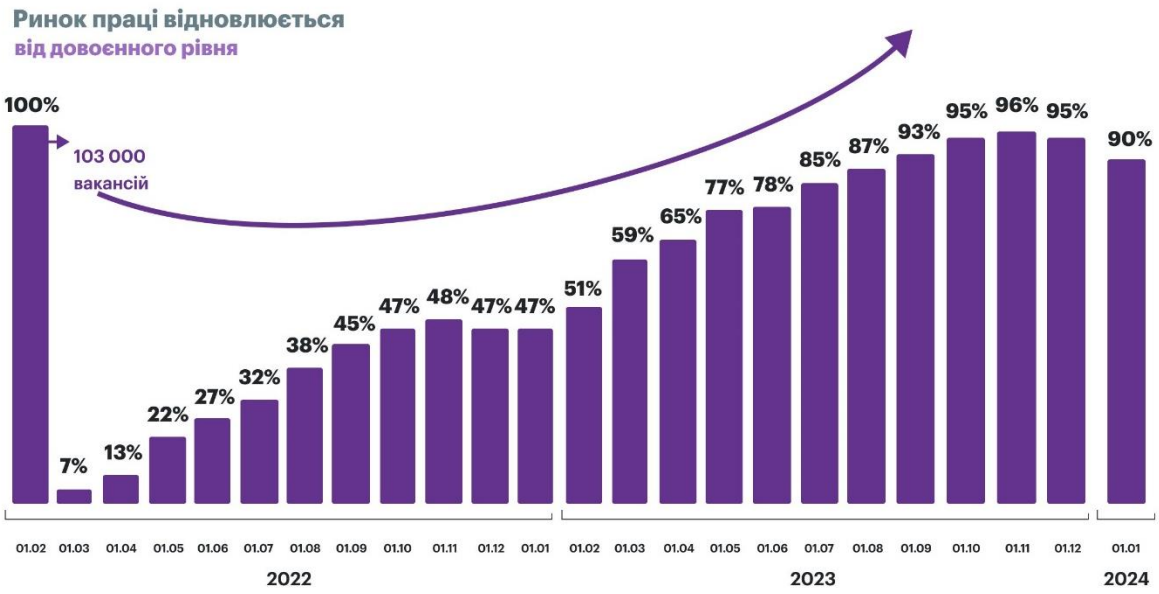


Рис. 4. Динаміка кількості вакансій на ринку праці

Джерело: [15]

У 2023 році кількість вакансій продовжувала зростати і досягла максимуму у травні. З січня 2023 року почалося стабільне зростання кількості вакансій, що досягло довоєнного рівня у серпні 2023 року (93 %) і навіть перевищило його у жовтні (96 %).

У 2024 році кількість вакансій стабілізувалася на високому рівні. На початку 2024 року кількість вакансій знизилася до 90 %, що може свідчити про сезонні коливання або тимчасові економічні фактори.

Найбільша кількість вакансій у сфері IT, торгівлі та ремонту, будівництва, оборонної промисловості, транспорту та логістики. У 2022 році спостерігалося зростання кількості вакансій у сфері IT, медицини, сільського господарства та логістики. Загалом у 2023–2024 роках структура вакансій за галузями змінилася трохи, але загальні тенденції збереглися.

У 2022 році спостерігалося зростання кількості вакансій у західних областях України. Проте за 2023–2024 роки найбільша кількість вакансій була відкрита у Київській, Львівській, Дніпропетровській, Одеській та Харківській областях.

Численні проблеми на ринку праці, що були загострені військовим конфліктом та економічними викликами, спонукали до дій з боку держави. Тим самим у 2023 році зусиллями «Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування» був ініційований проєкт «Візія-2033: збереження та розвиток трудових ресурсів України в найближче десятиріччя» з метою застосування комплексного підходу до збереження та розвитку трудового потенціалу України протягом наступного десятиліття.

Даний проєкт включає заходи щодо збереження та розвитку трудових ресурсів України, зокрема:

– освітні реформи: оновлення навчальних програм з урахуванням сучасних вимог ринку праці та технологічного прогресу;

– професійна перепідготовка: створення програм для перекваліфікації працівників у нових галузях;

– соціальна підтримка: запровадження програм для підтримки працівників та їх сімей;

– міграційна політика: стимулювання повернення українських спеціалістів з-за кордону та залучення іноземних фахівців;

– цифровізація: впровадження сучасних технологій у виробничі та управлінські процеси;

– інноваційні стартапи: підтримка та розвиток стартапів у сфері високих технологій;

– рівні можливості: забезпечення рівного доступу до працевлаштування для всіх категорій населення;

– охорона праці: підвищення стандартів безпеки та здоров'я на робочих місцях.

Отже, ситуацію на ринку праці України можна охарактеризувати як складну, проте можна виділити пріоритетні напрямки щодо підвищення якості трудових ресурсів та забезпечення їх ефективного використання в практиці суб'єктів підприємницької діяльності:

– впровадження гнучких моделей праці, включаючи розширення можливостей дистанційної роботи;

– розвиток онлайн-платформ для працевлаштування та віддаленої роботи;
– надання грантів і мікрокредитів для переселенців на відкриття бізнесу;
– створення нових робочих місць у безпечних регіонах та підтримка релокації підприємств;
– законодавче забезпечення гідної оплати праці відповідно до європейських стандартів;
– впровадження онлайн-курсів та навчальних програм для освоєння нових професій, підтримка програм навчання цифровим навичкам та автоматизації процесів;
– стимулювання зайнятості серед молоді шляхом розвитку підприємницьких ініціатив через грантові програми та розширення можливостей дуальної освіти.

Для реалізації даних заходів необхідним є запровадження комплексних дій через співпрацю суб'єктів на державному, регіональному та підприємницькому рівнях.

Висновки з проведеного дослідження. На різних етапах економічного розвитку трудові ресурси постійно змінюються за кількісними та якісними характеристиками. І що далі розвиваються економічні відносини, то суттєвіше змінюється якісне наповнення поняття «трудові ресурси». Розвиток поняття «трудові ресурси» відбувався паралельно у радянській економічній науці (з акцентом на планове використання праці) та західній економічній науці (з акцентом на ринкове регулювання). У наукових колах немає однозначної думки щодо визначення трудових ресурсів, тому доцільно розглядати дану категорію з позиції їх ролі у розвитку економіки. Трудові ресурси та ринок праці є взаємозалежними системами, які потребують постійного аналізу та регулювання для забезпечення ефективного використання трудового потенціалу країни.

Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку з військовою агресією, суттєво вплинув на стан трудових ресурсів, з'явилися нові виклики для ринку праці, змінилися структура зайнятості, демографічна ситуація та умови роботи в багатьох галузях. Тому необхідним є запровадження комплексу заходів, які дозволять не лише зберегти трудові ресурси в Україні під час війни, а й створити сприятливі умови до їхнього використання для повоєнного відновлення суб'єктів підприємницької діяльності та економіки в цілому.

Література

1. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання : аналітична доповідь / за ред. Ю. Якименка. Київ, 2024. 229 с.
2. Герасименко Г. В. Людські ресурси високотехнологічних підприємств: генезис дефініції та сучасний вектор розвитку концепту управління. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 12. С. 465-471.
3. Туренко А. М., Дмитрієв І. А., Іванілов О. С., Шевченко І. Ю. Словник економіста та підприємця. Харків : ХНАДУ, 2018. 340 с.
4. Грішнова О. А., Пасєка С. Р., Пасєка А. С. Трудовий потенціал України: оцінка стану, ефективність використання, стратегічні напрями розвитку : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. О. А. Грішнової. Черкаси : видавництво ТОВ «МАКЛАУТ», 2011. 360 с.
5. Покиньчереда В. В. Трудові ресурси підприємств: обліковий аспект. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки.* 2012. № 1(56). Т. 2. С. 59-66.
6. Давидюк Т. В. Трудові ресурси, трудовий потенціал, робоча сила, людський капітал: взаємозв'язок категорій. *Вісник Житомирського державного технологічного університету.* 2013. № 1(47). С. 30-35.
7. Олійник Є. О. Характеристика понять «робоча сила» і «трудові ресурси» в економіці. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2012. № 3(19). С. 102-105.
8. Череп А. В., Сьомченко В. В. Соціально-економічна сутність категорії «трудові ресурси» в промисловому секторі економіки. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Екон. науки* : *збірник наукових праць*. Запоріжжя : Запорізький національний університет. 2011. № 1(9). С. 78-84.
9. Новікова М. М., Діоба А. В. Формування організаційного механізму забезпечення продуктивної зайнятості персоналу : монографія. Харків : Вид. ХНЕУ, 2012. 248 с.
10. Павлюк Т. І. Ринок праці: теорія, методологія, практика : монографія. Вінниця : Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 212 с.
11. Методологічні положення щодо класифікації та аналізу економічної активності населення. URL: https://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod.htm (дата звернення: 15.11.2024).
12. Єсінова Н. І. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч.-метод. посібник. Харків : ХДУХТ, 2017. 189 с.
13. Студеннікова І. Ринок праці в умовах війни: демографічні виклики для України. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3909003-rinok-praci-v-umovah-vijni-demograficni-vikliki-dla-ukraini.html (дата звернення: 15.11.2024).
14. В Україні економічно активними є лише близько 11,7 мільйона людей. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3732011-v-ukraini-ekonomicno-aktivnimi-e-lise-blizko-117-miljona-ludej.html (дата звернення: 15.11.2024).

15. Решетняк В. Зарплати, вакансії, AI: Яким буде ринок праці до кінця цього року. URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/zarplati-v-ukrajini-u-2024-kogo-i-de-shukayut-ta-chi-dopomagaye-ai-rezultati-doslidzhennya-50398723.html (дата звернення: 15.11.2024).

References

1. Yakymenko, Yu. (Ed.) (2024), *Trudovi resursy dlia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy: stan, problemy, shliakhy rozviazannia : analitychna dopovid* [Labour resources for the post-war recovery of Ukraine: state, problems, solutions: Analytical Report], Kyiv, Ukraine, 229 p.

2. Herasymenko, H.V. (2017), "Human resources of high-tech enterprises: the genesis of the definition and the modern vector of development of the concept of management", *Ekonomika i suspilstvo,* Issue 12, pp. 465-471.

3. Turenko, A.M., Dmytriiev, I.A., Ivanilov, O.S. and Shevchenko, I.Yu. (2018), *Slovnyk ekonomista ta pidpryiemtsia* [Dictionary of economist and entrepreneur], KhNADU, Kharkiv, Ukraine, 340 p.

4. Hrishnova, O.A., Pasieka, S.R. and Pasieka, A.S. (2011), *Trudovyi potentsial Ukrainy: otsinka stanu, efektyvnist vykorystannia, stratehichni napriamy rozvytku* [Labor potential of Ukraine: assessment of the state, efficiency of use, strategic directions of development], monograph, vydavnytstvo TOV "MAKLAUT", Cherkasy, Ukraine, 360 p.

5. Pokynchereda, V.V. (2012), "Manpower of the enterprises: registration aspect", *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Seriia: Ekonomichni nauky,* no. 1(56), Vol. 2, pp. 59-66.

6. Davydiuk, T.V. (2013), "Labor resources, labor potential, labor force, human capital: the relationship of categories", *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 1(47), pp. 30-35.

7. Oliinyk, Ye.O. (2012), "Characteristics of the concepts of "labour force" and "labour resources" in the economy", *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 3(19), pp. 102-105.

8. Cherep, A.V. and Somchenko, V.V. (2011), "Socially is economic essence of category "labour resources" in the industrial sector of economy", *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Ekon. Nauky* : *zbirnyk naukovykh prats,* Zaporizkyi natsionalnyi universytet, Zaporizhzhia, Ukraine, no. 1(9), pp. 78-84.

9. Novikova, M.M. and Dioba, A.V. (2012), *Formuvannia orhanizatsiinoho mekhanizmu zabezpechennia produktyvnoi zainiatosti personalu* [Formation of an organizational mechanism to ensure productive employment of personnel], monograph, Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine, 248 p.

10. Pavliuk, T.I. (2018), *Rynok pratsi: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Labor market: theory, methodology, practice], monograph, Vydavnycho-redaktsiinyi viddil VTEI KNTEU, Vinnytsia, Ukraine, 212 p.

11. "Methodological regulations regarding the classification and analysis of economic activity of the population", available at: https://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod.htm (access date November 15, 2024).

12. Yesinova, N.I. (2017), *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor economics and social and labor relations], KhDUKhT, Kharkiv, Ukraine, 189 p.

13. Studennikova, I. "The labor market in the conditions of war: demographic challenges for Ukraine", available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3909003-rinok-praci-v-umovah-vijni-demograficni-vikliki-dla-ukraini.html (access date November 15, 2024).

14. "In Ukraine, there are only about 11.7 million people economically active", available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3732011-v-ukraini-ekonomicno-aktivnimi-e-lise-blizko-117-miljona-ludej.html (access date November 15, 2024).

15. Reshetniak, V. (2024), "Salaries, vacancies, AI: What the labor market will be like by the end of this year", available at: https://biz.nv.ua/ukr/experts/zarplati-v-ukrajini-u-2024-kogo-i-de-shukayut-ta-chi-dopomagaye-ai-rezultati-doslidzhennya-50398723.html (access date November 15, 2024).

Пучкова С.І., Колєв М.О.

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СКЛАДОВІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ: МАКРОРІВЕНЬ

Мета. Визначення сутнісних характеристик трудових ресурсів та аналіз їх складових в умовах актуальних змін на ринку праці в Україні.

Методика дослідження. У процесі дослідження було застосовано комплекс наукових методів, зокрема: системний аналіз та синтез – для визначення сутності категорії «трудові ресурси»; системно-структурний, метод групувань – для визначення характеристик економічно активного та економічно неактивного населення; статистичний аналіз та порівняння – для аналізу тенденцій на ринку праці; графічний – для візуалізації результатів дослідження; абстрактно-логічний – для формування висновків і пропозицій дослідження.

Результати дослідження. Узагальнено наукові підходи щодо трактування поняття «трудові ресурси». Наведено структуру трудових ресурсів на макрорівні за складовими елементами. Визначено відмінності у характеристиках економічно активного та економічно неактивного населення. Проаналізовано ключові тенденції, які відбуваються з трудовими ресурсами на ринку праці України,

зокрема: зростання рівня безробіття, дисбаланс робочої сили за регіонами та галузями, висока міграція населення, дефіцит кваліфікованих кадрів. Наведено динаміку кількості вакансій на ринку праці України. Вказано на зміни у структурі вакансій за галузями та регіонами. Найбільша кількість вакансій спостерігається у сфері ІТ, торгівлі та ремонту, будівництва, оборонної промисловості, сільського господарства, транспорту та логістики. Сформовано пріоритетні напрямки щодо підвищення якості трудових ресурсів та ефективності їх використання в діяльності підприємницьких структур.

Наукова новизна результатів дослідження. Набуло подальшого розвитку розкриття сутності трудових ресурсів, що дало змогу виділити соціально-економічні етапи, які вплинули на хід наукових досліджень. Обґрунтовано необхідність формування заходів щодо забезпечення ефективного використання трудових ресурсів на основі виявлених тенденцій на ринку праці України в умовах воєнного конфлікту.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження характеристик трудових ресурсів та надані пропозиції можуть бути використані у практиці суб'єктів підприємницької діяльності для адаптації до тенденцій на ринку праці України в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: трудові ресурси, ринок праці, макрорівень, безробіття, зайнятість, вакансії, тенденції.

Puchkova S.I., Koliev M.O.

ESSENTIAL CHARACTERISTICS AND COMPONENTS OF LABOUR RESOURCES: MACRO LEVEL

Purpose. The aim of the article is to determine the essential characteristics of labour resources and analyse their components under the conditions of current changes in the labour market in Ukraine.

Methodology of research. A set of scientific methods was applied in the research process, in particular: system analysis and synthesis – to determine the essence of the "labour resources" category; system and structural, method of grouping – to determine the characteristics of the economically active and economically inactive population; statistical analysis and comparison – for analysing trends in the labour market; graphical – for visualizing research results; abstract and logical – for the formation of conclusions and research proposals.

Findings. Scientific approaches to the interpretation of the concept of "labour resources" were summarized. The structure of labour resources at the macro level by component elements was given. Differences in the characteristics of the economically active and economically inactive population were determined. The key trends that occur with labour resources in the labour market of Ukraine were analysed, in particular: the growth of the unemployment rate, the imbalance of the workforce by regions and industries, high migration of the population, and the shortage of qualified personnel. The dynamics of the number of vacancies in the labour market of Ukraine were presented. The changes in the structure of vacancies by industries and regions were indicated. The largest number of vacancies is observed in the field of IT, trade and repair, construction, defence industry, agriculture, transport and logistics. The priority directions for improving the quality of labour resources and the efficiency of their use in the activities of business structures were formed.

Originality. The disclosure of the essence of labour resources has further developed, which made it possible to identify social and economic stages that influenced the course of scientific research. The need to formulate measures to ensure the effective use of labour resources based on the identified trends in the labour market of Ukraine in the context of military conflict is substantiated.

Practical value. The results of the conducted study of the characteristics of labour resources and the provided proposals can be used in the practice of business entities to adapt to trends in the labour market of Ukraine in the conditions of modern challenges.

Key words: labour resources, labour market, macro level, unemployment, employment, vacancies, trends.

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.1:352 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.22**
JEL Classification: H71, H72

Дем'янишин В.Г.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Шмигель О.Є.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Чортківський навчально-науковий
інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ

Demianyshyn V.H.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department
of fundamental and special disciplines,
Shmyhel O.Ye.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
associate professor at the department
of fundamental and special disciplines,
Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship
and Business of West Ukrainian National University

INNOVATIVE TOOLS OF TREASURY SERVICE OF LOCAL FINANCES

Постановка проблеми. У процесі економічної трансформації та євроінтеграції України система бюджетного регулювання має забезпечувати ефективне, збалансоване вирівнювання дохідного потенціалу територіальних утворень і справедливий розподіл фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи.

Механізм бюджетного регулювання відіграє ключову роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів. Це передбачає забезпечення рівномірного розподілу бюджетних коштів з урахуванням потреб та можливостей кожного регіону, що дозволяє мінімізувати диспропорції у рівнях розвитку територій. Важливим аспектом є фінансова підтримка регіональних програм, спрямованих на створення нових робочих місць, модернізацію інфраструктури, розвиток підприємництва та залучення інвестицій.

Не менш важливим завданням є підвищення податкового потенціалу місцевих органів влади. Це включає заходи щодо оптимізації місцевої податкової політики, розширення бази оподаткування, підвищення рівня податкової дисципліни та стимулювання економічної активності суб'єктів господарювання. Ефективне використання податкових надходжень дозволяє місцевим бюджетам забезпечувати фінансування соціально значущих проєктів, покращувати якість надання адміністративних послуг та сприяти загальному розвитку територіальних громад.

Таким чином, механізм бюджетного регулювання є важливим інструментом державної політики, що забезпечує фінансову стійкість регіонів, стимулює їх розвиток та підвищує

ефективність використання бюджетних ресурсів. Його удосконалення сприятиме формуванню більш збалансованої та дієвої бюджетної системи, яка відповідатиме сучасним викликам та сприятиме економічному зростанню країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-прикладних засад ефективності функціонування казначейської системи, використання бюджетних коштів і управління місцевими фінансами у фаховій літературі розглядали В. Андрущенко, В. Булавинець, О. Василик, У. Ватаманюк-Зелінська, В. Горин, О. Квасниця, О. Кириленко, А. Кізима, А. Крисоватий, Л. Лисяк, З. Лободіна, І. Лютий, Б. Малиняк, В. Опарін, В. Русін, І. Сторонянська, В. Тропіна, О. Тулай, С. Юрій.

Проте, питання казначейського обслуговування у забезпеченні ефективного управління місцевими фінансами та застосування інноваційних інструментів казначейського обслуговування місцевих фінансів залишається актуальним і потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження застосування інноваційних інструментів казначейського обслуговування місцевих фінансів в умовах еволюційних тенденцій цифровізації, підвищення ефективності фінансового управління та посилення прозорості бюджетних процесів. Особлива увага приділяється аналізу сучасних технологічних рішень, їх впливу на оптимізацію казначейських операцій та можливостям інтеграції автоматизованих систем у систему місцевого фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Казначейське обслуговування місцевих фінансів відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного управління бюджетними коштами, прозорості та фінансової стійкості територіальних громад. Еволюція цих інструментів у світі та в Україні відображає глобальні тренди цифровізації, децентралізації та адаптації до економічних викликів. Інноваційний поступ казначейських розрахунків пройшов довгий шлях.

У 1980–1990-х роках концепція автоматизованого управління казначейськими операціями лише починала розвиватися. Як зазначає Ґузік М.: «У 1990-х роках управління фінансами, зокрема казначейськими операціями, значною мірою залежало від паперового документообігу та примітивних технологій. Наприклад, в США у 1997 році учасники фокус-групи, що працювали з великими фінансовими організаціями, такими як Bank of America, використовували модемні підключення для доступу до банківських порталів. Це вважалося передовим сервісом, хоча багато компаній ще надсилали запити на перекази через факс. Основне питання, яке обговорювалося, полягало в готовності клієнтів перейти до веб-доступу через Інтернет (наприклад, через Internet Explorer), що на той час здавалося радикальним кроком» [1, с. 173-174]. Як зазначають окремі автори, великі фінансові установи, досліджували готовність клієнтів переходити від традиційних методів зв'язку (модемного підключення, факсових запитів) до використання веб-інтерфейсів для перегляду балансів й ініціювання платежів. Хоча сьогодні такі сервіси здаються стандартними, тоді ідея керування рахунками через браузер викликала сумніви та довготривалі обговорення [2; 3; 4].

Тобто, цифрові технології повністю змінили підхід до управління ліквідністю, банки не лише адаптували онлайн-інструменти, а й почали активно конкурувати, розширюючи функціональність своїх сервісів. Сучасні веб-орієнтовані казначейські платформи відкрили можливість управління грошовими потоками в режимі реального часу з будь-якої точки світу. Це суттєво підвищило гнучкість фінансового управління, забезпечивши баланс між терміновістю завдань та можливістю їх виконання. Окрім традиційних банків, з розвитком Інтернету з'явилися небанківські постачальники казначейських послуг. Вони пропонують альтернативні фінансові рішення, конкуруючи з банками за рахунок спеціалізованих технологій та більш вигідних цін на окремі послуги. Це створило нову екосистему фінансового ринку, де компанії можуть вибирати найбільш ефективні інструменти для управління ліквідністю [5; 6].

Отже, впровадження цифрових рішень у казначейські операції стало не лише зручністю, а й необхідністю, що відображає сучасні реалії управління фінансами. Досвід останніх десятиліть підтвердив, що автоматизація фінансових процесів та інтеграція онлайн-платформ значно підвищують ефективність і конкурентоспроможність компаній у глобальному фінансовому середовищі. Цей процес почався з поступового переходу від паперового документообігу до базових електронних систем у 1990-х роках, коли модемні підключення до банківських порталів вважалися інновацією. Згодом, із поширенням Інтернету, онлайн-доступ до казначейських послуг став стандартом, дозволяючи управляти ліквідністю в реальному часі з будь-якої точки світу – від Нью-Йорка до Токіо чи навіть із віддалених робочих місць. Сьогодні цифрові платформи дозволяють не лише прискорювати обробку платежів і моніторинг балансів, а й оптимізувати управління грошовими потоками, прогнозувати фінансові ризики та інтегрувати дані з різних джерел. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли компанії змушені оперативно реагувати на зміни валютних курсів, ринкові коливання чи термінові потреби у фінансуванні.

В Україні цифрова трансформація казначейських операцій, хоч і розпочалася пізніше, також стала ключовим фактором підвищення ефективності. Після здобуття незалежності в 1991 році Україна розпочала формувати систему казначейського обслуговування, спираючись на радянську

модель фінансового контролю, але з поступовим переходом до ринкової економіки. У 1995 році було створено Державне казначейство України, яке зосередилося на централізованому контролі за державними коштами через єдиний казначейський рахунок у Національному банку України.

Основними інструментами були традиційний ручний облік і паперовий документообіг. Казначейство виконувало функції контролю за виконанням бюджетів, але не забезпечувало оперативності та прозорості для місцевих громад, спостерігалася низька автоматизація, бюрократичні затримки та недостатня інформаційна інтеграція між центральним і місцевими рівнями.

У 2001 році був прийнятий Бюджетний кодекс України, який закріпив роль Казначейства у виконанні місцевих бюджетів (ст. 43). Цим Кодексом визначалися засади бюджетної системи України, її структура, принципи, правові засади функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Кодекс регулював відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів та розгляду звітів про їх виконання, а також контролю за виконанням Державного бюджету України та місцевих бюджетів [7].

У 2010 р. був ухвалений новий Бюджетний кодекс України. Цим Кодексом визначаються правові засади функціонування бюджетної системи України, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Бюджетним кодексом України регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу [8].

У 2012 році наказом Міністерства фінансів України № 938 було затверджено «Порядок казначейського обслуговування місцевих бюджетів», що унормував взаємодію між органами Казначейства та місцевими органами влади [9].

Реформа децентралізації в Україні, започаткована у 2014 році, спрямована на реорганізацію місцевого самоврядування та територіального устрою влади, розширила фінансову автономію громад, що вимагало вдосконалення казначейських інструментів. З метою спрощення та оптимізації взаємодії розпорядників та одержувачів бюджетних коштів в процесі казначейського обслуговування Державною казначейською службою України прийнято рішення про запровадження електронної форми обслуговування клієнтів з використанням надійних засобів електронного цифрового підпису та сучасних інтернет-технологій.

Курганська Е. І. стверджує: «Першим кроком на шляху застосування інноваційних підходів до системи функціонування Державної казначейської служби України стало впровадження системи дистанційного обслуговування (СДО) клієнтів, яке дозволило досягти комплексу переваг порівняно з класичною схемою:

– оптимізація організаційної складової процесу казначейського обслуговування (значне скорочення матеріальних, трудових та часових витрат на підготовку необхідної документації);

– отримання в режимі online інформації щодо стану розрахункових рахунків;

– нівелювання впливу людського фактору в площині технічного забезпечення» [10, с. 96-97].

Отже, Державною казначейською службою України відбулося впровадження цифрових інструментів. У цей період з'явилися перші електронні автоматизовані системи.

11 лютого 2015 року у Державній казначейській службі України (ДКСУ) відбулася презентація системи дистанційного обслуговування клієнтів із застосуванням програмно-технологічного комплексу (ПТК) «Клієнт Казначейства – Казначейство». ПТК «Клієнт казначейства – Казначейство» призначений для надання зовнішнім клієнтам Державної казначейської служби України (розпорядникам та одержувачам бюджетних коштів) віддаленого доступу за допомогою мережі Інтернет до інформаційних ресурсів ДКСУ для автоматизації процесу виконання бюджетів усіх рівнів для оптимізації витрат на підтримку операційного процесу завдяки відмові від потоку вхідних та вихідних паперових документів, прискорення обробки інформації, скорочення часу на казначейське обслуговування бюджетів та зменшення кількості помилок в даних [11].

Для ефективного управління фінансовими потоками та забезпечення прозорості бюджетних операцій дедалі більше організацій впроваджують сучасні автоматизовані системи. Однією з таких ключових платформ є автоматизована система «Є-КАЗНА», яка значно спрощує процеси казначейського обслуговування та контролю за виконанням бюджетних зобов'язань. Зокрема, до переліку функцій АС «Є-КАЗНА», доступ до яких повинні отримати розпорядники та одержувачі бюджетних коштів, належать [12]:

– функції ведення Єдиного реєстру розпорядників та одержувачів бюджетних коштів;

– функції ведення мережі;

– функції обміну плановими бюджетними документами (річний розпис призначень державного бюджету, розписи місцевих бюджетів, планові показники, розподіли, кошториси тощо);

– функції створення та підписання меморіальних документів;

– функції завантаження інформації щодо бюджетних зобов'язань та бюджетних фінансових зобов'язань;

– функції отримання даних щодо руху коштів.

У 2018 році Державною казначейською службою України впроваджена Система подання електронної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів і державними цільовими фондами (АС «Є-Звітність») [12; 13].

На думку авторів: «У процесі впровадження електронної системи казначейства вдосконалено принципи застосування передових інформаційних технологій:

– достовірності інформації та застосування електронного цифрового підпису;

– єдиних технічних стандартів та сумісності;

– простоти та впорядкованості;

– конфіденційності та інформаційної безпеки;

– максимальної інтеграції з інформаційними ресурсами органів державної влади;

– доступності та прозорості інформації» [14].

У 2020 р. в дослідну експлуатацію впроваджено комп'ютерну програму «Інформаційно-аналітична система управління плануванням та виконанням місцевих бюджетів «LOGICA», створеної в рамках проекту міжнародної технічної допомоги «ЄС для підсилення державних фінансових систем місцевих урядів» [15]. ІАС «LOGICA» є інструментом для здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії бюджетного процесу щодо місцевих бюджетів. Основна мета розробки ІАС «LOGICA» – це підвищення рівня автоматизації процесів у сфері управління державними фінансами на місцевому рівні через впровадження новітніх інформаційних технологій у процесі створення бюджетних документів, обробки даних, що містяться в них та покращення обміну інформацією з Мінфіном [16].

Система призначена для створення ефективного механізму інформаційного обміну щодо показників місцевих бюджетів, які містяться у відповідних бюджетних документах та звітних формах. Це забезпечує взаємодію між учасниками бюджетного процесу та сприяє реалізації їхніх повноважень.

Сучасні цифрові інструменти, такі як система ІАС «LOGICA» та інші платформи Державної казначейської служби України, забезпечують широкий спектр функцій, спрямованих на підвищення ефективності, прозорості та фінансової дисципліни в управлінні місцевими бюджетами. Серед ключових можливостей можна виділити наступні:

1. Автоматизація складання фінансових документів і прогнозів. Цифрові системи дозволяють автоматизувати процеси складання прогнозів місцевих бюджетів, проєктів рішень про місцевий бюджет, а також бюджетних документів, пов'язаних із виконанням бюджету та управлінням його коштами. Це значно зменшує ймовірність людських помилок, прискорює підготовку документів і забезпечує їхню стандартизацію, що є особливо важливим у контексті децентралізації та зростання обсягу фінансових операцій.

2. Створення електронного довідника учасників бюджетного процесу та впровадження електронного обміну інформацією. Впровадження цифрових платформ передбачає створення єдиного електронного довідника мережі учасників бюджетного процесу (місцевих органів влади, казначейства, розпорядників бюджетних коштів тощо). Це сприяє впровадженню електронного обміну інформацією між ними, що дозволяє суттєво зменшити використання паперових документів, підвищити швидкість комунікації та знизити адміністративні витрати.

3. Електронне управління бюджетною інформацією та аналітика даних. Системи забезпечують доступ до бюджетних показників у електронному вигляді, що розширює функціональні можливості персоналу для швидкого та якісного аналізу даних. Завдяки інтеграції сучасних аналітичних інструментів, таких як дашборди, користувачі можуть створювати інтерактивну візуалізацію даних, що полегшує моніторинг фінансових показників, ідентифікацію тенденцій і прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

4. Структуризація бюджетних процедур через бюджетний календар. Впровадження цифрових інструментів сприяє формуванню бюджетного календаря, який структурує всі етапи бюджетного процесу – від планування до звітності. Це посилює фінансово-бюджетну дисципліну серед учасників, забезпечуючи чіткий контроль за термінами, відповідальністю та виконанням завдань, що критично важливо для місцевих громад під час децентралізації.

5. Моніторинг, аналіз і контроль використання бюджетних коштів. Цифрові платформи дозволяють здійснювати комплексні заходи з моніторингу, аналізу та контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів. Це передбачає оцінювання витрат, виявлення неефективних напрямів і забезпечення прозорості, що є особливо актуальним у умовах обмежених ресурсів і підвищених вимог до підзвітності.

6. Оперативний доступ до інформації про виконання бюджету та аналіз ліквідності. Системи забезпечують оперативне отримання даних від Державної казначейської служби України щодо виконання місцевих бюджетів. Це дозволяє проводити аналіз і прогнозування стану ліквідності бюджету на конкретну дату, що є ключовим для забезпечення своєчасного фінансування пріоритетних потреб громад, зокрема в умовах воєнного стану чи економічної нестабільності.

7. Публікація відкритих даних про бюджет. Цифрові інструменти сприяють публікації інформації про місцевий бюджет у формі відкритих даних, доступних для громадськості через портали, такі як «Бюджет для громадян». Це підвищує прозорість, сприяє громадському контролю та залученню громадян до бюджетного процесу, що відповідає світовим стандартам відкритості у фінансовому управлінні.

Ці функції демонструють, як інноваційні цифрові інструменти трансформують казначейське обслуговування місцевих фінансів, забезпечуючи не лише оперативність і точність, але й прозорість та фінансову дисципліну. Їхнє впровадження в Україні, зокрема через системи ІАС «LOGICA», «Є-Звітність» та «Клієнт Казначейства – Казначейство», відображає адаптацію до глобальних тенденцій цифровізації, що є важливим для підвищення конкурентоспроможності місцевих громад у сучасних умовах. Так, у 2022–2023 роках, у зв'язку з воєнним станом, внесено зміни до Порядку № 938 (накази Мінфіну № 477 від 30.12.2022 та № 35 від 23.01.2023), які спростили електронний документообіг і прискорили обробку платежів (наприклад, для гуманітарних потреб) [17; 18].

Динаміку дистанційного обслуговування ДКСУ відображено на рис. 1.

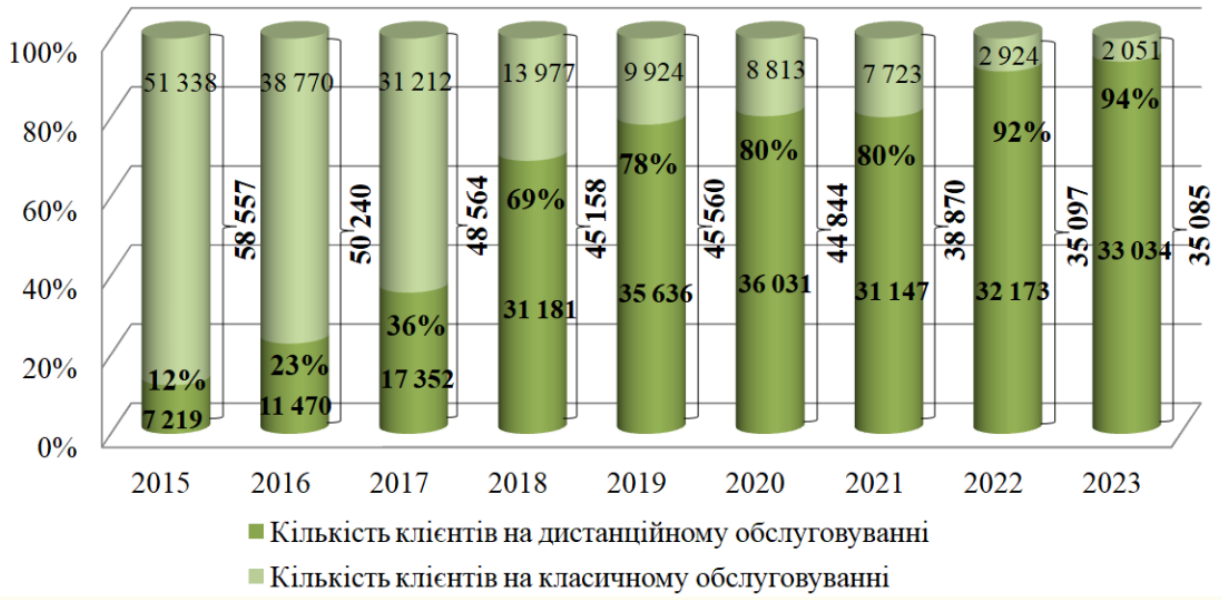


Рис. 1. Кількість розпорядників/одержувачів бюджетних коштів, які працюють в системі дистанційного обслуговування «Клієнт Казначейства – Казначейство»

Джерело: [19]

З впровадженням таких систем, як «Клієнт Казначейства – Казначейство» та «Є-Звітність», час обробки фінансових документів скоротився з кількох днів до кількох годин, що значно посилило спроможність місцевих громад управляти бюджетами, тобто відбулася тенденція до зростання використання дистанційного обслуговування: з 2015 по 2023 рік частка користувачів, які працюють у системі дистанційного обслуговування, значно зросла – з 12 % у 2015 році до 94 % у 2023 році. Це свідчить про поступовий перехід від класичного до дистанційного формату роботи. Проте, загальна кількість розпорядників/одержувачів бюджетних коштів зменшилася з 51338 у 2015 році до 2051 у 2023 році. Це може бути пов'язано з оптимізацією системи, скороченням кількості користувачів через воєнний стан і окупацію територій росією, зміною структури бюджетних установ. Протягом 2020–2023 рр. частка дистанційного обслуговування стабільно тримається на рівні 80–94 %, тоді як класичне обслуговування зменшилося до мінімальних 6–20 %.

Отже, система «Клієнт Казначейства – Казначейство» демонструє чіткий перехід на дистанційне обслуговування, що є позитивним кроком у напрямку цифровізації, загальна кількість користувачів зменшується на 16,5 % щорічно, дистанційні – на 10,3 %, а класичні – на 33,6 %. Це підкреслює швидке витіснення класичного формату. У 2022–2023 роках, під час воєнного стану,

автоматизація дозволила швидко перерозподіляти кошти на гуманітарні потреби, демонструючи адаптивність цифрових рішень до кризових умов. Однак, загальне зменшення кількості користувачів потребує подальшого додаткового вивчення – чи це результат оптимізації, чи втрати користувачів.

Стрімка інтеграція онлайн-платформ відкриває доступ до передових технологій, таких як штучний інтелект і блокчейн, які вже застосовуються в окремих країнах, наприклад, Казначейство США застосувало штучний інтелект для повернення 4 мільярдів доларів, втрачених через шахрайство за минулий фінансовий рік. Це досягнення значно перевищує показники попереднього року, коли вдалося повернути 652,7 мільйона доларів [20].

Міністерство фінансів розпочало використовувати штучний інтелект наприкінці 2022 року, впровадивши машинне навчання для автоматизації аналізу великих обсягів фінансових даних, саме ці технології допомогли виявляти шахрайство, виявляючи приховані закономірності та аномалії в операціях [20].

Сьогодні Міністерство фінансів США обробляє 1,4 мільярда фінансових транзакцій на загальну суму 6,9 трильйона доларів щорічно. Застосування штучного інтелекту продовжує розширюватися; у травні 2024 р. було анонсовано подальше впровадження технологій для боротьби з фінансовими злочинами [20].

Технологія блокчейн забезпечує децентралізоване та захищене середовище для проведення фінансових транзакцій. Використання блокчейну в казначействі сприяє підвищенню прозорості операцій, зменшенню ризику шахрайства та забезпеченню надійного обліку всіх транзакцій.

П. Полак стверджує, що штучний інтелект є викликом для фінансового управління та казначейства, оскільки більшість його функцій стали віртуальними та автоматизованими. Фінансові команди приймають рішення в динамічному середовищі, враховуючи як зовнішні фактори (валютні курси, прогнози ВВП), так і внутрішні (бізнес-тенденції, структура капіталу, ліквідність) [6].

Окремі автори переконані, що нині відбулося посилення ролі штучного інтелекту в управлінні державними фінансами та казначейськими функціями. Впровадження штучного інтелекту у фінансовому управлінні створює як виклики, так і можливості, оскільки казначейські процеси все більше переходять у віртуальний формат і стрімко автоматизуються. Сучасні нейронні мережі активно застосовуються для виявлення шахрайства, оцінки ризиків, управління ліквідністю та боргами, контролю якості фінансових даних і підготовки фінансової звітності [21].

Стрімкий розвиток цифрових технологій та автоматизація фінансових процесів суттєво впливають на ефективність управління державними фінансами. Впровадження інноваційних рішень у казначейську діяльність сприяє оптимізації бюджетних операцій, підвищенню прозорості та оперативності фінансового контролю. Зважаючи на глобальні тенденції та потребу вдосконалення казначейського обслуговування, Казначейство України активно працює над розробленням і впровадженням сучасних технологічних рішень, спрямованих на автоматизацію процесів, підвищення рівня безпеки та інтеграцію цифрових сервісів у бюджетну систему. Застосування інноваційних технологій у діяльності казначейської системи України активно розвиватиметься, незважаючи на воєнний стан, оскільки ці технології дадуть змогу підвищити ефективність, прозорість, безпеку та швидкість фінансових операцій. Пропонуємо авторське бачення застосування інноваційних інструментів у казначейській системі України:

1. Штучний інтелект у казначействі буде використовуватися для автоматизації процесів, аналізу великих обсягів даних (Big Data) та оптимізації фінансових операцій у казначейських операційних системах, прогнозування та аналізі бюджетних витрат.

2. Автоматизація обробки документів за допомогою штучного інтелекту використовуватиметься для розпізнавання тексту, обробки заявок і скорочення часу на рутинні операції в казначействі.

3. Системи штучного інтелекту допомагатимуть виявляти загрози кібератак і захищати дані казначейських операцій.

4. Блокчейн у казначействі. Технологія блокчейну, відома своєю децентралізацією, прозорістю та безпекою, має значний потенціал для казначейських систем. Вона використовується для:

– прозорості транзакцій – блокчейн дозволяє створювати незмінні записи про бюджетні операції, де транзакції реєструються в захищеній розподіленій базі даних, що знижує ризик корупції та шахрайства;

– смарт-контракти на базі блокчейну використовуватимуться для автоматизації виплат і перевірки бюджетних зобов'язань, що скорочуватиме час обробки та підвищить ефективність;

– захист даних засобами блокчейну забезпечить безпечне зберігання даних про фінансові операції.

5. Хмарні технології. Країни ЄС, зокрема Німеччина та Франція, активно впроваджують хмарні платформи для зберігання даних і обробки транзакцій у казначействі, що забезпечує гнучкість і масштабованість. У зв'язку з повномасштабною війною, що триває з 2022 року, у

2023–2024 роках Державна казначейська служба України розширила використання хмарних технологій для забезпечення безперебійної роботи. Елементи інформаційної системи Казначейства розосереджено на географічно віддалених майданчиках, зокрема в основному та резервному хмарних центрах обробки даних. Це підвищить живучість і надійність системи, особливо в умовах воєнного стану.

Висновки з проведеного дослідження. Впровадження цифрових рішень у казначейські операції стало не лише зручністю, а й необхідністю. Досвід останніх десятиліть підтвердив, що автоматизація фінансових процесів та інтеграція онлайн-платформ значно підвищують ефективність та конкурентоспроможність компаній у глобальному фінансовому середовищі. Застосування штучного інтелекту, блокчейну та інших інновацій у казначействі сприятиме підвищенню ефективності, прозорості, безпеки та економії ресурсів, особливо в умовах війни. Зокрема, впровадження системи «Клієнт Казначейства – Казначейство» в Україні, яка включає дистанційне обслуговування, забезпечило зростання частки автоматизованих операцій до 94 % у 2023 році, що, своєю чергою, скоротило витрати на адміністрування та підвищило доступність послуг для розпорядників і одержувачів бюджетних коштів.

Протягом 2025 року очікується значне розширення використання хмарних сервісів, що зробить систему «Клієнт Казначейства – Казначейство» більш сучасною та ефективною. Кожна країна адаптує ці технології до своїх потреб, але глобальні тенденції вказують на їхнє широке впровадження. Україна, як і інші країни, перебуває на шляху цифровізації, але потребує подальших інвестицій у інфраструктуру та кадри.

Для подальшого розвитку необхідно зосередити увагу на створенні єдиних стандартів безпеки, інтеграції міжвідомчих даних у хмарні платформи та гармонізації з міжнародними практиками. Перспективи розвитку інноваційних інструментів у казначействі місцевих фінансів включають не лише економію ресурсів, а й підвищення довіри громадян до фінансових інститутів, що є ключовим фактором для сталого розвитку регіонів.

Таким чином, інноваційні інструменти казначейського обслуговування місцевих фінансів є стратегічно важливими для модернізації фінансових систем, але їхній ефективний розвиток вимагає комплексного підходу, що поєднує технологічні, правові та людські ресурси. Подальші дослідження повинні зосередитися на оцінюванні довготривалих економічних і соціальних ефектів цих технологій, а також на розробці адаптивних моделей для регіональних особливостей України та інших країн.

Література

1. CFO Techniques: A Hands-On Guide to Keeping Your Business Solvent and Successful / by M. Guzik. Berkeley, CA: Apress, 2011. P. 173-181.

2. Allen F., McAndrews J., Stratran P. E-finance: An introduction. *Journal of Financial Services Research*. 2002. № 22. P. 5-28.

3. Gorica Klodiana. Improvement of financial treasury systems efficiencies'through information technology. *Romanian Economic and Business Review.* 2010. № 5.4. P. 32-47.

4. Oliner D. Stephen, Sichel E. Daniel. Computers and Output Growth Revisited: How Big Is the Puzzle?. *Brookings Papers on Economic Activity.* 1994. Vol. 25(2). P. 273-334.

5. Claessens S., Glaessner T., Klingebiel D. Electronic Finance, Reshaping the Financial Landscape around the World. *Journal of Financial Services Research*. 2002. № 22. P. 29-62.

6. Polak Petr. "Intelligent" finance and treasury management: what we can expect. *Ai & Society.* 2020. № 35.3. P. 715-726.

7. Бюджетний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2001. № 37-38. Ст. 189. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2542-14#Text (дата звернення: 22.11.2024).

8. Бюджетний кодекс України : Закон України, Кодекс від 7 жовтня 2010 року № 2592-VI. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T102456 (дата звернення: 22.11.2024).

9. Порядок казначейського обслуговування місцевих бюджетів : Наказ Міністерства фінансів України від 23.08.2012 № 938. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12#Text (дата звернення: 22.11.2024).

10. Курганська Е. І. Проблеми казначейського управління фінансовими ресурсами в умовах політичної кризи при переході на систему дистанційного обслуговування. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2022. № 1-2(80-81). С. 95-109.

11. Відбулась презентація системи «Клієнт казначейства – казначейство». URL: https://kazna.ucoz.ua/news/vidbulas_prezentacija_sistemi_klient_kaznachejstva_kaznachejstvo/2015-02-12-573 (дата звернення: 22.11.2024).

12. Щодо запровадження АС «Є-Звітність» : Лист Державної казначейської служби України від 31.01.2018 № 14-08/94-1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1951840-18#Text (дата звернення: 22.11.2024).

13. Про затвердження Змін до Порядку складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування : Наказ Міністерства фінансів України від 02.03.2018 № 340. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0357-18#Text (дата звернення: 22.11.2024).

14. Pravdiuk N., Usykova O. Mechanism of economic processes self-organization at the enterprise. *Financial and credit activity : problems of theory and practice.* 2019. Vol. 1. No. 28. P. 302-312.

15. Про впровадження в дослідну експлуатацію отриманої комп'ютерної програми «Інформаційно-аналітична система управління плануванням та виконанням місцевих бюджетів «LOGICA» : Наказ Міністерства фінансів України від 27.08.2020 р. № 534. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/783_1139521679.pdf (дата звернення: 22.11.2024).

16. Міністерство фінансів впровадило в дослідну експлуатацію ІАС «LOGICA». 10 вересня 2020. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ministerstvo_finansiv_vprovadilo_v_doslidnu_ekspluatatsiiu_iac_logica-2412?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 22.11.2024).

17. Про затвердження Змін до Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів : Наказ Міністерства фінансів України від 30.12.2022 № 477. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0104-23#Text (дата звернення: 22.11.2024).

18. Про внесення змін до наказу Міністерства фінансів України № 477 від 30 грудня 2022 року **:** Наказ Міністерства фінансів України від 23.01.2023 № 35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0153-23#Text (дата звернення: 22.11.2024).

19. Публічні звіти Державної казначейської служби України. URL: https://www.treasury.gov.ua/dlya-gromadskosti/publichna-informaciya/publichni-zviti (дата звернення: 22.11.2024).

20. Young Martin. US Treasury used AI to recover $4 billion in fraud over past year. URL: https://cointelegraph.com/news/ai-helps-treasury-recover-billions-in-fraud (дата звернення: 22.11.2024).

21. Shirzad Ali, Rahmani Ali. Smart Treasury: Leveraging Artificial Intelligence and Robotic Process Automation for Financial Excellence. *Knowledge Economy Studies*. 2024. № 1.1. P. 65-86.

References

1. Guzik, Marina (2011), CFO Techniques: A Hands-On Guide to Keeping Your Business Solvent and Successful, Press, CA, Berkeley, USA, pp. 173-181.

2. Allen, F., McAndrews, J. and Stratran P. (2002), "E-finance: An introduction", *Journal of Financial Services Research*, no. 22, pp. 5-28.

3. Gorica, Klodiana (2010), "Improvement of financial treasury systems efficiencies through information technology", *Romanian Economic and Business Review,* no. 5.4, pp. 32-47.

4. Oliner, D. Stephen, and Sichel, E. Daniel (1994), "Computers and Output Growth Revisited: How Big Is the Puzzle?", *Brookings Papers on Economic Activity,* Vol. 25(2), pp. 273-334.

5. Claessens, S., Glaessner, T. and Klingebiel, D. (2002), "Electronic Finance, Reshaping the Financial Landscape around the World", *Journal of Financial Services Research*, no. 22, pp. 29-62.

6. Polak, P. (2020), "Intelligent" finance and treasury management: what we can expect, *Ai & Society*, no. 35.3, pp. 715-726.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Budget Code of Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR),* no. 37-38, art. 189, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2542-14#Text (access date November 22, 2024).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Budget Code of Ukraine" dated 07.10.2010 no. 2592-VI, available at: https://ips.ligazakon.net/document/T102456 (access date November 22, 2024).

9. Ministry of Finance of Ukraine (2012), The Order "Procedure for Treasury Services of Local Budgets" dated 23.08.2012 no. 938, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12#Text (access date November 22, 2024).

10. Kurhanska, E.I. (2022), "Problems of treasury management of financial resources in the conditions of political crisis in the transition to a remote service system", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 1-2(80-81), pp. 95-109.

11. The system "Treasury Client – Treasury" was presented, available at: https://kazna.ucoz.ua/news/vidbulas_prezentacija_sistemi_klient_kaznachejstva_kaznachejstvo/2015-02-12-573 (access date November 22, 2024).

12. State Treasury Service of Ukraine (2018), The Letter "On the implementation of the E-Reporting system" dated 31.01.2018 no. 14-08/94-1951, available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1951840-18#Text (access date November 22, 2024).

13. Ministry of Finance of Ukraine (2018), The Order "On Approval of Amendments to the Procedure for Preparation of Budgetary Reporting by Managers and Recipients of Budgetary Funds, Reporting by

Funds of Compulsory State Social and Pension Insurance" dated 02.03.2018 no. 340, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0357-18#Text (access date November 22, 2024).

14. Pravdiuk, N. and Usykova, O. (2019), "Mechanism of economic processes self-organization at the enterprise", *Financial and credit activity : problems of theory and practice*, Vol. 1, no. 28, pp. 302-312.

15. Ministry of Finance of Ukraine (2020), The Order "On the introduction of the received computer program "Information and Analytical System for the Management of Planning and Execution of Local Budgets "LOGICA" dated 27.08.2020 no. 534, available at: https://mof.gov.ua/storage/files/783_1139521679.pdf (access date November 22, 2024).

16. "The Ministry of Finance has put LOGICA IAC into trial operation", available at: https://mof.gov.ua/uk/news/ministerstvo_finansiv_vprovadilo_v_doslidnu_ekspluatatsiiu_iac_logica-2412?utm_source=chatgpt.com (access date November 22, 2024).

17. Ministry of Finance of Ukraine (2022), The Order "On Approval of Amendments to the Procedure for Treasury Services for Local Budgets" dated 30.12.2022 no. 477, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0104-23#Text (access date November 22, 2024).

18. Ministry of Finance of Ukraine (2023), The Order "On Amendments to the Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 30.12.2022 no. 477" dated 23.01.2023 no. 35, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0153-23#Text (access date November 22, 2024).

19. "Public reports of the State Treasury Service of Ukraine", available at: https://www.treasury.gov.ua/dlya-gromadskosti/publichna-informaciya/publichni-zviti (access date November 22, 2024).

20. Young, Martin (2024), "US Treasury used AI to recover $4 billion in fraud over last year", available at: https://cointelegraph.com/news/ai-helps-treasury-recover-billions-in-fraud (access date November 22, 2024).

21. Shirzad, Ali and Rahmani, Ali (2024), "Smart Treasury: Leveraging Artificial Intelligence and Robotic Process Automation for Financial Excellence", *Knowledge Economy Studies*, no. 1.1, pp. 65-86.

Дем'янишин В.Г., Шмигель О.Є.

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ

Мета. Дослідження застосування інноваційних інструментів казначейського обслуговування місцевих фінансів в умовах еволюційних тенденцій цифровізації, підвищення ефективності фінансового управління та посилення прозорості бюджетних процесів.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки, а також наукові праці учених і практиків. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. До загальнонаукових методів належать системний і функціональний аналіз, які дозволяють комплексно оцінити особливості управління фінансами. Серед спеціальних методів було застосовано: індукцію та дедукцію – на етапі збору та аналізу первинних даних; порівняльний метод – для оцінювання динаміки використання дистанційного обслуговування; абстрактно-логічний метод – у процесі формулювання висновків; описово-аналітичний метод – для всебічного аналізу досліджуваних процесів; графічний метод – для візуалізації кількості розпорядників/одержувачів бюджетних коштів, які працюють в системі дистанційного обслуговування.

Результати дослідження. Здійснено огляд літературних джерел для розгляду еволюціонування інноваційних інструментів казначейського обслуговування місцевих фінансів. Виокремлена роль засобів автоматизації та цифровізації в розвитку казначейської системи України. Проведено аналіз динаміки кількості розпорядників/одержувачів бюджетних коштів, які працюють в системі дистанційного обслуговування. Визначено основні проблеми застосування інноваційних інструментів казначейського обслуговування місцевих фінансів в умовах воєнного стану.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано перспективи подальшого розвитку інноваційних інструментів казначейського обслуговування місцевих фінансів України в умовах воєнного стану.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприятимуть підвищенню ефективності функціонування казначейського обслуговування місцевих фінансів інноваційним інструментарієм в умовах воєнного стану.

Ключові слова: бюджетна система, місцеві фінанси, казначейська система, автоматизована система, цифрові технології, дистанційне обслуговування, територіальні громади, штучний інтелект, блокчейн.

Demianyshyn V.H., Shmyhel O.Ye.

INNOVATIVE TOOLS OF TREASURY SERVICE OF LOCAL FINANCES

Purpose. The aim of the article is to study the application of innovative treasury services tools for local finances in the context of evolutionary trends in digitalization, increasing the efficiency of financial management, and enhancing the transparency of budget processes.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the article is the fundamental provisions of modern economic science, as well as the scientific works of scientists and practitioners. A complex of general scientific and special methods was used in the research process. General scientific methods include system and functional analysis, which allow for a comprehensive assessment of financial management features. The following special methods were used in the article, namely: induction and deduction – at the stage of collecting and analysing primary data; comparative method – to assess the dynamics of the use of remote services; abstract and logical method – in the process of formulating conclusions; descriptive analytical method – for a comprehensive analysis of the processes under study; graphical method – to visualize the number of administrators/recipients of budget funds working in the remote services system.

Findings. A review of literary sources was carried out to consider the evolution of innovative instruments of treasury service of local finances. The role of automation and digitalization tools in the development of the treasury system of Ukraine was highlighted. An analysis of the dynamics of the number of administrators/recipients of budget funds working in the remote service system was conducted. The main problems of using innovative tools of treasury service of local finances in the conditions of martial law were identified.

Originality. Prospects for further development of innovative treasury services instruments for local finances of Ukraine under martial law were proposed.

Practical value. The obtained results of the research will contribute to the improvement of the effectiveness of the functioning of the treasury service of local finances with innovative tools in the conditions of martial law.

Key words: budget system, local finances, treasury system, automated system, digital technologies, remote service, territorial communities, artificial intelligence, blockchain.

УДК 33.338.2 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.23**
JEL Classification: E42, E58, E60

Щербатих Д.В.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки, фінансів та обліку,
Котвицька Н.М.,
д-р екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки, фінансів та обліку,
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»,
м. Київ

ОЗДОРОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЖИМУ ТАРГЕТУВАННЯ ІНФЛЯЦІЇ

Shcherbatykh D.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
associate professor at the department of economics, finance, accounting and audit,
Kotvytska N.M.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof.,
associate professor at the department of economics, finance and accounting,
Private Higher Education Institution "European University", Kyiv

RECOVERY OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE THROUGH THE IMPLEMENTATION OF AN INFLATION TARGETING REGIME

Постановка проблеми. З початку 2014 року банківська система України пережила одну з найсильніших криз в своїй короткій історії становлення. Дана криза почала розкручуватись одночасно з напруженими політичними подіями – зміною політичної влади та революцією Гідності. Сьогодні політична та економічна ситуація України теж є надзвичайно складною, після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року країна пережила серйозні соціально-економічні потрясіння, які позначилися на стабільності національної валюти, інфляційних процесах, економічному зростанні та фінансових установах. У цьому контексті банківська система опинилася під сильним тиском: банки зазнали значних збитків через неплатоспроможність боржників, відтік депозитів та зменшення попиту і, хоча інституційно банківська система України зберігає ті риси, яких набула завдяки переходу на режим таргетування інфляції, ця система сьогодні стикається з новими викликами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Режим таргетування інфляції, його особливості та причинно-наслідкові зв'язки в свої працях вивчали наступні вітчизняні та зарубіжні науковці: Мішкін Ф. [1], Фазіо М, Сілва Т., Табак Б. [2], Луанті С. [3], Вавра Д. [4], Даниленко А., Санжагаровська В. [5]. Натомість, питанню реформування банківської системи України приділяли увагу Данік Н., Тихонова Т., Деркач М. [6], Рашкован В., Корнилюк Р. [7], Незважаючи на наявність досліджень щодо цієї проблематики, залишається потреба у розробці комплексного підходу до аналізу взаємозв'язку між реформою банківської системи України та інфляційним таргетуванням.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз впливу режиму інфляційного таргетування на фінансовий сектор України, зокрема банківську систему, з моменту його запровадження до сьогодні, а також оцінка ефективності монетарної політики в цих умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична нестабільність, що виникла у 2014 році спричинила виведення величезних капіталів з країни, що сприяло девальвації гривні та втраті ліквідності банками. Незважаючи на введення валютних обмежень НБУ в кінці 2014 року, ситуацію це не зупинило. Анексія Криму та початок антитерористичної операції на Донбасі, де зосереджувалися важливі промислові потужності і значна частина бізнесу найбільших банків, ще більше ускладнили ситуацію.

Після перемоги Євромайдану банківська система України почала свій шлях до реформ та економічного зростання. 18 серпня 2015 року було затверджено постанову «Про Основні засади

грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки», де було зафіксовано принципи проведення політики на наступні періоди, що і вважається офіційним кроком до переходу на режим таргетування інфляції. Ключовими характеристиками даного режиму є:

–чітка визначеність цілі по інфляції та інших цілей монетарної політики;

–використання основного інструменту – облікової ставки;

–орієнтація на довгострокові цілі – зокрема, на економічне зростання;

–поглиблення аналітичної підтримки прийняття рішень;

–забезпечення прозорості, публічності та комунікації;

–розвиток фінансового сектору.

У контексті оздоровлення банківської системи основоположними є саме останні пункти, оскільки вони дали змогу:

–покращити систему підрахунку показників якості банку, його ліквідності та платоспроможності [8];

–підвищити рівень цифровізації послуг, забезпечити впровадження новітніх технологій та інновацій згідно з кращим міжнародним досвідом;

–ліквідувати надмірну залежність НБУ від рішень уряду або олігархічної верхівки України (якій станом на 2014 рік належала суттєва кількість банків України);

–забезпечити розробку та публікацію великої кількості нових звітів та навчальних матеріалів, що сприяли посиленню фінансової грамотності серед населення [9].

Розглянемо детально заходи НБУ, що сприяли вищеперерахованим пунктам:

1. Адаптація системи нагляду за банками до європейських стандартів у рамках виконання Угоди про асоціацію з ЄС.

Цей процес включав інтеграцію вимог, що ґрунтуються на Європейському процесі наглядової перевірки (SREP). Процес SREP (Supervisory Review and Evaluation Process) передбачає, що наглядові органи оцінюють фінансову стабільність банків, враховуючи не лише традиційні фінансові показники, а й внутрішні та зовнішні ризики, з якими стикаються банки. У рамках SREP НБУ проводить комплексну оцінку банків, враховуючи кілька аспектів [10]:

–оцінка внутрішнього управління ризиками: банки оцінюються не тільки за традиційними фінансовими показниками, такими як капітал чи ліквідність, а й з огляду на рівень ризиків, що з ними пов’язані. Ці ризики можуть бути внутрішніми (наприклад, організаційні, управлінські) і зовнішніми (економічні, ринкові, кредитні, політичні);

–оцінка рівня капіталу і здатності покривати потенційні збитки банків. Вимоги до капіталу визначаються на основі оцінки їх здатності витримувати стресові ситуації;

–проведення стрес-тестувань, які дають можливість оцінити як банк буде діяти в умовах економічного шоку, таких як зміни на фінансових ринках, коливання інфляції, падіння цін на сировину тощо [11].

2. Удосконалення системи CAMELS – інструменту нагляду за банківською системою, який використовується для оцінки фінансової стабільності та стійкості банків. Нижче наведена порівняльна таблиця (табл. 1) системи CAMELS до та після переходу до режиму таргетування інфляції [12].

Таблиця 1

Зміни в системі CAMELS до та після впровадження режиму таргетування інфляції

Компонент системи CAMELS	До 2015 року	Після 2015 року
Достатність капіталу (C)	Оцінка капіталу на основі стандартних фінансових показників.	Застосування європейських норм і вимог до капіталу (Базель III)
Якість активів (A)	Основна увага до непрацюючих кредитів та резервування.	Більш комплексний підхід, включаючи стрес-тестування.
Якість управління (M)	Аналіз на основі формальних критеріїв управління.	Діагностика на основі реальних внутрішніх процесів і контролю.
Прибутковість (E)	Оцінка на основі фінансових показників та рентабельності у короткостроковій перспективі.	Оцінка на основі фінансових показників та рентабельності у коротко- та довгостроковій перспективах.
Ліквідність (L)	Зосередження на короткострокових ліквідних активах.	Врахування стресових сценаріїв та здатності до адаптації.
Чутливість до ринкових ризиків (S)	Оцінка основних фінансових ризиків.	Врахування нових ризиків, таких як кібератаки і цифрові технології.
Операційний ризик	Не включений в систему CAMELS	Проведення оцінок щодо операційного ризику.

Джерело: складено авторами на основі [12]

Система CAMELS широко використовується регуляторами для комплексного аналізу фінансової стійкості банків та виявлення потенційних ризиків. Її результати допомагають ухвалювати обґрунтовані рішення щодо нагляду, регулювання та подальшого розвитку банківської системи.

Назва CAMELS є абревіатурою, що позначає шість основних критеріїв оцінки фінансового стану банків: адекватність капіталу (C), якість активів (A), якість управління (M), доходи (E), ліквідність (L), чутливість до ринкових ризиків (S). Адекватність капіталу (C) оцінює достатність капіталу для покриття ризиків і забезпечення стабільності банку. Якість активів (A) визначає ефективність управління активами, зокрема кредитним портфелем. Якість управління (M) оцінює ефективність менеджменту в управлінні ризиками та стратегічному розвитку банку, включаючи внутрішній контроль. Доходи (E) відображають здатність банку генерувати прибуток через різні джерела, такі як кредитна діяльність та інші фінансові послуги. Ліквідність (L) визначає здатність банку виконувати зобов'язання в короткостроковій перспективі. Чутливість до ринкових ризиків (S) оцінює, наскільки банк вразливий до змін на ринку, таких як коливання процентних ставок і валютних курсів.

3. Перехід до звітності за МСФЗ для більшості банків, включаючи ті, що мають невеликі активи, проте беруть участь в операціях на міжнародних ринках [10].

4. Наближення системи гарантування вкладів в Україні до світових стандартів [13].

Хоча сам фонд гарантування вкладів був створений ще у 1998 році, а у 2012 році був суттєво реформований внаслідок прийняття закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», саме внаслідок переходу на режим таргетування інфляції та супутньої реформи банківського сектору сприяла Реалізація директив 2014/49/ЄС та 2014/59/ЄС в Україні, що передбачало наступні зміни:

– удосконалено процедуру виплат вкладникам у разі неплатоспроможності банку, що дозволяє прискорити компенсації;

– розроблено чіткі правила відновлення платоспроможності банків через плани відновлення та план санувань [13];

– запроваджено механізм bail-in, що дозволяє реструктурувати борги банків за рахунок власного капіталу і кредиторів, а не державних коштів [14].

Щодо підвищення рівня цифровізації механізмів, що використовує центральний банк, та безпосередньо банківських послуг можна виділити таке:

– започаткування національної платіжної системи «ПРОСТІР», що дозволяє здійснювати платіжні операції в національній валюті – гривні. Це включає як звичайні безготівкові перекази, так і електронні платежі через картки та інші платіжні інструменти. Дана система сприяє розвитку електронної комерції та платіжних інструментів для фізичних осіб і бізнесу, а також забезпечує стабільність і надійність платіжної інфраструктури країни. Крім того, вона дозволяє знизити витрати банків на міжбанківські розрахунки та створює можливості для розвитку цифрових платежів [6];

– запуск системи BankID – системи, яка дає змогу використовувати платіжну картку для авторизації в різних сервісах (для сплати податків, медичного обслуговування тощо) [15];

– розвиток безготівкових платіжних систем, як для діючих українських банків (Приват24, Ощад24 тощо), так і активізація використання платіжних систем, що дозволяють здійснювати безготівкові перекази через смартфони (Google Pay, Apple Pay) [7]. Як зазначено вище, одним з важливих поштовхів для реформи банківського сектору стало саме підвищення прозорості діяльності центрального банку. Це було здійснено через:

– публікацію інформації про фінансовий стан банків, їхні кредитні портфелі, структуру активів і зобов'язань, а також інформацію щодо виконання вимог щодо капіталу та ліквідності. Ці дані стали доступні на офіційному сайті НБУ та платформі data.gov.ua [10];

– оприлюднення прес-релізів, в яких надається детальна інформація про прийняті рішення, політику щодо монетарної стабільності, облікову ставку, валютний курс й інші важливі питання [16];

– регулярне проведення незалежного аудиту НБУ;

– активну присутність НБУ у п'яти соціальних мережах: Facebook, Twitter, Instagram, YouTube та Flickr [2];

– створення Експертної платформи НБУ задля підвищення якості аналітичних досліджень та активної взаємодії між експертами, урядом, фінансовими установами та іншими зацікавленими сторонами;

– запровадження порядку публікацій численних звітів, як наприклад: Звіт про монетарну політику (щоквартально); Звіт про фінансову стабільність (щопівріччя); Звіт про стан банківського сектору (щоквартально); Звіт по інфляції (щоквартально); Звіт про стійкість банківської системи (щорічно) [3; 11].

Усі вищезгадані кроки, безперечно, сприяли покращенню інституційної структури банківського сектору України, підвищенню якості фінансових послуг та зміцненню довіри населення до фінансового ринку. Звісно, багато з цих досягнень продовжують функціонувати навіть за умов високої інтенсивності військових дій та економічної кризи, що виникла внаслідок цього. Однак, існують певні виклики, які потребують уваги, і нижче наведено деякі з них:

– порушення регулярності процесу подання банківської звітності та інших документів, а також їх оприлюднення на відкритих джерелах у період дії воєнного стану;

– зростання кредитних ризиків та частки проблемних кредитів, а також труднощі у їх оцінці через велику втрату об'єктів кредитної нерухомості, що залишились на окупованих територіях;

– кібератаки та руйнування інфраструктури мобільних додатків – високий рівень незахищеності банківських даних;

– відмова від плаваючого курсу гривні, а, отже, руйнування зв'язків між змінними на основі трансмісійного механізму, що стоїть на заваді стабільності та економічному зростанню [5].

По завершенню окреслення загальних кроків та дій, що були здійснені центральним банком для банківської системи в рамках переходу на режим таргетування інфляції, варто розглянути, як впровадження цього режиму вплинуло на певні показники банківського сектору.

Після впровадження режиму таргетування інфляції, а також через значний вплив політичного аспекту кількість банків в Україні була скорочено з 180 діючих банків у 2014 році до 163 та 117 у 2015 та 2016 роках відповідно (рис. 1).

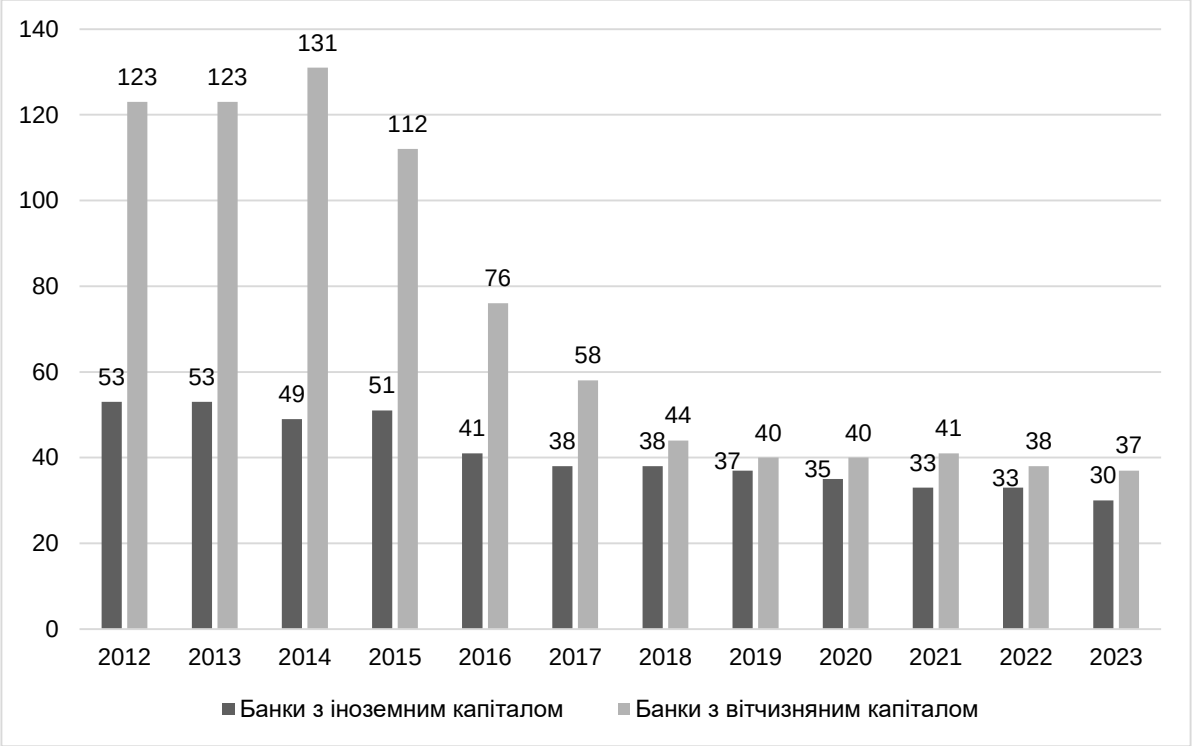


Рис. 1. Кількість банків з іноземним та вітчизняним капіталом в Україні за період з 2012–2023 рр.

Джерело: складено авторами на основі [17]

У подальші роки кількість банків була відносно стабільною і зазнала лише незначного зменшення у 2022–2023 роках, коли Україна була вимушена відмовитись від режиму таргетування інфляції через повномасштабне вторгнення РФ.

З іншого боку, є зрозумілим, що саме такий вплив впровадження інфляційного таргетування на кількість банків може мати ізольований характер і диктуватись виключно українськими реаліями. Тому, для дослідження впливу режиму таргетування інфляції на показник концентрації банківського ринку було порівняно середній показник концентрації активів трьох найбільших банків до загального обсягу банківських активів (у %) для наступних країн-таргетерів інфляції: Румунії, Сербії, Туреччини, Грузії та України (рис. 2). Середній показник було розраховано для 3 років до впровадження режиму таргетування інфляції та трьох років після, тобто для наступних періодів:

– для Румунії з 2002 по 2008 рік (2005 – режим таргетування інфляції впроваджено);

– для Сербії та Туреччини з 2003 по 2009 рік (2006 – режим таргетування інфляції впроваджено);

– для Грузії з 2006 по 2012 рік (2009 – режим таргетування інфляції впроваджено);

– для України 2012 по 2018 рік (2015 – початок переходу на режим таргетування інфляції).

Дані за актуальний період не були додані до аналізу, оскільки основною метою статті є не лише надання описової статистики щодо стану банківського ринку окремих країн, а й детальне розкриття впливу переходу до режиму таргетування інфляції на ефективність функціонування фінансової системи. Стаття фокусується на дослідженні структурних змін, які відбулися внаслідок адаптації

банківської системи до нових монетарних умов, зокрема на їх впливі на стабільність фінансових установ, рівень ліквідності та кредитну політику.

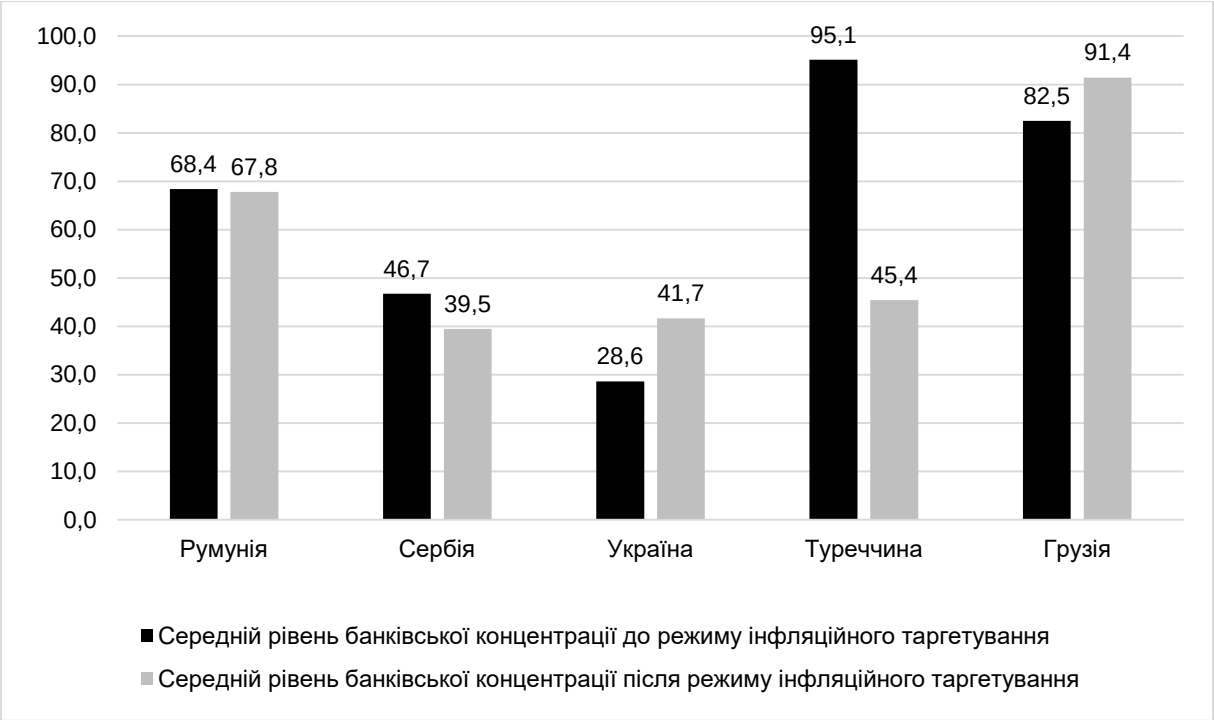


Рис. 2. Середній рівень банківської концентрації для Румунії, Сербії, Туреччини, Грузії та України за три роки до та після впровадження режиму таргетування інфляції, %
Джерело: складено авторами на основі [18]

Згідно з проведеним аналізом, Румунія та Грузія показують незначні зміни в концентрації банків після впровадження режиму таргетування інфляції, що вказує на стабільність домінування великих банків у цих країнах.

Сербія і Туреччина демонструють зниження концентрації банків після режиму таргетування інфляції. У Сербії це може свідчити про диверсифікацію сектору, а в Туреччині – про зменшення монополії великих банків і підвищення конкуренції. Україна, зрозуміло, відзначається підвищенням банківської концентрації після впровадження режиму, через уже описаний вище процес ліквідації неплатоспроможних українських банків.

В продовження аналізу міжнародного досвіду з впливу впровадження режиму таргетування інфляції на показники банківського сектору було розглянуто комерційні банки безпосередньо як гравців ринкової економіки і досліджено такі показники їх ефективності, як: відсоток непрацюючих кредитів до загальної кількості кредитів (у %), рентабельність активів (у %) та рентабельність капіталу (у %). Динаміка цих індикаторів була прослідкована на періоді до та після режиму таргетування інфляції, до запровадження режиму було взято 3 роки, а після – 5 років, щоб мати можливість відслідкувати вплив процесів по зниженню інфляції як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Даний аналіз аналогічно був проведений для Румунії, Сербії, Туреччини, Грузії та України.

Спочатку було розглянуто показник рентабельності активів (ROA) (рис. 3), фінансовий коефіцієнт, що характеризує ефективність використання всіх активів банків і є відношенням чистого прибутку до середньорічної вартості активів.

Згідно з аналізом, можна зробити висновок, що у Румунії показники ROA знизилися після впровадження режиму таргетування інфляції у коротко- та середньостроковій перспективі, але зміни були незначними, що може свідчити про більш-менш стабільний клімат банківського сектору, при якому падіння рентабельності активів після впровадження режиму таргетування інфляції зумовлюється зменшенням процентних доходів від жорсткої монетарної політики. В Сербії та Туреччині перехід до режиму таргетування інфляції дав поштовх підвищенню рентабельності активів, що свідчить про успішні санаційні заходи для банківського сектору. У Грузії короткостроковий ефект на рентабельність активів є негативним (середня рентабельність 1,5 % за 3 роки до таргетування інфляції, 1,33 % – 3 роки після, 2,09 % – середній показник за 5 років після таргетування інфляції), що може вказувати на довгу адаптацію банківського сектору до змін та зниження ризиків з часовим лагом – стабільність процентних ставок і передбачуваність монетарної політики дозволяють фінансовим

установам зменшити фінансові ризики і покращити стратегії кредитування, що, своєю чергою, може позитивно вплинути на їх ROA. Значення показника рентабельності активів для України після режиму таргетування інфляції є значно нижчими через 3 та 5 років після впровадження режиму таргетування інфляції, що є зрозумілим, оскільки банківська система України до режиму таргетування майже не мала ознак ринкової системи.

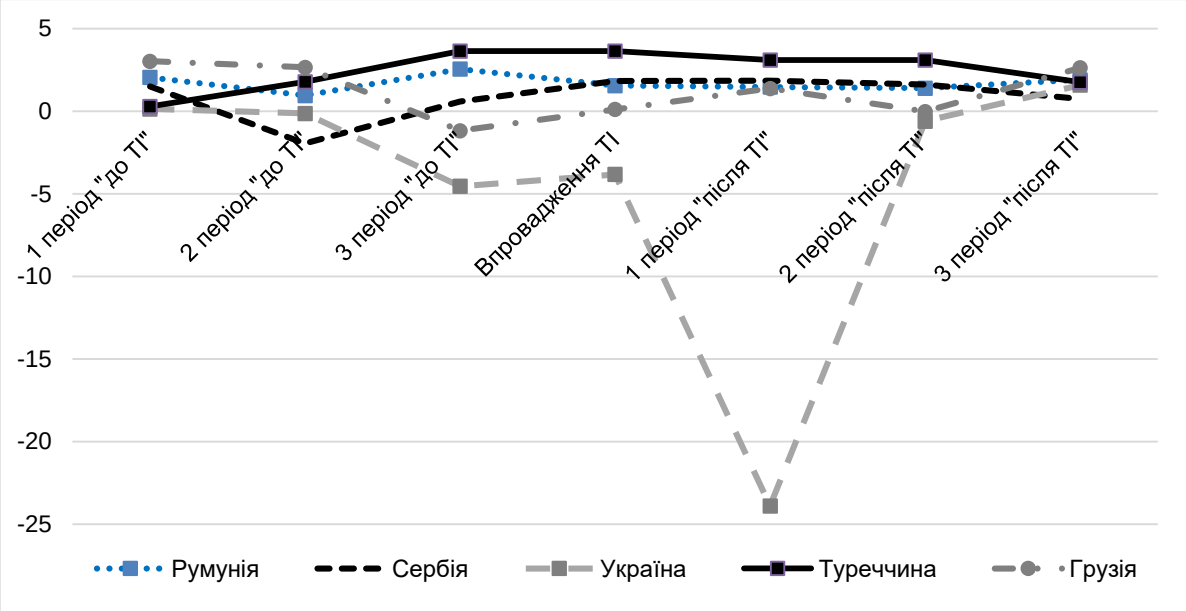


Рис. 3. Рентабельність активів для Румунії, Сербії, Туреччини, Грузії та України за три роки до та після впровадження режиму таргетування інфляції, %

Джерело: складено авторами на основі [18];[19]

Наступним було досліджено показник рентабельності капіталу (ROE), фінансовий коефіцієнт, що характеризує ефективність використання власного капіталу і є відношенням чистого прибутку до середньорічної вартості капіталу (рис. 4).

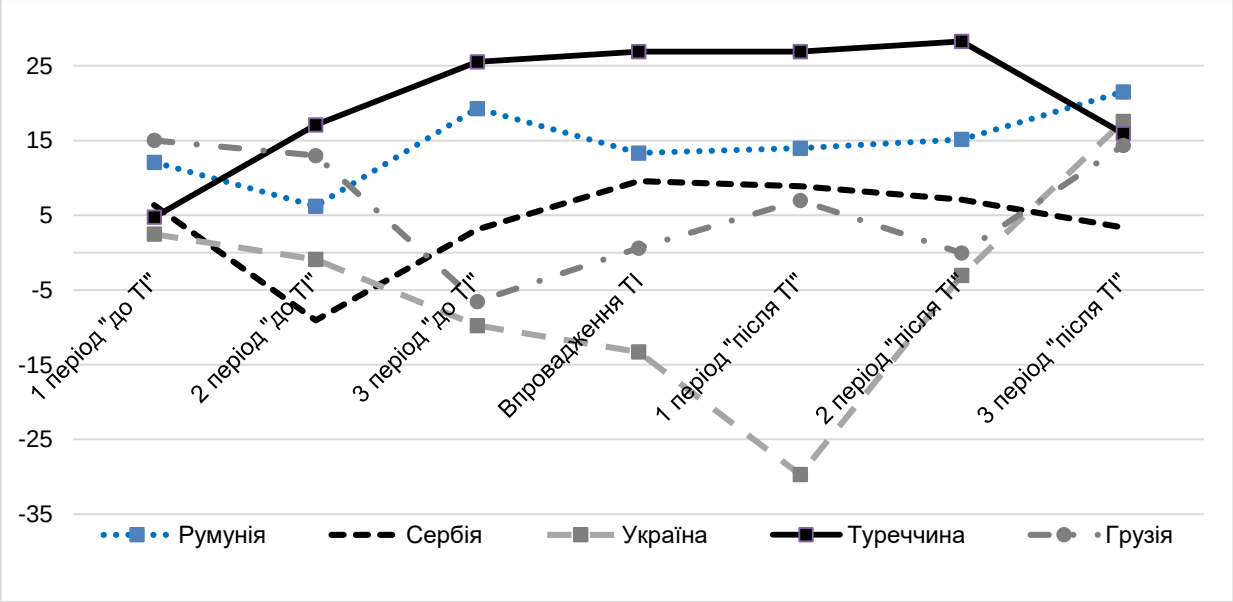


Рис. 4. Рентабельність капіталу для обраних країн за три роки до та після впровадження режиму таргетування інфляції, %

Джерело: складено авторами на основі [18]

Тренд зростання ROE після введення режиму таргетування інфляції помітний у всіх країнах, за винятком України. У країнах з економікою, якій притаманна висока ефективність використання капіталу (Туреччина, Грузія, Румунія), спостерігається стійке зростання або стабільно високий рівень

ROE, що свідчить про підвищення прибутковості банків. В Україні спостерігається різке зростання рентабельності капіталу з від'ємних значень лише після п'яти років, що може бути доказом наявності часового лагу політики таргетування інфляції. Останнім досліджуваним показником є частка вартості непрацюючих кредитів до загальної вартості кредитів (рис. 5).

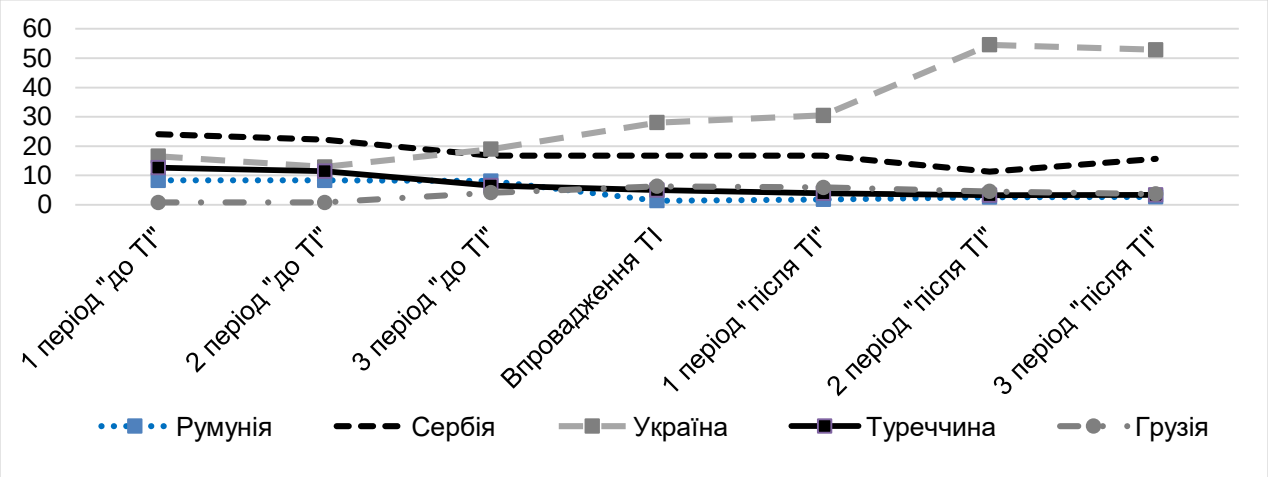


Рис. 5. Частка непрацюючих кредитів до загальної вартості кредитів для обраних країн за три роки до та після впровадження режиму таргетування інфляції, %

Джерело: складено авторами на основі [18]

Румунія та Туреччина продемонстрували зниження непрацюючих кредитів після впровадження інфляційного таргетування, що свідчить про покращення банківських умов та зменшення кредитних ризиків. Сербія також показала позитивний тренд, хоча зменшення було менш різким. Грузія та Україна мають негативний тренд до зростання частки непрацюючих кредитів, що є закономірним, оскільки реформа банківського сектору в цих країнах мала більш комплексний характер та супроводжувалась значним банкопадом (про який свідчить показник концентрації банківського ринку)

Висновки з проведеного дослідження. Впровадження режиму таргетування інфляції дало можливість оновленню банківської системи України, покращенню якості фінансових послуг та зміцненню довіри населення до фінансових інституцій, тому якнайскоріше повернення до його ідеологічних засад є необхідним для подолання викликів банківської системи сьогодні та збереження попередніх надбань НБУ. Вплив режиму таргетування інфляції безпосередньо на показники банківського ринку є однозначно позитивним, проте може супроводжуватись значним часовим лагом через адаптаційні труднощі до режиму у короткостроковій перспективі. Аналіз показників банківської системи та вплив впровадження режиму таргетування інфляції на них у наступних публікаціях може бути удосконалений розширенням кола досліджуваних змінних та застосуванням економетричних методів дослідження.

Література

1. International Experiences with Different Monetary Policy Regimes / by Frederic S. Mishkin. *Conference on Monetary Policy Rules* (Stockholm, 12-13 June 1998). Sveriges Riksbank and Institute for International Economic Studies, Stockholm University. Stockholm, 1998. P. 20-48. URL: https://larseosvensson.se/files/conf/mishkin.pdf (дата звернення: 18.11.2024).

2. Fazio D. M., Silva T. C., Tabak B. M., Cajueiro D. O. Inflation targeting and financial stability: Does the quality of institutions matter? *Economic Modelling*. 2018. Vol. 71. P. 1-15. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264999317304820?via%3Dihub (дата звернення: 16.11.2024).

3. Louati S., Boujelbene Y. Inflation targeting and bank risk: The interacting effect of institutional quality. *Cogent Business & Managment.* 2020. Volume 7. Issue 1. DOI: https://doi.org/DOI:10.1080/23311975.2020.1847889.

4. Vavra D. Inflation targeting experience: lessons for Ukraine. *Visnyk of the National Bank of Ukraine.* 2015. No. 233. P. 39-53. URL: https://journal.bank.gov.ua/uploads/articles/233-3.pdf (дата звернення: 17.11.2024).

5. Danylenko A., Sanzharovska V. Institutional Set-Up and Mandates of Macroprudential Authorities: International Experience and Benchmarks for Ukraine. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2016. No. 236. P. 19-29. URL: https://journal.bank.gov.ua/en/article/2016/236/02 (дата звернення: 19.11.2024).

6. Данік Н. В., Тихонова Т. Р., Деркач М. А. Реформування банківської системи України: проблеми та перспективи. *Економіка і суспільство.* 2018. Випуск № 19. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/147.pdf (дата звернення: 16.11.2024).

7. Рашкован В., Корнилюк Р. Концентрація банківської системи України: міфи та факти. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2015. No. 234. P. 6-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2015_234_3 (дата звернення: 15.11.2024).

8. Дорожня карта Національного банку України з переходу до інфляційного таргетування. *Національний банк України.* URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IT_nbu_pr_2016-03-16.pdf?v=7 (дата звернення: 15.11.2024).

9. Інфляційне таргетування: чому цей монетарний режим потрібен НБУ і що НБУ робить для його запровадження. *Національний банк України.* URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/T%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_pr_2014-12-23.pdf?v=4 (дата звернення: 15.11.2024).

10. Strategy of Ukrainian financial sector Development Until 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025_eng.pdf (дата звернення: 17.11.2024).

11. What is the SREP?. *European Central Bank. Banking Supervision*. 16.06.2016. URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/about/banking-supervision-explained/html/srep.en.html (дата звернення: 15.11.2024).

12. Колодізєв О. М., Попов І. І. Рейтингова система CAMEL як інструмент оцінки фінансового стану банку. *Бізнес Інформ.* 2012. № 6. С. 142-145. URL: http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25421 (дата звернення: 16.11.2024).

13. Даниленко А. Еволюція системи гарантування вкладів в Україні до світових стандартів: макропруденційний аспект. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2017. No. 242. P. 15-30. URL: https://journal.bank.gov.ua/uploads/articles/242_2_ukr.pdf (дата звернення: 16.11.2024).

14. Система гарантування вкладів на шляху до євростандартів. *Економічна правда.* 21.11.2023. URL: https://epravda.com.ua/projects/652d374406207/2023/11/21/706837/ (дата звернення: 17.11.2024).

15. Реформа банківського сектору 2014–2018. Основні тенденції та ризики. *DEMOCRACY HOUSE*. 06.06.2018. URL: http://www.democracyhouse.com.ua/ua/2018/reforma-bankivskogo-sektoru-2014-2018-osnov/ (дата звернення: 15.11.2024).

16. Нові пріоритети у комунікаціях НБУ: нова стратегія, створення Експертної платформи та розвиток бренду. *Національний банк України*. 23.01.2019. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/novi-prioriteti-u-komunikatsiyah-nbu-nova-strategiya-stvorennya-ekspertnoyi-platformi-ta-rozvitok-brendu (дата звернення: 16.11.2024).

17. Кількість банків в Україні (2008–2024). URL: https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/ (дата звернення: 19.11.2024).

18. World Bank Open data. URL: https://data.worldbank.org/ (дата звернення: 19.11.2024).

19. Рентабельність. Сутність і показники. *AnalizUa*. URL: https://analizua.com/metodyka-rozrakhunku-2/229-rentabelnist (дата звернення: 19.11.2024).

References

1. Mishkin, Frederic S. (1998), “International Experiences with Different Monetary Policy Regimes”, *Conference on Monetary Policy Rules* (Stockholm, 12-13 June 1998), Sveriges Riksbank and Institute for International Economic Studies, Stockholm, Sweden, pp. 20-48, available at: https://larseosvensson.se/files/conf/mishkin.pdf (access date November 18, 2024).

2. Fazio, D.M., Silva, T.C., Tabak, B.M. and Cajueiro, D.O. (2018), “Inflation targeting and financial stability: Does the quality of institutions matter?”, *Economic Modelling*, Vol. 71, pp. 1-15, available at: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264999317304820?via%3Dihub (access date November 16, 2024).

3. Louati, S. and Boujelbene, Y. (2020), “Inflation targeting and bank risk: The interacting effect of institutional quality”, *Cogent Business & Management*, Vol. 7, Iss. 1, DOI:10.1080/23311975.2020.1847889.

4. Vavra, D. (2015), “Inflation targeting experience: lessons for Ukraine”, *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, no. 233, pp. 39-53, available at: https://journal.bank.gov.ua/uploads/articles/233-3.pdf (access date November 17, 2024).

5. Danylenko, A. and Sanzharovska, V. (2016), “Institutional Set-Up and Mandates of Macroprudential Authorities: International Experience and Benchmarks for Ukraine”, *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, no. 236, pp. 19-29, available at: https://journal.bank.gov.ua/en/article/2016/236/02 (access date November 19, 2024).

6. Danik, N.V., Tykhonova, T.R. and Derkach, M.A. (2018), “Reforming the banking system of Ukraine: problems and prospects”, *Ekonomika i suspilstvo,* Issue no. 19, available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/147.pdf (access date November 16, 2024).

7. Rashkovan, V. and Kornyliuk, R. (2015), "Concentration of the Banking System of Ukraine: Myths and Facts"m *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, no. 234, pp. 6-38, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2015_234_3 (access date November 15, 2024).

8. The National Bank of Ukraine (2016), "Roadmap of the National Bank of Ukraine for the transition to inflation targeting", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IT_nbu_pr_2016-03-16.pdf?v=7 (access date November 15, 2024).

9. The National Bank of Ukraine (2014), "Inflation targeting: why the NBU needs this monetary regime and what the NBU is doing to implement it", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/T%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_pr_2014-12-23.pdf?v=4 (access date November 15, 2024).

10. Strategy of Ukrainian financial sector Development Until 2025, available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025_eng.pdf (access date November 17, 2024).

11. European Central Bank (2016), What is the SREP? Banking Supervision, available at: https://www.bankingsupervision.europa.eu/about/banking-supervision-explained/html/srep.en.html (access date November 15, 2024).

12. Kolodiziev, O.M. and Popov, I.I. (2012), "CAMEL Rating System as a Tool for Assessing the Financial Condition of a Bank", *Biznes Inform,* no. 6, pp. 142-145, available at: http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25421 (access date November 16, 2024).

13. Danylenko, A. (2017), "Evolution of the deposit guarantee system in Ukraine to world standards: macroprudential aspect", *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, no. 242, pp. 15-30, available at: https://journal.bank.gov.ua/uploads/articles/242_2_ukr.pdf (access date November 16, 2024).

14. Ekonomichna pravda (2023), "The deposit guarantee system on the way to European standards", available at: https://epravda.com.ua/projects/652d374406207/2023/11/21/706837/ (access date November 17, 2024).

15. DEMOCRACY HOUSE (2018), "Banking Sector Reform 2014–2018. Main Trends and Risks", available at: http://www.democracyhouse.com.ua/ua/2018/reforma-bankivskogo-sektoru-2014-2018-osnov/ (access date November 15, 2024).

16. The National Bank of Ukraine (2019), "New Priorities in NBU Communications: New Strategy, Creation of an Expert Platform and Brand Development", available at: https://bank.gov.ua/ua/news/all/novi-prioriteti-u-komunikatsiyah-nbu-nova-strategiya-stvorennya-ekspertnoyi-platformi-ta-rozvitok-brendu (access date November 16, 2024).

17. "Number of banks in Ukraine (2008–2024)", available at: https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/ (access date November 19, 2024).

18. World Bank Open data, available at: https://data.worldbank.org/ (access date November 19, 2024).

19. AnalizUa (2024), "Profitability. Essence and indicators", available at: https://analizua.com/metodyka-rozrakhunku-2/229-rentabelnist (access date November 19, 2024).

Щербатих Д.В., Котвицька Н.М.

ОЗДОРОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЖИМУ ТАРГЕТУВАННЯ ІНФЛЯЦІЇ

Мета. Аналіз впливу режиму інфляційного таргетування на фінансовий сектор України, зокрема банківську систему, з моменту його запровадження до сьогодні, а також оцінка ефективності монетарної політики в цих умовах.

Методика дослідження. У ході дослідження використано наступні методи: абстрактно-логічний – для узагальнення інформації з різних джерел і створення комплексного уявлення про досліджувану проблематику, формування теоретичних висновків і узагальнень стосовно режиму інфляційного таргетування та його впливу на банківську систему; аналізу та синтезу – для характеристики режиму інфляційного таргетування; графічний – для візуалізації результатів дослідження.

Результати дослідження. Виявлено, що політика інфляційного таргетування сприяла стабілізації фінансового середовища та створенню більш передбачуваного економічного середовища. Оцінено адаптацію банківської системи до соціально-економічних викликів, спричинених макроекономічними змінами за сприяння режиму інфляційного таргетування. Проаналізовано, як інфляційне таргетування вплинуло на фінансові показники банків (рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, концентрацію банків та частку непрацюючих кредитів) для Румунії, Сербії, Туреччини, Грузії та України. Розглянуто роль цифровізації та технологічного прогресу у формуванні майбутньої стійкості банківського сектора в умовах таргетування інфляції.

Наукова новизна результатів дослідження. Проведено комплексний аналіз впливу інфляційного таргетування на банківську систему України, враховуючи міжнародний досвід, що є нетиповим підходом, традиційно більш дослідженим є вплив інфляційного таргетування саме на макроекономічні показники економіки.

Практична значущість результатів дослідження. Положення представленого дослідження про вплив інфляційного таргетування на реформу банківської системи України можуть бути використані при підготовці науково-методичних матеріалів Національного банку України та його подальших дослідженнях даної теми

Ключові слова: режим таргетування інфляції, банківська система, центральний банк, стабільність, інфляція, Україна, НБУ.

Shcherbatykh D.V., Kotvytska N.M.

RECOVERY OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE THROUGH THE IMPLEMENTATION OF AN INFLATION TARGETING REGIME

Purpose. The aim of the article is to analyse the impact of the inflation targeting regime on the financial sector of Ukraine, particularly the banking system, from the moment of its introduction to the present day, as well as assessment of the effectiveness of monetary policy in these conditions.

Methodology of research. The following methods were used in the study: abstract and logical – to summarize information from various sources and create a comprehensive understanding of the research issues, the formation of theoretical conclusions and generalizations regarding the inflation targeting regime and its impact on the banking system; analysis and synthesis – to characterize the inflation targeting regime; graphical – to visualize the research results.

Findings. It was found that the inflation targeting policy contributed to the stabilization of the financial environment and the creation of a more predictable economic environment. The adaptation of the banking system to the social and economic challenges caused by macroeconomic changes under the support of the inflation targeting regime is assessed. It is analysed how inflation targeting affected the financial indicators of banks (return on assets, return on equity, bank concentration and share of non-performing loans) for Romania, Serbia, Turkey, Georgia and Ukraine. In addition, the article considers the role of digitalization and technological progress in shaping the future stability of the banking sector under inflation targeting.

Originality. A comprehensive analysis of the impact of inflation targeting on the banking system of Ukraine is carried out, considering international experience, which is an atypical approach, traditionally the impact of inflation targeting on macroeconomic indicators of the economy is more studied.

Practical value. The results of the presented study on the impact of inflation targeting on the reform of the banking system of Ukraine can be used in the preparation of scientific and methodological materials of the National Bank of Ukraine and its further research on this topic.

Key words: inflation targeting regime, banking system, central bank, stability, inflation, Ukraine, NBU.

УДК 336.71:658.14:334.012 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.24**
JEL Classification: E42, E51, G21

Бугель Ю.В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Чижишин О.І.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Buhel Yu.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of fundamental and special disciplines,
Chyzhyshyn O.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of fundamental and special disciplines,
Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business of West Ukrainian National University, Ternopil

INNOVATIVE LENDING TOOLS FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES

Постановка проблеми. Український бізнес продовжує працювати в реаліях повномасштабної війни, яка триває вже декілька років і суттєво впливає на економіку країни. Незважаючи на значні труднощі, такі як руйнування інфраструктури, логістичні перешкоди, нестача ресурсів та постійна загроза безпеці, він не тільки встояв, але й показав помітне зростання протягом 2023–2024 років. Ця стійкість стала можливою завдяки адаптації до нових умов, швидкому реагуванню на виклики, а також підтримці з боку держави та міжнародних партнерів. Підприємці активно шукають нові ринки збуту, переорієнтовують виробництва і впроваджують інноваційні рішення, що дозволяє не просто зберігати діяльність, а й нарощувати обсяги у складний історичний період. Однак малому бізнесу доводиться стикатися з проблемами кредитування, які гальмують його розвиток. Високі відсоткові ставки на комерційні кредити, що часто перевищують 15–20 % річних, роблять позики недоступними для багатьох підприємців. Крім того, банки нерідко вимагають значного забезпечення чи ідеальної кредитної історії, що ускладнює доступ до фінансування для невеликих компаній, особливо в умовах нестабільності. Обмежений доступ до пільгових програм, таких як «5–7–9%», через бюрократичні перепони чи недостатню інформованість також залишається серйозним бар'єром. Саме тому є актуальною розробка нових фінансових інструментів, котрі могли б підтримати малий бізнес у цей непростий час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою досліджень інструментарію кредитування підприємництва є праці багатьох науковців, серед яких слід відзначити таких дослідників, як: С. Волосович, Ю. Гаркуша, О. Гудзь, О. Дзюблюк, Л. Колінець, В. Лагутін, Б. Луців, П. Нікіфоров, Т. Паламарчук, Г. Партин, Н. Погореленко, С. Реверчук, М. Савлук, Л. Свистун, М. Стецько, Я. Чайковський.

Однак, теоретичне обґрунтування інструментарію кредитування малого підприємництва перебуває на етапі концептуального оформлення, оскільки більшість аспектів дослідження науковців вимагає подальшого вивчення, обґрунтування та адаптації до сучасних реалій. Необхідність цих досліджень обумовлюється швидким розвитком нових форм фінансування, зокрема в умовах воєнного стану.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості розвитку традиційного кредитування підприємництва та альтернативних фінансових інструментів, заснованих на інноваційних технологіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські банки нарощують кредитування: обсяги гривневих бізнес-кредитів зростають три квартали поспіль, роздрібних – понад рік. Від кредитування юридичних та фізичних осіб платоспроможні банки в І кварталі 2024 року отримали 34 млрд грн процентних доходів, що на 13 % більше ніж показник за аналогічний період 2023 року. Це є результатом стабільного зростання кредитних портфелів клієнтів з середини минулого року. Однак зниження ставок за новими кредитами позначилося на зменшенні дохідності корпоративного кредитного портфеля [1].

За період воєнного стану кредитний портфель реального сектору економіки зменшився на 2,6 млрд грн (-0,33 % у порівнянні з обсягом на 01.03.2022) та станом на початок квітня 2024 року склав 787,549 млрд грн [2].

Кредити великих підприємств складали 23,44 % від цього портфелю, кредити суб'єктів середнього підприємництва – 31,5 %. Кредитний портфель малого бізнесу сформував 9,76 % кредитного портфелю, а кредити мікропідприємництва – 20,01 %. При цьому з суб'єктів мікропідприємництва найбільший обсяг портфеля (49,6 % від загального обсягу портфеля мікропідприємств) мали компанії, річний дохід яких не перевищує суму, еквівалентну 50 тис. євро. На другому місці – портфель компаній з річним доходом від 500 тис до 2 млн євро (він складає 31,9 % від кредитного портфелю мікропідприємств). А питома вага портфелю компаній з доходом від 50 до 500 тис євро складала 18,5 % портфелю мікропідприємництва [2].

За період з початку повномасштабного вторгнення суттєве зростання кредитного портфелю спостерігалося у суб'єктів середнього підприємництва (+43,13 млрд грн або +21,04 % у порівнянні з 01.03.2022). Також приріст залишків кредитів (+4,6 млрд грн або +6,27 %) спостерігався у суб'єктів мікропідприємництва з річним доходом до 50 тис. євро. Кредитні портфелі підприємств інших розмірів демонстрували падіння. Більше всього в процентному співвідношенні скоротився портфель мікропідприємств з річним доходом 50–500 тис. євро – його скорочення склало 6,25 млрд грн або 17,65 %. Обсяг кредитів великих підприємств у процентному співвідношенні також суттєво скоротився (-10,55 % або -21,78 млрд грн). Питома вага непрацюючих активів станом на початок квітня 2024 року склала 40,15 % (проти 28,45 % на 01.03.2022). При цьому найвища питома вага таких кредитів спостерігалась у представників мікропідприємництва з річним доходом до 50 тис. євро (84,72 % на 01.04.2024 проти 86,60 % на 01.03.2022). Загалом портфель всіх груп мікропідприємців має суттєву питому вагу непрацюючих кредитів: 67,68 % у підприємств з виручкою 50–500 тис євро, 59,04 % – у мікропідприємств з доходом від 500 тис. євро до 2 млн євро. Найнижчу питому вагу непрацюючих кредитів станом на 01.04.2024 мали великі підприємства (19,63 %) [2].

Якщо аналізувати кредитний портфель в розрізі видів діяльності підприємств, за обсягами кредитного портфелю лідирують оптова та роздрібна торгівля (21,7 % та 15,5 % від загального обсягу кредитного портфелю станом на 01.04.2024). Також значну частку кредитного портфелю формують представники сільського господарства (14 % від загального обсягу), підприємства, що спеціалізуються на наданні комунальних послуг (8,4 %), та на операціях з нерухомим майном (7,2 %). Кредитний портфель ТОП 10 видів діяльності відображено на рис. 1.



Рис. 1. Структура кредитного портфелю станом на 01.04.2024 р.

Джерело: [2]

При цьому серед видів діяльностей, що активно користуються кредитами, найбільш високу питому вагу непрацюючих кредитів має кредитний портфель роздрібної торгівлі (77,08 %) та портфель підприємств, що спеціалізуються на операціях з нерухомим майном (76,53 %). Сільськогосподарські виробники мають більш високу якість кредитного портфеля – питома вага непрацюючих кредитів станом на 01.04.2024 р. дорівнювала 15,65 % [2].

Станом на 01.04.2024 за програмою доступних кредитів було укладено 84762 кредитні договори на загальну суму 289,68 млрд грн. Поточна заборгованість за цими договорами станом на 01.04.2024 дорівнювала 125,55 млрд грн, що складало 23,56 % від загального обсягу кредитного портфелю юридичних осіб. Станом на 24.05.2024 кількість укладених договорів збільшилась до 88980, а їх сума зросла до 306,09 млрд грн. Залишок заборгованості на 25.04.2024 дорівнював 129,67 млрд грн. Найбільш активно користувались доступними кредитами підприємства сільського господарства (їх кредити сформували 47 % від обсягу та 39 % від кількості доступних кредитів, виданих станом на 24.05.2024). На другому місці – торгівля (25 % та 33 %, відповідно), на третьому – промисловість (18 % та 12 %). Доступні кредити, надані підприємствам, що працюють у сфері послуг, склали 7 % від загального обсягу та 12 % від загальної кількості доступних кредитів. Кредити будівельним компаніям за програмою «5–7–9» сформували 2 % від обсягу та кількості наданих кредитів. За цільовим спрямуванням кредитів з початку роботи програми станом на 25.4.2024 за обсягами кредитування лідирував портфель «антикризових» кредитів (66 млрд грн), що були видані підчас COVID-кризи, яку спричинила пандемія. На другому, третьому та четвертому місці за обсягом – кредити, видані після початку повномасштабної війни: кредити на поповнення обігових коштів (61 млрд грн), «антивоєнні кредити» (57 млрд грн) та кредити на підтримку посівної (38 млрд грн). На інвестиційні цілі було видано кредитів на загальну суму 28,75 млрд грн [2].

Аналіз структури виданих кредитів свідчить, що програма фінансування наразі переважно спрямована на підтримку операційної діяльності підприємств. Хоча це відіграє важливу роль у стабільності бізнесу, Уряд ставить перед собою завдання трансформувати програму «Доступні кредити» у дієвий інструмент економічного зростання, акцентуючи увагу на інвестиційних проєктах.

Попри складні умови воєнного стану, реальний сектор економіки залишається активним завдяки державній підтримці та банківському фінансуванню. Програма «5–7–9» зарекомендувала себе як ефективний механізм для стабілізації малого та середнього бізнесу в умовах повномасштабної війни.

Очікується, що її оновлені умови сприятимуть активізації інвестиційної діяльності, розширенню підприємництва та стимулюванню економічного зростання, що, своєю чергою, позитивно позначиться на динаміці ВВП.

В умовах воєнного стану фінансова підтримка бізнесу відіграє ключову роль у забезпеченні стійкості економіки та її післявоєнного відновлення. Враховуючи актуальні виклики, державна кредитна політика спрямована на підтримку життєво важливих секторів, що мають стратегічне значення для економічної безпеки країни та її подальшого розвитку:

1. Фінансування сільськогосподарських виробників.
2. Фінансування підприємств переробної промисловості.
3. Відновлення основних засобів, зруйнованих внаслідок військової агресії.
4. Пролонгація діючих кредитів для підприємств, що працюють у зоні бойових дій.
5. Фінансування підприємств енергетичної сфери.

Орієнтація кредитної політики на підтримку життєво важливих галузей сприятиме стійкості економіки, створенню робочих місць, відновленню промисловості та розвитку енергетичної незалежності країни. Запропоновані фінансові механізми дозволять не лише забезпечити стабільність бізнесу в умовах війни, а й сформувати міцний фундамент для економічного зростання в післявоєнний період.

Традиційні механізми кредитування малого та середнього підприємництва відіграють важливу роль у забезпеченні доступу бізнесу до фінансових ресурсів. Проте в умовах воєнного стану, сучасних економічних викликів, зокрема зростаючої конкуренції, цифровізації фінансового сектору та необхідності швидкої адаптації бізнесу до змін ринку, класичні кредитні програми часто виявляються недостатньо гнучкими та ефективними. Саме тому все більше уваги слід приділяти інноваційним інструментам кредитування, які поєднують цифрові технології, альтернативні фінансові моделі та персоналізовані підходи до оцінювання ризиків.

Варто погодитися із думкою окремих авторів, що одним із найбільш простих та, водночас, перспективних способів фінансування окремих проєктів і бізнесів загалом, є краундфандинг [3]. Краудфандинг – це співпраця людей, які добровільно об'єднують свої гроші чи інші ресурси разом, як правило, через інтернет, аби підтримати зусилля інших людей або організацій. Громадське фінансування може виконувати різні завдання – допомога постраждалим від стихійних лих, підтримка з боку вболівальників чи фанатів, підтримка політичних кампаній, фінансування стартап-компаній та малого бізнесу, створення вільного програмного забезпечення тощо [4].

Як зазначає А. Гомотюк: «В останні кілька років краудфандинг набув широкої популярності, ставши життєздатною можливістю для підприємців, художників та інших людей отримати фінансування для своїх інноваційних проєктів» [5, с. 16].

Краудфандинг, як альтернативна FinTech екосистема, активно розвивається у світі, зокрема в країнах Європи та Америки, де середньорічні темпи приросту його обсягів, починаючи з 2013 р. складають понад 60 %. Такому бурхливому розвитку краудфандингу сприяли розмаїтість моделей його реалізації, гнучкість у способах і формах залучення коштів через краудфандингові платформи, адаптивне регулювання [6, с. 34].

Реалізація такої діяльності відбувається з використанням спеціальних інтернет-платформ, які називаються «краудфандинг-платформи». Глобально вони поділяються на два види – або платформа є винятково посередником між проєктом та інвестором, здійснюючи лише переказ грошей від однієї сторони до іншої, або ж гроші, перш ніж потрапити від інвестора до позичальника, акумулюються на рахунках платформи. Обидві сторони такого роду фінансових відносин можуть бути або фізичними, або юридичними особами, на їхній власний розсуд. Залучені кошти можуть оформлятися у вигляді позик і часток у статутному капіталі або передбачати нефінансову винагороду за вкладення.

Усі краудфандингові платформи працюють за схожим принципом. Для кожного нового проєкту ініціатор самостійно створює і наповнює контентом сторінку на сайті-сервісі краудфандингової платформи, де детально описує деталі проєкту. Зацікавлена особа або компанія може провести аналіз інформації, яку на сторінці опублікував ініціатор, і прийняти рішення – чи варто добровільно пожертвувати гроші на реалізацію. Кожна платформа самостійно формує правила збору та реалізації проєктів, на підставі яких ініціатор може розробити унікальні для нього критерії успішності просування в розробці його проєкту.

Виділяють п’ять базових видів краудфандингу: 1) благодійна модель; 2) модель нефінансової винагороди; 3) модель попереднього замовлення; 4) модель залучення боргового капіталу; 5) модель залучення акціонерного капіталу [7].

Доцільно виокремити переваги та недоліки краудфандингу. Так, до переваг можна віднести:

1. Спрощення вишукування коштів фінансування фізичними або юридичними особами, зменшення кількості посередників під час фінансування проєктів.

2. Краудфандинг – гарний спосіб «разового» фінансування невеликих і не надто дорогих проєктів.

3. Можливість практично безперешкодного розвитку творчого потенціалу людей і, як наслідок, поява нових робочих місць.

4. Краудфандинг – практично безпрограшний варіант не тільки для бізнесменів-початківців, а й для тих, хто прагне реалізувати будь-які соціальні проєкти.

5. Можливість організації краудфандинг-платформ будь-якою зацікавленою особою.

Поряд із перевагами, у будь-якої досліджуваної системи є й недоліки:

1. Ризик того, що організатор проєкту може затягувати процес реалізації ідеї або зовсім зникнути з усіма зібраними коштами.

2. Для інвесторів – фінансові втрати, яких вони можуть зазнати в разі безуспішної реалізації проєкту.

3. У інвесторів немає можливості здійснювати контроль за використанням переданих грошових коштів на реалізацію проєкту.

Таким чином, краудфандинг є інноваційним методом фінансування, що ґрунтується на пожертвуваннях або інвестиціях однієї або декількох осіб.

Наступною формою є краудлендінг. С. О. Домбровська зазначає: «Ідея краудлендінгу проста: отримати позику на розвиток бізнесу, але не від банку, а від групи приватних осіб. Якщо у користувача хороша кредитна історія та ідея, яка запалює серця, є змога дуже швидко отримати гроші на таких платформах. Це найшвидший спосіб краудфандінгу, де схвалення можна отримати за один день і навіть швидше. Тут також можна отримати позику загалом на розвиток бізнесу, а не на конкретний продукт чи проєкт. Проте ставки досить високі. Крім того, отримувач кредиту виступає приватна особа, а не компанія, тому проблеми з виплатами зіпсують особисту кредитну історію» [7].

Незважаючи на свою привабливість, краудлендинг часто викликає недовіру та побоювання у потенційних учасників ринку через недостатнє розуміння його механізмів та потенційних ризиків. Однак, ґрунтуючись на даних експертних досліджень, можна стверджувати, що за грамотного підходу та належної оцінювання ризиків краудлендинг є перспективною моделлю інвестицій. Це не лише відкриває перед інвесторами додаткові можливості для диверсифікації портфеля, а й сприяє зростанню економічного різноманіття та стимулюванню інновацій на ринку… Ключовою особливістю краудлендингу є розподіл ризиків серед багатьох учасників, що знижує потенційні збитки окремого інвестора. Краудлендинг відкриває інвесторам доступ до різноманітних проєктів, дозволяючи диверсифікувати інвестиційний портфель (мінімізувати ризики). Малі вкладення роблять можливою участь широкого кола осіб, забезпечуючи гнучкість в інвестиційних стратегіях. Також, платформи

краудлендингу надають прозору інформацію про проєкти, що сприяє обґрунтованому вибору вкладених коштів та контролю за їх використанням [8, с. 414].

Отже, краудлендинг – це сучасний фінансовий інструмент, що об'єднує позичальників та інвесторів через онлайн-платформи. Ці сервіси виступають посередниками, перевіряють надійність позичальників і забезпечують безпеку угод, отримуючи дохід у вигляді комісії. Процес відбувається повністю в цифровому форматі: позичальник визначає суму, а інвестори надають кошти під узгоджений відсоток. Замість формальних звітів оцінювання ризиків базується на реальних фінансових показниках бізнесу, таких як рух коштів і продажі. Автоматичні системи скорочують час схвалення заявки до кількох годин або днів, а кожній позиці присвоюється рейтинг ризику. Переваги краудлендингу: швидкість, мінімальні вимоги та відсутність необхідності в заставі. Це зручний варіант для стартапів і малого бізнесу, а інвестори отримують вищу дохідність порівняно з банківськими депозитами. Завдяки ретельному відбору позичальників рівень неповернень часто нижчий, ніж у традиційному банківському секторі.

Запровадження краудфандингу в Україні вимагає поетапного підходу, який враховує правове регулювання, технологічну інфраструктуру та фінансову безпеку. Ключові етапи краудфандингу наступні:

1. Формування нормативно-правової бази:

– розробка та ухвалення законодавчих актів, що регулюють діяльність краудфандингових платформ;

– визначення вимог до учасників ринку (платформ, інвесторів, позичальників);

– запровадження механізмів захисту прав інвесторів та запобігання фінансовим махінаціям.

2. Розвиток фінансової та технічної інфраструктури:

– створення цифрових платформ для збору коштів із вбудованими механізмами безпечних платежів;

– інтеграція краудфандингових сервісів із банківськими установами, фінансовими технологіями та системами ідентифікації (bankid, електронний підпис);

– використання штучного інтелекту та Big data для скорингового оцінювання ризиків позичальників.

3. Залучення учасників ринку:

– формування екосистеми, що включає підприємців, інвесторів та платформи-посередники;

– проведення інформаційних кампаній для популяризації краудфандингу серед малого та середнього бізнесу;

– навчання користувачів та підготовка методичних рекомендацій щодо ефективного використання краудфандингових інструментів.

4. Запуск пілотних проєктів та тестування:

– запровадження краудфандингових ініціатив у різних секторах економіки (стартапи, агробізнес, соціальні підприємства);

– аналіз ефективності перших проєктів, коригування механізмів фінансування;

– створення кейсів успішного використання для подальшого масштабування.

5. Інтеграція у фінансовий ринок:

– надання податкових стимулів для інвесторів та учасників краудфандингових платформ;

– запровадження механізмів державної підтримки та співфінансування перспективних проєктів;

– розвиток взаємодії між краудфандинговими платформами та традиційними фінансовими установами.

Реалізація краудфандингової моделі в Україні може сприяти розвитку підприємництва, залученню альтернативних інвестицій і стимулюванню інноваційного сектору. Грамотне правове регулювання та технологічна підтримка забезпечать стійкість і довіру до цього фінансового механізму.

Висновки з проведеного дослідження. Інноваційні інструменти кредитування малого та середнього підприємництва – це сучасні фінансові рішення, які виходять за рамки традиційних банківських кредитів, адаптуючись до потреб бізнесу в умовах швидких змін, економічної нестабільності та цифровізації. Вони спрямовані на спрощення доступу до фінансування, зниження ризиків для кредиторів і підвищення гнучкості для позичальників. Краудфандинг і краудлендинг не зможуть повністю замінити банківську діяльність, фондовий ринок і традиційні інструменти венчурних інвестицій, оскільки недоцільно інвестувати грошові кошти у високоризикові інструменти. Однак, інноваційний інструмент кредитування – краудфандинг – можна використовувати для збору та реалізації великих сум грошей, реалізації перспективних і часто ризикованих стартапів. Краудфандинг є дуже зручним фінансовим інститутом для малого та середнього бізнесу, а в окремих випадках і для великого – він зручний тим, що в режимі реального часу можна простежувати попит серед споживачів на той чи інший продукт, або ж зібрати фінансування на проєкти, які через свою неоднозначність чи надмірну інноваційність не знайшли б підтримку традиційних інвесторів, залишившись поза увагою.

Література

1. Банки нарощують обсяги кредитування і зберігають високу прибутковість. 13 трав. 2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-zberigayut-visoku-pributkovist-ta-naroschuyut-obsyagi-nadhodjen-vid-kredituvannya (дата звернення: 26.11.2024).

2. Кредитування бізнесу під час війни: виклики та можливості. 04 червня 2024. URL: https://aub.org.ua/104/ekspertna-dumka/14550-kredytuvannia-ukrainskykh-pidpryiemtsiv-pid-chas-viiny-vyklyky-ta-mozhlyvosti (дата звернення: 26.11.2024).

3. Гавриш О., Зозульов О., Гавриш Ю. Альтернативні форми фінансування малого та середнього бізнесу в Україні: можливості та перспективи. *Економіка та суспільство.* 2022. Випуск № 35. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-50.

4. Краудфандинг. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%83%D0%B4%D1%84%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B3 (дата звернення: 26.11.2024).

5. Гомотюк А. О. Краудфандингова модель фінансування бізнесу. *Економіка та підприємництво*. 2022. № 2(125). URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/2_2022/4.pdf (дата звернення: 26.11.2024).

6. Версаль Н. Краудфандинг як альтернативна Fintech-екосистема на фінансовому ринку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Економіка*. 2021. № 4(217). С. 26-37.

7. Домбровська С. О. Краудфандінг, краудлендінг, краудінвестінг як альтернатива залучення капіталу в стартапи. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні – 2022* : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 25 лютого 2022 р.). Вінниця : ВНТУ, 2022. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2022/paper/viewFile/14635/12378 (дата звернення: 26.11.2024).

8. Кондрат О. Ефективність краудфандингу та краудлендінгу в цифровій економіці: аналіз моделей і їх вплив на фінансування та розвиток проектів. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2024. № 328(2). С. 410-418. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-61.

References

1. “Banks increase lending volumes and maintain high profitability”, available at: https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-zberigayut-visoku-pributkovist-ta-naroschuyut-obsyagi-nadhodjen-vid-kredituvannya (access date November 26, 2024).

2. “Lending to businesses during the war: challenges and opportunities”, available at: https://aub.org.ua/104/ekspertna-dumka/14550-kredytuvannia-ukrainskykh-pidpryiemtsiv-pid-chas-viiny-vyklyky-ta-mozhlyvosti (access date November 26, 2024).

3. Havrysh, O., Zozulov, O. and Havrysh, Yu. (2022), “Alternative forms of financing small and medium-sized businesses in Ukraine: opportunities and prospects”, *Ekonomika ta suspilstvo*, Issue no. 35, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-50.

4. “Crowdfunding”, *Wikipedia*, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%83%D0%B4%D1%84%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B3 (access date November 26, 2024).

5. Homotiuk, A.O. (2022), “Crowdfunding model of business financing”, *Ekonomika ta pidpryiemnytstvo*, no. 2(125), available at: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/2_2022/4.pdf (access date November 26, 2024).

6. Versal, N. (2021), “Crowdfunding as an alternative Fintech-ecosystem in the financial market”, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Ekonomika*, no. 4(217), pp. 26-37.

7. Dombrovska, S.O. (2022), “Crowdfunding, crowdlending, crowdinvesting as an alternative to raising capital in startups”, *Suchasni tendentsii rozvytku finansovykh ta innovatsiino-investytsiinykh protsesiv v Ukraini – 2022 : materialy V mizhnar. nauk.-prakt. konf*. [Modern trends in the development of financial and innovation-investment processes in Ukraine – 2022 : materials of the V international scientific and practical conference], (Vinnytsia, 25 February 2022), VNTU, Vinnytsia, Ukraine, available at: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2022/paper/viewFile/14635/12378 (access date November 26, 2024).

8. Kondrat, O. (2024), “Efficiency of crowdfunding and crowdsourcing in the digital economy: analysis of models and their impact on project financing and development”, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky,* no. 328(2), pp. 410-418, DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-61.

Бугель Ю.В., Чижишин О.І.

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Мета. Дослідження особливостей розвитку кредитування підприємництва та альтернативних фінансових інструментів, заснованих на інноваційних технологіях.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: синтез, індукція, дедукція, елементи методу систематизації використано для узагальнення змісту за окремими частинами статті та формулювання загальних висновків; аналітичний метод застосовувався при огляді літературних джерел; метод класифікації дав змогу диференціювати альтернативні фінансові інструменти підприємництва; метод опису – надати їм детальну характеристику; монографічний метод був використаний при вивченні літературних джерел з питань кредитування підприємництва; системно-аналітичний метод застосовано при обробці отриманої інформації.

Результати дослідження. Розглянуто теоретичні та організаційно-практичні засади кредитування малого та середнього підприємництва в Україні. Встановлено, що сьогодні відбуваються дисбаланси на традиційному ринку кредитування підприємництва в Україні. Визначено шляхи активізації інноваційних інструментів кредитування малого та середнього підприємництва.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку обґрунтування інноваційних інструментів кредитування малого та середнього підприємництва, зокрема краудфандингу та краудлендингу, які, на відміну від традиційних механізмів, дозволяють значно прискорити процес залучення фінансування для проєктів.

Практична значущість результатів дослідження. Подані пропозиції авторів щодо впровадження інноваційних інструментів кредитування малого та середнього підприємництва можуть бути використані задля можливості інтенсифікації процесів фінансування різноманітних проєктів в умовах воєнного стану.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, кредит, кредитування, інноваційні інструменти, краудфандинг, краудлендінг, воєнний час.

Buhel Yu.V., Chyzhyshyn O.I.

INNOVATIVE LENDING TOOLS FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES

Purpose. The aim of the article is to study the peculiarities of the development of entrepreneurship lending and alternative financial instruments based on innovative technologies.

Methodology of research. General scientific and special methods were used in the process of research, in particular: synthesis, induction, deduction, elements of the systematization method were used to generalize the content of individual parts of the article and formulate general conclusions; analytical method was used when reviewing literary sources; classification method made it possible to differentiate entrepreneurship; description method – to provide them with a detailed characteristic; monographic method was used when studying literary sources on the issues of entrepreneurship lending; system and analytical method was used when processing the information received.

Findings. The theoretical, organizational and practical principles of lending to small and medium-sized businesses in Ukraine are considered. It is established that today there are imbalances in the traditional market of lending to businesses in Ukraine. Ways to activate innovative instruments of lending to small and medium-sized businesses are identified.

Originality. The substantiation of innovative lending tools for small and medium-sized businesses was further developed, in particular crowdfunding and crowdlending, which, unlike traditional mechanisms, allow to significantly speeding up the process of attracting financing for projects.

Practical value. The submitted proposals of the authors regarding the introduction of innovative tools for crediting small and medium-sized enterprises can be used for the possibility of intensifying the processes of financing various projects in the conditions of martial law.

Key words: small and medium entrepreneurship, credit, lending, innovative tools, crowdfunding, crowdlending, wartime.

УДК 330.322.1:339.13 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.25**
JEL Classification: F21, G 20

Вербіцька І.І.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західноукраїнського національного університету,
Бучинська Т.В.
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МЕНЕДЖМЕНТ ПРОЄКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ

Verbitska I.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of fundamental and special disciplines, Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business of West Ukrainian National University, West Ukrainian National University, Ternopil,
Buchynska T.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of international economic relations, West Ukrainian National University, Ternopil

PROJECT FINANCE MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF THE GLOBALIZATION OF THE INTERNATIONAL ECONOMY

Постановка проблеми. Глобалізація та економічна інтеграція, які активно розвиваються у світовій економіці протягом останніх десятиліть, спричинили значне зростання кількості великих інвестиційних проєктів. Спочатку основними гравцями на цьому ринку виступали комерційні банки, які забезпечували фінансування таких ініціатив. Проте низка фінансових криз і посилення регуляторних вимог у банківській сфері змусили переглянути підходи до фінансування. Сьогодні для реалізації масштабних проєктів дедалі частіше використовують складніші фінансові інструменти та інноваційні організаційно-юридичні структури, такі як спеціальні суб'єкти, синдиковані кредити та «зелені» облігації. У цих умовах роль міжнародних фінансових інститутів, таких як Світовий банк, Міжнародна фінансова корпорація, Європейський банк реконструкції та розвитку та інші, значно зросла. Ці організації стали ключовими гравцями на ринку проєктного фінансування, забезпечуючи не лише капітал, але й експертизу, що сприяє ефективній реалізації великих інфраструктурних, енергетичних та промислових проєктів у глобальному масштабі.

Проєктне фінансування, як особлива форма організації інвестиційної діяльності, набуває особливої ваги в умовах глобалізації. Його унікальність полягає в здатності долати ресурсні обмеження, необхідні для створення нових або ґрунтовної модернізації існуючих виробництв. Це особливо актуально в інноваційній економіці, де швидкий розвиток технологій і стійкі інфраструктурні рішення стають конкурентною перевагою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому дискурсі проєктне фінансування розглядається як один із ключових чинників ефективного управління в умовах глобалізації міжнародної економіки.

Проблемам аналізу та оцінювання фінансування проєктів присвячено чимало наукових публікацій, серед яких першочергово слід згадати роботи О. Боднар, О. Герасименко, І. Гернего, О. Дзюблюк, Б. Есті, О. Заячківської, Е. Йескомбе, Б. Кишакевича, Л. Колінець, В. Куриляк, М. Лизун, Б. Луців, Т. Майорової, С. Міщенко, С. Науменкової, П. Невітт, Н. Рязанової, Є. Савельєв,

О. Сохацька, М. Стецько, О. Тулай, І. Ясіновської та багато інших. Втім, дуже багато питань, що стосуються фінансування проєктів умовах глобалізації міжнародної економіки, залишаються дискусійними.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні ролі управління проєктним фінансуванням в умовах глобалізації міжнародної економіки та аналізі основних підходів його здійснення. У статті розглядаються ключові аспекти впливу глобалізаційних процесів на механізми фінансування проєктів, визначаються основні виклики та перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах глобалізації міжнародної економіки зростає потреба у нових підходах до фінансування проєктів. Одним із ключових механізмів забезпечення довгострокового фінансування є проєктне фінансування, яке дозволяє залучати значні ресурси для реалізації масштабних ініціатив. Проєктне фінансування передбачає надання інвестицій компаніям із недостатнім власним капіталом, основними активами яких є великомасштабні довгострокові контракти, а також спеціальні ліцензії та дозволи. Тобто, проєктне фінансування – це надання значних фінансових коштів слабокапіталізованим компаніям, в активі яких, зазвичай, лише масштабні довгострокові контракти та низка спеціальних ліцензій і дозволів.

На думку С. Гатті: «Проєктне фінансування – це фінансування окремої довготривалої промислової ініціативи з високою капіталомісткістю. Ця ініціатива включена в спеціально створений механізм, чиї активи надаються як забезпечення кредитору як єдине джерело – разом із грошовим потоком, створеним проєктом – для погашення боргу [1].

Як зазначає Н. Рязанова: «Головні переваги проєктного фінансування як інструменту кредитування та обслуговування інвестиційних проєктів полягають в наступному: для ініціаторів проєкту – у залученні широкого кола кредиторів і тим самим підвищенні можливості реалізації проєктів, незважаючи на обмеженість власних коштів; для кредиторів – у забезпеченні надійності та повернення вкладень шляхом вивчення наданої детальної інформації за проєктом» [2, с. 150].

Е. Йескомбе узагальнив основні чинники, що сприяли стрімкому розвитку проєктного фінансування в останні десятиліття [3].

Проєктне фінансування – це поширений метод, коли фінансування забезпечується за рахунок грошових потоків, які генерує сам проєкт, при цьому високий рівень ризику розподіляється між учасниками проєкту [4].

Проєктне фінансування – це фінансування інвестиційних проєктів, при якому джерелом обслуговування боргових зобов'язань є грошові потоки, які генеруються проєктом. Специфіка цього виду інвестування полягає в тому, що оцінка витрат і доходів здійснюється з урахуванням розподілу ризику між учасниками проєкту [5].

Проєктне фінансування – це спеціалізований метод фінансування, який застосовується для реалізації окремих інвестиційних проєктів, де джерелом повернення залучених коштів є виключно вільний грошовий потік, генерований самим проєктом. На відміну від традиційного кредитування, де забезпечення може включати активи компанії в цілому, у проєктному фінансуванні заставою слугують лише ті активи, які були придбані чи створені безпосередньо для реалізації конкретного проєкту. Такий підхід дозволяє ізолювати ризики, пов'язані з проєктом, від інших активів позичальника, що робить його особливо придатним для великих і складних ініціатив.

Цей метод почав активно розвиватися в 1980-х роках, спочатку використовуючись переважно в енергетичному секторі та промисловій інфраструктурі, де потрібні значні капіталовкладення та високий рівень ризику. З плином часу сфера застосування проєктного фінансування розширилася, охопивши такі галузі, як транспорт, телекомунікації та відновлювані джерела енергії. Його популярність зросла завдяки здатності забезпечувати фінансування для проєктів із тривалим періодом окупності, які важко реалізувати за допомогою звичайних фінансових інструментів, спираючись на майбутні грошові потоки, що генеруються проєктом. Це означає, що повернення залучених позикових та власних коштів базується виключно на грошових потоках, які генеруються самим проєктом, без прямого впливу на фінансове становище спонсора чи інших активів компанії. По суті, структура проєктного фінансування передбачає, що джерелом погашення боргу є насамперед доходи від реалізації проєкту. При цьому всі активи, права та вигоди, пов'язані з проєктом, виступають як забезпечення та можуть бути використані для створення капіталу (цінних паперів), які торгуються на вторинному ринку. Такий підхід робить проєктне фінансування особливо привабливим для приватного сектора, оскільки воно дозволяє реалізувати великі проєкти без суттєвого навантаження на баланс компанії, забезпечуючи позабалансове фінансування та розподіл ризиків між діючими учасниками.

Таким чином, проєктне фінансування передбачає розвиток фінансових структур і реалізацію капіталомістких проєктів, головним чином інфраструктури, в умовах обмеженого регресу. Цей спосіб фінансування проєктів передбачає, що в разі невдачі кредитори мають обмежене право переведення на позичальника відповідальності за погашення кредиту (зазвичай це право обмежене вартістю майна, створеного за рахунок позикових коштів під час реалізації проєкту).

Сучасні проєкти, які дедалі більше ускладнюються через їхній масштаб і технічну складність, вимагають залучення зацікавлених сторін, зокрема інвесторів, підрядників і державних органів. Така багатостороння взаємодія створила потребу в інтеграції систем проєктного фінансування, що дозволяє оптимізувати управління ризиками, ефективніше розподіляти ресурси та забезпечувати успішну реалізацію ініціатив у глобальному контексті.

Проєктне фінансування характеризується чіткою структурою, котра складається з таких ключових компонентів:

– суб'єкти (кредитори, інвестори, підрядники, регулюючі органи та інші учасники, що забезпечують взаємодію та виконання зобов'язань);

– фінансові інструменти (власний капітал, позикові кошти, гарантії та страхування, що дає змогу залучати різні джерела фінансування);

– правова база (договори, угоди та регулюючі документи, які впорядковують відносини між учасниками).

Елементи проєктного фінансування, такі як інвестори, кредитори, проєктні компанії та інші учасники, утворюють тісно взаємопов'язану структуру, яка функціонує як єдине ціле, забезпечуючи спільну діяльність для досягнення цілей проєкту. Зокрема:

– фінансові потоки напряму залежать від успішної реалізації проєкту та його економічної прибутковості, що визначає здатність проєкту генерувати достатні кошти для погашення боргів і забезпечення прибутку;

– зобов'язання між учасниками чітко регламентовані їхніми ролями та зонами відповідальності: наприклад, підрядники відповідають за виконання робіт у встановлені терміни та межах бюджету, що безпосередньо впливає на дотримання графіка реалізації та фінансової стабільності проєкту;

– ризики, пов'язані з проєктом, розподіляються між учасниками через спеціальні механізми угод, що дозволяє мінімізувати потенційні втрати та забезпечити стійкість усієї системи.

Взаємодія цих компонентів підкреслює системний характер проєктного фінансування, а синергія між учасниками сприяє досягненню спільних цілей, забезпечуючи ефективність і стабільність реалізації складних інвестиційних ініціатив.

Система проєктного фінансування базується на чітко визначених цілях і завданнях, котрі спрямовують діяльність усіх учасників і гарантують виконання проєктних зобов'язань. Цей цілісний підхід передбачає наявність єдиної стратегії, що охоплює фінансові, операційні та управлінські аспекти, з орієнтацією на головну мету – успішне завершення проєкту та забезпечення його прибутковості. У сучасних умовах дії всіх учасників узгоджуються з цією метою, що демонструє системну цілісність і взаємозалежність компонентів проєктного фінансування.

Цілісність системи, своєю чергою, сприяє формуванню єдиної стратегії реалізації проєкту та забезпечує синхронність і узгодженість зусиль усіх зацікавлених сторін. Крім того, проєктне фінансування демонструє гнучкість, адаптуючись до змін ринкових умов, законодавчих вимог та внутрішніх факторів проєкту, що дозволяє підтримувати його стійкість і ефективність у динамічному глобальному середовищі.

Реалізація довгострокових інвестиційних проєктів вимагає чіткого розподілу відповідальності між заявником та інвестором, оскільки саме на них покладається основний фінансовий та організаційний тягар. У цьому контексті ключовим завданням є конкретизація їхніх повноважень у процесі взаємодії з іншими учасниками проєкту. Це стосується укладання фінансових, промислових та інших видів контрактів, необхідних для ефективного впровадження проєкту.

На рис. 1 наведено основні види договорів, що регламентують правові та фінансові відносини між учасниками інвестиційного процесу. Визначення цих контрактів забезпечує узгодженість дій усіх сторін, мінімізує ризики та сприяє успішній реалізації проєкту.

Проєктне фінансування є механізмом залучення капіталу, що поєднує використання позикових ресурсів і продаж акцій, забезпечуючи високу ефективність фінансування. Завдяки цьому воно виступає універсальним інструментом для реалізації окремих інвестиційних ініціатив материнської компанії-спонсора. Погашення боргу, включаючи виплату відсотків, здійснюється виключно за рахунок грошових потоків, що генерує сам проєкт.

Фінансові ризики, так само як і потенційний дохід, розподіляються між спонсором, залученими інвесторами та кредиторами різних рівнів. Саме тому інвестори оцінюють передусім прибутковість конкретного проєкту, а не фінансову спроможність спонсора компенсувати можливі збитки у разі його невдачі.

Ключова відмінність проєктного фінансування від традиційного залучення позикового капіталу полягає в джерелах погашення боргових зобов'язань. У разі звичайного фінансування ці зобов'язання покриваються за рахунок коштів спонсора, тоді як у проєктному фінансуванні єдиним джерелом для цього виступають грошові потоки самого проєкту. Такий підхід мінімізує фінансовий тиск на компанію-спонсора та підвищує незалежність проєкту в контексті залучення капіталу.

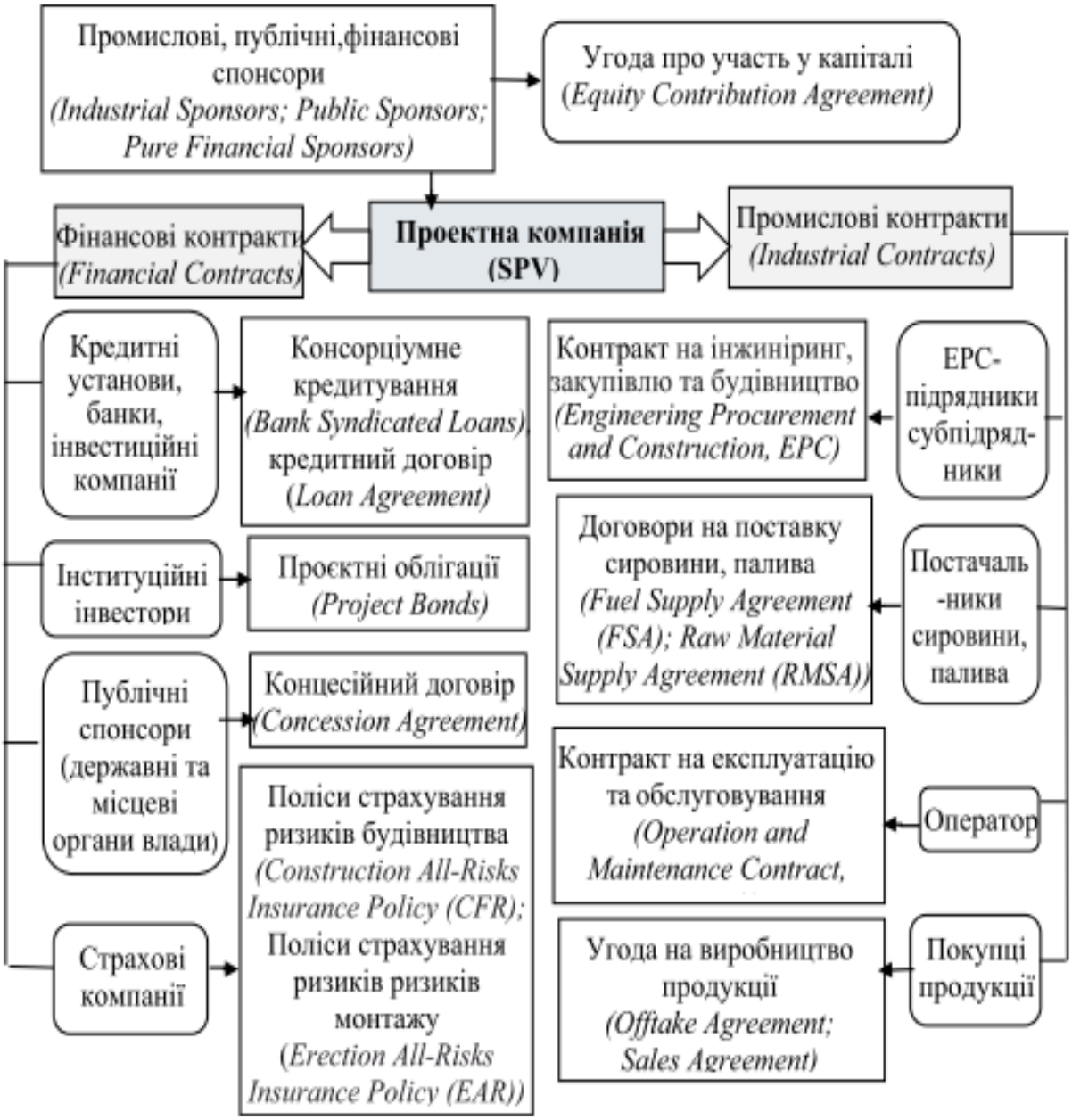


Рис. 1. Перелік типових контрактів при реалізації довгострокових інвестиційних проєктів
Джерело: [6, с. 147]

У контексті міжнародних економічних взаємин проєктне фінансування привертає значну увагу на глобальному рівні. Зокрема, на ринках, що розвиваються, воно відкриває можливості для реалізації добре структурованих і економічно обґрунтованих проєктів, навіть якщо їхні організатори не мають достатніх фінансових ресурсів або не можуть взяти на себе всі ризики, пов'язані з їхньою реалізацією. Завдяки розробленому механізму розподілу інвестиційних витрат, ризиків і потенційної винагороди між усіма зацікавленими сторонами зростає ймовірність залучення необхідного капіталу, що, своєю чергою, сприяє успішній реалізації проєктів.

Світова практика проєктного фінансуання використовує три його основіні види: банківське, корпоративне та державне [7, с. 84].

Міжнародний ринок капіталу є перспективним, та поки що не досить освоєним інструментом із залучення боргових ресурсів у розвиток інфраструктури [8, с. 28].

Ясіновська І. стверджує: «Міжнародні фінансові інституції надають доступ до значних фінансових ресурсів, які можуть бути використані для фінансування проєкту. Фінансування від міжнародних фінансових інституцій часто надається за низькими відсотковими ставками, що дозволяє знизити витрати на погашення позики. Міжнародні фінансові інституції надають кошти в довгострокове користування, що дозволяє проєктам планувати свою діяльність на довгострокову перспективу» [9, с. 150].

Міжнародні (глобальні) фінансові інститути відіграють особливу роль в історії та розвитку проєктного фінансування, як і відіграють провідну роль у створенні та вдосконаленні цієї сфери. Їхня участь реалізується через три основні напрями:

– розробка й удосконалення методології проєктного фінансування, включаючи аналіз нових схем і принципів, які тестуються на реальних проєктах. Позитивні результати таких досліджень можуть бути адаптовані комерційними банками та приватними інвесторами, сприяючи ширшому впровадженню інноваційних підходів;

– виконання ролі організатора проєктного фінансування, базуючись на розробленій методології, що забезпечує ефективну координацію між учасниками та оптимізує процеси реалізації проєктів;

– пряма участь у фінансуванні інвестиційних ініціатив як кредиторів, переважно в складі банківських синдикатів, що дозволяє розподіляти ризики та залучати значні ресурси.

Ці інституції формуються на підставі міждержавних угод шляхом консолідації фінансових ресурсів країн-учасниць. На відміну від традиційних комерційних кредиторів, міжнародні фінансові інститути приділяють значну увагу екологічним, соціальним і політичним аспектам проєктів, детально оцінюючи їхній вплив на суспільство. Такий підхід відображає їхню орієнтацію на сталий розвиток і відповідає глобальним трендам, таким як ESG-критерії (екологічність, соціальна відповідальність, управління).

Міжнародними фінансовими інституціями виступать:

– Міжнародний банк реконструкції та розвитку (IBRD);

– Міжнародна фінансова корпорація (IFC) для реалізації проєктів приватного сектору (інвестиційні кредити);

– Міжнародна асоціація розвитку (IDA) для реалізації проєктів у країнах з економікою, що розвивається (кредити на розвиток).

Міжнародні регіональні інститути розвитку, включаючи фонди та організації, що входять до їхнього складу, відіграють ключову роль у фінансуванні проєктів у межах своїх регіонів, діючи на основі політик і принципів Світового банку:

– Міжамериканський Банк Розвитку (IADB);

– Азіатський Банк Розвитку (ADB);

– Африканський Банк Розвитку (ADBG);

– Ісламський Банк Розвитку (IsDB);

– Європейський Банк Реконструкції та Розвитку (EBRD).

Їхня діяльність охоплює низку завдань:

– фінансування національних і транскордонних проєктів у регіоні, сприяючи інфраструктурному та економічному розвитку;

– підтримка інвестиційних програм приватного сектора через надання ресурсів для реалізації інноваційних і комерційних ініціатив;

– покриття потреб в іноземній валюті, що виникають внаслідок структурних реформ у фінансово-господарському секторі регіону, забезпечуючи стабільність і доступ до міжнародних ринків;

– надання фінансової підтримки найменш розвиненим країнам-позичальникам через пільгове або безвідсоткове фінансування з використанням спеціально створених фондів, що сприяє соціально-економічному прогресу.

Для реалізації цих завдань регіональні інститути застосовують широкий спектр інструментів проєктного фінансування, зокрема пряме кредитування, синдиковане кредитування, придбання часток у капіталі, емісію та купівлю облігаційних зобов'язань, а також надання гарантій і поручительств. Такий підхід дозволяє ефективно розподіляти ризики, залучати ресурси та досягати поставлених цілей у складних економічних умовах.

Отже, міжнародне проєктне фінансування є одним із транскордонних підходів до реалізації капіталомістких інвестиційних проєктів, що передбачає використання складних і багатокомпонентних механізмів для розроблення, фінансування та контролю на всіх етапах реалізації – від формування ідеї до початку операційної діяльності та отримання прибутку від завершеного проєкту.

З огляду на зростаючу роль проєктного фінансування в реалізації масштабних інвестиційних ініціатив, важливо розглянути його основні системи, котрі застосовуються в сучасній міжнародній практиці:

– традиційна система проєктного фінансування. Найстаріша форма проєктного фінансування базується на створенні окремої юридичної структури – спеціального суб'єкта (SPV), який ізолює проєкт від фінансових ризиків інших активів компанії. Ця система широко використовується в галузях, де потрібні значні капіталовкладення та ретельне управління ризиками, таких як енергетика (будівництво та експлуатація електростанцій, видобуток, перероблення і транспортування нафти та газу). Більшість великих проєктів у цій сфері фінансуються за участі комерційних банків як основних

інвесторів, що забезпечують довгострокові кредити з урахуванням майбутніх грошових потоків проєкту;

– фінансування за допомогою боргових інструментів. Ця система передбачає випуск облігацій або інших боргових інструментів для залучення капіталу, що дозволяє покрити значні капітальні витрати на реалізацію проєктів. Вона часто застосовується в інфраструктурних галузях, таких як авіаційні та морські порти, а також залізничний транспорт, де потрібні великі початкові інвестиції. Такий підхід забезпечує доступ до широкого кола інвесторів на фінансових ринках і розподіляє ризики між учасниками;

– фінансування через державно-приватне партнерство. Вона передбачає співпрацю державних і приватних інвесторів на взаємовигідних умовах для реалізації інфраструктурних проєктів, активно використовується при будівництві та реконструкції доріг, мостів, тунелів і ліній метрополітену. Основним джерелом фінансування в цій моделі є власні кошти приватних інвесторів або інвестиційних фондів, що сприяє розподілу ризиків і залученню приватного капіталу для суспільно значущих ініціатив;

– краудфандингове фінансування. Завдяки розвитку цифрових технологій краудфандингові платформи стали популярним інструментом для залучення коштів від великої кількості приватних інвесторів через онлайн-платформи;

– фінансування через венчурні інвестиції. Розвиток цифрових технологій також сприяв популяризації венчурного капіталу як системи фінансування проєктів на ранніх стадіях із високим потенціалом зростання. Такі інвестиції спрямовуються переважно у високотехнологічні та інноваційні галузі, де акцент робиться на швидкому розвитку, масштабованість і комерційну привабливість. Ця система дозволяє підтримувати проєкти з високими ризиками, але з потенціалом значного прибутку;

– фінансування через субсидії та гранти. Ця система передбачає надання фінансової підтримки на безоплатній основі від державних або міжнародних організацій для реалізації соціально значущих проєктів. Вона найчастіше застосовується в галузях, таких як фармацевтика та медичні технології, де проєкти мають важливе значення для суспільства, але несуть високі ризики або потребують значних початкових інвестицій.

– екологічна система проєктного фінансування. Ця система, що розвивається за участі приватних інвесторів, зосереджена на фінансуванні проєктів, орієнтованих на сталий розвиток і дотримання екологічних стандартів. Вона підтримує ініціативи в галузі відновлюваних джерел енергії, стійких технологій та інноваційних рішень для охорони довкілля, таких як сонячні та вітрові електростанції, системи переробки відходів чи енергоефективні технології.

Таким чином, різноманітні системи проєктного фінансування, такі як традиційні підходи, державно-приватне партнерство, краудфандинг, венчурні інвестиції, субсидії, боргові інструменти та екологічні ініціативи, демонструють свою адаптивність і ефективність на глобальному рівні, дозволяючи реалізовувати складні інфраструктурні, енергетичні та інноваційні проєкти в умовах глобалізації. Водночас особливості розвитку проєктного фінансування в окремих країнах, зокрема в країнах, що розвиваються або зазнають економічних і геополітичних викликів, відображають унікальні передумови та бар'єри для його впровадження. У цьому контексті доцільно розглянути специфіку проєктного фінансування в Україні, де війна, економічна нестабільність і міжнародна підтримка створюють як можливості, так і значні обмеження для реалізації великих інвестиційних ініціатив.

В Україні упродовж 2000–2023 років було профінансовано такі проєкти (табл. 1).

У табл. 1 наведено проєкти, які фінансуються міжнародними фінансовими організаціями (МФО) в Україні. Це свідчить про значну увагу до країни з боку таких інституцій, як Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Угоди діють із 2010 по 2050 рік, із середнім терміном реалізації 20–30 років, що характерно для інфраструктурних і довгострокових ініціатив.

Перспективи розвитку менеджменту проєктного фінансування в умовах глобалізації міжнародної економіки можуть бути такі:

1. Зростання «зеленого» фінансування та ESG-інтеграція.
2. Посилення розвитку цифровізації та інноваційних технологій.
3. Посилення міжнародної співпраці, ДПП, зростання ролі міжнародних інститутів (Світовий банк, ЄБРР) у підтримці таких проєктів.
4. Управління геополітичними та економічними ризиками.
5. Розширення проєктів у країнах, що розвиваються.
6. Застосування інноваційних фінансових інструментів в проєктній діяльності.
7. Зміна ролі менеджменту в умовах невизначеності.

Таблиця 1

Фінансування проєктів міжнародними організаціями в Україні

Назва проєкту	Галузь реалізації	МФО	Бенефеціар	Дата підписання угоди	Угода чинна	Вартість проєкту	Відповідальний виконавець
Другий проєкт покращення автомобільних доріг та безпеки руху	Транспорт, складське господарство	МБРР	Державне агентство автомобільних доріг України	2012-09-20	2029-04-15	450000000 USD	Державне агентство автомобільних доріг України
Програма розвитку муніципальної інфраструктури України	Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	ЄІБ	Центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, державні та комунальні підприємства	2015-07-23	2043-11-20	400000000 EUR	Мінрегіон України
Бескидський залізничний тунель (Будівництво залізничного тунелю)	Транспорт, складське господарство	ЄІБ	Державна адміністрація залізничного транспорту України (Укрзалізниця) / після реорганізації ПАТ "Укрзалізниця"	2014-05-07	2043-05-07	55000000 EUR	Міністерство інфраструктури України
Підвищення надійності підстанцій 87.554	Постачання електроенергії, газу	ЄІБ	НЕК Укренерго	2018-05-24	2040-01-08	136000000 EUR	НЕК "Укренерго"
"Подовження третьої лінії метро у м. Харкові"	Транспорт, складське господарство	ЄІБ	КП «Харківський метрополітен» Харківської міської ради	2017-12-11	2050-01-03	160000000 EUR	Виконавчий комітет Харківської міської ради
Проєкт модернізації української залізниці (Модернізація інфраструктури ПАТ "Укрзалізниця")	Транспорт, складське господарство	ЄІБ	АТ "Укрзалізниця"	2016-12-19	2048-09-20	150000000 EUR	Міністерство інфраструктури України
Розвиток системи водопостачання та водовідведення в місті Миколаїв	Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	ЄІБ	Міське комунальне підприємство "Миколаївводоканал"	2010-02-02	2038-12-22	15540000 EUR	Мінрегіон України
Завершення будівництва метрополітену у м. Дніпро	Транспорт, складське господарство	ЄІБ	Комунальне підприємство "Дніпровський метрополітен"	2014-06-01	2046-06-20	152000000 EUR	Дніпровська міська рада
Реабілітація гідроелектростанцій	Постачання електроенергії, газу	ЄБРР	ПрАТ "Укргідроенерго"	2015-12-30	2030-09-20	180000000 EUR	ПрАТ "Укргідроенерго"

Джерело: адаптовано авторами на основі [10]

Отже, перспективи менеджменту проєктного фінансування в умовах глобалізації міжнародної економіки вказують на його трансформацію в напрямку сталості, цифровізації, міжнародної співпраці та управління ризиками. Зростання «зелених» проєктів, інноваційні фінансові інструменти та адаптація до геополітичних викликів створюють нові можливості, але й вимагають від менеджерів розвитку нових навичок і підходів. Ці перспективи підкреслюють важливість інтеграції глобальних тенденцій у локальні стратегії для забезпечення успішної реалізації проєктів у майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження показало, що проєктне фінансування можна кваліфікувати як систему, оскільки воно має структурованість, взаємопов'язаність компонентів, цілісність, динамічність і механізми контролю та управління; перелічені характеристики роблять проєктне фінансування ефективним інструментом для реалізації різноманітних проєктів і дадуть змогу успішно досягати поставлених цілей. У рамках проєктного фінансування вибудовуються складні організаційно-економічні та юридичні механізми взаємодії великої кількості учасників інвестиційної діяльності. Створюються банківські консорціуми, які надають кредитні ресурси для реалізації проєкту, що не виключає можливості використання й інших форм кредиту – лізингового, комерційного, міжнародного.

Міжнародне проєктне фінансування відіграє ключову роль у розвитку глобальної економіки, забезпечуючи реалізацію масштабних інфраструктурних, енергетичних, промислових і соціальних ініціатив у різних регіонах світу. Аналіз обсягів ринку, який у 2023 році досяг $300–350 млрд із прогнозованим зростанням до $400–450 млрд у 2025 році, а також секторального розподілу (з акцентом на відновлювану енергетику, транспорт і інфраструктуру) свідчить про його високу актуальність у контексті глобалізації. Домінування міжнародних фінансових інститутів, таких як Світовий банк, IFC, ЄБРР і ЄІБ, а також зростаюча роль приватного капіталу, демонструють синергію між державними, приватними та багатосторонніми зусиллями для подолання економічних і геополітичних викликів. Таким чином, міжнародне проєктне фінансування залишається важливим драйвером економічного прогресу, що потребує постійного вдосконалення та адаптації до сучасних реалій.

Література

1. Gatti S. Project Finance in Theory and Practice. Designing, Structuring, and Financing Private and Public Projects. London : Elsevier Inc., 2018. 598 p.

2. Рязанова Н. Проєктне фінансування як інструмент кредитування інвестиційних проєктів. *Економічний форум*. 2022. № 1. С. 143-151.

3. Yescombe E. R. Principles of project finance. Academic Press, 2002. 560 p.

4. Кишакевич Б. Ю., Настьошин С. Є., Війчук О. Т., Котик Я. І. Моделі фінансування проєктів відновлювальної енергетики: міжнародний досвід та рекомендації для України. *Академічні візії*. 2024. Вип. 33. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1244/1127 (дата звернення: 21.11.2024).

5. Проєктне фінансування. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%BD%D0%B5_%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F (дата звернення: 21.11.2024).

6. Науменкова С. В., Міщенко С. В., Тіщенко Є. О. Проєктне фінансування в умовах реалізації "Ukraine Facility Plan". *Економічний простір.* 2024. № 191. С. 142-153.

7. Заячківська О. В. Проєктне фінансування як одна із форм забезпечення інвестицій. *Вісник НУВГП*. 2020. Випуск 1(89). С. 82-90.

8. Боднар О. А., Герасименко О. Є. Міжнародний досвід фінансування інфраструктурних проєктів. *Modern Economics*. 2022. № 36. С. 25-31.

9. Ясіновська І. Проєктне фінансування за участю міжнародних фінансових інституцій. *Фінансовий простір*. 2023. № 3(51). С. 144-156.

10. Реєстр проєктів МФО. *IFIs projects.* URL: https://proifi.gov.ua/projects?page=1 (дата звернення: 21.11.2024).

References

1. Gatti, S. (2018), Project Finance in Theory and Practice. Designing, Structuring, and Financing Private and Public Projects, Elsevier Inc., London, UK, 598 p.

2. Riazanova, N. (2022), "Project financing as an instrument of crediting investment projects", *Ekonomichnyi forum*, no. 1, pp. 143-151.

3. Yescombe, E.R. (2002), Principles of project finance, Academic Press, London, UK, 560 p.

4. Kyshakevych, B.Yu., Nastoshyn, S.Ye., Viichuk, O.T. and Kotyk, Ya.I. (2024), "Models of financing renewable energy projects: international experience and recommendations for Ukraine", *Akademichni vizii*,

Iss. 33, available at: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1244/1127 (access date November 21, 2024).

5. "Project financing", *Wikipedia*, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%BD%D0%B5_%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F (access date November 21, 2024)

6. Naumenkova, S.V., Mishchenko, S.V. and Tishchenko, Ye.O. (2024), "Project financing in the context of the implementation of the "Ukraine Facility Plan", *Ekonomichnyi prostir*, no. 191, pp. 142-153.

7. Zaiachkivska, O.V. (2020), "Project financing as one of the forms of investment security", *Visnyk NUVHP*, Issue 1(89), pp. 82-90.

8. Bodnar, O.A. and Herasymenko, O.Ye. (2022), "International experience of financing infrastructure projects", *Modern Economics*, no. 36, pp. 25-31.

9. Yasinovska, I. (2023), "Project financing with the participation of international financial institutions", *Finansovyi prostir*, no. 3(51), pp. 144-156.

10. "Register of MFI projects", *IFIs projects*, available at: https://proifi.gov.ua/projects?page=1 (access date November 21, 2024).

Вербіцька І.І., Бучинська Т.В.

МЕНЕДЖМЕНТ ПРОЄКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета. Визначення ролі управління проєктним фінансуванням в умовах глобалізації міжнародної економіки та аналіз основних підходів його здійснення.

Методика дослідження. У роботі застосовано наступні методи: абстрактно-логічний – для формулювання теоретичних висновків щодо концепції проєктного фінансування; теоретичного аналізу та синтезу – для дослідження впливу глобалізації міжнародної економіки на проєктне фінансування; системного підходу – для визначення взаємозв'язків між менеджментом, проєктним фінансуванням та тенденціями глобалізації міжнародної економіки.

Результати дослідження. Встановлено, що проєктне фінансування відіграє системну і багатогранну роль, забезпечуючи позитивний вплив на ключові компоненти міжнародної економіки, зокрема на інфраструктурний розвиток, енергетичну безпеку, інноваційну активність і соціально-економічну стійкість; сприяє створенню нових робочих місць, підвищенню конкурентоспроможності регіонів і країн, а також підтримці глобальних цілей сталого розвитку. Проаналізовано сучасні теоретичні підходи до проєктного фінансування, зокрема як саме глобалізація сприяє інтеграції фінансових ринків, розширенню доступу до капіталу та адаптації до змінних економічних і геополітичних умов. Доведено, що проєктне фінансування значною мірою сприяє підвищенню ефективності бізнесу шляхом оптимізації ресурсів, скорочення витрат і прискорення реалізації проєктів через інноваційні управлінські та фінансові інструменти. Наголошено, що проєктне фінансування є потужним драйвером економічного прогресу, що поєднує економічні, соціальні та екологічні вигоди в умовах міжнародної інтеграції.

Наукова новизна результатів дослідження. Набула подальшого розвитку систематизація впливу проєктного фінансування в умовах глобалізації міжнародної економіки та обґрунтовано її роль як синергійного системного елемента управління, що забезпечує досягнення стратегічних цілей, залучення різноманітних джерел фінансування і вирішення соціальних проблем.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані для розробки управління фінансування проєктів міжнародними організаціями в Україні, спрямованих на відновлення інфраструктурних та енергетичних об'єктів.

Ключові слова: проєктне фінансування, глобалізація, міжнародна економіка, управління, проєкт.

Verbitska I.I., Buchynska T.V.

PROJECT FINANCE MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF THE GLOBALIZATION OF THE INTERNATIONAL ECONOMY

Purpose. The aim of the article is to define the role of project finance management in the conditions of the globalization of the international economy and analyse the main approaches to its implementation.

Methodology of research. The following methods were used in the study: abstract and logical – to formulate theoretical conclusions about the concept of project finance; theoretical analysis and synthesis – to study the impact of the globalization of the international economy on project finance; systematic approach – to determine the relationship between management, project finance, and trends in the globalization of the international economy.

Findings. It has been established that project finance plays a systemic and multifaceted role, providing a positive impact on key components of the international economy, in particular on infrastructure development, energy security, innovation, social and economic sustainability; contributes to the creation of

new jobs, increasing the competitiveness of regions and countries, and supporting global sustainable development goals. Modern theoretical approaches to project finance are analysed, in particular, how globalization contributes to the integration of financial markets, expanding access to capital, and adaptation to changing economic and geopolitical conditions. It is proved that project finance significantly contributes to improving business efficiency by optimizing resources, reducing costs, and accelerating project implementation through innovative management and financial instruments. It is emphasized that project finance is a powerful driver of economic progress that combines economic, social and environmental benefits in the context of international integration.

Originality. The systematization of the impact of project financing in the context of the globalization of the international economy has been further developed and its role as a synergistic systemic element of management that ensures the achievement of strategic goals, attracting various sources of funding and solving social problems has been substantiated.

Practical value. The results of the study can be used to develop project financing management by international organizations in Ukraine aimed at restoring infrastructure and energy facilities.

Key words: project financing, globalization, international economy, management, project.

УДК 336.22:004 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.26**
JEL Classification: H22

Сидорович О.Ю.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Буковський М.М.,
здобувач* третього рівня вищої освіти «доктор філософії»
за спеціальністю 072 "Фінанси, банківська справа,
страхування і фондовий ринок",
Ярошович А.Ю.,
здобувач** третього рівня вищої освіти «доктор філософії»
за спеціальністю 072 "Фінанси, банківська справа,
страхування і фондовий ринок",
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Sydorovych O.Yu.,
dr.sc.(econ.), professor,
professor at the S.I. Yuriy department of finance,
Bukovskyi M.M.,
candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market",
Yaroshovych A.Yu.,
candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market",
West Ukrainian National University Ternopil, Ukraine

DIGITAL TOOLS OF TAX ADMINISTRATION: CURRENT TRENDS AND PERSPECTIVES

Постановка проблеми. Сучасний світ зазнає стрімкого розвитку та широкого поширенням цифрових технологій, характерними ознаками яких є: постійне зростання обчислювальної потужності комп'ютерних та інших цифрових пристроїв, безпрецедентно швидка поява та використання нових технологій (таких як штучний інтелект, інтернет речей, блокчейн, віртуальна та доповнена реальність), перехід суб'єктів господарювання в цифровий формат для комунікації та ведення бізнесу, отримання цифрових послуг та соціальної взаємодії.

Рівень розгортання глобальних процесів цифровізації та діджиталізації в усіх сферах життя суспільства стали характерними індикаторами, еволюційними характеристиками параметрів розвитку будь-якої країни на основі визначення рівня *цифровізації її економіки* (шляхом порівняння параметрів поширення електронної комерції, онлайн-сервісів, цифрових платформ та інших форм цифрової економічної діяльності), характеристик *електронного урядування* (оцінювання рівня впровадження цифрових технологій в діяльність державних органів для покращення якості надання послуг та забезпечення інституційної ефективності та прозорості), *цифрової освіти* (рівень використання онлайн-платформ, електронних джерел інформації та інших цифрових інструментів в освітньому процесі, суспільних взаємодіях тощо) та *цифрової культури* (формування нової культури комунікації, обміну інформацією та форм взаємодії в цифровому середовищі).

Новітні процеси діджиталізації стають не лише ключовим фактором забезпечення ефективного функціонування податкових систем на основі швидких змін та нових можливостей, де традиційні форми взаємодії держави з платниками податків часто є застарілими, так як не відповідають викликам цифрової економіки, але і еволюційним викликом, що може впливати на зниження обсягів податкових

* *Науковий керівник: Сидорович О.Ю. – д-р екон. наук, професор*
** *Науковий керівник: Сидорович О.Ю. – д-р екон. наук, професор*

надходжень, маштаби протидії податковим злочинам, гальмувати розвиток економіки країни та знижувати рівень її конкурентоспроможності. Неврахування особливостей перебігу фіскальних взаємодій в умовах цифрової ери, яка характеризується бурхливим розвитком електронної комерції, використанням криптовалют, транскордонними операціями, великими обсягами даних тощо, може призводити до втрат бюджету, ускладнення ведення господарської діяльності для платників податків, збільшенням ймовірності появи корупційних ризиків. Виходячи з цього, дослідження цифрових інструментів податкового адміністрування в сучасних умовах має особливу гостроту та актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запровадження цифрових інструментів в процесах державотворення, соціальних взаємодіях, умовах ведення бізнесу не було одномоментною дією, зумовленою появою певного технічного винаходу, а проявлялось як сукупність глибоких та всеосяжних впроваджень нових інформаційних, комунікаційних та сервісних технологій в усіх сферах функціонування суспільства, що зумовлювало відповідні соціальні, економічні та культурні зміни соціуму, у тому числі в сфері фіску. Тому, початкові концептуальні дослідження інструментів податкового адміністрування датуються 1960–1970-ми роками (коли мало місце започаткування процесів автоматизації та компютеризації подачі податкових декларацій, появи перших баз даних для зберігання податкової інформації); набувають значного поширення у 80-ті (де мало місце впровадження спеціалізованого програмного забезпечення, автоматизація звітності в фіскальних органах та початок використання електронних платіжних систем), та 90-ті роки минулого століття (поширення електронного декларування, побудови індивідуальних онлайн-кабінетів платників податків та веб-сайтів фіскальних органів, побудова інформаційно-комунікаційних мереж передачі інформації між податковими органами, банківськими інституціями та платниками податків). В дослідженнях теоретиків та практиків країн ЄС, США, Китаю та інших, де мало місце започаткування високотехнологічних цифрових трансформацій в сфері фіску, окреслення та побудова концепції цифрових трансформацій податкових органів актуалізувалася увага на різноманітних аспектах цифровізації та глобалізації податкових та митних сервісів у системі адміністрування податків як високорозвинених країн, так і країн, що розвиваються, з визначенням їх впливу на подальший розвиток [1, с. 158-188; 2; 3; 4, с. 3-14; 5; 6].

Стрімке поширення з 2020-х років мобільних технологій та соціальних мереж, запуск систем електронної комунікації між фіскальними органами та платниками податків в режимі реального часу, запровадження алгоритмів ризик-менеджменту, зростання співпраці та обміну інформацією податкових органів різних країн, використання штучного інтелекту і машинного навчання в процесі здійснення податкового контролю, запровадження чат-ботів та віртуальних помічників актуалізували дослідження в означеній тематиці як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Серед фахових досліджень вітчизняних науковців з означеної тематики можемо виділити праці А. Крисоватого, Н. Синютки [7, с. 110-124], П. Бечка, В. Бечка, Н. Лисої, С. Пташник [8, с. 79-83], О. Бурашнікової [9, с. 148-157], Т. Мединської, Н. Ногінової [10, с. 90-96], Л. Марченко [11, с. 127-134] та інших. Проте, питання залишається недостатньо розкритим, тому вимагає подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у комплексному аналізі сучасних цифрових інструментів податкового адміністрування, визначенні їхньої ефективності, рівня використання у вітчизній та зарубіжних системах оподаткування, окреслення подальших векторів поширення їх залучення до управління процесами оподаткування. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: провести концептуальний аналіз еволюції податкового адміністрування та передумов його цифрової трансформації, дати оцінку сучасних цифрових інструментів податкового адміністрування, їхнього функціонального призначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «адміністрування» визначають як «процес керування установою, організацією або підприємством, що включає в себе планування, організацію, координацію та контроль за діяльністю цих суб'єктів з метою досягнення визначених цілей» [12]. Адміністрування в загальному зводиться до ефективного управління ресурсами, процесами та діяльністю відповідних структур та елементів для досягнення поставлених завдань і забезпечення настання встановлених ефектів. При цьому, процеси адміністрування охоплюють планування та організацію діяльності структурних елементів та їх систем, координацію взаємодії між структурними елементами чи підрозділами для досягнення встановленої мети; оптимізацію використання фінансових, кадрових, матеріальних та технічних ресурсів для мінімізації їх витрат та втрат з максимізацією результатів; контроль за процесами дотримання встановлених завдань з метою виявлення потейнційних проблемних моментів, їх усунення для підвищення ефективності.

За аналогією з вищезазначеним, податкове адміністрування є не чим іншим як сукупністю заходів, процедур та інструментів, що використовуються органами управління оподаткуванням для дотримання норм податкового законодавства з метою досягнення економічних, соціальних, фіскальних цілей держави шляхом організації збору податків та податкових платежів, контролю за їх нарахуванням, обліком та сплатою, здійснення системи заходів щодо протидії ухиленню від оподаткування, а також забезпечення взаємодії між державою та платниками податків (рис. 1).



Рис. 1. Цілі податкового адміністрування

Джерело: складено авторами

Серед фахових досліджень податкового адміністрування існує досить багато визначень його сутності, функцій та методів реалізації, але в своїй більшості вони сходяться до констатації існування наступних ключових складових:

1) нормативно-правове забезпечення, суть якого полягає в причинно-наслідковому зв'язку між нормами законодавства, яким регулюються види, ставки, порядок сплати, права та обов'язки платників податків і контролюючих органів та особливостями адміністрування податків та податкових платежів;

2) організаційно-аналітичне забезпечення, яке визначає спектр організаційних заходів та аналітичних процедур, що провадяться для забезпечення збору податків, ведення обліку платників податків, проведення перевірок, застосування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства;

3) інформаційно-аналітична взаємодія та управлінська координація діяльності суб'єктів податкового адміністрування для охоплення усіх етапів податкового процесу, від реєстрації платника податків до стягнення податкової заборгованості з метою забезпечити повної та своєчасної сплати податків до бюджету відповідно до норм правововго поля.

У фаховій літературі існує декілька підходів до класифікації інструментів податкового адміністрування, однак вони різняться часом появи фахового дослідження та типу чи різновиду інструментарію податкового адміністрування, який був поширеним у визначений період часу. На нашу думку, сучасну класифікацію інструментів податкового адміністрування можна сформувати на основі різноманітних груп критеріїв, враховуючи функції, методи впливу, характер застосування та інші аспекти (табл. 1).

Відмітимо, що розвиток процесів цифровізації в усіх сферах життєдіяльності суспільства вимагав здійснення відповідних інституційних заходів для формування правового поля використання інформаційних продуктів та їх систем в суспільних процесах, а також в діяльності державних інституцій.

Таблиця 1

Класифікація інструментів податкового адміністрування

Класифікатор	Рідновид
За функціями податкового адміністрування	**Облікові інструменти** спрямовані на збір, обробку та зберігання інформації про платників податків та їхні податкові зобов'язання. До них належать: ідентифікація платників податків (реєстрація, присвоєння ідентифікаційних номерів); ведення податкових реєстрів та баз даних; прийом та обробка податкової звітності; облік сум нарахованих, обчислених та сплачених податків та податкових платежів.
	Контрольні інструменти забезпечують контроль за дотриманням податкового законодавства та правильністю обчислення та сплати податків та включають: податкові перевірки (камеральні, документальні, фактичні); моніторинг фінансових операцій; застосування штрафних санкцій за порушення; адміністративні стягнення.
	Інформаційні інструменти забезпечують інформаційну взаємодію між податковими органами та платниками податків, до них належать: надання консультацій та роз'яснень; проведення інформаційних кампаній; створення інформаційних ресурсів (веб-сайти, call-центри); електронні сервіси та особисті кабінети платників.
	Превентивні інструменти спрямовані на забезпечення своєчасного та повного погашення податкової заборгованості, охоплюють систему заходів з превенції податкових правопорушень індивідуального і суспільного рівня, нарахування пені та штрафів за несвоєчасну сплату; застосування заходів примусового стягнення (арешт рахунків, майна); реструктуризація податкової заборгованості.
За методами впливу	**Адміністративні** базуються на владних повноваженнях суб'єктів податкового адміністрування та передбачають обов'язкове виконання встановлених правил та процедур (наприклад, контролю, реєстрації, ліцензування, патентування тощо).
	Економічні створюють економічні стимули для добровільної сплати податків (наприклад, податкові пільги, податкові кредити) чи антистимули (штрафні санкції) за порушення податкового законодавства та ухилення від сплати податків.
	Інформаційно-роз'яснювальні спрямовані на підвищення податкової культури та свідомості платників податків (наприклад, інформаційні кампанії, організація семінарів та тренінгів для платників, проведення консультацій).
	Психологічні спрямовані на формування позитивного ставлення до обов'язку сплати податків та підвищення податкової культури на основі усвідомлення необхідності виконання податкового обов'язку.
	Соціальні враховують соціальні норми та цінності, що впливають на поведінку платників податків з метою формування суспільної позиції, нетерпимої до антифіскальної поведінки платників податків, забезпечення прозорості та відкритості діяльності податкових органів.
За характером застосування	**Прямі** безпосередньо регулюють податкові відносини.
	Непрямі впливають на податкові відносини опосередковано через інші сфери діяльності (наприклад, інформаційні кампанії, освітні програми).
За ступенем автоматизації	**Традиційні (паперові) інструменти** охоплюють використання паперових документів та ручної обробки інформації.
	Цифрові інструменти ґрунтуються на використанні інформаційних технологій та електронних сервісів для автоматизації податкових процесів.
За рівнем управління	**Інструменти державного рівня** застосовуються на рівні держави та регулюються законодавством.
	Інструменти місцевого рівня застосовуються на рівні місцевих органів влади та регулюються місцевими нормативними актами (наприклад, встановлення місцевих податків та зборів).

Джерело: складено авторами

Документами та ініціативами, прийнятими міжнародними організаціями, які окреслили правові умови поширення цифрової ери в глобальному просторі та відіграли ключову роль у формуванні політик, стратегій та стандартів діджиталізації, що значно прискорили розвиток та поширення цифрових технологій, сприяючи настанню цифрової ери, є:

Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства (2000): Цей документ, прийнятий на саміті G8, визнав важливість інформаційно-комунікаційних технологій для соціального та економічного розвитку та започаткував міжнародну співпрацю у цій сфері. Хоча це не є «офіційним оголошенням» цифрової ери, хартія стала важливим політичним документом, що підкреслює її значення [13; 14].

Цілі сталого розвитку (2015), хоча вони не є документом, присвяченим виключно цифровій економіці, вони визнають важливість технологій для досягнення сталого розвитку. Ціль 9 «Індустріалізація, інновації та інфраструктура» та Ціль 17 «Партнерство заради цілей» прямо стосуються розвитку ІКТ та цифрової інфраструктури [15].

Комісія з науки і техніки для розвитку (CSTD) регулярно публікує доповіді та приймає резолюції, присвячені різним аспектам цифрового розвитку, включаючи цифрову економіку, доступ до технологій,

кібербезпеку та цифрову інклюзію. Крім того, важливим форумом для обговорення питань розвитку інформаційного суспільства та цифрової економіки став Саміт Всесвітнього інформаційного суспільства (WSIS), що відбувався у 2003 р. та 2005 рр. Він призвів до прийняття Женевської Декларації принципів та Туніської програми дій, які визначили основні напрямки розвитку ІКТ та цифрової інфраструктури.

Окрім інших ініціатив, ОЕСР розробила комплексну стратегію з цифрової економіки, яка охоплює широкий спектр питань, включаючи широкосмуговий доступ, цифрові навички, безпеку в Інтернеті, захист приватності та цифрову торгівлю [16] та постійно публікує численні рекомендації та звіти з різних аспектів цифрової економіки, які є важливими для формування політики в цій сфері [17].

В Європейському Союзі також є низка ключових документів, які визначають параметри цифрової трансформації європейської економіки. До таких документів можемо віднести: Стратегію «Цифрова Європа» (Digital Europe Programme), яка є програмою, яка визначає опобливості цифровізації в ЄС, а також механізм фінансування проєктів в таких сферах, як штучний інтелект, кібербезпека, цифрові навички та високопродуктивні обчислення [18]; Стратегію «Єдиний цифровий ринок» (Digital Single Market Strategy), яка окреслює створення єдиного цифрового ринку в ЄС, що сприяє розвитку електронної комерції, транскордонних цифрових послуг та обміну даними [19]; Загальний регламент про захист даних (GDPR), який є важливим документом, який регулює захист персональних даних в ЄС та має значний вплив на цифрову економіку в усьому світі [20]. Означені документи та стратегії відіграли ключову роль у формуванні глобального цифрового ландшафту, встановленні стандартів цифрового обміну інформацією, сприянні розвитку інфраструктури, створенні правової бази для цифрової економіки та поширенню цифрових технологій в певних сферах державотворення, в тому числі і в сфері оподаткування [18].

Окрім вищеназваних ключових документів, які приймались міжнародними організаціями, переважною більшістю країн були прийняті національні стратегії цифрового розвитку. Для прикладу, у Великій Британії діє «UK Digital Strategy», яка визначає пріоритети розвитку цифрової економіки та суспільстві, а у Естонії, країні-лідері цифрового розвитку, розроблено стратегію «Digital Estonia», яка охоплює широкий спектр питань, включаючи цифрові послуги, кібербезпеку та цифрову економіку.

За результатами рейтингу Індекс податкової конкурентоспроможності 2024 року [21], податкова система Естонія одинадцять років поспіль визнавалась найбільш конкурентоспроможною у ОЕСР. Такий високий показник обумовлений позитивними характеристиками податкової ситеми Естонії, зокрема високої ефективності використання процесів цифровізації оподаткування, активне використання яких дозволило значно скоротити адміністративне навантаження на бізнес, державу та фізичних осіб.

Ще одним знаковим результатом цифровізації оподаткування в Естонії є високий рівень довіри до податкового адміністрування, яке підтверджується резуольтатами опитування, згідно з яким, близько 91 % мешканців Естонії згідні добровільно сплачувати податки та визнають свій фінансовий обов'язок щодо утримання держави. Сформоване ще на початку 2000-х років Податково-митною службою Естонії «єдине вікно» є різновидом електронних цифрових послуг. Знаковим є те, що 98 % усіх даних, що надсилаються до Податкової ради, мають цифрову форму, та, разом з тим, коли користувач (а це 96 % приватних осіб та 99 % компаній Естонії, які використовують цифрові сервіси для сплати податків) відкриває свої податкові форми для заповнення, вони вже містять часткову інформацію, що є досить зручним в користуванні.

Україна, активізуючи процеси цифровізації як елемент євроінтеграційного вектору розвитку, систематизувала напрями розвитку цифрової економіки та інформаційного суспільства та окреслила загальні межі цифровізації державних послуг, включаючи податкові в Стратегії цифрової трансформації України до 2030 року, а також в Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Системи управління державними фінансами до 2025 року.

Процеси цифровізації не змінили цілі податкового адміністрування, так би мовити, *за змістом*, еволюційно вдосконаливши їх *за формою* від переважно фіскального підходу до більш сервісно-орієнтованого та аналітичного. Зокрема, зміни торкнулися процесів переходу від ручного збору та перевірки податкових декларацій до автоматичного, який дозволив знизити витрати часу та ресурсів учасників процесів оподаткування, мінімізувати людський чинник, забезпечити доступ до інформації, підвищити прозорість та уніфікувати перебіг податкових процесів на основі можливості аналізу великих обсягів інформації для виявлення податкових ризиків, прогнозування податкових надходжень тощо. Зміни торкнулися і технологій здійснення податкового контролю, трансформувавши їх від концепції «post factum», тобто за результатами здійснених податкових правопорушень до моделей управління ризиками, на основі можливості ідентифікувати платників з високим ризиком податкових правопорушень, виявляти нові складні схеми ухилення від сплати податків, прогнозувати їх появу та здійснювати систему превентивних заходів (табл. 2).

Впровадження електронних кабінетів платників податків, онлайн-сервісів (покликаних допомагати платникам податків від моменту реєстрації до вирішення податкових спорів), чат-ботів, соціальних мереж та інших цифрових каналів комунікації видозмінили концепт взаємодії

контролюючих органів та платників податків, змінивши акцент від односторонньої комунікації (що здійснювалась через телефонні дзвінки, візити та паперові звернення) до інтерактивної взаємодії. Ці видозміни не лише забезпечили зручну та оперативну (в режимі реального часу) комунікацію, але і можливість отримувати необхідну інформацію, подавати податкову звітність та сплачувати податкові зобов'язання відповідно до індивідуальних потреб.

Здійснювана в контексті цифровізації система заходів щодо спрощення та автоматизації цілей та методів податкового адміністрування, надання ефективної інформаційної підтримки сприяла підвищенню довіри суспільства та платників податків до контролюючих органів, зміщення фокусу їх діяльності з фіскальної функції до сервісної.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика використання інструментів оподаткування

Інструменти	Хронологія використання цифрових інструментів		
	Хронологія	Специфіка використання традиційних інструментів	Специфіка використання цифрових інструментів
1	2	3	4
Облік платників податків	**1960-1970-ті:** Початок комп'ютеризації – перші спроби автоматизації обліку на базі мейнфреймів. Створення централізованих баз даних платників (хоча й обмежених за обсягом та функціональністю). **1980-1990-ті:** Поширення персональних комп'ютерів та локальних мереж. Розробка програмного забезпечення для ведення обліку на рівні окремих податкових інспекцій. Поява перших електронних реєстрів платників. **1990-2000-ні:** Розвиток Інтернету та веб-технологій. Створення веб-сайтів податкових органів з базовою інформацією для платників. Початок формування електронних баз даних на національному рівні. **2000-2010-ті:** Активний розвиток електронних сервісів. Запровадження електронної реєстрації платників, електронного цифрового підпису. Створення електронних кабінетів платників з доступом до особистої інформації. **2010-теперішній час:** Повна цифровізація процесу реєстрації. Інтеграція з іншими державними реєстрами (наприклад, реєстрами юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців). Використання API для обміну даними між різними системами.	Реєстрація платників відбувалася шляхом особистої подачі документів у паперовій формі. Облік вівся в паперових журналах та картках. Інформація зберігалася в архівах на фізичних носіях. Пошук та обробка інформації займали багато часу.	Онлайн-реєстрація платників через електронні сервіси. Створення електронних реєстрів та баз даних, доступних в режимі реального часу. Автоматичне присвоєння ідентифікаційних номерів. Інтеграція з іншими державними реєстрами (наприклад, ЄДР). Використання електронного цифрового підпису для ідентифікації платників.
Адміністрування податків і податкових платежів	**1990-2000-ні:** Початок впровадження електронного декларування (e-filing) для окремих видів податків. Перші спроби онлайн-сплати податків через банківські системи. **2000-2010-ті:** Розширення переліку податків, доступних для електронного декларування. Активний розвиток онлайн-платежів з використанням різних платіжних систем. Впровадження систем автоматичного нарахування пені та штрафів. **2010-теперішній час:** Повна цифровізація процесу подання звітності та сплати податків. Впровадження мобільних додатків для сплати податків. Автоматична перевірка даних в податкових деклараціях. Використання QR-кодів для спрощення сплати.	Подання податкових декларацій здійснювалося в паперовій формі особисто або поштою. Сплата податків відбувалася готівкою в банках або поштових відділеннях. Обробка декларацій та платежів здійснювалася вручну. Контроль за своєчасністю сплати був ускладнений.	Електронне декларування через онлайн-сервіси та електронні кабінети. Онлайн-сплата податків за допомогою електронних платіжних систем, банківських карток, мобільних додатків. Автоматична перевірка даних в деклараціях, нарахування пені та штрафів за несвоєчасну сплату. Повідомлення про податкові зобов'язання через електронні канали зв'язку.

продовження табл. 2

1	2	3	4
Контрольно-перевірочна діяльність	**1970-1980-ті:** Початок використання комп'ютерів для аналізу даних з метою відбору платників для перевірок. Прості статистичні методи. **1990-2000-ні:** Розвиток баз даних та систем управління базами даних. Поява можливості аналізу більших масивів інформації. **2000-2010-ті:** Впровадження систем управління ризиками (Risk Management Systems), що дозволяють визначати платників з високим ризиком порушень. Використання Data Mining для виявлення закономірностей у даних. **2010-теперішній час:** Активне використання Big Data та штучного інтелекту (ШІ) для аналізу даних та виявлення складних схем ухилення. Впровадження систем електронного аудиту (e-audit), що дозволяють проводити перевірки дистанційно. Використання інформаційних продуктів для прогнозування податкових надходжень та виявлення шахрайств.	Переважно виїзні перевірки з перевіркою паперових документів. Ручний аналіз даних та порівняння інформації з різних джерел. Значні витрати часу та ресурсів на проведення перевірок. Високий рівень суб'єктивності та корупційних ризиків.	Камеральні перевірки на основі електронних даних. Автоматизований аналіз великих обсягів даних (Big Data) за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення. Використання систем управління ризиками для відбору платників для перевірок. Впровадження електронного аудиту (e-audit). Використання штучного інтелекту для виявлення складних схем ухилення від сплати податків. Дистанційний моніторинг операцій.
Розгляд та вирішення податкових спорів	**2000-2010-ті:** Початок впровадження електронного документообігу для подання скарг та апеляцій. Створення онлайн-платформ для комунікації між платниками та податковими органами. **2010-теперішній час:** Розвиток систем електронного адміністрування апеляцій. Впровадження онлайн-медіації та інших альтернативних методів вирішення спорів. Використання відеоконференцзв'язку для проведення слухань.	Подання скарг та апеляцій у паперовій формі. Тривалий розгляд справ. Особисті зустрічі з представниками податкових органів. Значні витрати часу та ресурсів для обох сторін.	Електронний документообіг для подання скарг та апеляцій. Онлайн-платформи для комунікації між платниками та податковими органами, використання відеоконференцзв'язку для проведення слухань. Впровадження онлайн-медіації та інших альтернативних методів вирішення спорів.
Інформаційна підтримка та супровід	**1990-2000-ні:** Створення веб-сайтів податкових органів з інформацією для платників. Публікація роз'яснень та методичних матеріалів в електронному вигляді. **2000-2010-ті:** Розвиток електронних кабінетів з персоналізованою інформацією для платників. Впровадження систем онлайн-консультацій (чат, електронна пошта). **2010-2020:** Активне використання соціальних мереж та мобільних додатків для поширення інформації. Впровадження чат-ботів на основі ШІ для надання автоматичних відповідей на запитання. Розвиток інтерактивних навчальних матеріалів та онлайн-курсів. **2020-ті:** Штучний інтелект і цифровізація. **2020:** Розширення використання штучного інтелекту в повсякденному житті (розпізнавання облич, автоматизація). **2021-2022:** Масове впровадження 5G технологій у мобільному зв'язку. **2023:** Широке використання генеративного штучного інтелекту, таких як ChatGPT.	Отримання інформації через особисті візити до податкових органів або по телефону. Публікація роз'яснень та методичних матеріалів у друкованому вигляді. Обмежена доступність інформації.	Веб-сайти податкових органів з повною та актуальною інформацією. Електронні кабінети з персоналізованою інформацією. Онлайн-консультації через чат, електронну пошту, call-центри. Використання соціальних мереж та мобільних додатків для поширення інформації. Впровадження чат-ботів на основі ШІ для надання автоматичних відповідей на запитання.

Джерело: систематизовано авторами

Процеси інформатизації та цифровізації не лише кардинально змінили підходи до методів управлінського впливу в сфері фіску, але і значно підвищили ефективність, прозорість та зручність податкового адміністрування як для держави, так і для платників податків на основі значно вищої ефективності використання його цифрових інструментів. Загалом, ефективне використання інструментів податкового адміністрування є запорукою успішного функціонування податкової системи,

забезпечення надходжень до бюджету та фінансової стабільності держави. Передумовою успішного використання інструментів оподаткування є усвідомлення їх природи, методів, засобів та технологій їх використання суб'єктами фіску для забезпечення виконання податкового законодавства, ефективної акумуляції сум податків і податкових платежів, що можливе за умови класифікації інструментів податкового адміністрування (табл. 1).

Онлайн-платформи та портали уможливлюють створення веб-порталів, особистих кабінетів платників податків, мобільних додатків для подання декларацій, сплати податків, отримання інформації та консультацій значною мірою *спрощують процедуру подання електронної звітності та мінімізують корупційну складову.*

Автоматизоване заповнення декларацій: інтеграція з базами даних та використання даних з інших реєстрів дозволяє автоматично заповнювати частину інформації в деклараціях, мінімізуючи помилки та заощаджуючи час.

Електронний документообіг: перехід на електронний документообіг між суб'єктами фіскальних взаємодій значно зменшує використання паперу та прискорює обробку інформації.

Штучний інтелект: використання ШІ може автоматизувати рутинні процеси, такі як перевірка декларацій, класифікація документів, відповіді на типові питання платників податків, сортування документів, що сприяє *оптимізації процесів оподаткування.*

Аналіз великих масивів інформації (Big Data) (трансакції, звіти, інформація з відкритих джерел) за допомогою штучного інтелекту уможливлюють *виявлення потенційних схем ухилення від сплати податків та протидія ризикованим оборудкам, підвищують ефективність прогнозування податкових надходжень та планування доходів бюджетів,* а персоніфікований аналіз даних дозволяє надавати більш конкретизовані рекомендації та консультації, *вдосконалює персоніфікований сервіс.*

Технології розподіленого реєстру (блокчейн) забезпечують прозорий та незмінний запис всіх транзакцій, що ускладнює ухилення від сплати податків та мінімізує ризик фальсифікації даних. Смарт-контракти на базі блокчейну можуть *автоматизувати процес сплати податків*, наприклад, при здійсненні транзакцій з криптовалютами. Блокчейн може *спростити митні процедури та забезпечити обмін інформацією між митними службами різних країн*.

Хмарні сервіси та технології забезпечують безпечне *зберігання та обробку великих обсягів податкової інформації*, знижуючи витрати на IT-інфраструктуру, а також забезпечують *доступ до інформації* та інструментів з будь-якої точки світу та дозволяють легко масштабувати систему відповідно до потреб.

Інтернет речей та IoT-пристрої можуть використовуватися для моніторингу діяльності платників податків в режимі реального часу, наприклад, для ***контролю*** за обігом підакцизних товарів та автоматично збирати дані, необхідні *для розрахунку податків*, наприклад, дані про споживання електроенергії або обсяги виробництва.

Алгоритми шифрування володіють високою здатністю *захисту податкової інформації від кібератак та несанкціонованого доступу*, а також *забезпечення конфіденційності інформації про платників податків*.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, підсумовуючи дослідження цифрових інструментів податкового адміністрування, зазначимо, що вони є нічим іншим, як інформаційними технологіями та програмними рішеннями, які використовуються для автоматизації, оптимізації та підвищення ефективності процесів, пов'язаних з акумуляцією податкових надходжень, контролем за їхньою сплатою та взаємодією з платниками податків. Вони дозволяють зменшити адміністративний тягар, підвищити ефективність здійснення податкового контролю та прозорість сплати податків, знизити рівень корупції, а також покращити комунікацію з платниками податків з одночасним забезпеченням формування високої податкової культури.

В цілому, податкове адміністрування в Україні знаходиться в процесі реформування та наближення до стандартів розвинених країн, при цьому важливими напрямками розвитку є подальша цифровізація процесів оподаткування та використання цифрових інструментів податкового адміністрування, оскільки переваги їх залучення в податкову практику є беззаперечними.

Резюмуючи, відмітимо, що цифрова епоха кардинально змінює підходи до податкового адміністрування, пропонуючи інноваційні інструменти, що підвищують ефективність, прозорість та зручність як для держави, так і для платників податків. Цифрові інструменти можуть комплексно покращувати окремі напрями податкового адміністрування, їх впровадження є важливим кроком на шляху до створення сучасної та ефективної податкової системи, яка відповідає вимогам цифрової епохи.

Література

1. Surrey Stanley S. Tax Administration in Underdeveloped Countries. *University of Miami Law Review*. 1958. Vol. 12. P. 158-188.

2. Virmani Arvind. Tax Evasion, Corruption and Administration: Monitoring the People's Agents Under Symmetric Dishonesty. Development Research Department, Discussion Paper DRD271. Washington : World

Bank, May 1987. URL: http://documents.worldbank.org/curated/en/938061468337846905 (дата звернення: 28.11.2024).

3. Tanzi Vito. Quantitative Characteristics of the Tax Systems of Developing Countries. *The Theory of Taxation in Developing Countries* / ed. by David Newbery and Nicholas Stern. New York : Oxford University Press, 1987. P. 205-241.

4. Bird Richard M. Income Tax Reform in Developing Countries: The Administrative Dimension. *Bulletin for International Fiscal Documentation*. 1983. Vol. 37. No. 1. P. 3-14.

5. Bird Richard M. The Administrative Dimension of Tax Reform in Developing Countries. *Tax Reform in Developing Countries* / ed. by Malcolm Gillis. Durham, North Carolina : Duke University Press, 1989. 554 p.

6. Bird Richard M. Tax Administration and Tax Reform: Reflections on Experience. *Tax Policy in Developing Countries* / ed. by Javad Khalilzadeh-Shirazi and Anwar Shah. Washington : World Bank, 1991. 252 p.

7. Крисоватий А. І., Синютка Н. Г. Партиципаторний бюджет як елемент діджиталізації фіскального простору України. *Фінанси України*. 2019. № 11. С. 110-124.

8. Бечко П. К., Бечко В. П., Лиса Н. В., Пташник С. А. Податковий менеджмент у системі податкового адміністрування. *Економіка та держава*. 2021. № 11. С. 79-83. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.11.79.

9. Бурашнікова О. Міжнародний досвід цифровізації в податковій сфері. *Humanities studies.* 2023. № 14(91). P. 148-157.

10. Мединська Т. В., Ногінова Н. М. Цифровізація органів податкового адміністрування в контексті сучасних викликів і загроз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2022. № 24(52). С. 90-96.

11. Марченко Л. Діджиталізація системи податкового адміністрування в україні з урахуванням досвіду розвинених країн світу. *Економічний аналіз.* 2022. Том 32. № 4. С. 127-134. DOI: https://doi.org/10.35774/econa2022.04.127.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 5-те вид. Київ : Перун, 2005. 1728 с.

13. Okinawa Charter on Global Information Society. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html (дата звернення: 29.11.2024).

14. Virchow D., von Braun J. Okinawa Charter on Global Information Society. *Villages in the Future* / eds. by Virchow D., von Braun J. Springer, Berlin, Heidelberg. 2001, P. 251-253. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-56575-5_40.

15. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *United Nations*. URL: https://bit.ly/2Htky1f (дата звернення: 29.11.2024).

16. Directorate for Science, Technology and Innovation. *OECD.* URL: https://www.oecd.org/sti/digital-economy/ (дата звернення: 29.11.2024).

17. Insights and context to inform policies and global dialogue. *OECD.* URL: https://www.oecd-ilibrary.org/ (дата звернення: 29.11.2024).

18. Digital Europe Programme. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme (дата звернення: 29.11.2024).

19. Digital Single Market Strategy. URL: https://eufordigital.eu/discover-eu/eu-digital-strategy/ (дата звернення: 29.11.2024).

20. General Data Protection Regulation. URL: https://gdpr.eu/ (дата звернення: 29.11.2024).

21. International tax competitiveness index. URL: https://taxfoundation.org/research/all/global/2024-international-tax-competitiveness-index/ (дата звернення: 29.11.2024).

References

1. Surrey, S.S. (1958), “Tax Administration in Underdeveloped Countries”, *University of Miami Law Review*, Vol. 12, pp. 158-188.

2. Virmani, A. (1987), Tax Evasion, Corruption and Administration: Monitoring the People’s Agents Under Symmetric Dishonesty, Discussion Paper DRD271, World Bank, Washington, USA, available at: http://documents.worldbank.org/curated/en/938061468337846905 (access date November 28, 2024).

3. Tanzi, V. (1987), “Quantitative Characteristics of the Tax Systems of Developing Countries”, In: Newbery, D. and Stern, N. (Eds.), *The Theory of Taxation in Developing Countries*, Oxford University Press, New York, USA, pp. 205-241.

4. Bird, R.M. (1983), “Income Tax Reform in Developing Countries: The Administrative Dimension”, *Bulletin for International Fiscal Documentation*, Vol. 37, no. 1, pp. 3-14.

5. Bird, R.M. (1989), "The Administrative Dimension of Tax Reform in Developing Countries", In: Gillis, M. (Ed.), *Tax Reform in Developing Countries*, Durham, Duke University Press, North Carolina, USA, 554 p.

6. Bird, R.M. (1991), "Tax Administration and Tax Reform: Reflections on Experience", In: Khalilzadeh-Shirazi, J. and Shah, A. (Eds.), *Tax Policy in Developing Countries,* World Bank, Washington, USA, 252 p.

7. Krysovatyi, A.I. and Syniutka, N.H. (2019), "Participatory Budget as an Element of Digitalization of Ukraine's Fiscal Space", *Finansy Ukrainy*, no. 11, pp. 110–124.

8. Bechko, P.K., Bechko, V.P., Lysa, N.V. and Ptashnyk, S.A. (2021), "Tax Management in the Tax Administration System". *Ekonomika ta derzhava*, no. 11, pp. 79–83, DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.11.79

9. Burashnikova, O. (2023), "International Experience of Digitalization in the Tax Sphere". *Humanities studies: Collection of Scientific Papers*, no. 14(91), pp. 148–157.

10. Medynska, T.V. and Nohinova, N.M. (2022), "Digitalization of Tax Administration Bodies in the Context of Modern Challenges and Threats", *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Ekonomika"*, no. 24(52), pp. 90–96.

11. Marchenko, L. (2022), "Digitalization of the Tax Administration System in Ukraine, Taking into Account the Experience of Developed Countries of the World", *Ekonomichnyi analiz*, no. 32(4), pp. 127–134, DOI: https://doi.org/10.35774/econa2022.04.127

12. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukraiskoii movy* [Great Dictionary of the Ukrainian language], Irpin, Kyiv, Ukraine, 1728 p.

13. Okinawa Charter on Global Information Society, (2000), available at: https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html (access date November 29, 2024).

14. Virchow, D. and von Braun, J. (2001), "Okinawa Charter on Global Information Society", In: Virchow, D. and von Braun, J. (Eds.), *Villages in the Future. Global Dialogue EXPO 2000,* Springer, Berlin, Heidelberg, Germany, pp. 251-253, DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-56575-5_40

15. United Nations. General Assembly, (2015), "*Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015",* available at: https://bit.ly/2Htky1f (access date November 29, 2024).

16. OECD, "Directorate for Science, Technology and Innovation", available at: https://www.oecd.org/sti/digital-economy/ (access date November 29, 2024).

17. OECD, "Insights and context to inform policies and global dialogue", available at: https://www.oecd-ilibrary.org/(access date November 29, 2024).

18. Digital Europe Programme, available at: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme (access date November 29, 2024).

19. Digital Single Market Strategy, available at: https://eufordigital.eu/discover-eu/eu-digital-strategy/ (access date November 29, 2024).

20. General Data Protection Regulation, available at: https://gdpr.eu/ (access date November 29, 2024).

21. International tax competitiveness index, available at: https://taxfoundation.org/research/all/global/2024-international-tax-competitiveness-index/ (access date November 29, 2024).

Сидорович О.Ю., Буковський М.М., Ярошович А.Ю.

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Мета. Концептуальне обгрунтування та комплексний аналіз використання сучасних цифрових інструментів податкового адміністрування, у тому числі визначення їхньої ефективності, рівня їх залучення до управління процесами оподаткування з окресленням подальших векторів поширення.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові та спеціальні методи: індукції та дедукції – на етапі збору, систематизації та обробки інформації для виявлення тенденцій та причинно-наслідкових зв'язків у розвитку цифрових інструментів податкового адміністрування, а також для передбачення можливих сценаріїв їх подальшої інтеграції в податкові системи; аналізу і синтезу – для оцінки ефективності сучасних цифрових технологій у податковому адмініструванні, визначення їх впливу на рівень податкової дисципліни та розробки пропозицій щодо їх оптимального використання; абстрактно-логічний – для узагальнення інформації з різних джерел і формування комплексного уявлення про трансформаційні процеси в податковому адмініструванні під впливом цифровізації; метод компаративістики – для порівняння цифрових податкових практик різних країн та виявлення найбільш ефективних підходів, які можуть бути імплементовані в Україні; графічний – для візуалізації результатів дослідження, зокрема структурування цілей податкового адміністрування, побудови класифікації та порівняльної характеристики використання цифрових податкових інструментів, їх взаємозв'язків та динаміки розвитку.

Результати дослідження. Розглянуто теоретичні засади та систематизовано сутнісні характеристики цифрових інструментів податкового адміністрування. Проаналізовано сучасні тенденції їхнього впровадження, зокрема автоматизацію податкових процедур, використання технологій штучного інтелекту та Big Data для моніторингу фінансових операцій, а також розвиток електронного документообігу. З'ясовано, що цифровізація податкового адміністрування сприяє зменшенню рівня ухилення від сплати податків, підвищенню ефективності контролю та покращенню взаємодії між платниками податків і фіскальними органами. Визначено перспективи подальшого розвитку цифрових податкових інструментів, зокрема інтеграцію блокчейн-технологій, розширення можливостей електронного аудиту та впровадження персоналізованих податкових сервісів на основі штучного інтелекту.

Наукова новизна результатів дослідження. Науково обґрунтовано сутність цифрових інструментів податкового адміністрування, зокрема аргументовано, що цифровізація податкових процесів є комплексним і багатогранним явищем, яке базується на ідеях автоматизації, прозорості та інтегрованості фіскальних механізмів у систему державного управління. Узагальнено сутнісні характеристики цифрових податкових інструментів та їх вплив на ефективність податкового контролю, зменшення рівня ухилення від оподаткування та стимулювання економічного розвитку. Обґрунтовано їхню роль у трансформації податкової політики в умовах цифрової економіки та глобальних викликів, зокрема в контексті боротьби з тіньовою економікою, підвищення податкової дисципліни та забезпечення стійких бюджетних надходжень.

Доведено, що впровадження цифрових податкових технологій відбувається за такими ключовими напрямами: використання штучного інтелекту та Big Data для аналізу податкових ризиків; автоматизація податкової звітності та адміністрування через електронні платформи; інтеграція блокчейн-технологій для забезпечення прозорості фіскальних операцій. Обґрунтовано зростаючу роль цифровізації податкової сфери України та її потенціал у створенні сучасної податкової системи, що відповідатиме міжнародним стандартам і сприятиме ефективному адмініструванню податків у контексті повоєнного відновлення та інтеграції до європейського економічного простору.

Практична значущість результатів дослідження. Обґрунтовані за результатами дослідження висновки і пропозиції можуть бути використані при формуванні стратегічних напрямів розвитку цифрових інструментів податкового адміністрування в Україні, що сприятиме підвищенню ефективності податкової системи, зниженню рівня тіньової економіки та посиленню фіскальної стійкості держави в умовах цифрової трансформації та глобальних економічних викликів.

Ключові слова: податкове адміністрування, цифрові технології, електронне декларування, електронний кабінет платника податків, Big Data, штучний інтелект, блокчейн, цифрова економіка, податковий контроль, цифрові інструменти податкового адміністрування.

Sydorovych O.Yu., Bukovskyi M.M., Yaroshovych A.Yu.

DIGITAL TOOLS OF TAX ADMINISTRATION: CURRENT TRENDS AND PERSPECTIVES

Purpose. The aim of the article is the conceptual substantiation and comprehensive analysis of the use of modern digital tools in tax administration, including determining their effectiveness, the level of their involvement in managing taxation processes, and outlining further directions for their expansion.

Methodology of research. The following general scientific and specialized methods were used in the course of the research: induction and deduction – at the stage of data collection, systematization, and processing to identify trends and causal relationships in the development of digital tools for tax administration, as well as to predict possible scenarios for their further integration into tax systems; analysis and synthesis – to assess the effectiveness of modern digital technologies in tax administration, determine their impact on tax discipline levels, and develop recommendations for their optimal use; abstract and logical – to generalize information from various sources and form a comprehensive understanding of transformational processes in tax administration under the influence of digitalization; comparative method – to compare digital tax practices in different countries and identify the most effective approaches that can be implemented in Ukraine; graphic – to visualize the results of the research, including structuring the goals of tax administration, building a classification, and comparative characteristics of the use of digital tax tools, their interconnections, and development dynamics.

Findings. The theoretical foundations are considered and the essential characteristics of digital tools of tax administration are systematized. Modern trends in their implementation are analysed, in particular, the automation of tax procedures, the use of artificial intelligence and Big Data technologies for monitoring financial transactions, as well as the development of electronic document management. It was found that the digitalization of tax administration contributes to reducing the level of tax evasion, increasing the efficiency of control and improving the interaction between taxpayers and fiscal authorities. Prospects for the further development of digital tax tools are identified, in particular, the integration of blockchain technologies, expanding the capabilities of electronic auditing and the implementation of personalized tax services based on artificial intelligence.

Originality. The scientific essence of digital tools for tax administration was substantiated, particularly emphasizing that the digitalization of tax processes is a complex and multifaceted phenomenon based on the ideas of automation, transparency, and the integration of fiscal mechanisms into the system of public administration. The essential characteristics of digital tax tools and their impact on the effectiveness of tax control, the reduction of tax evasion, and the stimulation of economic development were generalized. Their role in transforming tax policy in the context of the digital economy and global challenges, particularly in the fight against the shadow economy, improving tax discipline, and ensuring stable budget revenues, was substantiated.

It has been proven that the implementation of digital tax technologies occurs along key directions: the use of artificial intelligence and Big Data for analysing tax risks; the automation of tax reporting and administration through electronic platforms; and the integration of blockchain technologies to ensure the transparency of fiscal operations. The growing role of digitalization in Ukraine's tax sector and its potential for creating a modern tax system that aligns with international standards and contributes to effective tax administration in the context of post-war recovery and integration into the European economic space were substantiated.

Practical value. The conclusions and proposals based on the research results can be used when shaping strategic directions for the development of digital tools for tax administration in Ukraine, which will contribute to improving the efficiency of the tax system, reducing the level of the shadow economy, and strengthening the fiscal stability of the state in the context of digital transformation and global economic challenges.

Key words: tax administration, digital technologies, electronic filing, electronic taxpayer account, Big Data, artificial intelligence, blockchain, digital economy, tax control, E-tools of tax administration.

УДК 336.226 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.27**
JEL Classification: H21, H25, H26, H32, M21

Валігура В.А.,
канд. екон. наук, доцент,
докторант кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Одайський О.Б.,
здобувач* третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 072 "Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок",
Вакуліч І.П.,
здобувач* третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 072 "Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок",
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В СПРОЩЕНІЙ СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ: ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Valihura V.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
doctoral student at the S.I. Yuriy department of finance,
Odaiskyi O.B.,
candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market",
Vakulich I.P.,
candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market",
West Ukrainian National University Ternopil, Ukraine

CHANGE MANAGEMEN IN THE SIMPLIFIED TAXATION SYSTEM: TERRITORIAL ASPECT

Постановка проблеми. Податкова політика та, відповідно, податкове законодавство постійно змінюються, оскільки уряди адаптують свої податкові системи відповідно до змін економічних умов і нових загроз ухилення від сплати податків, а також для заохочення певної фінансової поведінки. Для ефективного впровадження таких змін необхідно здійснювати управління ними. Управління змінами (change management) – це набір ідей, стратегій і навичок, які можна застосувати для ефективного впровадження змінами. Вони можуть бути застосовані: у плануванні змін, у здійсненні змін та у підтримці постійного вдосконалення після змін.

Процес управління змінами спершу було започатковано в корпоративному секторі економіки. Однак глобальна фінансова нестабільність, невизначеність та крихкість зумовлюють доцільність застосування підходів управління змінами в публічному секторі економіки на наднаціональному, національному та субнаціональному рівнях. Нині управління змінами активно застосовується в податковій системі України, адмініструванні податків, здійсненні податкової політики тощо. Адже будь-яке прийняття рішення в частині змін у дискреційній податковій політиці у відповідь на зміни зовнішнього середовища можна віднести до процесу управління змінами. Проте, ефективність такого управління залежить від багатьох факторів, які часто не враховуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику побудови, функціонування та реформування спрощених режимів оподаткування дослідили такі зарубіжні вчені, як: К. Адітіа [1], О. Азуара, Р. Азуеро, М. Бош, Дж. Торрес [2], Р. Берд, С. Воллес [3], М. Енгельшальк, Дж. Лопрік [4; 5], В. Іордачі, М. Тірлеа [6], К. Лог, Г. Ветторі [7], Ф. Тейшейра [8], В. Туроній [9].

Серед напрацювань українських науковців в частині досліджуваної проблематики варто

* *Науковий керівник: Валігура В.А. – канд. екон. наук, доцент*

* *Науковий керівник: Луцик А.І. – канд. екон. наук, доцент*

відмітити праці О. Бондаренко [10], С. Ігнатенка [11], Т. Калінеску [12], І. Ковової [13], Л. Олейнікової [14; 15], В. Синчака [16; 17; 18], та Т. Тучак [19; 20].

У працях наведених науковців сконцентровано увагу на фіскальних та регулюючих аспектах застосування спрощеної системи оподаткування та проблемах її функціонування на різних етапах соціально-економічного розвитку держави. Натомість, управління змінами в оподаткуванні більшою мірою стосується процесу адміністрування податків, що підтверджується дослідженням, проведеним Міжнародним бюро фіскальної документації [21]. Зокрема, в довіднику з адміністрування податків окремий розділ присвячено управлінню змінами. В ньому йдеться про важливість впливу мінливого зовнішнього середовища на адміністрування податків, наголошується на необхідності змін організаційної структури інституцій, задіяних в цьому процесі, ролі кадрової складової тощо. Велике значення приділяється культурним відмінностям між суспільствами, організаційній культурі та організації і плануванню управління змінами. Саме такі аспекти потребують глибшого дослідження в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення проблематики управління змінами в спрощеній системі оподаткування (на прикладі аналізу її функціонування в Тернопільській області).

Виклад основного матеріалу дослідження. Типовими прикладами управління змінами в оподаткуванні в Україні є дискреційна податкова політика шляхом змін законодавства у відповідь на виклики, спричинені пандемією COVID-19 та війною росії проти України. Такі зміни стосувалися як загальної, так і спрощеної системи оподаткування. Однак, для розуміння можливостей здійснення цих змін (та їх впливу на фіскальну результативність) саме в частині спрощеної системи оподаткування як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях доцільно дослідити повноваження окремих рівнів органів державної влади.

Справляння податків безпосередньо пов'язане з проблематикою надання суспільних благ. Вагоме місце у ній займають питання територіальності, тобто централізації або децентралізації надання суспільних благ. Так, у випадку акумуляції податкових надходжень на центральному рівні суспільні блага також фінансуються за рахунок надходжень у центральний бюджет і відповідно рішення про надання локальних суспільних благ приймається в центрі. Такий механізм часто тягне за собою проблеми корупції та неефективного надання і використання суспільних благ, оскільки на місцевому рівні можна з економічної точки зору підвищити ефективність використання суспільного блага за рахунок оптимальних прорахунків потреб та користувачів.

В залежності від географічних, соціально-економічних та інших особливостей розвитку країни, а також від однорідності розвитку окремих територій вибудовуються механізми розподілу видаткових та доходних повноважень різних рівнів влади. Чим більша диференціація окремих територій за певними критеріями, тим більш обґрунтованим є рішення про передачу фіскальних повноважень органам місцевої влади. Крім цього, система оподаткування має бути адаптована до територіального устрою країни та її менталітету і традицій. Держави з федеральним устроєм більшою мірою схильні до надання бюджетної автономії суб'єктам федерацій та місцевим органам влади ніж унітарні. Це зумовлено економічними, соціальними, історичними особливостями, менталітетом та фіскальними традиціями. Однак і серед унітарних держав спостерігається ряд прикладів поширення фіскальної децентралізації, оскільки є розмежування повноважень між різними рівнями влади, що спонукає до забезпечення їх власними ресурсами для виконання делегованих повноважень. Тому у світовій фіскальній практиці сформувалися різні механізми забезпечення окремих рівнів влади фінансовими ресурсами. А нині ці питання стають особливо актуальними, оскільки вони зачіпають не тільки проблеми економічного розвитку, а й можуть стати засобами вирішення територіальних та військових конфліктів.

Найбільша частка доходів бюджету будь-якого рівня формується за рахунок податкових надходжень. Таким чином, проблеми забезпечення доходів бюджетів різних рівнів насамперед пов'язані з розподілом між ними податкових надходжень. І, головним чином, ці питання стосуються місцевих бюджетів, оскільки центральні органи влади зазвичай володіють вагомими фінансовими ресурсами.

Розподіл податків до різних бюджетів ґрунтується на принципі походження, суть якого полягає у тому, що місцеві органи влади мають частково фінансуватися за рахунок надходжень від податків, зібраних на їх території. У даному випадку виникає питання, які податки мають повністю зараховуватись до окремого бюджету, а які підлягати розщепленню. Треба однозначно сказати, що місцеві податки є виключною юрисдикцією місцевих бюджетів і до них зазвичай належать майнові податки.

Крім цього, в Україні до місцевих податків належить єдиний податок, який зараховується до місцевих бюджетів. Однак повноваження органів місцевої влади в частині справляння цього податку обмежені. Так, перелік платників, ставки або межі їх застосування, податки, які покриваються за рахунок єдиного, й інші елементи встановлені Податковим кодексом України й діють на всій території країни. Єдиним елементом, яким можуть управляти органи місцевого самоврядування, є межі ставок єдиного податку для першої та другої груп платників. Зокрема, місцеві ради мають право

встановлювати ставку єдиного податку для платників першої групи спрощеної системи оподаткування в межах до 10 % прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на перше січня звітного року, а для другої – до 20 % мінімальної заробітної плати відповідно до видів економічної діяльності [22]. Однак, зважаючи на невеликі максимальні розміри цих ставок (302,80 грн для першої групи і 1420 грн для другої групи платників спрощеної системи оподаткування у 2024 р.), по більшості видів економічної діяльності встановлюються максимальні ставки.

Таким чином, ми доходимо до висновку, що управління змінами в структурі спрощеної системи оподаткування, за діючого податкового законодавства, може відбуватися шляхом прийняття змін до Податкового кодексу України. Натомість територіальні підрозділи контролюючих органів та частково органи місцевого самоврядування можуть управляти змінами на місцях в частині вдосконалення адміністрування єдиного податку.

Зважаючи на зазначене, доцільно розглянути вплив управління змінами в спрощеній системі оподаткування, які відбулися в період пандемії COVID-19 та війни росії проти України, на основні показники функціонування цієї системи. Оскільки єдиний податок належить до місцевих і його ефективність визначається рядом факторів територіального характеру, проведемо аналіз на прикладі окремої території, а саме Тернопільської області.

Аналізуючи суму сплаченого єдиного податку платниками, зареєстрованими в Тернопільській області, зауважимо, що протягом 2019–2023 рр. цей показник зростав і збільшився з 665492,97 тис. грн у 2019 р. до 1000831,03 тис. грн у 2023 р. Найбільший темп зростання спостерігався у 2021 р., а найменші у 2020 та 2022 рр., що пов'язано з наслідками пандемії COVID-19 та війни росії проти України відповідно (рис. 1).

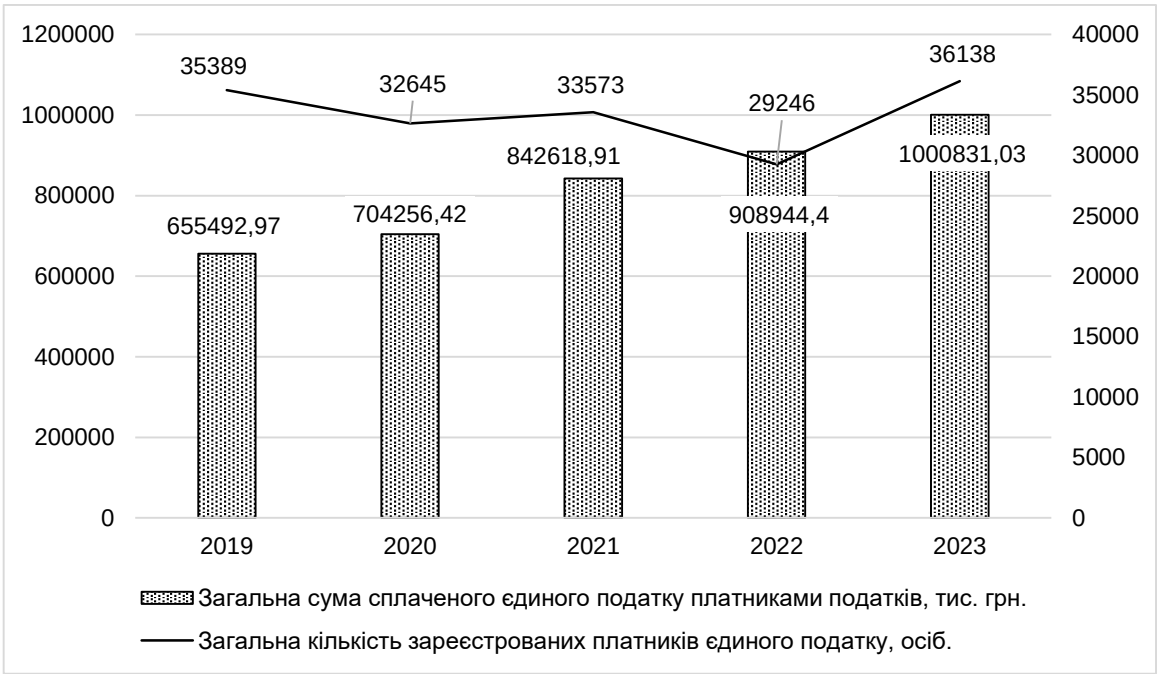


Рис. 1. Сума сплаченого єдиного податку платниками, зареєстрованими в Тернопільській області

Джерело: побудовано за даними ГУ ДПС в Тернопільській області

Надходження в розрізі фізичних та юридичних осіб теж паритетно зростали, що свідчить про відсутність впливу зовнішніх чинників на організаційно-правову форму ведення підприємницької діяльності (рис. 2).

Порівняння загальних надходжень єдиного податку із загальною кількістю зареєстрованих платників показує відсутність прямої залежності. Так, при зниженні кількості зареєстрованих платників у 2020 р. та 2022 р., з названих уже причин, податкові надходження зростали, що дає підстави зробити проміжний висновок про можливий вплив на надходження єдиного податку також інших факторів, таких як зростання ставок єдиного податку на першій та другій групах спрощеної системи оподаткування та зростання доходу у платників єдиного податку третьої групи. Однак статистика доходу платників єдиного податку третьої групи свідчить про його зростання в кризовому 2020 р. та великий спад з початком воєнного стану у 2022 р. (рис. 3).

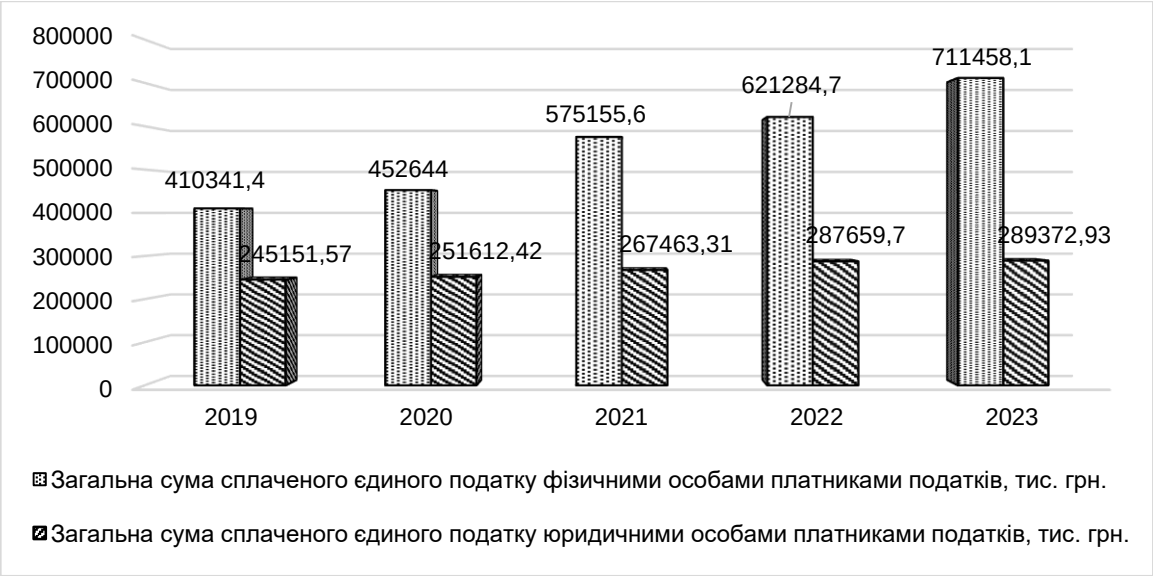


Рис. 2. Сума сплаченого єдиного податку фізичними та юридичними особами платниками єдиного податку, зареєстрованими в Тернопільській області

Джерело: побудовано за даними ГУ ДПС в Тернопільській області

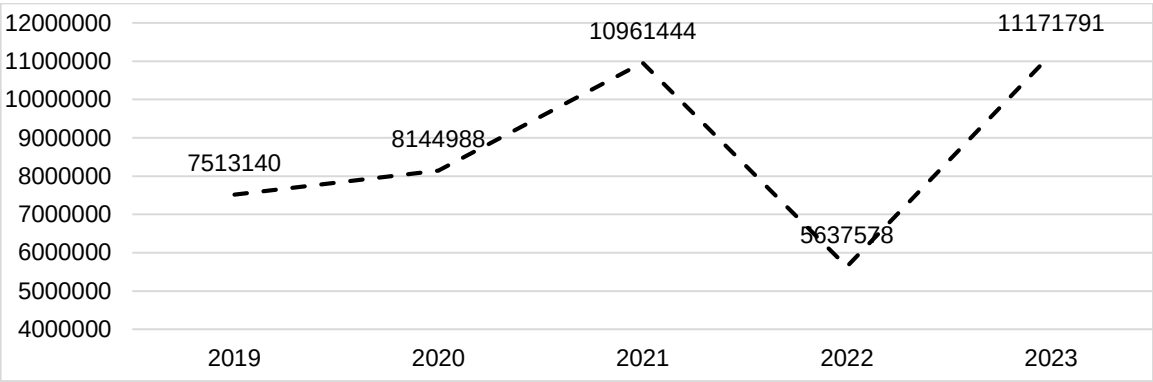


Рис. 3. Загальна сума задекларованого доходу платниками єдиного податку третьої групи, тис. грн

Джерело: побудовано за даними ГУ ДПС в Тернопільській області

Таким чином, ми доходимо до двох важливих висновків:

1. Зростання податкових надходжень єдиного податку у 2022 р. відбулося виключно за рахунок збільшення ставок єдиного податку в результаті зростання прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати;

2. В період пандемії COVID-19 у 2020 р. підприємницька активність була значно вища, ніж при початку війни росії проти України у 2022 р.

Інший важливий висновок випливає зі зростання надходжень єдиного податку у 2022 р. в умовах значної лібералізації його сплати. Так, Законом 2120 було встановлено, що «тимчасово, з 1 квітня 2022 року до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України фізичні особи – підприємці – платники єдиного податку першої та другої групи мають право не сплачувати єдиний податок» [23]. Ця норма була побудована на засадах патріотизму, що є нетиповим для податкового законодавства, яке має характер чіткої формалізації. В даному випадку мова йде про надання прав платникам єдиного податку першої та другої груп не сплачувати протягом визначеного періоду податку. Разом із цим, формулювання аналізованої норми передбачає право платити такий податок за бажанням платника.

Тобто висновок полягає в тому, що платники єдиного податку першої та другої груп, які зареєстровані в Тернопільській області, практично не скористалися правом не платити єдиного податку під час воєнного стану.

Розглянемо детальніше основні показники функціонування платників єдиного податку, зареєстрованих в Тернопільській області, в розрізі окремих груп спрощеної системи оподаткування.

З 2019 р. по 2023 р. кількість платників єдиного податку першої групи демонструє поступове зростання, окрім 2022 р., коли відбулося зменшення на 1,74 %. Загальний приріст за цей період склав 639 осіб (+12,90 %). Найвищий темп приросту спостерігався у 2019 р. (6,84 %), що може свідчити про позитивні економічні умови до початку воєнних дій (табл. 1).

Таблиця 1

Показники діяльності платників єдиного податку першої та другої груп, зареєстрованих в Тернопільській області у 2019–2023 рр.

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість зареєстрованих платників єдиного податку першої групи, осіб	4955	5294	5513	5417	5594
Кількість зареєстрованих платників єдиного податку другої групи, осіб	17806	13883	13378	12912	13857
Темп приросту зареєстрованих платників єдиного податку першої групи, %	-	6,84	4,14	-1,74	3,27
Темп приросту зареєстрованих платників єдиного податку другої групи, %	-	-22,04	-3,63	-3,48	7,32
Сума задекларованого доходу платниками єдиного податку першої групи, млн грн	543,5	635,5	1014,4	1099,9	1360,3
Сума задекларованого доходу платниками єдиного податку другої групи, млн грн	7714,6	8999,9	12623,4	16675,3	24716,0
Темп приросту суми задекларованого доходу платниками єдиного податку першої групи, %	-	16,94	59,62	8,42	23,68
Темп приросту суми задекларованого доходу платниками єдиного податку другої групи, %	-	16,66	40,26	32,10	48,22
Середній задекларований дохід на одного платника єдиного податку першої групи, тис. грн	109,7	120,0	184,0	203,0	243,2
Середній задекларований дохід на одного платника єдиного податку другої групи, тис. грн	433,3	648,3	943,6	1291,5	1783,7

Джерело: складено за даними ГУ ДПС в Тернопільській області

У другій групі ситуація протилежна: кількість платників суттєво скоротилася з 17806 осіб у 2019 р. до 13857 осіб у 2023 р. (-22,15 %). Найбільше падіння відбулося у 2020 р. (-22,04 %), очевидно, через пандемію COVID-19. У 2023 р. зафіксовано відновлення (+7,32 %), що може вказувати на адаптацію бізнесу до воєнних умов.

Доходи платників першої групи зросли з 543,47 тис. грн у 2019 р. до 1360,28 тис. грн у 2023 р. (+150,34 %). Найбільший приріст зафіксовано у 2021 р. (+59,62 %), що, ймовірно, пов'язано з такими чинниками, як інфляція та адаптація підприємців до змін економічного середовища після пандемії COVID-19. У 2023 р. зростання склало 23,68 %, що може свідчити про стабілізацію економічної активності, вплив інфляції та часткове відновлення споживчого попиту, попри складнощі, зумовлені воєнними викликами.

Доходи платників другої групи зросли ще суттєвіше – з 7,71 млн грн у 2019 р. до 24,72 млн грн у 2023 р. (+220,45 %). Найбільший приріст спостерігався у 2023 р. (48,22 %), що може бути зумовлено кількома факторами: підвищенням вартості товарів і послуг через інфляцію, зростанням прозорості декларування доходів завдяки обов'язковому використанню РРО та ПРРО з 2021 р., а також запровадженням штрафів за їх невикористання з жовтня 2023 р. Водночас, збільшення доходів може свідчити про часткову адаптацію підприємців до умов війни, коли основна увага зосереджена на ключових галузях малого бізнесу.

Середній дохід одного платника першої групи зріс з 109,7 тис. грн у 2019 р. до 243,2 тис. грн у 2023 р., що становить загальне зростання на +121,60 %. Найбільший приріст (+53,33 %) спостерігався у 2021 р., що співпадає з аналогічним приростом загальної суми доходу цієї групи. У 2023 р. середній дохід збільшився на 19,71 %, що свідчить про певну стабілізацію доходів навіть в умовах війни.

Середній дохід платників другої групи зріс значно більше – з 433,3 тис. грн у 2019 р. до 1783,7 тис. грн у 2023 р. (+311,60 %). Найвищий приріст (+38,10 %) зафіксовано у 2023 р. Таке значне зростання середнього доходу свідчить про більшу залежність другої групи від змін у регуляторному середовищі, а також про її активну адаптацію до нових викликів, спричинених війною.

Також доцільно зауважити, що середній розмір доходу на одного платника єдиного податку першої групи у 2023 р. становить лише 21,7 % від критерію доходу для першої групи (1118900). Натомість для платників єдиного податку другої групи цей показник становить 31,9 %. Така ситуація свідчить про те, що більшість платників єдиного податку першої та другої груп, зареєстрованих у Тернопільській області, отримують доходи значно менші від їх допустимого розміру на відповідній групі.

Аналізуючи особливості реєстрації та взяття на облік фізичних осіб підприємців платників

єдиного податку третьої групи по Тернопільській області, відзначимо стійку зростаючу тенденцію в довоєнний період (рис. 4).

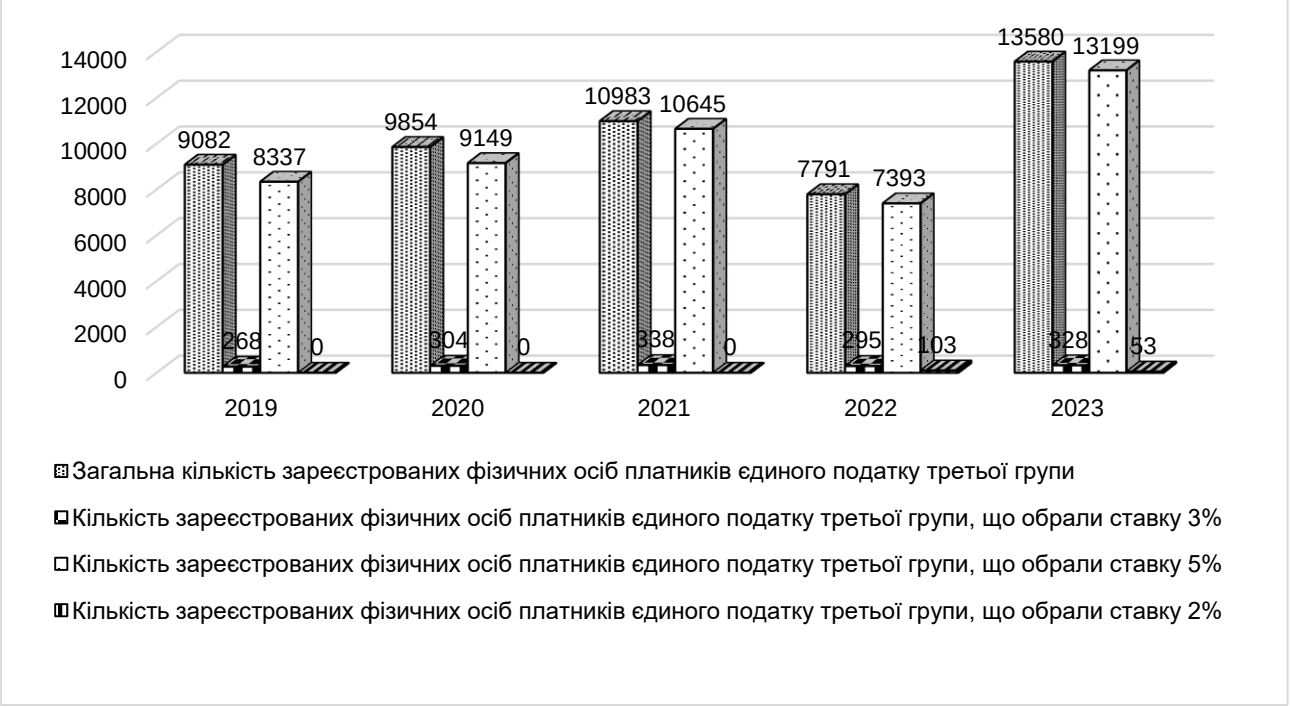


Рис. 4. Динаміка зареєстрованих фізичних осіб – платників єдиного податку третьої групи у Тернопільській області в 2019–2023 рр.

Джерело: побудовано за даними ГУ ДПС в Тернопільській області

Дані рис. 4 ілюструють зниження кількості зареєстрованих фізичних осіб підприємців на третій групі єдиного податку в 2022 р. Однак законодавчі зміни, що мали характер преференційної підтримки суб'єктів малого і середнього бізнесу в умовах правового режиму воєнного стану, дозволили стабілізувати ситуацію в цій сфері і вже в 2023 р. відбулось суттєве зростання цієї категорії платників єдиного податку. В умовах війни запропонований урядом та парламентом варіант реєстрації та оподаткування фізичних осіб платників єдиного податку третьої групи, що обрали ставку 2 %, не був надто популярним серед підприємницького кола Тернопільщини, адже було зареєстровано сумарно в 2022–2023 рр. 156 осіб.

Якщо порівнювати особливості реєстрації фізичних осіб-підприємців на третій групі єдиного податку із загальнодержавним трендом, то тут є певна невідповідність, адже в Україні кількість платників єдиного податку зростала, незважаючи на війну. Так, загалом по Україні «станом на 01.01.2021 р. платниками єдиного податку були 201,9 тис. осіб, на 01.01.2022 р. їх кількість збільшилася до 207,7 тис. осіб, або на 2,9 % (+5,8 тис.), на 01.01.2023 р. – до 217,8 тис., або на 4,9 % (+10,1 тис. осіб), та на 01.04.2023 р. – ще на 0,8 %, або до 219,7 тис. осіб (+1818 осіб)» [24].

Позитивна тенденція до зростання кількості фізичних осіб-підприємців та самозайнятих осіб спостерігається як в довоєнний період, так і під час війни з росією. Так, «відповідно до звітів за формами № 1-ОПЗ і № 2-ОПЗ протягом 2020–2022 рр. та І кварталу 2023 р. кількість самозайнятих осіб збільшилася з 2053,3 до 2156,4 тис. осіб, або на 5 %, ФОП – з 2026 до 2127,9 тис. осіб, або на 5 %, та ФОП, які провадять незалежну професійну діяльність, – з 27,3 до 28,5 тис. осіб, або на 4,4 %, зареєстрованих в ДРФО платників» [24].

Аналіз декларування доходу фізичними особами платниками єдиного податку третьої групи, зареєстрованих у Тернопільській області, засвідчив наступні тенденції (рис. 5).

З даних рис. 5 ми можемо спостерігати зниження обсягу задекларованих доходів фізичними особами платниками єдиного податку третьої групи у 2022 р. Особливо це стосується платників, які обрали ставку податків 5 %. Натомість, при наявності у 2022 р. в Тернопільській області лише 103 фізичних осіб платників єдиного податку за ставкою 2 %, їх доходи перевищили доходи фізичних осіб платників єдиного податку за ставкою 3 % та 5 % разом.

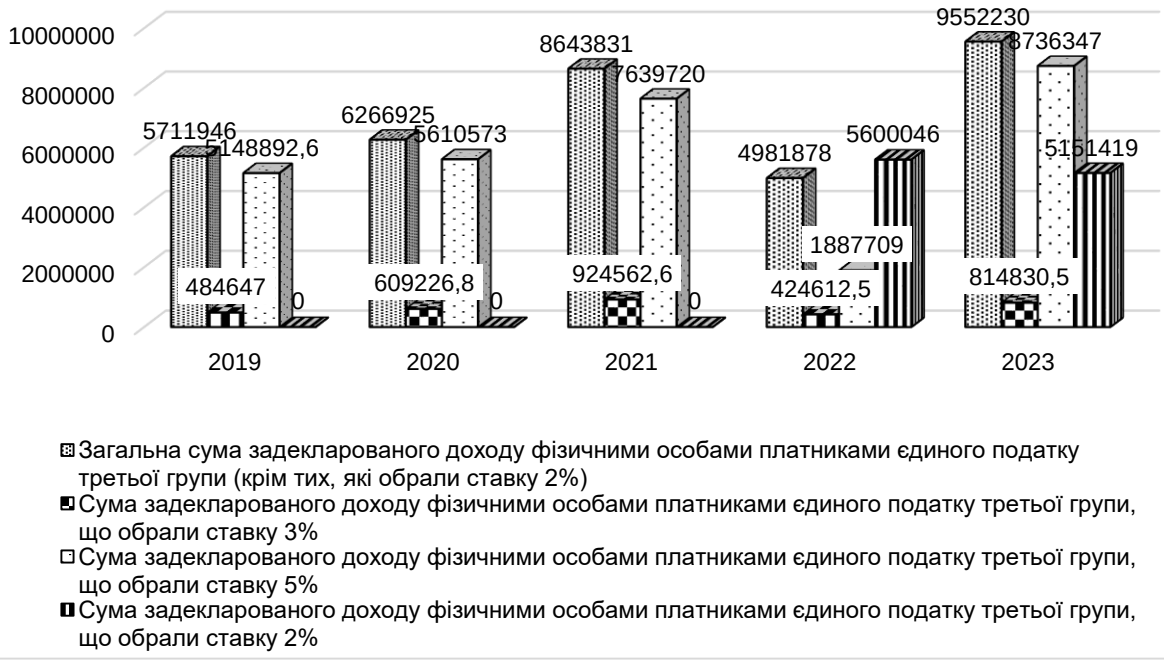


Рис. 5. Динаміка декларування доходу фізичними особами – платниками єдиного податку третьої групи у Тернопільській області в 2019–2023 рр., тис. грн

Джерело: побудовано за даними ГУ ДПС в Тернопільській області

В частині реєстрації юридичних осіб платників єдиного податку третьої групи спостерігається подібна ситуація, яка характеризується зниженням кількості платників у 2022–2023 рр. (рис. 6).

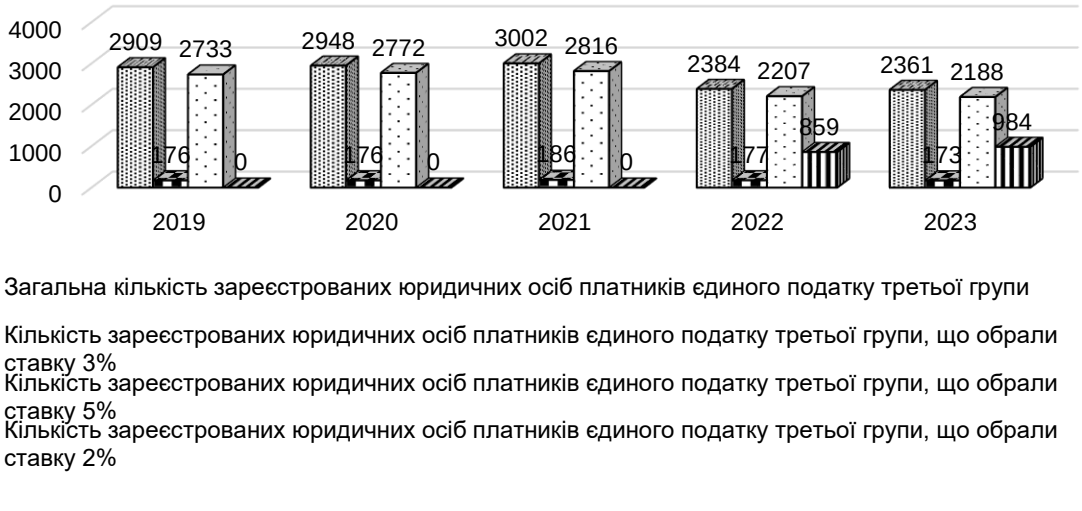


Рис. 6. Динаміка зареєстрованих юридичних осіб – платників єдиного податку третьої групи у Тернопільській області в 2019–2023 рр.

Джерело: побудовано за даними ГУ ДПС в Тернопільській області

Проте варто відзначити значно більшу кількість, у порівнянні з фізичними особами, зареєстрованих юридичних осіб платників єдиного податку за ставкою 2 %, а саме 859 осіб у 2022 р. та 984 особи у 2023 р.

Оскільки кількість зареєстрованих юридичних осіб платників єдиного податку значно менша від фізичних, відповідно й обсяги їх задекларованих доходів значно менші (рис. 7). Зокрема, цей показник у 2019 р. становив 1801194 тис. грн, а у 2021 зріс до 2317613 тис. грн. У 2022 р. відбулося суттєве падіння задекларованих доходів до 655700 тис. грн, у 2023 р. – зростання до 1619561 тис. грн. Левову частку доходів від загальної кількості юридичних осіб декларують платники єдиного податку за ставкою 5 %. Це зумовлено відсутністю ПДВ при виборі ставки 5 %.

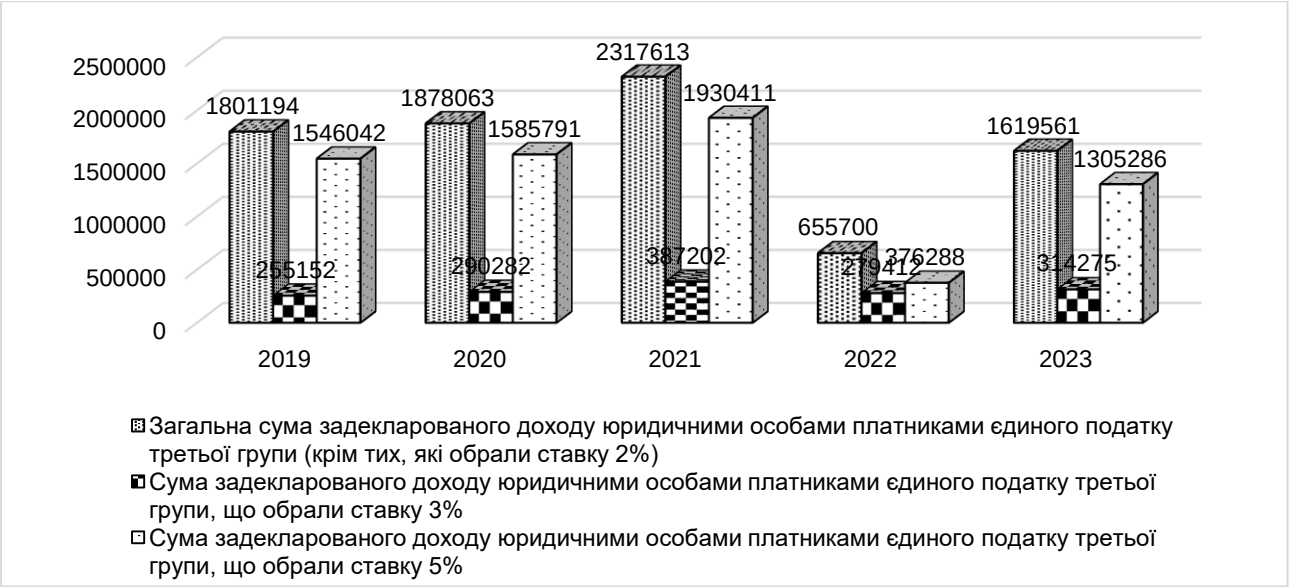


Рис. 7. Динаміка декларування доходу юридичними особами – платниками єдиного податку третьої групи у Тернопільській області в 2019–2023 рр., тис. грн

Джерело: побудовано за даними ГУ ДПС в Тернопільській області

Підводячи підсумки аналізу основних показників функціонування платників єдиного податку третьої групи, зазначимо про неоднозначний вплив управління змінами в структурі спрощеної системи оподаткування на фіскальну роль єдиного податку та підприємницьку активність в Тернопільській області. Так, з одного боку, запровадження ставки 2 % єдиного податку позитивно вплинуло на діяльність суб'єктів господарювання. Однак в області не було активних бойових дій, відповідно, й бізнес припинив роботу на невеликий період часу з початку війни, який вимірюється одним–двома місяцями. А у подальшому окремі види діяльності в області навіть активізувались у зв'язку з переміщенням великої частини населення з територій, на яких велись бойові дії. Натомість пільга у вигляді 2 % єдиного податку стала законним механізмом уникнення оподаткування й знизила податкові надходження не тільки тих платників єдиного податку, які перейшли з третьої групи на сплату 2 %, а й із загальної системи, що потягнуло за собою зменшення податкових зобов'язань з податку на прибуток, ПДВ тощо.

Аналізуючи особливості функціонування четвертої групи платників єдиного податку в Тернопільській області, відзначимо наступну тенденцію щодо їх реєстрації (рис. 8).

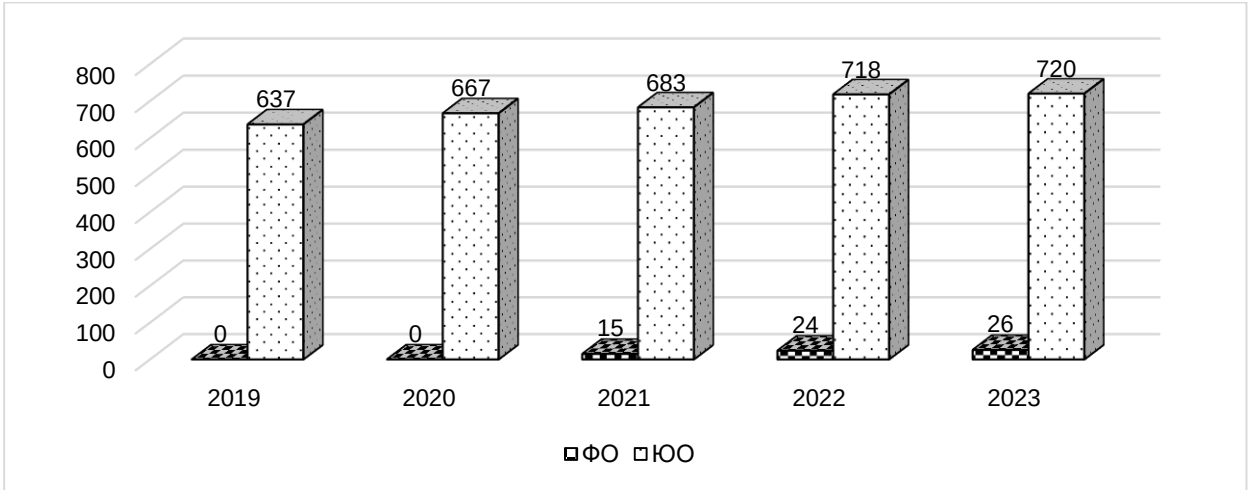


Рис. 8. Динаміка зареєстрованих фізичних та юридичних осіб платників єдиного податку четвертої групи у Тернопільській області в 2019–2023 рр.

Джерело: побудовано за даними ГУ ДПС в Тернопільській області

Як видно з даних рис. 8, незважаючи на правовий режим воєнного стану та виклики війни, механізм оподаткування доходів сільськогосподарських виробників через застосування єдиного податку четвертої групи є доволі популярним, особливо в частині оподаткування юридичних осіб в цій сфері.

Якщо ж аналізувати обсяги задекларованих доходів платників-юридичних осіб четвертої групи єдиного податку, то вони мають чітку зростаючу тенденцію (рис. 9).

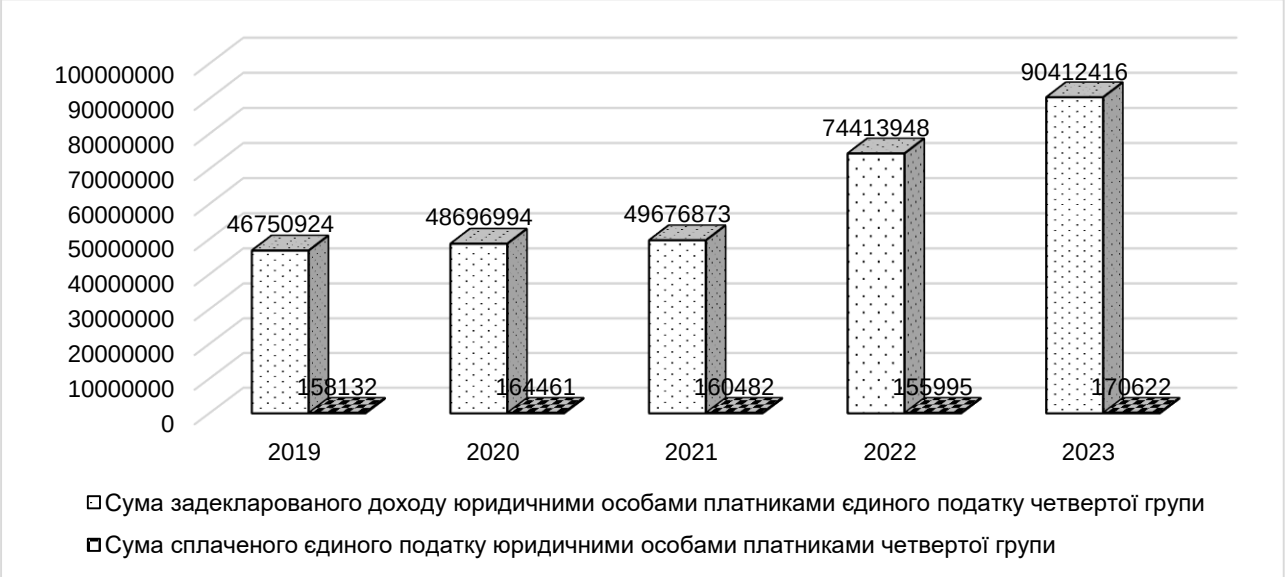


Рис. 9. Динаміка задекларованого доходу та сплаченого єдиного податку юридичними особами платниками єдиного податку четвертої групи в Тернопільській області, тис. грн

Джерело: побудовано за даними ГУ ДПС в Тернопільській області

Варто наголосити на тому, що величина сплаченого єдиного податку платниками четвертої групи відносно задекларованих доходів цієї категорії платників є доволі мізерною, що може стати підґрунтям для реформування системи спрощеного оподаткування та обліку для сільськогосподарських товаровиробників в сторону збільшення.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки впливу управління змінами в структурі спрощеної системи оподаткування на діяльність платників єдиного податку Тернопільської області, зауважимо про ряд негативних тенденцій:

1. Зниження кількості зареєстрованих платків єдиного податку та темпів його надходжень у 2020 та 2022 рр., що зумовлено наслідками пандемії COVID-19 та війни росії проти України.
2. Зростання податкових надходжень єдиного податку у 2022 р. відбулося виключно за рахунок збільшення ставок єдиного податку в результаті збільшення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати.
3. Найбільший негативний вплив наслідки війни росії проти України нанесли платникам другої та третьої груп єдиного податку.
4. Більшість платників єдиного податку не досягають граничного порогу доходу на відповідних групах, що може свідчити про дві негативні тенденції:

– спрощена система оподаткування гальмує розвиток підприємницької активності;

– платники свідомо не показують реальних доходів, аби уникнути переходу на наступну групу спрощеної системи оподаткування, або на загальну систему.

5. При запровадженні ставки 2 % єдиного податку від доходу не було враховано територіальних особливостей під час воєнного стану в Україні.

В контексті наведених негативних аспектів постає доцільність надання органам місцевого самоврядування більших повноважень для управління змінами у спрощеній системі оподаткування. Але розширення повноважень має супроводжуватись координацією функцій органів місцевого самоврядування в рамках децентралізації та підвищенням кваліфікації персоналу в органах місцевого самоврядування та податкових органах. Не менш важливо також забезпечити синхронізацію регуляторних та управлінських функцій органів місцевої влади з представництвами різних державних органів на рівні окремих територій, з метою уникнення асиметрії інформації.

Література

1. Aditya C. The Presumptive Tax Regime on Micro, Small and Medium Enterprises in Indonesia. *Syntax Literate.* 2020. Vol. 5/6. URL: https://jurnal.syntaxliterate.co.id/index.php/syntax-literate/article/view/1323 (дата звернення: 20.11.2024).

2. Azuara O., Azuero R., Bosch M., Torres J. Special Tax Regimes in Latin America and the

Caribbean / IDB Working Paper Series No. 970. March 2019. URL: https://publications.iadb.org/en/special-tax-regimes-latin-america-and-caribbean-compliance-social-protection-and-resource (дата звернення: 20.11.2024).

3. Bird R., Wallace S. Is it Really so Hard to Tax the Hard-to-Tax? The Context and Role of Presumptive Taxes. *Contributions to Economic Analysis.* 2004. Vol. 268. P. 121-158. DOI: https://doi.org/10.1016/s0573-8555(04)68806-7.

4. Engelschalk M. Creating a Favorable Tax Environment for Small Business *Contributions to Economic Analysis.* 2004. Vol. 268. P. 275-311. DOI: https://doi.org/10.1016/S0573-8555(04)68814-6.

5. Engelschalk M., Loeprick J. MSME taxation in transition economies: country experience on the costs and benefits of introducing special tax regimes / The World Bank, Policy Research Working Paper Series: 7449, 2015 October. URL: https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/1a153020-9af8-54af-b5b7-9f5e829156c6/content (дата звернення: 20.11.2024).

6. Iordachi V., Tirlea M. Use of presumptive taxation in facilitating small business tax compliance. *Economy and Sociology.* 2016. Vol. 3. P. 11-19.

7. Logue K., Vettori G. Narrowing the Tax Gap Through Presumptive Taxation. *Columbia Journal of Tax Law.* 2011. Vol. 2/1. P. 100-149. DOI: https://doi.org/10.7916/cjtl.v2i1.2801.

8. Teixeira F. Case study I: Simplified tax regimes and their impact on social insurance in Uruguay. *Handbook on Social Protection Systems* / Edited by Schüring E., Loewe M. Edward. Elgar Publishing, Cheltenham. 2021. DOI: https://doi.org/10.4337/9781839109119.00040.

9. Thuronyi V. Presumptive Taxation of the Hard-to-Tax. *Contributions to Economic Analysis.* 2004. Vol. 268. P. 101-120. DOI: https://doi.org/10.1016/S0573-8555(04)68805-5.

10. Бондаренко О. Реформування спрощеної системи оподаткування в Україні. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Сер. : Економіка і управління*. 2015. Вип. 34. С. 242-248.

11. Ігнатенко С. С. Особливості спрощеної системи оподаткування в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 1. С. 334-339.

12. Калінеску Т. В., Пономарьова С. С. Використання спрощеної системи оподаткування агровиробниками. *Часопис економічних реформ*. 2020. № 2. С. 45-51.

13. Ковова І. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності й перспективи її реформування в рамках податкової реформи 2016 року. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 11. С. 31-36.

14. Олейнікова Л. Г., Точиліна І. В. Спрощена система оподаткування в наративі проблем малого підприємництва в Україні. *Облік і фінанси*. 2019. № 2. С. 89-98.

15. Олейнікова Л. Г., Точиліна І. В. Спрощена система оподаткування малого бізнесу в Україні як форма державної підтримки. *Наукові праці НДФІ*. 2019. Вип. 4. С. 108-124.

16. Синчак В. П. Податкові обмеження у спрощеній системі оподаткування як інструменти податкового регулювання розвитку малого підприємництва. *Університетські наукові записки*. 2015. № 1. С. 408-425.

17. Синчак В. П. Ставки єдиного податку як елементи спрощеної системи оподаткування в податковому регулюванні розвитку малого підприємництва України. *Наука й економіка*. 2015. Вип. 1. С. 90-98.

18. Синчак В. П. Особливий механізм справляння податків і зборів в умовах функціонування спрощеної системи оподаткування. *Облік і фінанси*. 2020. № 2. С. 103-113.

19. Тучак Т. В., Лінник О. П. Напрями реформування спрощеної системи оподаткування в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 3. С. 306-311.

20. Тучак Т. В. Спрощена система оподаткування в Україні: сучасний стан та перспективи реформування. *Ефективна економіка*. 2024. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_5_77 (дата звернення: 20.11.2024).

21. Alink M., Kommer V. Handbook on Tax Administration. 2nd Revised Edition. IBFD. 2016. URL: https://www.ibfd.org/sites/default/files/2021-12/15_090_Handbook_on_Tax_Administration_%28Second%20Revised%20Edition%29_final_web_0.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

22. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 20.11.2024).

23. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text (дата звернення: 20.11.2024).

24. Звіт про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами виконавчої влади в частині реєстрації та обліку платників податків. Рахункова палата України, 2024. 59 с. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/14-2_2023/Zvit_14-2_2023.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

References

1. Aditya, C. (2020), "The Presumptive Tax Regime on Micro, Small and Medium Enterprises in Indonesia", *Syntax Literate,* Vol. 5/6, available at: https://jurnal.syntaxliterate.co.id/index.php/syntax-literate/article/view/1323 (access date November 20, 2024).

2. Azuara, O., Azuero, R., Bosch, M. and Torres, J. (2019), Special Tax Regimes in Latin America and the Caribbean, IDB Working Paper Series no. 970, available at: https://publications.iadb.org/en/special-tax-regimes-latin-america-and-caribbean-compliance-social-protection-and-resource (access date November 20, 2024).

3. Bird, R. and Wallace, S. (2004), "Is it Really so Hard to Tax the Hard-to-Tax? The Context and Role of Presumptive Taxes", *Contributions to Economic Analysis,* Vol. 268, pp. 121-158, DOI: https://doi.org/10.1016/s0573-8555(04)68806-7.

4. Engelschalk, M. (2004), "Creating a Favorable Tax Environment for Small Business", *Contributions to Economic Analysis,* Vol. 268, pp. 275-311, DOI: https://doi.org/10.1016/S0573-8555(04)68814-6.

5. Engelschalk, M. and Loeprick, J. (2015), MSME taxation in transition economies: country experience on the costs and benefits of introducing special tax regimes, The World Bank, Policy Research Working Paper Series: 7449, available at: https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/1a153020-9af8-54af-b5b7-9f5e829156c6/content (access date November 20, 2024).

6. Iordachi, V. and Tirlea, M*.* (2016), "Use of presumptive taxation in facilitating small business tax compliance", *Economy and Sociology,* Vol. 3, pp. 11-19.

7. Logue, K. and Vettori, G. (2011), "Narrowing the Tax Gap Through Presumptive Taxation", *Columbia Journal of Tax Law,* Vol. 2/1, pp. 100-149. DOI: https://doi.org/10.7916/cjtl.v2i1.2801.

8. Teixeira, F. (2021), "Case study I: Simplified tax regimes and their impact on social insurance in Uruguay", Schüring E., Loewe M. Edward (Eds.) *Handbook on Social Protection Systems,* Elgar Publishing, Cheltenham, UK, DOI: https://doi.org/10.4337/9781839109119.00040.

9. Thuronyi, V. (2004), "Presumptive Taxation of the Hard-to-Tax", *Contributions to Economic Analysis,* Vol. 268, pp. 101-120, DOI: https://doi.org/10.1016/S0573-8555(04)68805-5.

10. Bondarenko, O. (2015), "Reform of the simplified taxation system in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tekhnolohichnoho universytetu transportu. Ser.: Ekonomika i upravlinnia*, Iss. 34, pp. 242-248.

11. Ihnatenko, S.S. (2023), "Features of the simplified taxation system under martial law", *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, no. 1, pp. 334-339.

12. Kalinesku, T.V. and Ponomarova, S.S. (2020), "Use of a simplified system of taxation by agricultural producers", *Chasopys ekonomichnykh reform*, no. 2, pp. 45-51.

13. Kovova, I. (2015), "A simplified system of taxation, accounting and reporting and prospects for its reform within the framework of the 2016 tax reform", *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 11, pp. 31-36.

14. Oleinikova, L.H. and Tochylina, I.V. (2019), "A simplified system of taxation in the narrative of small business problems in Ukraine", *Oblik i finansy,* no. 2, pp. 89-98.

15. Oleinikova, L.H. and Tochylina, I.V. (2019), "A simplified system of small business taxation in Ukraine as a form of state support", *Naukovi pratsi NDFI*, Iss. 4, pp. 108-124.

16. Synchak, V.P. (2015), "Tax restrictions in the simplified taxation system as tools of tax regulation of small business development", *Universytetski naukovi zapysky*, no. 1, pp. 408-425.

17. Synchak, V.P. (2015), "Single tax rates as elements of a simplified taxation system in the tax regulation of small business development in Ukraine", *Nauka i ekonomika*, Iss. 1, pp. 90-98.

18. Synchak, V.P. (2020), "A special mechanism for paying taxes and fees in the conditions of the operation of the simplified taxation system", *Oblik i finansy,* no. 2, pp. 103-113.

19. Tuchak, T.V. and Linnyk, O.P. (2020), "Directions of reforming the simplified taxation system in Ukraine", *Biznes Inform*, no. 3, pp. 306-311.

20. Tuchak, T.V. (2024), "Simplified taxation system in Ukraine: current state and prospects for reform", *Efektyvna ekonomika*, no. 5, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_5_77 (access date November 20, 2024).

21. Alink, M. and Kommer, V. (2016), Handbook on Tax Administration, 2nd Revised Edition, IBFD, available at: https://www.ibfd.org/sites/default/files/2021-12/15_090_Handbook_on_Tax_Administration_%28Second%20Revised%20Edition%29_final_web_0.pdf (access date November 20, 2024).

22. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Tax Code of Ukraine dated 02.10.2010 no. 2755-VI, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (access date November 20, 2024).

23. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "About modifi cation of the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine concerning action of norms for the period of martial law" dated 15.03.2022 no. 2120-IX, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120- 20#Text (access date November 20, 2024).

24. Accounting Chamber of Ukraine (2024), "Report on the results of the audit of the effectiveness of the exercise of powers by executive authorities in the field of registration and accounting of taxpayers", 59 p.,

available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/14-2_2023/Zvit_14-2_2023.pdf (access date November 20, 2024).

Валігура В.А., Одайський О.Б., Вакуліч І.П.

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В СПРОЩЕНІЙ СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ: ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Мета. Виявлення проблематики управління змінами в спрощеній системі оподаткування (на прикладі аналізу її функціонування в Тернопільській області).

Методика дослідження. У процесі дослідження було використано такі методи: онтологічний підхід – для обґрунтування сутності управління змінами загалом, у сфері оподаткування зокрема і, в тому числі, для виявлення особливостей цього процесу при застосуванні спрощеної системи оподаткування; аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення – для характеристики функціонування спрощеної системи оподаткування в Тернопільській області та формування пропозицій щодо вдосконалення управління змінами в ній; графічний – при візуалізації результатів дослідження.

Результати дослідження. Встановлено, що зниження кількості зареєстрованих платків єдиного податку та темпів його надходжень у 2020 р. та 2022 р. зумовлено наслідками пандемії COVID-19 та війни росії проти України. Доведено, що зростання податкових надходжень єдиного податку у 2022 р. відбулося виключно за рахунок збільшення ставок єдиного податку в результаті збільшення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати. Виявлено, що найбільший негативний вплив наслідки війни росії проти України нанесли платникам другої та третьої груп єдиного податку. Аналіз засвідчив, що більшість платників єдиного податку не досягають граничного порогу доходу на відповідних групах, що може свідчити про дві негативні тенденції: спрощена система оподаткування гальмує розвиток підприємницької активності; платники свідомо не показують реальних доходів, аби уникнути переходу на наступну групу спрощеної системи оподаткування, або на загальну систему. Встановлено, що при запровадженні ставки 2 % єдиного податку від доходу не було враховано територіальних особливостей під час воєнного стану в Україні.

Наукова новизна результатів дослідження. Набуло подальшого розвитку виявлення проблематики управління змінами в спрощеній системі оподаткування на сучасному етапі загалом та в розрізі груп платників єдиного податку.

Практична значущість результатів дослідження. Результати представленого дослідження можуть бути використані органами державної влади у процесі вдосконалення управління змінами в спрощеній системі оподаткування.

Ключові слова: управління змінами, податки, спрощена система оподаткування, єдиний податок, платники єдиного податку.

Valihura V.A., Odaiskyi O.B., Vakulich I.P.

CHANGE MANAGEMEN IN THE SIMPLIFIED TAXATION SYSTEM: TERRITORIAL ASPECT

Purpose. The aim of the article is to identify the problems of change management in the simplified taxation system (on the example of the analysis of its functioning in the Ternopil region).

Methodology of research. The following methods were used in the course of the study: an ontological approach – to substantiate the essence of change management in general, in the field of taxation in particular, and, in particular, to identify the features of this process when applying the simplified taxation system; analysis and synthesis, comparison, generalization – to characterize the functioning of the simplified taxation system in the Ternopil region and to formulate proposals for improving the management of changes in it; graphical – to visualize the results of the study.

Findings. It is established that the decline in the number of registered single tax payers and the rate of single tax revenues in 2020 and 2022 is due to the effects of the COVID-19 pandemic and Russia's war against Ukraine. It is proved that the increase in single tax revenues in 2022 was due solely to an increase in single tax rates as a result of an increase in the subsistence minimum and minimum wage. It was found that the most negative impact of the consequences of Russia's war against Ukraine was on the taxpayers of the second and third groups of the single tax. The analysis shows that most single taxpayers do not reach the income threshold in the respective groups, which may indicate two negative trends: the simplified taxation system hinders the development of entrepreneurial activity; taxpayers deliberately do not show real income to avoid the transition to the next group of the simplified taxation system or to the general system. It is established that the introduction of the 2% single income tax rate did not take into account the territorial peculiarities during martial law in Ukraine.

Originality. The identification of the issues of managing changes in the simplified taxation system at the present stage in general and by groups of single taxpayers was further developed.

Practical value. The results of the presented study can be used by public authorities in the process of improving the change management in the simplified taxation system.

Key words: change management, taxes, simplified taxation system, single tax, single tax payers.

УДК 336.22:338.23(4) **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.28**
JEL Classification: E62, H50, H60, H77

Пірникоза П.В.,
канд. екон. наук,
заступник начальника управління – начальник відділу обміну інформацією управління обміну інформацією та податкових угод Департаменту міжнародного співробітництва, ДПС України, м. Київ

ФІСКАЛЬНІ ПРАВИЛА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ФІСКАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Pirnykoza P.V.,
PhD in Economics,
deputy head of the division –head of the exchange of information unit of the exchange of information and tax treaties division of the International Cooperation Department, State Tax Service of Ukraine, Kyiv

FISCAL RULES AS AN INSTRUMENT FOR STRENGTHENING ECONOMIC STABILITY AND FISCAL SOVEREIGNTY IN EUROPEAN COUNTRIES

Постановка проблеми. Фіскальні правила є одним із ключових інструментів забезпечення макроекономічної стабільності та боргової стійкості в країнах Європи. Вони встановлюють кількісні обмеження на основні бюджетні показники, такі як дефіцит, державний борг та державні видатки, з метою підтримки фіскальної дисципліни та запобігання фінансовим кризам. Однак ефективність цих правил залишається предметом активних дискусій, особливо в контексті кризових ситуацій, коли держави змушені адаптувати свою бюджетну політику до зовнішніх і внутрішніх економічних викликів.

Особливої уваги заслуговує проблема фіскального суверенітету, тобто здатності національних урядів самостійно визначати бюджетну політику без надмірного зовнішнього регулювання. В умовах європейської інтеграції країни ЄС зобов'язані дотримуватися спільних фіскальних правил, що накладає обмеження на їхню бюджетну автономію. З одного боку, це сприяє фінансовій стабільності та координації макроекономічної політики, але з іншого – може обмежувати можливості урядів у застосуванні контрциклічної політики, особливо під час криз.

Актуальність дослідження також обумовлена переглядом фіскальних правил у межах Європейського Союзу, що передбачає перехід від жорстких числових обмежень до більш гнучких механізмів, орієнтованих на забезпечення стійкості державного боргу. Дискусії щодо реформування фіскальних правил зосереджені навколо пошуку оптимального балансу між фінансовою стабільністю, гнучкістю економічної політики та збереженням фіскального суверенітету національних урядів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження підтверджують значну роль фіскальних правил у забезпеченні макроекономічної стабільності та фінансової дисципліни. Коляда Т. А., Бенч Л. Я., Пожиткова П. А. [1] розглядають фіскальні правила як механізм забезпечення боргової безпеки України, наголошуючи на необхідності адаптації європейського досвіду до національних умов. Стеценко Т. В., Глущенко О. В., Хмельков А. В. [2] аналізують уроки застосування фіскальних правил у європейських країнах, виокремлюючи проблеми їх ефективності та дотримання. Бітсма Р. [4], Бланшар О., Леандро А., Цеттельмеєр Й. [5] досліджують вплив фіскальних правил на економічну стійкість держав, підкреслюючи необхідність їхньої адаптивності до змінних макроекономічних умов. Казеллі Ф., Вінгендер П. [6], Дарвас З., Мартін П., Раго Х. [9] наголошують на необхідності реформування фіскальних норм ЄС, оскільки жорсткі бюджетні обмеження можуть погіршувати кризові явища та обмежувати можливості держав для контрциклічної політики.

Попри широке висвітлення проблеми, залишаються невирішеними питання забезпечення дієвого контролю за дотриманням фіскальних правил та їхньої ефективності у кризові періоди. Пенч Л. [12] вказує на слабкість механізмів примусового виконання фіскальних норм у ЄС, що призводить до їх систематичного порушення без належних санкцій. Клейс Г., Дарвас З., Леандро А. [7] підкреслюють проциклічність чинних правил, які можуть загострювати економічні спади, а Арнольд Н. Г.,

Балакрішнан Р., Баркбу Б. Б., Давуді Х. Р., Лагерборг А., Лам В. Р., Цеттельмеєр Й. [3] звертають увагу на необхідність вдосконалення інституційної основи фіскального регулювання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження фіскальних правил як інструменту економічної стабільності та фіскального суверенітету в країнах Європи з урахуванням викликів їх ефективності, дотримання та впливу на боргову безпеку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фіскальні правила є фундаментальним елементом бюджетної політики багатьох країн світу, зокрема Європи, оскільки вони встановлюють чіткі обмеження щодо рівня бюджетного дефіциту, державного боргу, витрат або доходів. Їх основна мета – забезпечення макроекономічної стабільності, мінімізація бюджетних ризиків та запобігання надмірному накопиченню боргу, що може призвести до економічних криз. Упродовж останніх десятиліть концепція фіскальних правил еволюціонувала від жорстких числових обмежень до більш адаптивних механізмів, які враховують особливості макроекономічного циклу та необхідність антикризових заходів.

Згідно з дослідженням Бітсма Р. [4], фіскальні правила виконують роль макроекономічного стабілізатора, оскільки сприяють стримуванню надмірних бюджетних витрат та стимулюють зважену боргову політику. Однак ефективність цих правил залежить від здатності урядів дотримуватися встановлених обмежень, а також від їхньої гнучкості до змінюваних економічних умов. Саме тому в країнах Європейського Союзу відбувається поступова реформа системи фіскальних правил, спрямована на балансування між стабільністю та адаптивністю.

Однією з головних критичних точок фіскальних правил є їхня схильність до проциклічності, тобто вони можуть посилювати економічні кризи, обмежуючи можливості урядів здійснювати антикризові заходи. Наприклад, під час економічного спаду фіскальні правила можуть змушувати уряди скорочувати видатки або підвищувати податки, що ще більше погіршує економічну ситуацію. Дарвас З., Мартін П., Раго Х. [7] зазначають, що нові фіскальні правила ЄС намагаються мінімізувати цей ефект через використання більш динамічних показників, зокрема аналізу стійкості боргу (Debt Sustainability Analysis – DSA), а також впровадження метрики чистих видатків, що є гнучкішою альтернативою до традиційних дефіцитних обмежень.

У зв'язку з викликами, які виникають у процесі дотримання фіскальних правил, науковці пропонують альтернативні підходи до їхнього впровадження. Зокрема, Бланшар О., Леандро А., Цеттельмеєр Й. [5] пропонують замість жорстких правил запроваджувати фіскальні стандарти, тобто якісні орієнтири, які дозволяють адаптувати політику залежно від економічних умов. Такий підхід забезпечує більшу гнучкість і дозволяє урядам оперативно реагувати на кризи без формального порушення встановлених норм.

Важливим аспектом застосування фіскальних правил є їхня роль у забезпеченні боргової безпеки. Коляда Т. А., Бенч Л. Я., Пожиткова П. А. [1] показали, що комбінація різних фіскальних правил – наприклад, поєднання обмеження рівня боргу з дефіцитним правилом – сприяє зниженню боргових ризиків та створює надійніші фінансові умови для довгострокового розвитку економіки. Водночас, у періоди економічної або політичної нестабільності держави змушені відступати від фіскальних обмежень, що може негативно позначатися на довірі інвесторів та борговій дисципліні.

Фіскальні правила Європейського Союзу мають чітке нормативне закріплення, яке визначає межі бюджетної політики держав-членів та встановлює механізми коригування у разі відхилення від встановлених стандартів. Основу чинної системи фіскального регулювання складає Договір про функціонування Європейського Союзу (TFEU), зокрема стаття 126 та Протокол № 12, що встановлюють критерії належного фіскального управління та процедуру надмірного дефіциту (Excessive Deficit Procedure – EDP) [8].

Відповідно до статті 126(2) TFEU [8], країни-члени ЄС зобов'язані підтримувати дефіцит бюджету на рівні не більше 3 % ВВП, за винятком ситуацій, коли відхилення є тимчасовим і незначним. Також передбачено обмеження для державного боргу – не більше 60 % ВВП, якщо боргове навантаження не зменшується достатньо швидкими темпами. У разі порушення цих критеріїв Європейська комісія запускає процедуру надмірного дефіциту (EDP), яка передбачає коригування фіскальної політики країни та може призвести до фінансових санкцій. Попри існування цих механізмів, їхня реалізація на практиці є неоднозначною – значні боргові перевищення у країнах Південної Європи демонструють слабкість механізмів примусового виконання фіскальних правил.

Протягом останніх десятиліть ЄС здійснював поступову реформу фіскальних правил, адаптуючи їх до нових економічних викликів. Однією з ключових змін стала розробка Пакту стабільності та зростання (SGP) [14], що встановив середньострокові бюджетні орієнтири (Medium-Term Objective – MTO). У попередній версії SGP середньострокові цілі встановлювалися на основі структурного бюджетного балансу, який коригувався з урахуванням циклічних коливань економіки та одноразових заходів. Запропонована модель часто піддавалася критиці через складність розрахунків, значний вплив невидимих змінних (наприклад, вихідного розриву ВВП) та її обмежену ефективність у забезпеченні відповідності борговим критеріям.

У 2024 році ЄС ухвалив нову модель фіскальних правил, яка замінила попередній механізм МТО та зосередилася на контролі чистих видатків (net expenditure path) у рамках чотири-семирічного періоду коригування. Відповідно до Регламенту (ЄС) 2024/1263 [13], країни, чий рівень боргу перевищує 60 % ВВП або дефіцит перевищує 3 % ВВП, отримують від Європейської комісії референсну траєкторію чистих видатків. Основна мета цієї траєкторії – забезпечити зниження рівня боргу або його утримання на стійкому рівні (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові нововведення нової моделі фіскальних правил ЄС

Ключове нововведення	Опис
Єдиний операційний показник – чистий видатковий шлях	Визначає межі зростання державних витрат, виключаючи відсоткові платежі за боргом та одноразові заходи. Має забезпечити, що наприкінці періоду коригування боргове навантаження буде стійким або знижуватиметься.
Посилені критерії оцінки стійкості боргу	Показник боргової стабільності базується на ймовірності зниження боргу з 70 %-ю ймовірністю відповідно до методики Debt Sustainability Analysis (DSA).
Додаткові запобіжники (safeguards) для країн із високим рівнем боргу та дефіциту	Щорічне зниження боргу на 1 % ВВП для країн із боргом >90 % ВВП. Покращення первинного структурного балансу щонайменше на 0,4 % ВВП для країн із дефіцитом >3 % ВВП.
Впровадження середньострокових фіскальних структурних планів (MTFSPs)	Уряди зобов'язані представляти фіскальні плани із чітким поясненням запланованих реформ, інвестицій та заходів для забезпечення фіскальної стійкості.

Джерело: побудовано автором за даними [13]

Новий підхід акцентує увагу на гнучкості та адаптації фіскальної політики до специфіки кожної країни, що дозволяє уникати надмірної проциклічності, яка була серйозною проблемою попередньої версії SGP.

Попри переваги нової системи, її ефективність залишається предметом дискусій. Попередня модель була розкритикована [3; 5; 7] за складність, низьку прозорість та недосконалі методи оцінки боргової стабільності. Новий підхід, хоча й передбачає більшу гнучкість, містить ризики відтермінування бюджетної консолідації та збереження боргової нестійкості в окремих країнах. Зокрема, хоча новий механізм включає обов'язкову процедуру коригування (EDP), її реалізація досі залишається слабкою, оскільки реальні фінансові санкції майже не застосовувалися [11].

Крім того, деякі економісти, наприклад, Казеллі Ф., Вінгендер П. [6] вказують на потенційну недостатність нового механізму для стримування фіскальної експансії у країнах з високим рівнем боргу. Водночас, посилення процедур моніторингу та вимог до представлення середньострокових планів може створити додатковий адміністративний тиск на уряди, які вже стикаються з проблемами управління держфінансами.

Попри існування формалізованих фіскальних правил, їх фактичне дотримання залишається складним завданням для багатьох країн Європейського Союзу. Як зазначає Бітсма Р. [4], політичний тиск, економічні цикли та недостатня ефективність механізмів контролю призводять до ситуацій, коли держави маніпулюють бюджетними показниками або використовують винятки, аби уникнути санкцій, що підриває довіру до фіскальних правил та створює ризики для макроекономічної стабільності.

Окремим предметом дискусії є баланс між фіскальною стабільністю та фіскальним суверенітетом держав. Спільні регуляторні рамки ЄС обмежують можливості національних урядів у проведенні незалежної бюджетної політики, що викликає суперечки щодо необхідності гнучкості у фіскальному регулюванні, особливо в умовах криз. Відповідно, країни ЄС демонструють різні підходи до реалізації фіскальних правил, що відображається у відмінностях у структурі бюджетної дисципліни, механізмах коригування та рівні виконання боргових обмежень.

Зокрема, Німеччина є однією з країн, що має найжорсткішу фіскальну дисципліну, зокрема через запровадження боргового «гальма», яке обмежує структурний дефіцит на рівні 0,35 % ВВП [4]. Така модель забезпечує контрольоване боргове навантаження та мінімізує ризики перевищення бюджетних лімітів.

Франція формально дотримується вимог Пакту про стабільність і зростання, однак у кризові періоди застосовує винятки та тимчасові відступи від обмежень дефіциту та боргу, що дозволяє уряду адаптувати фіскальну політику до економічних реалій, проте створює ризики боргової нестійкості.

Італія стикається з хронічно високим рівнем державного боргу, який перевищує 60 % ВВП, а у кризові періоди – значно перевищує цей поріг. Відсутність жорстких витратних обмежень та політичні труднощі у проведенні фіскальної консолідації ускладнюють дотримання європейських бюджетних норм.

Польща демонструє один із найінституціоналізованіших підходів до фіскальної дисципліни. На конституційному рівні закріплено борговий ліміт у 60 % ВВП, а також запроваджено механізми

коригування при досягненні порогів 50 % та 55 % ВВП, що підвищує передбачуваність бюджетної політики та забезпечує стабільне управління державними фінансами [9].

Іспанія та Нідерланди застосовують контрольовану фіскальну політику, зокрема через механізми обмеження витрат та посилений контроль фіскальних рад, що сприяє стабільності бюджетної системи та зменшує ризики надмірного боргового навантаження.

Табл. 2 узагальнює основні фіскальні правила в ЄС та його окремих країнах, охоплюючи дефіцитні, боргові та витратні обмеження, а також механізми коригування у разі їх порушення.

Таблиця 2

Фіскальні правила в країнах ЄС

Країна	Правило бюджетного дефіциту	Боргове правило	Витратне правило	Механізм корекції
ЄС (загальні правила)	Дефіцит не більше 3 % ВВП (SGP)	Державний борг не більше 60 % ВВП	Витрати мають відповідати потенційному зростанню ВВП	Автоматичні коригувальні заходи
ЄС (нова модель 2024)	Дефіцит має бути скоригований до <3 % ВВП у межах 4–7 років	Державний борг має зменшуватись при рівні >60 % ВВП, щорічне скорочення на 1 % ВВП, якщо борг >90 % ВВП	Обмеження чистих витрат із коригуванням відповідно до боргової стабільності (DSA)	Зниження боргу з 70 %-ю ймовірністю згідно з DSA, контроль чистих видатків, обов'язкові фіскальні плани (MTFSPs)
Німеччина	Структурний дефіцит ≤0,35 % ВВП	«Боргове гальмо» (60 % ВВП)	Витрати обмежені зростанням доходів	Санкції та жорсткі коригувальні процедури
Франція	Дефіцит не більше 3 % ВВП, можливі винятки	Борг 60 % ВВП, слабке дотримання	Обмеження зростання витрат	Використання тимчасових відступів
Італія	Дефіцит 3 % ВВП, часто перевищується	Борг перевищує 60 % ВВП, політичні обмеження	Відсутнє	Політичне регулювання
Польща	Дефіцит не більше 3 % ВВП	Конституційна межа боргу 60 % ВВП	Пороги коригування боргу (50 %, 55 %, 60 %)	Автоматичні обмеження та процедури коригування
Іспанія	Дефіцит ≤3 % ВВП	Борг ≤60 % ВВП, механізми коригування	Контроль витрат на рівні регіонів	Примусові заходи регіональних урядів
Нідерланди	Дефіцит не більше 3 % ВВП	Борг ≤60 % ВВП	Витрати обмежені потенційним зростанням економіки	Фіскальні ради здійснюють нагляд

Джерело: побудовано автором за даними [4; 6; 7]

Попри нормативно закріплені фіскальні обмеження, фактичний рівень їх виконання серед країн ЄС суттєво різниться. Деякі держави демонструють високий рівень фіскальної дисципліни завдяки жорстким внутрішнім механізмам контролю (Німеччина, Польща), тоді як інші (Франція, Італія) регулярно перевищують допустимі показники бюджетного дефіциту та боргу, що вказує на необхідність не лише формального аналізу відповідності фіскальним нормам, але й кількісного оцінювання ефективності впроваджених механізмів корекції та стабілізації державних фінансів.

Кількісний аналіз дозволяє визначити закономірності у виконанні фіскальних правил, оцінити вплив боргових та дефіцитних обмежень на макроекономічну стабільність, а також виявити ключові чинники, що зумовлюють відхилення від встановлених норм. Використання таких показників, як середньорічне відхилення дефіциту від 3 % ВВП та відношення державного боргу до ВВП у діапазонах до 60 % і до 90 %, дозволяє об'єктивно оцінити ефективність діючої системи фіскального регулювання. Аналіз цих параметрів є критично важливим для розробки рекомендацій щодо вдосконалення фіскальної політики в ЄС, зокрема щодо адаптації коригувальних механізмів до специфіки окремих країн (рис. 1).

Аналіз динаміки бюджетного дефіциту (див. рис. 1) в країнах ЄС свідчить, що дотримання ліміту в 3 % ВВП було можливим здебільшого у періоди економічного зростання, коли стабільне зростання податкових надходжень забезпечувало фінансову рівновагу. Водночас, у кризові періоди, зокрема під час глобальної фінансової кризи 2008–2010 рр. та пандемії COVID-19 у 2020–2022 рр. більшість країн ЄС значно перевищили цей поріг. Наприклад, у 2020 році середній рівень дефіциту в ЄС зріс до -6,7 % ВВП, а в окремих країнах, таких як Іспанія (-10,1 %) та Франція (-9 %), сягав ще вищих значень, що свідчить про недостатню ефективність фіскальних обмежень у періоди криз, коли держави змушені збільшувати бюджетні видатки для підтримки економічної активності та соціального добробуту.

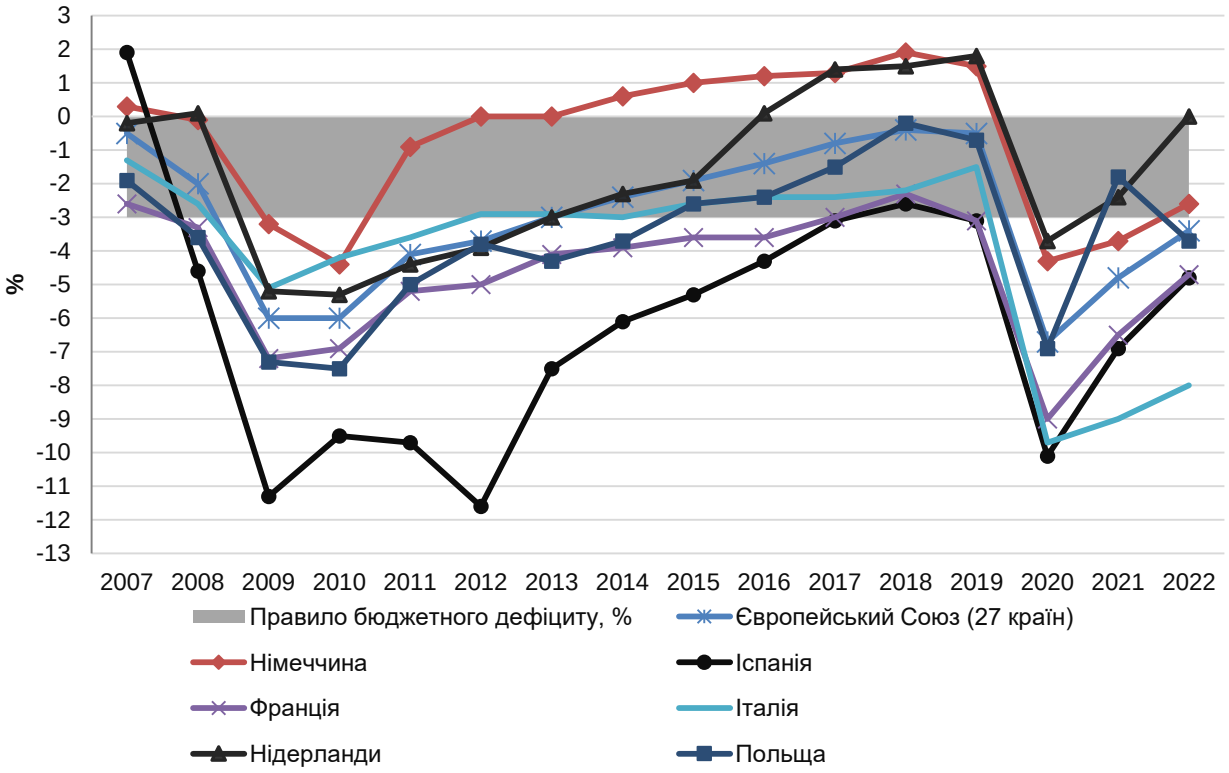


Рис. 1. Динаміка показників дефіциту бюджету до ВВП Європейського Союзу та окремих країн Європи, що запровадили правило дефіциту бюджету у 2007–2022 роках

Джерело: побудовано автором за даними Євростату [10]

Рівень дотримання дефіцитного правила суттєво відрізняється між країнами, що пояснюється ефективністю внутрішніх механізмів бюджетного регулювання. Найвищий рівень фіскальної дисципліни продемонстрували Німеччина та Нідерланди, які у 2012–2019 рр. дотримувалися збалансованої бюджетної політики. Німеччина, зокрема, протягом 2014–2019 рр. мала профіцит бюджету (до +1,9 % ВВП у 2018 році), що стало можливим завдяки політиці «боргового гальма», яка обмежує структурний дефіцит на рівні 0,35 % ВВП. Нідерланди також демонстрували контрольований рівень дефіциту та мали профіцит у 2017–2019 рр. (+1,4 % ВВП у 2017 році, +1,5 % у 2018–2019 рр.).

На противагу цьому, у Франції та Італії спостерігається систематичне перевищення допустимого рівня дефіциту. Франція лише у 2018–2019 рр. наблизилася до ліміту (-2,3 % ВВП у 2018 році), але вже у 2020 році її дефіцит зріс до -9 %. Подібна ситуація в Італії, де дефіцит лише одного разу (2019 рік – 1,5 % ВВП) опустився нижче 3 %, тоді як в інші роки перевищував допустимий рівень. Іспанія, яка мала високий рівень дефіциту після фінансової кризи 2008–2010 рр., у 2019 році також демонструвала перевищення ліміту (-3,1 % ВВП), а у 2020 році її дефіцит зріс до -10,1 %. Польща, попри загальну стійкість бюджетної системи, мала значні коливання рівня дефіциту, особливо у кризові періоди (-6,9 % ВВП у 2020 році).

Значні розбіжності в дотриманні фіскальних правил свідчать про різний рівень фіскального суверенітету країн ЄС. Держави з жорсткими внутрішніми обмеженнями (Німеччина, Нідерланди, Польща) продемонстрували здатність ефективно контролювати бюджетний баланс, тоді як країни, де політичні компроміси обмежують можливість жорсткої консолідації (Франція, Італія, Іспанія), систематично перевищували допустимі ліміти. Фіскальний суверенітет держав визначається здатністю їхніх урядів самостійно регулювати бюджетну політику без значної залежності від зовнішніх обмежень.

Пандемія COVID-19 стала одним із найбільших викликів для фіскальної дисципліни, оскільки всі країни ЄС змушені були значно збільшити бюджетні видатки, що призвело до масового порушення фіскальних обмежень. Відсутність гнучких механізмів коригування в межах попередньої моделі фіскального регулювання стала основною причиною перегляду правил у 2024 році. Нова модель передбачає застосування метрики чистих видатків та індивідуальних коригувальних шляхів залежно від боргової стійкості країни, що має зробити систему фіскального регулювання більш адаптивною до макроекономічних шоків.

Оцінка фіскальної політики країн ЄС не може обмежуватися лише аналізом номінальних показників дефіциту, адже фактичне дотримання правил залишається проблематичним. Відсутність ефективних санкцій та можливість застосування винятків у кризові періоди дозволяє державам

уникати необхідних коригувальних заходів. Водночас досвід країн із жорсткими внутрішніми обмеженнями (Німеччина, Польща) свідчить, що ефективність фіскальної політики визначається не лише загальноєвропейськими нормами, а й національними механізмами бюджетного регулювання. У цьому контексті реформа фіскальних правил 2024 року є необхідним кроком до більшої гнучкості та стійкості європейської бюджетної політики, що дозволить державам ефективніше реагувати на економічні виклики, зберігаючи при цьому загальноєвропейську фіскальну дисципліну.

Своєю чергою, аналіз дотримання боргових правил у країнах ЄС свідчить про суттєві відмінності у рівні боргового навантаження та механізмах його регулювання, що безпосередньо пов'язано із рівнем фіскального суверенітету. Загальноєвропейські правила встановлювали граничне значення державного боргу на рівні 60 % ВВП, однак значна частина країн систематично порушувала це обмеження, що ставить під сумнів ефективність чинної системи фіскального регулювання (рис. 2).

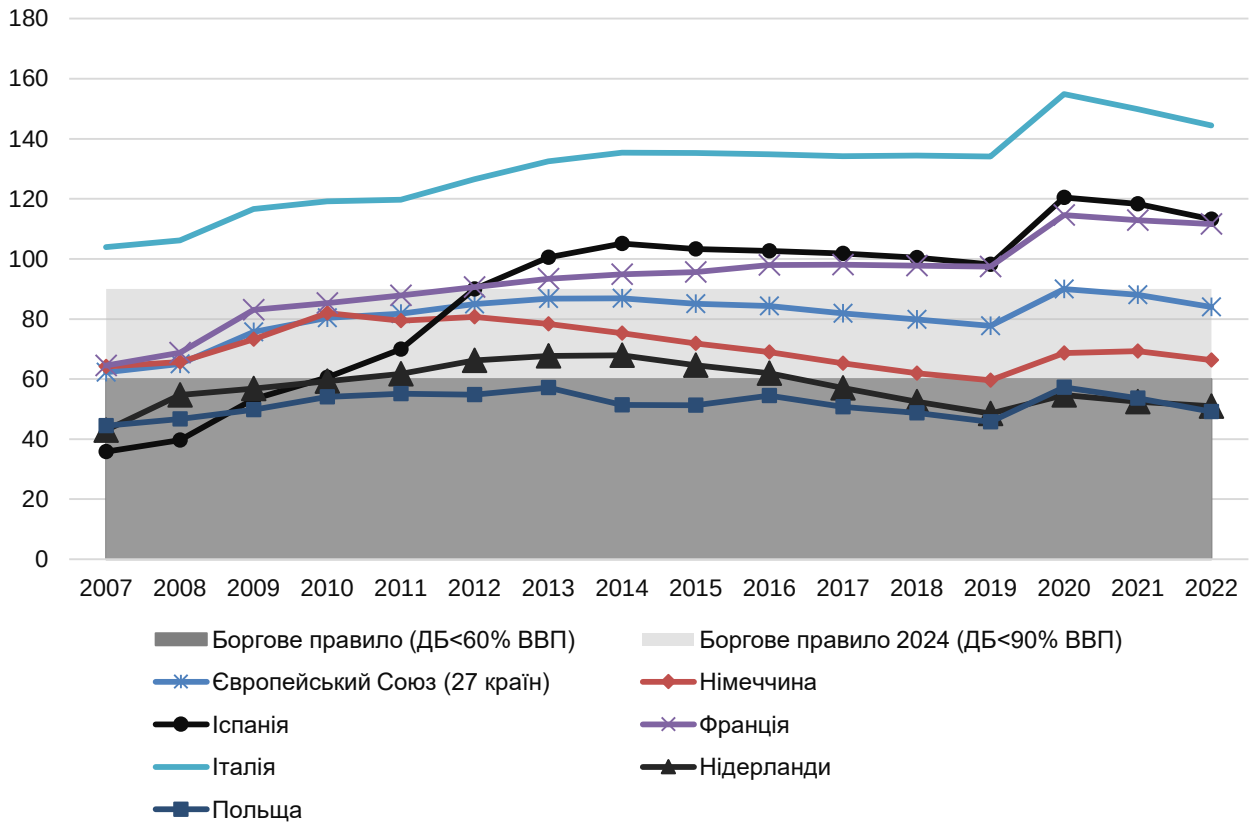


Рис. 2. Динаміка показників відношення державного боргу до ВВП Європейського Союзу та країн Європи, що запровадили боргове правило у 2007–2022 роках

Джерело: побудовано автором за даними Євростату [10]

Під впливом глобальної фінансової кризи (2008–2010 рр.) та пандемії COVID-19 (2020–2022 рр.) боргові показники суттєво зросли, що підтверджує обмеженість єдиних фіскальних норм у кризових умовах. Водночас країни з високим рівнем фіскального суверенітету, які запровадили жорсткі внутрішні боргові обмеження, змогли ефективніше контролювати свої державні фінанси.

Загалом, рівень державного боргу в Європейському Союзі зріс із 62,3 % ВВП у 2007 році до 90 % ВВП у 2020 році, що перевищує фіскальний критерій на 30 процентних пунктів. Попри часткове зниження боргового навантаження у 2021–2022 рр. (до 84 % ВВП), показник залишається значно вищим за встановлений поріг. Дотримання боргових обмежень було можливим лише у країнах із високим рівнем бюджетної дисципліни, тоді як держави з політичною гнучкістю у фіскальній політиці демонстрували стабільне зростання боргу.

Наприклад, Німеччина протягом аналізованого періоду демонструвала стабільне зниження рівня державного боргу завдяки запровадженню «боргового гальма» (Schuldenbremse), що дозволило країні поступово зменшити боргове навантаження із 64,2 % ВВП у 2007 році до 59,6 % ВВП у 2019 році. Попри тимчасове зростання у 2020 році (68,7 % ВВП), Німеччина змогла стабілізувати показник на рівні 66,3 % ВВП у 2022 році, що значно нижче середнього рівня боргу в ЄС.

Нідерланди також продемонстрували ефективне управління державним боргом. Після тимчасового підвищення під час фінансової кризи рівень боргу залишався під контролем і вже у 2017

році повернувся до показника нижче 60 % ВВП, а у 2022 році склав 51 % ВВП. Подібна тенденція свідчить про ефективність політики, орієнтованої на збалансоване управління бюджетом та стабільність фінансової системи.

Польща є унікальним прикладом країни, яка змогла підтримувати боргову стабільність завдяки високому рівню фіскального суверенітету. Відмінністю польської моделі є конституційне закріплення боргового правила, що визначає 60 % ВВП як граничний рівень, при перевищенні якого автоматично запускаються жорсткі заходи бюджетної консолідації. Крім того, запроваджено два попереджувальні пороги:

– при досягненні 50 % ВВП уряд зобов'язаний обмежити нові бюджетні зобов'язання;

– при перевищенні 55 % ВВП активуються додаткові заходи зі скорочення дефіциту [9].

Завдяки цим механізмам рівень державного боргу Польщі залишався у межах 45–57 % ВВП у 2019–2022 рр., що значно нижче середнього показника ЄС та свідчить про стабільність фіскальної системи.

На противагу дисциплінованим країнам, Італія, Франція та Іспанія демонструють системне порушення боргових правил та неспроможність ефективно коригувати бюджетну політику. Італія, яка ще у 2007 році мала критично високий рівень боргу (103,9 % ВВП), у 2020 році досягла 154,9 % ВВП, а у 2022 році показник залишався на рівні 144,4 % ВВП, що підтверджує низьку ефективність механізмів контролю та неспроможність забезпечити бюджетну стабільність у довгостроковій перспективі.

Франція також демонструє хронічне перевищення боргового порогу, починаючи з 2009 року. У 2020 році рівень боргу досяг 114,6 % ВВП, що свідчить про незбалансованість бюджетної політики та залежність від високих державних видатків. Аналогічна ситуація спостерігається в Іспанії, де державний борг зріс із 35,8 % ВВП у 2007 році до 120,4 % ВВП у 2020 році. Вразливість економіки до макроекономічних шоків та недостатня ефективність заходів коригування бюджетного дефіциту сприяли подальшому накопиченню боргу.

Результати аналізу підтверджують, що рівень фіскального суверенітету безпосередньо впливає на здатність країни контролювати боргове навантаження. Держави, які мають чіткі внутрішні правила контролю за бюджетними показниками (Німеччина, Нідерланди, Польща), демонструють вищий рівень бюджетної дисципліни та здатність стабілізувати фінансову ситуацію без втручання зовнішніх регуляторів. Водночас країни, де політичні компроміси визначають фіскальну політику (Італія, Франція, Іспанія), схильні до перевищення боргових обмежень та мають обмежені можливості для самостійного коригування бюджетного дефіциту.

Встановлення нового боргового порогу у 90 % ВВП та запровадження коригувальних механізмів для країн із високим рівнем боргу дозволяє ЄС більш ефективно адаптувати бюджетну політику до макроекономічних викликів, забезпечуючи баланс між фінансовою стійкістю та економічним зростанням. У майбутньому рівень фіскального суверенітету залишатиметься важливим фактором, що визначатиме здатність окремих держав не лише дотримуватися загальноєвропейських фіскальних норм, а й формувати стійку економічну політику, здатну протистояти кризам.

Висновки з проведеного дослідження. Фіскальні правила відіграють критичну роль у забезпеченні макроекономічної стабільності та фіскальної дисципліни в країнах Європи, встановлюючи кількісні обмеження на бюджетні дефіцити, державний борг і державні видатки. Аналіз чинної системи регулювання показав, що жорсткі фіскальні обмеження сприяють довгостроковій борговій стабільності та формуванню передбачуваного бюджетного середовища, однак вони часто зазнають викликів у періоди економічних криз, коли держави потребують гнучкості у застосуванні контрциклічної політики. Нові підходи до реформування фіскальних правил ЄС, зокрема перехід до орієнтації на чисті видатки та аналіз стійкості боргу, спрямовані на зменшення проциклічності фіскального регулювання та підвищення ефективності бюджетної політики в умовах макроекономічної нестабільності.

Проблема фіскального суверенітету національних урядів залишається однією з ключових у дискусії про фіскальні правила, оскільки надмірне регулювання бюджетної політики на наднаціональному рівні може обмежувати можливості країн у проведенні власної фіскальної стратегії. Досвід держав-членів ЄС свідчить, що країни з жорсткими внутрішніми бюджетними обмеженнями (Німеччина, Польща, Нідерланди) демонструють вищий рівень фіскальної дисципліни, тоді як держави з менш формалізованими механізмами контролю за державними фінансами (Франція, Італія, Іспанія) часто перевищують дефіцитні та боргові ліміти. Це підтверджує необхідність диференційованого підходу до формування фіскальних правил, який враховує специфіку національних економік та забезпечує достатню гнучкість у їх застосуванні.

Перспективи подальших досліджень у сфері фіскальних правил можуть зосереджуватися на розробці моделей адаптивного фіскального регулювання, які поєднують елементи жорстких бюджетних обмежень із гнучкими механізмами кризового реагування. Зокрема, важливим напрямом є аналіз впливу реформованої системи фіскальних правил ЄС на боргову стійкість держав та їхню здатність проводити антикризову політику. Крім того, дослідження можуть бути спрямовані на оцінку

ефективності механізмів контролю за дотриманням фіскальних обмежень та впливу санкційних інструментів на поведінку урядів у контексті бюджетного планування.

Література

1. Коляда Т. А., Бенч Л. Я., Пожиткова П. А. Фіскальні правила в забезпеченні боргової безпеки України. *Бізнес Інформ.* 2023. № 8. С. 241-247.
2. Стеценко Т. В., Глущенко О. В., Хмельков А. В. Фіскальні правила: уроки для України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна».* 2023. Вип. 105. С. 13-21. DOI: 10.26565/2311-2379-2023-105-02.
3. Arnold N. G., Balakrishnan R., Barkbu B. B., Davoodi H. R., Lagerborg A., Lam W. R., Zettelmeyer J. Reforming the EU Fiscal Framework: Strengthening the Fiscal Rules and Institutions. Departmental Paper No 2022/014, International Monetary Fund, 2022. URL: https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2022/08/31/Reforming-the-EU-Fiscal-FrameworkStrengthening-the-Fiscal-Rules-and-Institutions-The-EUs-518388 (дата звернення: 23.11.2024).
4. Beetsma R. The Economics of Fiscal Rules and Debt Sustainability. *Intereconomics.* 2022. Vol. 57. Iss. 1. P. 11-15.
5. Blanchard O., Leandro A., Zettelmeyer J. Redesigning EU fiscal rules: from rules to standards. *Economic Policy.* 2021. Vol. 36. Iss. 106. P. 195-236.
6. Caselli F., Wingender P. Heterogeneous effects of fiscal rules: The Maastricht fiscal criterion and the counterfactual distribution of government deficits. *European Economic Review.* 2021. Vol. 136. DOI: https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2021.103748.
7. Claeys G., Darvas Z., Leandro A. A proposal to revive the European Fiscal Framework. Policy Contribution 2016/07. *Bruegel.* 2016. URL: https://www.bruegel.org/policy-brief/proposal-reviveeuropean-fiscal-framework (дата звернення: 23.11.2024).
8. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01. *EUR-Lex.* URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT (дата звернення: 23.11.2024).
9. Darvas Z., Martin P., Ragot X. European fiscal rules require a major overhaul. Policy Contribution 2018/18. *Bruegel.* 2018. URL: https://www.bruegel.org/policy-brief/european-fiscalrules-require-major-overhaul (дата звернення: 23.11.2024).
10. Government deficit/surplus, debt and associated data. *Eurostat.* URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10dd_edpt1__custom_7995642/default/table?lang=en (дата звернення: 23.11.2024).
11. Lotko E. Prawnofinansowe instrumenty ograniczania długu publicznego w Polsce : Rozprawa doktorska. Białystok, 2016. 283 p.
12. Pench L. Three risks that must be addressed for new European Union fiscal rules to succeed. Policy Brief 08/2024. *Bruegel.* 2024. URL: https://www.bruegel.org/policy-brief/three-risks-must-beaddressed-new-european-union-fiscal-rules-succeed (дата звернення: 23.11.2024).
13. Regulation (EU) 2024/1263 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2024 on the effective coordination of economic policies and on multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No. 1466/97. *EUR-Lex.* URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1263/oj (дата звернення: 23.11.2024).
14. Stability and Growth Pact (SGP). *EUR-Lex.* URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/stability-and-growth-pact.html (дата звернення: 23.11.2024).

References

1. Koliada, T.A., Bench, L.Ya. and Pozhytkova, P.A. (2023), "Fiscal rules in ensuring Ukraine's debt security", *Biznes Inform*, no. 8, pp. 241-247.
2. Stetsenko, T.V., Hlushchenko, O.V. and Khmelkov, A.V. (2023), "Fiscal rules: Lessons for Ukraine", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriia "Ekonomichna"*, Iss. 105, pp. 13-21, DOI: 10.26565/2311-2379-2023-105-02.
3. Arnold, N.G., Balakrishnan, R., Barkbu, B.B. et al. (2022), "Reforming the EU Fiscal Framework: Strengthening the Fiscal Rules and Institutions", Departmental Paper No. 2022/014, International Monetary Fund, available at: https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2022/08/31/Reforming-the-EU-Fiscal-FrameworkStrengthening-the-Fiscal-Rules-and-Institutions-The-EUs-518388 (access date November 23, 2024).
4. Beetsma, R. (2022), "The Economics of Fiscal Rules and Debt Sustainability", *Intereconomics*, Vol. 57, Iss. 1, pp. 11-15.
5. Blanchard, O., Leandro, A. and Zettelmeyer, J. (2021), "Redesigning EU fiscal rules: from rules to standards", *Economic Policy*, Vol. 36, Iss. 106, pp. 195-236.

6. Caselli, F. and Wingender, P. (2021), “Heterogeneous effects of fiscal rules: The Maastricht fiscal criterion and the counterfactual distribution of government deficits”, *European Economic Review*, Vol. 136, DOI: https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2021.103748.

7. Claeys, G., Darvas, Z. and Leandro, A. (2016), “A proposal to revive the European Fiscal Framework”, Policy Contribution 2016/07, *Bruegel*, available at: https://www.bruegel.org/policy-brief/proposal-reviveeuropean-fiscal-framework (access date November 23, 2024).

8. EUR-Lex (2012), Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01, available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT (access date November 23, 2024).

9. Darvas, Z., Martin, P. and Ragot, X. (2018), “European fiscal rules require a major overhaul”, Policy Contribution 2018/18, *Bruegel,* available at: https://www.bruegel.org/policy-brief/european-fiscalrules-require-major-overhaul (access date November 23, 2024).

10. Eurostat (2024), Government deficit/surplus, debt and associated data, available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10dd_edpt1__custom_7995642/default/table?lang=en (access date November 23, 2024).

11. Lotko, E. (2016), “Prawnofinansowe instrumenty ograniczania długu publicznego w Polsce”, Doctoral dissertation, Białystok, Poland, 283 p.

12. Pench, L. (2024), “Three risks that must be addressed for new European Union fiscal rules to succeed”, Policy Brief 08/2024, *Bruegel,* available at: https://www.bruegel.org/policy-brief/three-risks-must-beaddressed-new-european-union-fiscal-rules-succeed (access date November 23, 2024).

13. EUR-Lex (2024), Regulation (EU) 2024/1263 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2024 on the effective coordination of economic policies and on multilateral budgetary surveillance and repealing Council Regulation (EC) No. 1466/97, available at: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1263/oj (access date November 23, 2024).

14. EUR-Lex (2023), Stability and Growth Pact (SGP), available at: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/stability-and-growth-pact.html (access date November 23, 2024).

Пірникоза П.В.

ФІСКАЛЬНІ ПРАВИЛА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ФІСКАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Мета. Дослідження фіскальних правил як інструменту економічної стабільності та забезпечення фіскального суверенітету в країнах Європи, з урахуванням викликів їх ефективності, дотримання та впливу на боргову безпеку.

Методика дослідження. У дослідженні застосовано комплексний підхід, що включає: абстрактно-логічний метод – для аналізу теоретичних основ фіскальних правил, метод порівняльного аналізу – для оцінки впливу фіскальних обмежень на макроекономічну стабільність у різних країнах Європи, а також графічний метод – для візуалізації основних трендів боргової стійкості та бюджетної дисципліни.

Результати дослідження. Встановлено, що фіскальні правила відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості держав, запобігаючи надмірному накопиченню боргу та підтримуючи бюджетну дисципліну. Аналіз європейського досвіду свідчить про переваги жорстких фіскальних обмежень, що діють у Німеччині, Польщі та Нідерландах, а також про труднощі їх реалізації у країнах із високим борговим навантаженням, таких як Італія, Франція та Іспанія. Дослідження виявило проциклічність традиційних фіскальних правил, що обмежує можливості урядів застосовувати антикризову політику. Запровадження нової моделі фіскальних обмежень у ЄС, яка ґрунтується на контролі чистих видатків і аналізі стійкості боргу, є відповіддю на ці виклики, проте її ефективність залишається предметом дискусій.

Наукова новизна результатів дослідження. У дослідженні розширено підхід до аналізу фіскальних правил через призму фіскального суверенітету держав. Виявлено ключові фактори, що впливають на ефективність застосування фіскальних обмежень у країнах ЄС, зокрема проаналізовано їхню проциклічність, вплив на боргову стабільність та бюджетну дисципліну. Досліджено нову модель фіскального регулювання ЄС, засновану на контролі чистих видатків та оцінці стійкості боргу, та визначено її потенційні переваги та ризики для економічної стабільності країн-членів.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення механізмів бюджетного планування та контролю за державними фінансами в країнах ЄС та Україні. Запропоновані висновки щодо ефективності різних моделей фіскальних правил можуть бути враховані при розробці національних стратегій бюджетної політики, зокрема в умовах кризових явищ. Аналіз адаптивності нової системи фіскального регулювання ЄС дає змогу оцінити її можливості для підвищення макроекономічної стабільності та визначення оптимального рівня гнучкості фіскальних норм.

Ключові слова: фіскальні правила, боргова стійкість, економічна стабільність, бюджетний дефіцит, фіскальний суверенітет, Європейський Союз, державний борг.

Pirnykoza P.V.

FISCAL RULES AS AN INSTRUMENT FOR STRENGTHENING ECONOMIC STABILITY AND FISCAL SOVEREIGNTY IN EUROPEAN COUNTRIES

Purpose. This study examines fiscal rules as an instrument for ensuring economic stability and fiscal sovereignty in European countries, considering challenges related to their effectiveness, compliance, and impact on debt sustainability.

Methodology of research. The study employs a comprehensive approach that includes the abstract and logical method for analysing the theoretical foundations of fiscal rules, the comparative analysis method to assess the impact of fiscal constraints on macroeconomic stability in different European countries, and the graphical method for visualizing key trends in debt sustainability and budgetary discipline.

Findings. It has been established that fiscal rules play a crucial role in maintaining financial stability by preventing excessive debt accumulation and reinforcing budgetary discipline. The analysis of European experience highlights the advantages of strict fiscal constraints implemented in Germany, Poland, and the Netherlands, as well as the difficulties associated with their enforcement in highly indebted countries such as Italy, France and Spain.

The study identifies the pro-cyclicality of traditional fiscal rules, which restricts governments' ability to implement counter-cyclical policies. The introduction of a new fiscal constraints model in the EU, based on net expenditure control and debt sustainability analysis, addresses these challenges; however, its effectiveness remains a subject of debate.

Originality. The study expands the approach to analysing fiscal rules through the lens of fiscal sovereignty of states. It identifies key factors influencing the effectiveness of fiscal constraints in EU countries, particularly by examining their pro-cyclicality, impact on debt sustainability, and budgetary discipline. A new EU fiscal regulation model, based on net expenditure control and debt sustainability assessment, was explored and its potential advantages and risks for the economic stability of member states were determined.

Practical value. The findings of this study can be applied to improve budget planning mechanisms and public finance control in both EU countries and Ukraine. The proposed conclusions on the effectiveness of different fiscal rule models can be considered in developing national budget policy strategies, particularly in times of crisis. The analysis of the adaptability of the new EU fiscal regulation system enables an assessment of its potential for enhancing macroeconomic stability and determining the optimal level of flexibility of fiscal norms.

Key words: fiscal rules, debt sustainability, economic stability, budget deficit, fiscal sovereignty, European Union, public debt.

UDC 336.22 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.29**
JEL Classification: E62, O23

Zhu Lihong,
PhD student in specialty 292 "International Economic Relations",
West Ukrainian National University, Ternopil,
Associate Professor, Senior Accountant, Certified Tax Agent,
Jiuquan Vocational and Technical College,
Gansu Sheng, Jiuquan Shi, Suzhou Qu, 735009, PRC

THE IMPACT OF CHINA'S FISCAL POLICY ON REAL GDP GROWTH AND NET GOVERNMENT LENDING

Чжу Ліхун,
здобувач* третього рівня вищої освіти «доктор філософії»
за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини»,
Західноукраїнський національний університет, Тернопіль,
доцент, старший бухгалтер, сертифікований податковий агент,
Професійно-технічний коледж Цзюцюаню,
Ганьсу Шен, Цзюцюань Ши, Сучжоу Цюй, 735009, КНР

ВПЛИВ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЮ НА ЗРОСТАННЯ РЕАЛЬНОГО ВВП ТА ЧИСТЕ ДЕРЖАВНЕ КРЕДИТУВАННЯ

Formulation of the problem. China's fiscal policy has played an essential role in managing economic growth, stabilizing the economy, and tackling structural challenges. Nonetheless, the impact of fiscal policy on real GDP growth and its effects on net government lending continue to be topics of considerable discussion. Expansionary fiscal strategies, including heightened government expenditure and tax reductions, have traditionally been employed to boost economic activity; however, they also bring forth worries regarding escalating public debt and the sustainability of fiscal practices. On the other hand, contractionary fiscal measures designed to decrease deficits may impede short-term growth but could foster long-term economic stability.

This research aims to examine the impact of China's fiscal policy on real GDP growth and net government lending. It specifically seeks to solve the following problems: to investigate the ways of government expenditure and taxation affect real GDP growth in China; to find the relationship between fiscal policy adjustments and net government lending; to research the connection between modifications in fiscal policy and net government lending; to research the difference in of fiscal multipliers across different economic conditions.

The results will enhance the wider discussion regarding the formulation of fiscal policy and its influence on economic results in developing countries.

Analysis of recent research and publications. J. Cimadomo estimated the ex-ante or intentional cyclical stance of fiscal policy and found out that fiscal plans might be significantly different from ex post outcomes because governments do not have complete control over their implementation [1].

I. Chugunov, M. Pasichnyi, V. Koroviy, T. Kaneva and A. Nikitishin researched the fiscal and monetary policy coordination should focus on increasing public welfare and maintaining long-term macroeconomic stability. The results showed no positive effects of general government expenditures on the GDP per capita growth. The influence of public spending on economic growth depends on institutions quality, the composition of expenditures, and fiscal architecture [2].

Weidong Chen and Xiaohui Yuan researched that financial inclusion in China has had significant progress recently and it has gradually formed a unique and sustainable development path with supporting policies and regulations as well as rapid development and application of digital technology [3].

Xiaohua Sun, Junlin Ren and Yun Wang researched the differentiated role of specific tax and ad valorem tax in alleviating the resource curse; they empirically investigated the impact of resource taxes on economic growth and resource curse using a difference-in-difference model, finding that the policy adjustment of the Chinese resource tax from a specific tax to an ad valorem tax significantly restrained the

* *Науковий керівник: Зварич Р.Є. – д-р екон. наук, професор*

economic growth of pilot cities while exacerbating their susceptibility to the resource curse through two mechanisms: an output-inhibiting effect and a supply-side Giffen effect [4].

However, the impact of Chinaєs fiscal policy on real GDP growth and net government credit requires more detailed research, which determines the choice of the topic of the article.

Setting objectives. The goal of article is theoretical and analytical research of the impact of China's fiscal policy on real GDP growth and net government lending and developing recommendations regarding the future correction of fiscal policy in the context of new challenges.

Presentation of the main research material. The connection between Real GDP growth and government net lending is closely linked to the fiscal policy choices made by the government, constituting an essential aspect of macroeconomic management. This dependence is supported by theoretical rationale (see fig. 1).

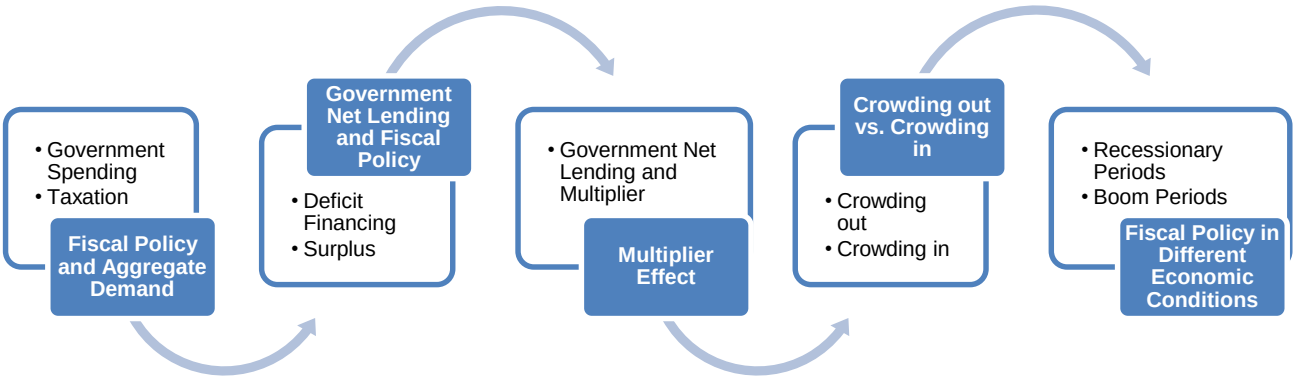


Fig. 1. Fiscal policy and the relationship between Real GDP growth and government net lending
Source: developed by the author

Fiscal Policy and Aggregate Demand. Fiscal policy, involving the government's choices regarding expenditure and taxation, has a direct impact on aggregate demand (AD) within an economy. The growth of real GDP is primarily propelled by fluctuations in aggregate demand, making fiscal policy a crucial instrument for governments aiming to either enhance or reduce aggregate demand. *Government expenditure* plays a crucial role in enhancing aggregate demand by elevating the demand for goods and services. This escalation subsequently results in an increase in output (GDP) and employment levels, thereby promoting economic growth. When the government allocates more funds to areas such as infrastructure, education, and healthcare, it invigorates business operations and boosts consumption and investment through multiplier effects. Reductions in *taxes* can enhance household consumption and stimulate business investment, as both individuals and companies possess increased disposable income for spending or investing. In contrast, increases in taxes diminish disposable income and suppress demand, which can hinder GDP growth.

Government Net Lending and Fiscal Policy. Government net lending denotes the disparity between government income, primarily derived from taxation, and government spending. It shows the net fiscal condition of the government and serves as a crucial measure of the fiscal policy approach-indicating whether the government is experiencing a deficit (when net lending is negative), a surplus (when net lending is positive), or maintaining a balanced budget. *Deficit Financing*: has place when a government experiences a budget deficit, where expenditures surpass revenues, it often resorts to borrowing to cover the shortfall. This borrowing acts as a direct infusion into the economy, particularly when the government invests the borrowed capital in productive ventures, such as infrastructure development. Although this approach may lead to an increase in public debt, it has the potential to stimulate economic growth by enhancing aggregate demand in the short to medium term. A *fiscal surplus* arises when the government's tax revenues exceed its expenditures. This situation may lead to a decrease in overall economic demand, as reduced government spending can hinder growth, especially during times of economic stagnation. Nevertheless, fiscal surpluses can play a significant role in lowering national debt levels, which may ultimately alleviate the debt burden on the economy in the long term [5].

Multiplier Effect. A fundamental mechanism by which fiscal policy influences Real GDP growth is the multiplier effect. An increase in government expenditure generally results in heightened income and consumption levels among households and businesses. This initiates a cycle in which the initial government spending catalyzes additional rounds of economic activity, leading to a total GDP increase that surpasses the initial expenditure. The magnitude of the multiplier is contingent upon several factors, such as the economic conditions, the configuration of the tax system, and the degree of confidence among households and businesses. An increase in a *government's net lending via deficit spending* enhances *the multiplier effect*. This approach is especially beneficial during economic downturns or times of diminished private

sector demand, as government expenditure can bridge the gap and promote economic recovery. The greater the amount the government borrows and invests, the more it can elevate GDP in the short term.

'Crowding out' vs. 'Crowding in'. An important aspect of the interplay between government net lending and economic growth is the discussion surrounding 'crowding out' versus 'crowding in.' *Crowding out:* when government borrowing results in increased interest rates, it may displace private investment. Elevated borrowing costs can diminish the inclination of businesses and consumers to seek loans for investment and consumption, consequently undermining the efficacy of fiscal policy in promoting growth. In such scenarios, government borrowing may adversely impact Real GDP growth, especially in economies characterized by advanced financial markets. *Crowding in:* government spending can have a positive impact when allocated to productive investments, such as infrastructure or research and development. This strategic allocation may enhance the overall business climate, alleviate uncertainties faced by the private sector, and ultimately stimulate private sector investment. In this context, the phenomenon known as 'crowding in' occurs, whereby government net lending fosters private sector expansion rather than constraining it, thereby contributing to an increase in Real GDP growth [6].

The impact of fiscal policy and the relationship between government net lending and Real GDP growth can differ significantly based on the prevailing economic environment. *Recessionary periods:* in times of economic decline or recession, there is typically a reduction in private sector demand, rendering monetary policy insufficient for stimulating economic growth. During such periods, the implementation of an expansionary fiscal policy characterized by increased government expenditure and/or tax reductions, which result in higher net lending becomes crucial for enhancing Real GDP growth and stabilizing the economy. The government can effectively inject demand into the economy, thereby mitigating the decline in private consumption and investment. *Boom periods:* during phases of economic growth, the implementation of excessive fiscal stimulus, particularly when it results in significant deficits, can lead to overheating, inflationary pressures, and potentially unmanageable public debt. In these circumstances, it may be essential to adopt a more prudent fiscal policy, which could include achieving fiscal surpluses and decreasing net lending, in order to prevent the emergence of inflationary pressures that might adversely affect GDP growth.

In the first three quarters of 2024, year-on-year growth has decelerated to 4.8 %. The decline in property investment persists, attributed to ongoing weaknesses in the real estate sector, although the rate of decline has moderated. Infrastructure investment continues to expand at a consistent yet moderate pace, while manufacturing investment remains strong, bolstered by significant export demand. Industrial production has shown resilience, particularly in high-tech industries. China's economic performance in 2024 demonstrated a return to consistent growth, achieving a 5 percent increase in GDP, which aligns with the government's objectives, according to the official data released by the National Bureau of Statistics [7]. For 2025, the IMF expects a GDP growth rate of around 4.6 percent (see fig. 2).

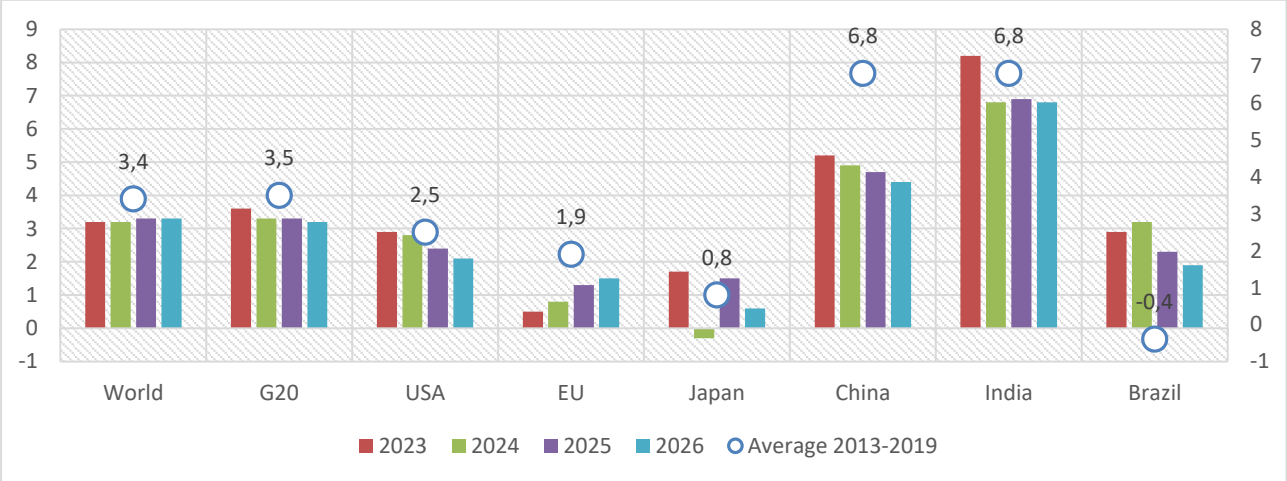


Fig. 2. Real GDP growth

Source: [8]

This result was significantly supported by stimulus initiatives that facilitated a stronger-than-anticipated recovery in the fourth quarter. Despite facing challenges such as a declining population and weak consumer demand, there were encouraging signs in critical sectors, including industrial production and the growth of the digital economy. Furthermore, China is starting to reduce its reliance on the property sector, with the digital economy increasingly contributing to overall economic growth.

However, consumption growth remains tepid, largely due to sustained high levels of precautionary savings. In 2024, the Consumer Price Index (CPI) inflation recorded a year-on-year increase of 0.3 %, accompanied by decreases in prices for certain services, including transportation and telecommunications.

Decreasing input prices have significantly contributed to the decline in producer prices in upstream sectors. Enhancements in productivity, improvements in quality, and ongoing innovation are instrumental in maintaining low prices, particularly in the context of a relatively sluggish recovery in consumption. Although the urban youth unemployment rate has decreased, it remains elevated at 17.1 %. The resurgence in external demand has invigorated Chinese exports, particularly in high-tech sectors, with lower input costs ensuring the competitiveness of these exports. While there has been a slight increase in goods imports, a diminished dependence on imported inputs and the low import content associated with consumption hinder a more robust recovery. Additionally, a tepid rebound in tourism-related imports has constrained overall import growth and enhanced the current account surplus [8].

In China, the management of Central Government (CG) debt is conducted with a high degree of conservatism, maintaining a relatively low level in comparison to other major economies and most developing nations. Conversely, Local Governments are inherently in a state of deficit, necessitating the use of various strategies and loopholes to balance their budgets. As of the end of 2023, official statistics indicate that China's total public debt stands at 71 trillion RMB, representing 69 % of GDP. This shows comprises CG debt amounting to 30 trillion RMB (24 % of GDP) and LG debt totalling 41 trillion RMB (32 % of GDP) (see fig. 3). The CG debt includes sovereign bonds issued by the Ministry of Finance of the PRC, while the LG debt consists of bonds issued directly by provincial or municipal authorities. The remaining 13 % is attributed to various Government funds. Nevertheless, significant contingent (or off-balance sheet) liabilities at the local level arise from debts incurred by entities known as Local Government Financing Vehicles (LGFVs). These vehicles have been established by local governments to circumvent the restrictions placed on their ability to issue debt directly. The International Monetary Fund (IMF) estimates that the total liabilities associated with LGFVs have reached 60 trillion RMB, or 48 % of GDP in 2023, a substantial increase from 13 % in 2014 [9].

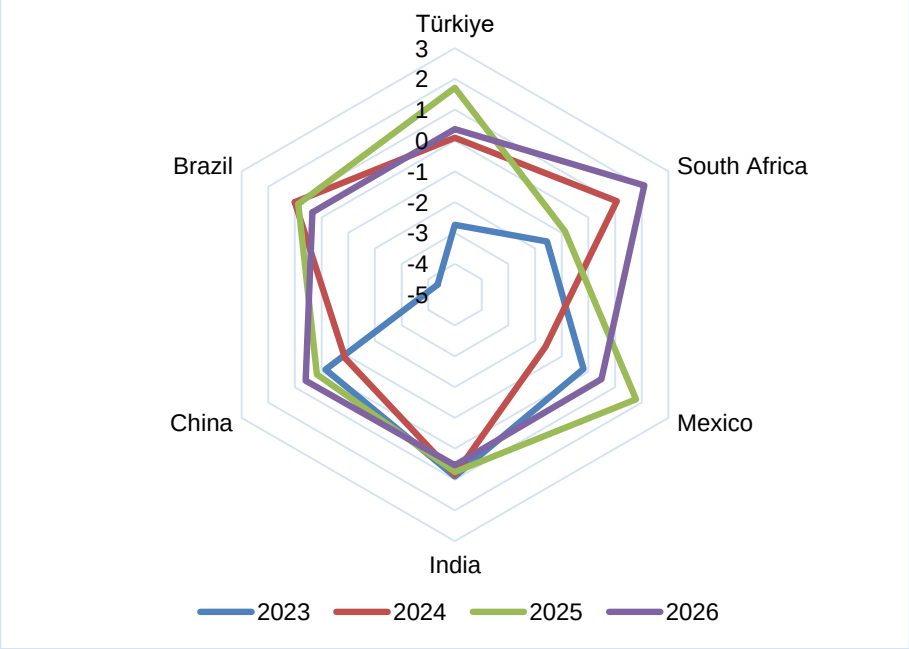


Fig. 3. Government net lending, % of GDP

Source: [8]

Monetary policy underwent substantial easing in 2024 to facilitate economic recovery and maintain sufficient liquidity. There have been several reductions in interest rates and the reserve ratio required to be held at the central bank, including a 20-basis point decrease in the primary policy rate, as well as a 25-basis point reduction in both the 1-year and 5-year loan prime rates (LPR) (see fig. 4). Additionally, the benchmark mortgage rate has been lowered, and a new mechanism for adjusting mortgage rates has been introduced, enabling reduced premiums, especially in cities experiencing declining property prices. Mortgage agreements featuring flexible rates can now be modified more often than once a year. The relaxation of prudential regulations, including less stringent down payment criteria for secondary residences and the option to sell a mortgaged apartment, has begun to stimulate transactions, particularly in major metropolitan areas, first-tier cities, and resort destinations. Additionally, the easing of requirements concerning the relending quota for state-owned enterprises acquiring unsold but completed properties will further bolster housing demand.

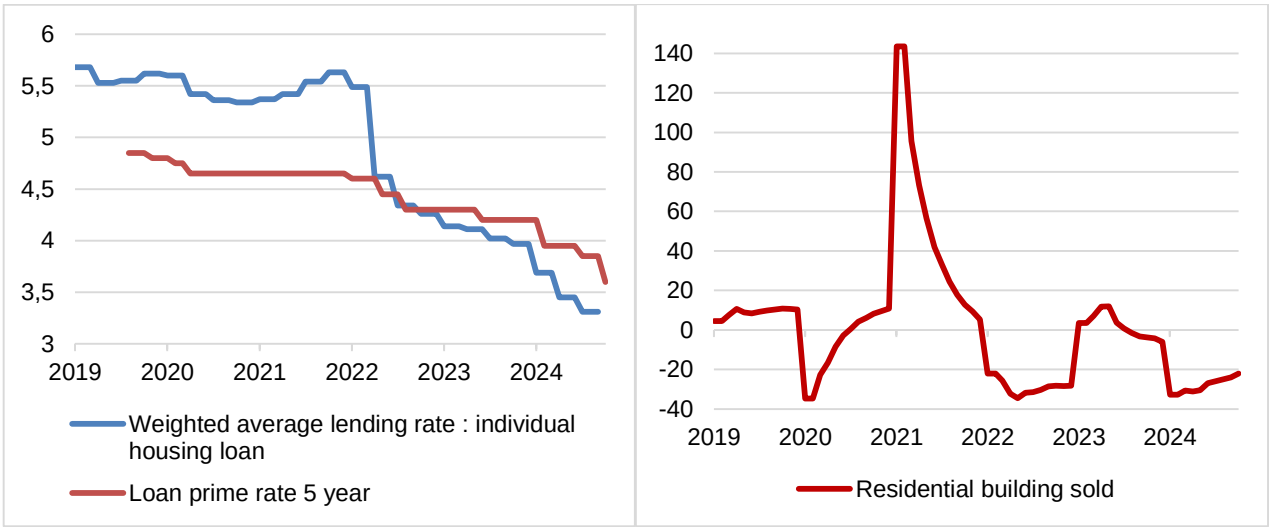


Fig. 4. Dynamics of mortgage rates and housing sales in China, Y-o-y % changes
Source: [8]

In 2024, fiscal policy has adopted a more expansionary stance, as the central government initiated the issuance of ultra-long maturity bonds, exceeding ten years in duration, amounting to 0.8 % of GDP to finance key projects. Additionally, certain unused special local government bonds from 2023 are being utilized to support initiatives in 2024, contributing approximately 0.4 % of GDP. The quota for special local government bonds was increased, with plans to issue bonds equivalent to 1.5 % of GDP in both 2025 and 2026, similar to the issuance in 2024. To alleviate the debt servicing obligations of local governments, a provision has been made to allow the conversion of implicit debts, up to 3 % of GDP, into explicit local government debt by 2028, effectively addressing a significant portion of the implicit debt recognized to date. Increased oversight of local special bond financing is essential for enhancing efficiency. Although resolution plans have mitigated the financial strain on heavily indebted local governments, the fundamental mismatch between revenue allocations and expenditure responsibilities at the sub-national level remains unaddressed. Consequently, local governments continue to experience financial challenges due to declining real estate values. The Third Plenary Session proposes the centralization of certain critical spending responsibilities, which is a positive development as it will ensure a baseline of public services across the nation. Furthermore, project financing will undergo stricter monitoring, with funds being disbursed solely for approved initiatives. The ‘cash-for-clunkers’ program, designed to modernize machinery, equipment, and appliances, will bolster both consumption and investment. Overall, the policy environment is expected to remain supportive during the years 2025-26 [8].

China’s recent fiscal announcements aimed at tackling medium-term structural challenges to economic growth stemming from the financial difficulties faced by local governments. However, these measures are not expected to deliver an immediate uplift or mitigate deflationary pressures. The fiscal initiatives enhance the borrowing capacity of local and regional governments (LRGs), allowing them to incorporate concealed local-government financing vehicle (LGFV) debt into their balance sheets. While this will not decrease the total leverage of LRGs, it is anticipated to reduce overall interest expenses, thereby potentially providing LRGs with increased fiscal flexibility in the medium term. China had the capacity to increase public expenditure in the fourth quarter of 2024, even in the absence of new explicit fiscal stimulus. The potential downside risks to the 4.8 % growth forecast for 2024 appeared to be minimal. Following a period of neutral fiscal policy characterized by sluggish spending, China’s fiscal approach shifted to an expansionary stance in the third quarter of 2024. Analysts anticipate a budget deficit of 7.2 % of GDP for 2025 [10].

In 2024, the Ministry of Finance declared the issuance of CNY6 trillion in additional special-purpose bonds (SPBs) designated for local government debt swaps over the forthcoming three years, along with CNY4 trillion allocated for a five-year period. These funds will be sourced from the incremental annual SPB quotas of local governments. China has the capacity to expand its deficit, raise the SPB quota, and issue a greater volume of ultra-long central government bonds. This fiscal stimulus is both incremental and reactive to potential downside risks, such as the increasing possibility of heightened trade tensions with the United States, thereby establishing a support level for growth, which is projected to moderate to 4.5 % by 2025. The fiscal deficit is expected to remain high in the medium term. This situation will contribute to an upward trajectory in government debt and may exert additional pressure on China's sovereign rating, contingent upon the extent to which fiscal and monetary policy measures stimulate underlying demand and alleviate deflationary pressures [10].

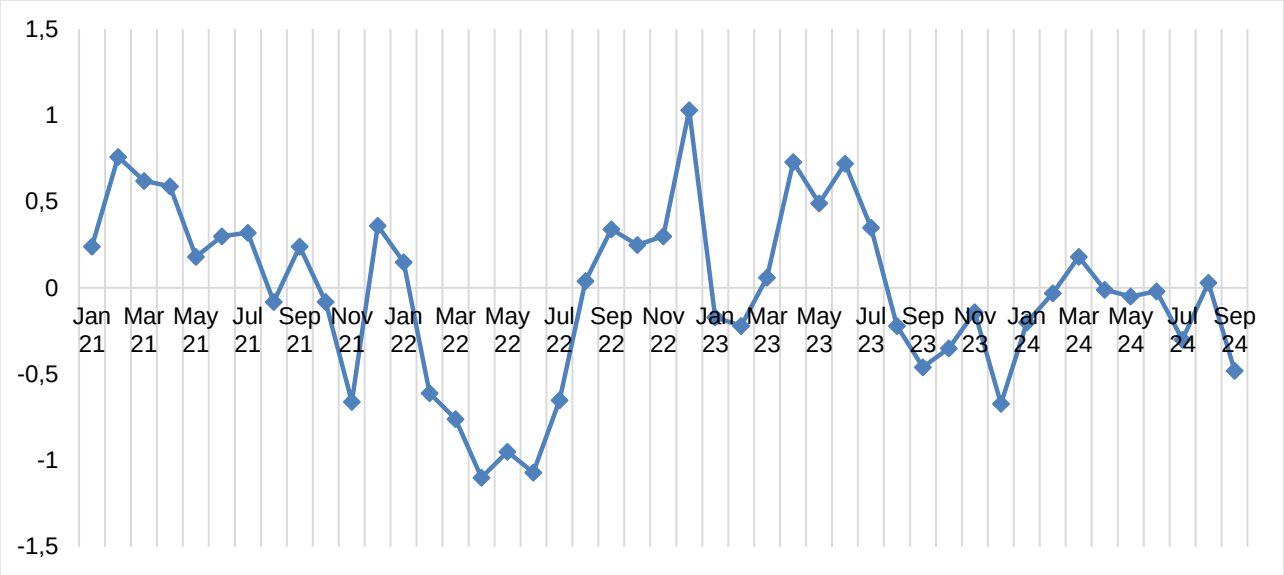


Fig. 5. Month-on-month change in 12-month rolling sum fiscal deficit

Source: [10]

The most recent announcements signify an additional clarification of contingent liabilities stemming from concealed Local Government Financing Vehicle (LGFV) debt onto Local Government (LRG) balance sheets. This development is expected to lead to an increase in overall government debt over the forthcoming five years. Furthermore, the authorities intend to strengthen common equity for the six state-owned banks, which may also result in an escalation of debt. Recent announcements regarding debt swaps are expected to alleviate the medium-term refinancing challenges faced by Local Government Financing Vehicles (LGFVs) and enhance their financing conditions, while also reinstating debt on the balance sheets of Local Regional Governments (LRGs). Although significant deleveraging could lead to an enhancement of LGFVs' Standalone Credit Profiles, it is important to note that this improvement may not necessarily result in upgrades to their credit ratings, which are typically influenced by external support factors. The insufficient cash flow generated by projects, which hinders operators' ability to manage related debt, will continue to pose a significant risk for the Local Government Financing Vehicle (LGFV) sector. The interest obligations for Local Regional Governments (LRGs) concerning the additional CNY2 trillion in Special Purpose Bonds (SPBs) annually represent approximately 1 % of the projected capital revenue for 2024. This situation will further constrain the expenditure flexibility of LRGs' capital accounts, despite the debt swap leading to a reduction in overall interest expenses for the public sector.

The Chinese economy is anticipated to experience a gradual slowdown, driven by declining potential growth attributed to adverse demographic trends and a deceleration in productivity improvements. The ongoing adjustments within the real estate sector are expected to continue impacting residential investment and related consumption areas, such as furniture sales. Conversely, infrastructure investment is likely to increase, supported by a rise in local special bond issuances. There are urgent requirements associated with the green transition, urban village redevelopment, and various environmental and social objectives. Consumption growth is projected to remain stable, with little likelihood of an increase as long as the absence of social security reforms sustains high levels of precautionary savings. Technological advancements and competition within domestic markets are expected to maintain the competitiveness of exports, even as unit labor costs rise more rapidly than in other nations. Tourism imports, which constitute the largest segment of imports, may not return to levels seen prior to the COVID-19 pandemic [8].

The current account surplus is expected to expand further, while inflation is predicted to revert to more typical, albeit still low, levels. Additional credit events could potentially disrupt the orderly adjustment process within the real estate sector. While an excessive easing of demand-side restrictions in the property market might lead to enhanced growth, it could also exacerbate existing imbalances and necessitate a more abrupt adjustment in the future. Failing to address the funding gap at sub-national government levels may result in a further accumulation of implicit debt, leading to more expensive resolutions down the line. Delaying necessary social security reforms could sustain high levels of uncertainty and reinforce a tendency towards increased precautionary savings. A rise in global trade restrictions would likely hinder export growth and industrial activity. However, a fiscal expansion combined with more rigorous measures to enhance spending efficiency could amplify the effects of such spending, thereby fostering higher growth. Additionally, a reduction in the mortgage interest burden on households may lead to a modest increase in consumption [8].

Supportive monetary, fiscal, and financial policies are essential for sustaining demand in the short term. Permitting borrowers to repay their mortgages early without incurring penalties and allowing them to

transfer their loans to different banks would reduce mortgage expenses and enhance competition within the banking sector. In the long run, it is crucial to establish a more robust social safety net to shift the economy's focus towards consumption and decrease the propensity to save. Unemployment insurance should be made available to everyone, and pensions must ensure at least a basic standard of living for all qualified individuals. Additionally, the range of treatments and medications covered by health insurance should be expanded to prevent health-related expenses from driving individuals into poverty. Addressing labor shortages in certain fields can be achieved by better aligning the skills taught in educational institutions with those demanded by the job market. There is a notable deficiency in both technical and soft skills, particularly in areas such as computer programming and sales and marketing. Career guidance should be initiated at an early age, providing ample information regarding the prospects of securing quality employment and the starting and average salary ranges. Given the significant rise in the number of tertiary graduates, it is essential to implement a more practical curriculum and increase internship opportunities to cultivate the necessary skills. Furthermore, the negative perception of vocational education must be addressed by enhancing the quality of teachers and curricula, minimizing the emphasis on early tracking and streaming, and promoting vocational careers among young individuals.

Conclusions from the conducted research. In conclusion, fiscal policy significantly affects Real GDP growth by modifying government expenditure, taxation, and net lending, thereby altering aggregate demand and shaping economic conditions. The influence of China's fiscal policy on real GDP growth and net government lending pertains to the consequences of government expenditure, taxation, and borrowing strategies on the nation's economic performance and fiscal health. Fiscal policy serves as a vital instrument employed by the Chinese government to shape economic activity, stabilize growth, and tackle structural issues. Grasping this influence is essential for evaluating the efficacy of fiscal initiatives in promoting sustainable economic growth while upholding fiscal responsibility. The influence of fiscal policy on Real GDP is contingent upon the nature of the policy (whether expansionary or contractionary), the timing of its implementation, the extent of government involvement, and the prevailing economic context. Additionally, government net lending is pivotal in this dynamic; while deficits can enhance demand in the short run, surpluses may contribute to stabilizing long-term growth by managing debt levels.

Literature

1. Cimadomo J. Fiscal Policy in Real Time. *The Scandinavian Journal of Economics*. 2012. Vol. 114. Issue 2. P. 440-465. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1467-9442.2012.01697.x.

2. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development / Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10 (1). Issue 42. DOI: https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p42.

3. Weidong Chen, Xiaohui Yuan. Financial inclusion in China: an overview. *Frontiers of Business Research in China*. 2021. Vol. 15. Issue 4. DOI: https://doi.org/10.1186/s11782-021-00098-6.

4. Xiaohua Sun, Junlin Ren, Yun Wang. The impact of resource taxation on resource curse: Evidence from Chinese resource tax policy. *Resources Policy.* 2022. Vol. 78. 102883. DOI: https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102883.

5. Mankiw N. G. Principles of Macroeconomics. 9th ed. Cengage Learning, 2021. 576 p. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/mankiw_macroeconomics.pdf (дата звернення: 01.11.2024).

6. Blanchard O., Johnson D. Macroeconomics. 6th ed. Pearson, 2013. 553 p. URL: https://home.ufam.edu.br/andersonlfc/MacroI/Livro%20Macro.pdf (дата звернення: 01.11.2024).

7. Qian Zhou, Giulia Interesse. China’s Economy Report Card for 2024: GDP, Trade, FDI. China Briefing, 2024. URL: https://www.china-briefing.com/news/chinas-economy-report-card-for-2024-gdp-trade-fdi/ (дата звернення: 01.11.2024).

8. OECD Economic Outlook. OECD Publishing, Paris, 2024. Vol. 2024. Issue 2. No. 116. DOI: https://doi.org/10.1787/d8814e8b-en.

9. Aguignier Ph. Local Government Debt: Adding Pressure to China’s Economic Slowdown. Institute Montaigne, 2024. URL: https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/local-governments-debt-china-towards-banking-collapse (дата звернення: 01.11.2024).

10. Zook J., Zhao Sh., Innes-Ker D. China’s New Fiscal Proposals Unlikely to Immediately Boost Growth. Fitch Ratings, 2024. URL: https://www.fitchratings.com/research/international-public-finance/chinas-new-fiscal-proposals-unlikely-to-immediately-boost-growth-12-11-2024 (дата звернення: 01.11.2024).

References

1. Cimadomo, J. (2012), “Fiscal Policy in Real Time”, *The Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 114, Issue 2, pp. 440-465, DOI: https://doi.org/10.1111/j.1467-9442.2012.01697.x.

2. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V. et al. (2021), "Fiscal and Monetary Policy of Economic Development", *European Journal of Sustainable Development*, Vol. 10 (1), Issue 42, DOI: https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p42.

3. Weidong, Chen and Xiaohui, Yuan (2021), "Financial inclusion in China: an overview", *Frontiers of Business Research in China*, Vol. 15, Issue 4, DOI: https://doi.org/10.1186/s11782-021-00098-6.

4. Xiaohua, Sun, Junlin, Ren and Yun, Wang (2022), "The impact of resource taxation on resource curse: Evidence from Chinese resource tax policy", *Resources Policy,* Vol. 78, 102883, DOI: https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102883.

5. Mankiw, N.G. (2021), Principles of Macroeconomics, 9th ed., Cengage Learning, USA, 576 p., available at: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/mankiw_macroeconomics.pdf (access date November 01, 2024).

6. Blanchard, O. and Johnson, D. (2013), Macroeconomics, 6th ed., Pearson, UK, 553 p., available at: https://home.ufam.edu.br/andersonlfc/MacroI/Livro%20Macro.pdf (access date November 01, 2024).

7. Qian, Zhou and Giulia, Interesse (2024), China's Economy Report Card for 2024: GDP, Trade, FDI, China Briefing, China, available at: https://www.china-briefing.com/news/chinas-economy-report-card-for-2024-gdp-trade-fdi/ (access date November 01, 2024).

8. OECD (2024), OECD Economic Outlook, OECD Publishing, Paris, France, Vol. 2024, Issue 2, No. 116, DOI: https://doi.org/10.1787/d8814e8b-en.

9. Aguignier, Ph. (2024), Local Government Debt: Adding Pressure to China's Economic Slowdown, Institute Montaigne, France, available at: https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/local-governments-debt-china-towards-banking-collapse (access date November 01, 2024).

10. Zook, J., Zhao, Sh. and Innes-Ker, D. (2024), China's New Fiscal Proposals Unlikely to Immediately Boost Growth, Fitch Ratings, USA, available at: https://www.fitchratings.com/research/international-public-finance/chinas-new-fiscal-proposals-unlikely-to-immediately-boost-growth-12-11-2024 (access date November 01, 2024).

Чжу Ліхун

ВПЛИВ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЮ НА ЗРОСТАННЯ РЕАЛЬНОГО ВВП ТА ЧИСТЕ ДЕРЖАВНЕ КРЕДИТУВАННЯ

Мета. Теоретичне та аналітичне дослідження впливу фіскальної політики Китаю на зростання реального ВВП і чисте державне кредитування та розробка рекомендацій щодо майбутньої корекції фіскальної політики в контексті появи нових викликів.

Методологія дослідження. У цьому дослідженні використано: метод системного аналізу – для збору, аналізу та порівняння наукової літератури щодо впливу фіскальної політики Китаю на зростання реального ВВП і чисте державне кредитування; метод абстракцій – для системного розуміння викликів і можливостей у процесі формування фіскальної політики Китаю, для розробки ефективних пропозицій щодо формування фіскальної політики та її впливу на економічні результати в країнах, що розвиваються; метод візуалізації – для представлення результатів дослідження.

Результати дослідження. Досліджено вплив державних витрат та оподаткування на зростання реального ВВП Китаю. Виявлено зв'язок між коригуванням фіскальної політики та чистим державним кредитуванням. Досліджено зв'язок між змінами фіскальної політики та чистим державним кредитуванням. Досліджено мультиплікаційний ефект впливу фіскальної політики на зростання реального ВВП та фактори зміни його величини.

Наукова новизна результатів дослідження. Теоретично обґрунтовано сутність фіскальної політики в Китаї, її впливу на зростання реального ВВП і чисте державне кредитування, встановлено заходи для стимулювання економічного відновлення, підтримку ліквідності і вирішення структурних проблем та удосконалено рекомендації щодо майбутньої корекції фіскальної політики в контексті появи нових викликів.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження щодо впливу фіскальної політики Китаю на зростання реального ВВП і чисте державне кредитування мають практичне значення для країн, що розвиваються, в умовах корекції фіскальної політики в контексті появи нових викликів.

Ключові слова: державний борг, зростання ВВП, іпотечна ставка, механізм фінансування місцевого самоврядування, фіскальний дефіцит, фіскальна політика, чисте державне кредитування.

Zhu Lihong

THE IMPACT OF CHINA'S FISCAL POLICY ON REAL GDP GROWTH AND NET GOVERNMENT LENDING

Purpose. The aim of article is theoretical and analytical research of the impact of China's fiscal policy on real GDP growth and net government lending and developing recommendations regarding the future correction of fiscal policy in the context of new challenges.

Methodology of research. The following methods were used during the research: the system analysis method to collect, analyse and compare the scientific literature on the impact of China's fiscal policy on real GDP growth and net government lending; the abstraction method – to systematically understand the challenges and opportunities in the process of shaping China's fiscal policy, to develop effective proposals for shaping fiscal policy and its impact on economic results in developing countries; the visualization method – to present the research results.

Findings. The impact of government spending and taxation on China's real GDP growth is investigated. The relationship between fiscal policy adjustments and net government lending is identified. The relationship between fiscal policy changes and net government lending is investigated. The multiplier effect of the impact of fiscal policy on real GDP growth and the factors of its change are investigated.

Originality. The essence of fiscal policy in China, its impact on real GDP growth and net government lending are theoretically substantiated, measures are established to stimulate economic recovery, support liquidity and solving structural problems, and recommendations for future fiscal policy correction in the context of new challenges are improved.

Practical value. The results of the conducted study on the impact of China's fiscal policy on real GDP growth and net government lending have practical value for developing countries in the conditions of fiscal policy adjustments in the context of new challenges.

Key words: public debt, GDP growth, mortgage rate, local government financing mechanism, fiscal deficit, fiscal policy, net government lending.

УДК 336.717 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.30**
JEL Classification: E58, G21

Чайковський Є.Я.,
здобувач** *третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» кафедри фінансів ім. С.І. Юрія, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК ІНДИКАТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Chaikovskyi Ye.Ya.,
candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market" at the S.I. Yuriy department of finance West Ukrainian National University, Ternopil

FINANCIAL STABILITY OF THE BANKING SYSTEM AS AN INDICATOR OF THE EFFECTIVENESS OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Постановка проблеми. В умовах війни економіка стикається з надзвичайними викликами, такими як руйнування інфраструктури, скорочення виробничих потужностей, зменшення надходжень до бюджету та зростання соціальних витрат. Фінансово стабільна економіка є більш привабливою для іноземних донорів, міжнародних фінансових організацій та інвесторів, що є критично важливим у період війни для залучення додаткових коштів на відновлення і підтримку економіки. Вона забезпечує можливість продовження основних економічних процесів та задоволення базових потреб суспільства. Війна створює додаткові загрози для фінансової системи, такі як зростання інфляції, девальвація валюти, зменшення резервів і відтік капіталу. Аналіз зв'язку між фінансовою стабільністю банківської системи та економічною безпекою допомагає розробити ефективні заходи для мінімізації цих ризиків. Фінансово стабільна банківська система дозволяє державі ефективніше акумулювати та розподіляти ресурси для забезпечення обороноздатності, підтримки армії та вирішення гуманітарних потреб. Стабільність та ефективність фінансової системи сприяють зміцненню довіри громадян і бізнесу, що робить її важливою передумовою для розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну увагу, яку приділяли вчені проблемам фінансової стабільності та її впливу на фінансову й економічну безпеку держави. У різні періоди ці аспекти досліджували відомі науковці та експерти, зокрема О. І. Барановський [1], О. П. Гетманець [2], К. Г. Гончарова [3], І. В. Демчук [4], К. В. Діденко [5] О. С. Дмитрова [3], М. М. Єрмошенко [6], Н. Р. Журибіда [7], М. І. Карлін [4], К. В. Карпова [3], А. В. Корнилюк [8], Р. В. Корнилюк [8], Д. В. Коробцова [2], О. Д. Ладюк [9], Я. І. Кравченко [5], Т. О. Маринич [10], Є. Ю. Мордань [5], О. М. Музичка [7], Н. В. Наконечна [11], І. Я. Привиденець [4], Ю. В. Тимчишин [7] та ін. Проте, питання залишається недостатньо розкритим. Зокрема, бракує комплексного аналізу, який би враховував сучасні виклики, пов'язані з війною та посиленням ризиків для банківської системи. Це свідчить про необхідність подальшого вивчення даної тематики, з акцентом на новітніх умовах функціонування банківського сектору та їх впливу на економічну безпеку країни.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз фінансової стабільності банківської системи як ключового індикатора економічної безпеки держави, що дозволяє оцінити діяльність Національного банку України (НБУ) щодо забезпечення ефективності системи економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківська система країни повинна ефективно виконувати свої функції для забезпечення стабільного економічного розвитку. Без стабільності в банківській системі неможливо задовольнити потреби клієнтів і держави, особливо в умовах кризи, коли фінансова стабільність зазнає найбільших втрат [12, с. 64-65].

* *Науковий керівник: Дзюблюк О.В. – д-р екон. наук, професор*

Ключову роль у забезпеченні фінансової стабільності країни відіграє політика НБУ. Це пов'язано з тим, що центральний банк здійснює низку важливих функцій, які безпосередньо впливають на фінансову систему. НБУ сприяє забезпеченню фінансової стабільності, підтримуючи ефективність функціонування фінансової системи та її стійкість до кризових явищ. НБУ вживає заходів для мінімізації ризиків, що можуть загрожувати фінансовій системі, та допомагає банкам протидіяти системним загрозам. Постійно вдосконалюючи свої інструменти, НБУ сприяє зміцненню фінансової стабільності в країні [13].

Підвищення ефективності фінансового сектора можливе через впровадження Стратегії НБУ. Стратегічними цілями НБУ, орієнтованими на виконання основних завдань, є: підтримка цінової та фінансової стабільності, а також сприяння країні у досягненні перемоги [14].

Впровадження Стратегії відбуватиметься через досягнення п'яти стратегічних цілей розвитку. Стратегічні цілі конкретизуються у 25 стратегічних ініціативах, реалізації яких центральний банк присвятить свої зусилля впродовж наступних років (рис. 1). Зокрема [14]:

– збалансоване регулювання та нагляд, скеровані на розвиток;
– стійка та спроможна банківська система;
– цифрові фінансові послуги – частина цифрової держави;
– технологічний розвиток фінансового ринку та ін.
–

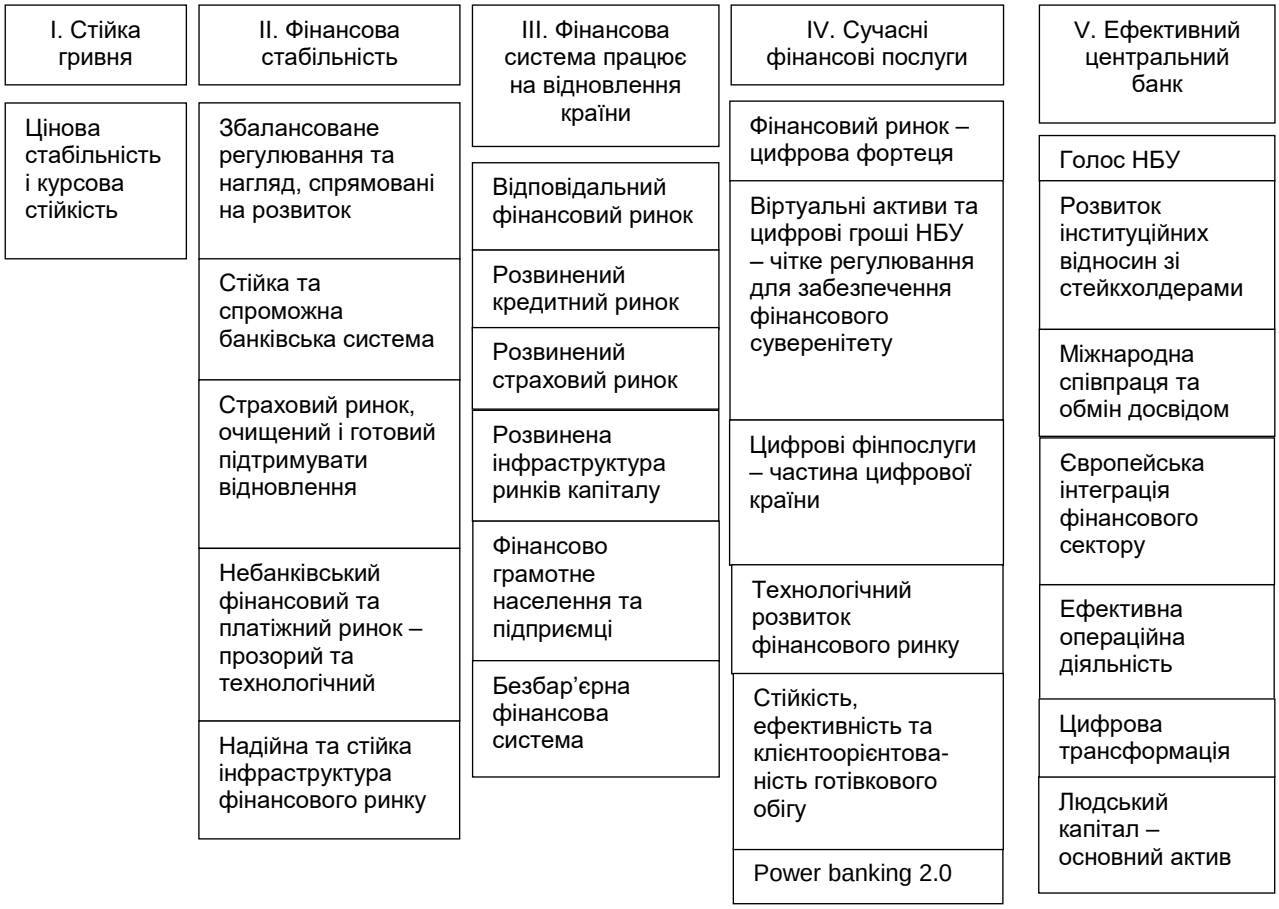


Рис. 1. Стратегічні цілі розвитку та стратегічні ініціативи відповідно до Стратегії НБУ
Джерело: [14]

На нашу думку, підвищення ефективності фінансової сфери в контексті забезпечення економічної безпеки вимагає від НБУ зосередження зусиль на вирішенні кількох ключових завдань:

1. Проведення ефективної грошово-кредитної політики. НБУ має забезпечувати стабільність інфляції, підтримувати оптимальний рівень облікової ставки, контролювати грошову масу в економіці та стабілізувати валютний курс. Це сприятиме зниженню ризиків для бізнесу, інвесторів та домогосподарств.

2. Реформування банківської системи, спрямоване на підвищення прозорості, довіри, інноваційності та доступності фінансових послуг. Важливим є очищення банківської системи від фінансово нестійких установ через проведення стрес-тестів, посилення вимог до капіталізації банків і підвищення прозорості їх діяльності. Це дозволить зменшити системні ризики та зміцнити довіру клієнтів до банківської системи.

3. Розвиток фінансових ринків та впровадження нових форм фінансових інструментів. Створення умов для зростання фондового ринку, впровадження сучасних фінансових інструментів (зокрема, зелених облігацій, зелених кредитів, цифрових активів), а також стимулювання співпраці з фінтех-компаніями підвищить привабливість України для інвесторів і розширить доступ бізнесу до фінансування.

Реалізація цих завдань не лише сприятиме зміцненню фінансової стабільності, але й забезпечить необхідну основу для економічного розвитку та довгострокової економічної безпеки країни.

Основною проблемою у сфері грошово-кредитної політики є недостатній перерозподіл вільних коштів на користь реального сектору економіки. Банки часто віддають перевагу спекулятивним валютним та фінансовим операціям, розміщуючи кошти у менш ризикові фінансові інструменти держави чи переводячи їх в офшори для подальшого придбання активів за кордоном. Такий підхід обмежує доступ вітчизняних виробників до фінансових ресурсів, що гальмує розвиток національної економіки.

Ключовим інструментом для забезпечення фінансової стабільності та економічної безпеки держави є банківське кредитування, оскільки сприяє доступу підприємств та населення до необхідних фінансових ресурсів для розвитку бізнесу, інвестицій та споживчих потреб. Воно підтримує економічне зростання, забезпечує ліквідність на ринку та сприяє стабільності фінансової системи, що є критичним для подолання економічних криз і забезпечення соціальної та політичної стабільності.

Завдяки кредитуванню, інвестиційним програмам і фінансовому посередництву банки сприяють залученню коштів у реальний сектор економіки, що дозволяє підприємствам модернізувати виробництво, впроваджувати інновації та збільшувати конкурентоспроможність. Таким чином, банківська система не лише підтримує бізнес, але й сприяє загальному економічному зростанню країни.

У період з 2019 по грудень 2024 року обсяг кредитів, наданих депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям, демонструє коливання. Загальний обсяг кредитування зріс із 744648 млн грн у 2019 році до 790365 млн грн у грудні 2024 року, що свідчить про поступове відновлення кредитної активності (табл. 1). Протягом цього періоду спостерігається стійке зростання частки кредитів у національній валюті: з 57,3 % у 2019 році до 68,5 % у грудні 2024 року, тоді як частка кредитів в іноземній валюті зменшилася з 42,7 % до 31,5 %. Така динаміка може свідчити про зниження валютних ризиків, підвищення довіри до національної валюти та зменшення залежності від зовнішніх фінансових ресурсів. Водночас, коливання загального обсягу кредитування (зниження у 2023 році) може вказувати на нестабільність на кредитному ринку, пов'язану з макроекономічними факторами або обережністю банків у кредитній політиці під час воєнного стану.

Таблиця 1

Кредити, надані депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям, у розрізі видів валют за 2019–01.12.2024 рр.

Період	Усього	у національній валюті		в іноземній валюті	
		млн грн	%	млн грн	%
2019	744648	426514	57,3	318134	42,7
2020	724157	409517	56,6	314640	43,4
2021	752324	484060	64,3	268264	35,7
2022	754371	504306	66,9	250065	33,1
2023	735295	495414	67,4	239881	32,6
01.12.2024	790365	541765	68,5	248600	31,5

Джерело: [13]

Високий рівень невизначеності щодо подальшого економічного розвитку в умовах воєнного стану гальмує банківське кредитування, оскільки підвищені ризики для бізнесу знижують прогнозованість доходів підприємств, ускладнюють довгострокове фінансове планування та підвищують ймовірність дефолтів за кредитами. Банки, враховуючи ці ризики, стають обережнішими у видачі позик, що знижує доступність кредитних ресурсів для корпоративних клієнтів.

Станом на 1 грудня 2024 року спостерігається подальше зростання обсягів банківського кредитування бізнесу та населення, при цьому якість кредитного портфеля покращується вже понад рік.

Важливим індикатором фінансової стабільності банківської системи та економічної безпеки держави є частка непрацюючих кредитів (NPL, Non-Performing Loans). Висока частка непрацюючих кредитів свідчить про слабкість банківської системи, зниження її здатності генерувати прибуток і забезпечувати платоспроможність. Це може призвести до зростання ризиків банкрутства банків і

втрати довіри клієнтів та інвесторів. Банки з високим рівнем NPL змушені формувати більші резерви для покриття потенційних збитків, що зменшує їхній капітал і обмежує можливість розширення фінансових операцій.

У цілому по банківській системі частка NPL зменшилася з 41,00 % у 2020 році до 31,44 % на 01.12.2024 року (табл. 2). Максимальне значення було зафіксовано у 2022 році (38,12 %), що може бути пов'язано з економічними наслідками кризи чи військових дій. Після 2022 року спостерігається поступове покращення, що свідчить про відновлення економіки та заходи щодо реструктуризації проблемних кредитів.

Таблиця 2

Динаміка якості кредитного портфеля (частка непрацюючих кредитів NPL) українських банків у 2019–01.12.2024 рр.

Банки	2020	2021	2022	2023	01.12.2024
У цілому по банківській системі, %	41,00	30,02	38,12	37,35	31,44
Банки з державною часткою, з них	57,41	47,08	53,05	50,87	44,14
АТ КБ «ПриватБанк»	73,95	69,92	69,21	62,95	55,51
Банки з державною часткою, крім АТ КБ «ПриватБанк»	43,69	27,41	41,13	42,39	36,37
Банки іноземних банківських груп	27,86	17,82	18,91	15,86	11,65
Банки з приватним капіталом	14,56	9,43	23,60	16,00	12,70
Неплатоспроможні банки	74,77	0,00	0,00	0,00	0,00

Джерело: [13]

За одинадцять місяців 2024 року скорочення частки непрацюючих кредитів відбулося у всіх групах банків (табл. 2): у банках з іноземним капіталом вона зменшилася до 11,65 %, у приватних українських банках – до 12,70 %, а в державних банках – до 44,14 %. Водночас, частка NPL в АТ КБ «ПриватБанк» на 1 грудня 2024 року складає 55,51 % у банківській системі загалом.

Таким чином, контроль і зниження частки непрацюючих кредитів є ключовими завданнями для забезпечення стабільності банківської системи та захисту економічної безпеки держави. Це передбачає як покращення якості кредитного портфеля, так і розвиток механізмів ефективного управління ризиками в банківській системі.

Зміцненню фінансової стабільності сприяє високий рівень ліквідності банківської системи України, оскільки забезпечує здатність банків оперативно виконувати свої зобов'язання перед клієнтами та реагувати на ринкові шоки. Це, своєю чергою, знижує ризики виникнення банківських криз, підтримує довіру до фінансової системи і сприяє стабільному функціонуванню економіки. Крім того, достатня ліквідність підвищує економічну безпеку держави, дозволяючи банкам активно кредитувати бізнес і населення, що стимулює економічне зростання та знижує залежність країни від зовнішніх запозичень.

Банківська система України зберігає високий рівень ліквідності. Зростання доходів населення та бізнесу сприяє збільшенню коштів на банківських рахунках, переважно у гривні. Ці кошти здебільшого спрямовуються у високоякісні ліквідні активи, які становлять понад третину чистих активів банківських установ. Завдяки цьому банки підтримують високий рівень ліквідності, а середній коефіцієнт LCR (Liquidity coverage ratio) для всіх валют перевищує мінімальні вимоги більш ніж утричі (рис. 2). Загалом банки мають значний запас міцності для управління ризиками ліквідності, хоча ймовірність їх реалізації залишається низькою [15, с. 4; 6, с. 22].

Традиційним інструментом аналізу банківського сектору та його ризиків, широко застосовуваним регуляторами у всьому світі, є оцінювання стійкості. Завдяки адаптації банків до роботи в умовах повномасштабної війни та їхнім високим фінансовим результатам стало можливим повернення до практики щорічного оцінювання. Основна мета цього процесу – виявлення можливих слабких місць і їхнє зміцнення за потреби, щоб банківська система могла й надалі ефективно реагувати на поточні та потенційні виклики.

В Україні регулярне оцінювання стійкості банків почали проводити щорічно з 2018 року. Винятками стали 2020 і 2022 роки, коли її було призупинено через коронакризу та повномасштабне вторгнення відповідно [16].

У 2023 році НБУ провів оцінювання стійкості найбільших банків країни. У процесі взяли участь 20 банків, які разом формують понад 90 % активів банківської системи. Розрахунок показників здійснювався за базовим макроекономічним сценарієм, сформованим на основі макропрогнозу НБУ. Сценарій був помірно консервативним, що дозволило оцінити можливий вплив ключових ризиків на поточний стан банківської системи. Оцінювання стійкості включало перевірку якості активів (AQR), верифікацію вартості ключових об'єктів застави за кредитами, за потреби – екстраполяцію результатів AQR, а також прогнозування ключових показників діяльності банків на три роки вперед. Цей підхід

фактично замінив традиційне стрес-тестування. Розрахунок показників здійснювався за базовим макроекономічним сценарієм, сформованим на основі макропрогнозу НБУ. Сценарій був помірно консервативним, що дозволило оцінити можливий вплив ключових ризиків на поточний стан банківської системи [17, с. 1].

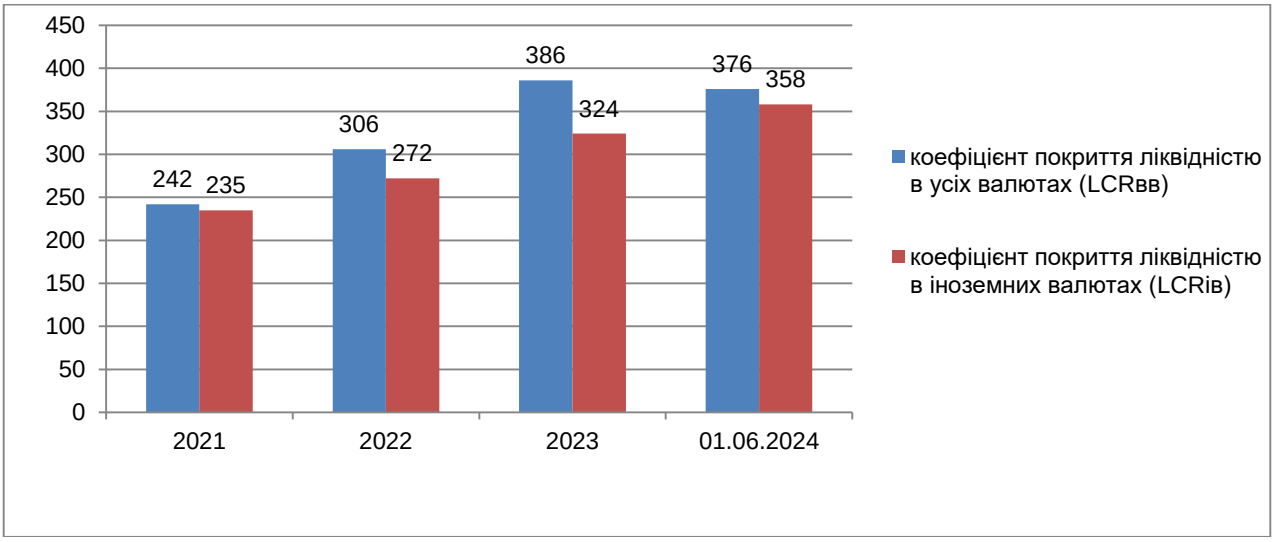


Рис. 2. Динаміка коефіцієнтів покриття ліквідністю в усіх валютах (LCRвв) і покриття ліквідністю в іноземних валютах (LCRів) за 2021–2024 рр., %

Джерело: [15, с. 22]

Протягом прогнозного періоду середній рівень достатності основного капіталу банків досягнув 37,90 % наприкінці третього року (рис. 3), що стало можливим завдяки прибутковості більшості фінансових установ. Проте очікувана рентабельність банків демонструвала зниження, значною мірою через скорочення чистої процентної маржі. Це було пов'язано з припущенням швидшого зниження ставок за активами порівняно із зобов'язаннями банків. Прогноз також враховував зменшення чистих комісійних доходів і доходів від валютних операцій, а також збільшення адміністративних витрат. Як наслідок, співвідношення операційних витрат до доходів погіршувалося. Одночасно передбачалися втрати банків через кредитний ризик. У результаті сукупний вплив цих чинників призвів до того, що для п'яти банків виникла потреба у забезпеченні рівня достатності капіталу, вищого за мінімальний норматив.

Основною причиною потреби в додатковому капіталі для п'яти банків стала їхня значно нижча операційна ефективність порівняно із середнім рівнем у секторі. Більшість із цих банків характеризувалися низькою процентною маржею та високим співвідношенням операційних витрат до доходів у звітному періоді, який охоплював останні три квартали 2022 року та перший квартал 2023 року. Крім того, на капітал окремих банків суттєво вплинули розрахункові втрати, пов'язані з кредитним ризиком [17, с. 2].

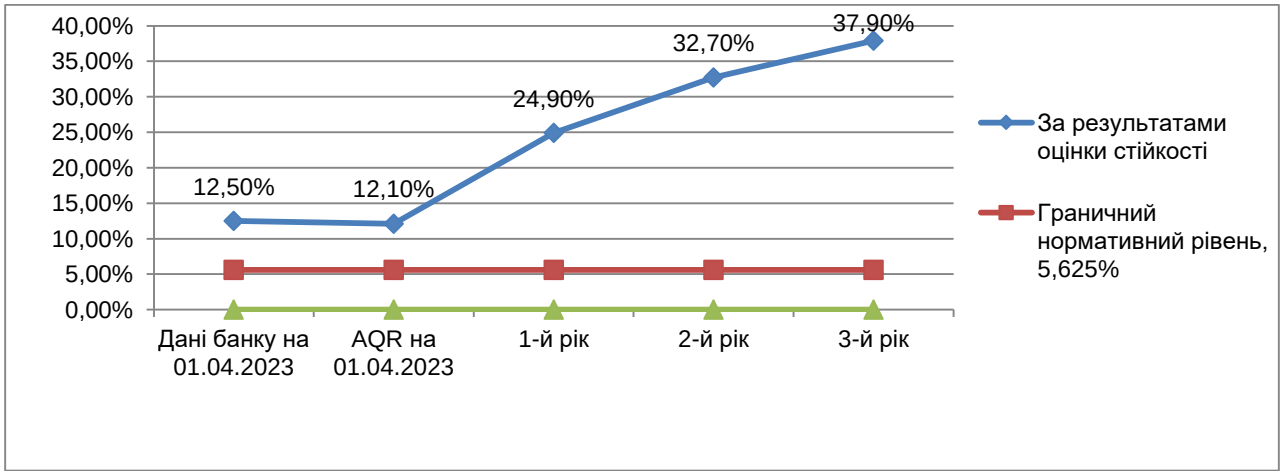


Рис. 3. Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу (Н3) банків за результатами оцінювання стійкості

Джерело: [17, с. 1]

На початок грудня 2023 року два з п'яти банків, для яких встановлено підвищені нормативи, вже мають рівень достатності капіталу, що перевищує необхідний. Їм необхідно підтримувати капітал на визначеному цільовому рівні. Для решти банків потреба в капіталі, розрахована на грудень 2023 року, становить близько 10 млрд грн. Ці кошти необхідні для досягнення цільових показників достатності капіталу, які забезпечать дотримання нормативних вимог протягом прогнозного періоду [17, с. 3].

Банки, яким встановлено підвищені рівні нормативів достатності капіталу, мають найближчим часом подати до НБУ програми реструктуризації або капіталізації. У цих програмах будуть визначені заходи, спрямовані на поступове досягнення встановлених нормативів. Граничний рівень достатності капіталу 0 % банки повинні забезпечити до кінця вересня 2024 року, а нормативні рівні (7 % для основного капіталу та 10 % для регулятивного) – до кінця березня 2026 року. Основними заходами, очікуваними у цих програмах, є реструктуризація балансів та підвищення операційної ефективності, що допоможе знизити вразливість банків до ризиків та поліпшити їхній ризиковий профіль. Крім того, банки мають поступово збільшувати рівень достатності капіталу за рахунок отриманого прибутку та нарощування капіталу, наближаючись до встановлених цільових показників [17, с. 3].

У 2025 році НБУ планує провести нове оцінювання стійкості банківської системи для визначення достатності капіталу банків для покриття неочікуваних збитків у кризових умовах. Воно включатиме оцінювання фінансової стійкості банків за базовим та несприятливим макроекономічними сценаріями, а також оцінювання якості активів, яку здійснюватимуть аудитори. Результати цієї оцінки дозволять визначити оптимальний час для подальшого впровадження регуляторних вимог. До отримання результатів цього оцінювання пріоритетом залишатиметься збереження капіталу в банках для забезпечення стабільності системи та її здатності нарощувати кредитування [13].

Прибутковість банків підтримує їхній капітал, що дозволяє без труднощів впровадити вимоги до достатності капіталу, відповідно до європейських норм. Це, своєю чергою, є ключовим чинником для забезпечення виконання основної функції банківської системи – надання кредитної підтримки економіці та відновленню країни [15, с. 41].

Законодавчі зміни, що передбачають підвищення ставки податку на прибуток для банків до 50 % за 2024 рік, можуть стати викликом для банків. Це вимагатиме коригування бізнес-планів низки установ, а деяким із них доведеться переглянути програми капіталізації, розроблені за результатами оцінювання стійкості 2023 року. Однак, прибутковість банків дозволить їм накопичувати необхідний капітал для забезпечення подальшої стабільності.

Висновки з проведеного дослідження. Фінансова стабільність банківської системи є критично важливим елементом економічної безпеки держави, особливо в умовах війни та постійних економічних потрясінь. Вона дозволяє забезпечувати платоспроможність бізнесу, стабільність кредитного ринку, довіру населення до фінансових установ та держави в цілому.

Проведений аналіз підтвердив, що стабільна банківська система забезпечує ефективне функціонування економіки через акумуляцію, розподіл і перерозподіл капіталу, що дозволяє державі протистояти внутрішнім і зовнішнім викликам. Фінансовий сектор продовжує демонструвати позитивну динаміку завдяки впливу ключових факторів, серед яких важливе місце посідає управління кредитним ризиком. Якість кредитного портфеля стабільно покращується більше року. За дев'ять місяців 2024 року у всіх сегментах банківської системи спостерігається зниження частки непрацюючих кредитів (NPL), особливо значне у державних банках.

Застосування стрес-тестування та сценарного аналізу дозволяє оцінити вплив можливих економічних, валютних чи політичних шоків на фінансову стабільність банківської системи, а також розробити адаптивні стратегії для мінімізації потенційних загроз.

Таким чином, фінансова стабільність банківської системи є основою економічної безпеки держави, що дозволяє протидіяти ризикам, забезпечувати соціальну стабільність і закладати фундамент для сталого розвитку економіки. Подальші дослідження у цій сфері повинні бути спрямовані на розробку інноваційних підходів до оцінювання ризиків, вдосконалення системи нагляду та інтеграцію національної банківської системи в глобальний фінансовий простір.

Література

1. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру. *Економічне прогнозування.* 2006. № 1. С. 7-25. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_06_1_07_uk.pdf (дата звернення: 25.11.2024).

2. Гетманець О. П., Коробцова Д. В. Фінансова безпека як чинник воєнної безпеки. *Право і безпека.* 2023. № 1(88). С. 169-178. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.15.

3. Дмитрова О. С., Гончарова К. Г., Карпова К. В. Фінансова стабільність держави як показник дієвості системи економічної безпеки. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування.* 2024. № 1. С. 138-143. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2024/24.pdf (дата звернення: 25.11.2024).

4. Карлін М. І., Привиденець І. Я., Демчук І. В. Проблеми та перспективи забезпечення фінансової та банківської безпеки України в умовах війни та відбудови. *Економіка та суспільство.* 2024. Випуск № 62. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-32.

5. Мордань Є. Ю., Журавка О. С., Діденко К. В., Кравченко Я. І. Фінансова безпека банківської системи України: сутність та оцінка. *Бізнес Інформ.* 2021. №1. С. 243-251. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-243-25.

6. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : Вид. КНТЕУ, 2001. 309 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinansovaBezpeka_30-04_2020.pdf (дата звернення: 26.11.2024).

7. Kopylyuk O., Zhuribida N., Tymchyshyn J., Muzychka O. Methodical tools for integrated assessment of the economic security of ukraine's banks. *Financial and credit activities: problems of theory and practice.* 2022. № 1(42). P. 26-33. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3611.

8. Корнилюк Р. В., Корнилюк А. В. Державна програма підтримки бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%»: у пошуках оптимального дизайну. *Укрінформ.* 07.03.2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3836803-derzavna-programa-pidtrimki-biznesu-dostupni-krediti-579-u-posukah-optimalnogo-dizajnu.html (дата звернення: 26.11.2024).

9. Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників. *Ефективна економіка.* 2016. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280 (дата звернення: 27.11.2024).

10. Маринич Т. О. Компаративний аналіз індикаторів фінансової стабільності України. *Механізм регулювання економіки.* 2010. № 3. Т. 1. С. 218-226. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/3582/1/5_2.pdf (дата звернення: 27.11.2024).

11. Наконечна Н. В. Сучасні тенденції індикаторів фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна.* 2014. Випуск 2. С. 73-82. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1407/1/%d0%9d%d0%b0%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%b5%d1%87%d0%bd%d0%b0.pdf (дата звернення: 28.11.2024).

12. Чайковський Я. І., Чайковський Є. Я. Економічна суть фінансової стабільності банківської системи. *Світ фінансів.* 2024. Випуск 2(79). С. 55-68. DOI: 10.35774/SF2024.02.55.

13. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/ (дата звернення: 03.12.2024).

14. Стратегія Національного банку України. *Національний банк України*. 22 травня 2023. 42 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=9 (дата звернення: 29.11.2024).

15. Звіт про фінансову стабільність. *Національний банк України*. Червень 2024 року. 46 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H1.pdf (дата звернення: 29.11.2024).

16. Схвалено концепцію оцінки стійкості банків і банківської системи в 2025 році. *Національний банк України.* 25 листопада 2024. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/shvaleno-kontseptsiyu-otsinki-stiykosti-bankiv-i-bankivskoyi-sistemi-v-2025-rotsi (дата звернення: 29.11.2024).

17. Звіт про оцінку стійкості банків України у 2023 році. *Національний банк України.* 2024. 6 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ Resilience_Assessment_Results_2023.pdf?v=6 (дата звернення: 29.11.2024).

References

1. Baranovskyi, O.I. (2006), "Bank safety: the problem of measurement", *Ekonomichne prohnozuvannia*, no. 1, pp. 7-25, available at: http://eip.org.ua/docs/EP_06_1_07_uk.pdf (access date November 25, 2024).

2. Hetmanets, O.P. and Korobtsova, D.V. (2023), "Financial security as a factor of military security", *Pravo i bezpeka*, no. 1(88), pp. 169-178, DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.15.

3. Dmytrova, O.S., Goncharova, K.G. and Karpova, K.V. (2024), "Financial stability of the state as an indicator of the effectiveness of the economic security system". *Derzhava ta rehiony. Seriia: Publichne upravlinnia i administruvannia*, no. 1, pp. 138-143, available at: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2024/24.pdf (access date November 25, 2024).

4. Karlin M. I., Pryvydenets I. Ya. and Demchuk I. V. (2024), "Problems and prospects of ensuring financial and banking security of Ukraine in the conditions of war and reconstruction". *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 62, https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-32

5. Mordan, E. Yu., Zhuravka, O. S., Didenko, K. V. and Kravchenko Ya. I. (2021), "Financial security of the banking system of Ukraine: essence and assessment". *Biznes Inform*, no. 1, pp. 243–251, https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-243-25

6. Ermoshenko, M. M. (2001), "Financial security of the state: national interests, real threats, security strategy". Kyiv. View. KNTEU, 309 p., available at: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinansovaBezpeka_30-04_2020.pdf (access date November 26, 2024).

7. Kopylyuk, O., Zhuribida, N., Tymchyshyn, J. and Muzychka, O. (2022), “Methodical tools for integrated assessment of the economic security of Ukraine's banks”. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, no. 1 (42), pp. 26-33, DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3611

8. Kornylyuk, R. and Kornylyuk, A. (07.03.2024), “State business support program "Affordable loans 5-7-9%": in search of optimal design”. Ukrinform, available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3836803-derzavna-programa-pidtrimki-biznesu-dostupni-krediti-579-u-posukah-optimalnogo-dizajnu.html (access date November 26, 2024).

9. Ladyuk, O. D. (2016), “Financial security: characteristics of components”. *Efektyvna ekonomika*, no. 11, available at:http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280 (access date November 27, 2024).

10. Marynych, T.O. (2010), “Comparative analysis of financial stability indicators of Ukraine”. *Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky*, no. 3, vol. 1, pp. 218-226, available at: https://essuir.sumdu .edu.ua/bitstream-download/123456789/3582/1/5_2.pdf (access date November 27, 2024).

11. Nakonechna, N.V. (2014), “Modern trends of indicators of financial security of the state”. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia ekonomichna*, no. 2, 73-82, available at: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1407/1/%d0%9d%d0%b0%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%b5%d1%87 %d0%bd%d0%b0.pdf (access date November 28, 2024).

12. Chaikovskyi, Ya.I. and Chaikovskyi, Ye.Ya. (2024), “The economic essence of the financial stability of the banking system”. *Svit finansiv,* no. 2 (79), pp. 55-68, DOI: 10.35774/SF2024.02.55

13. Official website of the National Bank of Ukraine, available at: https://bank.gov.ua/ (access date December 03, 2024).

14. National Bank of Ukraine (2023), “Strategy of the National Bank of Ukraine”, Kyiv, Ukraine, 42 p., available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=9 (access date November 29, 2024).

15. National Bank of Ukraine (2024), “Report on financial stability”, Kyiv, Ukraine, 46 p., available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H1.pdf (access date November 29, 2024).

16. National Bank of Ukraine (2024), “The concept of assessing the stability of banks and the banking system in 2025 was approved”, Kyiv, Ukraine, available at: https://bank.gov.ua/ua/news/all/shvaleno-kontseptsiyu-otsinki-stiykosti-bankiv-i-bankivskoyi-sistemi-v-2025-rotsi (access date November 29, 2024).

17. National Bank of Ukraine (2024), “Report on assessing the stability of Ukrainian banks in 2023”, Kyiv, Ukraine, 6 p., available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Resilience_ Assessment_Results_2023.pdf?v=6 (access date November 29, 2024).

Чайковський Є.Я.

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК ІНДИКАТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Мета. Аналіз фінансової стабільності банківської системи як ключового індикатора економічної безпеки держави, що дозволяє оцінити діяльність НБУ щодо забезпечення ефективності системи економічної безпеки.

Методика дослідження. Під час дослідження застосовувалися наступні методи: системний економічний аналіз – для оцінювання основних показників ефективності фінансового сектору економіки країни за даними НБУ; метод групування даних – при оцінюванні ефективності функціонування банківської системи; стрес-тестування банківської системи – при проведенні сценарних аналізів для оцінювання впливу різних шоків на фінансову стабільність. У дослідженні також застосовано системний та графічний методи для організації вихідних даних і підсумкових висновків, а також метод узагальнення для формування основних результатів.

Результати дослідження. Розглянуто ключові завдання НБУ для підвищення ефективності фінансової сфери з метою зміцнення економічної безпеки. Встановлено, що їх реалізація не тільки посилить фінансову стабільність, а й створить необхідні передумови для сталого економічного розвитку та довгострокової економічно безпеки країни. Проаналізовано динаміку кредитів, наданих депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям у розрізі валют, а також якість кредитного портфеля українських банків (частка непрацюючих кредитів, NPL) за період 2019 – 01.12.2024 рр., що дозволило виявити основні тенденції у структурі та стійкості банківського сектору. Оцінено зміни у кредитуванні, вплив валютного фактору на фінансову стійкість позичальників, а також динаміку частки проблемних активів, що є важливим індикатором фінансової стабільності банківської системи та її здатності підтримувати економічний розвиток. Встановлено, що банківська система України зберігає високий рівень ліквідності, що сприяє фінансовій стабільності та економічній безпеці держави, високі показники ліквідності дозволяють банкам своєчасно виконувати зобов’язання, знижують ризики банківських криз та підтримують довіру до фінансової системи. Обґрунтовано, що застосування сучасних підходів, таких як стрес-тестування або сценарний аналіз, дають змогу оцінити вплив можливих шоків на фінансовий стан банківських установ, своєчасно адаптувати стратегію банківської діяльності до умов ринку. Доведено, що регулярне оцінювання фінансових показників банківських установ є важливим інструментом забезпечення стійкості банку та захисту його від потенційних загроз.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку обґрунтування інтеграції фінансової стабільності банківської системи як ключового індикатора економічної безпеки держави, зокрема через удосконалення механізмів моніторингу та управління ризиками, а також розробку нових стратегічних ініціатив НБУ для зміцнення банківської системи в умовах сучасних викликів.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження забезпечують глибоке розуміння механізмів забезпечення фінансової стабільності банківської системи та її впливу на економічну безпеку держави. Зокрема, результати дозволяють удосконалити політику НБУ щодо стабільності банківської, покращити якість банківських активів через проведення стрес-тестів та оцінювання стійкості банків. Зниження частки непрацюючих кредитів, покращення капіталізації банків та впровадження стратегій реструктуризації дозволить зменшити системні ризики, підвищити довіру до фінансових установ та забезпечити стійкість банківської системи в умовах економічної нестабільності.

Ключові слова: фінансова стабільність, економічна безпека, банківська система, Національний банк України, банківські установи, частка непрацюючих кредитів, ліквідність, капітал банку.

Chaikovskyi Ye.Ya.

FINANCIAL STABILITY OF THE BANKING SYSTEM AS AN INDICATOR OF THE EFFECTIVENESS OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Purpose. The aim of the article is to analyse of the financial stability of the banking system as a key indicator of the economic security of the state, which allows assessing the activities of the NBU to ensure the effectiveness of the economic security system.

Methodology of research. The following research methods were used to achieve the goal: systemic economic analysis, which was used to assess the main indicators of the efficiency of the financial sector of the country's economy according to NBU data; data grouping method, used to assess the efficiency of the banking system; stress testing of the banking system was used when conducting scenario analyses to assess the impact of various shocks on financial stability. The study also used systemic and graphical methods to organize the initial data and final conclusions, as well as the generalization method to form the main results.

Findings. The key tasks of the NBU to improve the efficiency of the financial sector in order to strengthen economic security were considered. It was established that their implementation will not only strengthen financial stability, but also create the necessary prerequisites for sustainable economic development and long-term economic security of the country. The dynamics of loans provided by deposit-taking corporations to non-financial corporations by currency, as well as the quality of the loan portfolio of Ukrainian banks (share of non-performing loans, NPL) for the period 2019 - 01.12.2024 were analysed, which allowed us to identify the main trends in the structure and stability of the banking sector.

Changes in lending, the impact of the currency factor on the financial stability of borrowers, as well as the dynamics of the share of problem assets, which is an important indicator of the financial stability of the banking system and its ability to support economic development, were assessed.

It is established that the banking system of Ukraine maintains a high level of liquidity, which contributes to financial stability and economic security of the state; high liquidity indicators allow banks to fulfil their obligations in a timely manner, reduce the risks of banking crises and maintain confidence in the financial system. It is substantiated that the use of modern approaches, such as stress testing or scenario analysis, makes it possible to assess the impact of possible shocks on the financial condition of banking institutions, to timely adapt the banking strategy to market conditions. It is proven that regular assessment of financial indicators of banking institutions is an important tool for ensuring the stability of the bank and protecting it from potential threats.

Originality. The substantiation of integrating the financial stability of the banking system as a key indicator of the economic security of the state has been further developed, in particular through improving monitoring and risk management mechanisms, as well as developing new strategic initiatives of the NBU to strengthen the banking system in the face of modern challenges.

Practical value. The results of the conducted research provide a deep understanding of the mechanisms for ensuring the financial stability of the banking system and its impact on the economic security of the state. In particular, the results allow improving the NBU's policy on banking stability, improving the quality of bank assets through stress tests and assessing the stability of banks. Reducing the share of non-performing loans, improving bank capitalization and implementing restructuring strategies will reduce systemic risks, increase confidence in financial institutions and ensure the stability of the banking system in conditions of economic instability.

Key words: financial stability, economic security, banking system, National Bank of Ukraine, banking institutions, share of non-performing loans, liquidity, bank capital.

УДК 339.543:339.92 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.31**
JEL Classification: F13, F15

Пашкевич С.М.,
доктор філософії,
доцент кафедри транспортних технологій і технічного сервісу,
Никончук В.М.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри транспортних технологій і технічного сервісу,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

МИТНИЦЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ У ФУНКЦІОНУВАННІ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

Pashkevych S.M.,
PhD, associate professor at the department of transport technologies and technical service,
Nykonchuk V.M.,
dr.sc.(econ.), professor, hard at the department of transport technologies and technical service,
National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

CUSTOMS AS A KEY TOOL IN THE FUNCTIONING OF FREE TRADE ZONES

Постановка проблеми. Зони вільної торгівлі (ЗВТ) є важливим інструментом економічної інтеграції, спрямованим на стимулювання міжнародної торгівлі, залучення інвестицій та економічний розвиток. Проте ефективне функціонування таких зон неможливе без належного митного регулювання, яке забезпечує баланс між спрощенням торговельних процедур та необхідним контролем за товарообігом. Головною проблемою є пошук оптимальних підходів до митного адміністрування, які сприятимуть зниженню торгових бар'єрів, мінімізації витрат бізнесу та забезпеченню прозорості митних операцій. Водночас надмірна зарегульованість може створювати штучні перешкоди для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), що суперечить самій концепції ЗВТ. У цьому контексті постає питання ефективного поєднання інструментів митного контролю, цифровізації процесів та міжнародної координації, що дозволить підвищити конкурентоспроможність національних економік у межах ЗВТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Світового банку (2021) наголошує, що ефективна митна служба сприяє швидкому перетину кордону та мінімізує затримки [1]. Публікація ОЕСР (2019) підкреслює важливість цифровізації, ризик-орієнтованого підходу та автоматизації митних процедур для підвищення конкурентоспроможності ЗВТ [2].

Аналітичний звіт Світової організації торгівлі (2018) підкреслює, що спрощення митних процедур і мінімізація затримок на кордоні є критично важливими для реалізації переваг зон вільної торгівлі. Зменшення митних бар'єрів сприяє збільшенню обсягів торгівлі, зниженню витрат підприємств та залученню інвестицій [3]. Європейська Комісія (2020) наголошує на кращих практиках митного регулювання в зонах вільної торгівлі, що дозволяє гармонізувати митні процедури між країнами-учасниками [4].

Дослідження Гребельника О. П. та ін. (2021) [5] вказує на важливість митної політики у забезпеченні економічної функції держави. Крім того, Лист Державної митної служби України [6] містить інформацію про міжнародні угоди, які впливають на діяльність митниці та регламентують співробітництво України у цій сфері. Аналіз Хомутенка Л. і Дужої Т. (2024) [7] демонструє результати функціонування ЗВТ між Україною та ЄС, підкреслюючи ключові виклики та перспективи. Отже, за твердженнями багатьох вітчизняних та зарубіжних видань, митниця відіграє ключову роль у функціонуванні зон вільної торгівлі, забезпечуючи спрощення торгівлі, митне оформлення, збір доходів та контроль. Ефективна робота митних органів є критичним фактором успіху зон вільної торгівлі.

Однак, подальші наукові дослідження потребують глибшого аналізу ролі митниці як ключового інструменту у функціонуванні зон вільної торгівлі. Подальший розвиток цих досліджень сприятиме

удосконаленню митної політики, покращенню торговельної взаємодії та підвищенню ефективності функціонування зон вільної торгівлі.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз ролі митниць у забезпеченні ефективності функціонування ЗВТ та їх впливу на лібералізацію торгівлі, зниження митних бар'єрів і покращення міжнародних торгових процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Митниці є ключовими для функціонування ЗВТ, адже вони адмініструють митне законодавство, збирають тарифи та податки, контролюють імпорт, експорт і транзит товарів, знижуючи митні бар'єри та покращуючи торгові потоки, що сприяє розвитку ЗВТ.

Методика дослідження глобальної торгівлі в рамках СОТ охоплює аналіз основних принципів, зокрема принципу найбільшого сприяння, а також роль ЗВТ у лібералізації торгівлі. Важливим аспектом цього аналізу є дослідження нормативних документів СОТ, порівняння досвіду різних країн і використання статистичних даних щодо розвитку ЗВТ у різних регіонах (табл. 1).

Таблиця 1

Методика дослідження глобальної торгівлі та регулювання в рамках СОТ

Елемент методики дослідження	Опис
Аналіз принципу найбільшого сприяння (НС)	Розгляд механізму недискримінації серед членів СОТ, зосередження на його застосуванні у торгових угодах (ЗВТ, митні союзи).
Дослідження статті XXIV ГАТТ 1994 року	Аналіз положень щодо створення ЗВТ і митних союзів, порівняння глобальних принципів СОТ із регіональними угодами.
Історичний розвиток ЗВТ	Дослідження впливу ЗВТ на лібералізацію торгівлі після Другої світової війни та їх значення в глобальній економіці.
Кількість і роль ЗВТ у глобальній торгівлі	Аналіз даних СОТ про 303 існуючі ЗВТ та їх вплив на міжнародну економіку і співпрацю між державами.
Функціонування ЗВТ як механізму лібералізації торгівлі	Визначення ролі ЗВТ у побудові відкритих ринків та оцінювання їх ефективності.
Оцінювання позитивних і негативних аспектів ЗВТ	Дослідження економічних, політичних і соціальних наслідків існування ЗВТ для країн-членів СОТ.

Джерело: складено авторами на основі [1–5]

Однак, ефективність глобальної торгівлі значною мірою залежить і від діяльності митниць, які виконують роль регулюючих органів. Як зазначає Всесвітня митна організація (ВМО), митниці забезпечують дотримання митного законодавства, збір митних платежів і тарифів, а також контроль за переміщенням товарів через кордони. Вони відіграють ключову роль у регулюванні імпорту, експорту і транзиту, що є необхідним для стабільного функціонування міжнародної торгівлі.

Роль митниці у кожній країні визначається її національними пріоритетами та законодавчими нормами. Зазвичай митниці відповідають за збір доходів, захист національної безпеки, контроль за імпортом і експортом, а також дотримання міжнародних торговельних зобов'язань у межах СОТ. Водночас вони сприяють захисту внутрішньої промисловості, контролюючи імпортні потоки, і гарантують безпеку ланцюга постачання. Проте варто зазначити, що митні процедури можуть як сприяти, так і гальмувати торгівлю залежно від рівня бюрократичної складності та відповідності законодавства сучасним викликам [8].

Таким чином, дослідження механізмів глобальної торгівлі та їх регулювання в рамках СОТ має розглядати не лише принципи лібералізації торгівлі, а й роль митних органів, які безпосередньо впливають на швидкість і ефективність торговельних процесів. На практиці митниці, працюючи на кордонах, можуть значно полегшити торгові операції. Проте багато митних адміністрацій співпрацюють з іншими державними органами, такими як спеціалізовані правоохоронні органи, органи фінансової розвідки, фіскальні органи, податкові служби. ВМО приділяє велику увагу спрощенню торгівлі, працюючи в тісній співпраці з СОТ для впровадження міжнародних стандартів і вдосконалення процедур. Основною місією ВМО є підвищення ефективності митних органів через гармонізацію процедур і застосування сучасних технологій для мінімізації торгових обмежень.

Одна з ключових функцій митниці – це збір доходів, який потребує належних навичок управління. Митні органи, орієнтовані на максимізацію доходів, повинні володіти спеціалізованими знаннями в галузі збору митних платежів. Водночас інші митні юрисдикції зосереджуються на забезпеченні державної безпеки та контролі за кордонами, що вимагає від митниць кваліфікації у військовій справі та правоохоронних органах. Окрім стягнення митних зборів, митниця регулює імпорт, експорт та транскордонне переміщення товарів.

Митні органи зміцнили свою функцію безпеки, прийнявши Рамкову програму стандартів ВКО 2005 року, яка визначає операційні стандарти на основі співпраці між митницями, бізнес-стейкхолдерами та іншими державними органами. Важливим завданням є досягнення балансу між різними функціями митниці, де необхідна професійна експертиза для гармонійного поєднання контролю за торгівлею та забезпечення безпеки. Widdowson D. (2005) проаналізував змінні контролю

та сприяння торгівлі, показавши через матричні сценарії важливу роль митниць у сприянні торгівлі, не порушуючи функцій безпеки (рис. 1).



Рис. 1. Забезпечення балансу між спрощенням торгівлі та контролем
Джерело: [4]

Рис. 1 демонструє, що митниця не є функцією, що обмежує, а включає делікатне балансування багатьох ролей і навичок.

RED TAPE APPROACH – підхід, який характеризується високим рівнем контролю та низьким рівнем сприяння. Він зазвичай пов'язаний з бюрократичними процедурами, надмірними правилами та обмеженнями.

BALANCED APPROACH – підхід передбачає збалансування контролю та сприяння на середньому рівні. Він спрямований на досягнення компромісу між ефективністю та гнучкістю.

CRISIS MANAGEMENT – підхід характеризується високим рівнем контролю та низьким рівнем сприяння. Він зазвичай застосовується в ситуаціях кризи або надзвичайних обставин, коли потрібно швидке реагування та жорсткий контроль.

LAISSEZ FAIRE APPROACH – підхід характеризується низьким рівнем контролю та високим рівнем сприяння. Він передбачає мінімальне втручання та надання широкої свободи дій.

Митна діяльність стає все складнішою та багатограннішою, оскільки повинна оперативно реагувати на зміни в економічному, соціокультурному та технологічному середовищах. Серед економічних змін можна виділити лібералізацію торговельних режимів, створення зон вільної торгівлі, збільшення обсягів міжнародної торгівлі та складність логістичних ланцюгів, що ускладнюють митні процедури. Економічні кризи вимагають від митниць оперативності та гнучкості. Соціокультурні зміни включають зміни в суспільних очікуваннях від митних органів, зростання міграційних потоків та культурного різноманіття, що створює нові виклики безпеці. Технологічні інновації, такі як цифровізація, автоматизація митних процесів та використання новітніх технологій (блокчейн, штучний інтелект), трансформують митну діяльність, а зростання електронної комерції ускладнює митний контроль [8].

Митні органи повинні постійно вдосконалюватися, впроваджувати інновації та підвищувати кваліфікацію персоналу, аби ефективно реагувати на ці зміни. Зростаюча взаємодія між регіональною та глобальною торгівлею продовжує впливати на митниці. У цьому контексті функції митних органів мають особливе значення для забезпечення ефективності ЗВТ. Вони визначаються як об'єднання двох або більше митних територій, де усуваються мита та інші обмеження для торгівлі товарами між цими територіями. Це визначення має юридичну силу відповідно до статті XXIV ГАТТ 1994 року і служить основою для митних процедур у таких зонах.

У підсумку, можна зазначити, що складові елементи ЗВТ є такими: (a) вона повинна складатися принаймні з двох митних територій, (b) мета повинна полягати в сприянні торгівлі серед учасників, (c) мита повинні бути скасовані, (d) обмежувальні регуляції повинні бути скасовані, (e) лібералізація повинна застосовуватися до суттєвої частини торгівлі, (f) преференційна торгівля застосовується до товарів походження. Вищезазначені критерії виконують роль класифікацій для визначення наявності ЗЕД у контексті GATT 1994 та Світової організації торгівлі (СОТ). Будь-яка торговельна угода, яка відповідає всім наведеним елементам, є ЗВТ. На практиці дотримання всіх вищезазначених фіксованих критеріїв є поступовим процесом, а не одноразовою подією [9]. Сторони угоди СОТ зобов'язані дотримуватися статті XXIV і правил WTO в будь-якій торговельній угоді, до якої вони вступають. Слід зазначити, що на практиці WTO була ліберальною при розгляді реєстрації ЗВТ, деякі повідомлення були зроблені, коли ЗВТ вже набрала чинності. Шість елементів ЗВТ, зазначених вище,

слугують основою для оцінки актуальності митниці в ЗВТ і, в деяких аспектах, демонструють роль митниці в ЗВТ. Кожен з них є важливим для митних операцій [8].

ЗВТ має на меті створення механізму для забезпечення безперешкодного переміщення товарів між учасниками без значних митних бар'єрів. Ключовими характеристиками ЗВТ є те, що учасники зобов'язані усунути мита та інші обмеження на торгівлю між ними. Однак, кожна митна територія в ЗВТ зберігає право застосовувати власні митні закони та зовнішній тариф, на відміну від митного союзу (МС), де діють спільний зовнішній тариф та єдині митні процедури для всіх учасників [10].

Це пояснюється тим, що в ЗВТ, хоча і гармонізуються певні торгові процедури для полегшення торгівлі, кожна країна може зберігати свою автономію в частині митних регулювань. Така структура дозволяє створювати гнучкі механізми для співпраці, водночас зберігаючи деякі національні особливості. Створення ЗВТ, наприклад, як у випадку з Африканською континентальною зоною вільної торгівлі (AfCFTA), має на меті стимулювати торгівлю серед учасників і полегшити доступ до товарів та послуг у межах регіону, що сприяє економічному розвитку і створенню більш відкритих та ефективних торгових відносин.

Основною метою створення ЗВТ є лібералізація торгівлі між її учасниками, що дозволяє забезпечити більш сприятливі умови для економічного зростання, підвищення конкуренції та зниження бар'єрів у торгівлі. Це також дозволяє знизити витрати на переміщення товарів через кордони, що є важливим фактором для розвитку міжнародної торгівлі та економічного співробітництва. Більшість ЗВТ виходять за межі основних принципів безмитного переміщення товарів і переходять до гармонізації процедур і законів, що полегшують переміщення товарів у межах їхньої юрисдикції. Отже, це свідчить про те, що ЗВТ можуть розробляти більш сприятливі заходи для полегшення торгівлі для своїх учасників.

ЗВТ підкреслюють важливість полегшення торгівлі в межах своїх структур, і деякі, включаючи AfCFTA, розробили власні рамки для цього. В результаті заходи з полегшення торгівлі в межах ЗВТ не обов'язково повинні бути точним дублікатом угоди про спрощення торгівлі (ТФА) СОТ [9].

Митниця відіграє ключову роль у забезпеченні функціонування ЗВТ, оскільки саме вона займається реалізацією угод, що були укладені між учасниками, зокрема щодо скасування мит та інших бар'єрів для торгівлі. У рамках ЗВТ основною метою є не тільки усунення мит, а й зниження інших обмежувальних регуляцій торгівлі (ООРТ), що можуть впливати на рух товарів через кордони. Це включає як скасування адміністративних бар'єрів, так і спрощення митних процедур. Ключовим елементом цього процесу є митна адміністрація, яка відповідає за інтерпретацію та застосування міжнародних угод, а також за збір статистики, що є важливою для оцінювання ефективності ЗВТ. Крім того, митниця бере участь у гармонізації системи опису товарів та кодування (HS), що дозволяє забезпечити стандартизацію даних для обробки та аналізу товарообігу, а також для визначення, чи є торгівля між учасниками ЗВТ суттєвою. Роль митниці стає ще важливішою у контексті взаємодії ЗВТ з третіми сторонами, оскільки вона має забезпечити усунення бар'єрів і для товарів, що надходять з інших країн. Важливим є також те, що митниці можуть обробляти торгову статистику для оцінювання ступеня лібералізації та ефективності угод у межах ЗВТ. Тож митниця в рамках ЗВТ є центральним елементом для досягнення цілей полегшення торгівлі, зниження митних і адміністративних бар'єрів та забезпечення ефективного функціонування зон вільної торгівлі.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження показали, що митниця відіграє ключову роль у функціонуванні зон вільної торгівлі. Вона забезпечує полегшення торгівлі через контроль за переміщенням товарів через кордони та дотримання правил, погоджених між учасниками ЗВТ. Митниця сприяє скасуванню митних зборів та інших бар'єрів, що сприяє лібералізації торгівлі. Крім того, митні органи виконують важливу функцію у забезпеченні виконання правил походження товарів, що є важливим для запобігання ухиленню від митних зборів. Співпраця митних адміністрацій з іншими органами та країнами-учасниками ЗВТ є необхідною для забезпечення ефективного та безперешкодного переміщення товарів. У цілому, митниці є критично важливими для забезпечення успішної реалізації принципів ЗВТ та розвитку міжнародної торгівлі.

Література

1. World Bank. The Role of Customs in the Development of Free Trade Zones: Research. 2021. URL: https://surli.cc/grsjdh (дата звернення: 22.11.2024).

2. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція): конвенція від 18.05.1973 р. (зі змінами). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (дата звернення: 22.11.2024).

3. World Trade Organization (WTO). The World Trade Organization. URL https://www.wto.org/english/thewto_e/thewto_e.htm (дата звернення: 22.11.2024).

4. Widdowson D. Managing risk in the customs context. In L. De Wulf & J. B. Sokol (Eds.), Customs modernization handbook. 2005. pp. 91–99. The World Bank. URL https://documents1.worldbank.org/curated/en/850061468779087644/pdf/31477.pdf (дата звернення: 22.11.2024).

5. Гребельник О. П., Пашко П. В., Шевчук С. В., Сушкова О. Є. Розвиток митної політики України в контексті реалізації економічної функції держави : монографія / за ред. д. е. н., проф. О. П. Гребельника. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. 266 с.

6. Лист Державної митної служби України від 27.10.2009 № 22/1-1010 "Щодо міжнародних договорів з питань співробітництва у митній сфері". URL: https://ips.ligazakon.net дата звернення: (дата звернення: 30.11.2024).

7. Кобушко І. М., Ільченко О. В., Денисенко С. І. Спрощення та гармонізація митних процедур як фактори збільшення обсягів зовнішньої торгівлі держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 10(172). С. 28-36.

8. Хомутенко Л., Дужа Т. Функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС: результати та перспективи. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 4. С. 236-245. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-4-33.

9. Степанова І. Функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС як результат активізації інтеграційних процесів. *Агросвіт*. 2016. № 1-2. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1-2_2016/9.pdf (дата звернення: 30.11.2024).

10. Бліщук К. Європейські вектори вдосконалення митної політики в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 48. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-30.

References

1. World Bank. The Role of Customs in the Development of Free Trade Zones: Research. 2021. Available at: https://surli.cc/grsjdh (accessed: November 22, 2024).

2. On the simplification and harmonization of customs procedures: International Convention of 18.05.1973, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (access date November 22, 2024).

3. World Trade Organization (WTO). The World Trade Organization, available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/thewto_e.htm (access date November 22, 2024).

4. Widdowson, D. (2005), Managing risk in the customs context. In L. De Wulf & J. B. Sokol (Eds.), Customs modernization handbook (pp. 91–99). The World Bank, available at https://documents1.worldbank.org/curated/en/850061468779087644/pdf/31477.pdf (access date November 22, 2024).

5. Hrebelnyk, O.P. (Ed.), Pashko, P.V., Shevchuk, S.V. and Sushkova, O.Ye. (2021), *Rozvytok mytnoi polityky Ukrainy v konteksti realizatsii ekonomichnoi funktsii derzhavy* [Development of Ukraine's customs policy in the context of implementing the economic function of the state], monograph, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, Ukraine, 266 p.

6. Letter of the State Customs Service of Ukraine (2009), dated October 27, 2009, No. 22/1-1010 "On International Agreements on Customs Cooperation", available at: https://ips.ligazakon.net (access date November 30, 2024).

7. Kobushko, I.M., Ilchenko, O.V. and Denysenko, S.I. (2015), "Simplification and harmonization of customs procedures as factors in increasing the volume of foreign trade of the state", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10(172), pp. 28-36.

8. Khomutenko, L. and Duzha, T. (2024), "Functioning of the free trade zone between Ukraine and the EU: Results and prospects", *Kyivskyi ekonomichnyi naukovyi zhurnal*, no. 4, pp. 236-245, DOI: https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-4-33.

9. Stepanova, I. (2016), "Functioning of the free trade zone between Ukraine and the EU as a result of the intensification of integration processes", *Ahrosvit,* no. 1-2, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/1-2_2016/9.pdf (access date November 30, 2024).

10. Blishchuk, K. (2023), "European vectors for improving customs policy in Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo,* Issue no. 48, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-30.

Пашкевич С.М., Никончук В.М.

МИТНИЦЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ У ФУНКЦІОНУВАННІ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

Мета. Метою статті є аналіз ролі митниць у забезпеченні ефективності функціонування ЗВТ та їх впливу на лібералізацію торгівлі, зниження митних бар'єрів і покращення міжнародних торгових процесів.

Методика дослідження. У дослідженні використано методи аналізу та порівняння нормативно-правових актів, статистичного аналізу розвитку зон вільної торгівлі (ЗВТ) та порівняння досвіду різних країн щодо функціонування митниць у ЗВТ. Ці методи дозволяють детально оцінити ефективність митних процедур у контексті лібералізації торгівлі та взаємодії між державами в рамках ЗВТ. Зокрема, за допомогою аналізу нормативно-правових актів було досліджено основні міжнародні договори та угоди, такі як угоди СОТ, що регулюють митні процедури та функціонування ЗВТ. Статистичний аналіз розвитку ЗВТ дозволяє виявити тенденції у зростанні товарообігу, а також оцінити вплив таких зон на економічний розвиток країн, які є їх учасниками.

Порівняння досвіду різних країн у функціонуванні митниць у ЗВТ дає змогу виявити найбільш успішні практики митного контролю та вдосконалення митних процедур, що сприяють ефективнішій реалізації торгових угод і зниженню бар'єрів для міжнародної торгівлі. Ці підходи також дозволяють ідентифікувати проблеми та виклики, з якими стикаються країни при впровадженні ЗВТ, і виробити рекомендації щодо їх вирішення.

Результати дослідження. Розглянуто теоретичні засади функціонування митниць в межах ЗВТ, систематизовано ключові принципи митного регулювання та оцінено їх вплив на процеси лібералізації торгівлі. Встановлено, що митниці відіграють критичну роль у розвитку ЗВТ, забезпечуючи ефективне адміністрування митного законодавства, збір податків і тарифів, а також контроль за переміщенням товарів. Це сприяє зменшенню бар'єрів для торгівлі, покращенню міжнародних торгових потоків та стимулюванню розвитку глобальної економіки.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна дослідження полягає в аналізі ролі митниць у зонах вільної торгівлі (ЗВТ), зокрема, у виявленні ефективних підходів до митного адміністрування, цифровізації митних процесів та автоматизації процедур. Окрема увага приділена міжнародній координації митного регулювання між країнами ЗВТ, що сприяє зниженню бар'єрів для бізнесу. Також розроблено нові методи аналізу впливу митниць на лібералізацію торгівлі в рамках СОТ та ЗВТ.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення митної політики в Україні та інших країнах, що розвивають або планують створення зон вільної торгівлі, а також для покращення взаємодії між митними органами різних держав у рамках міжнародної торгівлі.

Ключові слова: митниця, зона вільної торгівлі, лібералізація торгівлі, митні процедури, торгові бар'єри, міжнародні угоди, Світова торгова організація, митні збори, правила походження товарів, спрощення торгівлі, митний контроль, економічна інтеграція.

Pashkevych S.M., Nykonchuk V.M.

CUSTOMS AS A KEY TOOL IN THE FUNCTIONING OF FREE TRADE ZONES

Purpose. The aim of the article is to analyse the role of customs in ensuring the effectiveness of the functioning of free trade zones and their impact on trade liberalization, reduction of customs barriers, and improvement of international trade processes.

Methodology of research. The study utilizes methods of analysis and comparison of legal acts, statistical analysis of the development of free trade zones (FTZs), and comparison of the experiences of different countries regarding the operation of customs in FTZs. These methods allow for a detailed assessment of the effectiveness of customs procedures in the context of trade liberalization and interaction between states within FTZs. Specifically, through the analysis of regulatory and legal acts, key international agreements and treaties, such as those under the WTO, regulating customs procedures and the functioning of FTZs, were examined. The statistical analysis of FTZ development helps to identify trends in trade growth and assess the impact of such zones on the economic development of the countries participating in them.

Comparing the experiences of different countries in the functioning of customs in FTZs enables the identification of the most successful customs control practices and the improvement of customs procedures that contribute to more efficient implementation of trade agreements and the reduction of barriers to international trade. These approaches also help to identify the problems and challenges that countries face when implementing FTZs and to develop recommendations for their resolution.

Findings. The theoretical foundations of customs functioning within FTZs are discussed, key principles of customs regulation are systematized, and their impact on trade liberalization processes is evaluated. It is established that customs play a critical role in the development of FTZs by ensuring effective administration of customs legislation, collection of taxes and tariffs, and control over the movement of goods. This contributes to reducing trade barriers, improving international trade flows, and stimulating the growth of the global economy.

Originality. The scientific novelty of the research lies in the analysis of the role of customs in free trade zones (FTZs), particularly in identifying effective approaches to customs administration, digitalization of customs processes, and the automation of procedures. Particular attention is given to international coordination of customs regulation among FTZ member countries, which helps reduce business barriers. Additionally, new methods for analysing the impact of customs on trade liberalization within the WTO framework and FTZs were developed.

Practical value. The results of the study can be used to improve customs policy in Ukraine and other countries developing or planning to establish free trade zones, as well as to enhance cooperation between customs authorities of different countries in the framework of international trade.

Key words: customs, free trade area, trade liberalization, customs procedures, trade barriers, international agreements, World Trade Organization, customs duties, rules of origin, trade facilitation, customs control, economic integration.

УДК 336.225.6:004.738.5:351.746 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.32**
JEL Classification: F13, H57, H83, O33, L86

Кекіш І.П.,
радник митної служби І рангу,
викладач кафедри фінансів імені С. Юрія,
Дутка О.Є.,
здобувач* третього рівня вищої освіти
«доктор філософії» за спеціальністю 072 Фінаси,
банківська справа, страхування та фондовий ринок,
Вергун В.В.,
здобувач** третього рівня вищої освіти «доктор філософії»
за спеціальністю 072 Фінаси, банківська справа, страхування та
фондовий ринок,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ЗА ПЕРЕМІЩЕННЯМ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН ДЕРЖАВИ: БЕЗПЕКОВИЙ КОНТЕКСТ

Kekish I.P.,
counselor of the customs service, first rank,
lecturer at the S. Yuriy department of finance,
Dutka O.Ye.,
applicant for the III level of higher education Doctor of Philosophy (PhD),
in the specialty 072 "Finance, Banking and Insurance",
Verhun V.V.,
applicant for the III level of higher education Doctor of Philosophy (PhD),
in the specialty 072 "Finance, Banking and Insurance",
West Ukrainian National University Ternopil, Ukraine

ICT (INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY) SYSTEMS FOR CUSTOMS GOODS MOVEMENT CONTROL: SECURITY CONTEXT

Постановка проблеми. У сучасному динамічному світі глобальної торгівлі, що характеризується не лише інтенсивними транскордонними потоками товарів, а й ескалацією різноманітних загроз, забезпечення надійної та всеосяжної безпеки при переміщенні товарів та вантажів через митний кордон держави набуває першочергового значення для дотримання стабільності та суверенітету нації, підтримки належного рівня її безпеки. Досягнення означених цілей охоплює широкий спектр завдань, починаючи від запобігання проникненню на територію держави терористичних елементів, незаконному обігу зброї, наркотичних речовин та інших небезпечних предметів, та закінчуючи системою заходів підтримки економічного суверенітету держави через акумуляцію сум митних платежів, протидії контрабанді, митним правопорушенням та ухиленню від оподаткування. Традиційні підходи до митного контролю, що значною мірою охоплювали застарілі паперові процедури, вибіркові заходи контролю та надто «персоналізовані моделі» комунікації між суб'єктами митних правовідносин, продемонстрували свою обмежену ефективність та неспроможність адекватно реагувати на складні, транснаціональні схеми незаконної діяльності, включаючи як фізичне переміщення заборонених товарів, так і фінансові махінації, що завдають значної шкоди державній казні та підривають основи чесної конкуренції.

У цьому складному контексті, забезпечення ефективності цифрових систем контролю за переміщенням вантажів постає не просто як технологічна інновація, а як стратегічний імператив для

* *Науковий керівник: Шулюк Б.С. – д-р екон. наук, професор*

** *Науковий керівник: Сидорович О.Ю. – д-р екон. наук, професор*

якісної трансформації системи митної безпеки у всіх її вимірах. Потенціал означених систем полягає в здатності забезпечити глибоку автоматизацію рутинних процесів, здійснювати миттєвий аналіз великих масивів даних для виявлення потенційних ризиків, підвищувати рівень прозорості всіх етапів митного оформлення та інтегрувати різноманітні інструменти для ефективної превенції існуючим ризикам і загрозам. Однак, справжня результативність новітніх цифрових систем у митній сфері безпосередньо залежить від синергетичної та злагодженої взаємодії між ключовими учасниками ЗЕД, адже лише за умови налагодженого, взаємовигідного співробітництва, що базується на принципах взаємної довіри, максимальної прозорості процедур та повсюдного використання функціоналу цифрових технологій, можливо досягти не лише оптимізації митних формальностей та суттєвого скорочення транзакційних витрат для бізнесу, але й якісного підвищення рівня національної безпеки у всіх її аспектах.

Відповідно, дослідження ролі та значення інформаційно-комунікаційних систем контролю за переміщенням товарів та вантажів через митний кордон держави, має особливу гостроту та актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняних фахових досліджень з митної тематики дозволяє виявити зростаючий інтерес науковців до дослідження проблематики впливу цифрових технологій на функціонування економіки країни загалом, та її митну сферу зокрема. Тут особлива увага приділяється питанням інтероперабельності національних та міжнародних інформаційних систем, гармонізації законодавства у сфері електронної комерції та митної справи, а також забезпеченню кібербезпеки митних даних та інфраструктури. Аналіз публікацій також свідчить про розуміння важливості ефективної взаємодії між митними органами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності у контексті використання інформаційних систем контролю та комунікації. Дослідження впливу цифрових технологій на спрощення митних процедур, зниження транзакційних витрат та підвищення прозорості процесів тривалий час є в фокусі наукових розвідок таких авторитетних науковців, як Бережнюк І., Герчаківський С. [1], Кормич Б., Пашко П., Сидорович О. [2], Степаненко С. [3], а також інших фахівців у галузі митної справи та міжнародної торгівлі.

Проте, незважаючи на значний обсяг наукових напрацювань в цьому напрямі, потребують подальшого, більш глибокого аналізу механізми адаптації існуючих форм співпраці суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та структурних підрозділів митних органів до нових цифрових реалій, виявлення потенційних синергій та протиріч між процесами цифровізації та митного адміністрування, а також розробка ефективних стратегій оптимізації цієї взаємодії для сприяння міжнародній торгівлі, та зміцнення економічної безпеки держави. Актуальність цього питання постійно зростає в умовах поглиблення цифрової трансформації та необхідності підвищення ефективності державного управління в митній сфері.

Постановка завдання. Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу ролі та ефективності сучасних інформаційно-комунікаційних систем контролю за переміщенням товарів через митний кордон держави на основі дослідження їх функціоналу, визначенні ефективності та перспектив розвитку у вітчизняній практиці для сприяння активізації міжнародної торгівлі та зміцнення економічної безпеки держави.

Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: провести оцінку інформаційно-комунікаційних систем митного контролю; здійснити аналіз їх потенціалу у сфері попереднього інформування, управління ризиками, електронного декларування, відстеження вантажів та автоматизованого контролю; визначити перспективи їх подальшого розвитку та вдосконалення з урахуванням новітніх технологічних тенденцій та міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 4 Митного кодексу України визначає, що при переміщенні товарів через митний кордон України здійснюються сукупність митних формальностей та процедур, порядок їх виконання відповідними особами і митними органами, а також автоматизованою системою митного оформлення з метою дотримання вимог законодавства України з питань митної справи [4]. Згідно з Митним Кодексом України, здійснення митних формальностей при переміщенні вантажів через митний кордон здійснюється за допомогою митного контролю та митного оформлення на основі застосування відповідних автоматизованих інформаційно-комунікаційних систем у цифровому форматі.

Ефективне використання інформаційно-комунікаційних систем у митній сфері є неможливим без належного формування організаційного, кадрового, інформаційно-комунікацйного, інституційного та інших різновидів забезпечення (див. табл. 1), яке повинне охоплювати всі необхідні складові для забезпечення безперебійного функціонування, взаємодії між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та митними органами, а також захисту інформаційного простору. Варто підкреслити, що цей процес є складним, комплексним та потребує системного підходу й міжвідомчої координації.

Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в митній сфері є реалізацією широкого комплексу трансформаційних перетворень митного адміністрування шляхом широкоформатного процесу інтеграції цифрових технологій у всі аспекти митної діяльності з метою

оптимізації, спрощення та підвищення ефективності здійснення митних формальностей та митного контролю.

Таблиця 1

Різновиди забезпечення інформаційно-комунікаційних систем

Різновид	Суть прояву та сфера охоплення
Інституційне забезпечення	охоплює гармонізацію вітчизняного митного законодавства з міжнародними стандартами з метою спрощення міжнародної торгівлі та посилення міжнародної інтеграції суб'єктів ЗЕД; прийняття законодавчих та нормативно-правових актів з питань ведення електронного документообігу, заповнення митних декларацій в електронному форматі, сплати митних платежів та здійснення інших митних формальностей в цифровому вимірі;
Інформаційно-комунікаційне забезпечення	включає в себе: розробку та запровадження відповідних систем, спрямованих на систематизацію даних, аналіз ризиків, автоматизацію митних процедур та здійснення митного контролю, ефективність якого значно посилюється за умови використання новітніх цифрових технологій, на кшталт управління великими масивами даних; штучний інтелект та блокчейн для аналізу ризиків, виявлення правопорушень, відстеження товарів та забезпечення прозорості ланцюгів постачання товарів; інтернет речей для акумуляції даних в режимі реального часу про переміщення вантажів, дотримання міжнародних стандартів транспортних перевезень тощо;
Організаційне забезпечення	передбачає реалізацію системи заходів з метою аналізу існуючих процедур для їх спрощення та оптимізації шляхом запровадження більш ефективних алгоритмів комунікації; а також запровадження відповідних сервісів, онлайн-платформ та порталів для надання електронних послуг суб'єктам ЗЕД, що може охоплювати процеси електронного декларування, отримання дозволів та ліцензій, онлайн-консультацій тощо;
Координаційне забезпечення	охоплює електронну взаємодію між функціональними підрозділами митних органів, що покликані здійснювати відповідні митні формальності при переміщенні товарів через митний кордон держави та іншими інституціями держави (податковою, прикордонною службою, органами сертифікації тощо) та інших країн для обміну інформацією та координації дій, зокрема створення «єдиного вікна» для міжнародної торгівлі;
Кадрове забезпечення	містить комплекс заходів, спрямованих на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації співробітників митних органів для ефективного використання сучасних цифрових технологій, що включає: розробку спеціалізованих навчальних програм; проведення тренінгів, семінарів та майстер-класів для ознайомлення з новими програмними продуктами; забезпечення безперервного професійного розвитку співробітників;
Безпекове забезпечення	передбачає комплекс модулів, спрямованих на гарантування цілісності, конфіденційності та доступності митних даних і систем, а також на мінімізацію ризиків, пов'язаних з кіберзагрозами та несанкціонованим втручанням. Воно включає: впровадження комплексних систем захисту інформації (КСЗІ); застосування сучасних технологій кіберзахисту, таких як міжмережеві екрани (firewalls), системи виявлення та запобігання вторгненням (IDS/IPS), антивірусне програмне забезпечення, системи шифрування даних та інші; регулярний моніторинг та аналіз; контроль доступу до інформаційних систем, використання надійних методів аутентифікації та авторизації; забезпечення фізичної безпеки серверного обладнання та інших критично важливих елементів IT-інфраструктури; розробку та впровадження планів відновлення після аварій.

Джерело: складено авторами

За підсумками 2023 року, на основі використання інформаційно-комунікаційних систем при здійсненні контрольних функцій за правильністю визначення митної вартості товарів митними органами було збільшено базу оподаткування на 49,3 млрд гривень, що дало можливість додатково спрямувати до Державного бюджету України 9,3 млрд грн, що на 46 % більше ніж у 2022 році (додаткові надходження у 2022 році – 6,3 млрд гривень) [5].

Імплементація інформаційних технологій в митну практику України розпочалася практично з проголошення незалежності нашої держави, однак лише з прийняттям Концепції створення, упровадження і розвитку системи електронного декларування товарів було здійснено систему законодавчих ініціатив та інституційних заходів запровадження програмного забезпечення реалізації цифрових та інформаційних технологій електронного документообігу, які використовували електронний цифровий підпис, оптимізовували процеси декларування в електронному фортматі між суб'єктами ЗЕД та митними органами держави [6].

Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1236-р Концепція створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» [7], значно полегшила взаємодію між суб'єктами підприємницької діяльності, які здійснювали експорно-імпортні операції з митними органами, сприяла оптимізації, стандартизації та автоматизації митних формальностей шляхом підвищення ефективності, точності та прозорості митних процедур, особливо в частині здійснення автоматизованого митного контролю, розрахунково-платіжних операцій та декларування товарів.

Потреба в електронній митниці зумовлена вимогами ведення сучасного бізнесу та міжнародної торгівлі, спрямованими на зменшення бюрократії, підвищення ефективності та швидкості митних

процедур. Електронна форма забезпечує більшу прозорість і контроль, сприяє формуванню сприятливого бізнес-середовища, відповідає міжнародним стандартам та посилює безпеку й захист національних інтересів, зокрема щодо контролю за ввезенням/вивезенням товарів. Крім того, електронна митниця полегшує інтеграцію країн у міжнародні ланцюги постачань, роблячи митне оформлення швидшим та ефективнішим, що стимулює міжнародну торгівлю та економічне зростання. Ці чинники підкреслюють необхідність автоматизації та підвищення ефективності роботи митної служби через впровадження електронної митниці. Системи «єдиного вікна» в електронній митниці спрощують торгівлю, дозволяючи подавати всю необхідну інформацію через єдину онлайн-платформу. Це усуває дублювання документів та скорочує час і витрати для трейдерів. Митні органи отримують можливість ефективно обмінюватися даними з іншими державними установами для інтегрованих та скоординованих митних процесів.

Для прикладу, упродовж 2023 року з метою перевірки автентичності документів, поданих під час митного оформлення для підтвердження заявленої митної вартості товарів, до митних адміністрацій іноземних держав було направлено 205 запитів. Це на 60,3 % менше порівняно з 2022 роком (517 запитів). Із них 85 були направлені до 20.02.2023, а ще 120 – підготовлені за участю Департаменту міжнародної взаємодії. Варто відзначити зростання частки запитів, ініційованих Департаментом: з 58 % у 2022 році до 73 % у 2023 році. Впродовж 2023 року було отримано та опрацьовано 334 відповіді на міжнародні запити (у 2022 році – 344). У 72 випадках виявлено розбіжності у поданих відомостях, ще у 83 випадках – надано недостатньо інформації для однозначного висновку. На основі отриманих даних митницям було направлено рекомендації для подальших дій в межах чинного законодавства, зокрема щодо складання протоколів про порушення митних правил та проведення документальних перевірок. У результаті складено 59 протоколів (у 2022 році – 38), а сума нарахованих стягнень зросла на 14 % – зі 89,5 млн грн до 101,694 млн грн, що свідчить про підвищення ефективності контрольної роботи [5].

Держмитслужба України (ДМСУ) здійснює системну діяльність з метою запровадження новітніх та високоефективних інформаційно-комунікаційних систем для оптимізації та автоматизації митних процедур. Ключовою в цьому аспекті є Єдина автоматизована інформаційна система (ЄАІС), як «багатофункціональна інтегрована автоматизована система, яка становить сукупність взаємопов'язаних інформаційних, електронно- та інформаційно-комунікаційних систем, що забезпечують функціонування електронних інформаційних ресурсів митних органів з метою здійснення митної справи, і засобів їх забезпечення» [8] та створення ефективного електронного документообігу між суб'єктами ЗЕД та структурними підрозділами митних органів.

Автоматизована система митного оформлення (АСМО) є програмним продуктом, що уможливлює оперативне здійснення митних процедур та контроль руху товарів через митний кордон держави. На сьогоднішній день здійснюється широкоформатний процес інтеграції функціональних можливостей автоматизованих систем управління ризиками (АСУР 2.0) та митного оформлення (АСМО 2.0) з міжнародною системою NCTS, а також проводиться тестування їхньої спільної роботи. Запровадження АСУР 2.0 сприяло цифровізації значних масивів інформації та переведенню відповідних митних процедур в онлайн-режим, що забезпечило підвищення ефективності застосовуваних профілів митних ризиків, їх своєчасне коригування або скасування.

Ефективним інструментом у взаємодії між митницею та підприємствами є електронна система «Єдине вікно для міжнародної торгівлі», що запрацювала у 2016 році та дозволила суб'єктам ЗЕД подавати документи онлайн через єдиний портал, що суттєво скоротило час митного оформлення. Система забезпечує взаємодію з чотирма ключовими Web-блоками: контроль за дотриманням законодавства щодо харчових продуктів і кормів, ветеринарно-санітарний контроль, фітосанітарний контроль, органи, що видають дозвільні документи. У межах «єдиного вікна» також функціонують сервіси: «Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності», «Реєстр митних брокерів», «Реєстр податкових повідомлень-рішень», «Реєстр АЕО» тощо. Важливою особливістю є принцип, згідно з яким, якщо впродовж 4 годин з моменту подання документів не надано офіційної відповіді, система автоматично вважає контроль пройденим, що дає підставу для завершення митних процедур.

В умовах воєнного стану для осіб, які ввозять гуманітарну допомогу, є можливість створення електронної декларації через Особистий кабінет на порталі «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» після проходження електронної ідентифікації за допомогою КЕП або засобів інтегрованої системи електронної ідентифікації.

За ініціативи Офісу Президента України та ДМСУ створено електронний сервіс «Державна система гуманітарної допомоги», що дозволяє подавати е-декларацію заздалегідь, навіть нерезидентам; з цією метою було розроблено програмне забезпечення для обміну інформацією в режимі реального часу з Офісом Президента та Міністерством економіки щодо ввезення гуманітарних вантажів.

У межах Програми ЄС з підтримки управління державними фінансами в Україні одним із пріоритетів митної реформи стало впровадження режиму спільного транзиту (NCTS), Програми авторизованого економічного оператора (АЕО), а також запуск нових ІТ-систем. Ключовим

досягненням у цьому напрямі став успішний запуск платформи NCTS – технології, що лежить в основі спільного транзиту. Україна офіційно розпочала впровадження NCTS 17 березня 2021 року з метою приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту. Для ефективного впровадження цієї системи ДМСУ проводить масштабну організаційну та координаційну роботу, спрямовану на розвиток функціоналу Нової комп'ютеризованої транзитної системи відповідно до вимог Конвенції.

Приєднання до Конвенції відкриває низку переваг для України, зокрема: безперервний обмін інформацією в режимі реального часу з 35 країнами-учасницями щодо транзитних вантажів; спрощення митних процедур завдяки єдиній декларації та механізму єдиної фінансової гарантії; інтеграція до національного законодавства ефективних механізмів діяльності фінансових гарантів; доступ до достовірної інформації про транзитні переміщення за країнами та видами товарів; запровадження транзитних спрощень, таких як загальна гарантія, звільнення від гарантії, статус авторизованого вантажовідправника/вантажоодержувача, право на самостійне пломбування тощо. Варто зазначити, що порівняльний аналіз результатів приєднання до міжнародної транзитної системи є коректним лише з моменту набуття Україною членства в Конвенції. Статистичні показники свідчать про стабільну позитивну динаміку в усіх ключових напрямах (табл. 2).

Таблиця 2

Результати застосування електронної транзитної системи NCTS

Місяць /рік	2022		2023		2022		2023	
	за звітний місяць	з початку року	за звітний місяць	з початку року	за звітний місяць	з початку року	за звітний місяць	з початку року
	напрямок-вивезення				напрямок- увезення*			
Січень	406	406	309	309	567	567	158	158
Лютий	661	1067	365	674	892	1459	204	362
Березень	33	1100	786	1460	60	1519	285	647
Квітень	36	1136	1372	2832	48	1567	287	934
Травень	102	1238	2698	5330	35	1602	331	1265
Червень	190	1428	3194	8724	131	1733	386	1651
Липень	203	1631	3196	11920	311	2044	737	2388
Серпень	227	1858	3362	15282	783	2827	281	3209
Вересень	369	2227	3813	19095	932	3759	1038	4247
Жовтень**	39	2266	4719	23814	109	3868	1304	5551
Листопад	137	2403	4693	28507	68	3936	1459	7010
Грудень	285	2688	5135	33642	130	4066	1913	8923

** дані щодо увезення товарів в Україну, зокрема, з метою транзиту*
*** з 1 жовтня 2022 року розпочалося міжнародне застосування NCTS*
Джерело: [5]

Зокрема, протягом року було проведено 42565 операцій в межах процедури спільного транзиту, з яких 33642 – за участі України як митниці відправлення, а 8923 – завершились на митній території України. Динаміка свідчить про щомісячне зростання кількості транзитних переміщень, кульмінацією чого став четвертий квартал 2023 року, на який припадає 18132 операції – або 42,6 % від загального річного обсягу [5].

Загалом, інформаційно-комунікаційні системи в митній справі – це комплекси програмно-апаратних засобів, мереж передачі даних та інформаційних технологій, які використовуються суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та структурними підрозділами митних органів України (за певних умов і інших країн світу) для автоматизації, оптимізації та забезпечення ефективності митних процедур, контролю та обміну даними. При цьому, при переміщенні товарів через митний кордон держави задіюються електронні інфраструктурні засоби та програмні рішення, які використовуються митними органами для здійснення нагляду та управління потоком товарів, що ввозяться та вивозяться з країни.

Інформаційно-комунікаційні модулі систем контролю за переміщенням товарів через митний кордон є ключовим елементом сучасного митного адміністрування, оскільки дозволяють митним органам здійснювати ефективний моніторинг і перевірку товарів у реальному часі, зменшуючи необхідність фізичного огляду вантажів. Це пришвидшує процес митного оформлення, знижує витрати часу і забезпечує зручність для законних учасників зовнішньоекономічної діяльності, одночасно підвищуючи безпеку і точність контролю, запобігання контрабанді та митним правопорушенням, дозволяючи оперативно виявляти спроби фальсифікації документів або порушень законодавства.

Зокрема, за даними ДМСУ, впродовж січня-вересня 2024 року митниці України зафіксували 7259 порушень митних правил на загальну суму 17 млрд грн, що в 2,5 рази більше, ніж у 2023 році. Тимчасово вилучено предмети правопорушень на 430 млн грн. Серед вилучених товарів: промислові товари на суму 304 млн грн; транспортні засоби на суму понад 68 млн грн; продовольчі товари на суму понад 52 млн грн; валюта на суму 6 млн грн.

За I–III квартали 2024 року у 2273 справах митницею накладено адміністративні штрафи на суму 58,6 млн грн, з яких до державного бюджету надійшло 57,9 млн грн. До суду передано 3969 справ на суму майже 16,6 млрд грн. За результатами судових рішень, накладено стягнень на суму 1,9 млрд грн, зокрема конфіскацію товарів та штрафи [9].

Основна мета запровадження інформаційно-комунікаційних систем та систем котролю про переміщенні товарів і вантажів полягає у: підвищенні ефективності та швидкості митних процедур; посиленні контролю за законністю переміщення товарів; забезпеченні національної безпеки держави шляхом запобігання незаконному обігу небезпечних предметів контрабанди та інших правопорушень; спрощенні взаємодії між структурними підрозділами митних органів, суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іншими державними інституціями; зменшенні корупційних ризиків завдяки мінімізації людського чинника; а також забезпеченні фіскальних інтересів держави.

У зарубіжній практиці інформаційні системи митного контролю є ключовим інструментом забезпечення прозорості, ефективності та безпеки міжнародної торгівлі. Країни Європейського Союзу, Сполучені Штати Америки, Канада, Японія та інші розвинені держави активно впроваджують комплексні цифрові рішення, які охоплюють автоматизовану обробку декларацій, електронний документообіг, систему управління ризиками, моніторинг транзиту, а також інтеграцію з базами даних правоохоронних органів. Одним із найуспішніших прикладів є Єдина автоматизована митна система ЄС (Automated Import System, AIS), що функціонує в рамках Нової комп'ютеризованої транзитної системи (NCTS). Ця система забезпечує оперативний обмін даними між митницями країн-учасниць, що дозволяє в режимі реального часу відстежувати переміщення товарів, зменшувати час оформлення, підвищувати безпеку кордонів та ефективно протидіяти митним правопорушенням. У США важливу роль відіграє система Automated Commercial Environment (ACE), яка забезпечує повну інтеграцію митних процесів з іншими федеральними агентствами, спрощуючи процес імпорту/експорту та підвищуючи контроль за дотриманням законодавства.

Японія впровадила систему NACCS (Nippon Automated Cargo and Port Consolidated System), яка дозволяє здійснювати митні операції 24/7, з високим рівнем безпеки обміну інформацією. Особливої уваги заслуговує практика впровадження електронних систем аналізу ризиків на основі штучного інтелекту й машинного навчання, що дає змогу прогнозувати потенційні порушення та оперативно реагувати на них. Ці підходи демонструють важливість міжвідомчої інтеграції, автоматизації рутинних процедур і використання аналітичних інструментів для прийняття управлінських рішень у сфері митного контролю.

Таким чином, інформаційно-комунікаційні системи у митному адмініструванні слід розглядати як інтегроване цифрове середовище, яке забезпечує оперативний, прозорий і ефективний контроль за переміщенням товарів через митний кордон держави. Основними функціональними характеристиками таких систем є: здатність до багаторівневого аналізу інформації в режимі реального часу; автоматизація процедур і прийняття рішень на основі заданих алгоритмів ризик-орієнтованого підходу; міжвідомча комунікація на платформі єдиних баз даних; забезпечення достовірності даних про товари, суб'єктів ЗЕД і маршрути переміщення. Ці системи дозволяють виявляти потенційно небезпечні чи шахрайські операції на етапі подання декларацій, знижуючи ризики незаконного переміщення товарів, ухилення від оподаткування, контрабанди, а також фінансування терористичної діяльності через приховані транскордонні потоки.

В цьому контексті, пріоритетні напрями розвитку інформаційно-комунікаційних систем у митній сфері включають: впровадження аналітичних модулів на основі штучного інтелекту, здатних виявляти нетипові шаблони поведінки учасників ЗЕД та автоматично сигналізувати про ризикові операції на основі накопиченої історичної інформації; інтеграція інформаційних систем митниці з базами даних інших державних та правоохоронних органів, що дозволяє швидко ідентифікувати зв'язки між суб'єктами, перевіряти їхню історію, наявність порушень або санкцій, а також координувати спільні заходи з попередження правопорушень; розширення можливостей електронних транзитних систем, зокрема повноцінна інтеграція з системою NCTS, що забезпечує прозорість руху товарів у міжнародному масштабі, спрощення процедур контролю, та мінімізацію людського фактора, який часто є вразливим елементом у корупційних схемах.

Ефективне функціонування зазначених систем не лише підвищує якість державного контролю за зовнішньоекономічною діяльністю, зміцнює національну безпеку в умовах зовнішніх загроз і воєнного стану та дозволяє мінімізувати втрати бюджету від митних правопорушень, протидіяти тіньовим схемам, а також формує репутацію України як надійного партнера в міжнародній системі митної співпраці.

Висновки з проведеного дослідження. Резюмуючи, відмітимо, що інформаційно-комунікаційні системи відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного контролю за переміщенням товарів через митний кордон держави. Сьогодні вони охоплюють практично всі аспекти митної діяльності – від автоматизації документообігу до управління ризиками, попереднього декларування, аналітики та прийняття управлінських рішень, а їх функціональні можливості щодо автоматизованого контролю та обміну інформацією значно підвищують ефективність митних органів у протидії сучасним транскордонним загрозам.

В умовах воєнного стану та зростаючих зовнішніх загроз цифровізація митної системи набуває чітко вираженого безпекового змісту. Своєчасний обмін інформацією, верифікація вантажів та ідентифікація порушень дозволяють не лише покращити митний контроль, але й попереджати загрози економічній безпеці держави. Важливу роль у цьому процесі відіграє ефективна взаємодія між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та митними органами. Саме налагоджена комунікація, прозорість процедур і доступ до електронних сервісів створюють умови для зменшення корупційних ризиків, пришвидшення митного оформлення та посилення довіри між державою і бізнесом.

Реформування інформаційного забезпечення митниці, зокрема шляхом впровадження системи «е-Митниця», є необхідною умовою як для успішної інтеграції України до міжнародних економічних процесів, так і для підвищення стійкості держави до викликів сучасної безпекової ситуації. Водночас, збереження ролі людського фактора залишається критично важливим для забезпечення гнучкості, адаптивності та ефективної взаємодії в умовах динамічного середовища.

Література

1. Сидорович О., Герчаківський С. Інформаційне забезпечення митної справи України в контексті цифрової стратегії розвитку суспільства. *Світ фінансів*. 2021. № 1(66). С. 210-225.

2. Сидорович О. Проблематика використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у митному просторі України. *Світ фінансів.* 2023. № 4(73). С. 89-101.

3. Степаненко С. В. Напрями удосконалення митного контролю та переміщення товарів через митний кордон України. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 49-54.

4. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text (дата звернення: 12.11.2024).

5. Звіт про результати роботи Державної митної служби за 2023 рік. *Державна митна служба України*: офіційний веб-сайт. URL: https://customs.gov.ua/plani-ta-zviti-roboti (дата звернення: 12.11.2024).

6. Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи електронного декларування товарів : Наказ Державної митної служби України від 18.10.2006 р. № 907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0907342-06 (дата звернення: 12.11.2024).

7. Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.08 р. № 1236-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-%D1%80#Text (дата звернення: 12.11.2024).

8. Положення про Єдину автоматизовану інформаційну систему митних органів, порядок і умови застосування її систем, затв. Наказом Міністерства фінансів України 19 травня 2023 року № 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1132-23#Text (дата звернення: 12.11.2024).

9. Державна митна служба України : офіційний веб-сайт. URL: https://customs.gov.ua (дата звернення: 12.11.2024).

References

1. Sydorovych, O. and Herchakivskyi, S. (2021), "Information support of the customs business of Ukraine in the context of the digital strategy of society development", *Svit finansiv*, no. 1(66), pp. 210-225.

2. Sydorovych, O. (2023), "Problems of using the latest information and communication technologies in the customs space of Ukraine", *Svit finansiv*, no. 4(73), pp. 89-101.

3. Stepanenko, S.V. (2023), "Areas of improvement of customs control and movement of goods across the customs border of Ukraine", *Aktualni problemy polityky*, Iss. 71, pp. 49-54.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Law of Ukraine "Customs Code of Ukraine" dated 13.03.2012 no. 4495-VI, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text (access date November 12, 2024).

5. State Customs Service of Ukraine (2024), "Report on the results of the work of the State Customs Service for 2023", available at: https://customs.gov.ua/plani-ta-zviti-roboti (access date November 12, 2024).

6. State Customs Service of Ukraine (2006), "Order of the State Customs Service of Ukraine 'On Approval of the Concept of Creation, Implementation and Development of the Electronic Goods Declaration System' dated 18.10.2006 no. 907", available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0907342-06 (access date November 12, 2024).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2008), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Concept of Creation of the Multifunctional Integrated System «Electronic Customs»" dated 17.09.08 no. 1236-r, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-%D1%80#Text (access date November 12, 2024).

8. Ministry of Finance of Ukraine (2023), Order "Regulations on the Unified Automated Information System of the Customs Authorities, Procedure and Conditions for the Use of its Systems" dated 19.05.2023 no. 263, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1132-23#Text (access date November 12, 2024).

9. "State Customs Service of Ukraine : official website", available at: https://customs.gov.ua (access date November 12, 2024).

Кекіш І.П., Дутка О.Є., Вергун В.В.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ЗА ПЕРЕМІЩЕННЯМ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН ДЕРЖАВИ: БЕЗПЕКОВИЙ КОНТЕКСТ

Мета. Комплексний аналіз ролі та ефективності сучасних інформаційно-комунікаційних систем контролю за переміщенням товарів через митний кордон держави на основі дослідження їх функціоналу, визначенні ефективності та перспектив розвитку у вітчизняній практиці для сприяння активізації міжнародної торгівлі, та зміцнення економічної безпеки держави.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові та спеціальні методи: індукції та дедукції – на етапі збору, узагальнення та логічного осмислення інформації щодо стану застосування інформаційно-комунікаційних систем митного контролю, для виявлення ключових проблем і потенційних загроз їх реалізації; аналіз та синтез – для дослідження функціонального наповнення різновидів забезпечення ІКТ-систем, а також для формування пропозицій щодо вдосконалення їхньої структури та взаємодії; системний підхід – з метою всебічного розгляду інформаційно-комунікаційних систем як елементів єдиного механізму митної безпеки, що поєднує інформаційно-комунікаційні, організаційні та інституційні компоненти; абстрактно-логічний метод – для теоретичного узагальнення отриманих результатів, формулювання висновків і пропозицій щодо підвищення ефективності використання інформаційно-комунікаційних систем митного контролю в умовах гібридних викликів і загроз.

Результати дослідження. Обґрунтовано, що інформаційно-комунікаційні системи (ІКС) митного контролю відіграють ключову роль у забезпеченні національної загалом та митної безпеки держави зокрема, виступаючи інструментом оперативного виявлення ризиків, недопущення переміщення через кордон заборонених або небезпечних товарів, а також запобігання фінансовим втратам бюджету. Систематизовано функціональні можливості сучасних інформаційних систем митного контролю в контексті посилення національної безпеки, зокрема шляхом інтеграції з міжнародними інформаційними базами, реалізації системи управління ризиками, автоматизованого аналізу декларацій та використання технологій моніторингу переміщень у режимі реального часу. Доведено, що ефективне використання ІКС дозволяє оперативно і точно ідентифікувати потенційно небезпечні вантажі, відстежувати переміщення товарів подвійного призначення, блокувати схеми фінансування незаконної діяльності та підвищити контроль за стратегічно важливими товаропотоками. З'ясовано, що подальший розвиток ІКС у митній сфері має базуватись на принципах кіберзахисту, міжвідомчої взаємодії та інтеграції із загальнодержавною системою безпеки. Перспективними напрямами визначено впровадження штучного інтелекту для аналізу ризиків, розвиток платформ обміну даними з силовими структурами та створення єдиного захищеного інформаційного простору митного контролю.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано роль інформаційно-комунікаційних систем митного контролю при переміщенні вантажів через митний кордон держави, що дає можливість розглядати їх як ключовий інструмент підвищення ефективності митного контролю в умовах зростання транскордонних загроз та актуалізації безпекових викликів. Удосконалено трактування інформаційних систем як інтегративної категорії, що поєднує технологічні рішення, адміністративні процедури та алгоритми аналітичної обробки даних у системі захисту економічної безпеки держави.

Встановлено, що подальший розвиток цифрових інструментів у сфері митного контролю повинен здійснюватися за такими пріоритетними напрямами: впровадження аналітичних модулів на основі штучного інтелекту для виявлення ризикових операцій; інтеграція баз даних митних та правоохоронних органів для посилення міжвідомчої взаємодії; розширення можливостей систем електронного транзиту (зокрема NCTS) для забезпечення прозорості руху товарів у міжнародному масштабі.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані в ході дослідження висновки та пропозиції можуть бути використані при формуванні практичних заходів реалізації митного контролю, зокрема у напрямі впровадження та вдосконалення інформаційно-комунікаційних систем у безпековому контексті. Практичне впровадження рекомендацій сприятиме посиленню міжвідомчої

взаємодії, зниженню рівня тінізації митної сфери, а також зміцненню національної безпеки в умовах воєнного стану та зовнішніх загроз.

Ключові слова: митні формальності, митний контроль, інформаційно-комунікаційні системи, «е-Митниця», електронне декларування, електронна транзитна система NCTS.

Kekish I.P., **Dutka O.Ye., Verhun V.V.**

ICT (INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY) SYSTEMS FOR CUSTOMS GOODS MOVEMENT CONTROL: SECURITY CONTEXT

Purpose. The aim of the article is to conduct a comprehensive analysis of the role and effectiveness of modern information and communication systems for monitoring the movement of goods across the state customs border, based on the study of their functionality, and to determine the effectiveness and the identification of development prospects in domestic practice to promote the intensification of international trade and strengthen the economic security of the state.

Methodology of research. The study employed a range of general scientific and specialized methods: induction and deduction were applied during the stages of data collection, generalization, and logical interpretation of information regarding the use of information and communication systems (ICT) in customs control, in order to identify key issues and potential threats to their implementation; analysis and synthesis were used to examine the functional structure of various components of ICT system support, as well as to develop proposals for improving their architecture and interaction; the system approach was applied to comprehensively consider information and communication systems as integral elements of the overall customs security mechanism, integrating informational, organizational, and institutional components; the abstract and logical method was used for the theoretical generalization of the obtained results, formulation of conclusions, and development of proposals aimed at enhancing the efficiency of ICT usage in customs control under hybrid challenges and threats.

Findings. The study substantiates that customs control information and communication systems (ICS) play a key role in ensuring national security in general, and customs security of the state in particular. These systems serve as essential tools for the prompt identification of risks, prevention of the cross-border movement of prohibited or dangerous goods, and protection against financial losses to the state budget. The functional capabilities of modern customs control ICS are systematized in the context of strengthening national security, particularly through integration with international information databases, implementation of risk management systems, automated declaration analysis, and the use of real-time cargo monitoring technologies. It is demonstrated that the effective use of ICS enables timely and accurate identification of potentially hazardous cargo, monitoring of dual-use goods, disruption of illicit financial schemes, and enhanced control over strategically important trade flows.

The study reveals that the further development of ICS in the customs domain should be based on the principles of cybersecurity, interagency cooperation, and integration with the national security system. Promising directions include the implementation of artificial intelligence for risk analysis, the development of data exchange platforms with law enforcement agencies, and the creation of a unified, secure information space for customs control.

Scientific originality. The role of information and communication systems in customs control during the movement of goods across the state customs border was substantiated, allowing them to be considered a key instrument for enhancing the efficiency of customs control amid growing cross-border threats and increasing security challenges. The interpretation of information systems was improved as an integrative category that combines technological solutions, administrative procedures, and data analytics algorithms within the system of protecting the economic security of the state.

It was established that the further development of digital tools in the field of customs control should follow the following priority directions: implementation of analytical modules based on artificial intelligence for identifying high-risk operations; integration of customs and law enforcement databases to strengthen interagency cooperation; and expansion of the capabilities of electronic transit systems (in particular, NCTS) to ensure transparency in the international movement of goods.

Practical value. The conclusions and proposals obtained in the course of the research can be used in the development of practical measures for the implementation of customs control, particularly in the direction of introducing and improving information and communication systems in the context of security. The practical implementation of the recommendations will contribute to strengthening interagency cooperation, reducing the level of shadow activity in the customs sphere, and enhancing national security under martial law and external threats.

Key words: customs formalities, customs control, information and communication systems, e-Customs, electronic declaration, New Computerised Transit System (NCTS).

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 338.124.4:658:519.86 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.33**
JEL Classification: C63, D21, L21, M11, O32

Кравчук Н.О.,
канд. екон. наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних
та спеціальних дисциплін,
Римар О.Г.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних
та спеціальних дисциплін,
Бортнік Н.В.,
викладач кафедри фундаментальних
та спеціальних дисциплін,
Нововолинський навчально-науковий інститут
економіки та менеджменту Західноукраїнського
національного університету, м. Тернопіль

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Kravchuk N.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
head at the department of
fundamental and special disciplines,
Rymar O.H.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
associate professor at the department of
fundamental and special disciplines,
Bortnik N.V.,
lecturer at the department of
fundamental and special disciplines,
Novovolynsk Education and Research Institute
of Economics and Management of
West Ukrainian National University, Ternopil

MODELLING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE IN CRISIS CONDITIONS

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічні кризи, викликані як внутрішніми, так і зовнішніми факторами (наприклад, політична нестабільність, зміни на глобальних ринках, пандемії тощо), створюють серйозні загрози для діяльності підприємств. У таких умовах важливо своєчасно визначати потенційні ризики, оцінювати можливі сценарії розвитку та розробляти ефективні антикризові стратегії. Моделювання економічного розвитку дозволяє прогнозувати наслідки різних управлінських рішень, оптимізувати використання ресурсів і забезпечувати стабільне функціонування підприємства навіть за умов економічної турбулентності. Це сприяє підвищенню

конкурентоспроможності підприємства, забезпеченню фінансової стабільності та створенню бази для подальшого зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосуванням методів моделювання розвитку підприємства у своїх наукових працях займалися такі дослідники, як Л. Івашко [1], М. Крамар [3], Ж. Кононенко [2; 8], О. Мельник, Р. Скриньковський [10], О. Юдіна [9] та ін. Зокрема, науковці досліджували застосування методів моделювання показників економічного розвитку у сферах вибору оптимальної стратегії розвитку підприємства з урахуванням факторів ризику, проєктування бізнес-процесів, аналізу фінансового стану підприємства, сталого економічного розвитку підприємств готельно-ресторанного бізнесу та ін.

Враховуючи цифрові трансформації та мінливі умови зовнішнього середовища, моделювання індикаторів розвитку сучасного підприємства залишається актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретико-прикладних аспектів застосування інструментів моделювання економічного розвитку підприємств в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні підприємства функціонують у складних умовах постійних змін ринків, технологій та впливу глобалізаційних процесів. В той же час, економічний розвиток підприємства – це динамічний процес, що відображає якісні та кількісні зміни в діяльності організації, спрямовані на підвищення її ефективності, конкурентоспроможності та стійкості [10]. Цей розвиток є основою для довгострокового зростання та забезпечення стабільного функціонування в умовах мінливого зовнішнього середовища.

При цьому, якісні зміни економічного розвитку підприємства передбачають:

– впровадження інновацій у виробничі процеси, управління, маркетинг та інші сфери;

– модернізацію технологій та обладнання;

– підвищення кваліфікації персоналу;

– покращення організаційної структури та управлінських механізмів.

Кількісні зміни економічного розвитку суб’єктів господарювання включають:

– зростання обсягів виробництва та реалізації продукції;

– підвищення фінансових показників, таких як прибуток, рентабельність та ліквідність;

– розширення ринкової частки та географії діяльності [3].

Економічний розвиток підприємства пов’язаний зі стратегічним плануванням і визначенням довгострокових цілей, таких як диверсифікація, вихід на нові ринки, збільшення капіталізації чи створення інноваційних продуктів.

Можливості застосування моделювання індикаторів економічного розвитку підприємства охоплюють широкий спектр задач, що сприяють прийняттю ефективних рішень, прогнозуванню динаміки розвитку та управлінню ресурсами. Використання економіко-математичних методів і моделей дозволяє створити інструменти для аналізу, планування та контролю ключових показників економічної діяльності. Ключовими можливостями, які надають економіко-математичні методи моделювання для розвитку сучасних суб’єктів господарювання, є:

1. Аналіз поточного стану підприємства:

– оцінювання фінансових індикаторів (рентабельності, ліквідності, платоспроможності);

– виявлення залежностей між внутрішніми і зовнішніми факторами, що впливають на розвиток;

– визначення «вузьких місць» у процесах виробництва, збуту чи управління [9].

2. Прогнозування економічних показників:

– використання моделей часових рядів для передбачення доходів, витрат, динаміки ринкової частки;

– побудова сценаріїв розвитку підприємства залежно від змін зовнішнього середовища (курсу валют, податкової політики, економічного зростання) [2].

3. Оптимізація ресурсів:

– моделювання ефективного розподілу ресурсів (фінансових, трудових, матеріальних);

– впровадження моделей управління витратами для зменшення собівартості продукції [4, с. 179];

– планування інвестицій у найбільш перспективні напрямки діяльності [1, с. 211].

4. Оцінювання інноваційного розвитку:

– аналіз ефективності впровадження нових технологій або продуктів;

– прогнозування впливу інновацій на рентабельність і продуктивність [5, с. 47].

5. Ризик-менеджмент:

– побудова моделей оцінювання ризиків (фінансових, операційних, стратегічних);

– аналіз чутливості показників до змін у макроекономічному середовищі;

– розробка стратегій диверсифікації ризиків [7, с. 60].

6. Підтримка стратегічного планування:

– використання сценарних моделей для оцінювання довгострокових перспектив;

– розробка стратегій для досягнення сталого економічного розвитку;

– інтеграція фінансових, соціальних та екологічних показників у моделі управління [6].

7. Моніторинг і контроль:

– постійне відстеження ключових індикаторів економічної діяльності;

– використання моделей прогнозування для своєчасного коригування стратегій [8].

8. Реалізація принципів сталого розвитку:

– моделювання інтеграції екологічних та соціальних факторів у діяльність підприємства;

– оцінювання впливу екологічних ініціатив на економічні показники [9, с. 164].

Застосування моделювання індикаторів економічного розвитку підприємства є важливим інструментом для підвищення ефективності управління, адаптації до змін та досягнення конкурентних переваг. Використання цих методів дозволяє створювати прозорі та обґрунтовані стратегії, що сприяють сталому економічному зростанню.

Для прикладу застосування методів моделювання економічного розвитку підприємства використаємо кейс українського меблевого підприємства ТОВ «ВМК-Україна». Зокрема, для прогнозування майбутніх результатів зовнішньоекономічної діяльності досліджуваного підприємства скористаємося фактичними даними показників діяльності підприємства за останні п'ять років, інструментами кореляційно-регресійного аналізу та можливостями табличного процесора MS Excel. Порівняємо також прогнозні показники роботи підприємства на основі екстраполяції трендів та за умови впровадження інформаційної системи для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Розробимо за допомогою можливостей MS Excel економетричні моделі для прогнозування показника чистої виручки від реалізації експортної продукції підприємства (рис. 1, рис. 2).

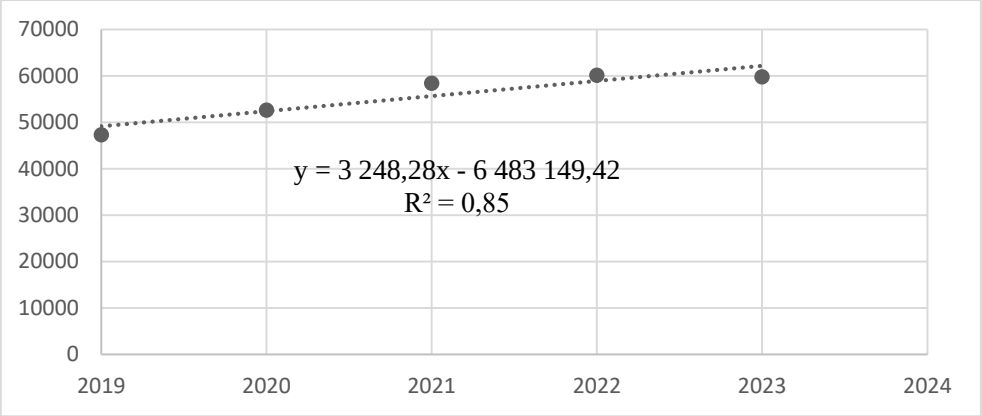


Рис. 1. Параметри регресійного рівняння для прогнозування чистої виручки від реалізації експортної продукції ТОВ «ВМК-Україна» за умови екстраполяції трендів

Джерело: складено авторами

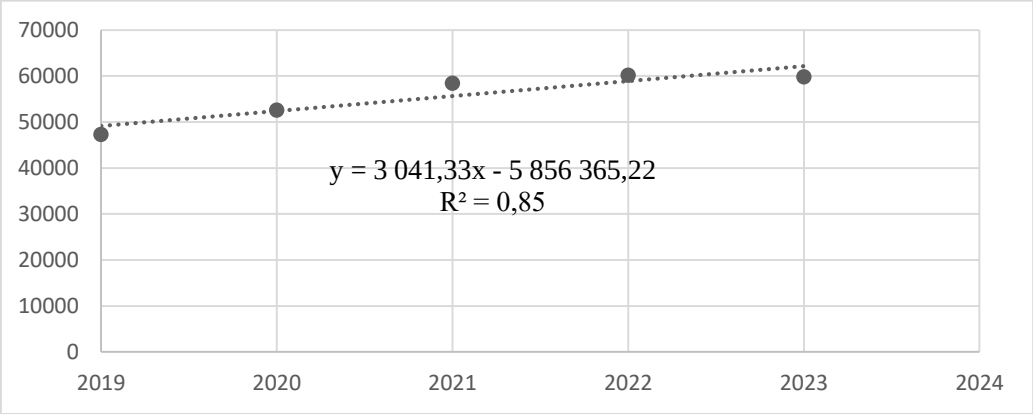


Рис. 2. Параметри регресійного рівняння для прогнозування чистої виручки від реалізації експортної продукції ТОВ «ВМК-Україна» за умови впровадження інформаційної системи

Джерело: складено авторами

Далі здійснимо прогноз виручки на період 2024–2028 рр., підставивши у складені рівняння замість змінної x відповідний рік прогнозу (табл. 1, табл. 2).

Таблиця 1

Прогнозні значення чистої виручки від реалізації експортної продукції ТОВ «ВМК-Україна» на період 2024–2028 рр. за умови екстраполяції трендів

Показник	2024	2025	2026	2027	2028	Відхилення 2028 р. до 2024 р.
Чиста виручка від реалізації експортної продукції, тис. грн	68631,34	71879,62	75127,9	78376,18	81624,46	+12993,12

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 2

Прогнозні значення чистої виручки від реалізації експортної продукції ТОВ «ВМК-Україна» на період 2024–2028 рр. за умови впровадження запропонованих заходів

Показник	2024	2025	2026	2027	2028	Відхилення 2028 р. до 2024 р.
Чиста виручка від реалізації експортної продукції, тис. грн	277997,4	281038,7	284080,1	287121,4	290162,7	+12165,32

Джерело: розраховано авторами

Спостерігаємо збільшення чистої виручки протягом наступних років діяльності підприємства, що є позитивним явищем. При цьому, більшим чином виручка зростає за умови впровадження запропонованих заходів щодо підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Аналогічним чином розрахуємо прогнозні значення витрат на виробництво експортної продукції, склавши регресійне рівняння (рис. 3, рис. 4).

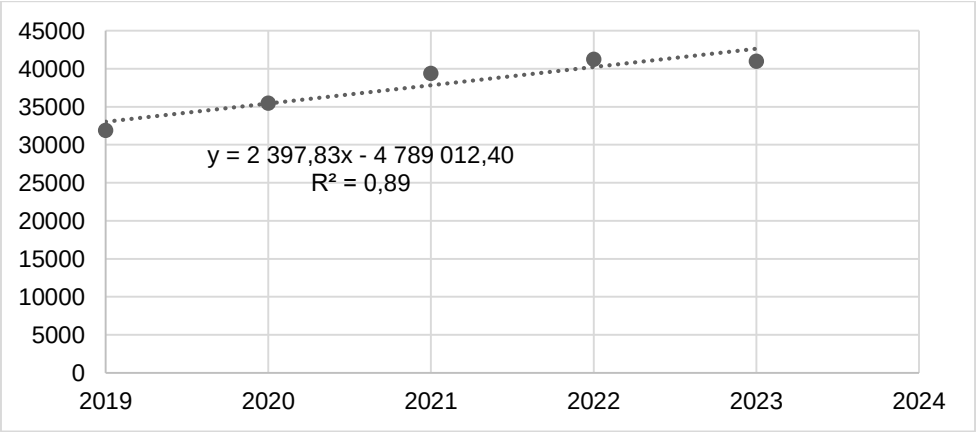


Рис. 3. Параметри регресійного рівняння для прогнозування витрат на виробництво експортної продукції ТОВ «ВМК-Україна» за умови екстраполяції трендів

Джерело: складено авторами

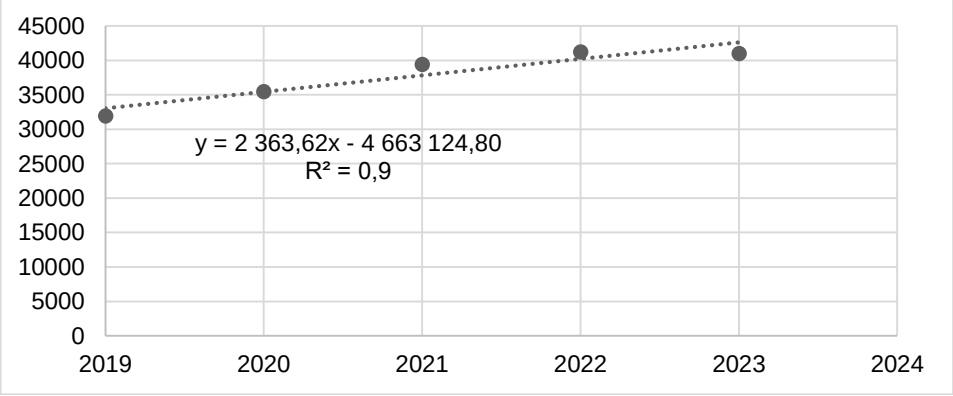


Рис. 4. Параметри регресійного рівняння для прогнозування витрат на виробництво експортної продукції ТОВ «ВМК-Україна» за умови впровадження інформаційної системи

Джерело: складено авторами

Також здійснимо прогноз витрат на період 2024–2028 рр., підставивши у складене рівняння замість змінної х відповідний рік прогнозу (табл. 3, табл. 4). При цьому витрати на виробництво експортної продукції підприємства відповідним чином також збільшаться.

Таблиця 3

Прогнозні значення витрат на виробництво експортної продукції ТОВ «ВМК-Україна» на період 2024–2028 рр. за умови екстраполяції трендів

Показник	2024	2025	2026	2027	2028	Відхилення 2028 р. до 2024 р.
Витрати на виробництво експортної продукції підприємства, тис. грн	47410,71	49808,54	52206,37	54604,2	57002,03	+9591,32

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 4

Прогнозні значення витрат на виробництво експортної продукції ТОВ «ВМК-Україна» на період 2024–2028 рр. за умови впровадження інформаційної системи

Показник	2024	2025	2026	2027	2028	Відхилення 2028 р. до 2024 р.
Витрати на виробництво експортної продукції підприємства, тис. грн	104296,7	106660,4	109024	111387,6	113751,2	+9454,5

Джерело: розраховано авторами

Виходячи із прогнозних значень виручки від реалізації продукції та витрат на виробництво експортної продукції підприємства, можемо розрахувати прогнозні значення показників ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства (табл. 5, табл. 6).

Таблиця 5

Прогнозні значення показників ефективності зовнішньоекономічних операцій ТОВ «ВМК-Україна» на період 2024–2028 рр. за умови екстраполяції трендів

Показники	2024	2025	2026	2027	2028	Відхилення 2028 р. до 2024 р.
Прибуток від зовнішньоекономічної діяльності, тис. грн	21220,63	22071,08	22921,53	23771,98	24622,43	+3401,8
Чистий прибуток від зовнішньоекономічної діяльності, тис. грн	18037,54	18760,42	19483,3	20206,18	20929,07	+2891,5
Рентабельність ЗЕД, %	38,78	39,01	39,91	40,19	41,63	+2,85
Ефективність ЗЕД	1,46	1,46	1,47	1,47	1,47	+0,01

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 6

Прогнозні значення показників ефективності зовнішньоекономічних операцій ТОВ «ВМК-Україна» на період 2024–2028 рр. за умови впровадження інформаційної системи

Показники	2024	2025	2026	2027	2028	Відхилення 2028 р. до 2024 р.
Прибуток від зовнішньоекономічної діяльності, тис. грн	173700,6	174378,4	175056,1	175733,8	176411,5	+2710,8
Чистий прибуток від зовнішньоекономічної діяльності, тис. грн	147645,6	148221,6	148797,7	149373,7	149949,8	+2304,2
Рентабельність ЗЕД, %	41,56	48,96	49,63	51,26	52,38	+10,82
Ефективність ЗЕД	1,42	1,49	1,5	1,51	1,52	+0,1

Джерело: розраховано авторами

Отже, прогнозні показники ефективності зовнішньоекономічних торговельних операцій підприємства є свідченням позитивної динаміки розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства за сприятливих умов зовнішнього середовища та спрямованих зусиль менеджменту підприємства на розвиток виробничо-технологічної бази, формування тривалих відносин із постачальними, споживачами та іншими контрагентами та укладення нових міжнародних контрактів на співпрацю. При цьому, доцільно зауважити, що економічно ефективнішим є другий варіант

прогнозування, тобто запровадження підприємством інформаційної системи для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Як бачимо із прикладу моделювання економічного розвитку підприємства, у нестабільних кризових умовах застосування інструментів моделювання надає можливість керівництву суб'єкта господарювання орієнтуватись на можливі економічні та соціальні ефекти від впровадження заходів, а також планувати стратегічні заходи для подальшого забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження застосування інструментів моделювання економічного розвитку підприємства в кризових умовах дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Моделювання економічного розвитку підприємства в умовах кризи є важливим інструментом для підвищення ефективності управління, адаптації до змін та досягнення конкурентних переваг. Воно дозволяє прогнозувати наслідки управлінських рішень, оптимізувати використання ресурсів та забезпечувати стабільне функціонування підприємства навіть у нестабільних умовах.
2. Застосування економіко-математичних методів і моделей сприяє проведенню детального аналізу поточного стану підприємства, прогнозуванню економічних показників, оптимізації використання ресурсів та розробці стратегій розвитку.
3. Результати прогнозування показали зростання чистої виручки та прибутку підприємства в період 2024–2028 рр., причому ефективнішим виявився варіант із впровадженням інформаційної системи для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Це підтверджує доцільність інвестування в цифрові технології та інновації.
4. Використання інструментів моделювання дозволяє керівництву підприємства враховувати як економічні, так і соціальні ефекти від впровадження заходів, а також забезпечувати гнучкість у прийнятті рішень в умовах економічної нестабільності.

Таким чином, використання інструментів моделювання в управлінні підприємством в кризових умовах сприяє прийняттю обґрунтованих рішень, підвищенню ефективності діяльності та досягненню стратегічних цілей розвитку.

Література

1. Івашко Л. М. Економіко-математичне моделювання вибору оптимальної стратегії розвитку підприємства з урахуванням факторів ризику. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2020. № 19(45). С. 210-233.
2. Кононенко Ж., Шаравара Р., Яковенко Т. Моделювання бізнес-процесу – складова управління підприємством. *Економіка та суспільство.* 2024. Випуск № 62. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-134.
3. Крамар М. О. Економіко-математична модель розвитку підприємства. 2022. DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4661823.
4. Латишева О. В., Касьянюк С. В., Баранов Р. Р., Закиров Р. Р. Функціональне моделювання як інструментарій аналізу фінансового стану підприємств. *Управління економікою: теорія та практика*. 2019. С. 178-184. DOI: https://doi.org/10.37405/2221-1187.2019.178-184
5. Мельник О. Г., Двуліт З. П., Злотнік М. Л., Малиновська Ю. Б. Особливості застосування системного підходу до моделювання бізнес-процесів на підприємстві. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку.* 2019. Т. 1. № 1. С. 46-54.
6. Гейдарова О. В. Моделювання розвитку бізнесу в умовах кризи. 2023. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-308-1-30.
7. Параниця Н. В., Параниця С. П., Буличов О. С. Методологія моделювання бізнес-процесів. *Економіка та держава.* 2022. № 3. С. 59-62.
8. Шаравара Р. І., Кононенко Ж. А. Фінансовий потенціал підприємства: етапи моделювання та діагностики. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2023. № 6. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-324-6-19.
9. Юдіна О. Моделювання сталого економічного розвитку підприємств готельно-ресторанного бізнесу на основі декомпозиційного аналізу. *Економічний простір*. 2022. № 181. С. 162-167.
10. Skrynkovskyy R. M., Sopilnyk L. I., Tsyuh S. I. Improving the Enterprise Development Model: New Solutions Based on the Principles of Management, Marketing and Economic Diagnosis. *Бізнес Інформ.* 2020. № 4. С. 191-199.

References

1. Ivashko, L.M. (2020), "Economic and mathematical modelling of choosing the optimal strategy of enterprise development with regard to risk factors", *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*, no. 19(45), pp. 210-233.

2. Kononenko, Zh., Sharavara, R. and Yakovenko, T. (2024), "Business process modelling as a component of enterprise management", *Ekonomika ta suspilstvo,* Issue no. 62, DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-134.

3. Kramar, M.O. (2022), "Economic and mathematical model of enterprise development", DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4661823.

4. Latysheva, O.V., Kasianiuk, S.V., Baranov, R.R. and Zakyrov, R.R. (2019), "Functional modelling as a tool for analysing the financial condition of enterprises", *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka*, pp. 178-184, doi: https://doi.org/10.37405/2221-1187.2019.178-184.

5. Melnyk, O.H., Dvulit, Z.P., Zlotnik, M.L. and Malynovska, Yu.B. (2019), "Peculiarities of applying a systematic approach to modelling business processes at an enterprise", *Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku,* Vol. 1, no. 1, pp. 46-54.

6. Heidarova, O.V. (2023), "Modelling business development in times of crisis", DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-308-1-30.

7. Paranytsia, N.V., Paranytsia, S.P. and Bulychov, O.S. (2022), "Business process modelling methodology", *Ekonomika ta derzhava,* no. 3, pp. 59-62.

8. Sharavara, R.I. and Kononenko, Zh.A. (2023), "Financial potential of an enterprise: stages of modelling and diagnostics", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 6, DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-324-6-19.

9. Yudina, O. (2022), "Modelling the sustainable economic development of hotel and restaurant business enterprises based on decomposition analysis", *Ekonomichnyi prostir*, no. 181, pp. 162-167.

10. Skrynkovskyy, R.M., Sopilnyk, L.I. and Tsyuh, S.I. (2020), "Improving the Enterprise Development Model: New Solutions Based on the Principles of Management, Marketing and Economic Diagnosis", *Biznes Inform,* no. 4, pp. 191-199.

Кравчук Н.О., Римар О.Г., Бортнік Н.В.

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Мета. Дослідження теоретико-прикладних аспектів застосування інструментів моделювання економічного розвитку підприємств в умовах кризи.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети були використані загальнонаукові та специфічні методи, такі як: індукції та дедукції, аналізу та синтезу – для визначення сутнісних характеристик економічного розвитку підприємства та напрямів їх моделювання; методи економіко-математичного моделювання – для розробки економетричних моделей прогнозування економічних індикаторів розвитку досліджуваного підприємства. Методологічною основою дослідження слугували наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених, присвячених моделювання економічного розвитку підприємства.

Результати дослідження. Встановлено, що економічний розвиток підприємства слід розглядати як динамічний процес, що відображає якісні та кількісні зміни в діяльності організації, спрямовані на підвищення її ефективності, конкурентоспроможності та стійкості. Акцентовано, що ключовими можливостями, які надають економіко-математичні методи моделювання для розвитку сучасних суб'єктів господарювання є: аналіз поточного стану підприємства; прогнозування економічних показників; оптимізація ресурсів; оцінювання інноваційного розвитку; підтримка стратегічного планування; моніторинг і контроль; реалізація принципів сталого розвитку. Визначено, що можливості застосування моделювання індикаторів економічного розвитку підприємства охоплюють широкий спектр задач, що сприяють прийняттю ефективних рішень, прогнозуванню динаміки розвитку та управлінню ресурсами. Розроблено економетричні моделі прогнозування економічних індикаторів зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено економетричні моделі прогнозування економічних індикаторів зовнішньоекономічної діяльності ТОВ «ВМК-Україна» в контексті подальшого економічного розвитку в кризових умовах. Також встановлено ключові напрями моделювання економічного розвитку підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблені економетричні моделі та результати їх застосування демонструють позитивну динаміку розвитку підприємства за умови впровадження антикризових заходів. Це свідчить про ефективність використання методів моделювання для підвищення конкурентоспроможності та забезпечення фінансової стабільності підприємства.

Ключові слова: економічний розвиток, моделювання, економіко-математичні моделі, прогнозування, регресійний аналіз.

Kravchuk N.O., Rymar O.H., Bortnik N.V.

MODELLING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE IN CRISIS CONDITIONS

Purpose. The aim of the article is to study the theoretical and applied aspects of the use of tools for modelling the economic development of enterprises in a crisis.

Methodology of research. General scientific and specific methods were used to achieve this goal, such as: induction and deduction, analysis and synthesis – to determine the essential characteristics of economic development of an enterprise and directions of their modelling; methods of economic and mathematical modelling – to develop econometric models for forecasting economic indicators of the studied enterprise. The methodological basis of the study was the scientific works of foreign and domestic scholars on modelling the economic development of enterprise.

Findings. It was determined that the economic development of enterprise should be considered as a dynamic process that reflects qualitative and quantitative changes in the activities of the organisation aimed at improving its efficiency, competitiveness and sustainability. It was emphasized that the key opportunities provided by economic and mathematical modelling methods for the development of modern business entities were: analysis of the current state of the enterprise; forecasting of economic indicators; optimisation of resources; assessment of innovative development; support for strategic planning; monitoring and control; implementation of the principles of sustainable development.

It was determined that the possibilities of applying modelling of indicators of economic development of enterprise cover a wide range of tasks that facilitate effective decision-making, forecasting the dynamics of development and resource management. Econometric models for forecasting economic indicators of the enterprise's foreign economic activity were developed.

Originality. The scientific novelty of the research results lies in the development of econometric models for forecasting economic indicators of foreign economic activity of Limited Liability Company “Volyn Furniture Company – Ukraine”, in the context of further economic development in crisis conditions. The key areas of modelling the economic development of the enterprise were also identified.

Practical value. The developed econometric models and the results of their application demonstrate the positive dynamics of the enterprise's development under the condition of implementation of anti-crisis measures. This indicates the effectiveness of using modelling methods to improve competitiveness and ensure the financial stability of the enterprise.

Key words: economic development, modelling, economic and mathematical models, forecasting, regression analysis.

УДК 351.862:327.39(477):061 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.34**
JEL Classification: H77, H83, F15, R58

Андрусів У.Я.,
канд. екон. наук, доцент,
завідувачка кафедри фінансів, обліку та оподаткування,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Графська О.І.,
д-р екон. наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТРАНСКОРДОННИМ СПІВРОБІТНИЦТВОМ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Andrusiv U.Ya.,
cand.sc.(econ), assoc. prof.,
head of the department of finance, accounting and taxation,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Hrafska O.I.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof.,
associate professor at the department of hotel restaurant business,
Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture

STRATEGIC DIRECTIONS FOR MODERNIZING PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS OF CROSS-BORDER COOPERATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Постановка проблеми. Транскордонне співробітництво виступає одним із ключових інструментів європейської інтеграції, що забезпечує розвиток прикордонних територій, поглиблення економічних зв'язків та гармонізацію регіональної політики між сусідніми державами. В умовах євроінтеграційних процесів України особливої актуальності набуває питання модернізації механізмів державного управління транскордонним співробітництвом відповідно до європейських стандартів та принципів. Сучасні виклики, зокрема необхідність відновлення та розвитку економіки в умовах воєнного стану, євроінтеграційні зобов'язання України, а також потреба в ефективному використанні ресурсів міжнародної технічної допомоги, вимагають комплексного перегляду існуючих підходів до організації транскордонного співробітництва. Недосконалість координаційних механізмів, обмежена інституційна спроможність регіональних органів влади, недостатній рівень адаптації національного законодавства до європейських норм створюють перешкоди для ефективної реалізації транскордонних проєктів та програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку теоретико-методологічних засад транскордонного співробітництва зробили В. Борщевський [1], З. Варналій [2], Т. Васильців [3], які досліджували інституційні аспекти та механізми державного регулювання транскордонних відносин.

Питання оцінювання ефективності транскордонного співробітництва також знайшли відображення в роботах В. Гоблика [4], Н. Мікули [5], В. Химинця [6], які аналізували критерії та індикатори результативності транскордонних ініціатив. Методологічні підходи до оцінювання ефективності системи регулювання міжрегіонального та транскордонного співробітництва розроблені в дослідженнях П. Шилепницького [7], О. Шубалого [8], О. Юринця [9]. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити праці М. Буфон [10] та Д. Дуран [11] щодо оцінювання ефективності програм транскордонного співробітництва ЄС, Т. Чіли [12] з питань інституційного дизайну єврорегіонів.

Водночас, незважаючи на значну кількість публікацій, питання комплексної модернізації механізмів державного управління транскордонним співробітництвом в умовах прискореної євроінтеграції України залишається недостатньо дослідженим. Потребують поглибленого аналізу

стратегічні напрями трансформації інституційної архітектури, координаційних процедур та фінансових механізмів транскордонного співробітництва.

Постановка завдання. Метою статті є визначення стратегічних напрямів модернізації механізмів державного управління транскордонним співробітництвом України в контексті європейської інтеграції та розробка рекомендацій щодо їх практичної реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація механізмів державного управління транскордонним співробітництвом передбачає системну трансформацію шести взаємопов'язаних напрямів, що визначають архітектуру та функціональність всієї системи управління міжнародною співпрацею на регіональному рівні. Ця трансформація ґрунтується на принципах багаторівневого управління, координації та інтеграції, що забезпечують синергетичний ефект від взаємодії різних компонентів системи [5]. Кожен із стратегічних напрямів має специфічне функціональне призначення, проте їх реалізація повинна здійснюватися в комплексі для досягнення максимальної ефективності модернізаційних процесів. Концептуальна основа та обґрунтування кожного з визначених напрямів представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Стратегічні напрями модернізації механізмів державного управління транскордонним співробітництвом та їх концептуальне обґрунтування

№	Стратегічний напрям	Обґрунтування
1	Інституційна модернізація	Обґрунтовує як фундаментальну передумову координованості
2	Нормативно-правове забезпечення	Підкреслює необхідність гармонізації з ЄС стандартами
3	Фінансово-економічні механізми	Акцентує на сталості та масштабованості проєктів
4	Цифрова трансформація	Висвітлює переваги для якості управлінських рішень
5	Розвиток людського капіталу	Позиціонує як стратегічний чинник ефективності
6	Моніторинг та оцінювання	Визначає як інструментальну основу для прийняття рішень

Джерело: складено авторами

Аналіз представлених у табл. 1 стратегічних напрямів засвідчує системний характер модернізації механізмів державного управління транскордонним співробітництвом. Кожен напрям має специфічне функціональне призначення: інституційна модернізація створює організаційну основу, нормативно-правове забезпечення формує регулятивне середовище, фінансово-економічні механізми забезпечують ресурсну базу, цифрова трансформація підвищує ефективність процесів, розвиток людського капіталу гарантує якісне виконання, а моніторинг та оцінювання забезпечують зворотний зв'язок. Взаємодоповнюючий характер цих напрямів формує цілісну концептуальну модель трансформації системи управління транскордонним співробітництвом відповідно до європейських стандартів.

Розглянемо стратегічні напрями модернізації механізмів державного управління транскордонним співробітництвом більш детально:

1. Створення ефективної інституційної моделі управління транскордонним співробітництвом є фундаментальною передумовою для забезпечення координованості та результативності міжнародної співпраці на регіональному рівні. Ефективне управління транскордонним співробітництвом потребує створення багаторівневої інституційної системи, що забезпечує координацію між центральними органами виконавчої влади, регіональними структурами та місцевими громадами [1; 6]. Першочерговим завданням є створення Міжвідомчої координаційної ради з питань транскордонного співробітництва при Кабінеті Міністрів України, яка б забезпечила горизонтальну координацію діяльності різних відомств. На регіональному рівні доцільно створити спеціалізовані структурні підрозділи в обласних державних адміністраціях, відповідальні за планування, реалізацію та моніторинг транскордонних проєктів. Ці підрозділи мають бути укомплектовані кваліфікованими фахівцями, що володіють знаннями в галузі європейського права, проєктного менеджменту та міжнародного співробітництва. Особливу увагу слід приділити розвитку єврорегіонів як основних інституційних форм транскордонного співробітництва. Необхідно забезпечити їх правову інституалізацію через ратифікацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, що надасть єврорегіонам статус юридичних осіб.

2. Формування сучасної правової основи транскордонного співробітництва є необхідною умовою гармонізації національних механізмів управління з європейськими стандартами та принципами міжнародної співпраці [8]. Модернізація правової бази транскордонного співробітництва має здійснюватися відповідно до принципів та стандартів Ради Європи. Пріоритетним є прийняття нового Закону України «Про транскордонне співробітництво», який би врахував сучасні європейські підходи та усунув прогалини чинного законодавства. Ключові елементи нової правової моделі мають

включати чітке розмежування повноважень різних рівнів влади у сфері транскордонного співробітництва, механізми координації між державними органами та органами місцевого самоврядування, процедури укладання угод про транскордонне співробітництво, а також систему фінансування транскордонних проєктів. Необхідно також гармонізувати національне законодавство з правовим надбанням ЄС у сфері регіональної політики та згуртованості, зокрема в частині принципів програмування, партнерства, концентрації та доповнюваності.

3. Розбудова диверсифікованої системи фінансового забезпечення транскордонного співробітництва є ключовою умовою для забезпечення сталості та масштабованості міжнародних проєктів регіонального розвитку. Створення ефективної системи фінансування транскордонного співробітництва передбачає диверсифікацію джерел фінансування та запровадження принципу співфінансування [8]. Доцільно створити Державний фонд розвитку транскордонного співробітництва, що акумулював би кошти державного бюджету, місцевих бюджетів, міжнародних донорів та приватного сектору. Важливим елементом є впровадження системи грантового фінансування малих транскордонних проєктів, що дозволить залучити до співпраці громадські організації, освітні заклади та малі підприємства. Такі механізми успішно функціонують у рамках програм транскордонного співробітництва ЄС, зокрема Interreg. Необхідно також розвивати інноваційні фінансові інструменти, такі як фонди територіального розвитку, револьверні фонди, публічно-приватне партнерство в транскордонних проєктах [13–15]. Це дозволить мобілізувати додаткові ресурси для реалізації масштабних інфраструктурних та економічних проєктів.

4. Імплементація цифрових технологій у процеси управління транскордонним співробітництвом забезпечує підвищення оперативності, прозорості та якості прийняття управлінських рішень у сфері міжнародної співпраці. Впровадження цифрових технологій у сферу управління транскордонним співробітництвом є необхідною умовою підвищення його ефективності [9]. Першочерговим завданням є створення єдиної інформаційної системи управління транскордонними проєктами, що забезпечить прозорість процедур подання, розгляду та реалізації проєктів. Доцільно розробити цифрову платформу для взаємодії українських та європейських партнерів, яка включатиме модулі пошуку партнерів, розробки проєктних пропозицій, моніторингу реалізації проєктів та обміну кращими практиками. Така платформа має бути інтегрована з аналогічними європейськими системами для забезпечення оперативної взаємодії. Важливим напрямом є впровадження технологій штучного інтелекту для аналізу ефективності транскордонних проєктів, прогнозування тенденцій регіонального розвитку та оптимізації розподілу ресурсів між різними напрямами співпраці.

5. Формування професійних компетентностей кадрового потенціалу у сфері транскордонного співробітництва є стратегічним чинником забезпечення ефективності та якості управління міжнародними проєктами регіонального розвитку. Успішна модернізація механізмів управління транскордонним співробітництвом неможлива без підвищення професійної компетентності кадрів. Необхідно створити систему підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері транскордонного співробітництва, що включатиме як теоретичні знання, так і практичні навички управління міжнародними проєктами. Доцільно налагодити співпрацю з європейськими навчальними закладами та організаціями для обміну досвідом та стажування українських фахівців. Особливу увагу слід приділити вивченню європейських стандартів проєктного менеджменту, фінансового управління та моніторингу і оцінювання проєктів. Важливим елементом є створення мережі експертів з транскордонного співробітництва, що забезпечить консультативну підтримку регіональних та місцевих органів влади при розробці та реалізації транскордонних проєктів.

6. Ефективність транскордонного співробітництва значною мірою залежить від наявності дієвої системи моніторингу та оцінювання, яка виступає інструментальною основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та корегування стратегій міжнародної співпраці. Система моніторингу та оцінювання функціонує як цілісний механізм контролю якості та результативності транскордонних ініціатив, забезпечуючи можливість своєчасного виявлення проблемних аспектів та потенціалу для покращення співробітництва між прикордонними регіонами різних держав.

Розроблений методичний підхід до системи моніторингу та оцінювання транскордонного співробітництва базується на використанні чітко визначених індикаторів для відображення як кількісних, так і якісних результатів співпраці (рис. 1). Методологічна основа цієї системи ґрунтується на принципах комплексності, систематичності та об'єктивності оцінювання, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про стан та динаміку розвитку транскордонних відносин. Індикаторна система включає п'ять ключових груп показників: економічний розвиток прикордонних територій, рівень транскордонної мобільності населення, обсяги транскордонної торгівлі, кількість і якість реалізованих проєктів, а також ступінь задоволеності населення результатами співпраці. Перша група показників охоплює індикатори економічного зростання, рівня зайнятості, інвестиційної активності та розвитку інфраструктури в прикордонних регіонах. Друга група включає статистичні дані щодо міграційних потоків, туристичних відвідувань, академічної мобільності та культурних обмінів між прикордонними територіями. Третя група показників відображає динаміку торговельних відносин, включаючи обсяги експорту та імпорту, диверсифікацію товарної структури та розвиток торговельної інфраструктури.

Четверта група індикаторів характеризує проєктну діяльність через кількісні та якісні параметри реалізованих ініціатив, їх вплив на розвиток співробітництва та досягнення поставлених цілей.



Рис. 1. Методичний підхід до системи моніторингу та оцінювання транскордонного співробітництва

Джерело: запропоновано авторами

П'ята група показників базується на соціологічних дослідженнях та опитуваннях населення прикордонних регіонів щодо їх оцінки результатів транскордонного співробітництва. Результати таких оцінок становлять аналітичну основу для корегування стратегій та підходів до організації транскордонного співробітництва, що забезпечує безперервне вдосконалення системи управління.

Висновки проведеного дослідження. Модернізація механізмів державного управління транскордонним співробітництвом в контексті європейської інтеграції потребує комплексного підходу, що охоплює інституційні, правові, фінансові та технологічні аспекти. Стратегічними напрямами такої модернізації є створення багаторівневої системи координації, гармонізація законодавства з європейськими стандартами, диверсифікація джерел фінансування, цифрова трансформація управлінських процесів, розвиток людського капіталу та впровадження ефективних механізмів моніторингу.

Реалізація зазначених напрямів дозволить підвищити ефективність використання потенціалу транскордонного співробітництва для прискорення соціально-економічного розвитку прикордонних територій, поглиблення інтеграційних процесів та наближення України до європейських стандартів регіонального управління.

Успішність модернізації залежатиме від політичної волі керівництва держави, активної участі регіональних та місцевих органів влади, а також підтримки з боку громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці детальних планів імплементації запропонованих стратегічних напрямів та оцінці їх потенційного впливу на регіональний розвиток.

Література

1. Борщевський В. В., Куцаб-Бонк К. Інституційна пастка транскордонної дивергенції: причини формування та засоби усунення. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 108-117.

2. Варналій З. С., Васильців Т. Г., Левицька О. О. Міграційна безпека держави як основа збереження та розвитку інтелектуального капіталу економіки України. *Економіка України*. 2022. № 9(730). С. 3-20. DOI: https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.003.

3. Васильців Т. Г., Левицька О. О. Ідентифікація просторових дисбалансів та ризиків розвитку регіональних ринків праці України в умовах сучасних дестабілізаційних процесів. *Регіональна економіка*. 2023. № 4(110). С. 35-45. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-4-4.

4. Гоблик В. В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект : монографія. Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2012. 305 с.

5. Мікула Н. А., Засадко В. В. Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції : монографія. Київ : НІСД, 2014. 316 с.

6. Химинець В. В., Головка А. А., Мірус О. І. Транскордонне співробітництво як інструмент місцевого та регіонального розвитку : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2021. 47 с.

7. Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство у транскордонному співробітництві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 11. С. 10-15.

8. Кузьмін О. Є. Проблеми і перспективи розвитку транскордонного співробітництва в умовах європейської інтеграції України. *Бізнес Інформ.* 2017. № 2. С. 45-49.

9. Юринець О. В., Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Проблеми і перспективи розвитку транскордонного співробітництва в умовах європейської інтеграції України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 2. С. 45-49.

10. Bufon M. Cross-Border Policies and Spatial and Social Integration: Between Challenges and Problems. *European Spatial Research and Policy*. 2011. № 18(2). P. 29-45. DOI: https://doi.org/10.2478/v10105-011-0011-2/.

11. Durand F., Decoville A., Knippschild R. Everything all Right at the Internal EU Borders. The Ambivalent Effects of Cross-Border Integration and the Rise of euroscepticism. *Geopolitics*. 2020. Iss. 25(3). P. 587-608. DOI: https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1382475.

12. Chilla T., Lambracht M. Institutional mapping of cross-border cooperation. INTERREG programme analyses with KEEP data. *European Planning Studies.* 2023. № 31(4). P. 700-718. DOI: https://doi.org/10.1080/09654313.2022.2058321.

13. Сімків Л. Є., Андрусів У. Я. Регулювання диспропорційності економічного зростання регіонів України. *Ефективна економіка.* 2021. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/20.pdf (дата звернення: 03.11.2024).

14. Concentration of entrepreneurial activity in the regions of Ukraine in the context of sustainable development / Simkiv L., Andrusiv U., Kupalova H., Goncharenko N., Dzoba O., Yushkevych O. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 3(44). P. 347-356. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3776.

15. Socio-economic development in the context of using reasonable specialization in the economy of Ukraine / Andrusiv U., Zelinska H., Galtsova O., Seleznova O., Bahorka M., Yurchenko N. *Financial and*

Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2022. No. 2(43). P. 248-258. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3729.

References

1. Borshchevskyi, V.V. and Kutsab-Bonk, K. (2016), "Institutional trap of cross-border divergence: causes of formation and means of elimination", *Rehionalna ekonomika,* no. 4, pp. 108-117.

2. Varnalii, Z.S., Vasyltsiv, T.H. and Levytska, O.O. (2022), "Migration security of the state as a basis for preserving and developing the intellectual capital of Ukraine's economy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 9(730), pp. 3-20, DOI: https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.003.

3. Vasyltsiv, T.H. and Levytska, O.O. (2023), "Identification of spatial imbalances and risks of development of regional labor markets of Ukraine under modern destabilization processes", *Rehionalna ekonomika,* no. 4(110), pp. 35-45, DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-4-4.

4. Hoblyk, V.V. (2012), *Spilni transkordonni rehiony Ukrainy ta YeS: zovnishnoekonomichnyi aspekt* [Joint cross-border regions of Ukraine and the EU: foreign economic aspect], monograph, Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine, 305 p.

5. Mikula, N.A. and Zasadko, V.V. (2014), *Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy v konteksti yevrointehratsii* [Cross-border cooperation of Ukraine in the context of European integration], monograph, NISD, Kyiv, Ukraine, 316 p.

6. Khymynets, V.V., Holovka, A.A. and Mirus, O.I. (2021), *Transkordonne spivrobitnytstvo yak instrument mistsevoho ta rehionalnoho rozvytku* [Cross-border cooperation as an instrument of local and regional development], analytical report, NISD, Kyiv, Ukraine, 47 p.

7. Shylepnytskyi, P.I. (2016), "Public-private partnership in cross-border cooperation", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 11, pp. 10-15.

8. Kuzmin, O.Ye. (2017), "Problems and prospects of cross-border cooperation development in the context of Ukraine's European integration", *Biznes Inform*, no. 2, pp. 45-49.

9. Yurynets, O.V., Kuzmin, O.Ye. and Melnyk, O.H. (2017), "Problems and prospects of cross-border cooperation development under European integration of Ukraine", *Biznes Inform*, no. 2, pp. 45-49.

10. Bufon, M. (2011), "Cross-Border Policies and Spatial and Social Integration: Between Challenges and Problems", *European Spatial Research and Policy*, no. 18(2), pp. 29-45, DOI: https://doi.org/10.2478/v10105-011-0011-2.

11. Durand, F., Decoville, A. and Knippschild, R. (2020), "Everything all Right at the Internal EU Borders. The Ambivalent Effects of Cross-Border Integration and the Rise of euroscepticism", *Geopolitics,* Iss. 25(3), pp. 587-608, DOI: https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1382475.

12. Chilla, T. and Lambracht, M. (2023), "Institutional mapping of cross-border cooperation. INTERREG programme analyses with KEEP data", *European Planning Studies*, no. 31(4), pp. 700-718, DOI: https://doi.org/10.1080/09654313.2022.2058321.

13. Simkiv, L.Ye. and Andrusiv, U.Ya. (2021), "Regulation of disproportionality of economic growth of Ukrainian regions", *Efektyvna ekonomika*, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/20.pdf (access date November 03, 2024).

14. Simkiv, L., Andrusiv, U., Kupalova, H., et al. (2022), "Concentration of entrepreneurial activity in the regions of Ukraine in the context of sustainable development", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no. 3(44), pp. 347-356, DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3776.

15. Andrusiv, U., Zelinska, H., Galtsova, O. et al. (2022), "Socio-economic development in the context of using reasonable specialization in the economy of Ukraine", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no. 2(43), pp. 248–258, DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3729.

Андрусів У.Я., Графська О.І.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТРАНСКОРДОННИМ СПІВРОБІТНИЦТВОМ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Мета. Визначення стратегічних напрямів модернізації механізмів державного управління транскордонним співробітництвом України в контексті європейської інтеграції та розробка рекомендацій щодо їх практичної реалізації.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: системний аналіз – для дослідження структури та взаємозв'язків механізмів державного управління; порівняльний аналіз – для зіставлення вітчизняних та європейських практик транскордонного співробітництва; інституційний аналіз – для вивчення організаційних форм та правових механізмів; метод експертних оцінок – для визначення пріоритетних напрямів модернізації.

Результати дослідження. Проаналізовано сучасний стан інституційного забезпечення транскордонного співробітництва та виявлено ключові недоліки: недосконалість координаційних механізмів, обмежену інституційну спроможність регіональних органів влади, недостатній рівень адаптації національного законодавства до європейських норм. Визначено шість взаємопов'язаних

стратегічних напрямів модернізації: інституційну трансформацію, гармонізацію нормативно-правової бази, диверсифікацію фінансових механізмів, цифровізацію управлінських процесів, розвиток людського капіталу, впровадження систем моніторингу та оцінювання.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено методичний підхід до системи моніторингу та оцінювання транскордонного співробітництва на основі комплексу взаємопов'язаних кількісних та якісних індикаторів, що на відміну від існуючих базується на п'ятикомпонентній структурі показників (економічних, соціальних, торговельних, проєктних та громадської думки) з інтеграцією міжнародних стандартів оцінювання та дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо корегування стратегій міжнародної співпраці й підвищення результативності транскордонних ініціатив.

Практична значущість результатів дослідження. Результати можуть бути використані центральними органами виконавчої влади для розробки стратегічних документів у сфері транскордонного співробітництва, регіональними та місцевими органами влади для удосконалення управлінських практик, науковими установами для подальших досліджень євроінтеграційних процесів. Запропоновані рекомендації сприятимуть підвищенню ефективності використання ресурсів міжнародної технічної допомоги та прискоренню процесів підготовки України до членства в Європейському Союзі.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, державне управління, європейська інтеграція, модернізація, інституційні механізми, єврорегіони, регіональна політика, координація, цифрова трансформація, міжнародні проєкти.

Andrusiv U.Ya., Hrafska O.I.

STRATEGIC DIRECTIONS FOR MODERNIZING PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS OF CROSS-BORDER COOPERATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Purpose. The aim of the article is to identify strategic directions for modernizing the mechanisms of public management of cross-border cooperation in Ukraine in the context of European integration and to develop recommendations for their practical implementation.

Methodology of research. The study employed a complex of general scientific and special methods: systems analysis – to examine the structure and interrelations of public administration mechanisms; comparative analysis – to compare domestic and European practices of cross-border cooperation; institutional analysis – to study organizational forms and legal mechanisms; expert evaluation method – to determine priority directions for modernization.

Findings. The current state of institutional support for cross-border cooperation has been analysed and key shortcomings identified: imperfection of coordination mechanisms, limited institutional capacity of regional authorities, insufficient level of adaptation of national legislation to European norms. Six interrelated strategic directions for modernization have been determined: institutional transformation, harmonization of the regulatory and legal framework, diversification of financial mechanisms, digitalization of management processes, human capital development, implementation of monitoring and evaluation systems.

Originality. Improved methodological approach to the system of monitoring and evaluation of cross-border cooperation based on a complex of interrelated quantitative and qualitative indicators, which, unlike existing ones, is based on a five-component structure of indicators (economic, social, trade, project-based, and public opinion) with integration of international evaluation standards and allows making informed management decisions regarding the adjustment of international cooperation strategies and enhancing the effectiveness of cross-border initiatives.

Practical value. The results can be used by central executive authorities for developing strategic documents in the field of cross-border cooperation, by regional and local authorities for improving management practices, by research institutions for further studies of European integration processes. The proposed recommendations will contribute to improving the efficiency of international technical assistance resources utilization and accelerating Ukraine's preparation processes for European Union membership.

Key words: cross-border cooperation, public administration, European integration, modernization, institutional mechanisms, euroregions, regional policy, coordination, digital transformation, international projects.

УДК 620.92 **DOI: 10.37332/2309-1533.2024.4.35**
JEL Classification: F21, Q20, Q21, Q40, Q42

Пуцентейло П.Р.,
д-р екон. наук, професор, професор кафедри бізнес-аналітики та інноваційного інжинірингу,
Бруханський Р.Ф.,
д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри бізнес-аналітики та інноваційного інжинірингу,
Брич Б.В.,
доктор філософії, старший викладач кафедри бізнес-аналітики та інноваційного інжинірингу,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В ЄС: АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА ТА ПРОГНОЗНІ ОЦІНКИ

Putsenteilo P.R.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of business analytics and innovative engineering,
Brukhanskyi R.F.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the department of business analytics and innovative engineering,
Brych B.V.,
PhD, senior lecturer the department of business analytics, and innovative engineering,
West Ukrainian National University, Ternopil

REGULATORY, LEGAL, ECONOMIC AND ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN THE EU: ANALYSIS OF PRODUCTION AND FORECAST ESTIMATES

Постановка проблеми. Енергетика є однією з головних рушійних сил сучасної інфраструктури та прогресу в Європейському Союзі, де всі аспекти життя – від домашнього господарства до промисловості, транспорту, сільського господарства, охорони здоров'я, освіти та розваг – стають дедалі більш залежними від стабільного енергопостачання.

Сценарій домінування викопного палива в ЄС стикається з низкою викликів. По-перше, запаси традиційних енергоносіїв, таких як природний газ і нафта, виснажуються, а залежність від імпорту з геополітично нестабільних регіонів, зокрема росії, створює серйозні ризики для енергетичної безпеки. Наприклад, після початку війни в Україні у 2022 році ЄС зіткнувся з різким скороченням поставок російського газу, що призвело до енергетичної кризи: ціни на газ у 2022 році зросли в середньому на 300 %, а в деяких країнах, як-от Німеччина, домогосподарства зіткнулися з підвищенням рахунків за опалення на 50–70 %. По-друге, зміна клімату залишається критичною проблемою, адже викопне паливо є основним джерелом викидів парникових газів. ЄС поставив амбітну мету скоротити викиди CO_2 на 55 % до 2030 року (порівняно з 1990 роком), що вимагає швидкого переходу до відновлюваних джерел енергії та енергоефективних технологій.

Донедавна інфраструктура енергопостачання ЄС традиційно спиралася на централізований підхід. Однак сучасні виклики, такі як зростання попиту на енергію, необхідність декарбонізації та розвиток відновлюваних джерел, зумовлюють перехід до більш гнучких і децентралізованих моделей енергопостачання.

Для вирішення енергетичних проблем Європейський Союз активно впроваджує низку інноваційних і сталих практик, спрямованих на децентралізацію енергосистем, підвищення енергоефективності, інтеграцію відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та забезпечення енергетичної безпеки. Ці практики є частиною більш ширшої стратегії, зокрема Європейського зеленого курсу

(European Green Deal), який має на меті зробити Європу кліматично нейтральним континентом до 2050 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку відновлювальних джерел енергії є предметом активного вивчення в сучасній науковій літературі, що відображено в численних наукових працях, присвячених аналізу технологічних, економічних, екологічних та соціальних аспектів їх впровадження. Зокрема, значний внесок у дослідження цієї галузі здійснили провідні вчені та дослідники, серед яких: Бобров Є. [1], Войтко С., Гелетуха Г., Дороніна І. [2], Клименко В., Кудря С. [3], Кузнєцов М., Лежнюк П. [4], Морозов Ю., Плєшков П., Рєпкін О., Тащеєв Ю. [5] та ін., чиї праці зосереджені на розробці інноваційних технологій виробництва енергії, оптимізації інтеграції ВДЕ в енергосистеми, а також оцінюванні їх впливу на сталий розвиток. Окремі дослідження присвячено аналізу бар'єрів, пов'язаних із технічними обмеженнями, фінансовими викликами та регуляторними аспектами, що перешкоджають масштабуванню ВДЕ. Завдяки міждисциплінарному підходу, ці роботи сприяють формуванню теоретичної бази та практичних рекомендацій для подальшого розвитку відновлювальної енергетики в глобальному та міжрегіональному контекстах.

Проблематика розвитку ВДЕ в країнах Європейського Союзу є предметом ґрунтовного аналізу в сучасній науковій літературі. Значний внесок у дослідження цієї проблематики здійснили такі автори, як Bórawski P. [6], Burcea S., Colesca S., Miłek D. [7], Mohtasham J. [8], Pacesila M. [9], Potrč S. [10], Twidell J. [11]. У статтях обґрунтовано досягнення вуглецевої нейтральності ЄС до 2050 року та реалізації цілей Паризької угоди, розроблено модель сталого енергетичного переходу для країн ЄС-27, доведено перспективи розвитку енергетичного сектору, що матиме позитивний вплив на економічні, екологічні та соціальні складові сталого розвитку.

Однак, ще низка питань потребує подальшого дослідження для забезпечення ефективного енергетичного переходу в ЄС. Зокрема, залишаються відкритими питання оптимізації інфраструктури для інтеграції ВДЕ у загальноєвропейській енергосистемі, удосконалення технологій зберігання енергії та забезпечення стабільності мережі за умов мінливості виробництва ВДЕ. Крім того, необхідним є аналіз наслідків переходу, зокрема розробка механізмів фінансування для країн із різним рівнем економічного розвитку. Подальші дослідження також мають зосередитися на гармонізації регуляторних рамок ЄС, щоб сприяти масштабуванню інноваційних рішень, таких як використання водню та біопродуктів, та забезпечити їх економічну конкурентоспроможність.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити нормативно-правове та економіко-організаційне забезпечення розвитку відновлюваної енергетики в Європейському Союзі, здійснити аналіз динаміки виробництва енергії з ВДЕ у 2010–2023 роках, а також надати прогнозні оцінки розвитку сектору до 2028 року з урахуванням сучасних стратегічних орієнтирів ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енергопостачальна інфраструктура Європейського Союзу історично ґрунтувалася на централізованій моделі, яка передбачає зосередження виробництва електроенергії на великих електростанціях і подальше її транспортування до споживача через розгалужені високовольтні мережі. Такий підхід забезпечував стабільність та контрольованість енергопостачання, зокрема за рахунок атомних електростанцій у Франції та вугільних ТЕС у Польщі, які відігравали ключову роль у національних енергосистемах. Проте централізовані системи мають значні недоліки: вони дорогі в розробці та обслуговуванні, а втрати енергії під час передачі можуть сягати 10 %. Крім того, такі системи вразливі до перебоїв, спричинених природними катастрофами чи кібератаками, що стало очевидним під час урагану в Італії у 2023 році, коли 16 тис. домогосподарств залишилися без електрики на декілька днів.

Так, наприклад, атомна енергетика відіграє провідну роль у виробництві електроенергії у Франції: станом на 1 січня 2024 року її частка в загальному енергобалансі країни становила 63 % – найвищий показник у світі. На території Франції функціонувало 19 атомних електростанцій [12].

Проте з розвитком технологій відновлюваної енергетики, зростанням вимог до декарбонізації та підвищенням попиту на гнучкість постачання, традиційна централізована модель поступово втрачає свою ефективність. Це сприяє переходу до більш децентралізованих рішень, зокрема розподіленої генерації, смарт-мереж (smart grids) та інтеграції цифрових технологій, які дозволяють оптимізувати баланс попиту та пропозиції в режимі реального часу, а також підвищити енергоефективність і стійкість енергосистем до зовнішніх впливів, зокрема геополітичних ризиків та кліматичних викликів.

Для вирішення цих проблем ЄС активно впроваджує європейські практики, спрямовані на децентралізацію та інтеграцію ВДЕ. Наприклад, у Данії, яка є лідером у вітровій енергетиці (вітрові електростанції забезпечують понад 50 % електроенергії), широко використовуються мікромережі (microgrids), що дозволяють локальним громадам самостійно генерувати та розподіляти енергію. У Німеччині програма Energiewende (енергетичний перехід) стимулює встановлення сонячних панелей на дахах приватних будинків: у 2023 році понад 2 мільйони домогосподарств генерували власну енергію, а надлишки продавали в мережу завдяки розумним лічильникам і технологіям Smart Grid. У Швеції активно розвивається біоенергетика: біопаливо забезпечує 36 % енергії, а Стокгольм використовує відходи для опалення 80 % міста.

Відповідно до Директиви про відновлювані джерела енергії, ЄС збільшив свою ціль щодо відновлюваних джерел енергії до 2030 року з 32 % до 42,5 %. Частка ВДЕ у валовому споживанні енергії на рівні ЄС досягла 23 % у 2022 році (у 2021 році на ВДЕ припадало 21,9 %). Країною ЄС, яка використовувала найбільше відновлюваної енергії у 2022 році, була Швеція. Майже дві третини її валового кінцевого споживання енергії було отримано з ВДЕ. Швеція покладалася в основному на гідро- і вітроенергетику, тверде та рідке біопаливо, а також теплові насоси. На другому місці опинилася Фінляндія з 47,9 % енергії з відновлюваних джерел. Ця скандинавська країна також покладалася на гідро- і вітроенергетику й тверде біопаливо. Далі йде Латвія з 43,3 %, яка в основному залежить від гідроенергетики. Данія (41,6 %) і Естонія (38,5 %) отримали більшу частину ВДЕ з енергії вітру й твердого біопалива. Португалія (34,7 %) покладалася на тверде біопаливо, вітро- і гідроенергетику та теплові насоси, тоді як Австрія (33,8 %) використовувала переважно гідроенергетику і тверде біопаливо. Найнижча частка ВДЕ зафіксована в Ірландії(13,1 %), Мальті (13,4 %), Бельгії (13,8 %) та Люксембурзі (14,4 %). Загалом 17 із 27 членів ЄС повідомили, що у 2022 році частка ВДЕ у їхніх країнах були нижче за середній показник по ЄС (23 %) [13].

Незважаючи на ці досягнення, забезпечення екологічно чистою енергією залишається проблемою в ЄС, особливо для країн Східної Європи, таких як Болгарія чи Румунія, де значна частина населення витрачає понад 10 % доходу на енергоносії, що класифікується як енергетична бідність. Для подолання цих викликів ЄС інвестує в інновації: у 2024 році в рамках програми Horizon Europe було виділено 1,5 мільярда євро на проєкти з енергоефективності, зокрема на розвиток водневих технологій і систем накопичення енергії. Таким чином, перехід до децентралізованих, інтелектуальних і зелених енергосистем є ключовим для забезпечення енергетичної безпеки, сталого розвитку та економічної стабільності в ЄС [14].

На сьогодні ЄС є лідером з розробки та реалізації низки організаційно-економічних інструментів, спрямованих на заохочення виробництва енергії з ВДЕ. Ефективне впровадження дієвих схем підтримки урядами країн-членів ЄС сприяло суттєвому збільшенню «зеленої» генерації за останні декілька років [15, с. 139-140].

Огляд правових норм щодо відновлюваних джерел енергії в Європейському Союзі станом на 2024 рік базується на ключових директивах, регламентах та національних законодавчих ініціативах країн-членів ЄС, спрямованих на декарбонізацію, підвищення енергетичної безпеки та досягнення кліматичних цілей. Основні законодавчі акти ЄС щодо ВДЕ наступні:

1. Директива ЄС 2018/2001 (Renewable Energy Directive, RED II) від 11 грудня 2018 року [16]. Ця директива, також відома як Директива про сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел, є основним документом, що регулює розвиток ВДЕ в ЄС. Ключові положення цієї Директиви полягають у такому:

– держави-члени повинні колективно забезпечити, щоб частка енергії з відновлюваних джерел у валовому кінцевому споживанні енергії в Союзі у 2030 році була на рівні принаймні 32 %;

– сприяння розвитку електроенергії з ВДЕ через спрощення адміністративних процедур (Стаття 15);

– стабільність фінансової підтримки (Стаття 6), включаючи рекомендації щодо уникнення ретроспективних змін у схемах підтримки;

– заохочення транскордонної співпраці, зокрема через механізми, що дозволяють країнам відкривати свої схеми підтримки для виробників ВДЕ з інших країн-членів (5 % до 2025 року, 10 % до 2030 року);

– вимоги до використання ВДЕ в транспортному секторі (не менше 14 % до 2030 року) [16].

2. Директива (ЄС) 2019/944 та Регламент (ЄС) 2019/943. Ці документи регулюють внутрішній ринок електроенергії в ЄС і сприяють інтеграції ВДЕ. Так, Директива 2019/944 встановлює правила для ринкової конкуренції, дозволяючи виробникам ВДЕ брати участь у ринкових механізмах без дискримінації [17].

Регламент 2019/943 визначає принципи доступу до мережі для ВДЕ, включаючи пріоритетне підключення та диспетчеризацію; забезпечує відповідні механізми підтримки доступу до мережі для малих та децентралізованих установок ВДЕ (домашніх сонячних панелей); сприяння розвитку систем накопичення енергії для компенсації змінного характеру ВДЕ (вітрової та сонячної енергії) [18].

3. REPowerEU (2022). План REPowerEU, запроваджений у відповідь на енергетичну кризу та залежність від російських енергоносіїв, посилює підтримку ВДЕ. Метою є прискорення переходу до «зеленої» енергії, зокрема шляхом збільшення частки ВДЕ у виробництві електроенергії та водню:

– спрощення процедур ліцензування для проєктів ВДЕ;

– збільшення інвестицій у сонячну, вітрову та геотермальну енергію, а також у «зелений» водень [19].

4. Національні плани з енергетики та клімату (NECPs). В ЄС розроблені і затверджені 10-річні національні плани країн ЄС у сфері енергетики та клімату на 2021–2030 роки [20].

Національні енергетичні та кліматичні плани (НЕКП) є важливим інструментом стратегічного планування для забезпечення справедливої, стійкої та кліматично нейтральної Європи, а також для

спрямування вкрай необхідних інвестицій для кліматичного та енергетичного переходу, допомагаючи мобілізувати приватні та державні витрати.

НЕКП дають змогу кожній країні ЄС окреслити точні дії та політику для досягнення кліматичних та енергетичних цілей на 2030 рік і виконання ширших цілей Енергетичного союзу. НЕКП, що вимагаються Регламентом (ЄС) 2018/1999 про управління Енергетичним союзом та діями щодо клімату (Регламент управління), вперше були сформовані у 2020 році та з того часу оновлювалися, щоб врахувати амбітні цілі, встановлені Європейською зеленою угодою, законодавчим пакетом «Fit for 55» та планом RepowerEU [20].

НЕКП визначають, як країни ЄС будуть виконувати п'ять вимірів Енергетичного союзу:

– декарбонізація;

– енергоефективність;

– енергетична безпека;

– внутрішній енергетичний ринок;

– дослідження, інновації та конкурентоспроможність [20].

Кожна країна-член ЄС розробляє власний НЕКП, який відповідає цілям RED II. Ці плани включають:

– конкретні цілі щодо частки ВДЕ у секторах електроенергії, опалення та транспорту;

– деталізовані схеми підтримки, такі як аукціони, «зелені» тарифи та сертифікати походження.

Основні схеми підтримки ВДЕ в ЄС передбачають:

– «зелені» тарифи (Feed-in Tariffs, FiT);

– гарантована ціна за кіловат-годину для виробників ВДЕ, що забезпечує стабільний дохід.

«Зелений» тариф («зелений» тариф, «фіт», стандартний контракт-пропозиція, розширений тариф на відновлювану енергетику, або платежі за відновлювану енергетику) – це політичний механізм, призначений для прискорення інвестицій у технології відновлюваної енергетики шляхом пропонування довгострокових контрактів виробникам відновлюваної енергії. Це означає обіцянку виробникам відновлюваної енергії ціни вище ринкової та забезпечення цінової визначеності й довгострокових контрактів, які допомагають фінансувати інвестиції у відновлювану енергетику [21].

«Зелені» тарифи включають три ключові положення:

– гарантований доступ до мережі;

– довгострокові контракти;

– ціни закупівлі на основі собівартості [21].

Згідно із «зеленим тарифом», виробники відновлюваної електроенергії, що відповідають вимогам, отримують ціну на основі собівартості за відновлювану електроенергію, яку вони постачають до мережі. Це дозволяє розвивати різноманітні технології (вітрову, сонячну, біогазову тощо) та забезпечує інвесторам розумну прибутковість.

На тлі розвитку енергетичних ринків та зростання частки ВДЕ, традиційна система «зелених» тарифів почала втрачати свою ефективність. З метою підвищення ринкової інтеграції відновлюваних джерел та зменшення навантаження на бюджети, більшість країн ЄС поступово переходили до інших моделей підтримки. Однією з таких моделей стала схема премій за участь у ринку (FIP) (фінансова інвестиційна підтримка) [22].

Згідно зі схемою «зеленої» премії (FIP), електроенергія з відновлюваних джерел енергії зазвичай продається на спотовому ринку електроенергії, а виробники з ВДЕ отримують премію понад ринкову ціну виробництва електроенергії. FIP може бути фіксованою (тобто на постійному рівні, незалежно від ринкових цін), або ковзною (тобто зі змінними рівнями залежно від динаміки ринкових цін). Фіксовані FIP мають простішу конструкцію, але існує ризик надмірної компенсації у разі високих ринкових цін та недостатньої компенсації у разі низьких ринкових цін. Тому фіксовані FIP зазвичай поєднуються із заздалегідь визначеними мінімальними та максимальними рівнями («нижня межа» та «верхня межа») або для FIP, або для загальної винагороди (FIP + ринкова ціна). Ковзаючі (або «плаваючі») FIP розраховуються на постійній основі як різниця між ринковими (технологічно-специфічними) цінами (зазвичай усередненими за певний період часу, наприклад, один місяць) та заздалегідь визначеним рівнем референтного тарифу (часто відповідним існуючому «зеленому» тарифу). Якщо ринкові ціни вищі за рівень референтного тарифу, FIP не сплачується. У деяких випадках також існує мінімальна ринкова ціна, яка використовується для розрахунку пільгового внеску (FIP), щоб підвищити чутливість операторів ВДЕ до ринкових цін та зменшити витрати схеми підтримки ВДЕ у разі низьких або навіть негативних ринкових цін.

FIP можна диференціювати за технологіями, розміром та місцем розташування так само, як це робиться для FIT. Також існує можливість виплати додаткових технологічних бонусів понад FIP. У деяких випадках управлінський бонус виплачується для покриття додаткових витрат оператора ВДЕ, пов'язаних з прямим продажем електроенергії на спотовому ринку (вартість послуг балансування та адміністративні витрати на торгівлю електроенергією). Також можливий механізм зниження для FIP або максимальні рівні винагороди.

Важливим компонентом сучасної моделі підтримки відновлюваної енергетики, орієнтованої на ринкові механізми та прозорість, є система підтвердження джерел виробництва енергії. Одним із ключових інструментів у цьому контексті виступають гарантії походження (Guarantees of Origin – GoO).

Гарантії походження – це електронні сертифікати, що гарантують походження електроенергії. Мета полягає в тому, щоб показати кінцевому споживачеві, як була вироблена певна частка електроенергії [23].

Гарантії походження можна купувати та продавати на відкритому ринку, який включає виробників, постачальників та трейдерів електроенергії. Так, наприклад, існує два типи гарантій походження, котрі видаються в межах шведської доменної зони. Національні свідоцтва про право власності, якими можна торгувати в межах Швеції, та міжнародні свідоцтва про право власності (EECS-GO), які можна передавати до інших європейських доменів, що є членами Асоціації органів видачі (AIB) та підключені до центру даних AIB. Виробники електроенергії отримують одне Національне свідоцтво про прибуток (GO) або одне EECS-Go за кожну вироблену МВт·год. GO показує, з якого джерела енергії походить електроенергія. Go можуть бути видані для будь-якого виду виробництва електроенергії. Постачальник електроенергії купує кількість GO, еквівалентну кількості проданої ним електроенергії [23].

Ці електронні документи засвідчують, що певний обсяг електроенергії був вироблений з відновлюваних джерел. Наприклад, у Німеччині, Франції та Нідерландах сертифікати походження широко використовуються не лише як інструмент звітності, але й як товар на спеціалізованих ринках (наприклад, на платформі AIB Hub). Вони дозволяють споживачам – зокрема великим корпораціям – підтверджувати екологічність свого енергоспоживання, а виробникам – отримувати додаткову вартість за «зелену» енергію. Отже, гарантії походження є офіційними документами, які підтверджують, що певний обсяг електроенергії вироблено з відновлюваних джерел енергії; вони можуть виступати як окремий товар на енергетичному ринку та слугують інструментом стимулювання попиту на «зелену» енергію. Система гарантій походження виконує одночасно функцію прозорості, маркетингового просування ВДЕ та інструмента для досягнення цілей сталого розвитку.

У межах політики підтримки ВДЕ важливу роль відіграють не лише ринкові механізми, а й фіскальні інструменти, які використовуються урядами країн Європейського Союзу. Значну увагу приділено створенню стимулюючого середовища для розвитку ВДЕ шляхом запровадження податкових пільг, звільнення від ПДВ, а також надання прямих грантів на встановлення енергоощадного обладнання. Ці заходи забезпечують доступність «зеленої» енергетики для широкого кола споживачів, сприяють розвитку децентралізованої генерації та пришвидшують енергетичний перехід. До них належать:

– податкові пільги;
– податкові кредити;
– інвестиційні знижки;
– швидка амортизація обладнання ВДЕ;
– звільнення від ПДВ (придбання, монтаж сонячних панелей до 35 кВт);
– державні гранти (програми LIFE, InvestEU, Modernisation Fund, Just Transition Fund).

У країнах Європейського Союзу розвиток відновлюваної енергетики протягом останніх десятиліть відбувався за підтримки широкого спектра державних і наднаціональних механізмів стимулювання. Комплексна система підтримки, що включає ринкові, фінансові та регуляторні інструменти, дозволила країнам ЄС значно збільшити частку ВДЕ в енергетичному балансі. Такий підхід забезпечив не лише залучення інвестицій, а й технологічну модернізацію галузі та підвищення енергетичної безпеки.

Оскільки розвиток відновлюваної енергетики в Європейському Союзі базується на принципах диверсифікації джерел та технологічної модернізації енергетичної системи, доцільним є аналіз співвідношення між різними видами відновлюваних джерел енергії у загальному енергобалансі. Такий підхід дозволяє оцінити ефективність реалізованої політики країн-членів ЄС щодо підтримки окремих технологій: вітрової, сонячної, гідро- та біоенергетики та дає змогу простежити ключові тенденції розвитку галузі, ступінь активності впровадження окремих технологій, а також їхній внесок у формування «зеленої» генерації в ЄС (рис. 1).

У період 2013–2022 років виробництво електроенергії з відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в Європейському Союзі зросло з 855,5 ТВт·год до 1084,1 ТВт·год, що становить приріст на 26,7 %. Це зростання свідчить про послідовну реалізацію кліматичної політики ЄС, спрямованої на декарбонізацію енергетичного сектору.

Виробництво електроенергії за допомогою вітрогенераторів зросло з 236,6 ТВт·год у 2013 році до 421,3 ТВт·год у 2022 році або на 78,1 %. Частка вітроенергетики в загальній структурі ВДЕ збільшилася з 27,7 % до 38,9 %, що зробило її провідним джерелом відновлюваної генерації в ЄС.

Виробництво електроенергії з гідроресурсів знизилося з 369,5 ТВт·год у 2013 році, проте у 2014 році спостерігався максимальний рівень – 374,0 ТВт·год до 276,2 ТВт·год у 2022 році або на –25,3 %.

Частка гідроенергетики зменшилася з 43,2 % до 25,5 %, що свідчить про втрату домінуючої ролі цього джерела.

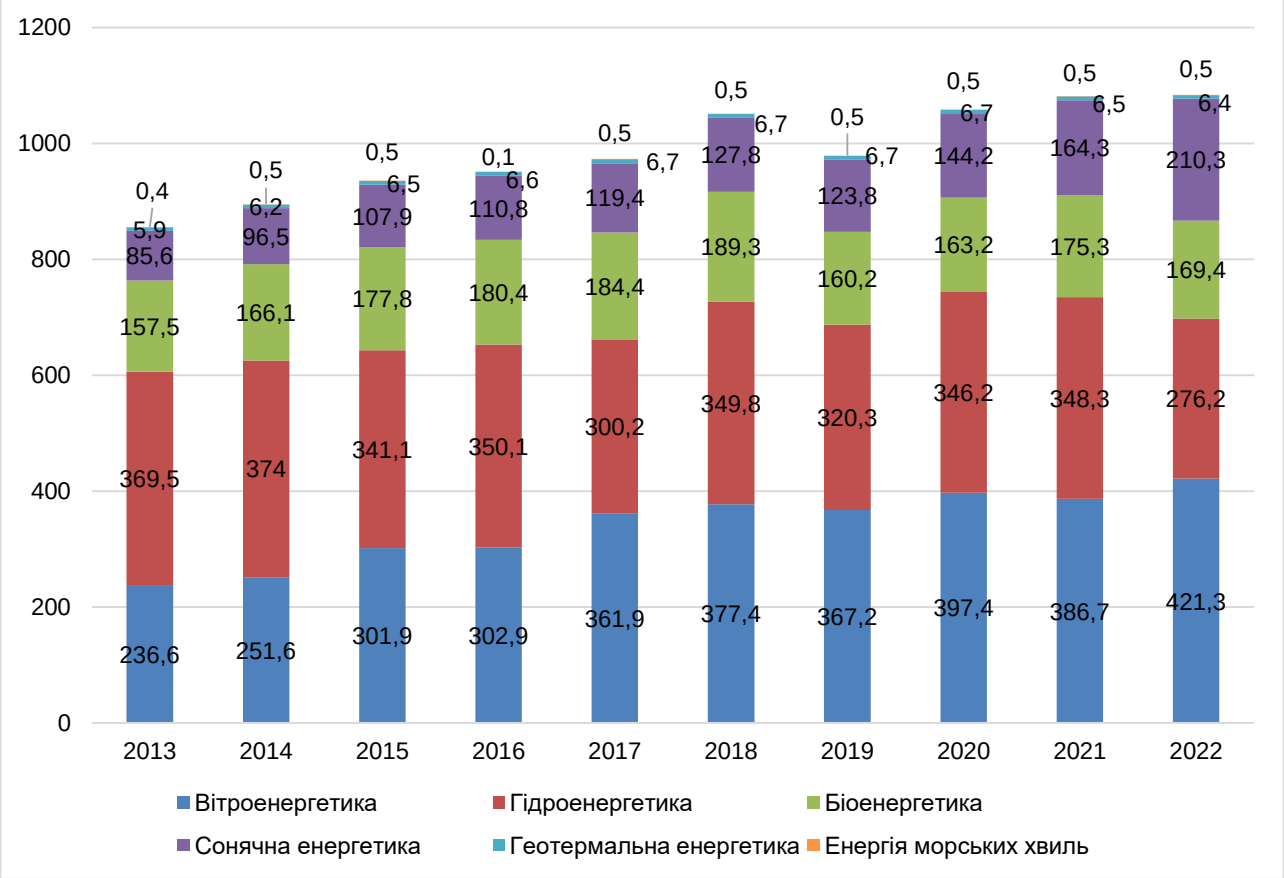


Рис. 1. Структура відновлюваної електроенергії в Європейському Союзі, за джерелами енергії (в терават-годинах)

Джерело: [24]

Виробництво електроенергії з біоенергії зросло з 157,5 ТВт·год у 2013 році до 169,4 ТВт·год у 2022 році або на 7,6 %. Найвищий показник зафіксовано у 2018 році – 189,3 ТВт·год. Частка біоенергії у загальному обсязі виробництва електроенергії з ВДЕ скоротилася з 18,4 % у 2013 році до 15,6 % у 2022 році.

Сонячна енергетика продемонструвала найвищий темп зростання серед усіх джерел: з 85,6 ТВт·год у 2013 році до 210,3 ТВт·год у 2022 році або +145,7 %. Її частка зросла з 10,0 % до 19,4 %.

Виробництво електроенергії з геотермальних джерел залишалося стабільним, проте зростання було незначним, з 5,9 ТВт·год у 2013 році до 6,4 ТВт·год у 2022 році або 8,5 %. Частка цього джерела у загальному обсязі ВДЕ залишалася незначною: 0,7 % у 2013 році та 0,6 % у 2022 році.

Виробництво електроенергії з морських хвиль залишалося мінімальним, коливаючись у межах 0,4–0,5 ТВт·год протягом 2013–2022 років. Частка цього джерела у структурі ВДЕ була практично незначною (менше 0,1 %).

Отже, за період 2013–2022 років структура відновлюваної генерації в ЄС зазнала суттєвих трансформацій. Так, вітрова та сонячна енергетика стали ключовими драйверами зростання, завдяки економічній ефективності, технологічному розвитку та політичній підтримці. Гідроенергетика втратила позицію лідера через кліматичні ризики та вичерпаний потенціал. Біоенергетика зберігає стабільну роль, але її розвиток стримується екологічними і соціально-економічними чинниками. Геотермальна енергія та енергія морських хвиль мають обмежений вплив на загальний енергетичний баланс. Загальний приріст виробництва ВДЕ на 26,7 % підтверджує ефективність кліматичної політики ЄС.

Розвиток відновлюваної енергетики в Європейському Союзі значною мірою залежить від нарощування інфраструктури та технологічних потужностей, які забезпечують генерацію чистої енергії. Для оцінювання цього прогресу важливо розглянути динаміку виробничих потужностей, що відображає готовність європейських країн до переходу на альтернативні джерела енергії. На рис. 2 представлено дані про виробничі потужності відновлюваної енергетики в ЄС за період з 2012 по 2022 роки, що дозволяє простежити ключові тенденції та етапи цього розвитку.

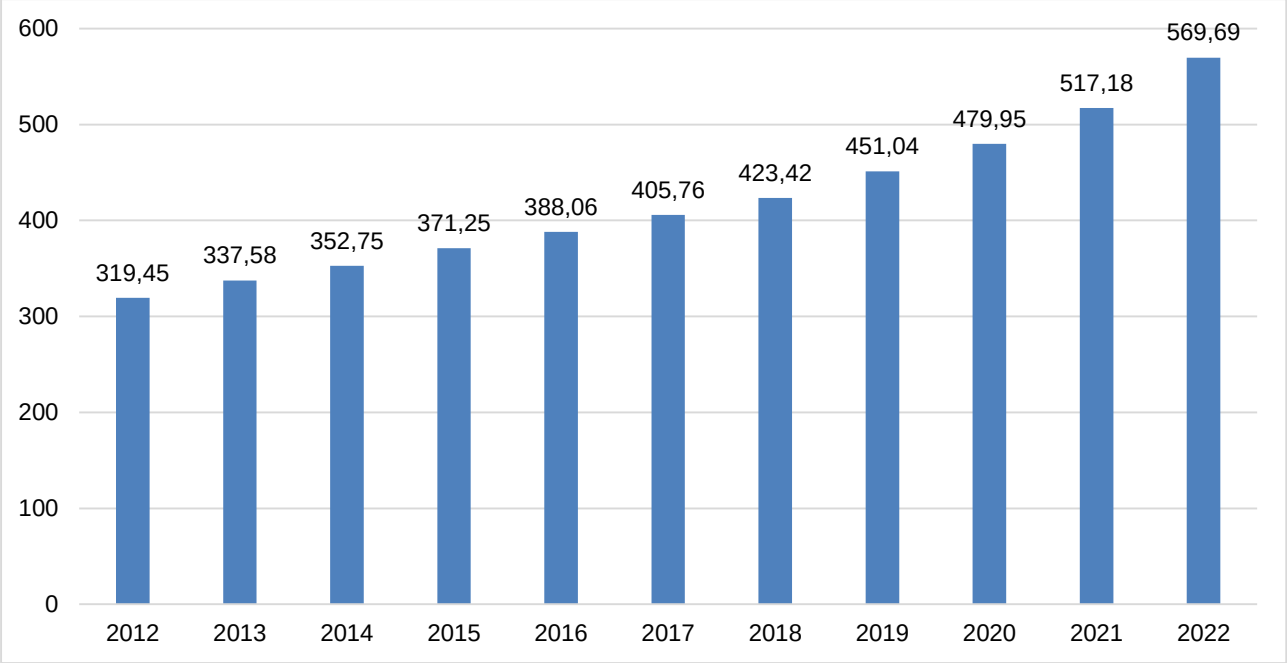


Рис. 2. Виробничі потужності відновлюваної енергетики в Європейському Союзі у 2012–2022 роках (в гігаватах)

Джерело: [25]

Потужність відновлюваних джерел енергії зросла з 319,45 ГВт у 2012 році до 569,69 ГВт у 2022 році, що відповідає приросту на 250,24 ГВт або 78,3 %. Середньорічний темп зростання становив близько 6,0 %. Найвищий річний приріст спостерігався протягом 2021–2022 (+52,51 ГВт, 10,2 %), найнижчий річний приріст – 2015–2016 (+16,81 ГВт, 4,5 %). Це свідчить про значне збільшення інвестицій у відновлювані джерела енергії, такі як сонячна, вітрова, гідроенергетика та біоенергетика, що ймовірно, зумовлено геополітичними чинниками, зокрема війною в Україні та загрозами енергетичній безпеці європейських країн.

Внесок окремих європейських країн у розвиток відновлюваних джерел енергії відображено на рис. 3.

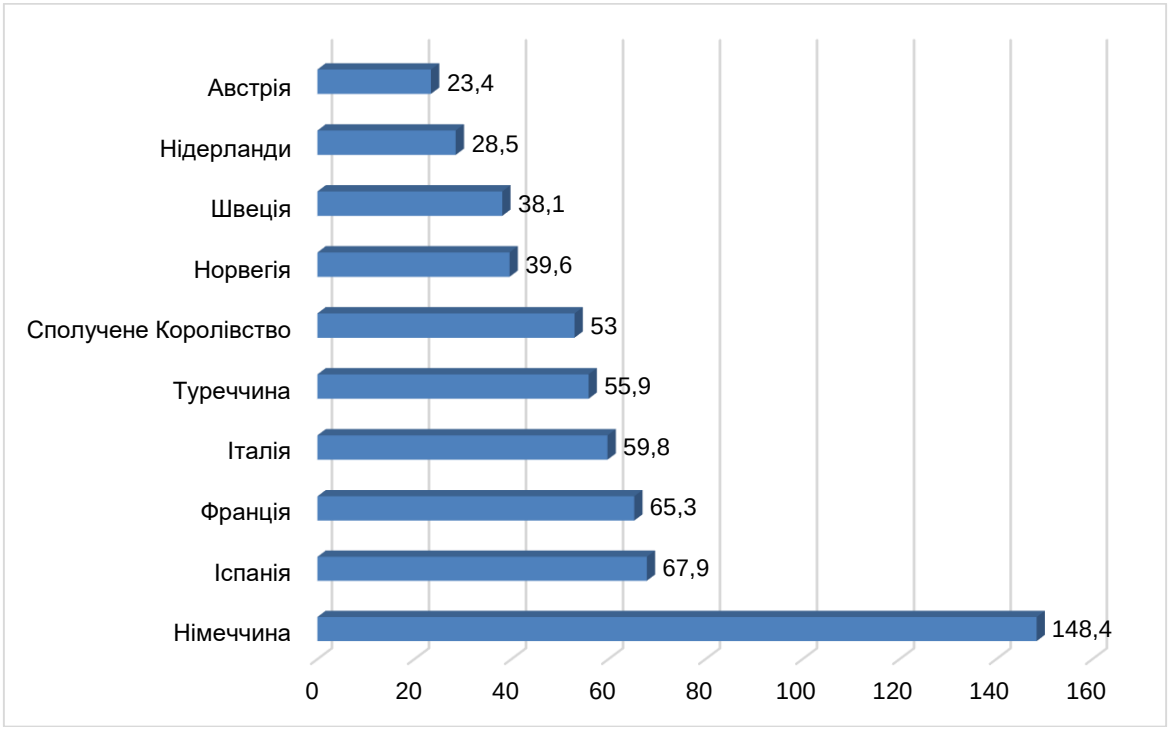


Рис. 3. Загальна потужність відновлюваної енергетики в Європі у 2022 році, за країнами-лідерами (у мегаватах)

Джерело: [26]

Потужність відновлюваної енергетики окреслених на рис. 3 європейських країн становила у 2022 році 542,2 МВт або 76,8 %. Так, Німеччина, володіючи 148,4 МВт, є беззаперечним лідером, займаючи 27,4 % від сумарної потужності 9 країн і приблизно 21 % від загального європейського потенціалу. Іншими лідерами є Іспанія (67,9 МВт або 12,5 %), Франція (65,3 МВт або 12,1 %) та Італія (59,8 МВт або11,0 %), котрі формують групу країн із значним внеском 35,6 %.

Німецьке лідерство зумовлене т.зв. «Енергетичним переходом» [27], що передбачає відмову від ядерної енергії та акцент на ВДЕ (вітрова енергія на півночі, сонячна на півдні). Кожна із представлених країн має специфічні умови розвитку ВДЕ. Так, наприклад, Іспанія та Італія мають розвинену сонячну енергетику завдяки клімату, а також вітрову енергію на узбережжі морів; для Франції, Швеції та Норвегії значний внесок у ВДЕ вносить гідроенергетика; у Нідерландах переважає розвиток вітрової енергетики. Цьому сприяли такі чинники:

– політичні – Директиви ЄС про обов'язкову частку ВДЕ в енергетичному балансі (20 % ВДЕ до 2020 року, 32 % до 2030 року, 45 % після REPowerEU), що сприяло стимулюванню інвестицій окремих країнах (Німеччина, Іспанія, Туреччина);

– технологічні – зниження вартості сонячних панелей (на 80 % протягом 2010–2020 років) і вітрових турбін сприяло розширенню потужностей у Німеччині, Іспанії та Італії, інтеграція Smart Grids і штучного інтелекту (AI) для оптимізації мереж у Нідерландах і Німеччині;

– геополітичні – військова агресія росії проти України і санкції проти росії підвищили попит на ВДЕ в Європі, особливо в Німеччині та Нідерландах, для зменшення залежності від російського газу.

Отже, сумарна потужність 9 країн (542,182 МВт або 76,8 %) вказує на істотну концентрацію розвитку ВДЕ в зазначених країнах. Решта 23,2 % потужностей ВДЕ припадають на такі країни, як Польща, Греція, Данія, що може свідчити про нерівномірність інвестицій і наявні географічні можливості. Усе це вказує на потребу в розширенні підтримки менш розвинених країн Східної Європи.

Для оцінювання загального прогресу Європейського Союзу у впровадженні відновлюваних джерел енергії та їхнього внеску в енергетичний баланс доцільно розглянути зміну частки відновлюваної енергії у валовому споживанні енергії за період 2012–2022 років. Ці дані наочно представлені на рис. 4, який ілюструє динаміку зростання частки відновлюваних джерел у загальному енергоспоживанні ЄС, відображаючи ефективність реалізації стратегій декарбонізації та цілей Європейської зеленої угоди.

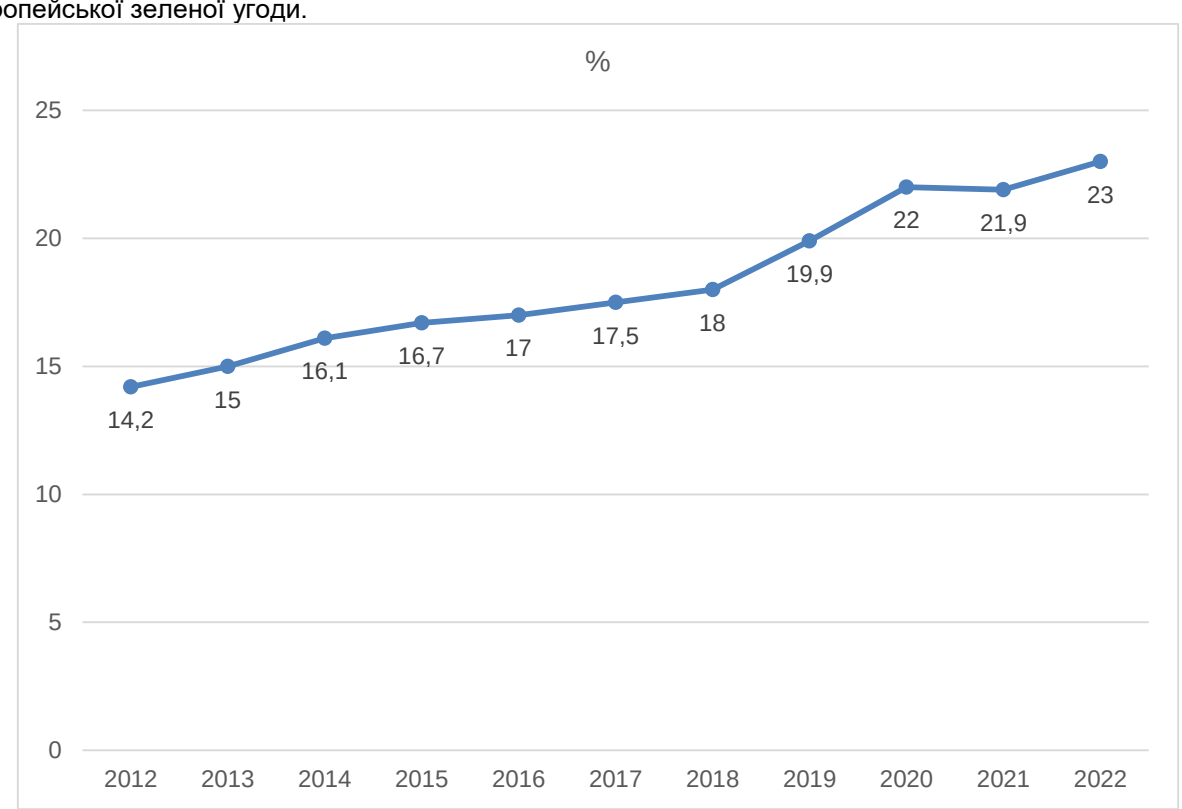


Рис. 4. Частка відновлюваної енергії у валовому споживанні енергії в Європейському Союзі з 2012 по 2022 рік

Джерело: [28]

Згідно з даними, наведеними на рис. 4, частка відновлюваних джерел енергії у загальному енергобалансі зросла з 14,2 % у 2012 році до 23,0 % у 2022 році, що становить приріст на 8,8 відсоткових пункти, або 62 % відносно базового рівня (14,2 %) і відображає ефективність політики

декарбонізації, спрямованої на зменшення залежності від викопного палива. Найбільше річне зростання було зафіксовано у 2019–2020 роках і становило +2,1 в.п., що, ймовірно, пов'язано з пандемією COVID-19, яка зумовила різке зниження споживання викопного палива. Середньорічний темп зростання частки ВДЕ протягом зазначеного періоду становив приблизно 4,9 %, це дає підстави очікувати, що за умови збереження нинішніх тенденцій ЄС має високі шанси на досягнення цілей у сфері кліматичної нейтральності. Однак для подальшого прогресу необхідно забезпечити стабільне фінансування, модернізацію інфраструктури та зменшення бар'єрів для інтеграції ВДЕ в енергосистему.

Потенціал відновлюваної енергетики в Європі у 2010–2023 рр. проаналізовано на рис. 5. Відновлювана енергетика, включаючи сонячну, вітрову, гідроенергетику та біоенергію, є ключовим напрямом для досягнення цілей сталого розвитку та декарбонізації, зокрема в контексті Європейського зеленого курсу та цілей COP28 (подвоєння енергоефективності до 2030 року). Аналіз цих даних дозволяє оцінити динаміку розвитку сектору, визначити ключові тенденції та зробити обґрунтовані прогнози для підготовки до майбутніх сценаріїв.

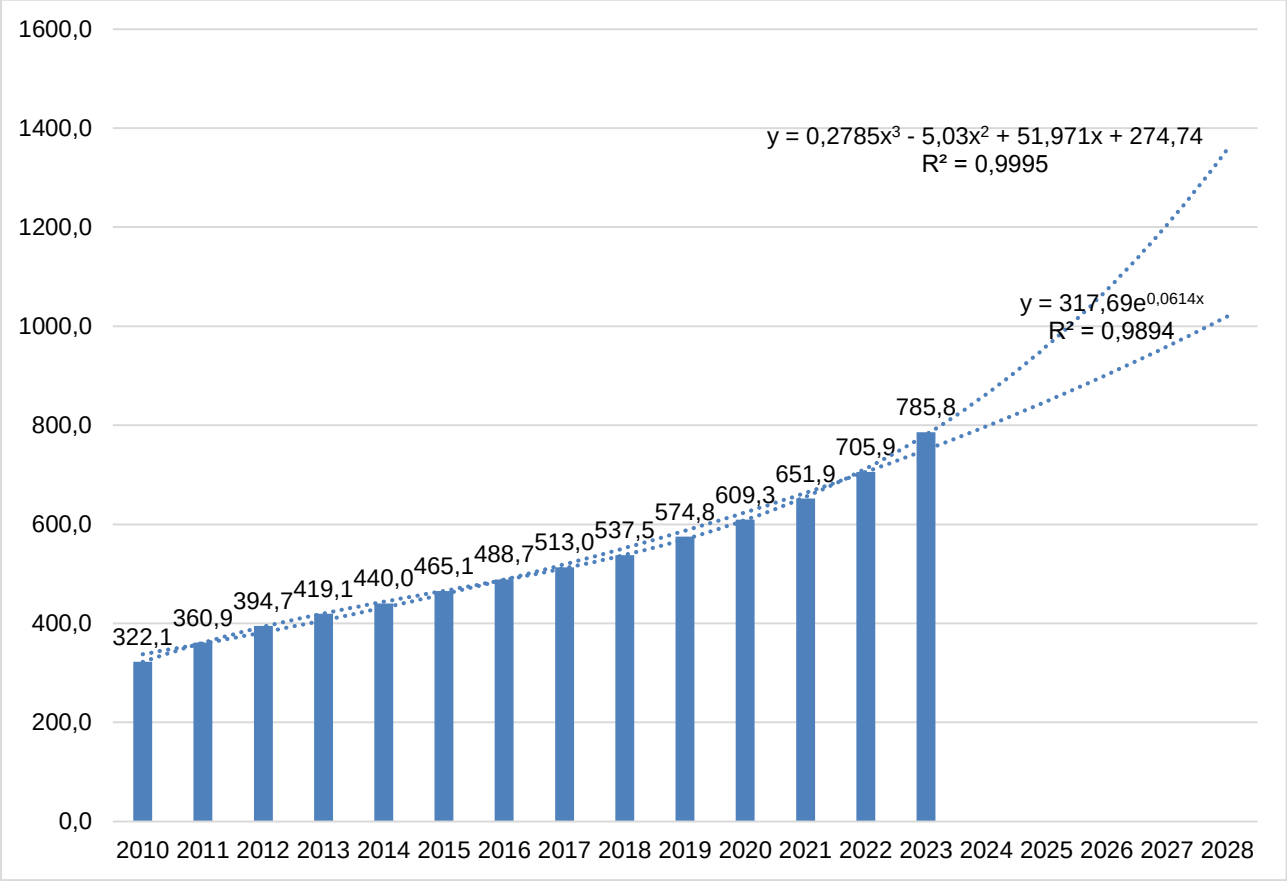


Рис. 5. Потенціал відновлюваної енергетики в Європі у 2010–2023 роках та прогноз до 2028 року (у мегаватах)

Джерело: [29]

За період із 2010 по 2023 рік потенціал відновлюваної енергетики зріс із 322,1 МВт до 785,8 МВт, тобто на 463,7 МВт, що становить приріст у 144 %. Загальний приріст за ці роки становив 35,6 МВт на рік або 7 %. Однак, зростання відбувалося досить нерівномірно і цей період можна умовно розділити на три періоди. Так, наприклад, протягом 2010–2015 років (перший період) зростання відбулося із 322,1 МВт до 465,1 МВт (143,0 МВт за 5 років), середньорічний приріст становив 28,6 МВт або 7,6 % на рік. Протягом 2013–2014 років спостерігався найнижчий річний приріст 20,935 МВт або 5,0 %. Тобто, відбулося стабільне зростання, пов'язане з початковим впровадженням відновлюваних джерел енергії у Європі, зокрема завдяки субсидіям і директивам ЄС (наприклад, Директива 2009/28/ЕС про 20% ВДЕ до 2020 року) [30].

У Другому періоді (2016–2020 рр.) спостерігалося зростання з 488,6 МВт до 609,2 МВт або 120,6 МВт, середньорічний приріст склав 24,2 МВт, приріст – 4,5 % на рік. У цей період темпи зростання дещо сповільнилися через насичення ринку в деяких країнах (Німеччина, Іспанія), але продовжилося зростання завдяки технологічним удосконаленням (зниження вартості сонячних панелей).

Третій період (2021–2023 рр.) мав найвищі показники зростання з 651,8 МВт до 785,8 МВт або на 134 МВт, приріст склав 20,5 %.

Отже, коливання пояснюються економічними факторами, змінами в політиці (зниження субсидій у деяких країнах) і зовнішніми шоками (COVID-19 у 2020 році, суттєве зростання цін на енергоносії, воєнна інтервенція росії в Україну в 2022 році).

Для прогнозування використаємо три сценарії: базовий (лінійний), оптимістичний (експоненціальний) і песимістичний (з урахуванням ризиків). Базовий сценарій базується на середньорічному прирості, оптимістичний – на максимальному темпі зростання, а песимістичний – на врахуванні потенційних обмежень.

Дані включають лінійну тенденцію з рівнянням регресії: $y=0{,}2785x^3–5{,}03x^2+51{,}971x+274{,}74y$ та $R^2=0{,}9995$, що свідчить про високу кореляцію.

Базовий сценарій припускає продовження лінійного тренду на основі середньорічного приросту, котрий становить – 35,67 МВт/рік.

Оптимістичний сценарій базується на прискореному зростанні, враховуючи кубічний тренд рівняння та 10 % річний приріст.

Песимістичний сценарій враховує можливі ризики: економічна нестабільність, регуляторні обмеження, енергетична криза чи уповільнення інвестицій у ВДЕ. Припустимо, що приріст знижується на 20 % щороку порівняно з базовим сценарієм. Отримані дані відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Прогнозні значення відновлюваної енергетики в Європі у 2024–2028 роках, МВт

Рік	Базовий	Оптимістичний	Песимістичний
2024	821,5	873,7	814,3
2025	857,1	970,4	837,2
2026	892,8	1076,7	855,4
2027	928,5	1193,7	870,0
2028	964,2	1322,4	881,7

Джерело: розраховано авторами на основі рис. 5

Отже, базовий сценарій відображає стабільне лінійне зростання з приростом 35,7 МВт/рік, що відповідає історичному тренду. Оптимістичний сценарій передбачає прискорене зростання, що може бути обґрунтовано зростанням інвестицій у ВДЕ в рамках European Green Deal та REPowerEU. Песимістичний сценарій враховує можливі затримки через економічні та регуляторні фактори, знижуючи приріст до 20 % від базового.

Для забезпечення сталого розвитку енергетичного сектору ЄС важливо систематично та цілеспрямовано продовжувати інвестиції в інноваційні технології. Це передбачає розвиток і впровадження накопичувачів енергії, що дозволять ефективно балансувати попит і пропозицію, а також підвищувати надійність та стабільність енергосистеми. Необхідно активізувати використання сучасних сонячних панелей нового покоління, які мають вищий коефіцієнт перетворення та менший екологічний слід, а також підтримувати розвиток офшорних вітрових електростанцій, здатних забезпечити значне виробництво зеленої енергії.

Формування гнучких та адаптивних стратегій розвитку енергетичного сектору ЄС є ключовою передумовою для підвищення його здатності ефективно реагувати на динамічні зовнішні виклики, зокрема геополітичні, економічні та кліматичні. Такий підхід дозволяє забезпечити не лише стабільне довгострокове зростання, а й сприяє трансформації енергетичної системи відповідно до принципів екологічної сталості, енергетичної безпеки та економічної доцільності. У перспективі це створює сприятливе середовище для впровадження інноваційних технологій, цифровізації та інтеграції передових рішень в енергетичну політику як на національному, так і на регіональному рівнях.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток відновлюваних джерел енергії у Європейському Союзі є яскравим прикладом цілеспрямованої та системної політики у сфері екологічної та енергетичної безпеки. ЄС вже досяг значного прогресу у збільшенні частки ВДЕ в енергетичному балансі, впровадженні «зелених» технологій, розвитку інфраструктури накопичення та інтеграції енергії з ВДЕ в єдину енергосистему. Основними чинниками такого успіху стали стабільна законодавча база, довгострокова стратегія Green Deal, система фінансових стимулів та активна участь громадян у проєктах децентралізованої енергетики.

Для України європейський досвід є надзвичайно цінним у контексті реформування власного енергетичного сектору, підвищення енергетичної незалежності та досягнення кліматичних цілей. Враховуючи наявний потенціал сонячної, вітрової, біоенергетики, а також географічну близькість до ринку ЄС, Україна має всі передумови для успішного розвитку ВДЕ.

Найбільш актуальними напрямами адаптації європейського досвіду для України є:

– створення прозорої та стабільної нормативно-правової бази;

– реформування механізмів підтримки ВДЕ з орієнтацією на конкурентне середовище (аукціони, контракти на різницю);

– модернізація електромереж та розвиток «розумних» технологій;

– інтеграція енергетичних ринків з ЄС;

– підтримка децентралізованої генерації, енергетичних кооперативів та участі громад у розвитку «зеленої» енергетики.

Таким чином, ЄС демонструє не лише технологічну, а й інституційну модель успішного переходу до сталого енергетичного майбутнього, яка може стати дороговказом для України у післявоєнному відновленні та модернізації енергетичного сектору.

Література

1. Бобров Є. А. Поточний стан розвитку відновлювальних джерел енергії в країнах ЄС. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 1(57). С. 32–38.

2. Дороніна І. І. Трансформація енергетичного сектору ЄС та України: відновлювальні джерела енергії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 122–129.

3. Відновлювані джерела енергії / За заг. ред. С. О. Кудрі. Київ : Інститут відновлюваної енергетики НАНУ, 2020. 392 с.

4. Лежнюк П. Д., Кравчук С. В., Котилко І. В. Відновлювані джерела електроенергії в електричних мережах як елемент енергоефективного електропостачання. *Світлотехніка та енергетика*. 2020. № 3(56). С. 99–106.

5. Тащеєв Ю. В. Енергоефективність: відновлювані та невідновлювані джерела енергії. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. № 2. С. 169–177.

6. Development of Renewable Energy Sources in the European Union in the Context of Sustainable Development Policy / Bórawski P. et al. *Energies*. 2022. № 15(4). DOI: https://doi.org/10.3390/en15041545.

7. The development of renewable energy sources in the European Union in the light of the European Green Deal/ Miłek D. et al. *Energies.* 2022. № 15 (15). Article 5576. DOI: https://doi.org/10.3390/en15155576.

8. Mohtasham J. Renewable energies. *Energy Procedia.* 2015. Vol. 74. P. 1289–1297. DOI: https://doi.org/10.1016/j.egypro.2015.07.774.

9. Pacesila M., Burcea S. G., Colesca S. E. Analysis of renewable energies in European Union. *Renewable and Sustainable Energy Reviews.* 2016. № 56. P. 156–170. DOI: https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.10.127.

10. Potrč S., Čuček L., Martin M., Kravanja Z. Sustainable renewable energy supply networks optimization – the gradual transition to a renewable energy system within the European Union by 2050. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2021. № 146. DOI: https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.111186.

11. Twidell J., Weir T. Renewable Energy Resources. 4th ed. London : Routledge, 2021. 741 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9780429452161.

12. Ядерна енергетика Франції. *Вікіпедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97 (дата звернення: 04.10.2024).

13. Які країни ЄС використовують найбільше і найменше відновлюваних джерел енергії. 05.02.2024. *Зелена трансформація України.* URL: https://greentransform.org.ua/yaki-krayiny-yes-vykorystovuyut-najbilshe-i-najmenshe-vidnovlyuvanyh-dzherel-energiyi/ (дата звернення: 05.10.2024).

14. Horizon Europe. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en (дата звернення: 05.10.2024).

15. Курбатова Т. О. Економічні механізми стимулювання розвитку відновлювальної енергетики в Європейському Союзі. *Механізм регулювання економіки*. 2014. № 4(66). С. 139–148.

16. Директива Європейського парламенту і ради (ЄС) 2018/2001 від 11 грудня 2018 року про стимулювання використання енергії з відновлюваних джерел (нова редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_039-18#Text (дата звернення: 06.10.2024).

17. Директива (ЄС) 2019/944. URL: https://energysecurityua.org/ua/pereklad-zakonodavstva-es/dyrektyva-yes-2019-944-yevropeyskoho-parlamentu-i-rady-vid-05-chervnia-2019-roku-pro-spilni-pravyla-dlia-vnutrishnoho-rynku-elektroenerhii-ta-taka-shcho-vnosyt-zminy-do-dyrektyvy-2012-27-yes-nova-reda/ (дата звернення: 06.10.2024).

18. Регламент ЄС 2019/943. URL: https://energysecurityua.org/ua/pereklad-zakonodavstva-es/rehlament-yes-2019-943-yevropeyskoho-parlamentu-i-rady-vid-05-chervnia-2019-roku-pro-vnutrishniy-rynok-elektroenerhii-nova-redaktsiia-26-veresnia-2024-roku-2/ (дата звернення: 06.10.2024).

19. REPowerEU. Affordable, secure and sustainable energy for Europe. *European Commission.* URL: https://commission.europa.eu/topics/energy/repowereu_en (дата звернення: 07.10.2024).

20. National energy and climate plans. *European Commission.* URL:

https://commission.europa.eu/energy-climate-change-environment/implementation-eu-countries/energy-and-climate-governance-and-reporting/national-energy-and-climate-plans_en (дата звернення: 08.10.2024).

21. Feed-in tariff. *Wikipedia.* URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Feed-in_tariff (дата звернення: 09.10.2024).

22. Feed-in Premiums (FIP). *Energypedia.* URL: https://energypedia.info/wiki/Feed-in_Premiums_(FIP) (дата звернення: 09.10.2024).

23. Guarantees of origin. *Swedish Energy Agency.* https://www.energimyndigheten.se/en/sustainability/guarantees-of-origin/ (дата звернення: 09.10.2024).

24. Renewable electricity mix in the European Union from 2013 to 2023, by energy source (in terawatt hours). *Statista*. URL: https://www.statista.com/statistics/610362/renewable-electricity-mix-in-eu-28/ (дата звернення: 10.10.2024).

25. Gross electricity generation from renewable sources in the European Union (EU-27) from 1990 to 2022 (in terawatt hours). *Statista.* URL: https://www.statista.com/statistics/1314074/gross-electricity-production-from-renewable-sources-in-eu/ (дата звернення: 10.10.2024).

26. Total renewable energy capacity in Europe in 2022, by leading countries. *Statista.* URL: https://www.statista.com (дата звернення: 10.10.2024).

27. Energiewende. *Вікіпедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Energiewende (дата звернення: 11.10.2024).

28. Share of renewable energy in gross energy consumption in the European Union from 2012 to 2022. *Statista.* URL: https://www.statista.com (дата звернення: 11.10.2024).

29. Renewable energy capacity in Europe from 2010 to 2023. *Statista.* URL: https://www.statista.com/statistics/864189/total-renewable-capacity-in-europe/#statisticContainer (дата звернення: 12.10.2024).

30. Директива 2009/28/ЄС Європейського Парламенту та Ради про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел та якою вносяться зміни до, а в подальшому скасовуються Директиви 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU09267 (дата звернення: 12.10.2024).

References

1. Bobrov, Ye.A. (2020), "Current state of renewable energy sources development in EU countries", *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, no. 1, pp. 32–38.

2. Doronina, I.I. (2019), "Transformation of the energy sector of the EU and Ukraine: Renewable energy sources", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 4, pp. 122–129.

3. Kudria, S.O. (Ed.) (2020), *Vidnovliuvani dzherela enerhii* [Renewable energy sources], Institute of Renewable Energy, NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 392 p.

4. Lezhniuk, P.D., Kravchuk, S.V. and Kotylko, I.V. (2020), "Renewable energy sources in electrical networks as an element of energy-efficient power supply", *Svitlotechnika ta enerhetyka*, no. 3(56), pp. 99–106.

5. Tashcheiev, Yu.V. (2015), "Energy efficiency: renewable and non-renewable energy sources", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 2, pp. 169–177.

6. Bórawski, P. et al. (2022), "Development of Renewable Energy Sources in the European Union in the Context of Sustainable Development Policy", *Energies,* no. 15(4), DOI: https://doi.org/10.3390/en15041545.

7. Miłek, D. and Szymańska, E.J. (2022), "The development of renewable energy sources in the European Union in the light of the European Green Deal", *Energies,* no. 15(15), https://doi.org/10.3390/en15155576.

8. Mohtasham, J. (2015), "Renewable energies", *Energy Procedia,* no. 74, pp. 1289–1297, DOI: https://doi.org/10.1016/j.egypro.2015.07.774.

9. Pacesila, M., Burcea, S.G. and Colesca, S.E. (2016), "Analysis of renewable energies in European Union", *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* no. 56, pp. 156–170, DOI: https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.10.127.

10. Potrč, S., Čuček, L., Martin, M. and Kravanja, Z. (2021), "Sustainable renewable energy supply networks optimization – The gradual transition to a renewable energy system within the European Union by 2050", *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* no. 146, DOI: https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.111186.

11. Twidell, J. and Weir, T. (2021), Renewable energy resources, 4th ed., Routledge, London, UK, 741 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9780429452161.

12. Wikipedia (2024), "Nuclear energy in France", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ядерна_енергетика_Франції (access date October 04, 2024).

13. Green transformation of Ukraine (2024), "Which EU countries use the most and least renewable energy", available at: https://greentransform.org.ua/yaki-krayiny-yes-vykorystovuyut-najbilshe-i-najmenshe-vidnovlyuvanyh-dzherel-energiyi/ (access date October 05, 2024).

14. European Commission (2024), Horizon Europe, available at: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en (access date October 05, 2024).
15. Kurbatova, T.O. (2014), "Economic mechanisms for stimulating the development of renewable energy in the European Union", *Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky,* no. 4(66), pp. 139–148.
16. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), "Directive (EU) 2018/2001 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast)", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_039-18#Text (access date October 06, 2024).
17. European Parliament & Council (2019), "Directive (EU) 2019/944 on common rules for the internal market for electricity", available at: https://energysecurityua.org/ua/pereklad-zakonodavstva-es/dyrektyva-yes-2019-944 (access date October 06, 2024).
18. European Parliament & Council (2019), "Regulation (EU) 2019/943 on the internal market for electricity", available at: https://energysecurityua.org/ua/pereklad-zakonodavstva-es/rehlament-yes-2019-943 (access date October 06, 2024).
19. European Commission (2024), REPowerEU: Affordable, secure and sustainable energy for Europe, available at: https://commission.europa.eu/topics/energy/repowereu_en (access date October 07, 2024).
20. European Commission (2024), National energy and climate plans, available at: https://commission.europa.eu/energy-climate-change-environment/implementation-eu-countries/energy-and-climate-governance-and-reporting/national-energy-and-climate-plans_en (access date October 08, 2024).
21. Wikipedia (2024), Feed-in tariff, available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Feed-in_tariff (access date October 09, 2024).
22. Energypedia (2024), Feed-in premiums (FIP), available at: https://energypedia.info/wiki/Feed-in_Premiums_(FIP) (access date October 09, 2024).
23. Swedish Energy Agency (2024), Guarantees of origin, available at: https://www.energimyndigheten.se/en/sustainability/guarantees-of-origin/ (access date October 09, 2024).
24. Statista (2024), Renewable electricity mix in the European Union from 2013 to 2023, by energy source (in terawatt hours), available at: https://www.statista.com/statistics/610362/renewable-electricity-mix-in-eu-28/ (access date October 10, 2024).
25. Statista (2024), Gross electricity generation from renewable sources in the European Union (EU-27) from 1990 to 2022 (in terawatt hours), available at: https://www.statista.com/statistics/1314074/gross-electricity-production-from-renewable-sources-in-eu/ (access date October 10, 2024).
26. Statista (2024), Total renewable energy capacity in Europe in 2022, by leading countries, available at: https://www.statista.com (access date October 10, 2024).
27. Wikipedia (2024), Energiewende, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Energiewende (access date October 11, 2024).
28. Statista (2024), Share of renewable energy in gross energy consumption in the EU from 2012 to 2022, available at: https://www.statista.com (access date October 11, 2024).
29. Statista (2024), Renewable energy capacity in Europe from 2010 to 2023, available at: https://www.statista.com/statistics/864189/total-renewable-capacity-in-europe/ (access date October 12, 2024).
30. European Parliament & Council (2009), Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC, available at: https://ips.ligazakon.net/document/MU09267 (access date October 12, 2024).

Пуцентейло П.Р., Бруханський Р.Ф., Брич Б.В.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В ЄС: АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА ТА ПРОГНОЗНІ ОЦІНКИ

Мета. Дослідження нормативно-правового та економіко-організаційного забезпечення розвитку відновлюваної енергетики в Європейському Союзі, здійснення аналізу динаміки виробництва енергії з ВДЕ у 2010–2023 роках, а також надання прогнозних оцінок розвитку сектору до 2028 року з урахуванням сучасних стратегічних орієнтирів ЄС.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання та системний підхід. В процесі дослідження використано комплекс наукових методів, що забезпечують аналіз розвитку відновлюваних джерел енергії, зокрема аналізу і синтезу, аналітичний – при опрацюванні літературних та Internet-джерел; статистичний аналіз – при оцінюванні динаміки розвитку ВДЕ, визначенні ключових напрямків у впровадженні ВДЕ, порівнянні обсягів виробництва електроенергії з різних джерел (сонячна, вітрова енергетика тощо) для встановлення динаміки їх розвитку в ЄС. Застосування трендового аналізу дало змогу ідентифікувати основні чинники впливу на розвиток ВДЕ, здійснити прогноз розвитку ВДЕ в ЄС. Графічний метод застосовано для візуалізації статистичних даних і трендів, що забезпечує більш наочне представлення динаміки

розвитку ВДЕ та спрощує інтерпретацію отриманих результатів; методи прогнозування – для визначення перспектив розвитку.

Результати дослідження. Досліджено питання сутності, структури та особливостей функціонування ВДЕ в ЄС; конкретизовано організаційні аспекти та основні нормативні акти, що забезпечують їх формування та функціонування. Розглянуто особливості змісту ВДЕ в ЄС, визначено особливості їх складових задля досягнення енергетичної безпеки. Проаналізовано тенденції та визначено ключові напрямки впровадження ВДЕ в ЄС. Виконано порівняння обсягів виробництва електроенергії із різних джерел (сонячна, вітрова енергетика тощо) для оцінювання динаміки їх розвитку в ЄС.

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено прогноз розвитку потужності відновлюваної енергетики в ЄС на 2024–2028 роки експоненціальним згладжуванням.

Практична значущість результатів дослідження. Проведене дослідження дало змогу забезпечити комплексний і багатосторонній аналіз розвитку відновлюваної енергетики, виявити ключові економічні аспекти виробництва, визначити тенденції, а також запропонувати рекомендації для подальшого зростання сектора в ЄС. Обґрунтовані результати дослідження можуть бути використані для оцінювання тенденцій розвитку ВДЕ на 2024–2028 роки для визначення пріоритетів інвестування в ЄС.

Ключові слова: відновлювані джерела енергії, ЄС, енергетичний перехід, Директиви ЄС, нормативно-правове забезпечення, економіко-організаційне забезпечення, розвиток відновлюваної енергетики, економічні та фінансові інструменти підтримки ВДЕ, динаміка виробництва енергії з ВДЕ, прогноз розвитку ВДЕ в ЄС.

Putsenteilo P.R., Brukhanskyi R.F., Brych B.V.

REGULATORY, LEGAL, ECONOMIC AND ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN THE EU: ANALYSIS OF PRODUCTION AND FORECAST ESTIMATES

Purpose. The aim of the article is to study the regulatory, legal, economic and organizational support for the development of renewable energy in the European Union, to analyse the dynamics of energy production from RES in 2010-2023, as well as to provide forecast estimates of the development of the sector until 2028, taking into account the current EU strategic guidelines.

Methodology of research. The dialectical method of scientific knowledge and the systemic approach are the methodological basis of the study.The study uses a set of scientific methods that enable the analysis of the development of renewable energy sources, in particular analysis and synthesis, analytical methods when processing literary and Internet sources; statistical analysis – when assessing the dynamics of RES development, identifying key areas for RES implementation, comparing electricity production volumes from different sources (solar, wind energy, etc.) to establish the dynamics of their development in the EU. The use of trend analysis made it possible to identify the main factors influencing the development of RES and to forecast the development of RES in the EU. The graphical method was used to visualize statistical data and trends, which provides a more vivid representation of the dynamics of RES development and simplifies the interpretation of the results obtained, while forecasting methods were used to determine development prospects.

Findings. The essence, structure, and peculiarities of RES functioning in the EU are examined; organizational aspects and key regulatory acts ensuring their formation and functioning are specified. The peculiarities of the content of RES in the EU were considered, and the peculiarities of their components for achieving energy security were determined. Trends have been analysed and key areas for the implementation of renewable energy sources in the EU have been identified. A comparison of electricity production volumes from different sources (solar, wind energy, etc.) has been carried out to assess the dynamics of their development in the EU.

Originality. A forecast of renewable energy capacity development in the EU for 2024–2028 has been made, and three development scenarios have been identified.

Practical value. The study provided a comprehensive and multifaceted analysis of renewable energy development, identified key economic aspects of production, determined trends, and offered recommendations for further growth of the sector in the EU. The substantiated results of the study can be used to assess RES development trends for 2024–2028 in order to determine investment priorities in the EU.

Key words: renewable energy sources, EU, energy transition, EU directives, regulatory framework, economic and organizational support, renewable energy development, economic and financial instruments for supporting RES, dynamics of RES energy production, forecast for RES development in the EU.

АВТОРИ НОМЕРА

Андрусів Уляна Ярославівна, *канд. екон. наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,* **Графська Орислава Іванівна,** *д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу, Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського* (uliana.andrusiv@nung.edu.ua);

Багорка Данило Андрійович, *аспірант кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет* (bagorkadaniil@gmail.com);

Бугель Юлія Володимирівна, *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,* **Чижишин Оксана Ігорівна,** *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль* (y.buhel@wunu.edu.ua; o.chyzhyshyn@wunu.edu.ua);

Валігура Володимир Андрійович, *канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,* **Одайський Олександр Богданович,** *здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 072 "Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок",* **Вакуліч Іван Петрович,** *здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 072 "Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок", Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль* (valigura_v@ukr.net);

Вербіцька Інеса Ігорівна, *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль,* **Бучинська Тетяна Володимирівна,** *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль* (i.verbitska@wunu.edu.ua; t.buchynska@wunu.edu.ua);

Гонак Ігор Михайлович, *канд. екон. наук, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль,* **Слатвінська Марина Олександрівна,** *д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів,* **Процишин Володимир Васильович,** *аспірант кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет* (gogrya@gmail.com);

Дем'янишин Василь Григорович, *д-р екон. наук, професор, професор кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,* **Шмигель Ольга Євстахіївна,** *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу Західноукраїнського національного університету* (o.shmyhel@wunu.edu.ua);

Євчу Світлана Анатоліївна, *здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 073 Менеджмент, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ* (cvetlanaevchu@gmail.com);

Зварич Роман Євгенович, *д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,* **Павлишин Ігор Володимирович,** *здобувач третього рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини», Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль* (r.zvarych@wunu.edu.ua);

Іванько Анатолій Васильович, *д-р екон. наук, професор, професор кафедри менеджменту та аграрної економіки, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин,* **Брояка Антоніна Анатоліївна,** *канд. екон. наук, доцент, доцент з сільськогосподарського дорадництва кафедри аграрної економіки, Державний університет Канзасу, м. Мангеттен, США,* **Ксенофонтов Михайло Михайлович,** *канд. екон. наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки і прогнозування НАН України», м. Київ* (a.ivanko@nati.org.ua);

Іващук Ірина Олегівна, *д-р екон. наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки,* **Іващук Олег Валентинович,** *д-р філософії, викладач кафедри міжнародної економіки,* **Нагірна Надія Ігорівна,** *здобувач третього рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини», Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль* (o.v.ivashchuk@wunu.edu.ua; nahirnanadiya@gmail.com);

Кекіш Ігор Петрович, *радник митної служби І рангу, викладач кафедри фінансів імені С. Юрія,* **Дутка Олександр Євгенович,** *здобувач третього рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок,* **Вергун Вадим Володимирович,** *здобувач третього рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, Західноукраїнський національний*

університет, м. Тернопіль (i.kekish@wunu.edu.ua; o.dutka@wunu.edu.ua; v.verhun@wunu.edu.ua);

Колесник Максим Віталійович, *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств,* **Кривицька Наталія Юріївна,** *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,* **Тертичний Ярослав Володимирович,** *здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 075 Маркетинг, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ* (maksym.kolesnyk@npp.nau.edu.ua; nataliia.kryvytska@npp.nau.edu.ua; 9307907@stud.nau.edu.ua);

Командровська Вероніка Євгенівна, *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки та бізнес-технологій, Державний університет «Київський авіаційний інститут»* (veronika.komandrovska@npp.nau.edu.ua);

Костецький Ярослав Іванович, *д-р екон. наук, професор, професор кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,* **Брик Михайло Мирославович,** *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль* (nnniem@wunu.edu.ua);

Кравчук Наталія Олегівна, *канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,* **Римар Ольга Григорівна,** *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,* **Бортнік Наталія Володимирівна,** *викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль* (nnniem@wunu.edu.ua);

Крисоватий Ігор Андрійович, *канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри підприємництва і торгівлі, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль* (i.krysovatyy@wunu.edu.ua);

Лопатка Сергій Степанович, *канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»* (aaasaaa1982@gmail.com);

Луцишин Олег Орестович, *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри міждисциплінарної освіти,* **Кравчук Наталія Ярославівна,** *д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри міждисциплінарної освіти, Національний університет «Києво-Могилянська академія»* (o.lutsyshyn@ukma.edu.ua; n.kravchuk@ukma.edu.ua);

Лях Сергій Миколайович, *здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 051 Економіка, Київський національний торговельно-економічний університет* (sliakh@gmail.com);

Нитка Олена Миколаївна, *здобувачка третього рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 073 «Менеджмент», Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль* (zhuk.alina81@gmail.com);

Пашкевич Світлана Михайлівна, *доктор філософії, доцент кафедри транспортних технологій і технічного сервісу,* **Никончук Вікторія Миколаївна,** *д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри транспортних технологій і технічного сервісу, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне* (s.m.pashkevych@nuwm.edu.ua; v.m.nykonchuk@nuwm.edu.ua);

Пірникоза Павло Віталійович, *канд. екон. наук, заступник начальника управління – начальник відділу обміну інформацією управління обміну інформацією та податкових угод Департаменту міжнародного співробітництва, ДПС України, м. Київ* (PavloPirnykoza@gmail.com);

Пуцентейло Петро Романович, *д-р екон. наук, професор, професор кафедри бізнес-аналітики та інноваційного інжинірингу,* **Бруханський Руслан Феоктистович,** *д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри бізнес-аналітики та інноваційного інжинірингу,* **Брич Богдан Васильович,** *д-р філософії, старший викладач кафедри бізнес-аналітики та інноваційного інжинірингу, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль* (p.putsenteilo@wunu.edu.ua; r.brukhanskyi@wunu.edu.ua; b.brych@wunu.edu.ua)

Пучкова Світлана Ігорівна, *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри підприємництва і торгівлі,* **Колєв Максим Олегович,** *здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», Національний університет «Одеська політехніка»* (s.i.puchkova@op.edu.ua);

Пшибельський Володимир Володимирович, *здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 051 Економіка, лабораторія проєктів та ініціатив, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк* (pshybelskyi@ukr.net);

Рогаля Богдан Теодозійович, *здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 073 Менеджмент,* **Жарський Орест Сергійович,** *здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 073 Менеджмент, Львівський національний університет природокористування* (rogaylyabogdan@gmail.com; orestzharskyi@gmail.com);

Сас Людмила Степанівна, *д-р екон. наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування,* **Кузьмін Тетяна Леонідівна,** *д-р філософії (PhD), асистент кафедри обліку і оподаткування,* **Каліцун Юрій Євгенович,** *здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 051 Економіка, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника* (tetiana.ivaniuk@pnu.edu.ua);

Сидорович Олена Юріївна, *д-р екон. наук, професор, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,* **Буковський Микола Миколайович,** *здобувач третього рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 072 "Фінанси, банківська справа, страхування і фондовий ринок",* **Ярошович Андрій Юрійович,** *здобувач третього рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 072 "Фінанси, банківська справа, страхування і фондовий ринок", Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль* (o.sydorovych@wunu.edu.ua);

Федоришина Лариса Миколаївна, *д-р екон. наук, професор, професор кафедри менеджменту, економіки, статистики та цифрових технологій, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,* **Декалюк Олена Віталіївна,** *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту, Університет економіки і підприємництва, м. Хмельницький,* **Чабан Сергій Романович,** *здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 073 Менеджмент, Університет економіки і підприємництва, м. Хмельницький* (larisa.fedorishina@gmail.com; o.dekaliuk@gmail.com);

Цвігун Інна Анатоліївна, *д-р екон. наук, професор, завідувачка кафедри обліку, оподаткування та технологій електронного бізнесу, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський* (ia_tsvigyn@ukr.net);

Цимбалюк Ірина Олександрівна, *д-р екон. наук, професор, професор кафедри менеджменту,* **Хомюк Наталія Леонідівна,** *д-р екон. наук, завідувач кафедри менеджменту, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк,* **Смалюх Вікторія Миколаївна,** *викладач відділення економіки і підприємництва, Волинський фаховий коледж Національного університету харчових технологій* (Tsymbaliuk_i@ukr.net);

Чайковський Євген Ярославович, *здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» кафедри фінансів ім. С.І. Юрія, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль* (ya.chaikovskyi@wunu.edu.ua);

Чжу Ліхун, *здобувач третього рівня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини», Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, доцент, старший бухгалтер, сертифікований податковий агент, Професійно-технічний коледж Цзюцюаню, Ганьсу Шен, Цзюцюань Ши, Сучжоу Цюй, 735009, КНР* (r.zvarych@wunu.edu.ua);

Щербатих Денис Володимирович, *канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки, фінансів та обліку,* **Котвицька Наталія Миколаївна,** *д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки, фінансів та обліку, Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», м. Київ* (denys.shcherbatykh@e-u.edu.ua; nataliia.kotvytska@e-u.edu.ua).

AUTHORS OF THE NUMBER

Andrusiv Uliana, *cand.sc.(econ), assoc. prof., head of the department of finance, accounting and taxation, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,* **Hrafska Oryslava,** *dr.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of hotel restaurant business, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture* (uliana.andrusiv@nung.edu.ua);

Bahorka Danylo, *postgraduate student at the department of economics, Dnipro State Agrarian and Economic University* (bagorkadaniil@gmail.com);

Buhel Yuliia, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of fundamental and special disciplines,* **Chyzhyshyn Oksana,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of fundamental and special disciplines, Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business of West Ukrainian National University, Ternopil* (y.buhel@wunu.edu.ua; o.chyzhyshyn@wunu.edu.ua);

Chaikovskyi Yevhen, *candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market" at the S.I. Yuriy department of finance, West Ukrainian National University, Ternopil* (ya.chaikovskyi@wunu.edu.ua);

Demianyshyn Vasul, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of fundamental and special disciplines,* **Shmyhel Olha,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of fundamental and special disciplines, Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business of West Ukrainian National University* (o.shmyhel@wunu.edu.ua);

Fedoryshyna Larysa, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of management, economics, statistics and digital technologies, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,* **Dekaliuk Olena,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of economics and management,* **Chaban Serhii,** *applicant of the second (master's) degree of higher education in the specialty 073 Management, University of Economics and Entrepreneurship, Khmelnytskyi* (larisa.fedorishina@gmail.com; o.dekaliuk@gmail.com);

Honak Ihor, *cand.sc.(econ), West Ukrainian National University, Ternopil;* **Slatvinska Maryna**, *dr.sc.(econ.), professor, head of the finance department, Odessa National University of Economics,* **Protsyshyn Volodymyr,** *postgraduate student at the department of finance, Odesa National University of Economics* (gogrya@gmail.com);

Ivanko Anatolii, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of management and agrarian economy, Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute", Nizhyn,* **Broyaka Antonina,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., extension assistant professor at the department of agricultural economics, Kansas State University, Manhattan, USA,* Ksenofontov Mykhailo, *cand.sc.(econ.), senior research fellow, senior researcher at the department of economics and policy of agrarian transformations, State institution "Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv* (a.ivanko@nati.org.ua);

Ivashchuk Iryna, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of international economics,* **Ivashchuk Oleh,** *Doctor of Philosophy, lecturer at the department of international economics,* **Nahirna Nadiia,** *candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 292 "International Economic Relations", West Ukrainian National University, Ternopil* (o.v.ivashchuk@wunu.edu.ua; nahirnanadiya@gmail.com);

Kekish Ihor, *counselor of the customs service, first rank, lecturer at the S. Yuriy department of finance,* **Dutka Oleksandr,** *applicant for the III level of higher education Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 072 "Finance, Banking and Insurance",* **Verhun Vadym,** *applicant for the III level of higher education Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 072 "Finance, Banking and Insurance", West Ukrainian National University Ternopil* (i.kekish@wunu.edu.ua; o.dutka@wunu.edu.ua; v.verhun@wunu.edu.ua);

Kolesnyk Maksym, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of management of foreign economic activity of enterprises,* **Kryvytska Nataliia,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of economics and business technologies,* **Tertychnyi Yaroslav,** *PhD student of spatiality 075 Marketing, State University "Kyiv Aviation Institute*", (maksym.kolesnyk@npp.nau.edu.ua; nataliia.kryvytska@npp.nau.edu.ua; 9307907@stud.nau.edu.ua);

Komandrovska Veronika, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of economics and business technologies, State University "Kyiv Aviation Institute*" (veronika.komandrovska@npp.nau.edu.ua);

Kostetskyi Yaroslav, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor at the department of fundamental and special disciplines,* **Bryk Mykhailo,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of*

fundamental and special disciplines, Novovolynsk Education and Research Institute of Economics and Management of West Ukrainian National University, Ternopil (nnniem@wunu.edu.ua);

Kravchuk Nataliia, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., head at the department of fundamental and special disciplines;* **Rymar Olha,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of fundamental and special disciplines;* **Bortnik Nataliia,** *lecturer at the department of fundamental and special disciplines, Novovolynsk Education and Research Institute of Economics and Management of West Ukrainian National University, Ternopil* (nnniem@wunu.edu.ua);

Krysovatyi Ihor, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral student at the department of entrepreneurship and trade, West Ukrainian National University, Ternopil* (i.krysovatyy@wunu.edu.ua);

Liakh Serhii, *candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 051 "Economics", Kyiv National University of Trade and Economics* (sliakh@gmail.com);

Lopatka Serhii, *cand.sc.(tech.), assoc. prof., associate professor at the department of enterprise economics and information technologies, IHE "Lviv University of Business and Law"* (aaasaaa1982@gmail.com);

Lutsyshyn Oleh, *PhD in economics, assoc. prof., associate professor at the department of interdisciplinary education,* **Kravchuk Nataliya,** *dr.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of interdisciplinary education, National University of Kyiv-Mohyla Academy* (o.lutsyshyn@ukma.edu.ua; n.kravchuk@ukma.edu.ua);

Nytka Olena, *PhD student in the specialty 073 "Management", West Ukrainian National University, Ternopil* (zhuk.alina81@gmail.com);

Pashkevych Svitlana, *PhD, associate professor at the department of transport technologies and technical service,* **Nykonchuk Viktoriia,** *dr.sc.(econ.), professor, hard at the department of transport technologies and technical service, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne* (s.m.pashkevych@nuwm.edu.ua; v.m.nykonchuk@nuwm.edu.ua);

Pirnykoza Pavlo, *PhD in Economics, deputy head of the division – head of the exchange of information unit of the exchange of information and tax treaties division of the international cooperation department, State Tax Service of Ukraine, Kyiv* (PavloPirnykoza@gmail.com);

Pshybelskyi Volodymyr, *postgraduate student at the third (educational and scientific) level of higher education, pursuing a Doctor of Philosophy (Ph.D.) degree in the specialty 051 Economics, project and initiative laboratory, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk* (pshybelskyi@ukr.net);

Puchkova Svitlana, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of entrepreneurship and trade,* **Koliev Maksym,** *bachelor's degree student in specialty 076 Entrepreneurship, trade and exchange activities, Odessa Polytechnic National University* (s.i.puchkova@op.edu.ua);

Putsenteilo Petro, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of business analytics and innovative engineering,* **Brukhanskyi Ruslan,** *dr.sc.(econ.), professor, head at the department of business analytics and innovative engineering,* **Brych Bohdan,** *PhD, senior lecturer at the department of business analytics and innovative engineering, West Ukrainian National University, Ternopil* (p.putsenteilo@wunu.edu.ua; r.brukhanskyi@wunu.edu.ua; b.brych@wunu.edu.ua)

Rohalia Bohdan, *applicant for the third (educational and scientific) level of higher education "Doctor of Philosophy" in the specialty 073 Management,* **Zharskyi Orest Serhiiovych,** *applicant for the third (educational and scientific) level of higher education "Doctor of Philosophy" in the specialty 073 Management, Lviv National Environmental University* (rogaylyabogdan@gmail.com; orestzharskyi@gmail.com);

Sas Liudmyla, *dr.sc.(econ.), prof., professor at the department of accounting and taxation,* **Kuzmin Tetiana,** *PhD, assistant at the department of accounting and taxation,* **Kalitsun Yurii,** *postgraduate student of specialty 051 Economics, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University* (tetiana.ivaniuk@pnu.edu.ua);

Shcherbatykh Denys, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of economics, finance, accounting and audit,* **Kotvytska Nataliia,** *dr.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of economics, finance and accounting, Private Higher Education Institution "European University", Kyiv* (denys.shcherbatykh@e-u.edu.ua; nataliia.kotvytska@e-u.edu.ua);

Sydorovych Olena, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the S.I. Yuriy department of finance,* **Bukovskyi Mykola,** *candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market",* **Yaroshovych Andrii,** *candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market", West Ukrainian National University Ternopil, Ukraine* (o.sydorovych@wunu.edu.ua);

Tsvihun Inna, *dr.sc.(econ.), prof., head of the accounting and taxation department and technologies of electronic business, Higher educational institution "Podillia State University", Kamianets-Podilskyi* (ia_tsvigyn@ukr.net);

Tsymbaliuk Iryna, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of management,* **Khomiuk Nataliia,** *dr.sc.(econ.), head at the department of management, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk,* **Smaliukh Viktoriia,** *lecturer of the department of economics and entrepreneurship, Volyn Vocational College of the National University of Food Technologies* (Tsymbaliuk_i@ukr.net);

Valihura Volodymyr, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral student at the S.I. Yuriy department of finance,* **Odaiskyi Oleksandr,** *candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market",* **Vakulich Ivan,** *candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market", West Ukrainian National University Ternopil, Ukraine* (valigura_v@ukr.net);

Verbitska Inesa, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of fundamental and special disciplines, Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business of West Ukrainian National University, Ternopil,* **Buchynska Tetiana,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of international economic relations, West Ukrainian National University, Ternopil* (i.verbitska@wunu.edu.ua; t.buchynska@wunu.edu.ua);

Yevchu Svitlana, *applicant for the third (educational and scientific) level of higher education "Doctor of Philosophy" in the specialty 073 Management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv* (cvetlanaevchu@gmail.com);

Zhu Lihong, *PhD student in specialty 292 "International Economic Relations", West Ukrainian National University, Ternopil, Associate Professor, Senior Accountant, Certified Tax Agent, Jiuquan Vocational and Technical College, Gansu Sheng, Jiuquan Shi, Suzhou Qu, 735009, PRC* (r.zvarych@wunu.edu.ua);

Zvarych Roman, *d-r.sc.(econ.), professor, head at the department of International economic relations,* **Pavlyshyn Ihor,** *candidate for the third level of higher education "Doctor of Philosophy" in specialty 292 "International Economic Relations", West Ukrainian National University, Ternopil* (r.zvarych@wunu.edu.ua).